

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ КОЛЕЖ - ПЛЕВЕН

ТРЕТА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

АКТУАЛНИ ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ В ОБРАЗОВАНИЕТО

ДИГИТАЛНА
ОБРАЗОВАТЕЛНА РЕАЛНОСТ

Сборник с доклади

2021

**ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
ПЕДАГОГИЧЕСКИ КОЛЕЖ - ПЛЕВЕН**

АКТУАЛНИ ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ В ОБРАЗОВАНИЕТО

ДИГИТАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА РЕАЛНОСТ

ДОКЛАДИ ОТ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

ПЛЕВЕН, 2021

**ST. CYRIL AND ST. METHODIUS UNIVERSITY OF VELIKO TARNOVO
COLLEGE OF PEDAGOGY - PLEVEN**

CURRENT POLICIES AND PRACTICES IN EDUCATION

DIGITAL EDUCATIONAL REALITY

COMPILATION OF CONFERENCE REPORTS

PLEVEN, 2021

*В сборника са включени доклади на участници в
Трета научно-практическа конференция: „Актуални политики и
практики в образованието. Дигитална образователна реалност“,
организирана от Педагогически колеж - Плевен
15-16 октомври 2021 г.*

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

Доц. д-р Емил Бузов
Доц. д-р Росица Пенкова
Гл. ас. д-р Христина Гергова
Преп. Кремена Ангелова

СЪСТАВИТЕЛ:

Доц. д-р Боряна Здравкова

*Авторите носят пълна отговорност за авторството си
и за оригиналността на публикацията.*

Авторски колектив, 2021
Педагогически колеж - Плевен
ISBN 978-619-91255-5-7

СЪДЪРЖАНИЕ

Тематично направление ЕЛЕКТРОННО ОБУЧЕНИЕ И ДИГИТАЛНИ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИЕТО	16
A.S.M. Shamim Miah, Arifa Rahman, Sarmin Sultana, Md. Rasel Kabir <u>PREFERENCE FOR VERTICAL OVER HORIZONTAL HIERARCHICAL E-LEARNING STRUCTURE: A CASE STUDY OF BANGLADESH</u>	17
Проф. д-р Мария Алексиева <u>НОВАТА ДИГИТАЛНА РЕАЛНОСТ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА, ВЪЗМОЖНОСТИ И РЕШЕНИЯ ПРИ ОРГАНИЗИРАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИ ПЕДАГОЗИ</u>	31
Проф. д-р Янка Тоцева <u>УДОВЛЕТВОРЕНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ В МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „ОБРАЗОВАТЕЛЕН МЕНИДЖМЪНТ“</u>	40
Доц. дн Йосиф Нунев <u>ОБРАЗОВАТЕЛНИЯТ МЕДИАТОР – АЛТЕРНАТИВА НА ЕЛЕКТРОННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ОБОСОБЕНИТЕ РОМСКИ ЖИЛИЩНИ ПРОСТРАНСТВА</u>	47
Доц. д-р Анна Георгиева <u>ДЕХУМАНИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЧРЕЗ ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА</u>	54
Доц. д-р Боряна Здравкова <u>УНИВЕРСИТЕТСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ (резултати от анкетно проучване сред студенти)</u>	62
Доц. д-р Калина Йочева <u>ЕЛЕКТРОННО УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК</u>	71
Доц. д-р Николай Цанков <u>ТРАНСГРЕСИВНА СЪЩНОСТ НА ДИГИТАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА СТУДЕНТИ ПЕДАГОЗИ</u>	79

Гл. ас. д-р Александър Кръстев <u>ЕЛЕКТРОННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА КАТО ФАКТОР ПРИ ИЗГРАЖДАНЕ НА ВИРТУАЛЕН АЗ</u>	85
Гл. ас. д-р Константин Теодосиев <u>ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ – НЕОБХОДИМИЯТ ГРЕШНИК</u>	92
Гл. ас. д-р Петя Марчева-Йошовска <u>РОЛЯТА НА СМЕСЕНОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ПОЗНАВАТЕЛНАТА АКТИВНОСТ</u>	98
Галя Георгиева <u>РОЛЯТА НА СЪВРЕМЕННИЯ УЧИТЕЛ В УСЛОВИЯТА НА МОДЕРНО ДИГИТАЛИЗИРАНО ОБРАЗОВАНИЕ</u>	104
Димитър Новаков <u>ОБУЧЕНИЕТО ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА – ВИРТУАЛНИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА (НЕ)РЕАЛНОСТ</u>	112
Зоя Кокалова <u>ОБУЧЕНИЕ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА</u>	119
Кристина Симеонова-Андреева <u>ОБУЧЕНИЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ НА УЧЕНИЦИ ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ</u>	126
Марияна Въткова <u>ПРИЛОЖЕНИЕ НА ОНЛАЙН ОБРАЗОВАТЕЛНА ПЛАТФОРМАТА „CISCO ACADEMY“ ЗА ПОВИШАВАНЕ ЕФЕКТИВНОСТТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО КОМПЮТЪРНИ МРЕЖИ</u>	131
Поля Йорданова <u>ЕЛЕКТРОННО ОБУЧЕНИЕ И ДИГИТАЛНИ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИЕТО: ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ НА ЕЛЕКТРОННОТО ОБУЧЕНИЕ</u>	136
Ралица Колева <u>КОМИКСЪТ И ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА</u>	141

Теменужка Енчева, Милена Кънчева	148
<u>ИНОВАТИВНИ И ИНТЕРАКТИВНИ ПОДХОДИ В ОБУЧЕНИЕТО ЧРЕЗ ПРОЕКТ „СЪЗДАВАНЕ НА ФИРМА ЗА ДОСТАВКА НА ХРАНА ПО ДОМОВЕТЕ ВЪВ ВРЕМЕ НА ИЗВЪНРЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ”</u>	
Геновева Ненова	156
<u>ОТ ЙЕРОГЛИФИТЕ ДО СЪВРЕМЕННИТЕ АБСТРАКТНИ ЗНАЦИ В ДИГИТАЛНИТЕ ИЗДАНИЯ НА УЧЕБНАТА ЛИТЕРАТУРА</u>	
Лусине Казанчян	162
<u>ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО В ДИГИТАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА</u>	
Петя Петкова, Роза Узунова	169
<u>ЕФЕКТИВНОСТТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПРИ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ИНФОРМАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ</u>	
Славена Гергова	176
<u>ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ЧАСТ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ОБРАЗОВАТЕЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „КОНСТРУИРАНЕ И ТЕХНОЛОГИИ”</u>	
Тематично направление	182
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ЕЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА	
Проф. д-р Силвия Николаева	183
<u>ДИГИТАЛНИТЕ ШАНСОВЕ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19</u>	
Доц. д-р Анелия Рангелова	191
<u>ЗА НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА СОЦИАЛИЗАЦИЯТА В УСЛОВИЯТА НА ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ДИГИТАЛНО ОБУЧЕНИЕ</u>	
Доц. д-р Емил Бузов	197
<u>ДОСТЪП ДО ТЕХНОЛОГИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО КОНСТРУИРАНЕ, ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ДЕТСКАТА ГРАДИНА И В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ЕЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА</u>	

Доц. д-р Росица Пенкова <u>ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ „ПРЕПОДАВАТЕЛ – СТУДЕНТ” В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА</u>	203
Доц. д-р София Дерменджиева, Проф. д-р Гургана Дянкова <u>РАЗВИТИЕ НА ДЕТСКАТА ИНТЕРСУБЕКТИВНОСТ В МУЛТИМОДАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА</u>	210
Доц. д-р София Дерменджиева <u>ЕВОЛЮЦИЯ НА МУЛТИМОДАЛНОСТТА В РАЗЛИЧНИТЕ КОНТЕКСТИ НА РАЗБИРАНЕ</u>	215
Гл. ас. д-р Илиян Христов <u>ЖИВОПИСНИЯТ ЕТЮД – НОВИ ПРАВИЛА И ПРОБЛЕМИ ЗА ОСМИСЛЯНЕ ОТ ПОДРАСТВАЩИТЕ</u>	220
Гл. ас. д-р Христина Гургова <u>АКТИВНОТО УЧЕНЕ В ДИГИТАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА – СРЕДСТВО ЗА ФОРМИРАНЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ</u>	223
Ас. д-р Гургана Михайлова-Недкова <u>СЪВРЕМЕННИ ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ И РАЗВИТИЕ В КРЕАТИВНОСТ СЪС СТУДЕНТИ - ПЕДАГОЗИ В ДИГИТАЛНА СРЕДА</u>	230
Ас. д-р Кристина Тодорова <u>ИЗМЕРЕНИЯ НА РОДИТЕЛСКОТО ПРИСЪСТВИЕ ПО ВРЕМЕ НА ОБУЧЕНИЕ С ОТДАЛЕЧЕН ДОСТЪП</u>	237
Ваня Петкова-Йотова <u>ПРИЛАГАНЕ НА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО СИТУАЦИОННО ОБУЧЕНИЕ В НАЧАЛЕН ЕТАП</u>	244
Георги Георгиев <u>ЗНАЧЕНИЕ НА ПАРТНЬОРСТВОТО МЕЖДУ НАЧАЛНИЯ УЧИТЕЛ И СЕМЕЙСТВОТО НА МАЛКИТЕ УЧЕНИЦИ ВЪВ ВИРТУАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА</u>	248
Жоржетина Атанасова <u>ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ДЕТСКА ГРАДИНА – СЕМЕЙСТВО – ОБЩЕСТВО В ЕЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА</u>	255

Илиана Йорданова, Веселина Тодорова, Захаринка Панталеева <u>НА ЕДНА РЪКА РАЗСТОЯНИЕ – Е-ОБУЧЕНИЕ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В</u> <u>ДЕТСКАТА ГРАДИНА</u>	264
Ирина Пачева <u>СЪТРУДНИЧЕСТВО С БИБЛИОТЕКАТА В ЕЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА</u> <u>СРЕДА</u>	272
Мариана Романова <u>УЧИТЕЛЯТ КАТО ОБЕДИНЯВАЩ ЦЕНТЪР В УСЛОВИЯТА НА ДИГИТАЛНОТО</u> <u>ОБРАЗОВАНИЕ</u>	276
Ерик Илиев <u>НЯКОИ АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА СЪТРУДНИЧЕСТВОТО МЕЖДУ УЧИТЕЛИ И</u> <u>РОДИТЕЛИ В ГРАД ПЛЕВЕН</u>	282
Тематично направление УЧИТЕЛЯТ И ДИГИТАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА	290
Доц. д-р Пенка Марчева <u>ПРОУЧВАНЕ УДОВЛЕТВОРЕНОСТТА НА УЧИТЕЛИТЕ ОТ ПРОВЕЖДАНЕТО НА</u> <u>ОБУЧЕНИЕ ПО МУЗИКА В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА (В ДИСТАНЦИОННА ФОРМА) В</u> <u>ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО УЧИЛИЩЕ</u>	291
Гл. ас. д-р Венцислав Петров <u>ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ В ПОМОЩ НА</u> <u>СЪВРЕМЕНОТО МУЗИКАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ</u>	299
Преп. Кремена Ангелова <u>ОБРАЗОВАНИЕ НА БЪДЕЩЕТО – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ</u>	304
Бояна Иванова <u>ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ОБРАЗОВАНИЕТО – КОМПЕТЕНТНОСТНИЯТ ПОДХОД НА</u> <u>ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯ НА ИЗВЪНРЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ</u>	310
Деница Личева, Ирена Петкова-Илиева <u>СЪВРЕМЕННИЯТ БУДИТЕЛ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА</u>	317

Елена Петрова, Мария Павлова	322
<u>ОБРАЗОВАНИЕТО И ВЪЗПИТАНИЕТО В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ И ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ</u>	
Мариана Ташева	326
<u>СЪЗДАВАНЕ НА УЧЕБНИ РЕСУРСИ В ДИГИТАЛНА СРЕДА</u>	
Радка Топалска	334
<u>МОДЕЛ НА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО ОБУЧЕНИЕ ПО „ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА“ В 4. КЛАС, ПРОВЕДЕНО В УСЛОВИЯТА НА ОБУЧЕНИЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА</u>	
Дафина Иванова	342
<u>ДИГИТАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ ОТ ПРЕДУЧИЛИЩЕН ЕТАП НА ОБРАЗОВАНИЕ И РОЛЯТА НА ИНФОРМАЦИОННО-КОМУНИКАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА</u>	
Диляна Гелева	347
<u>УЧИТЕЛЯТ И ДИГИТАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА</u>	
Мирослава Георгиева	354
<u>ДВЕТЕ СТРАНИ НА ЕДНА МОНЕТА – УЧИТЕЛЯТ И ДИГИТАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА</u>	
Соня Дунева	358
<u>ИЗГРАЖДАНЕ НА МОТИВАЦИЯ ЗА РАБОТА В УСЛОВИЯ НА ОБУЧЕНИЕ С ОТДАЛЕЧЕН ДОСТЪП В НАЧАЛЕН ЕТАП</u>	

CONTENT

Thematic area	16
E-LEARNING AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION	
A.S.M. Shamim Miah, Arifa Rahman, Sarmin Sultana, Md. Rasel Kabir	17
<u>PREFERENCE FOR VERTICAL OVER HORIZONTAL HIERARCHICAL E-LEARNING STRUCTURE: A CASE STUDY OF BANGLADESH</u>	
Prof. Maria Aleksieva, PhD	31
<u>THE NEW DIGITAL REALITY - CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND SOLUTIONS IN ORGANIZING THE TRAINING OF STUDENT TEACHERS</u>	
Prof. Yanka Totseva, PhD	40
<u>SATISFACTION OF STUDENTS FROM DISTANCE LEARNING IN THE MASTER'S PROGRAM "EDUCATIONAL MANAGEMENT"</u>	
Assoc. prof. Yosif Nunev, Dr. Habil.	47
<u>THE EDUCATIONAL MEDIATOR - AN ALTERNATIVE OF E-LEARNING FOR STUDENTS FROM THE SEPARATE ROMA HOUSING SPACES</u>	
Assoc. Prof. Anna Georgieva, PhD	54
<u>DEHUMANIZATION OF EDUCATION THROUGH DISTANCE LEARNING IN AN ELEKTRONIC ENVIRONMENT</u>	
Assoc. Prof. Boryana Zdravkova, PhD	62
<u>UNIVERSITY EDUCATION AT THE ELECTRONIC ENVIRONMENT – CHALLENGES AND OPPORTUNITIES (survey results among students)</u>	
Assoc. Prof. Kalina Yocheva, PhD	71
<u>E-LEARNING CONTENT IN TRAINING BULGARIAN LANGUAGE</u>	
Assoc. Prof. Nikolay Tsankov, PhD	79
<u>TRANSGRESSIVE NATURE OF DIGITAL COMPETENCE OF PROSPECTIVE TEACHERS</u>	
Senior Assist. Prof. Alexander Krastev, PhD	85
<u>ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR IN DESIGNING A VIRTUAL SELF</u>	

Senior Assist. Prof. Konstantin Teodosiev, PhD <u>DISTANCE EDUCATION - THE NECESSARY SINNER</u>	92
Senior Assist. Prof. Petya Marcheვა-Yoshovska, PhD <u>THE ROLE OF BLENDED LEARNING FOR STIMULATE COGNITIVE ACTIVITY</u>	98
Galya Georgieva <u>THE ROLE OF THE MODERN TEACHER IN THE CONDITIONS OF MODERN DIGITALIZED EDUCATION</u>	104
Dimitar Novakov <u>DISTANCE LEARNING IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT – VIRTUAL TRANSFORMATIONS OF EDUCATIONAL (NON)REALITY</u>	112
Zoya Kokalova <u>EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE ELECTRONIC ENVIRONMENT</u>	119
Kristina Simeonova-Andreeva <u>DISTANCE LEARNING FOR STUDENTS FROM VULNERABLE GROUPS</u>	126
Mariana Vatkova <u>APPLICATION OF THE CISCO ACADEMY ONLINE EDUCATIONAL PLATFORM TO INCREASE THE EFFICIENCY OF TRAINING ON COMPUTER NETWORKS</u>	131
Polya Yordanova <u>E-LEARNING AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF E-LEARNING</u>	136
Ralitsa Koleva <u>COMICS AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING LITERATURE</u>	141
Temenuzhka Encheva, Milena Kancheva <u>INNOVATIVE AND INTERACTIVE APPROACHES IN PROJECT-BASED TRAINING “SETTING UP A COMPANY FOR HOME DELIVERIES OF FOOD AT A TIME OF STATE OF EMERGENCY”</u>	148
Genoveva Nenova <u>FROM HIEROGLYPHS TO MODERN ABSTRACT SIGNS IN DIGITAL EDITIONS OF EDUCATIONAL LITERATURE</u>	156

Lusine Kazanchyan <u>ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF EDUCATION IN DIGITAL ENVIRONMENT</u>	162
Petya Petkova, Roza Uzunova <u>THE EFFICIENCY OF TRAINING IN THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN PRIMARY SCHOOL AGE</u>	169
Slavena Gergova <u>DIGITAL TEHNOLOGIEST AS PART OF EDUCATION TRAINING „DISIGN AND TECHNOLOGIES”</u>	176
Thematic area PEDAGOGICAL INTERACTIONS IN AN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT	182
Prof. Silvia Nikolaeva, PhD <u>DIGITAL CHANCES AND CHALLENGES FOR PEDAGOGICAL INTERACTIONS IN THE CONTEXT OF COVID-19</u>	183
Assoc. Prof. Anelia Rangelova, PhD <u>FOR SOME PROBLEMS OF SOCIALIZATION IN THE CONDITIONS OF CONTINUOUS DIGITAL TRAINING</u>	191
Assoc. Prof. Emil Buzov, PhD <u>ACCESS TO THE TECHNOLOGICAL LEARNING IN CONSTRUCTION, TECHNOLOGIES AND ENTREPRENEURSHIP AT PRESCHOOL AND AT PRIMARY SCHOOL AND PEDAGOGICAL INTERACTIONS IN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT</u>	197
Assoc. Prof. Rositsa Penkova, PhD <u>THE PEDAGOGIKAL INTERAKTION “LECTURER – STUDENT” IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT</u>	203
Assoc. Prof. Sofiya Dermendzhieva PhD, Prof. Gergana Dyankova PhD <u>DEVELOPMENT OF CHILDREN'S INTERSUBJECTIVITY IN A MULTIMODAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT</u>	210

Assoc. Prof. Sofiya Dermendzhieva, PhD	215
<u>EVOLUTION OF MULTIMODALITY IN THE DIFFERENT CONTEXTS OF UNDERSTANDING</u>	
Senior Assist. Prof. Iliyan Hristov, PhD	220
<u>THE SKETCHING TECHNIQUE- RAISING ADOLESCENTS' AWARENESS OF NEW RULES AND PROBLEMS</u>	
Senior Assist. Prof. Hristina Gergova, PhD	223
<u>ACTIVE LEARNING IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT - A MEANS FOR FORMATION OF PEDAGOGICAL COMPETENCE</u>	
Assist. Prof. Gergana Mihailova-Nedkova, PhD	230
<u>MODERN FORMS OF EDUCATIONAL AND CREATIVE DEVELOPMENT PRACTICED IN A DIGITAL ENVIRONMENT WITH STUDENTS IN EDUCATIONAL STUDIES</u>	
Assist. Prof. Kristina Todorova, PhD	237
<u>DIMENSIONS OF PARENTAL PRESENCE DURING DISTANCE LEARNING</u>	
Vanya Petkova-Yotova	244
<u>IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY SITUATIONAL TRAINING IN THE INITIAL STAGE</u>	
Georgi Georgiev	248
<u>SIGNIFICANCE OF THE PARTNERSHIP BETWEEN PRIMARY TEACHERS AND YOUNG LEARNERS' FAMILIES IN VIRTUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT</u>	
Zhorzhetina Atanasova	255
<u>PEDAGOGICAL INTERACTION KINDERGARTEN - FAMILY - SOCIETY IN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT</u>	
Iliana Jordanova, Veselina Todorova, Zaharinka Pantaleeva	264
<u>WITHIN OUR REACH – E-TRAINING AND INTERACTION IN THE KINDERGARTEN</u>	
Irina Pacheva	272
<u>COOPERATION WITH THE LIBRARY IN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT</u>	
Mariana Romanova	276
<u>THE TEACHER AS A UNIFICATION CENTER IN THE CONDITIONS OF DIGITAL EDUCATION</u>	

Erik Iliev	282
<u>SOME CURRENT PROBLEMS OF COOPERATION BETWEEN TEACHERS AND PARENTS IN THE CITY OF PLEVE</u>	
Thematic area	290
THE TEACHER AND THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT	
Assoc. Prof. Penka Marcheva, PhD	291
<u>STUDYING TEACHERS' SATISFACTION WITH CONDUCTING MUSIC EDUCATION IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT (DISTANCE FORM) IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS</u>	
Senior Assist. Prof. Ventsislav Petrov, PhD	299
<u>INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN SUPPORT OF MODERN MUSIC EDUCATION</u>	
University Lecturer Kremena Angelova	304
<u>EDUCATION OF THE FUTURE – TENDENCIES AND PROSPECTS</u>	
Boyana Ivanova	310
<u>DIGITALIZACION IN EDUCATION – THE COMPETENCE APPROACH OF THE TEACHER IN CONDITIONS OF EMERGENCY</u>	
Denitsa Licheva, Irena Petkova-Ilieva	317
<u>THE MODERN AWAKENER IN THE DIGITAL AGE</u>	
Elena Petrova, Maria Pavlova	322
<u>EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL AND DIGITAL TECHNOLOGIES</u>	
Mariana Tasheva	326
<u>CREATING LEARNING RESOURCES IN A DIGITAL ENVIRONMENT</u>	
Radka Topalska	334
<u>MODEL OF INTERDISCIPLINARY LEARNING ON MAN AND NATURE IN 4TH GRADE, CONDUCTED IN THE CONDITIONS OF DISTANCE TRAINING IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT</u>	
Dafina Ivanova	342
<u>DIGITAL COMPETENCE OF THE PRESCHOOL TEACHER AND THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN KINDERGARTEN</u>	

Dilyana Geleva	347
<u>THE TEACHER AND THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT</u>	
Miroslava Georgieva	354
<u>BOTH SIDES OF A COIN THE TEACHER AND DIGITAL EDUCATION ENVIRONMENTAL</u>	
Sonya Duneva	358
<u>BUILDING MOTIVATION TO WORK IN REMOTE LEARNING ENVIRONMENT AT PRIMARY SCHOOL</u>	

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

**ЕЛЕКТРОННО ОБУЧЕНИЕ И ДИГИТАЛНИ
ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИЕТО**

THEMATIC AREA

**E-LEARNING AND DIGITAL
TECHNOLOGIES IN EDUCATION**

PREFERENCE FOR VERTICAL OVER HORIZONTAL HIERARCHICAL E-LEARNING STRUCTURE: A CASE STUDY OF BANGLADESH

A.S.M. Shamim Miah, University of Buraimi, Oman
Arifa Rahman, Green University of Bangladesh
Sarmin Sultana, AlBuraimi Private School, Oman
Md. Rasel Kabir, Green University of Bangladesh

Abstract: *This study probes how academic staff enact personal choice over technology, means, methods and applications based on their personal bias that negates vertical hierarchical supervision. In particular, this research focuses on how this trespassing affects academic integrity, quality, accountability, and the accomplishment of the set learning outcomes. Hence, by hypothesizing that Bangladeshi universities lack the Vertical Hierarchical E-Learning Structure, this report propounds them to adapt to Vertical E-Learning Structure by delineating reasons and ways. Accordingly, this research investigates the pros and cons of both Horizontal and Vertical E-Learning Structures by evaluating administrative exercises & administered accountability; lesson and assessment delivery means and methods; faculty satisfaction and know-how; data security and access fluidity; and student satisfaction and access friendliness through investigating one control and one experimental group consisting of 150 members each over a period of one semester across 30 universities that include both private and public universities in Bangladesh. The paper concludes with findings from the two focus group studies and recommendations.*

Key words: *E-learning, e-assessment, organizational, structure, vertical, horizontal, Horizontal, tall, teaching, learning, administration, accountability, outcomes, mapping, control group, experimental group, recommendations, Flattened hierarchy, empowerment, decision making, Horizontal E-Learning Structure, Vertical E-Learning Structure*

Background

Education industry in Bangladesh, though abound by vertical hierarchy maintains a more traditional organizational structure; wherein, instructions emanate from the top to the bottom following a chain of command in order to exercise a degree of control and accountability, has rather adapted to a Horizontal or most suitably termed as horizontal hierarchical e-learning structure across all the universities leading to the lack of middle management between academic staff and deans. Made obvious in a 18-hour long certificate in E-Learning and Teaching (CELT) course conducted by the Foundation of Learning, Teaching and Research (fLTR), Bangladesh, the trainees and trainers both have significantly approved of a range of applications, websites, gaming sites, and conferencing apps over the assertion that universities or relevant stakeholders should implement e-learning through a Learning Management System (LMS) which instills vertical hierarchical structure. The reason is that trainees not only enjoyed being at full liberty to choose their means, tools, and applications for e-learning, teaching and assessment but also relished the ability to negate all hierarchical checkpoints through their practices which are undoubtedly favoring the post-covid adaption to e-learning, but also leveraging undue and unwarranted educational practices contrary to the established organizational hierarchical structure. “Although technology on its own is incapable of engendering significant educational change, when implemented in conjunction with progressive attitude, results can be profound...”(Wolfson & Willinsky, 1999, p.109). Covid-19 driven, Bangladeshi educational institutions, just like all their counterparts around the world, have migrated to e-learning which is “a wide set of applications and processes allied to training and learning that include computer-based learning, online learning, virtual classrooms and digital collaboration” (Mihhailova, 2006, p. 271, citing Beamish, Armistead, Watkinson & Armfield, 2002) have completely disregarded the vertical hierarchical structure over the implementation. Miah (2020) asserts that instructors under the horizontal hierarchy exercise some assumed authority to “instruct the learners to reach out to a particular

method or means to participate in an activity for which the learners aren't previously familiarized, trained or capacitated".

Introduction

The literature apropos of the organizational structure of the universities is scanty with just a handful of inconsistencies (Lombardi et al., 2002; Taylor, 2006). Accordingly, the organizational structures of Bangladeshi private universities, that amounts to a staggering 134 approved ones, distinctly differ from one another depending on the stakeholder types, their backgrounds, and academic history, yet they share many similarities. While a university may have a large board of trustees, and another nested in a foreign, that is North American, system. This somewhat exotic fusion of variables and invariables reflect the one-off idiosyncrasy of each university. Even the University Grants Commission (UGC), which is the centralized endorsement body (that dictates what is to be included in the strategic planning, fiscal oversight, organizational structures, curriculum planning, student affairs, and E-Learning) for issuing essential guidelines for both these types of universities, has instructed the universities to adapt to one of the e-learning practices, that is, web conferencing i.e. "Facebook, Zoom, Google Classroom, Google Meet, etc." (Tariq & Fami, 2020) for LIVE classes for the Covid-19 period, while shutting down the premises for until further notice. Their adaption to E-Learning is more of a make-shift arrangement to pass through the Covid-19 pandemic situation than a permanently evolving aspiration aimed at wangling compatibility with the first tier universities around the world.

Moreover, the universities are optimistically hard bent to revert to the pre-covid 19 condition to hold face-to-face classes inside the premises rather than over online applications (Kamruzzman, 2020). Stakeholders, academicians and even the students view many aspects of e-learning more challenging than face-to-face learning (Abdullah, 2020). These views, though sound very plausible and founded, have less researched backing to invalidate it. E-Learning is "here to stay" (Rao, 2020) irrespective of the conditions we are in. It was once perceived as optional in the academic institutions, but it has "become fundamental to primary, secondary and higher education" (Rao, 2020). In most of the countries E-learning has been made a mandatory part of teaching and learning. Cahn (2020) asserts "Education has become virtual, and educators should accept that online learning is a permanent part of learning". Bansal (2019) goes further to predict that e-learning is "set to play a significant role in sharing the future of education". Patel & Erickson (2020) quotes from an interview with Sal Khan, Founder, Khan Academy, that the shift to E-Learning, though began in the pandemic, is one of those changes that is permanent. However, Kin (2015) implores that "using ICT in education is not out of the ordinary".

Therefore, E-Learning is not a solution during the pandemic. It is a change that is here to sweep in all the affective provisions of the technologies to augment education and educational endeavors. But, adaptation to E-Learning needs to be an organized initiative that follows an established organizational structure to effectively operate E-Learning. Using Mintzberg's (1979) theory on the organizational structure as a counsel for cataloging the main enterprises in organizing and structuring E-Learning in the universities, this study will explore the vertical and horizontal organizational structures in the light of E-Learning practices and their effectiveness. The findings from this research will become a guideline for the institutions to revisit their e-learning practices, hierarchical structure, accountability framework, and prepare a meticulously planned vertical hierarchical structure over all the e-learning, teaching and assessment practices as such is already in implementation over the face-to-face structure. The recommendations from the research will become the basis of a reference point for devising adequate policies and applying them across the

institutions while dissolving the already in place Horizontal Hierarchy to become a quality center of excellence for online education.

Definitions

Horizontal E-Learning Structure (HELS)

In a Horizontal E-Learning Structure (HELS), the faculty not only enjoyed being at full liberty to choose their means, tools, and applications for e-learning, teaching and assessment but also relished the ability to negate all hierarchical checkpoints through their practices which are undoubtedly favoring the post-covid adaption to e-learning, but also leveraging undue and unwarranted educational practices contrary to the established campus-based hierarchical structure (which is vertical in implementation). By stimulating self-rule and self-reliance, HELS “attempts to tap into [faculty’s] creative talents and solve problems by collaboration” (Griffin, 2019). By definition, a Horizontal E-learning Structure is an organisational structure with only a few or no layers of teaching, learning and assessment management. In a HELS, faculty have a wide span of control with few subordinates, and there is usually a short chain of command that either dictates the strategic flow of actions or succumbs to the general agreement of the group as it “lean[s] toward a more democratic style” (Griffin, 2019). An example of HELS can be viewed in most of the Bangladeshi universities (i.e. public and private). Their institutional endorsement of E-learning tools, applications, software or hardware is oblivious.

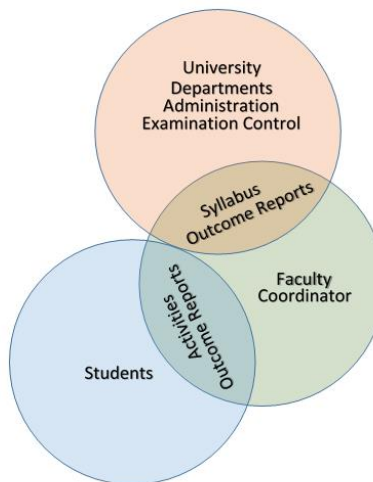

Figure 1. A Horizontal E-Learning Structure (HELS)

In a HELS, the main stakeholders (i.e. Administrators, Faculty and Students) don’t have a triangulation to achieve accountability of E-Learning practices across the levels. Rather Administration dictates the scheme of action through a prescribed syllabi wherein the outcomes to be accomplished are clearly stated and faculty merely creates teaching materials, learning contents and assessment activities around the syllabi and the set outcomes. Here faculty is the only linking key between the administration and students. Reports of whether or not the outcomes have been achieved is inaccessible to the administration or the students. Hence, it negates all the established online learning models.

Vertical E-Learning Structure (VELS)

Wolfson & Willinsky (1999) asserted, “Although technology on its own is incapable of engendering significant educational change, when implemented in conjunction with progressive

attitude, results can be profound. Covid driven, Bangladeshi educational institutions, just like all their counterparts around the world, have migrated to e-learning which is “a wide set of applications and processes allied to training and learning that include computer-based learning, online learning, virtual classrooms and digital collaboration” (Mihhailova, 2006, citing Beamish, Armistead, Watkinson & Armfield, 2002) have completely disregarded the vertical hierarchical structure over the implementation. Miah (2020) asserts that instructors under the vertical hierarchy exercise some assumed authority to “instruct the learners to reach out to a particular method or means to participate in an activity for which the learners aren’t previously familiarized, trained or capacitated”. By definition, a vertical E-Learning Structure (VELS) is a hierarchical structure that is often also referred to as a ‘vertical’ structure which has many layers of teaching, learning, and assessment management, and universities with this structure often use a ‘top-down’ approach with a long chain of command based on an approved organogram. In a VELS, administrators (i.e. VC, DVCs, Deans & Head of Departments, etc.) will have a narrow span of control and a relatively small number of subordinates (academician or staff) reporting back in line. In a nutshell, VELS is the hierarchical model that is already applied at the physical level of most institutions.

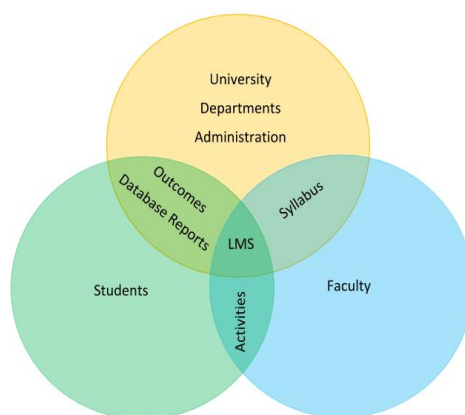

Figure 2. A Vertical E-Learning Structure (VELS)

Here, the key is the centralized Learning Management System (LMS) that connects administration, faculty and students all in one place ensuring transparency across the E-Learning practices. Even the syllabus dictates the teaching materials, learning contents, and assessment activities to be created, delivered, and assessed, it also incorporates an endorsed array of tools, applications, software and hardware to be used for accomplishing the set outcomes. Following this, all the stakeholders are equivocally acknowledged about the E-Learning events, outcomes and areas of improvement since reports are not limited to faculty’s access. It ensures accountability from ‘top-down’.

Statement of Problem

Bangladeshi education sector faces a challenge of creating a “knowledge based society” (Asad, 2020) since “the environment of high education is evolving” (Wagner, Hassenein and Head, 2008) and resulting in the rise of costs, shrinkage of budgets, and increase in need for distance education (New Media Consortium, 2007) especially in the pandemic and post Covid situation. In that the success of e-learning at any institution is “dependent on the extent to which it satisfies the

needs and concerns of the key stakeholders.” (Wagner, Hassenein and Head, 2008). In an organizational context, “a stakeholder is a constituency of an organization” (Thompson and Strickland, 2001). Their hand in “budgetary restriction is the primary issue for institutions” (Huynh et al., 2003). Often, there arises a “tendency for individual departments to implement their own solutions, which may not be consistent with the rest of the institutions” (Sun Microsystems, 2003). But, E-Learning requires reconstructing the education system to ensure equity in terms of access to quality education” (Asad, 2020) which consequently depends on the transformation of the current Bangladeshi education system to digital Bangladeshi education system; wherein, teachers, administrators, students and citizens have already migrated. Also, it requires “corresponding increase in support staff as well” (Young, 2001) besides “several components including sufficient bandwidth, course management systems, technology equipped classrooms and adequate computer facilities for student use” (Arabasz and Baker, 2003). Thus, the general research objective of this study is to explore the present e-learning structures and its practices in public and private universities in Bangladesh. The research questions are

1. What are the e-learning practices that faculty are currently practicing?
2. Why are they practicing those actively?
3. How are they practicing those?
4. Does the vertical hierarchical E-Learning structure exist in their online education system? How far are they implementing it within their curriculum?
5. Does the horizontal hierarchical E-Learning structure exist in their online education system? How far are they implementing it within their curriculum?
6. Which approach is considered mostly to practice in universities?

Scope and Limitation of the Study

This research is an in-depth study. A case study approach was applied to understand and clarify the research problem using an exploratory mixed-method design in analyzing the data. Moreover, the rigor of the study was maintained by using an audit trail, triangulation, reflection, and primary sources of data. While interpreting the data, the relativist and the constructivist epistemological views were considered. These underlying philosophical assumptions have jacked-up the study. Additionally, mainly peer-reviewed journals were reviewed to maintain the standard of the research. To practice integrity in research, ethical considerations were kept in mind while conducting the study. The study described was suitable for a short data-gathering period throughout the month of April only which was achieved. The method of data collection has the advantages of being convenient and efficient. Finally, using primary sources has created a true image of the research. Some limitations will need to be considered while evaluating the findings. For instance, the focus of the study was only on faculty in the universities of the higher education sector in Bangladesh. This research area also requires a larger scale study. However, this study worked with 300 faculty out of more than 30000 faculty.

Literature Review

People are living in the age of industrial revolution 4.0 where everything depends on technology and innovation. According to Maria, Shahbodin, & Pee (2018) using Internet Technology is known as the Internet of Things (IoT) where university graduates have to be ready to work and cope up with IoT incorporating their visualization, connectivity, and innovation. However, the literature about the organizational structure of higher education over the internet is sporadic with just a handful of quirks (Lombardi et al., 2002; Taylor, 2006). According to institutional organizational theory, Scott (2008) asserts that universities revamp to intensify

expertise and clinch validity by meeting public conjectures. To be admissible, universities sometimes espouse solutions which plummet efficiency (Kovats, 2018). The hypothesis that university environment relationships are characterized by a deepening asymmetry between environmental demand and institutional capacity to respond (Clark, 1998) negates all efforts made for implementing e-learning. Similarly, the universities' applied e-learning solutions contradict Mintzberg's (1979) organizational structure that refers to "the typically hierarchical arrangement of lines of authority communications, rights and duties of an organization, it determines how the roles, power and responsibilities are assigned, controlled and coordinated, and how information flows between the different levels of management." Consequently, faculty are free to choose the appropriate teaching-learning approaches, tools, means and media based on their needs, performance, and limitations. In such proceedings, universities have flattened their hierarchical structure in order to increase flexibility of e-learning exercises to empower their faculty with the decision making discretion. It's a condition in which delayering of organizational structure ensues to eliminate layers in a university's organizational hierarchy and broadens deans' span control (Kubheka, 2013). Accordingly, Kubheka (2013) persists, "the decision to push down decision making to the lower levels of the [university] presents [faculty] with the freedom to be responsible for everything they do and also to be held accountable. But the main intention behind the horizontal organizational structure is impelled by the skills of the [faculty] within [a university] as management wants to get everyone involved in the running of the [academia] (Teubner, 2001). Kubheka (2013) also claims, "self-managing [universities] allows people to control their own work and participate directly in decision making that affects the outcomes of their [e-learning]." Contrarily, Deetz (1992) argues that the various methods of flattening organizational structures to empower are simply disguised methods of increasing responsibilities to demand more from the [faculty]. The focus of authority in the flattened e-learning structure requires a discussion of the nature of choices allowed in implementing e-learning; wherein, Tompkins & Cheney (1985) distinguished power and control by defining power as a noun meaning "an ability or capability to achieve some goals even against the resistance of the others" which in our case is the faculty. However, some even suggest that fear of termination of the faculty may increase individual effort among the faculty who wish to keep retaining their jobs.

Methodology

The study was an in-depth study using a mixed-method approach. This study is going to explore the present e-learning structures and its practices in public and private universities in Bangladesh. Therefore, the survey was used as a quantitative study method. The researchers considered Key informant interviews with experts, and documents of sampled faculty were reviewed as qualitative instruments as well. Overall, the study was a convergent parallel design where researchers conducted the quantitative and qualitative data collections simultaneously in consideration to equal weight to the both processes, analyzing the data separately, however, interpreting the findings together.

All the higher education faculty who are currently working in a university either public or private university in Bangladesh are the population of the study which was the source of data. According to World Education News and Review in Bangladesh Mostly, public universities are "general" multi-faculty universities offering a broad range of study programs. However, specialized universities in fields like agriculture, health care, Islamic studies, medicine, textile engineering, or women's studies are also present but the number is comparatively lesser (Monem & Baniamin, 2010). Bangladesh Education Statistics 2018 report says that in 145 universities 29374 faculty are working including only 27% female colleagues. Therefore, this study has the

vision to make the study gender-sensitive by ensuring gender equality. Currently, Bangladesh has 44 public universities, as well as 103 UGC-approved private universities (Stefan Trines, 2019). This study considered all 147 university faculty as the population of the study.

The sample size was 300 including female faculty in all universities with a 95% confidence interval. As the universities are in rural and urban areas, therefore cluster sampling was carried out to select the universities by representing maximum districts. Out of 147 universities, 34 universities were sampled where 13 public and 21 private universities within 6 regional areas. Nevertheless, faculty were selected using simple random sampling. A systematic approach was followed while conducting the data collection process.

The Rigour of the Research

The process of collecting data was in-depth; however, there were strengths and weaknesses of the approach. For example, the major strength of data collection was that every step of the process was written to maintain an audit trail. Furthermore, three-dimensional data collections (surveys, document review, and Interviews) were conducted to ensure triangulation of the study. The data were real or empirical.

The weakness was that the project was carried out on only 34 universities among 147 universities. And mostly online surveys were emphasized. However, rigor was achieved by carefully and thoroughly addressing research design, methodology, and conduct, analysis, discussion, and conclusions. Besides, through a systematic process, the researcher followed the steps mentioned above. Every step and action were audio and video recorded. By maintaining a systematic and detailed process, the researchers have minimized subjectivity and biases to uphold the reflexivity of this qualitative study. While analyzing and reporting the findings, proper reporting was ensured to avoid personal bias, which upheld the reflexivity as well. The findings were rechecked with the sources of data to confirm credibility.

Ethical Consideration

Several steps were considered to maintain the ethics of this study. First of all, informed consent for collecting data was taken. However, the participants were not identified. The researchers have not used any data without the consent of the participants. Thirdly, no conflict of interest exists, as the researcher gains no financial benefits involved with the contexts of the study. Furthermore, the records of this study are going to be revealed to the public including protecting the privacy and the confidentiality of the people in the study. Fourthly, The underlying philosophical assumptions are relativist and constructivist epistemology that ensured the ethics of the study. The research questions of present contexts are influenced by the study of knowledge from relativist and constructivist viewpoints (Creswell, 2012). This study identified the real issues by exploring faculty's current practices in a real-life situation. Lastly, the researcher is going to store the non-identifiable data in the ASQs institute's computer for 5 years after publishing the report for future credibility.

Research Findings

A major group of the respondents belonged to the private universities compared to the public universities indicating the discrepancy in the hierarchical organization of the universities (see Table 1. Distribution of Validating Authority). In the public universities, orders emanate from the top flowing through the mid-level managers (i.e. Department Chairs) to the faculty.

Table 1. Distribution of Validating Authority

Distribution of Validating Authority		
Authorizing Entry	Respondents	Percentage
University Grants Commission (UGC)	44	15%
Controller of Examination Office	33	12%
Chairman of the Department	66	23%
Program Coordinator	22	8%
E-Learning Center / Committee / Unit	33	12%
Academic Council / Academic Advisory Board	88	31%

Accordingly, the findings suggest that faculty at the public universities have limited access, knowledge, skill and know-how to implement any form of e-learning in contrast to the private universities where horizontal organizational structure has led the faculty to learn, adapt and implement some form of e-learning at their personal behest.

Also, the fact that Dhaka being at the tip of the developmental hierarchy, universities are mostly established in and around the suburbs of Dhaka city. Over 50% of the respondents indicated Dhaka as their workplace location implying that most of the e-learning is being officiated from Dhaka; whereas, the least being done from Mymensingh (see Table 2. Distribution of Respondents' Workplace Location) and none in Barishal, Rangpur or Rajshahi Divisions.

Table 2. Distribution of Respondents' Workplace Location

Distribution of Respondents' Work Place Location		
Areas	Respondents	Percentage
Dhaka Division	143	54%
Barishal Division	0	0%
Khulna Division	55	21%
Mymensingh Division	11	4%
Chittagong Division	33	13%
Rangpur Division	0	0%
Rajshahi Division	0	0%
Sylhet Division	22	8%

Faculty teaching experience is surprisingly conducive for Education 3.0 and above as the highest percentage of the respondents indicated their experience range from 0 to 5 years, and the least being the group in the 16 to 20 years' range which aligns them to Education 1.0 or before. However, sizable respondents recorded their experience range from 05 to 15 years which aligns them to Education 2.0 and above (see Table 3. Distribution of Respondents' Teaching Experience).

Table 3. Distribution of Respondents' Teaching Experience

Distribution of Respondents' Teaching Experience		
Tenure	Respondents	Percentage
00 to 5 years	187	71%
05 to 15 years	55	21%
16 to 20 years	22	8%
Above 21 years	0	0%

Despite the indicators implying lack of understanding, awareness and know-how of E-learning, a highest percentage of the respondents declared that their universities are using some form of LMS. Whereas, the remainder negated any usage of such (see Table 4. Distribution of LMS Usage at the universities).

Table 4. Distribution of LMS Usage at the universities

Distribution of LMS Usage at the Universities		
Uses LMS	Respondents	Percentage
Yes	154	58%
No	55	21%
Maybe	55	21%

One of the indicators of the discrepancy in the E-learning organizational structures is the training events which flush-out the truth about the E-learning practices by evincing through respondents' declaration. Highest percentage of the respondents denied having received any training which implies “tight budgets make it difficult to implement broad campus-wide E-learning solutions” (Wagner, Hassanein and Head, 2008) and lack of vertical hierarchical e-learning organizational structure (see Table 5. Distribution of Respondents' Training Background). Should it have been the contrary, training of the faculty would have been the priority for initiating accountable e-learning practices.

Table 5. Distribution of Respondents' Training Background

Distribution of Respondents' Training Background		
Training Received	Respondents	Percentage
Yes	110	30%
No	253	70%

Another indicator that negates the claims of the usage of some form of LMS becomes evident as only 58% of respondents declared using such contrary to 42% who not only evinced their lack of LMS awareness but also their university's actual e-learning practices which is anything but vertical e-learning in organization (see Table 6. Distribution of LMS Usage at the Universities).

Table 6. Distribution of LMS Usage at the Universities

Distribution of LMS Usage at the Universities		
Use LMS	Respondents	Percentage
Yes	175	58%
No	62.5	21%
Maybe	62.5	21%

However, a sizable percentage of the respondents declared using Google Classroom as an LMS, also support the hypothesis that universities are not hierarchically vertical in operation (see Table 7. Distribution of Respondents' University Owning an LMS). Google Classroom is no doubt an LMS (devoid of some crucial LMS fit features), but it is mostly used as a thrust and not as a purchased package.

Table 7. Distribution of Respondents' University Owning an LMS

Distribution of Respondents' University Owning an LMS		
LMS/CMS types	Respondents	Percentage
Google Classroom	143	35%
Google Form	132	32%
Kahoot	55	14%
Zoom	44	11%
LMS	11	3%
Blackboard	22	5%

Findings also indicate discrepancies in the frequency of various planned assessment activities. Quiz, assignments, projects, presentations and interview activities are being prioritized for 1 to 3 times a semester which negates the learning assessment balance; thus, indicative of horizontal hierarchical organization of the E-learning practices because teachers are mainly “likely to take time to review and reflect upon their students’ literacy learning process and the growth it fosters” (Valencia, Hiebert, & Afflerbach, 1994). If we cognize that “assessment must serve students” (Farr, 1991), Edwards (2008) asserts, “then we must also begin to actively involve children in the assessment processes that typically occur in classrooms.” However, the findings reflect the contrary.

Table 8. Distribution of Respondents' Planned Online Assessment Activities

Distribution of Respondents' Planned Online Assessment Activities							
Items / Frequency	0 times	1 times	2 times	3 times	4 times	5 times	5 + times
Quiz Activity	0%	4%	13%	74%	4%	0%	4%
Assignment Activity	0%	35%	35%	26%	0%	0%	4%
Examinations	0%	39%	48%	4%	0%	0%	4%
Projects	30%	74%	0%	10%	5%	0%	0%
Presentations	45%	64%	0%	5%	5%	0%	0%
Interview / Interactions	5%	69%	30%	10%	0%	0%	5%

The Pros & Cons of HELS

HELS approach comes with a few alluring pros. First, it is cost efficient. Though two of the greatest costs to the annual budget for a university are faculty needs and students’ stationery needs, by eliminating multiple layers of teaching, learning and assessment management needs in terms of

tools, applications, software and hardware, a HELS can quickly save hundreds of thousands, if not millions of Bangladeshi Taka (BDT) for certain universities. Although large universities can struggle to implement this structure because of the dynamics of size. Second, it promotes faster decision making. Without hierarchical supervision on the daily go-about of the teaching, learning and assessment, the HELS approach expects a front-line academician (who is tech-proficient) to be expert in the job responsibilities. Because there is a focus on hiring the dexterous individual for each position, less or no turnover typically occurs. Also, fewer hierarchical supervising entities means fewer conflicts and that makes teachers happier as well while improving employee morale but costing quality, accountability and standards. Next, HELS allows clear communication. Since HELS relies on direct contact between the teachers and students, there are fewer opportunities for misinterpretation of instruction, feedback and task. At the same time, the front-line academician, who is either a coordinator or program coordinator, receives direct strategic instructions from their supervisor (who is either a Dean or Head of Department). They allow the teachers to make clear adjustments to their teaching, learning and assessment responsibilities in the best manner possible while adapting to suitable application, tool, software or hardware irrespective of curricular alignment. Finally, it requires less dominance and supervision by naturally increasing the levels of independence that teachers experience in their teaching, learning and assessment every day. There are fewer or no checkpoints to criticize their ideas, choice and implementation procedures, which allows each teacher to focus on what they do best instead of focusing their efforts to adhere to set curricular standards, learning, course and program outcomes while negating the supervisory controls and accountability.

However, HELS is not without some cons. First, in a HELS, management can easily lose control. Highly-skilled teachers often struggled in structured hierarchy environments because their creativity is often limited. In a HELS, their creativity is encouraged. For many teachers, career satisfaction isn't just about the size of the paycheck. It also involves a chance to pursue their passions and HELS can make that happen. Then, work-relationships can struggle, too, as many faculty who work within a HELS find themselves always connected to their work. There is a certain "responsibility" that comes when the superior sends out an email asking for a job to be completed or feedback to be offered. That makes it difficult for some teachers to turn away from their professional duties when enjoying personal time, which affects their work-life balance. Next, HELS can create power struggles as well because there is a lack of management definition in most HELS, a power vacuum is created when the superior is not present. In an HELS, the superior might involve just one person. If that person leaves, the teachers bicker amongst themselves about who should be in charge when a replacement is not named. That bickering leads to confusion, which leads to resentment, and that leads to a lack of E-Learning productivity. Finally, it makes faculty retention difficult. Highly-skilled teachers also like having opportunities to advance upward through the chain of command. Because middle management positions are naturally limited in HELS, there are fewer advancement options. A teacher who needs something fresh or new to do may find few options available to them, which encourages them to seek out a new job instead of staying put.

The Pros & Cons of VELs

Just like HELS, VELs has some very attractive advantages. First, VELs ensures uniformity of standards across the institution and encourages excelling through designating and delegating tasks to faculty or departments based on their position in the hierarchy with set accountable parameters. This implies that teaching, learning and assessment practices in the E-Learning scenario follow a uniformly set schema to accomplish outcomes that are not only mapped to contents but also to tools, applications, software, and hardware. Second, it makes time management

easy because the faculty in a VELs has well-defined roles and responsibilities. Hence, delegation of responsibilities is swift corresponding to effective accomplishment of set standard goals. Next, VELs promotes efficiency and collaboration through a centralized model by encouraging efficiency, promoting collaboration and providing opportunities for further development of professional expertise in E-Learning and a path for growth within the university. However, VELs universities tend to have better faculty morale because faculty have more approved decision-making authority. Finally, it provides further development opportunities by empowering the faculty because running a VELs university generally costs less as administrators cost more than regular faculty. Hence, retention becomes a priority following the provisions of further development opportunities of the key position holders.

However, VELs also have some disadvantages. First, VELs requires more effort to maintain power balance to maintain the authority and balance in endorsing plausible E-Learning tools, applications, software and hardware from the hierarchy. Therefore, this structure rarely works without strong E-Learning leadership at the top. Second, it develops a narrow view of the office as departments in VELs institutions consider singular goals of the department that are more important than the university's goals. In doing so, the entire E-Learning practice shall accomplish the set standards. Next, VELs enforces transparency in shortlisting approved applications, software, hardware and tools for implementation across all the levels of courses, programs and degrees. This will ensure that faculty are hard pressed to remain transparent in choosing the application, software, hardware and tool that is prescribed in the syllabi. They will not be able to deviate or experiment with other E-Learning applications, software, hardware and tools without first getting due approval through proper chain of command. Finally, VELs may lead to frustration of those working very hard because faculty in VELs institutions can become less sure about group responsibilities, and Deans, Head of Departments, Coordinators, or Program Coordinators can become frustrated by their lack of authority to create new scope since a aptly mapped syllabi becomes the guiding document dictating choice and implementation of applications, software, hardware and tools.

Conclusion

The fact that administration of most of the academia are heedless about the permanent migration to E-Learning for complete or blended practices makes them rather oblivious to the benefits of an LMS. They haven't partnered, affiliated or collaborated with any complete or near complete Learning Management Solution providers to officially endorse their e-learning endeavors. They have rather with implicit caution allowed their faculty to adopt solutions that work for them in teaching, learning and assessing learners. In doing such, the institutions have willingly negated the need for teaching, learning and assessment accountability against the set standards for their approved curricula. Their student, course and program outcomes (or intended outcomes) are at risk of being unattainable or sporadically attained leading to substandard mapping. In addition, faculty members' personal choice of the application, software, hardware and tools incur heavy financial binding on their part which might soon lead to the exhaustion of their energy, motivation and willingness. Besides, this practice is pressurizing the individual faculty of being tech-savvy, resourceful along with their academic credentials, financially sound, and dexterous over their counterparts. Contrary to this, the graduate attributes with which they enter their career lack such overhauling programs during the graduation studies.

References:

Abdullah, M. (2020, December 31). 2020: The rise of online education. Dhaka Tribune, <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/2020/12/31/2020-rise-of-online-education>.

- Alshara, O., & Alsharo, M. (2007). E-learning and the Educational Organizations Structure Reengineering (EOSR) . iJET International Journal of Emerging Technologies in Learning. <https://online-journals.org/index.php/i-jet/article/view/111/71>.
- Alvesson, M.** (2002, March 29). Leadership studies: From procedure and abstraction to reflexivity and situation. Retrieved December 11, 2020, from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1048984396900028>
- Arabasz, P., & Baker, M.** (2003). Respondent Summary: Evolving Campus Support Models for E-Learning Courses, EDUCAUSE Center for Applied Research, retrieved July 1, 2007 from <http://www.educause.edu/ir/library/pdf/EKF/ekf0303.pdf>.
- Asad, A.-U.-Z.** (2021, February 20). E-Learning in Bangladesh: A New Era in Education. Bangladesh Education Article. <https://bduarticle.com/e-learning-in-bangladesh-a-new-era-in-the-field-of-education/>.
- Bansal, A.** (2019, August 20). Why E-Learning is here to Stay? Higher Education Digest, <https://www.highereducationdigest.com/why-e-learning-is-here-to-stay/>.
- Baygin, M., Yetis, H., Karakose, M., & Akin, E.** (September 2016). An effect analysis of industry 4.0 to higher education. 2016 15th international conference on information technology based higher education and training (ITHET) (pp. 1-4). Istanbul: IEEE.
- Bouchey, B.** (2019, October 12). The Evolving Nature of Online Organizational Structures in Higher Education Institutions. OLC. <https://onlinelearningconsortium.org/the-evolving-nature-of-online-organizational-structures-in-higher-education-institutions/>.
- Cahn, J. A.** (2020, May 21). Why online learning is here to stay. eCampus News, <https://www.ecampusnews.com/2020/05/28/why-online-learning-is-here-to-stay/>.
- Chekour, M., Laafou, M., & R.Janati-Idrissi.** (2018). What are the Adequate Pedagogical Approaches for Teaching Scientific Disciplines? Physics as a Case Study. Chekour, M., Laafou, M., & Janati-Idrissi, R. (2018). What are the Adequate PedagJournal of Educational and Social Research, 8(2) , 141-148.
- Clark, B.** (1998). Creating entrepreneurial universities. Organizational pathways of transformation. London: IAU Press & Pergamon.
- Creswell, J. W.** (2012). Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. Boston: Pearson.
- Deetz, S.** (1992). Democracy in an age of corporate colonization: Developments in communication and the politics of everyday life. Albany: State University of New York Press.
- Edwards, Patricia & Turner, Jennifer & Mokhtari, Kouider.** (2008). Balancing the Assessment of Learning and for Learning in Support of Student Literacy Achievement. Reading Teacher - READ TEACH. 61. 682-684. 10.1598/RT.61.8.12.
- Farr, R.** (1991). The assessment puzzle. Educational Leadership, 49(3), 95.
- Griffin, D.** (2019, February 12). Tall Vs. Flat Organizational Structure. Small Business - Chron.com, <https://smallbusiness.chron.com/tall-vs-flat-organizational-structure-283.html>.
- Huynh, M.Q., Umesh, U.N., Valachich, J.** (2003). E-Learning as an Emerging Entrepreneurial Enterprise in Universities and Firms. Communications of the AIS, 12, 48-68.
- Johnson, J.** (2015, June 15). Distance/Online Learning Organizational Structures in Higher Education. LinkedIn. <https://www.linkedin.com/pulse/distanceonline-learning-organizational-structures-higher-johnson/>.
- Kamruzzaman, M.** (2021, February 22). Universities in Bangladesh to reopen on May 24. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/universities-in-bangladesh-to-reopen-on-may-24/2153265>.
- Kariman, Mana,** "College Organizational Structure and its Impact on Accessible Distance Learning for Students With Disabilities" (2014). Dissertations. Paper 59. <http://digitalcommons.wku.edu/diss/59>
- Kemmis, S., Edwards-Groves, C., Wilkinson, J., & Hardy, I.** (2012). Ecologies of practices. In Practice, learning and change (pp. 33-49). Dordrecht.: Springer
- Kin, Cheah Phaik.** (2019, December 1). E-Learning is here to stay. The Star, <https://www.thestar.com.my/News/Education/2015/05/10/ELearning-is-here-to-stay/>.
- Kovats, G.** (2018, March 6). The change of organizational structure of higher education institutions in Hungary: a contingency theory analysis. Sciendo. <https://core.ac.uk/download/pdf/163100177.pdf>.
- Kubheka, I., Kholopane, P., & Mbohwa, C.** (2013, April 15). The Effects of Flattening Hierarchies on Employee Performance in Organizations: A Study of a South African Retail Group. International Conference on Law, Entrepreneurship and Industrial Engineering (ICLEIE/2013). <https://core.ac.uk/download/pdf/54187702.pdf>.
- Lee, C. Y., Dickerson, J., & Winslow, J.** (2012, March). An Analysis of Organizational Approaches to Online Course Structures. Online Journal of Distance Learning Administration, https://www.westga.edu/~distance/ojdl/spring15/lee_dickerson_winslow.html.

- Lombardi, J.V., Craig, D. D., Capaldi, E. D., Gater, D. S.** (2002) University Organization, Governance, Competitiveness. The Center for Measuring University Performance. <http://mup.asu.edu/UniversityOrganization.pdf>
- Maria, M., Shahbodin, F., & Pee, N. C.** (September 2018). Malaysian higher education system towards industry 4.0—current trends overview. AIP Conference Proceedings (p. 020081). LLC: AIP Publishing.
- McFarlane, D. A.** (2011). A Comparison of Organizational Structure and Pedagogical Approach: Online versus Face-to-face [PDF]. The Journal of Educators Online.
- Miah, A.** (2020, June 16). Models of Online Learning [Web log post]. Retrieved December 11, 2020, from <https://the21stceducation.wordpress.com/2020/06/16/models-of-online-learning/>
- Mihhailova, G.** (2005, January). E-learning as an internationalization strategy in higher education: Lecturer's and student's perspective. Retrieved December 11, 2020, from https://www.researchgate.net/publication/24113140_E-learning_as_internationalization_strategy_in_higher_education_Lectureras_and_students_perspective.
- Mintzberg, H.** (1979). The professional bureaucracy. In Organization and governance in higher education, ed. M. C. Brown, II, 50–70. Boston: Pearson Custom Publishing.
- Monem, M., & Baniamin, H. M.** (2010). Higher Education in Bangladesh: Status, Issues and Prospects . Pakistan Journal of Social Sciences, Volume 30, 293-305.
- New Media Consortium** (2007). 2007 Horizon Report, retrieved July 1, 2007 from http://www.nmc.org/pdf/2007_Horizon_Report.pdf.
- Patel, N., & Erickson, S.** (2020, November 17). Remote learning is here to stay - can we make it better? The Verge. <https://www.theverge.com/21570482/remote-learning-khan-academy-interview-decoder-podcast>.
- Rao, A.** (2020, October 12). E-learning is here to stay: It's not restricted to Covid-19 only. The Financial Express. <https://www.financialexpress.com/education-2/e-learning-is-here-to-stay-its-not-restricted-to-covid-19-only/2103299/>.
- Scott, W Richard** (2008). Institutions and organizations. 3rd ed. Thousand Oaks (Ca.): Sage Publication.
- Stefan Trines.** (2019, August 1). Education in Bangladesh. Retrieved March 20, 2020, from World Education News and Review: <https://wenr.wes.org/2019/08/education-in-bangladesh>
- Sun Microsystems** (2003). E-Learning Framework, retrieved July 1, 2007 from <http://www.sun.com/products-n-solutions/edu/whitepapers/pdf/framework.pdf>.
- Taylor, J.** (2006) Big is beautiful. Organisational Change in Universities in the United Kingdom: New models of Institutional Management and the Changing Role of Academic Staff, Higher Education in Europe, 31, 251-273.
- Teubner, Gillian.** (2001, November). Flattening the organizational structure: Encouraging empowerment or reinforcing control?. Research in Organizational Change and Development. 13. 147-168. 10.1016/S0897-3016(01)13005-3.
- Thompson, A.A., & Strickland, A.J.** (2001). Crafting and Executing Strategy: Text and Readings, New York: McGraw-Hill.
- Tompkins, P. K., & Cheney, G.** (1985). Communication and unobtrusive control in contemporary organizations. In R. McPhee & P. K. Tompkins (Eds.), Organizational communication: Traditional themes and new directions (pp. 179-210). Beverly Hills, CA: SAGE.
- Valencia, S., Hiebert, E., & Afflerbach, P.** (Eds.). (1994). Authentic reading assessment: Practices and possibilities. Newark, DE: International Reading Association.
- Wagner, N. M., Hassanein, K., & Head, M. M.** (2008, June). (PDF) Who is Responsible for E-Learning Success in Higher Education? A Stakeholders' Analysis. ResearchGate, https://www.researchgate.net/publication/220374509_Who_is_Responsible_for_E-Learning_Success_in_Higher_Education_A_Stakeholders'_Analysis.
- Wofson, L., & Willinksy, J.** (1998). Situated Learning in High School Information Technology Management. Journal of Research on Computing in Education, 31, pp. 96-110
- Xing, B., & Marwala, T.** (2017). Implications of the fourth industrial age for higher education. The Thinker.
- Young, K.** (2001). The Effective Deployment of e-Learning. Industrial and Commercial Training, 33 (1), 5-11.

НОВАТА ДИГИТАЛНА РЕАЛНОСТ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА, ВЪЗМОЖНОСТИ И РЕШЕНИЯ ПРИ ОРГАНИЗИРАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИ ПЕДАГОЗИ

Проф. д-р Мария Ст. Алексиева
Бургаски свободен университет

THE NEW DIGITAL REALITY - CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND SOLUTIONS IN ORGANIZING THE TRAINING OF STUDENT TEACHERS

Prof. Maria St. Aleksieva, PhD
Burgas Free University

Анотация: Образованието е една от сферите, които трудно приемат големите промени и въпреки че много икономики отдавна разчитат и използват възможностите на технологиите, в образователната система тези промени се случват с известно забавяне. Придържането към стари методи и практики на преподаване и учене забавиха процесите на ориентация към дигиталните технологии, макар на всички, имащи отношение към образованието, да е ясно, че дигиталното пространство поставя специфичен акцент върху усвояването на знания и формиране на умения и отношения у обучаемите.

Пандемията, свързана с коронавируса, изигра ролята на шокос ускорител за процеси, към които с бавна стъпка щяхме да се приближаваме. Заплахата за оцеляване оказа т.нар. „здравословен“ натиск да се „настаним“ по-удобно във виртуалната реалност и да заживеем в нея.

Дигиталното е новото реално, твърдят специалисти от различни сфери. Поставени в условия на карантина, се наложи бързо за влезем в цифровия свят и максимално да се възползваме от всички налични към момента функционалности. И най-важното, заетите в образователната сфера демонстрираха как успешно могат да работят в дистанционен режим.

Ключови думи: образование, пандемия, дигитални технологии, електронно обучение, организация на обучението в електронна среда, електронни курсове, електронни ресурси, качество на обучението, ефективност на обучението

Abstract: Education is one of the areas that is difficult to accept major changes, and although many economies have long relied on and exploited the possibilities of technology, in the education system these changes are taking place with some delay. Adherence to old methods and practices of teaching and learning has slowed down the processes of orientation towards digital technologies, although it is clear to all those involved in education that the digital space places a specific emphasis on learning and forming skills and attitudes in learners.

The coronavirus pandemic acted as a shock accelerator for processes we would be slowly approaching. The threat to survival turned out to be the so-called "Healthy" pressure to "settle" more comfortably in virtual reality and live in it.

The digital is the new real, say experts from various fields. Quarantined, we had to quickly enter the digital world and make the most of all currently available functionality. And most importantly, those employed in the field of education demonstrated how they can successfully work remotely.

Key words: education, pandemic, digital technologies, e-learning, organization of learning in an e-environment, e-courses, e-resources, quality of learning, learning effectiveness

Технологиите „изстреляха“ възможностите за знание и общуване толкова напред, че едва ли преди 50 години някой си е представял днешния свят, ситуиран в сегашния си модел на функциониране и обмен. Тук припомним твърдението на сър Кен Робинсън, че „... предназначението на образованието е да ни откара в необозримото бъдеще“ (Робинсън,

2010). Това твърдение дава отговор на въпроса: Защо днес погледите са насочени към създаването на творчески, самостоятелно мислещи, проактивни личности? Отговорът е кратък и много простичък: за да могат по-лесно да се адаптират към бързо променящия се свят.

Уменията, които днешните работодатели по целия свят ценят, са най-вече проактивност, инициативност, креативност, работа в екип, умение за търсене и даване на обратна връзка. Тези умения са свързани с компонентите на т.нар. *„нова парадигма“: различните проявления на интелигентността, силата на въображението и креативността и значението на вярата в собствените възможности* (Робинсън, 2010).

Университетите са натоварени с нелеката задача да осигурят качествено висше образование, част от което е свързано с планиране на обучение и учебно съдържание в синхрон с изискванията на пазара на труда в условията на недостатъчно финансиране.

Двата основополагащи елемента на образованието са преподаването и усвояването на знания. При конвенционалния учебен процес главната роля се пада на преподаването: учителят/преподавателят е застанал на „сцена“ и изнася урок/лекция. На практика, учителят/преподавателят е основният източник на информация, който пропуска или спира потока на информация (Алексиева, 2015). За разлика от този процес, обявяването на пандемията от КОВИД-19 „принуди“ всички образователни институции да преминат много бързо в друг „режим“ на организация на процеса на преподаване и учене – обучение от разстояние в електронна среда. Изминалата академична година, организирана в условия на пандемия, доказва, че електронното обучение (ЕО) е отговор на проблема за осъвременяване на университетското образование в духа на образователните, технологичните и икономическите тенденции на глобалното информационно общество.

Провеждането на обучението в *„дигитална образователна среда, отразяващо всички достижения на дигиталната епоха, изразяващо се в наличие и балансирано използване на интерактивни дъски, таблети, touchscreen телевизори, мултимедийни проектори, екрани, флипчарт и други ресурси“* (Бузов, 2020, с. 116), се трансформира в провеждането на обучение от разстояние в електронна среда, което изправи академичния процес пред три групи предизвикателства. Първата група предизвикателства, които се оказаха и най-маловажни, се свързват с електронната инфраструктура: липса на устройства, проблеми, произтичащи от ограничения достъп на обучаемите до интернет. Втората група предизвикателства, затрудняващи ефективното протичане на академичен образователен процес, са свързани с дисциплината и самоконтрола на обучаемите и очакването, че възникналата извънредна ситуация ще облекчи подготовката за крайна оценка. Третата група предизвикателства са свързани с прекалената натовареност на преподавателите, защото организацията на академичен процес в електронна среда изисква по-голямо внимание върху детайлите (подготовка на електронни ресурси – уроци, задания, тестове и даване на навременна обратна връзка, промяна в начините на комуникация с обучаемите).

Независимо от предизвикателствата, всички сме наясно, че съвременните информационни и комуникационни технологии откриват възможност за провеждане на е-обучение, което позволява на участниците в учебния процес да учат, където, както и когато пожелаят.

За нуждите на изследването, което ще представя, е необходимо да започна с обща информация за състоянието на електронната среда за учене в университета. В Центъра по хуманитарни науки при Бургаския свободен университет към момента на обявяване на извънредното положение в платформата за електронно обучение има разписани и разработени 132 електронни курса в ОКС „бакалавър“ (113 през 2020 или с 19 повече от

предходната година) и 44 електронни курса в ОКС „магистър“ (37 през 2020, със 7 повече от 2019 г.) за нуждите на студентите в редовна и в задочна форма на обучение и 10 курса за студенти, които се обучават ДФО, или общо 176 електронни курса (**150 курса през 2020 година**). Пандемията от Ковид-19 наложи, от една страна, увеличаването на броя на курсовете в електронна среда, и от друга, обогатяването на съдържането на съществуващите с допълнителни учебни материали и дейности.

От гледна точка на организацията на академично учене в електронна среда като основни функции на онлайн средата могат да бъдат посочени следните: да съдържа информация по целите и задачите на курса, инструкциите и темите; да съхранява и предоставя лесен достъп до материалите за курса; да позволи административното организиране на курса и мониторинг на работата; да информира за крайни срокове и събития; да съдейства за синхронната и асинхронната комуникация между студентите и с преподавателя, както и да осигури възможност за оценяване от състуденти и обратна връзка от преподавателя. Средата предоставя административни средства като календар, форуми и възможност за проследяване на активността; средства за авторски тестове и т.н. (<http://e-services.bfu.bg/moodle/>) (Алексиева, 2014).

Първото сериозно изпитание беше през м. март, когато трябваше много бързо да се създаде организация за работа в електронна среда на обучение. За реализация на дистанционната форма на обучение в БСУ, респ. за ЦХН започна да функционира още една платформа – Microsoft Teams.

За броени дни беше осъществена трансформация на академичния процес, която в други условия би отнела месеци. Преходът към дистанционен учебен процес постави на изпитание способността на деканското ръководство, преподавателите и студентите да се адаптират гъвкаво към ситуация на учене, в която участниците са пространствено разделени, а взаимодействието между тях е опосредствано от медия.

На изпитание бяха поставени и уменията ни за работа с електронни устройства, с електронни платформи и образователни ресурси, а студентите трябваше да покажат изградени умения за самостоятелно учене, които са от ключово значение в условията на дистанционното обучение.

Без да навлизаме в детайли, достатъчно е само да посочим, че общуването посредством дигиталните технологии съществено променя начина, по който човек чувства, вижда, възприема и участва в заобикалящия го свят. Без съмнение, направихме крачка към осъществяване на академичен образователен процес изцяло в електронна среда.

Наложи се и преподавателите да преминат през интензивен курс на обучение за използване на целия пакет функционалности на инструментите на Microsoft.

Платформата Microsoft Teams се използва за организация на синхронно обучение, а в платформата за електронно обучение Мудъл са разработени в пълен обем академичните курсове на студентите по учебните планове на образователните програми в ОКС „бакалавър“ и в ОКС „магистър“.

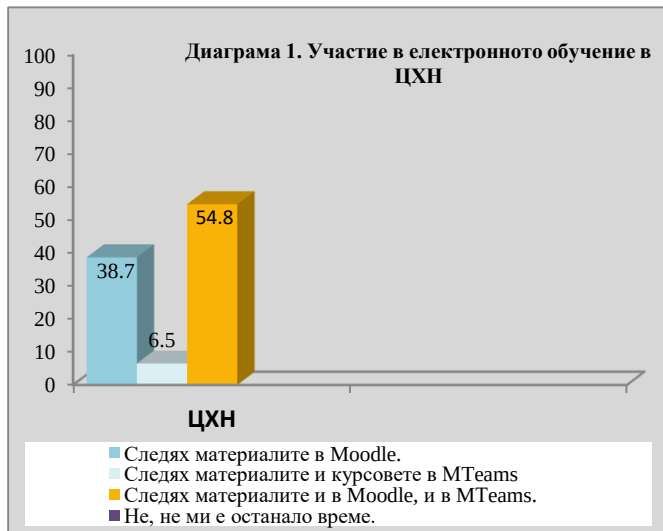
В платформата Мудъл се провеждат и по-голяма част от изпитите (всички, които са под формата на тест). Устните изпити и изпитите, за които студентите разработват курсове проекти със защита, се организират и провеждат в платформата Microsoft Teams.

Досега в платформата Microsoft Teams за ЦХН има разписани 107 екипа.

В платформата Microsoft Teams бяха организирани и защитите на дипломните работи на студентите в Центъра през м. септември и през м. декември 2020 г.

Каква е удовлетвореността на студентите от обучението в електронна среда?

В проучване, проведено от отдела по качество на обучението към БСУ, от ЦХН са участвали 131 студенти или 29% от изследваните лица.

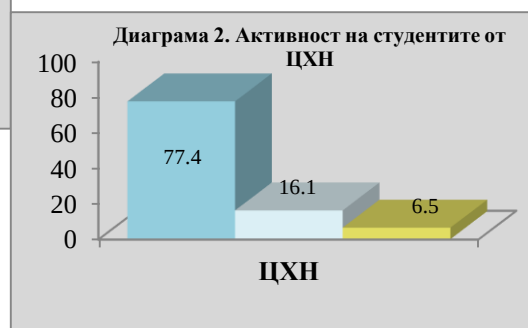
Microsoft Teams. (Диаграма 1.)

Материалите в Microsoft Teams са следени в по-голяма степен от студентите в редовна форма на обучение. Въпреки че платформата стартира след лекциите за задочна форма на обучение, голяма част от студентите в задочна форма на обучение са взели участие в организираните консултации, лекции и семинарни упражнения.

На диаграма 2 може да се види колко активно е било участието на анкетираните студенти в дистанционното обучение. 77,4% са тези, които са се включили в обучението в електронна среда, следели са курсовете редовно и са изпращали поставените задачи. 16% са следели пуснатите материали, но не са имали възможност да вземат активно участие. А 6,5% от всички, които са се включили в дистанционното обучение, не са поглеждали материалите редовно.

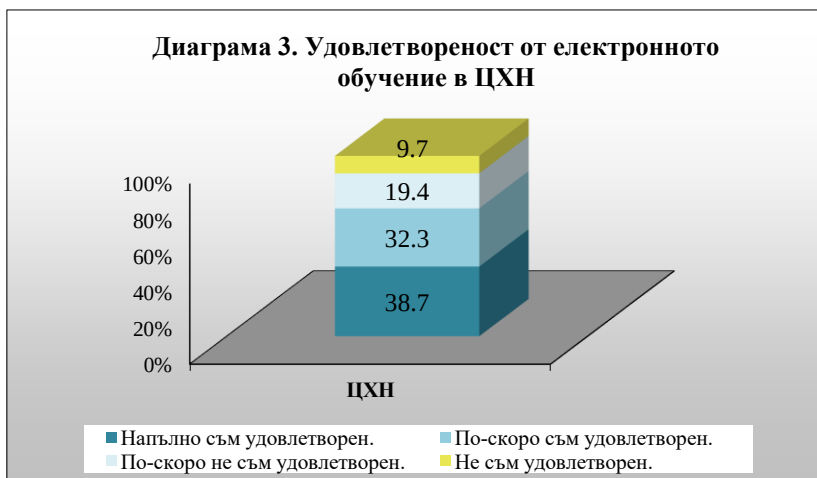
Всички изследвани студенти от ЦХН са се включили в една или друга форма в електронното обучение на БСУ.

Най-висок е процентът на участниците, които са използвали и двете платформи, в които протичаше обучението – 54,8%, следвани от включилите се в обучението чрез Moodle – 38,7%. Само 5,4% са следили материалите в платформа

Удовлетвореността на студентите от обучението в електронна среда може за де види на диаграма 3.

Може да се каже, че като цяло студентите в ЦХН са удовлетворени от обучението в електронна среда във висока степен – 71% (приемаме отговорите „напълно съм удовлетворен“ и „по-скоро съм удовлетворен“ за положителни). Останалите почти 30% са по-скоро неудовлетворени или напълно неудовлетворени.

Това е повод за размисъл какво още може да се промени, за да намалее относителният дял на студентите, които не са удовлетворени от обучението в електронна среда.

В обобщен вид удовлетвореността от обучението в електронна среда в ЦХН, представена по критерия форма на обучение е представена в таблица 1.

Таблица 1. Обобщена таблица за удовлетвореността на студентите в ЦХН от обучението в електронна среда по курсове

	Не съм удовлетворен	По-скоро не съм удовлетворен	По-скоро съм удовлетворен	Напълно съм удовлетворен	Общо анкетирани	Средна оценка
1 курс	20,0%	,0%	40,0%	40,0%	100,0%	3,00
2 курс	28,6%	28,6%	14,3%	28,6%	100,0%	2,43
3 курс	,0%	28,6%	28,6%	42,9%	100,0%	3,14
4 курс	,0%	,0%	100,0%	,0%	100,0%	3,00
Магистри	,0%	20,0%	30,0%	50,0%	100,0%	3,30
Общо за ЦХН	9,7%	19,4%	32,3%	38,7%	100,0%	3,00

Резултатите в таблицата са представени чрез средни оценки на база на отговорите от 1 до 4 (1 – Не съм удовлетворен, 4 – Напълно съм удовлетворен).

Вижда се, че студентите от ЦХН са оценили удовлетвореността от обучението в електронна среда с 3.00. Най-висока е оценката на студентите, които се обучават в магистърските програми на ЦХН – 3.30, а най-неудовлетворени са студентите от 2 курс – 2.43.

Представените резултати са полезни и би следвало да послужат като отправна точка за организиране на бъдещи обучения в електронна среда.

За мотивиране интереса на студентите в образователните програми в ЦХН преподавателите използват съвременни методи на преподаване и оценяване, които успешно се интегрират в средата за обучение в Мудъл и в Тиймс – подготовка на презентации, разработване на тестове, разработване на казуси, ролеви игри, свободни за употреба компютърни програми и приложения от типа на Kahot, Quizziz, LearningApp и др.

Трябва да отбележа, че на макро ниво курсовете в платформата за електронно обучение Мудъл са организирани за реализиране на смесено обучение (присъствено и веб базирано обучение, blended learning), при което лекциите и част от семинарните упражнения се провеждат в учебна зала, а друга част от семинарните упражнения – в електронна среда. Между преподавателя и студентите се поддържа постоянна връзка чрез различни канали за комуникация – чатът в Тиймс, e-mail, съобщения в електронната среда Мудъл и др; осъществява се мониторинг и обратна връзка (Алексиева, 2015).

Въз основа на направените анализи могат да бъдат очертани изводи и препоръки за планиране и реализиране на обучение в електронна среда:

Електронните форми са приложими на всеки етап от обучението на студентите от педагогическите специалности – от базовите теоретични знания до реалната среда на практикуване на професията (наблюдение и изнасяне на уроци в електронна среда в реално време).

Независимо от предимството да се учи със собствен темп, в удобно време и от разстояние, като най-удачна се очертава смесената форма с различни нива на „смесеност“, в зависимост от изгражданите компетенции и теоретичната/практическата насоченост на дисциплините. Електронното обучение се приема като допълнение към установените традиции в обучението на педагогическите специалисти повече от преподавателите и в по-малка степен от студентите, които изразяват по-голяма готовност да учат сами в електронна среда (Алексиева, 2014).

Според мнението на преподаватели и на студенти ученето в електронна среда е допустимо в различни степени в учебните програми на дисциплините и в учебния план на специалностите, но не и като дистанционно обучение за придобиване на образователно-квалификационна степен и професионална квалификация по специалности от направление „Педагогика“.

В представеното изследване, което няма претенции за представителност, се очертават и начини на въвеждане в обучението на педагогическите специалисти и неприсъствено учене, като интегрирането на електронното обучение в академичния образователен процес може да се осъществи на няколко нива:

А. Допълнителни ресурси към присъствените лекционни и семинарни часове. Свързват се със създаване на учебни материали, при които интерактивността е реализирана на ниво учебно съдържание чрез хипервръзки, макроси, интегриране на дейности – текстове, клипове, анимирани презентации, тестове с оценка и обратна връзка, упражнения, задания. Използват се преди или след часа по преценка на преподавателя и не изискват техническо оборудване по време на часа.

Б. Създаване на електронен урок, който обхваща логически завършена учебна единица от учебната програма по академичната дисциплина, т.е. тема. Определени ресурси се използват по време на часа (напр. ресурси, свързани с прилагане на стратегии за мотивация, за запомняне, за изграждане на логически връзки, презентация, обобщаване на наученото, кратък тест). Минимални технически изисквания за това са компютър, мултимедиен проектор, екран и интернет връзка в учебната зала. Допълнително техническо оборудване, като интерактивна дъска и индивидуални средства за отговор допринасят за включването на студентите и създаването на съдържание от самите тях. Е-урокът се изгражда в средата за електронно обучение Мудъл или Тиймс. Възможно е и импортиране в средата за електронно обучение Мудъл като SCORM пакет.

Създаването на учебно съдържание в система за електронно обучение позволява на преподавателя да направи дадени елементи видими за студентите преди часа за запознаване с материала и предварителна подготовка (прилага се подходът на „обърната класна стая“). Стандартизирането позволява преносимост между платформите и съхранение в хранилища за учебни единици. Така реализирани е-уроци могат да се използват за самостоятелно постигане на урочните цели /дистанционно учене/.

В. Създаване на Електронен академичен курс – цялото учебно съдържание, разписано в учебната програма, реализирано като отделни тематични единици. Така проектиран академичният курс може да бъде изучаван дистанционно, като се поддържа оптимален обем и качество на съдържанието за постигане на учебните цели при спазване на определения по учебен план хорариум за академичната дисциплина, без студентите да се претоварват. В този случай е необходим алгоритъм за преизчисляване на академичната натовареност на преподавателите, ангажирани с разработване и провеждане на дистанционно обучение.

Преките наблюдения, разговорите със студенти и с преподаватели и резултатите от направеното проучване очертават следните изводи:

1. Студентите използват активно ИКТ в помощ на подготовката си за лекции, упражнения и изпити. Те имат изградени умения да учат с помощта на съвременните технологии. Оценяват провеждането на електронно обучение като подходяща форма на обучение в неговата смесена модалност като допълнение към присъствената форма. Образователен процес, осъществяван във виртуална среда с използване на съвременни технологии, се харесва на студентите, а това има пряко отношение към мотивацията им за учене.

2. Демонстрираните от студентите дидактически характеристики гарантират ефективно учене при проектиране на подходящо за тях електронно обучение, а нагласите им към електронните форми и методи за обучение са позитивни. Те имат готовност и интерес за учене в електронна среда.

3. Обучаемите имат реалистична и правилна представа за естеството на електронното обучение въпреки предимно инструктивисткия характер на електронните методи, на които са подложени.

4. Академичният състав в специалностите от направление „Педагогика“ използва ИКТ в работата си според спецификата на преподаваното учебно съдържание и изгражданите компетенции. Водеща причина за използване на ИКТ е осигуряване на нагледност, а доминираща технология е компютърната презентация. Предлагащото електронно учебно съдържание е придружено от инструкции за изпълнение на задания и други практически дейности. Всички преподаватели използват и двете платформи за комуникация със студентите – Мудъл и Тиймс. Работата в средата за електронно обучение допринася за по-

добро приемане на електронните форми на оценяване и по-голяма толерантност към дистанционното обучение.

9. Преподавателите демонстрират вярна и точна представа за естеството на електронното обучение. То се приема като допълнение на конвенционалния учебен процес, а нагласата към дистанционната форма клони към „по-скоро, не“. Тук мнението на преподавателите се разминава с предпочитанията на студентите. Колегите са единодушни относно причините, поради които имат по-скоро негативна нагласа към разработване на електронно учебно съдържание – водещи са голямата натовареност и нуждата от помощ за създаване на интерактивно учебно съдържание.

В заключение

Изискването и очакванията към повишаване качеството на обучение в сферата на висшето образование все повече налага необходимостта от използване на възможностите на информационните и на комуникационните технологии. Не е за пренебрегване и фактът, че успешната практическа реализация на съчетаване на традиционно с електронно обучение предполага наличието на някои основни компоненти:

- *Мотивация на учителя.* Интересът на преподавателя и подкрепата на институцията са важни условия за успех.
- *Организация.* Учебното съдържание (под формата на учебни презентации, видео клипове, учебни задачи в електронен вид), което ще се предлага в електронен вид, трябва да бъде подготвено предварително, да бъде планирано във времето, за да има и възможности за промяна. Необходимо е да се обърне внимание на всеки детайл, преди да започне същинското обучение.
- *Добро взаимодействие с обучаемите.* Какъвто и метод на преподаване да се използва, учителят трябва да осигури добри възможности за взаимодействие между себе си и между всички участници в обучението.
- *Разбиране на технологията, която се използва.* Учителят и обучаемите трябва да могат да работят с технологиите. Що се отнася до обучаемите, работата с технологиите се отнася до достъпа и ясната инструкция, къде и какво трябва да правят, за да има добър краен продукт от тяхната работа (Алексиева, 2015).

Един от подходите това да се случва е актуализиране на учебните програми и ориентирането им към разработване на електронни курсове в различни среди за електронно обучение. Предимствата от използване на електронно базирано обучение могат да се представят най-малко от две гледни точки на потребителите – на студента и на преподавателя.

Като потребители **студентите** получават бърз и лесен достъп до учебно съдържание, до учебни дейности, до начини за проверка и оценка на подготовката, както и възможност за контакт с преподавателя – синхронен (чрез общуване *тук и сега*, в момента на интернет връзката) и асинхронен (отложен във времето, чрез e-mail, чрез форума) и за навременна обратна връзка. Благодарение на интерактивността може активно да участват в обучението като партньори на преподавателя: може да избират степента на трудност на учебните дейности, да обсъждат с преподавателя подлежащото на усвояване учебно съдържание, да избират начина на проверка и оценка и да го договарят с преподавателя, да организират в удобно за тях време самостоятелната си подготовка; да установяват личния си напредък, постиженията и затрудненията в процеса на учене.

Разработването на учебни материали в електронна среда предлага редица предимства и на **преподавателя**. В интернет може да бъде публикуван неограничен обем обучаваща

информация, с изключително разнообразие на жанровете и форматите: като се започне от текстова информация, междутекстови връзки, нетекстова информация (графики, схеми, снимки, дори клипове, звукови файлове и т.н.).

Интерактивността дава възможност на обучавания да избира какво да чете, как да чете, колко да чете, да слуша, да гледа и дори да създава.

И не на последно място е възможността информацията в електронно базирани платформи да се актуализира лесно и бързо, да се отговаря на променящи се изисквания, на нови научни търсения така, че да се удовлетворяват очакванията на потребителя. Всички тези предимства правят електронното обучение повече от привлекателно.

В сегашната ситуация, която определяме като „нова нормалност“, пред нас като преподаватели е предизвикателството да използваме наученото и да продължим да го надграждаме така, че да подготвим педагогически специалисти за бъдещето. И това е голямата отговорност, но също и посоката, в която трябва да работим.

Използвана литература:

Алексиева, М. Варианти на структурни модели за представяне на електронно учебно съдържание в курсове за дистанционно обучение. – Сб. Иновации в прилагането на електронни форми на дистанционно обучение, Информа Принт, 2014

Алексиева, М. Подходи към ученето и към начина на организиране на обучението в контекста на социалните и на техническите промени. – сп. „Съвременна хуманитаристика“, БСУ, 2015

Алексиева, М. Дигитална епоха, дигитални технологии ... иновация или (р)еволуция в общуването, организацията на ученето, преподаването ... образованието. – Сборник от Научна конференция с международно участие, БСУ, 2015

Бузов Е. Методически проекции на обучението по конструиране, технологии и предприемачество и технологичната образователна среда в детската градина и началното училище. София: Екип Ра, 2020

Гилева, С., Среди за електронно обучение. София, 2005

Димов П. Комплексността и интегрираността на познанието при съвременните системи за обучение. – Образование, 2003, кн. XII

Димов П. Електронно обучение – познание и комуникация. София: Сиела, 2006

Младенова, Ю., К. Шойлекова, MOODLE – система за електронно обучение. – Научни трудове на Русенския университет, 2008, т. 47, серия 5.1

Пейчева, Р. Хипермедийните технологии: Интегрираща учебна среда. София: Булхембра, 1999

Полат, Е. С. (ред.) Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Академия, 2005

Робинсън, К. Елементът: Как всичко се променя, когато откриете страстта си, ROI Communication, 2010

Начало

УДОВЛЕТВОРЕНОСТ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ В МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „ОБРАЗОВАТЕЛЕН МЕНИДЖМЪНТ“

Проф. д-р Янка Р. Тоцева
Югозападен университет „Неофит Рилски“

SATISFACTION OF STUDENTS FROM DISTANCE LEARNING IN THE MASTER'S PROGRAM "EDUCATIONAL MANAGEMENT"

Prof. Yanka R. Totseva, PhD
South-West University "Neofit Rilski"

Анотация: В доклада се представят резултатите от емпирично проучване на удовлетвореността от дистанционното обучение на студентите от магистърска програма „Образователен мениджмънт“, учещи в ЮЗУ „Неофит Рилски“ през учебната 2020-2021 година. Извадката включва студентите, обучавани в редовна, задочна и дистанционна форма. Проучва се както тяхното отношение към дистанционното обучение и технологиите, с помощта на които то се съществува, но също така и тяхната удовлетвореност от синхронното и асинхронно обучение.

Ключови думи: удовлетвореност, студенти, магистърска програма, дистанционното обучение

Abstract: The article presents the results of an empirical study of the satisfaction with the distance learning of the students from the master's program "Educational Management", studying at SWU "Neofit Rilski" in the academic year 2020-2021. The sample includes students enrolled in full-time, part-time and distance form. Both their attitude towards distance learning and the technologies with which it exists are studied, but also student's satisfaction with synchronous and asynchronous learning.

Key words: satisfaction, students, master's program, distance learning

Въведение

Проучването, чиито резултати ще бъдат представени в този доклад, би могло да се разглежда като продължение на проведеното през юни 2020 година, но ако в първото акцентът беше върху оценяване на ефекта от интегрирането на възможностите на платформите Blackboard и ZOOM за осъществяване на дистанционно обучение¹, то в настоящото вниманието е насочено към удовлетвореността на студентите.

Емпирично проучване на удовлетвореността от дистанционното обучение на студентите от магистърска програма „Образователен мениджмънт“

Описание на методиката

През академичната 2020-2021 година в магистърска програма „Образователен мениджмънт“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ се обучават студенти в три форми – редовна, задочна и дистанционна. Групата от последната форма не е имала присъствени занятия, а от другите две са имали само по три дни.

---

¹ Виж по-подр.: Тоцева, Я. Интегриране на възможностите на платформите Blackboard и ZOOM при обучението на студенти в магистърска програма „Образователен мениджмънт“, В сб. Електронно обучение във висшите училища, СУ „Св. Климент Охридски“, София, 2020, с. 146-158

На практика учебният процес и изпитните процедури през двата семестъра са се осъществявали с помощта на технологии за синхронна и асинхронна дигитална комуникация.

Тъй като това е първата учебна година, в която обучението се осъществява само в дистанционна форма, би било интересно, но и много полезно да се установи равнището на удовлетвореност на студентите от дистанционното обучение.

За тази цел в края на месец април, когато приключиха занятията по учебните планове на магистрите от различните форми, те бяха помолени да попълнят онлайн въпросника, който беше конструиран с Microsoft Forms.

Събирането на данните беше проведено в периода 1-30 май 2021 година.

Въпросникът съдържа десет въпроса със затворени отговори и един със свободен.

Първите два въпроса са свързани с технологиите за синхронна и асинхронна комуникация, които са използвани, а останалите – с отношението на студентите, което определя и удовлетвореността им от работата с тези технологии и от дистанционното обучение като цяло.

Анализ на резултатите

От общо 43 студенти в трите форми – редовна, задочна и дистанционна се включиха със своите оценки, впечатления и мнения 38. Това прави 88% от всички. Разпределението им по отношение на формите е следното: от 10 студенти от редовната форма са попълнили въпросника 7, от 15 студенти в задочна форма са участвали в проучването 13 и от 18 от групата в дистанционна форма – всички.

Студентите, участвали в проучването по професионален профил са: шестима директори, четирима заместник-директори, 12 детски учителки и 16 учители.

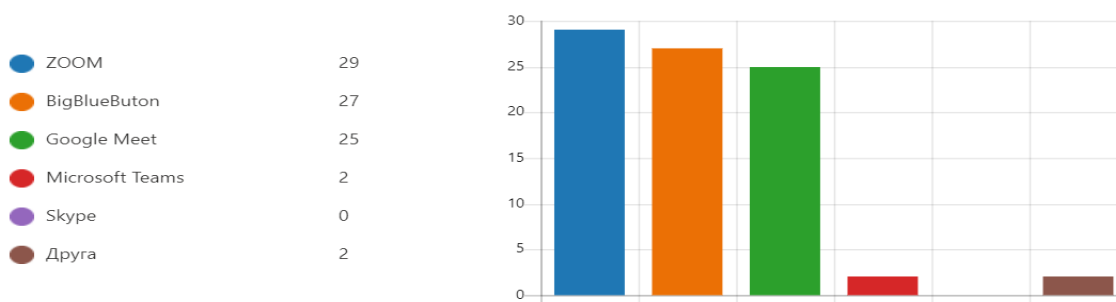
Разпределението по пол показва, че са участвали 31 жени и 7 мъже. Общият брой на жените в трите групи е 34 и има общо 9 мъже, от което можем да направим извода, че жените са 79% от общия брой студенти. Попълнилият въпросника жени са 91%, докато при мъжете са 78%. Можем да очакваме, че резултатите са валидни за трите групи, защото на практика не са участвали само 5 студенти.

Първият въпрос е свързан с посочване на платформи и/или програми, които са били използвани за провеждане на присъствени видео онлайн сесии (четене на лекции и провеждане на упражнения) по време на дистанционното обучение.

Резултатите са представени на диаграма 1:

1. **Кои от изброените платформи/програми бяха използвани за провеждане на синхронни онлайн сесии (четене на лекции и провеждане на упражнения) по време на дистанционното обучение?**

[Още подробности](#)

Диаграма 1

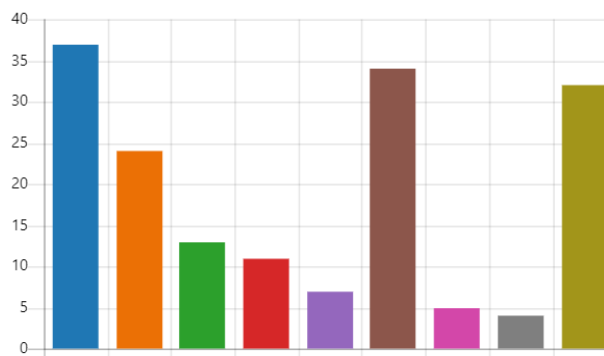
Данните показват, че най-използвани са били ZOOM, BigBlueButon и Google Meet. Платформата BigBlueButon е официално препоръчаната от ръководството на Университета, но не е забранено ползването на други, което обяснява присъствието им в отговорите. Функционалностите на трите платформи са сходни и това ги прави еднакво подходящи за видеоконферентна връзка, което е било използвано от преподавателите според техните лични предпочитания.

Вторият въпрос отново е свързан с технология, но този път относно асинхронната комуникация, а резултатите са на Диаграма 2:

2. Кои от следните основни функционалности на платформата Blackboard използвахте?

[Още подробности](#)

● достъп до темите от съдърж...	37
● публикуваната общодостъпн...	24
● публикуваните обявления	13
● автоматичното известяване ...	11
● комуникацията и взаимодействи...	7
● подаването на курсови рабо...	34
● централизираното място за ...	5
● двупосочната комуникация ...	4
● провеждането на изпити, чр...	32

Диаграма 2

Необходимо е да се отбележи, че студентите от групата в дистанционна форма не са получили инструкции и специализирана помощ от системния администратор на платформата, но въпреки това се справиха относително успешно с използването ѝ.

На първо място е посочена функционалността – *достъп до темите от съдържанието*, използвана от почти всички участници – 37 (97%) от общо 38.

На второ място е функционалността – *подаване на курсови работи, задания и решени казуси*, използвана от 34 студенти (90%).

На трето място е *провеждането на изпити и тестовото оценяване*, посочено от 32 студента (84%).

63% от студентите са посочили и *публикуваната общодостъпна информация, свързана с преподавателя и дисциплината, която води*, а близо 30% са следили *публикуваните обявления*.

Следващите шест въпроса насочват вниманието към чувствата, настроенията, нагласите, отношенията, които като цяло определят и равнището на удовлетвореност. Оценките при тях са дават по петстепенна ликертова скала: 1 - никога; 2 - рядко; 3 - понякога; 4 - често; 5- много често.

Отговорите на въпроса: *Колко често имавте усещане за по-интензивно живее и динамика?* калкулират обща оценка от 3,68, което е между понякога и често. 13% от отговорили са посочили *много често*, 50% - *често*, 32% - *понякога*, и само по един студент са имали усещането за по-интензивно живее и динамика *рядко* или *никога*. Като се има предвид, че мнозинството от студентите са работещи, беше очаквано за по-голямата част от тях това чувство да се появява често.

Отговорите на следващия въпрос от тази група: Колко често бяхте ентусиазиран/а да изпълнявате задачите си по дисциплините от магистърската програма? се оформят в средна оценка от 4,16. 32% са посочили отговорът *много често*, 57% - *често*, 10% – *понякога* и само един студент е посочил *рядко*. Ако сумираме първите две групи, се получава едно значително мнозинство от почти 90%, което може да се оцени високо, защото свидетелства за високи нива на отговорност и саморефлексия у студентите, които са работили активно през учебната година. От друга страна, може да се направи предположението, че задачите, които са получавали, са провокирали тяхната научна любознателност и са били оценени като значими и практико-приложни.

Отговорите на въпроса: Колко често осъзнавахте, че разполагате с много по-широки ресурси за учене? оформят обща оценка от 3,78. При 26% това се е случвало *много често*, 37% са осъзнавали това *често*, за други 26% това се е случвало *понякога*, за 10% – *рядко*. Общо 63% са осъзнавали това *често* и *много често*, което прави повече от половината и дава основания да се предположи, че предлаганите учебни ресурси в платформата Blackboard и препоръчваните от преподавателите други онлайн базирани източници са разкрили нови посоки в научно-изследователския опит на студентите.

Отговорите на въпроса: Колко често осъзнавахте нуждата от придобиване на нови знания и умения за работа в дигитална среда? дават средна оценка от 3,38. 13% са осъзнавали това *много често*, 40% - *често*, 32% - *понякога*, 6% - *рядко* и 11% - *никога*. Тези числа будят известна тревога, защото по-голямата част от студентите не се чувстват удовлетворени от равнището на своята дигитална компетентност. Повече от една година след въвеждане на обучение от разстояние в електронна среда в училищата и в част от детските градини се предполага, че те като практикуващи педагогически специалисти са обогатили своите знания и умения. Вероятно различните онлайн базирани ресурси, с които са се срещали и които са ползвали, са ги накарали да се чувстват неудовлетворени от това, което знаят и могат.

Средната оценка за удовлетвореността от онлайн комуникацията с преподавателите е 4,08. 43% *много често* са били удовлетворени, 30% - *често*, 19% - *понякога* и 8% *рядко*. За коректния анализ на тези отговори помагат свободните отговори на последния въпрос, които ще коментираме по-късно.

Отговорите на въпроса: Колко често се чувствате успешен при съвместната работа с преподавателите от ЮЗУ? дават средна оценка на удовлетвореност от 3,95. 27% *много често* са се чувствали успешни, на 49% това им се е случвало *често*, на 16% - *понякога* и на 8% - *рядко*. Сборът от първите две прави 76%, което е малко над три-четвърти. Това е доста висок процент и дава основания за положителна оценка и на преподавателите, които са създали благоприятни условия за успешна съвместна работа със студентите.

На следващия въпрос относно усещането за приятна изненада студентите можеха да дадат повече от един отговор и резултатите са визуализирани на Диаграма 3.

От тях става ясно, че повече от половината (20 студенти) са оценили най-високо *полезността на проведените онлайн занятия*. На второ място с по 18 избора са три особености на проведеното дистанционно обучение, което означава, че почти половината студенти са ги посочили. Това са: *гъвкавостта на преподавателите да преминат от присъствено в дистанционно преподаване, участието в онлайн лекции и занятия и достъпността до платформи, материали, ресурси за учене по дисциплините от програмата*. Повечето *самостоятелност, мотивация, самоопределение, саморегулация, които дистанционното обучение дава* е положително оценено от 14 студенти. По 13 студенти са оценили положително следните три: *лекотата на използване на Blackboard*;

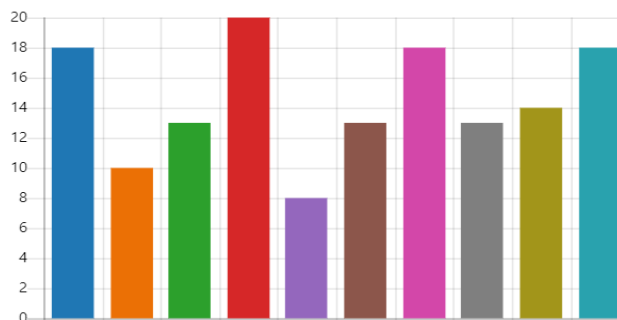

свободата да се експериментира с платформи и ресурси; добрите отношения с колегите и преподавателите от програмата.

9. Кое ви изненада приятно при дистанционното обучение в магистърската програма по образователен мениджмънт? (Моля посочете между 1 и 3 отговора!)

[Още подробности](#)

Гъвкавостта на преподавателите...	18
Широката гама от инструменти...	10
Лекотата на използване на В...	13
Полезността на проведените...	20
Способността на преподавателите...	8
Свободата да се експериментира...	13
Участието в онлайн лекции...	18
Добрите отношения с колеги...	13
Повечето самостоятелност, ...	14
Достъпността до платформи, ...	18

Диаграма 3

Прави впечатление, че общият брой отговори е 145, а студентите в проучването са 38, което означава, че всеки е давал 3,8 отговора, независимо от указанията за максимум три. Това според нас е доказателство за високата удовлетвореност на студентите от цялостното обучение, което ги е впечатлило и ги е накарало да се чувстват добре.

На въпроса: Кои бяха основните трудности, с които се сблъскахте при дистанционното обучение? те имаха възможност да посочат до пет отговора. Прави впечатление, че общият брой отговори е 97, а студентите са посочили средно по 2,5.

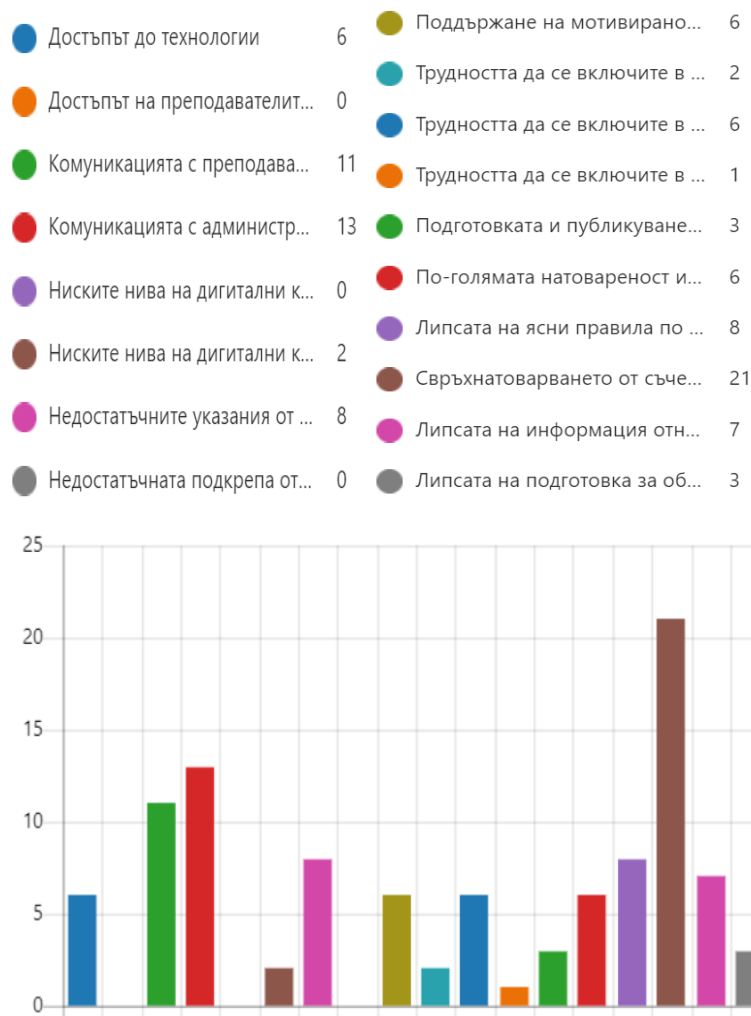
От диаграма 4 се вижда, че част от отговорите, които сме предложили, не са получили нито един избор. Това са: *достъпът на преподавателите до технологии; ниските нива на дигитални компетентности сред преподавателите; недостатъчната подкрепа от страна на преподавателите при среща с трудности при работа с платформата Blackboard*. Изводът е, че преподавателите са оценени като дигитално компетентни, и са били на разположение на студентите за подкрепа.

Най-много студенти – 21 от общо 38, което прави 55%, са посочили *свръхнатоварването от съчетаването на работа и участие в онлайн сесии и подготовка на множество разработки*. Студентите в магистърската програма „Образователен мениджмънт“ и в трите форми на обучение са работещи. Това може би обяснява донякъде чувството за свръхнатоварване. Дистанционното обучение дава възможност за избор на време за изпълнение на задачите, но има и крайни срокове, които са важни, защото след тях достъпът до платформата, свързан с подаване на разработки, се затваря. Онлайн сесиите бяха планирани в дните петък, събота и неделя, от една страна, за да се даде възможност за участие на работещите предимно във време свободно от служебна ангажираност, но от друга страна, те трябваше да бъдат активни пред своите устройства в почивните дни, които по принцип са за отдих и свободни занимания.

Втората трудност, посочена от 13 студенти (34%), е била свързана с *комуникацията с администрацията на Университета*. Всеки трети студент е споделил този проблем и той се нуждае от преосмисляне от страна на ръководството на Университета, за да се намерят

средства и форми за подобряване, а оттам и повишаване на удовлетвореността на студентите.

На трето място 11 студенти (29%) са посочили *комуникацията с преподавателите*. Повече за тези трудности се открива при свободните отговори в последния въпрос.

Диаграма 4

На последния въпрос: Как бихте описали удовлетвореността си от дистанционното обучение в магистърската програма? свободни отговори са дали общо 32 студенти.

От тях четирима са заявили, че не са удовлетворени. Според един е липсвала каквато и да е комуникация с повечето преподаватели, според друг му е липсвал непосредственият контакт с преподавателите, третият студент е написал: „Аз не харесвам онлайн обучението, няма нищо, което да се сравни с връзката студент – преподавател“, а четвъртият не е посочил причина за неудовлетвореността си.

Останалите 28 са изразили различни равнища на удовлетвореност: добра, доста добра, отлична, до напълно удовлетворен.

В част от отговорите има оценки за преподавателите и за организацията на дистанционното обучение:

- „Доволна съм от дистанционната форма на обучение, тъй като провеждането на часовете е съобразено с времето, в което сме на работа.“;

- „Напълно съм удовлетворена от дистанционното обучение. Комуникацията с преподавателите се осъществяваше своевременно и имахме достъп до материали за подготовка предоставени по дисциплината.“;

- „Доволна съм, че имах възможност да се поставя на мястото на учениците ми по време на ОРЕС.“;

- „Прекрасни и изпълнителни преподаватели и съответно такива студенти.“;

- „Аз съм доволна и удовлетворена от дистанционното обучение. Спокойно мога да си планирам натоварения ежедневен график, както за лекциите, така и за изпитите. Не се налага да отсъствам по цял ден от работа, защото само пътуването до университета би ми отнело 3-4 часа.“;

- „Удовлетвореността бих я описал с една дума „практично“. Спестихме много време и енергия.“;

- „Радвам се, че съм част от тази програма. Успях да науча много нови и полезни неща. Надявам се след време да ми влязат в употреба.“;

- „Като цяло се чувствам удовлетворена, но личната ми удовлетвореност от дистанционното обучение в магистърската програма варира в различни степени при различните дисциплини. По-конкретно, влияние върху нея оказва работата на отделните лектори. С цялото ми уважение и респект към всички тях, смея да отбележа, че методите, подходите и изпълнението на поетите ангажменти при дистанционно преподаване, както и отношението към студентите се различават значително при различните преподаватели, което от своя страна води до висока степен на удовлетвореност за някои от дисциплините и ниска за други.“

Може да се направи извод, че жените са тези, които са дали повече и по-изчерпателни отговори. Съдържателният анализ на техните отговори позволява да се очертаят някои тенденции, но се визират и проблеми, които предстои да се решават.

Заклучение

Видимо е, че студентите са се справяли успешно с работата в хода на синхронната и асинхронната комуникация, чрез която се е осъществявало дистанционното обучение, и в основната си част те са удовлетворени.

Неудовлетвореността е свързана с комуникацията – липсата на комуникация лице в лице или затруднения при търсене на контакт с преподаватели и представители на администрацията.

Удовлетвореността е свързана с възможностите да се планира времето за учене и други дейности; да се пестят средства за пътуване както за занятия, а така също и за семестриалните изпити; да се ползват онлайн базирани образователни ресурси.

В последния коментар обаче се очертава проблемът за разнопосочните изисквания на преподавателите, а оттам за различното качество на съвместната работа със студентите, натоварването им със задачи и последвалата удовлетвореност.

Общите впечатления от дистанционното обучение в магистърската програма се формират на базата на впечатленията от комуникацията с отделните преподаватели, от една страна, и служителите от администрацията, от друга.

Резултатите от проучването на удовлетвореността показват, че има какво да се подобри и в двете посоки.

ОБРАЗОВАТЕЛНИЯТ МЕДИАТОР – АЛТЕРНАТИВА НА ЕЛЕКТРОННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ОБОСОБЕНИТЕ РОМСКИ ЖИЛИЩНИ ПРОСТРАНСТВА

Доц. дн Йосиф Я. Нунев
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

THE EDUCATIONAL MEDIATOR - AN ALTERNATIVE OF E-LEARNING FOR STUDENTS FROM THE SEPARATE ROMA HOUSING SPACES

Assoc. prof. Yosif Y. Nunev, Dr. Habil.
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: Настоящата разработка е посветена на мястото и ролята на новата длъжност за българската образователна система – образователен медиатор. От особена важност за практическото налагане на тази длъжност е изграждането на специфично мнение от потребителите на неговите услуги – семейства, които имат затруднения във връзката си с образователните институции и най-вече ромски семейства от обособените махали по селата и кварталите в градовете. В условията на продължаващата втора учебна година пандемична обстановка образователният медиатор вече се припознава от значима част от ромските родители като работеща алтернатива на електронното обучение. Използван е анкетният метод с извадка от 125 ромски родители, различни по пол, възраст, образователен ценз и местоживееене.

Ключови думи: образователен медиатор, електронно обучение, дистанционно обучение, роми

Abstract: This paper is dedicated to the place and role of the new position for the Bulgarian educational system - educational mediator. Of particular importance for the practical imposition of this position is the building of a specific opinion by users of its services - families who have difficulties in their relationship with educational institutions and especially Roma families from the separate neighborhoods in villages and neighborhoods in cities. In the conditions of the continuing second school year pandemic situation, the educational mediator is already recognized by a significant part of the Roma parents as a working alternative to e-learning. The survey method was used with a sample of 125 Roma parents, different in sex, age, educational qualification and place of residence.

Key words: educational mediator, e-learning, distance learning, Roma

Въведение

От март 2020 г. българското образование вече не е същото. За много кратко време то трябваше така да се преустрои, че изцяло да продължи работата си в дистанционна форма. И така, използвайки възможностите за обучение в електронна среда от разстояние, вече повече от една година се осъществява в асинхронен и синхронен режим в утвърдените електронни платформи на българските училища. Онлайн обучението стана *новото нормално* и дистанционното обучение на ученици и студенти влезе в почти всяка българска къща, с изключение на тези семейства, които нямат интернет и не притежават електронни устройства – лаптоп, компютър, съвременен телефон, таблет. В това се крие и основната причина в някои образователни институции онлайн обучението да бъде изцяло успешно, в други – не толкова, а в трети да липсва напълно.

Според проучване на Европейския съюз за доходите и условията на живот (EU-SILC) от 2017 година 52,5% от всички домакинства в страната разполагат с компютър, а сред

домакинствата от ромски произход – едва 21%¹. Тези данни сами по себе си говорят за огромната трудност, която трябваше да се преодолее, за да има електронно обучение и за ромските деца. Център „Амалипе“ организира кампания по събиране на електронни устройства под надслов „Стара техника за ново начало“. МОН обучи и назначи над 1400 образователни медиатори и социални работници в училище по проект „Подкрепа за успех“. Мнозина знайни и незнайни доброволци тръгнаха по ромските махали, за да помагат с каквото могат на нуждаещите се ученици роми и техните семейства.

За времето от 1 до 20 май 2021 г. беше проведена онлайн анкета с родители роми с цел проучване на техните нагласи за обучението на собствените им деца в електронна среда. В отговорите на някои от зададените въпроси спонтанно анкетираните родители свързват с актуалната роля на образователните медиатори за обучение в ситуация на пандемия, които ще бъдат анализирани тук.

Демографски данни за анкетираните родители относно: възрастова структура; полово разделение; тип на населеното място по местоживеене; образователно равнище.

В анкетното проучване се включиха **125 родители роми** от цялата страна. 58 от тях, с общ дял от 46% от всички анкетирани, се самоопределят към **възрастовата група** на над 35 годишните. Още 53 родители или 43% – към възрастовата група на 26-35 годишните, а останалите 14 или 11% – към родителите между 19-25 години.

По отношение на своя **пол** дялът на жените – 91 (73%) значително преобладава над този на мъжете – 34 (27%). Това е сигурен знак, че в едно ромско семейство майката има решаващата роля в процеса на възпитание и обучение на децата и училището трябва да има и да преследва по-специално отношение към нея.

По отношение **типа на населеното място по местоживеене** 72 респонденти (57,6%) определят постоянното си местоживеене на село и още 3 (2,4%) от тях живеят в село, което е и общински център. Други 35 (28,0%) живеят в град, към които можем да прибавим още 11 (8,8%) анкетирани родители, които живеят също в град, но който е и общински център. Областните центрове и столицата са представени от по 2 (1,6%) респонденти.

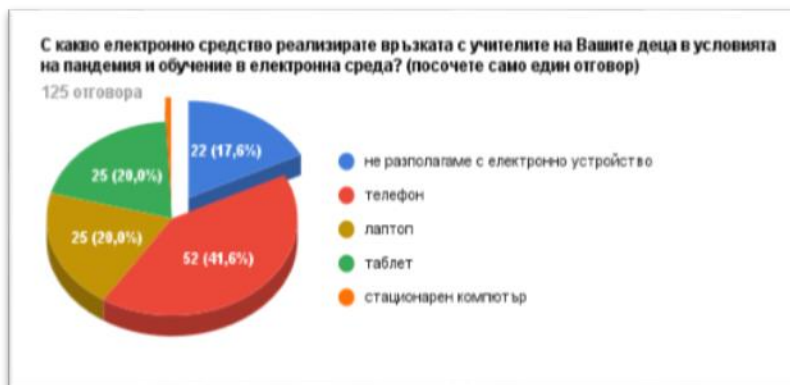
Интересно е и **образователното равнище** на анкетираните родители. Възможностите за попълване на онлайн-анкета предполага наличието на по-висок образователен статус сред участниците в нея. В действителност близо половината от тях са със средно – 39 (31%) и висше образование – 20 (16%). С основно образование са 37 (29%) респонденти, 20 (16%) са завършили начален етап на основно образование, 8 (7%) анкетирани родители признават, че са неграмотни, а анкетата попълват с чужда помощ и само 1 (0,8%) родител посочва, че сам се е научил да чете и да пише.

Най-често използваните електронни средства за реализация на връзката с учителя за обучение в условията на пандемия.

Телефонът е най-често използваното средство и държи категоричното първенство за тази цел сред анкетираните роми – 52 (41,6%), следван поравно от лаптоп и таблет (по 25 (20,0%) респонденти).

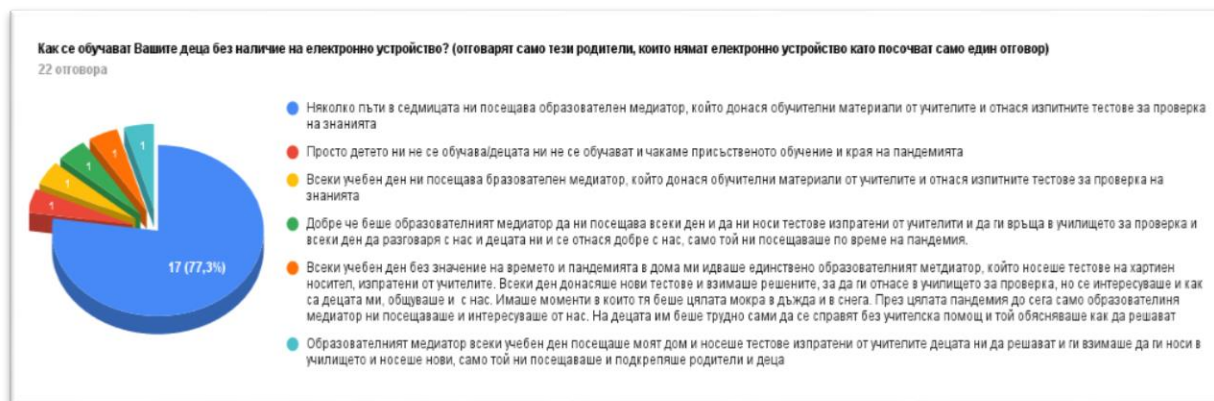
¹ Методиева, М. Образование на две скорости. Гьоте-институт България, юли 2020

Диаграма 1

Обучението на ромските деца, които не разполагат с електронни средства

В диаграма 2 са отразени резултатите от отговорите на тези 22 родители от първата диаграма, които декларирали липсата на електронно устройство. Както става ясно от тези резултати, мнозинството родители – 17 (77,3%), посочват, че образователният медиатор е този, който ги посещава няколко пъти в седмицата, като основно пренася обучителни материали и изпитни текстове. Останалите петима анкетирани родители обаче посочват повече подробности в неговата работа в графа „други“ в онлайн-анкетата. Особено прикрасено описва дейността му родител, който споделя: „Всеки учебен ден, без значение на времето и пандемията, в дома ми идваше единствено образователният медиатор, който носеше тестове на хартиен носител, изпратени от учителите. Всеки ден донасяше нови тестове и взимаше решенията, за да ги отнесе за проверка, но се интересуваеше и как са децата ми, общуваше и с нас. Имаше моменти, в които медиаторката беше цялата мокра в дъжда и в снега. През цялата пандемия до сега само тя ни посещаваше и интересуваеше от нас. На децата им беше трудно сами да се справят без учителска помощ и тя обясняваше как да решават тестовете. Този труд на медиатора да се заплати допълнително. Всички бяха онлайн, само медиаторът не беше“. В тези думи има искра на благодарност, което е рядко срещано явление - родител да се застъпва за допълнително заплащане труда на „чужд човек“ – в случая, образователния медиатор.

Диаграма 2

Друг анкетиран родител съвсем съзнателно пише: „Добре, че беше образователният медиатор да ни посещава всеки ден и да ни носи тестове, изпратени от учителите, и да ги връща в училището за проверка. Всеки ден да разговаря с нас и децата ни и се отнася добре с нас. Само той идваше при нас по време на пандемията“. Само един респондент признава, че „Просто детето ни не се обучава и чакаме присъственото обучение и края на пандемията“.

Очакванията на анкетираните родители по отношение осигуряването на електронни средства за обучение

Диаграма 3

Както става ясно от резултатите в диаграма 3, мнозинството от анкетираните 125 ромски родители – 60 (48%), категорично определя, че училищните власти са длъжни да осигурят електронно устройство за обучение на всеки ученик, който подлежи на задължително обучение. Други 41 (32,8%) респонденти очакват осигуряването на поне едно електронно средство за обучение на всички ученици от едно семейство. С други думи – 101 (80,8%) респонденти от 125 анкетираните имат очакване към училищните власти за осигуряване на електронно средство за обучение. Тази масовост по отношение на очакванията от страна на анкетираните родители напомня за феномена на заучената безпомощност от първите години на демократичен преход, когато цели поколения от ромски общности се наредиха на опашките за социални помощи с оправданието, че никой не желае да ги наема на работа. В наши дни условията на живот са много по-различни и работа няма само за мързеливите и асоциализираните граждани, каквито не липсват сред ромите. Фактът, че само 22 (17,6%) от анкетираните родители декларират липсата на електронно устройство за обучение, сам по себе си говори, че мнозинството от ромските семейства взеха инициативата в собствените си ръце и си намериха работа у нас или в чужбина. Едновременно с това, поради отдалечеността от своите близки и роднини, успяха да проумеят, че изоставането от дигиталните умения, особено сред по-младите поколения, е проблем, който би ги лишил от постоянна връзка със своите общности по произход. Затова говори и фактът, че 21 (16,8%) анкетираните родители са категорични в мнението си, че никой не е длъжен да осигурява на който и да било електронно средство за обучение, а това е пряко задължение на родителите. С други думи, в средите на ромските родители на ученици в задължителна за обучение възраст съществува тенденция от прекратяване на зависимостта от заучената безпомощност през преходния период към поемане на пълна отговорност за просперитета на собствените деца в училище.

Ролята на образователния медиатор за реализация на връзката между училището, учениците роми и техните семейства по време на пандемия

Диаграма 4

В диаграма 4 са обобщени резултатите за ролята на образователния медиатор за практическата реализация на връзката между училището, учениците роми и техните семейства по време на пандемия. От тях е видно, че 63 (50,4%), т.е. половината от анкетираните родители дават своето предпочитание към отговора „Той не се уплаши от Ковид-19 и с цената на своето здраве и живот реализира връзката между училището, учениците роми и техните семейства. Други 21 (16,8%) респонденти дадоха предпочитание на отговора, че благодарение на него децата не забравиха, че са ученици. Още 17 (13,6%) анкетираните родители определиха, че той е единственият представител на образователната институция, който ги посещаваше. В тази връзка е и отговорът на още 8 (6,4%) анкетираните родители, които дават заслужена оценка за реалния принос на образователния медиатор за спасяване на образователната система от нулеви години.

Интересен е и непременно трябва да се спомене и анализира и фактът, че 7 (5,8%) анкетираните родители отричат приноса на образователния медиатор за по-доброто обучение на ромските деца. Вероятно тази реакция е следствие от единични случаи на неподходящ избор на медиатор от страна на директора на училището или за съществуваща вражда на лична или семейно-родова основа между образователния медиатор и анкетирания родител. Важното в случая е, че 118 (94,2%) от анкетираните родители дават положителна оценка за неговия принос за практическата реализация на връзката между образователната институция, ромското дете и неговото семейство.

За необходимостта от образователен медиатор във всяко училище

В диаграма 5 са обобщени резултатите от родителското мнение на анкетираните роми относно необходимостта от образователен медиатор във всяко българско училище, т.е. за масовизиране на длъжността.

Диаграма 5

От анкетираните 125 ромски родители значимата част, 80 (64,0%), виждат възможност за реализация на образователния медиатор във всяко българско училище, независимо от трудностите за работа със семействата, които той обслужва. Множеството изследвания през последните три десетилетия на преход оправдават тази теза, защото често българските изследователи посочват, че сътрудничеството между училището и семейството е нарушено и възстановяването му се нуждае от полагането на специализирани усилия в тази посока². Образователният медиатор и сродният му социален работник в училище би могъл да поеме тази роля и да я изпълни със съдържание.

Други 38 (30,4%) респонденти също одобряват присъствието на образователния медиатор, но само в проблемните училища с трудни ученици и заради затруднения диалог с техните родители.

Само 6 родители (4,8%) не виждат мястото на образователния медиатор в българското училище. Единият от тях споделя: „Не мисля, че образованието в България се нуждае от посредник. Ако е така, каква е ролята на учителя тогава?“. В процеса на налагане на образователния медиатор и на сродния му социален работник в училище след пандемията, все по-често ще се налага да търсим отговора на този въпрос. Връзката между училището и семейството основно е затруднена и в повечето случаи нарушена през последните 30 преходни години. Българският учител излиза от университетите със слаба или по-често с никаква подготовка за сътрудничество с родителите. В един сравнително дълъг период от време възпитателната работа беше отричана като приоритет на отминалата комунистическа власт (комунистическа приумица) и тази стъпка още повече отдалечи училището от семейството. Настана време да се търсят нетрадиционни подходи за възстановяване на това сътрудничество. Влизането на образователния медиатор (социален работник) в образователните институции е стъпка в правилната посока, защото с нея се търси пряката връзка между двете институции – образователната и семейната, чрез посредник, който би

² Попкочев, Т. Сътрудничество семейство – училище. В: Личностно развитие на учениците в съвременното общество, (том V). Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2011, с. 19, ISSN 1314-1996; Динчийска, С. Семейни модели и ориентации на родителите в мултикултурна среда. В: Технологични аспекти на интеркултурното образование. Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Технологични аспекти на интеркултурното образование“, проведена в Благоевград на 18-20 юни 2009 г. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, с. 196, ISBN 978-954-680-654-3; Нунев, Й. Защо буксува интеграцията на българските роми? Сб. от научна конференция „Хармония в различията“. София, 10.12.2018 г. Ред. Ж. Назърска, С. Шапкалова. София: Академично издателство „За буквите – о писмената“, 2018, с. 229 – 241, ISSN 2367-7899 и др.

трябвало да има една и съща етнокултурната идентичност с проблемните родители. Предполага се, че посредникът, който владее езика и културата на тези родители, много по-лесно ще намери правилния път към трудните ученици и техните родители. В негово лице те ще виждат авторитет от своите среди, който може да бъде и модел за подражание.

Заклучение

В заключение можем да потвърдим, че припознаването на образователния медиатор като реалната алтернатива на онлайн обучението за деца без електронни устройства е основен показател за нуждата от тази длъжност в българското образование. Неговата цялостна теренна работа след отшумяване на пандемията може да бъде подчинена на целите за възстановяване на нарушеното сътрудничество между семейството и образователната институция. Важно е обаче неговият ресурс и капацитет да се използват не само за пренасяне на материали (т.е. своеобразен пощаджия), но и за:

- личен пример и образец за поведение и отношение към образованието, което да се възпроизвежда от маргиналните родители и техните деца;
- целенасочено разясняване на необходимостта от редовно присъствие на децата в училище, целите на самоподготовката, помощта на родителите, завършването на задължителната образователна степен и продължаването на образованието в по-горна степен;
- активна работа срещу ранните женитби в маргиналните ромски общности, като познава достатъчно аргументи по отношение на опасностите, следващи анатомофизиологичните и психическите особености на подрастващите момчета и момичета;
- познаване и даване за пример на успели роми в живота чрез образованието, включително и чрез организиране на срещи с такива хора;
- владеене особеностите на ползваната в училище обучителна платформа за подпомагане самостоятелната работа на деца, сдобили се с електронни устройства;
- активна работа с учителите и другия персонал в училище за преодоляване на негативните стереотипи към ромските деца, техните родители и ромите изобщо;
- участие на образователните медиатори във всички форми на организирана информационна кампания на местно, регионално и национално ниво и т.н.

Използвана литература:

Динчийска, С. Семейни модели и ориентации на родителите в мултикултурна среда. В: Технологични аспекти на интеркултурното образование. Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Технологични аспекти на интеркултурното образование“, проведена в Благоевград на 18-20 юни 2009 г. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, с. 196.

Методиева, М. Образование на две скорости. Гьоте-институт България, юли 2020.

Нунев, Й. Защо буксува интеграцията на българските роми? Сб. от научна конференция „Хармония в различията“. София, 10.12.2018 г. Ред. Ж. Назърска, С. Шапкалова. София: Академично издателство „За буквите – о писменах“, 2018, с. 229 – 241.

Попков, Т. Сътрудничество семейство – училище. В: Личностно развитие на учениците в съвременното общество, (том V). Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2011.

https://www.researchgate.net/publication/286419019_Strudnicestvo_semejstvo-ucilise_i_kacestvo_na-obrazovanieto

ДЕХУМАНИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЧРЕЗ ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА

Доц. д-р Анна С. Георгиева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

DEHUMANIZATION OF EDUCATION THROUGH DISTANCE LEARNING IN AN ELEKTRONIC ENVIRONMENT

Assoc. Prof. Anna S. Georgieva, PhD
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Анотация: В статията се представят някои основни недостатъци на дистанционното обучение в електронна среда. Коментира се ефективността на това обучение и как влияе върху формирането на уменията за учене, върху когнитивното развитие и здравословното състояние на обучаемите. Засегнати са и проблемът за намаляване на живото човешко общуване, както този за защитата на личната и служебната информация при отдалечен достъп до нея през лично електронно устройство.

Ключови думи: дистанционно обучение в електронна среда, дехуманизация на образованието, многозадачност, дигитални форми за комуникация

Abstract: The article presents some main disadvantages of distance learning in an electronic environment. The effectiveness of this training is commented on and how it affects the formation of learning skills, the cognitive development and health status of students. The problem of reducing live human communication is also touched upon as is the problem of protecting personal and business information in case of remote access to it through a personal electronic device.

Key words: distance learning in e-environment, dehumanization of education, multitasking, digital forms of communication

Безпрецедентните до момента в световен мащаб предизвикателства пред образованието и невъзможността за провеждане на образователен процес в присъствена форма поставиха във фокуса на общественото внимание редица възможности, но и откритиха опасностите от навлизането на технологиите във всички сфери на живота ни.

Безспорно бързото преминаване към дистанционно обучение позволи да продължи процесът на образование във всички степени и форми, като това дава възможност за полесен достъп до съдържание, без значение от географската точка на физическото местоположение на потребителя.

Използването на електронни платформи и електронни средства в процеса на обучение изглеждат привлекателни, атрактивни, но рядко се коментира дългосрочното им влияние върху качеството на познавателното развитие на обучаемите.

По същество образованието съвместява в себе си: социализиране на индивида, преподаване и усвояване на човешкия опит и знания в различните научни области, запознаване с научно достоверна информация и факти, както и в процеса на обучение се формират умения за пряко устно общуване, емпатия и емоционална интелигентност.

Министерство на образованието и науката (МОН) реализира и финансира много проекти, чрез които се цели повишаване на обема и разнообразието на технологичната инфраструктура в образователните институции. Но технологичните устройства заместват и постепенно изключват живия контакт между участниците в образователния процес. Обучението в електронна среда или използването на интерактивни електронни версии на учебниците предполагат изпълнението на задачата да се реализира индивидуално безсловесно от всеки ученик чрез влачене, свързване, поставяне на знак

върху екрана на електронно устройство. Все по-рядко на глас се коментира със съучениците и се аргументира логиката, последователността от стъпки и начинът за правилното решаване на поставената задача.

Комуникацията и взаимодействието вече е между ученика и електронното устройство, както и между учителя и изпратената към него от електронната система обобщена информация за начина на справяне, брой верни и грешни отговори на ученика (един компютър много мишки, електронен профил на ученика). Използването на електронни устройства при дистанционното обучение в дигитална среда трансформира дори вариантите на рецензия (обратна връзка) от учителя за аргументиране на поставената оценка – цифрова или качествена.

За да се избегне дългото писане, често се прилагат шаблонни безлични формулировки (пр. „Има известни пропуски.“, „Не е правилно и пълно решението.“), в които не се отразяват всички грешки, допуснати от този ученик при изпълнение на задачата. Това от своя страна не води до качествено формиране у обучаемия на пълния обем от знания, както и до коригиране на допуснатите конкретни отклонения от правилното изпълнение.

Един от съществени недостатъци на използването на електронни устройства и дигитални технологии в образователния процес е опосредстването на достъпа до знания чрез технологични средства – компютър, интернет, инсталирани програми, наличие на умения за боравене с тези платформи и техните функционалности – google classroom, google meet, zoom, shkolo и др.

В публичното обсъждане на проблемите в образованието се заговори за „дигитална бедност“, „технологична грамотност“, „достъп до платформи и съдържание, с платен абонамент“ (от институцията, НПО или от учениците), което е още един лост за поставяне на образованието и достъпа до знания в зависимост от външни фактори и институции.

Гарантираното в чл. 53 в Конституция на РБългария право на безплатно и задължително образование до навършване на 16-годишна възраст става повод за дискриминация на част от обучаваните, ако се използват електронни средства за обучение. Идеята на МОН да се закупят и предоставят мобилни електронни устройства за учениците в затруднено материално положение пък води до дискриминация на всички останали ученици, чието семейство трябва да им осигурява компютър и достъп до интернет.

За да се отговори на тези предизвикателства, в следващите 36 месеца МОН ще реализира: „проект „Равен достъп до училищно образование в условията на кризи“.

Той е насочен към преодоляване на риска от отпадане на децата и учениците от системата на образованието при обучение от разстояние в електронна среда. С бюджет от 109 562 541 лева ще се осигури равен достъп на децата и учениците до виртуална класна стая, дигитална грамотност и качествено образование при продължителни епидемии. Планира се над 210 000 ученици да преминат обучение за придобиване на дигитални умения за работа в електронна среда. Сред тях са първокласниците, които трябва да осъществят преход от предучилищно към училищно образование в онлайн среда. Те са средно около 50 000 всяка учебна година или 150 000 за три години.

Планирани са и обучения за педагогическите специалисти за придобиване на цифрови умения и усвояване на нови и иновативни методи на преподаване. Образователни медиатори и родители също ще бъдат подпомогнати за подобряване на уменията им за работа с дигитални устройства и електронни образователни платформи.

Ще бъдат закупени над 80 000 технически устройства за ученици и учители за обезпечаване на образователния процес. С техниката ще се допълни и подсили технологичния фонд на образователните институции. Всички държавни и общински

училища могат да участват по проекта, като се очаква да бъдат включени 477 718 ученици, учители, медиатори и родители“ (Проект „Равен достъп ...“ 2021).

Остава въпросът след приключване на проекта кой и как ще продължи да финансира материалното обезпечаване, както и продължаването на необходимото обучение на новите випуски ученици, родители и преподаватели, ако се предвижда продължаване на дистанционното обучение в електронна среда.

Но този тип обучение е много ощетяващо за оптималното формиране и овладяване от първокласниците на уменията за четене и писане. В първи клас тепърва се усвоява новият тип дейност – „учене“. Двигателният навик за изписване на букви и цифри се формира на принципа на демонстрацията и имитиране, възможността на учителя да коригира детската ръка, но при присъствената форма на обучение. Оптималното овладяване на уменията за четене и писане в първи клас всъщност е в основата на базисната грамотност, която е основополагаща за всяка последваща форма на обучение и самообучение.

В началните класове се формира общодидактическият профил на ученика, усвояват се стратегии и умения на учене, които обезпечават успеха и при самостоятелно учене – четене с разбиране, начини за поетапно изпълнение на учебните задачи, умения за ориентиране и търсене на информация в по-голям по обем текстов масив – урок, списък със заглавия на части в съдържание на книга, както и боравене с конкретна информация.

При дистанционното обучение и използването на електронни средства не се формират оптимално, както и частично или изобщо не се практикуват, уменията за писане на ръка – ръкопис. А едно умение трябва да се прилага многократно, за да се превърне в навик. Рисуваме поколенията ученици, които се обучават предимно или само в електронна среда и с използване на технологични устройства, никога да не овладеят или да загубят способността си да пишат без посредничеството на електронно устройство.

Писането чрез клавиатура е поредица от последователно натиснати бутони, не е свързано със запомняне на графичната форма на буквата, с прилагане на фина моторика и двигателни умения на китката на пишещата ръка за изписване на съдържанието с букви или с цифри.

Представянето в презентация на електронно устройство на предварително набран текст или числови изрази не позволява у учениците да се изгради представа за последователността на действията при изписването им и структуриране на съдържанието в линеен вид (последователно изписване на отделните елементи с малко разстояние от ляво на дясно) или за вертикално записване на числовите изрази и тяхното правилно позициониране в редове на единици, десетици ($+ \frac{123}{68}$), чертаене на таблици и др., които при присъствено обучение учителят демонстрира в учебния час чрез поетапното изписване на дъската за правилното изпълнение на учебната задача.

Четенето от монитор е много по-нездравословно и изморително за очите, отколкото четенето на информация от хартиен носител – учебник.

В електронните варианти на одобрените от МОН учебни комплекти, както и в някои електронни образователни продукти, при правилен или грешен отговор се активира звуков и/или цветови ефект. Този постоянно повтарящ се дразнещ звуков стимул (звук с висока честота, изскачащ на екрана надпис или изговорен на глас израз: „Браво!“ или „Грешка! Опитай отново“) води до свръхстимулиране на сетивната и на нервната система на подрастващите. Изисква разпределяне на вниманието, което разсейва ученика при извършване на умствените операции за изпълнение на изискваните в задачата действия (пресмятане с преминаване на десетицата, правене на правописен разбор наум с прилагане на правописно правило, откриване на думи, които са определена част на речта и т.н.).

Едновременното подаване на няколко стимула не позволява мозъкът да обработи информацията достатъчно задълбочено и от различни ракурси, а предполага максимално бързо реагиране на серията от външни дразнители.

Това явление се дефинира с понятието „мултитаскинг“ (многозадачност). Въз основа на цитирани в текста чуждестранни научни публикации Н. Витанова твърди, че: „има изследвания, които показват, че мултитаскингът намалява академичната ефективност на детето – то започва да учи по-лошо, получава лоши оценки и т.н. Обикновено мозъкът, за да намали натоварването, игнорира сигнали, които не са от значение за текущата задача. .... Нервното напрежение се засилва, ако учениците използват различни цифрови технологии и мобилни устройства в аудитория. Цифровата многозадачност е потенциално разрушителна за учениците. Те стават летаргични и скучни хора. Не се радват, когато четат, имат проблеми с използването на думите, а социалните мрежи се използват за удостоверяване на собствената идентичност. ... ученикът използва индивидуална тактика за избягване на информацията („феноменът на информационния изход“, или „феномен на извеждане на информация“) – човек пренебрегва релевантната и полезна информация, защото тя е твърде много, за да бъде разбрана и приета. Понякога се наблюдава отказ от осмисляне и разбиране на информацията и фиксиране на бързо решение, така нареченият „парадокс на избора“ (Витанова, 2020, с. 208).

Въпреки че само от една година се премина към дистанционно обучение, вече се наблюдават отрицателни влияния върху емоционалното и здравословното състояние на учениците – неправилна поза на тялото в продължение на часове (нямат работно място, стоят на ниска холна масичка или лежат на дивана), повишаване на нервната възбудимост, загубване на възможността да се социализират в общност от връстници и да общуват, неспособност за формиране на адекватни емоционални реакции и изразяване на чувства, наличен е вече и ефектът на „дигиталната умора и пренаситеност“.

Използването само на електронни устройства в процеса на обучение затормозява формиране на умения за самостоятелно, задълбочено мислене. В недобра степен се извършват мисловните операции, затормозяват се процесите на разбиране и осмисляне на новата учебна информация от обучаемите.

Дигиталните платформи крият риск за защитата на лични и чувствителни данни – както на образователната институция, така и на обучаемите, а често и на лична информация за родителите или настойниците им

Опосредстваната комуникация в образованието предполага отдалечен достъп до масиви на институцията със служебна информация (електронни дневници, регистри, вътрешни бази-данни). Учениците и учителите се включват в тези платформи през лично електронно устройство (мобилен телефон, семеен лаптоп), което създава предпоставки за недобра степен на защита на данните. За удобство често персоналната парола за достъп до информационния масив на институцията е предварително записана на устройството, което създава риск при ползване на компютъра от друг член на домакинството да може неправомерно да се манипулира – изтрива, дописва, променя съдържание. Същата опасност е налице и когато електронното устройство бъде преотстъпено за ползване от друго лице, бъде откраднато, загубено или продадено.

Сериозен риск носи и създаваната „електронна дигитална самоличност“ на всеки участник в образователния процес. Генерираните потребителско име, парола, служебен мейл, код за достъп до база данни често съдържат лични данни, а и могат да бъдат неправомерно използвани от друго лице, без това да бъде установено от системата като заплаха.

Наблюдава се и феноменът на „временната смърт на дигиталната самоличност“ при падане на заряда на батерията на използваното електронно устройство, при временна

липса на достъп до интернет покритие или електрически ток. Изтичането на срока на валидност на сертификатите за достъп до служебни бази данни също води до временна невъзможност да се оперира с тези данни през електронната самоличност на потребителя, когато това обаче е наложително – вписване в електронен протокол (електронен дневник) на оценки от провеждан в момента изпит.

Дехуманизацията в образованието се изразява и в това, че човекът - изпълнител не може да контролира и докаже дейността си, защото е зависим от действията по регистрирането ѝ от администратора или вътрешната за институцията електронна система/платформа за обучение.

Използваните алтернативни канали за комуникация чрез социални мрежи или служебен мейл между учителя, учениците и техните родители често водят до нарушаване на личното пространство и свободно време на учителя. Поради по-удобни за родителите часови пояси за комуникация (рано сутрин, вечер след 19.00 ч.), често със служебни теми се ангажира личното свободно време на преподавателя и извън регламентираното му работно време. При обучение в електронна среда много по-висока е абсолютната стойност на астрономическото време, в което учителят/преподавателят е ангажиран с използване на електронни устройства – за подготовка на учебните материали и тяхното представяне в учебния процес, за проверка и оценка на изпратени от учениците домашни работи, тестове, съчинения и т.н.

При дистанционното обучение в дигитална среда се наблюдава загубване на навиците за социално-приемливо поведение, смесват се лично и публично пространство, модели на поведение в неформална и в официална среда. Работният и учебният процес при голям брой ученици започват по пижама, без неизбежния при излизане от дома сутрешен тоалет и представителен вид на облеклото. Често пред екраните, с включени камери, по време на официално заседание или учебен час, учениците пият кафе, разхождат се, говорят по телефон, виждат се и се чуват дейностите, които се извършват в дома им. Това води до по-ниска степен на концентрация на вниманието върху съдържанието, което се представя в учебния процес.

При реално общуване на живо учителят/преподавателят още в процеса на изясняване на новото учебно съдържание или в отделните етапи на изпълнение на поставената задача може да установи и предприеме действия за коригиране на затрудненията или допусканията от обучаемите грешки (неправилно разположение в редовете при писане, правописни грешки, неправилна последователност при извършването на действията т.н.), а не едва след цялостното изпълнение на задачата и предадени за оценяване материали, когато ще се наложи да се преодолява вече формиран неправилен навик или действие.

Освен обем от академични знания в образованието в много висока степен се формират умения за социалноприемливо поведение, възпитават се качества на личността – отговорност, борбеност, умение да отстояваш своето мнение, да оборваш с аргументи, но и да проявяваш толерантност към идеи, които ти не приемаш. Това може да става само при жив контакт в реално общуване. Дори при реализиране на синхронно дистанционно обучение е по-добре всички потребители да са с изключени микрофони и не се позволява апострофиране, привеждане на различни аргументи, които биха променили ракурса на изказването на говорещия в момента. При електронно обучение често потребителите се включват само със слушалки и въобще не участват в устна комуникация в учебния процес, те са пасивни слушатели, реципиенти на информацията. Нерядко липсва и зрителен контакт, за да не се натоварва мрежата или за да не се вижда интериора в стаята, в повечето от онлайн формите на обучение се препоръчва да са изключени камерите на устройствата, които използват обучаемите. Често преподавателят не познава визуално студентите, на които преподава в момента.

Появилите се многобройни уеб-базирани образователни ресурси невинаги са с високо качество, не са методически издържани и често не са съвсем релевантни на научното познание в съответната научна сфера.

Притиснати от необходимостта бързо да адаптират образователни ресурси за използване през електронни устройства и платформи, част от учителите се принудиха да използват дигитално съдържание, изтеглено от интернет или от сканирани учебни помагала. Споделянето на тези материали с учениците е свързано с нарушаване на защитата на авторските права на създателя на продукта, което следва да бъде санкционирано, съгласно разпоредбите на Закона за авторското право и сродните му права. Често не се посочва, не се цитират първоизточникът и мястото, от което е взет този материал (хартиен книжен носител или интернет-сайт) и постепенно се загубва връзката с пълнотекстовия оригинален вариант на образователния ресурс. За конкретните цели последващите ползватели внасят промени в оригиналния авторски продукт – премахват части от него, компилират отделни фрагменти или използват само определени части (извън контекста на изложението), за да илюстрират свои тези и идеи.

Даденият от издателствата безплатен достъп до електронната версия на одобрените от МОН учебни комплекти за задължителна подготовка по общообразователните учебни предмети доведе до рязък спад в заявките и тиража на хартиените им издания. И в момента части от тези авторски продукти се използват нерегламентирано в процеса на дистанционно обучение.

Провеждането на изпити и оценяване на обема от знания и умения на обучаваните ученици и студенти в дистанционна форма не е особено надеждно. В университетското образование има интегрирани системи за откриване на плагиатство, на идентични пасажии от текст с такъв на друг студент или от интернет източник, който не е с надлежно позоваване в изложението и в списъка с библиография. Но самият акт на проверка вече показва съмнение в добронамереността на обучаемия, нарушава се академичното доверие. Електронните системи отчитат процент на съвпадение и при специфична научна терминология или с разработки на студенти от други курсове по същата дисциплина, което по същество не е плагиатство, а точно обратното – демонстрира добро владение на изучаваната научна материя.

При провеждане на изпитване и оценяване в електронна платформа няма гаранции, че обучаемият самостоятелно решава теста, че наистина е овладял демонстрирания обем от знания. Изпитните материали (въпроси и задачи) могат да бъдат снимани от екрана и по-късно да бъдат разпространени към други класове/курсове, на които предстои този вид оценяване (контролно, класна работа, писмен изпит по учебен предмет).

Предварително зададените в електронната система настройки за обем на файла и вид на записване на документа (jpg, pdf, doc, docx), често ограничават обучаемия да прояви оригиналност, защото електронната система отказва да приеме продукта, който студентът желае да изпрати за оценяване.

И в университетското образование МОН препоръчва приоритетно електронни форми за комуникация със студентите и използване на уеб-базирани ресурси. Това е видно от посочените мотиви в Националната програма „Оптимизиране на вътрешната структура на академичния състав в държавните висши училища“, в която се предвижда до декември 2021 г. 1000 преподаватели от 33 държавни висши училища да бъдат с прекратен трудов договор (Национална програма ..., 2021, <https://mon.bg/bg/100164>).

В доклада с мотивите за това решение се посочват следните аргументи: „Определящ фактор е и световната дигитализация, налагаща и адекватни промени в учебния процес в държавните висши училища. Намалването на времето на присъствено обучение, нарастването на обема информация, която е на разположение благодарение на информационните технологии налага адекватна промяна на методите на обучение. От

традиционните лекции и учебници, написани на хартия, все повече трябва да се ориентираме към on-line конферентни разговори и web-базирани ресурси. Подобряването на качеството на образованието е неразривно свързано с внедряването в учебния процес на съвременните информационни технологии. Това ще позволи, отчитайки непрекъснато намалявания хорариум на повечето учебни дисциплини, да се върви по пътя на оптимизацията на учебното съдържание с внасяне на елементи на научно търсене и научни изследвания от страна на студентите.“ (Национална програма ..., 2021, <https://mon.bg/bg/100164>).

Открояващите се ключови думи в препоръките могат да се приемат като индикатор за намаляване на количеството и качеството на придобиваните академични знания и практически умения от учениците и студентите, а именно: „да се използват повече on-line конферентни разговори и web-базирани ресурси“, „отчитайки непрекъснато намалявания хорариум на повечето учебни дисциплини, да се върви по пътя на оптимизацията на учебното съдържание“ (Национална програма ..., 2021)¹.

Затваря се цикълът за използване на дигитални форми за комуникация в образованието, в преподаването на знания и формиране на компетентности както у бъдещите учители, така и на учениците в целия им период на училищно образование, а както виждаме даже и от детската градина.

Научното познание се запазва по-дълго и е достъпно за следващите поколения, когато то е съхранено на материален носител – пергамент, древни надписи и ръкописи, печатни книги. Уeb-базираните ресурси са много по-краткотрайни, лесни са за манипулиране и изтриване на съдържанието. Съществува риск учебното съдържание и научното познание да не могат да бъдат достъпни и разчетени, защото програмните езици и поддържащите ги софтуерни програми често се надграждат и по-старите версии стават неизползваеми (дискети, CD, флаш-памети, сървъри).

Стремежът да се намалят живият контакт и реалното човешко общуване в процеса на обучение крие сериозни опасности в дългосрочен план, ако те бъдат заменени с виртуални срещи и използване на дигитални средства.

При обучение в електронна среда и възможности за асинхронна комуникация обучаемият денонощно има достъп до целия набор от учебното съдържание и ресурси, но все по-често му липсват мотивация и самодисциплина, за да учи самостоятелно, без да е необходимо в определени времеви диапазони да бъде в синхронна комуникация и в реален учебен процес, в който, чрез изпълнение на учебни задачи, на по-малки порции да се представя, затвърдява и проверява степента на усвояване на новото учебно съдържание.

В заключение, признавам безспорните и много предимства на използването на дигитални средства и платформи за обучение, но дали те си струват риска от загубване и замяната на присъственото обучение, в което има реална жива комуникация между учители и ученици, преподаватели и студенти?

Дискусионни остават въпросите доколко надеждно и качествено могат да се формират знания, умения, отношения и компетентности у учениците чрез дистанционно обучение в електронна среда без реален контрол и комуникация с учител?

Могат ли чрез онлайн срещи и уeb-базирани ресурси оптимално, надеждно и качествено да се формират професионални умения и компетентности на студентите бъдещи учители, лекари, юристи, архитекти, инженери без присъствие в реална работна среда дори в процеса на обучение и за овладяване на тези компетентности?

Дали притиснати от обстоятелствата, които наложиха приоритетно използване на електронни платформи за учене и опосредствана чрез технологиите комуникация, ще

---

¹ <https://mon.bg/bg/100164>

позволим дехуманизация в образованието и дали този експеримент не би коствал провала и липсата на качествено образование на поне едно поколение?

Използвана литература:

Витанова, Н. Мултитаскингът (многозадачността) в сферата на образованието. В: Образование и изкуства: традиции и иновации (Научно-практическа конференция, посветена на 80-годишнината от рождението на проф. д-р Георги Бижков). София, университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 205-214, ISBN 978-954-07-5061-3.

МОН. Официална страница на Министерство на образованието и науката (МОН) - <https://mon.bg> [cited 31.03.2021]

Национална програма ... – „Оптимизиране на вътрешната структура на академичния състав в държавните висши училища“, София, МОН <https://mon.bg/bg/100164> [cited 24.03.2021]

Проект „Равен достъп до училищно образование в условията на кризи“ – София, Министерство на образованието и науката (МОН) mon.bg/news/4111 [cited 24.03.2021]

Начало

УНИВЕРСИТЕТСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ (резултати от анкетно проучване сред студенти)

Доц. д-р Боряна Ст. Здравкова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

UNIVERSITY EDUCATION AT THE ELECTRONIC ENVIRONMENT – CHALLENGES AND OPPORTUNITIES (survey results among students)

Assoc. Prof. Boryana St. Zdravkova, PhD
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Анотация: Темата на доклада е провокирана от образователната реалност през последната година, която наложи университетите да обучават своите студенти почти изцяло в електронна среда. Новият тип обучение бе предизвикателство за всички участници в него, но заедно с това се видяха и редица негови предимства. В доклада са представени обобщени данни от анкетно проучване сред студенти на Великотърновския университет, като са анализирани споделените от тях мнения за положителните страни и недостатъците на обучението в електронна среда от гледна точка на неговото качество и ефективност.

Ключови думи: висше образование, обучение в електронна среда, смесено обучение, дигитални технологии

Abstract: The topic of the article has been provoked by the educational reality of the last year, which has forced universities to educate their students almost entirely at an electronic environment. The new type of learning was a challenge for all participants in it, but at the same time a number of its advantages were have seen. The article presents summarized data from a survey among students of the St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, analyzing their shared views on the strengths and weaknesses of e-learning in terms of its quality and effectiveness.

Key words: higher education, e-learning, blended learning, digital technologies

В последната една година темата за обучението в електронна среда стана особено популярна и често дискутирана на различни равнища в образователното и научното пространство. Поставени в ситуация на ограничения и невъзможност да функционират нормално, висшите училища (както и институциите в системата на средното образование) бяха изправени пред предизвикателството да осъществяват учебен процес, използвайки алтернативни форми на обучение с отдалечен достъп до учебните зали. И от дистанцията на една академична година, преминала в тези условия, с основание може да се каже, че университетите се справиха с предизвикателството.

Разбира се, невъзможно е да се даде еднозначна и общовалидна оценка относно ефективността на обучението в електронна среда. Въпросът за това доколко успешно и резултатно е то занимава специалистите от момента, в който съвременните информационни и комуникационни технологии и свързаните с тях ресурси започват да се използват в образователната практика.

В теоретичен план е важно да се направят някои терминологични уточнения, отнасящи се до обучението, базирано на или включващо използването на електронни ресурси. Най-дълго „присъствие“ в научните среди има темата за **дистанционното обучение**. На него са посветени много изследвания и то е добре представено като идея и развитие на тази идея от възникването ѝ до днес. За дистанционното обучение има

множество и различни дефиниции и те на практика отразяват трансформацията от обучение, в което участниците осъществяват взаимодействие от разстояние предимно чрез размяна на печатни учебни материали и изпълнени писмени задачи, до съвременния му облик на цялостна система, включваща разнообразие от методи и електронни ресурси за реализиране на учебния процес.

В Наредбата за държавните изисквания за организиране на дистанционна форма на обучение във висшите училища (ДВ. бр. 21 от 12.03.2021 г.) е записано, че „дистанционната форма на обучение е форма за придобиване на висше образование, при която обучавани, преподаватели и администратори могат да са разделени по местоположение, но не непременно и по време, като създадената дистанция се компенсира с технологии, методи и средства на електронното обучение“ (чл. 1, ал. 2). Това определение ясно разграничава дистанционно от електронно обучение. Т.е. те не са идентични, а електронното обучение се разпознава като един от ресурсите за реализиране на дистанционната форма. По аналогичен начин електронното обучение би могло ефективно да се използва и при останалите форми на обучение в системата на висшето образование – редовна и задочна.

Електронното обучение (или обучението в електронна среда) се дефинира като обучение, което „обхваща широк спектър от приложения и процеси, предназначени за обучение чрез електронни средства... Определението на Е-обучението е по-широко, като включва “онлайн обучение”, “Web-базирано обучение” и “компютърно-базирано обучение.” (Лазарова, Лазаров, 2014, с. 173). Електронното обучение се осъществява по два начина – асинхронно и синхронно. **Електронното асинхронно обучение** предполага учебният процес да се осъществява, без да е необходимо едновременно присъствие във виртуалната среда на обучаващия и обучаваните. При него водеща роля имат дигиталните учебни ресурси, ситуирани в електронни платформи, които може да се използват от обучаваните в удобно за тях време. **Електронното синхронно обучение** предполага „преподаватели и обучавани да бъдат на различни места по едно и също време“ и учебният процес се осъществява онлайн в т.нар. „виртуални класни стаи“ (Лазарова, Лазаров, 2019, с. 19). В тази връзка може дори да се говори „за електронното обучение като за образователна технология, която е съвкупност от определени крайни продукти, които се трансформират в електронни платформи“ (Бузов, 2014, с. 193).

Напоследък все по-голям интерес предизвиква и т.нар. **смесено обучение**, като хибриден вариант, съчетаващ елементи на традиционната учебна среда и на електронната учебна среда. Този модел (или технология според други интерпретации), разбираемо намира все повече поддръжници в научните и образователните среди, тъй като „предлага съчетаване на иновационните технически достижения на електронното обучение и проверения дългогодишен опит на традиционното взаимодействие студент - преподавател“ и заедно с това, поради своята гъвкавост, може да се приспособи към различни условия (Лазаров, Лазарова, 2019; Колева, 2016, с. 246).

Ситуацията днес, по причина на пандемията COVID-19, повече от всякога изисква все по-голяма гъвкавост по отношение организацията на учебния процес в университетите в условията на една несигурна и непредвидима обстановка. И ако допреди малко повече от година обучението в електронна среда или смесеното обучение за студентите, обучаващи се в редовна и задочна форма, се проявяваше само чрез отделни елементи, то днес всеки студент знае какво е виртуална зала, онлайн лекция и електронна платформа за обучение. Всички студенти имат ясна представа какво представлява университетското образование в електронна среда.

Този начин на обучение и преди всичко нагласите към ученето от разстояние и чрез дигитални технологии провокира идеята за проучване сред студенти, целящо да се види

как се възприема то на база техния едногодишен опит като обучаващи се в електронна среда.

За целите на проучването бе разработен въпросник, състоящ се от 18 въпроса от различен тип: с възможност за избор между няколко твърдения, с избор на повече от един отговор и със свободен отговор. Въпросникът бе изпратен към студентите в електронен формат (чрез Microsoft Forms) с оглед улесняване на респондентите при неговото попълване. При изпращането на формуляра съзнателно са пропуснати студенти от първи курс предвид обстоятелството, че те, обучавайки се през учебната 2020-2021 г. основно в електронна среда, нямат база за сравнение между електронното обучение и традиционното в университетската учебна зала. Проучването е проведено в периода май-юни 2021 г.

Въпросникът е изпратен на студенти на Великотърновския университет, обучаващи се в редовна и задочна форма, както и в различни професионални направления и образователно-квалификационни степени (ОКС).

Анализ на резултатите

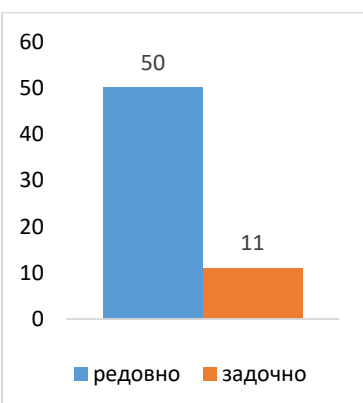
Общият брой на коректно попълнените въпросника студенти е 61 (шестдесет и един). Много голям процент от тях са обучаващи се в професионални направления 1.2. Педагогика и 1.3. Педагогика на обучението по... – 50 студенти. Останалите са от професионални направления 2.1. Филология, 2.2. История и археология, 3.1. Социология, антропология и науки за културата и 3.7. Администрация и управление. Видно е, че не са обхванати студенти от всички професионални направления, по които се провежда обучение във ВТУ. От друга страна, е голяма активността на тези, които се подготвят за учители, и при тях е особено важно, заедно с обема от знания, да овладеят и важни за педагогическата професия умения. Професионалната им подготовка изисква много практика – както в учебната зала, така и в реална работна среда. От тази гледна точка е интересно да се види как бъдещите учители възприемат обучението в електронна среда в контекста на тяхната цялостна педагогическа подготовка.

Въпросникът може условно да се раздели на две части – първата, изискваща повече конкретна информация и данни, и втора част, в която въпросите са насочени към проучване мнението на студентите относно предимствата и недостатъците на обучението в електронна среда.

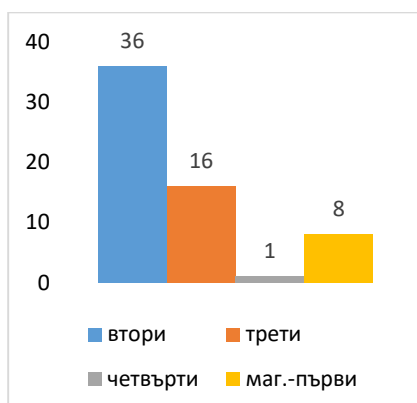
Данните от първата част показват разпределение на респондентите по ОКС, форма на обучение и курс, което е представено в следващите диаграми.

Диаграма 1: ОКС

Диаграма 2: Форма на обучение

Диаграма 3: Курс

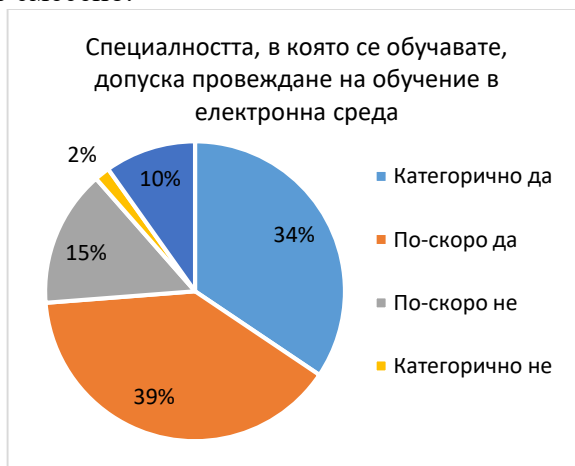
Отговорите на въпросите, свързани с непосредственото участие на студентите в учебния процес с отдалечен достъп, допринасят за изграждане на обща представа относно начините, по които се е осъществило тяхното обучение. Над половината от анкетираните са посочили, че по време на обучението в електронна среда са използвали както вътрешната електронна платформа на университета, така и външни електронни платформи. Само вътрешната платформа са използвали 16%, а само външни платформи – 31% от студентите, попълнили въпросника. По отношение начините за провеждане на обучението в електронна среда 30% от респондентите споделят, че то е било синхронно, а при над 67% обучението е било смесено – синхронно и асинхронно. В името на коректността е важно да се отбележи, че всички преподаватели във Великотърновския университет са задължени да публикуват учебни ресурси в електронната платформа и в тази връзка би могло да се допусне, че тези 30% от анкетираните, които посочват само синхронно обучение, всъщност са имали смесено обучение с превес на онлайн занятията във виртуална зала, които са се провеждали редовно според учебния график. Едва 3% заявяват, че са ползвали само публикувани учебни ресурси.

Тези данни красноречиво говорят, че на практика се е провеждал учебен процес „лице в лице“, макар и във виртуална зала. Осъществявала се е в реално време така важната връзка „преподавател – студент“ и между самите студенти, което е позволило да не се нарушава комуникацията между участниците в учебния процес.

В контекста на извършеното проучване по-съществена информация дават отговорите на въпросите от втората част на въпросника. Те са по-интересни и по-важни от гледна точка на това как студентите възприемат и оценяват обучението в електронна среда и доколко го припознават като една „нормална“ форма на университетско образование в по-близка или по-далечна перспектива.

Запитани дали специалността, в която се обучават, допуска обучение в електронна среда, 34% от анкетираните са категорични, че това е възможно. Малко повече (близо 40%) са тези, които по-скоро са съгласни, но все пак им липсва тази категоричност в отговора. Общо 16% са се обединили около мнението, че специалността, в която учат, не допуска такъв вид обучение. Има и една група студенти (ок. 10%), която се затруднява да даде отговор на въпроса. (диаграма 4)

Много по-голяма категоричност заявяват студентите относно възможността определени дисциплини от учебното съдържание за съответната специалност да се изучават в електронна среда (диаграма 5). Те обаче са разделени в мненията дали обучението по тези дисциплини да бъде изцяло електронно или да се провежда в този формат частично – 57% от отговорилите на въпроса смятат, че би могло обучението по определени дисциплини да е изцяло електронно, а 43% считат, че е добре обучението да е смесено.

Диаграма 4

Диаграма 5

Мнозинството от анкетираните студенти (92%) споделят, че учебните дисциплини, които са изучавали в периода на неприсъствен учебен процес, са обезпечени с достатъчно ресурси, налични в електронните платформи. Тази констатация може да се приеме като една добра оценка за преподавателите, които очевидно са направили необходимото, за да поддържат качеството на обучение в създалата се ситуация. В подкрепа на изразеното мнение отново почти всички студенти (над 90%) потвърждават, че преподавателите провеждат учебните занятия онлайн и това осигурява възможност за комуникация и ефективна обратна връзка. Логично продължение на това виждане на анкетираните студенти са и отговорите им относно степента на подготвеност на преподавателите за работа в електронна среда. Близко 82% от тях считат, че преподавателите имат необходимите компетентности за работа с дигитални технологии и електронни ресурси. Само 8% са на мнение, че преподавателите по-скоро нямат тези умения. Останалите 10% от анкетираните не са дали отговор.

Като се има предвид лекотата, с която младите хора се справят с дигиталните технологии, съвсем очаквано почти всички студенти са отговорили, че не са изпитали затруднения по време на обучението в електронна среда. Тези, които са отбелязали, че са имали такива, в свободен отговор са посочили, че става въпрос за трудности от технически характер – липса на интернет, лоша връзка, разпадане на връзката.

В поредица от няколко въпроса се търси мнението на студентите относно обучението в електронна среда в един по-общ план – като принципна възможност, като предимства и/или недостатъци, като евентуална перспектива за висшето образование. Запитани дали по някои специалности е възможно обучението да се провежда предимно електронно, сумарно над 80% от попълнилите анкетата са категорични или по-скоро са склонни да приемат, че е възможно. Категорично отхвърлят тази възможност двама студенти, а други седем смятат, че по-скоро е невъзможно такова обучение. Само един студент е посочил „не мога да преценя“.

Същият въпрос, но вече зададен конкретно за лекционните занятия, за семинарните упражнения и практическата подготовка, получава отговори от страна на студентите, които са очаквани и логични. Малко над 83% от респондентите считат, че лекциите може да се провеждат изцяло в електронна среда синхронно и асинхронно. Сравнително малко са несъгласните на това виждане – 11% от всички отговорили. Сходно е процентното разпределение в отговорите и относно упражненията – анкетираните смятат, че те частично може да се провеждат в електронна среда (диаграма 6). По отношение на практиките студентите в голямата си част са на мнение, че практическото обучение трябва да се провежда присъствено в реална работна среда (диаграма 7).

Диаграма 6

Диаграма 7

Допускането на възможността за частично провеждане на семинарните занятия в електронна среда очевидно се дължи до голяма степен на придобития от студентите опит от изминалата една година. От отговорите на други въпроси в анкетата става ясно, че обучението за повечето от тях е протичало в съответствие с вътрешните правила за неприсъствен учебен процес – онлайн занятия, допълнителни учебни ресурси, активна комуникация „преподавател – студенти“. Следователно може да се заключи, че семинарните занятия са протичали по обичайния начин, само че във виртуална учебна зала.

По отношение на практическото обучение преобладаващото мнение е, че то трябва да се провежда в реална среда. Припомняйки, че по-голяма част от анкетираните се обучават в педагогически специалности и повечето от тях са студенти във втори курс, е важно да се отбележи, че те са започнали своята практическа подготовка именно в ситуация на неприсъствен учебен процес. Дори само този начален етап, осъществен във виртуална среда, е бил достатъчен да формира у тях убеждението, че е важно практическото обучение да се провежда на място, в реална среда, за да се постигнат съответните резултати в цялостната академична подготовка на бъдещите специалисти.

В контекста на настоящата тема е интересно да се проследи как студентите оценяват ефективността на обучението в електронна среда и доколко този тип обучение се отразява на качеството на академичната подготовка според тях. За тази цел са предложени две твърдения с възможност за избор на отговори. Резултатите са визуализирани в диаграма 8 и диаграма 9.

Диаграма 8

Диаграма 9

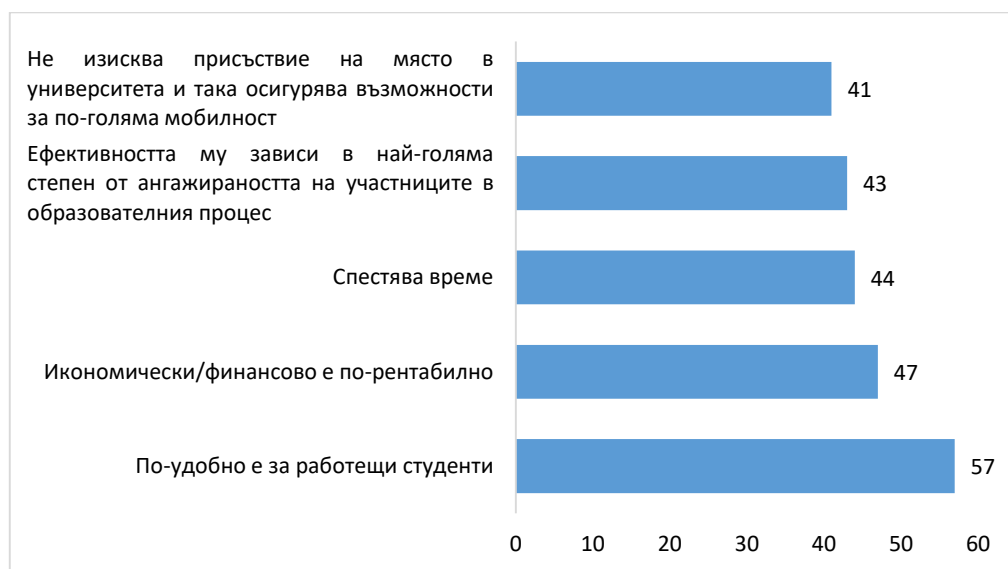
Разпределението на отговорите показва, че повечето студенти са предпазливи в изразяването на категорично мнение. Малко повече от $\frac{1}{3}$ смятат, че електронното обучение не е така ефективно, както присъственото. Повече от половината анкетирани обаче са по-склонни да приемат или категорично твърдят, че електронното обучение не отстъпва на присъственото по ефективност. Не бива да се пренебрегват и онези над 10%, които са заявили, че не могат да преценят. Очевидно една учебна година не е достатъчна, за да се даде обективна оценка в сравнителен план между традиционното и електронното обучение. А и като цяло отговорите на анкетираните не са ориентирани към противопоставяне на едната срещу другата форма на обучение. Напротив, налага се общото виждане за съчетаване на двете форми при търсене на оптималния баланс.

Почти половината от респондентите са на мнение, че обучението в електронна среда не влияе върху качеството на подготовката. Сумарно над 40% обаче са и тези, според които това не е така. Тези данни също подкрепят констатацията, че към

настоящия момент все още е рано да се дават категорични оценки и да се фаворизира единият тип обучение пред другия. Очевидно студентите отчитат позитивите на обучението в електронна среда, но, от друга страна, те са наясно и с предимствата на традиционния модел.

Много добра илюстрация на този факт са отговорите, които дават анкетираните, помолени да изберат и маркират до пет твърдения относно обучението в електронна среда, с които са съгласни в най-голяма степен. Предложени са общо десет твърдения, между които те могат да избират. Петте твърдения, събрали най-много предпочитания, са ранжирани по следния начин:

Диаграма 10

Коректността изисква да бъдат представени и останалите твърдения, които анкетираните също припознават, но в по-малка степен в сравнение с горепосочените:

Диаграма 11

Двете диаграми са много показателни как анкетираните студенти виждат ползите от обучението в електронна среда. Анализирайки изразеното от тях мнение, е много

важно да се вземат под внимание онези така важни фактори, чието влияние е добре видимо тук. На първо място, общоизвестно е, че голяма част от студентската общност работи. Принудени от икономическите обстоятелства, много възпитаници на университетите се опитват да съчетават ученето с трудова дейност – някои по-успешно, други не толкова. В тази връзка може да се разглежда и споделеното от респондентите мнение, че обучението в електронна среда е икономически по-рентабилно. Това е безспорна истина предвид задължителните ежедневни разходи, разходите за транспорт и наемите за квартира/общезитие.

Съвсем разбираемо е и виждането на младите хора, че провежданото по този начин обучение спестява време и осигурява повече мобилност. Една голяма част тези, които продължават своето образование в университета и желаят да се усъвършенстват в личен и професионален план, живеят динамично, искат да са мобилни и да използват времето си рационално. Организацията на обучението в електронна среда определено позволява всичко това да се случва. Както се вижда от диаграма 11, обучението от дистанция не пречи нито на студентската изява и демонстриране на знания, нито на участието в различни научни и творчески събития. Сравнително малко са анкетираните, които считат, че то ограничава тези възможности.

Внимание заслужава предпочетеното от голяма част от анкетираните твърдение, че ефективността на обучението в електронна среда зависи в най-голяма степен от ангажираността на участниците в него – преподаватели и студенти. Студентите, разсъждавайки като зрели и отговорни хора, са наясно, че независимо по какъв начин се провежда едно обучение, то би било резултатно само при наличие на необходимата мотивация и ангажираност на заинтересованите страни. Т.е. от тяхната гледна точка на обучаеми те разпознават в собственото си отношение към ученето и в това на преподавателите водещите фактори, от които зависи обучението им да бъде качествено и ефективно.

На въпроса, изискващ анкетираните студенти да заявят своето предпочитание относно типа обучение, отговорите са разпределени по следния начин: 13% (8 анкетирани) са за изцяло присъствено; 36% (22 анкетирани) са за изцяло в електронна среда; 49% (30 анкетирани) са за смесено – частично присъствено и частично в електронна среда; 1 студент не е дал отговор. Почти всички анкетирани са аргументирали избора си в свободен отговор. Обобщавайки различните мнения, отново се потвърждават вече изложените от студентите виждания. Тези, които държат на присъственото обучение, го обосновават с по-голямата ефикасност на живия контакт между участниците в учебния процес, както с възможността за изява и по-добра обратна връзка.

Предпочитащите само обучението от разстояние посочват като основен аргумент пестенето на време и средства и заедно с него – възможността да работят. Някои от анкетираните са споделили, че предоставените учебни ресурси са достатъчни и всеки студент е способен самостоятелно да се подготвя, използвайки тези ресурси.

Студентите, които са предпочели смесеното обучение, считат, че е напълно възможно част от учебното съдържание (напр. лекциите) да се преподава онлайн, а семинарните и практическите занятия да са присъствени. По този начин, според тях, ще се намери оптималният баланс, който, от една страна, ще предостави възможност на студентите да работят и да са по-мобилни, а от друга – няма да се понижи качеството и ефективността на тяхната подготовка. Тази смесена форма на обучение ще осигури така важната среда за общуване и социални контакти между младите хора, както и ще запази по-близка връзката с академичната общност и университета.

На основата на резултатите от анкетното проучване и техния анализ може да се направят няколко основни извода относно обучението в електронна среда от гледна точка на студентите:

- Студентите започват да приемат обучението в електронна среда като една възможна форма за осъществяване на учебния процес, отчитайки обективно неговите предимства и недостатъци;
- Според тях като цяло са налице необходимите условия за такъв тип обучение – достъпни интернет и електронни платформи, достатъчно учебни ресурси, компетентност от страна на преподавателите и студентите за работа в електронна среда;
- Студентите считат, че в много от специалностите във висшето образование е възможно част от обучението да се провежда в електронна среда. Предпочитанията са по този начин да се провеждат лекциите, докато семинарните и особено практическите занятия е добре да са присъствени;
- Налага се мнението сред студентите, че смесеното обучение – с премерен баланс между присъственото и електронното – е напълно възможно и дори предпочитано от обучаващите се заради по-голямата гъвкавост;
- На база опита от само една година обучение в електронна среда студентите са предпазливи да изразяват категорично мнение относно ефективността и качеството му, което е съвсем разбираемо и очаквано. На този етап го разпознават като една възможна и приемлива за повечето от тях форма на обучение в системата на университетското образование.

Извадката от студенти, участвали в анкетното проучване, е твърде малка на фона на хилядите обучаващи се в многото университети в България и в различните професионални направления. Това обстоятелство не позволява да се правят генерални заключения или да се внушават констатации, гледни точки и тенденции. Целта на настоящия анализ е да се създаде най-обща представа за нагласите на студентите спрямо обучението в електронна среда, да се види как го приемат, доколко ги удовлетворява и как оценяват възможността то да бъде част от университетското образование в една недалечна перспектива. Сигурно е едно – тази тема ще продължи да бъде проучвана и дискутирана предвид промяната в цялостния начин на живот и мислене на хората и търсенето на оптимални начини за адаптация към новите условия.

Използвана литература:

Бузов, Е. Електронната платформа за дистанционно обучение - нова образователна технология. – Квалификация и кариерно развитие на преподавателите във висшето училище (Сборник с доклади), ред. кол. Добринка Тодорина и др., Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2014, с. 192-197

Колева, Н. Смесеното обучение като съвременна форма на университетското образование. – Иновации в образованието (Сборник научни трудове на ШУ, Педагогически факултет). Изд. „Фабер“, 2016 – <https://www.shu.bg/wp-content/uploads/file-manager-advanced/users/faculties/pf/izdaniya/seminari/2016/35-n-koleva.pdf>

Лазарова, Ст., Лазаров, Л. Обучение и технологии. – Педагогически алманах, т. 22, кн. 1, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2014, с. 162-186

Лазарова, Ст., Лазаров, Л. Смесени форми на обучение – иновативен подход за преподаване и обучение във висшите училища. – Педагогика, 2019, том 91, кн. 1, с. 17-32

Наредба за държавните изисквания за организиране на дистанционна форма на обучение във висшите училища, обн. ДВ. бр.21 от 12.03.2021 г.

ЕЛЕКТРОННО УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Доц. д-р Калина Д. Йочева
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

E-LEARNING CONTENT IN TRAINING BULGARIAN LANGUAGE

Assoc. Prof. Kalina D. Yocheva, PhD
Konstantin Preslavsky University of Shumen

Анотация: Актуалността на темата е продиктувана от образователната ситуация в света през последните две години и свързаното с нея обучение от разстояние в електронна среда. Анализира се готовността на студенти от педагогически специалности да използват и създават електронно учебно съдържание за целите на обучението по български език. Представят се възможностите на конкретни електронни ресурси и предпочитанията на бъдещите учители при конструиране на образователни продукти в дигитална среда.

Ключови думи: електронно учебно съдържание, обучение по български език, образователни продукти, дигитална среда

Abstract: The validity of the topic is dictated by the educational situation in the world over the last two years and the related distance learning in an electronic environment. The readiness of students from pedagogical specialties to use and create e-learning content for the purposes of learning Bulgarian language is analyzed. The possibilities of specific electronic resources and the preferences of future teachers in the construction of educational products in a digital environment are presented.

Key words: e-learning content, bulgarian language training, educational products, digital environment

Наложеното поради пандемията COVID-19 обучение от разстояние в електронна среда създаде редица затруднения на педагозите, учениците и родителите, но в същото време открива нови възможности за въвеждане в образователния процес на различни по степен на технологична сложност и методическа креативност елементи, свързани преди всичко с използването и създаването на електронно учебно съдържание. Необходимостта от промени както в организацията на учебния процес като цяло, така и в структурата на уроците, провеждани в електронна среда, не само поставя нови изисквания към учителите, но и провокира допълване на университетската подготовка на педагогическите специалисти с нови теми и подходи. И ако за част от студентите (по информатика и др.) новите условия на обучение не предизвикват особени промени, тъй като са свързани по същество с основната им специалност, то на обучаващите се в хуманитарните специалности се налага да изучават не само базовите научни и научно-приложни дисциплини, но и да се запознават с нови форми на общуване и да овладяват непознати досега подходи при разработване на учебни проекти.

Студентите от хуманитарните специалности традиционно работят с голям брой текстове, представени главно в хартиен вариант. По време на обучението през последните месеци им се налага да разчитат не на традиционните библиотеки, а на техния онлайн вариант. Особени затруднения срещат бъдещите педагози, които не само се обучават в електронна среда, но се налага и самите те да обучават ученици от разстояние.

В текста се представят резултатите от наблюдения на 70 урока по български език, проведени от разстояние в електронна среда от студенти от специалност *Българска филология* (ОКС бакалавър и магистър) на Шуменския университет. Уроците са реализирани синхронно в електронна среда в 5. – 7. класове в рамките на стажантската практика на учебните 2019-2020 г. и 2020-2021 г. Според проучванията „учителите имат нужните умения и дигитални компетентности да използват електронни образователни ресурси“ (Тоцева, 2019, с. 41), но наблюдаваните уроци са свързани главно с работа в Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, които или са предпочитани от учителите, които ръководят практиката на студентите, или са препоръчани от Министерството на образованието и науката, затова и студентите използват тези ресурси. Предвид обхвата на темата не е възможно да се представят всички варианти на електронно учебно съдържание, приложими в учебния процес от разстояние, затова фокусът е върху тези от тях, свързани с онлайн базирано учебно съдържание. По време на наблюденията и анализа се търси отговор на въпросите:

- ✓ Използват ли студентите електронно учебно съдържание в уроците по български език?
- ✓ Използваното електронно съдържание от тях самите ли е създадено или от други?
- ✓ Кои електронни ресурси са предпочитани за използване в урока по български език?
- ✓ Кои програми и платформи са предпочитани при създаване на електронно учебно съдържание?
- ✓ Какви типове електронно учебно съдържание предпочитат да създават студентите?

Целта е да се анализират уменията на студентите да използват създадено от самите тях или от друг електронно учебно съдържание, както и да се очертаят предпочитанията им към конкретни дигитални ресурси. Благодарение на осигурения от много издателства достъп до електронни варианти на учебници и учебни помагала значително се улеснява работата с урочните статии по отделните теми от учебното съдържание. Въпреки това някои от студентите предпочитат да не използват изобщо електронно учебно съдържание, като разчитат на хартиения вариант на учебника, който е на разположение на учениците. По този начин провежданият електронен урок на практика имитира дейностите, характерни за присъственото обучение, като електронната среда служи единствено за вербална комуникация между преподавателя и ученици. В голяма част от уроците дори не се използват възможностите на видео връзката и участниците са с изключени камери.

Данните от наблюденията показват, че случаите на отказ от използване на електронно учебно съдържание са редки, но все пак се забелязва известен страх у отделни студенти да прибегват до дигитални ресурси. Резултатите, представени в диаграма 1, демонстрират предпочитанията на студентите при използване на различните типове електронно учебно съдържание в уроците.

Както се вижда от данните, в 11% от уроците студентите не използват електронни ресурси.

В голяма част от уроците (32%) студентите разчитат на предоставените от издателствата електронни учебници, които представят урочната статия по почти същия начин, както е в традиционния учебник по български език. Причината да се предпочитат тези ресурси се крие преди всичко в липсата на опит у начинаещите педагози и в стремежа им да търсят опора в познатите образци.

Диаграма 1.

Използване на електронно учебно съдържание в уроците по български език

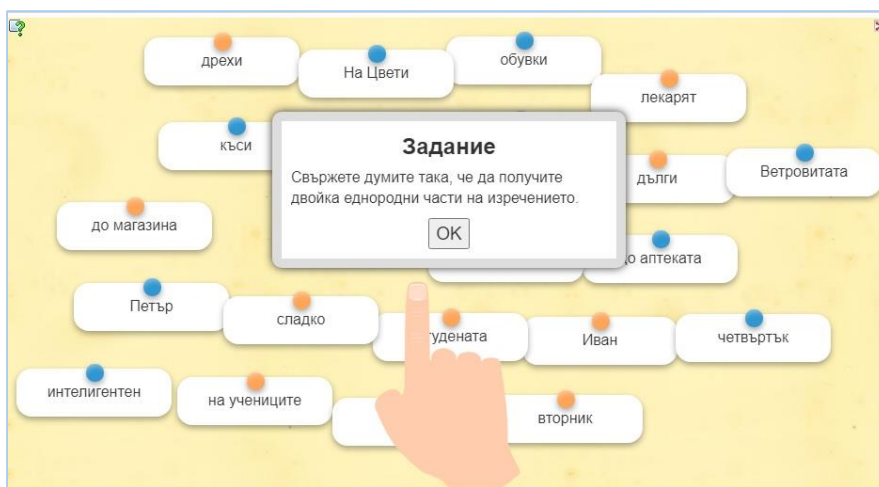
Също в 11% от уроците студентите използват електронно учебно съдържание, създадено от други потребители, но предоставено за свободно ползване. За разлика от електронните учебници, готовото електронно учебно съдържание, създадено от други потребители, не повтаря, а интерпретира урочната статия по конкретна тема, като предлага различни типове упражнения, приложими както по време на урока, така и за самоподготовка на учениците. Сайтовете и платформите, които се използват, включват видео материали (YouTube канал academico), упражнения, предложени в Learningapps.org, както и единични упражнения от други дигитални ресурси, които са за свободно ползване, но са с ограничения в броя на създаваните упражнения (Wordwall.net).

Общо в 20% от уроците се комбинират различни типове електронно учебно съдържание – и авторско, и готово (6%), електронни учебници и авторско (4%), електронни учебници и готово (4%), като едва в 6% студентите са се осмелили да съчетаят работата с електронния учебник както с авторско, така и с готово електронно учебно съдържание.

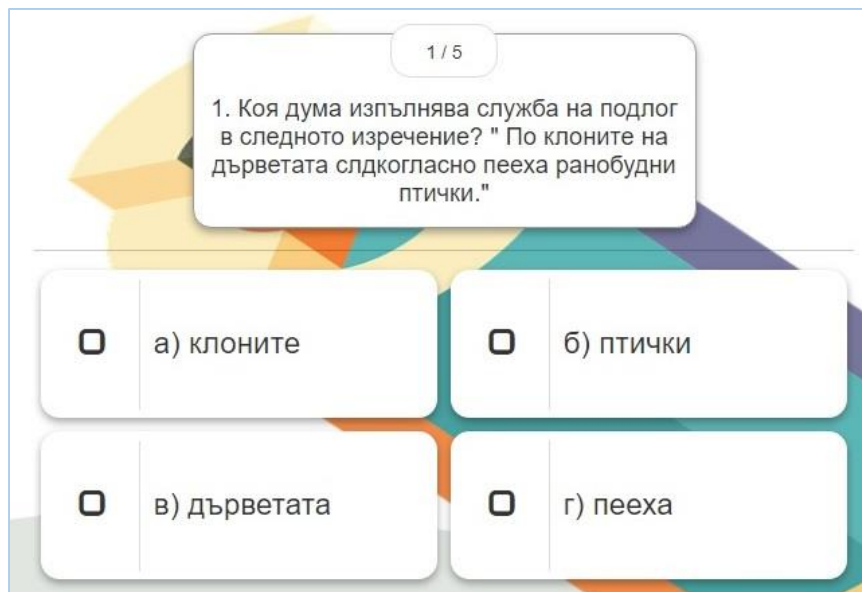
В 24% от уроците се използва авторско учебно съдържание, създадено от самите студенти, което говори ако не за достатъчно самочувствие, то поне за желание да се експериментира с нови подходи за динамизиране на урока. При създаване на авторско

учебно съдържание основно се използва дигиталният ресурс за бесплатно ползване Learningapps.org, предоставящ възможност за създаване на различни типове упражнения, подходящи за интегриране в електронния урок. Използването именно на този ресурс се обяснява както с проведената по време на семинарните занятия предварителна подготовка на студентите за разработване на упражнения в тази платформа, така и с изключително удобните за работа инструменти, които се предлагат. Възможностите за създаване на различни типове упражнения са много. Някои от упражненията до голяма степен съвпадат по структура с традиционни типове упражнения, включени и в учебниците:

- ✓ съвпадащи двойки,
- ✓ задачи за групиране (фигура 1),
- ✓ текстови отговори,
- ✓ тест с избираем отговор (фигура 2),
- ✓ текст с пропуски и др.

Фиг. 1. Упражнение за групиране на тема: „Еднородни части в простото изречение“

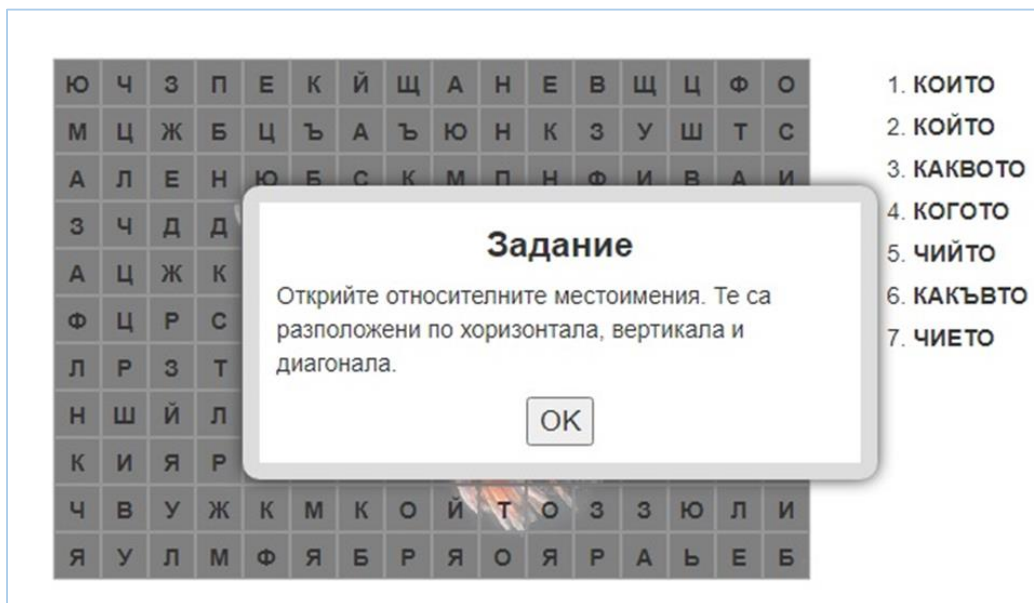

Фиг. 2. Тест на тема: „Главни части на изречението“

Същата платформа предлага много по-интересни типове задачи, структурирани като игри: пъзел (фигура 3), решетка с думи (фигура 4), „бесеница“, „Стани богат“ и др., както и задачи с аудио и видео съдържание и др. За съжаление, такъв тип задачи се създават много по-рядко, а именно те биха заинтригували в по-висока степен учениците.

Фиг. 3. Пъзел на тема: „Сложни глаголни времена“

Фиг. 4. Решетка с думи на тема: „Относителни местоимения“

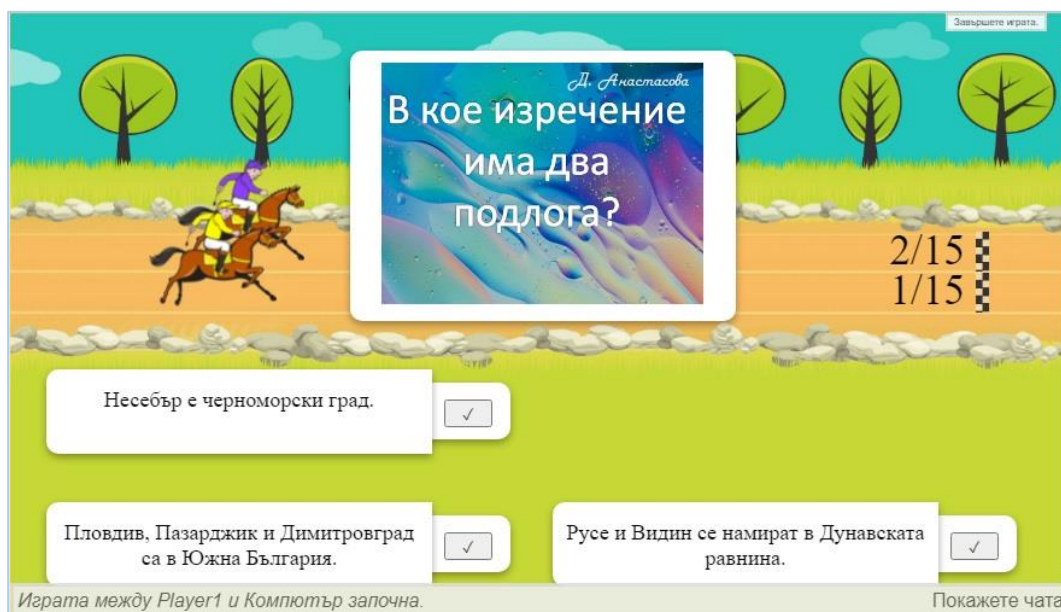
Особено внимание заслужават един тип упражнения от групата на геймифицираните – състезания с коне (фигура 5), при които учениците могат да играят по двойки или един ученик да играе срещу компютъра. Тези упражнения не са подходящи за използване по време на уроците, освен ако класът не е в ролята на колективен играч, но са ефективни в процеса на самоподготовката на ученика, затова могат да бъдат подготвени за домашна работа или за допълнителни занимания по желание.

Фиг. 5. Състезание с коне. Игра по двойки

Когато състезанието е между двама играчи (вариант „Игра с приятели“), се разчита на състезателния дух и желанието на ученика да постигне победа. Динамиката на играта зависи от бързината на реакциите и на двамата участници. По-особен е случаят, когато ученикът играе срещу компютъра (вариант „Игра сам/а“). В тази ситуация компютърът се адаптира към темпа на играча (фигура 6). Ако играчът се бави, програмата също се бави, като към финала изоставя с 1-2 точки, така че да не се откаже играчът, а да се опита да играе отново и да победи (като едновременно с това ще работи отново по учебното съдържание, заложено в играта). Ако обаче играчът се справя по-бързо с отговорите, компютърът също „бърза“, така че няма опасност играчът да изчаква или да скучае.

Фиг. 6. Състезание с коне на тема: “Главни части на изречението”¹

¹ Примерът е илюстративен, не е от разработка на студент, а от готово упражнение за свободно ползване, разработено от потребител Д. Атанасова

Този подход, съобразен с индивидуалната скорост на работа на ученика, пряко кореспондира със стратегията за адаптивно обучение (Sharples, M. et al., 2015, p. 33), която е насочена към решаване на проблема с различните нива и темпове на успеваемост на учениците и създаване на персонализиран „път през информацията“ за всеки ученик. И тъй като ученето в този тип упражнения наистина е игра, тя е съпоставима, макар и с огромна разлика в мащаба, с любимите на деца от всички възрасти онлайн ролеви игри с много играчи в реално време (multiplayer online role-playing game) – напр. Lineage II, World of Warcraft и др.

За съжаление, геймифицираните упражнения се използват по-рядко от студентите, отколкото близките до образца в учебниците (фигура 7).

Фиг. 7. Брой на упражнения по образец и упражнения игри, използвани в уроците

От общо 17 упражнения, разработени като електронно учебно съдържание от студентите и използвани в уроците, едва 5 са упражнения игри, а интересът на учениците е насочен именно към този тип дейности.

Като обобщение може да се каже, че:

- ✓ Все още голяма част от бъдещите преподаватели по български език не се чувстват достатъчно уверени в създаването на авторско електронно учебно съдържание, а разчитат или на предложените от различните издателства електронни варианти на учебниците, или на готово електронно учебно съдържание за свободно ползване, разработено от практикуващи учители.
- ✓ Макар и по-рядко, все още има студенти, които не включват в уроците, провеждани от разстояние в електронна среда, никакви електронни ресурси, дори и електронните учебници.
- ✓ Студентите, които създават авторско учебно съдържание, се придържат към зададените в електронните учебници образци, като по този начин използват минимална част от възможностите за динамизиране на урока и за повишаване мотивацията на учениците чрез упражнения игри.

- ✓ Необходимо е в университетската подготовка на студентите от педагогическите специалности да се включват теми, насочени към формиране на умения за създаване на електронно учебно съдържание, не само в рамките на специализираните курсове и дисциплини, свързани с работата в електронна среда, а и в курсовете по съответните методически дисциплини, за целите на конкретния учебен предмет.

Представените данни и посочените примери са опит да се маркира формалното присъствие на електронно учебно съдържание в част от уроците по български език, провеждани от студенти. Много по-сериозен е проблемът с качеството на създаваните не само от студенти електронни материали – като фактология, като логика, интерпретация на темите от учебното съдържание и т.н. И не на последно място – като равнище на езикова култура, тъй като все пак става дума за електронни ресурси на български език, предназначени за използване в уроците по български език. А това е сериозен проблем, който изисква допълнителен анализ.

Използвана литература:

Тоцева, Я. Българските учители и електронните ресурси за образователни цели. В: Педагогическата комуникация – традиционна и дигитална (Сборник). В.Търново: Фабер, 2019, с. 33 – 43.

Sharples, M. et al. Adaptive teaching. Adapting computer-based teaching to the learner's knowledge and action. In: Innovating Pedagogy 2015. The Open University, Center for Technology in Learning, SRI International, p. 33-35

Електронен ресурс: <https://learningapps.org/> (последно посещение – 31.05.2021)

Начало

ТРАНСГРЕСИВНА СЪЩНОСТ НА ДИГИТАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА СТУДЕНТИ ПЕДАГОЗИ

Доц. д-р Николай С. Цанков
Тракийски университет - Стара Загора

TRANGRESSIVE NATURE OF DIGITAL COMPETENCE OF PROSPECTIVE TEACHERS

Assoc. Prof. Nikolay S. Tsankov, PhD
Trakia University - Stara Zagora

Анотация: Изследователските търсения се фокусират върху дигиталната компетентност на учителя, като се търсят възможности за преодоляване на нейното рамкиране (таксономично, йерархично, операционализирано и оценъчно) чрез трангресивното ѝ проектиране (само-създаващо, само-развиващо, само-рефлексиращо, само-оценяващо) и полиподходното и растежно развитие в обучението на студентите от професионално направление 1.2. Педагогика, така че в последствие да се осигурява мета-актуализация на всички професионални компетентности на учителя в трансформацията се комплекс.

Ключови думи: дигитална компетентност, ядро на компетентност, трангресивен сегмент, студенти-педагози.

Abstract: The research seeks to answer questions focused on the digital competence of the teacher by uncovering opportunities to overcome its framing (taxonomic, hierarchic, applicative, and evaluative) via its transgressive projection (self-generating, self-improving; self-reflexive, self-evaluative) concurrent with a multi-approach growth development in the education of students trained in the professional field 1.2. Education Science. The whole process is oriented towards establishing meta-actualization of all professional competences of the teacher within the transformative complex.

Key words: digital competence, competence nucleus, transgressive segment, prospective teachers.

В условията на дигиталната трансформация на битуването на Човека (детето, ученика, студента, професионалиста, експерта) в глобалното му гранично-безгранично еволюиране в и чрез образованието се трасират пътищата за еволюираща трансформация и на непрекъснато обогатяващи се с нови роли, функции и дейности, системи от професионални компетентности, изискващи трансформация и на образователното съзнание, като възможност за съгласувано обществено само-съзнание, гражданско само-съзнание и личностно само-съзнание в развитие.

Извървени са много пътища за търсенето на различия и сходства, на създаващи се средоточия от систематизации и конкретизации на смисловообразуващите понятийни конструктори на компетентностния подход чрез двойката „компетентност/компетенции“ и нейното разнопосочно обговаряне в различни контексти, пораждащи нови и нови форми на съществуването ѝ чрез ситуативните и контекстуално детерминирани ѝ изяви, но неведещи до съществено отместване на граници в полза на пълноценното формиране и развитие на една или друга компетентност както на обучаващите се, така и от комплекса професионални компетентности на обучаващите.

Системите на предучилищното и училищното образование в хипотезата за еволюционна перспектива, превръщащи се в отворени и развиващи се непрекъснато структури, предявяват нови и нови изисквания към професионалната подготовка и компетентност на педагогическите специалисти – учители на бъдещето. Университетската подготовка на педагогически специалисти, в частност на детски и начални учители, е изправена пред редица изпитания, детерминирани от

многопластовата структура на системата от професионални компетентности, гарантираща пълноценна и качествена професионална изява в непрекъснато „трансформиращото се образователно съзнание“.

Развитието на информационните и комуникационните технологии и дигитализацията на образованието във всички негови проявления и форми на съществуване (формално, неформално, информално), във всички етапи на системата на предучилищно и училищно образование, както и в системата на висшето образование и продължаващото образование и учене през целия живот детерминира и изследователския интерес към разработването на рамки на дигиталната компетентност на гражданина/на учителя/на студента-бъдещ учител.

Всички динамични промени и глобални тенденции в образованието създават различни средоточия в търсенето на обединяващ център с доминиращо, иновационно и концептуално звучене и намират такъв в **компетентностния подход**, като в еволюционното му развитие и на свързаните с него понятия „компетентност“ и „компетенция“ в настоящия момент на историческо позициониране се разграничават **пет основни етапа**. Всеки етап реализира непрекъснато разширяване обхвата на разглежданата понятийна двойка „компетентност/компетенции“, като се оформят следните основни подходи за разграничаване: (1) „компетенциите“ (интегрирани в конкретна ситуация и контекст знания и умения) като възможно наблюдавани събитийни референти на концепта „компетентност“ (интегрално личностно свойство); (2) „компетентността“ предимно като свързана с „потенциални способности“, с „ефективно извършвана дейност“, с „емоционален аспект и придаване на смисъл на дейността“, докато „компетенцията“, имаща повече прагматичен оттенък, като „реализира на практика компетентността“, „знае „как“, а не „че““, осъществява „връзка между знания и ситуация“; (3) *компетентността като преди всичко субективна и личностна, докато компетенцията – обективна и нормативна характеристика на човешката дейност.*

Критиката на компетентностния подход **на методологическо равнище** е част от критиката на: (1) парадигмалното мислене в науката; (2) научните подходи като производни на парадигмите; (3) таксономииите в науките за образованието, докато **на методическо равнище** той е част от критиката на идеята за конструктите на учебното съдържание и възможността за оптимизиране на уменията, както и по отношение проектирането на идеите му в цялостната дидактическа система (потребности, цели, съдържание, форми, методи, средства, оценка, резултати) и реализирането на различни технологични решения за неговото пълноценно прилагане в образователната практика.

Компетентностният подход се позиционира като свързан приоритетно с конструктивизма като философия и научна парадигма, насочена към активността на самия обучаем и възможността да създава среда за своята социална изява и лична експресия, в хода на която се формира отношение към дейността и резултатите от нея. Той достига оптималния вариант на конструктивистката идея, благодарение на своята насоченост към уменията като част от поведенческа изява на субекта и същевременно поставя въпроса доколко едно умение може да бъде оптимизирано (?).

Компетентностният подход може да бъде съизмерим с много и различни парадигмални полета. Питането в случая е защо компетентностният подход в образованието започва да губи своите парадигмални устои, свързани с „конструктивизма“ (?) и дали не се превръща в мултипарадигмален референт, като разширява и изследователските, и практико-приложните полета на своето случване (?) Дали това се дължи и на критичния прочит на конструктивистките идеи (?) Дали губенето на парадигмалните устои на компетентностния подход не е свързано с: (1) навлизане на полипарадигмални прочити в научното педагогическо познание; (2)

промени в научните идеи за средата като проактивна, просоциална, асертивна и др.; (3) наличие на педагогическо метапознание, свързано със субективизиране на средата и ролята на Аза; (4) нови ценностни и когнитивни редове в информационното общество и роля на цифровите технологии; (5) наличие на нова социална и здравна ситуация като пандемията, която преосмисля ролята на технологиите в процеса на обучение; (6) нови социални роли и позиции на учителя в съвременното образование (?).

Възниква въпросът съществуват ли компетентности в едно – и ключови, и трансверсални – в системата трансформиращи се професионални компетентности на учителя, такива с целево-функционалната си определеност, през предметно-съдържателната си конкретизация да сформират „трансверсално ядро“, чиято преносимост да разширява границите на субективната изява, отмествайки ги по посока на познавателното, практическото и личностното, като така и темпоралните и пространствените граници в развитието стават относителни, непрекъснато отместващи се и разширяващи, водещи до непрекъсната трансгресия (възможност за отместване на границите на познавателно развитие) в посока на *само-съзнаване, само-регулация, само-развитие и себе-развитие*.

На Европейско равнище е отчетено, „че предизвикателствата пред учителската професия се увеличават, тъй като образователната среда става все по-комплексна и хетерогенна; като има предвид, че тези предизвикателства включват напредък на информационните и комуникационните технологии (ИКТ), промени в обществените и семейните структури, увеличаващо се смесване на различни ученици в много от училищата в резултат от увеличаването на имиграцията и появата на мултикултурни общества, нарастваща независимост на училищата, свързана с увеличаване на задълженията на учителите, и необходимост да се обръща повече внимание на индивидуалните образователни нужди“. Изрично се „подчертава, че учителите трябва да бъдат по-добре подготвени, за да посрещнат множеството нови изисквания, отправяни към тях; признава предизвикателствата, които развитието на информационните и комуникационните технологии отправят към учителите, но също така признава и благоприятните възможности; насърчава приоритетното изучаване на информационни и комуникационни технологии в началното и последващото обучение, за да се осигури съобразено със съвременните изисквания познаване на последните технологични достижения и техните приложения в образованието, както и да се осигури това учителите да притежават необходимите умения, да се възползват от тях в класната стая“¹.

В условията на трансформиращото се училище на 21-ви век, Я. Мерджанова извежда на преден план новите лица, които придобива то: (1) **училището е медиатор**; (2) **училището е модератор**; (3) **училището е преходна и проходима (отворена) територия**; (4) **с ценностно осмислена култура и атмосфера**; (5) **водеща личността към идентификация, самоидентификация и (6) интеркултурно взаимодействие**, които предхождат, съпровождат и налагат **предизвикателството „трансформация“ пред професията „учител“ – в контекста на социалното взаимодействие**. Тази нова йерархия, според авторката, подрежда по качествено нов начин приоритетните училищни дейности, функции и роли, отразява се върху дейностите, функциите и ролите, а следователно и върху компетентностите на основните действащи професионални субекти на училищната институция – учителите (Рашева-Мерджанова, 2012).

Всичко това налага преосмисляне и преструктуриране на цялостния комплекс ключови компетентности на българския и въобще на съвременния учител, за да е адекватен и подсилен педагогическият му професионален облик, а логиката е „метаморфози в ролята на училищната институция в ролите и функциите на учителя – в

¹ Официален вестник на Европейския съюз, C8E/12BG; 14.1.2010 г., <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:008E:0012:0017:BG:PDF>

конкретни негови компетентности – в цялостния комплекс ключови компетентности” (Найденова, 2004).

Съществуват редица изследвания, свързани с качествени систематизации на професионалните компетентности/компетенции на педагогическите специалисти/учители, които, съобразно етапа на обществено развитие и развитието на предучилищното и училищното образование, извеждат на преден план различни акценти в моделите чрез взаимното им допълване и трансформации. Разпространено е разбирането, че „различните компетенции се натрупват, обединяват и проявяват в комплексното единство професионална компетентност на специалиста“ (Рашева-Мерджанова, 2014).

Основателно посочва Я. Рашева-Мерджанова, че тази нова гама роли води до нови очаквания и до **нови компетентности** за учителя, които се надграждат над собствено обучителните му и възпитаващите такива: информационна; комуникационна; методическа; диагностична; контролна; организационна; управленска; работа с документация. Според авторката, промените в живота и връзките между съвременните общества, промените в социалните очаквания към съвременното образование и промените в социалните и педагогическите подходи към човека налагат да се припознаят следните **приоритетни компетентности на съвременния учител**: (1) **експертно-консултантска**; (2) **медиаторно-модераторна**; (3) **социо-интеркултурна**; (4) **аксиологическо-възпитаваща** (Рашева-Мерджанова, 2017).

Всичко това налага и преосмисляне на възможностите за непрекъснатото актуализиране на подходите към дигиталната компетентност по принцип, нейната концептуализация, обективизация, конкретизация, операционализация и технологичните инварианти/варианти за формиране и развитие в полза на учителите, но най-вече преосмисляне на подхода от „рамкиране“ на дигиталната компетентност на учителите към нейното „растежно проектиране“, гарантиращо нелинейност и динамика на трансгресивното ѝ развитие.

Терминът „трансгресивен“ се използва в различни контексти на разбиране и функционира/включен е в режим на употреба в структурите на различни научни области. Включен в научен режим на употреба в геологията, биологията, климатологията и др. научни области за хуманитарните науки, е адаптиран от полския психолог J. Kozielski, създател на нова посока в психологията: психотрансрегионизъм. За него човекът е експанзивен индивид, който умишлено прекрива границите на това, което е и какво има, за да стане това, което може да бъде, който често трябва да бъде. Според него, основен генератор и катализатор на човешкото развитие (социално, културно, цивилизационно) е преминаването на материални, социални и символични граници (Kozielski, 1982; Kozielski, 2002).

Трансгресивният подход в науките за образованието и в образованието като явление/практика може да бъде изведен като напълно самостоятелен феномен, предвид факта, че поставя нов проблем и нов идеал като този за „трансгресивния човек“.

През последните години редица изследвания анализират и съпоставят Европейската рамка за дигитална компетентност (Redecker, 2017) с различни национални рамки (Колева, 2019).

Така се стига до нов концептуален замисъл за обосноваването на необходимостта от **трансгресивни методически подходи** за формиране и развитие на базовите, трансверсални компетентности (в случая дигиталната компетентност) и превръщането им в трансгресивни такива. Това е възможно обаче единствено чрез (не)прекъснато „трансформиране на образователното съзнание“ (неговата трансгресия – Н. Цанков), като тази трансформация е видяна от Я. Рашева-Мерджанова като: „(1) възможност за обгръщане на непосредствените участници в педагогическото, независимо от техните

роли в него; (2) трансформиращото се образователно съзнание като цялостно и единно образуване, включващо тези части на индивидуалните съзнания, които се ангажират и са ангажирани със събитието образование, като е нужно движение, развитие у всички участници и заинтересовани, но с определена степен на специфичната педагогическа култура, защото културното съхраняване и възпроизводство на човечеството почива на механизма на педагогическата връзка, а всяко индивидуално човешко съзнание има една „педагогическа част“ и тя трябва да се култивира и развива, защото участва в цялостното „образователно съзнание“; (3) в посока на синхронизиране, съгласуване и съответствие за трансформация и действителна еволюция“ (Рашева-Мерджанова, 2010).

Развитието на съвременните информационни и комуникационни технологии и възможностите им за интегриране и за реализиране на качествено образование на студентите, от една страна, и необходимостта от повишаване на мотивацията и интереса на студентите от педагогическите специалности към използване на електронни платформи за обучение в условията на класическото университетско образование, от друга, са предметни полета с изследователски интерес, които насочват към разработване на проекти, целящи диагностика на мотивацията и интереса на студентите от педагогическите специалности в условията на смесено (традиционно и електронно) обучение и адаптация на мотивацията за целенасочено приложение на електронните платформи в университетското и продължаващото образование. Представени са редица авторови изследвания, показващи, че в рамките на обучението по различните учебни предмети измеренията на дигиталната компетентност на учителя допълнително се разширяват, обогатяват и придобиват специфика, проявяваща се вариативно в контекста, но запазваща инвариантната същност на изведената концептуална рамка. Всичко това прави дигиталната компетентност на учителя динамична и непрекъснато развиваща се, което налага необходимостта от нейното непрекъснато преразглеждане и надграждане, в контекста на непрекъснатото образование.

В същото време дефинирането на рамката на дигиталната компетентност на учителя и определянето на нива за измерване и оценка задават възможността за управление на нейното формиране и развитие в образователен контекст, но такова с линеен характер, а в контекста на непрекъснато разширяване на обхвата на приложение на информационните и комуникационните технологии и работата в дигитална среда в дейността на учителя. Това налага и преосмисляне на подхода, прилаган досега, а именно рамкирането на дигиталната компетентност като ключова (чрез крайното ѝ дефиниране, чрез области от компетентност и/или набор от знания, умения и отношения) и търсенето на възможности за развитието ѝ като трансверсална, впоследствие като трансгресивна компетентност.

„Трансверсалността се свързва, не толкова с моженето в конкретна, макар и типова ситуация, а с **типа отношение, към която и да е ситуация, което е Преносимото**. Т.е. трансверсалността се базира на типизиране на отношението на човек към ситуациите, а не на самите ситуации“. Говорейки за „своеобразен *„пазар на ключови компетентности“* като най-търсени или най-нужни в актуалните социални условия, Я. Рашева-Мерджанова позиционира *„трансверсалните компетентности“* като постоянни, *атрибутивни за човека*, като преносими и валидни през целия му жизнен път като разумно социално същество, като свързани с неговата когниция и метакогниция (познавателни компетентности), с неговата етика на междуличностни и междугрупови отношения (социални компетентности), с неговата организираност и целевост за перспективна дейност (методическа компетентност), с неговото себепознание (себerefлексия и компетентности за авторегулация). Това е **вътрешното преносимо ядро** на компетентността, което не само се пренася от ситуация в ситуация, но и се трансформира според своеобразието ѝ. Устойчивото в компетентността, което е

устойчиво в личността. Около ядрото, от ядрото произтичат прагматичните умения на поведенческата реализация на компетентността. Трансверсалното ядро е същността на компетентността, прагматичните умения са поведенческите ѝ проекции“ (Рашева-Мерджанова, 2014).

Дигиталната компетентност следва да се гледа като: „жива“ (нестатично рамкирана), имаща жизнен път (дълбинен с различни нива), който е релефно растежен (по флуидна динамично-устойчива спирала) и има важни пунктове (базови сегменти/сфери); има центрове (като трансгресивни зони с динамична устойчивост) на метаморфози, като отправни пунктове и преходи към други нива (новосъздаващи се сфери), както и критични точки, гледани като потенциални нови сфери. В граничните сфери на дълбинната по същество структура се синергетизират многобройни начала като извори, а не като първи/първични пунктове и многобройни възможни изходи като продължения (аспекти на трансгресивност – отнемане на границите), а не като крайни точки (по Я. Рашева-Мерджанова). Така е непрекъснатата динамиката на взаимозависимостите със средата и със съставлящите (изчезващи и новопоявяващи се) компоненти, в която чрез „трансверсалното си ядро“ дигиталната компетентност се развива като трансгресивна, създаваща се непрекъснато в култивирането на нови познания и нови умения, разширявайки познавателните и практически граници на субекта.

Използвана литература:

Колева, Н. Цифрови компетентности на българските учители. Шумен, 2019

Найденова, В. Професионалният облик на съвременния учител (с пример за специалност химия). София: Фактум, 2004

Рашева-Мерджанова, Я. Синергетическа философия на образованието. Синергетическа естествена педагогика. Синергично образование. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2017

Рашева-Мерджанова, Я. Предизвикателството „трансформация“ пред професията „учител“ – в контекста на социалното взаимодействие. – Сборник от II Есенен научно-образователен форум „Съвременни предизвикателства пред учителската професия“, СУ „Св. Климент Охридски“, Департамент за информация и усъвършенстване на учители, (11-22), 2012

Рашева-Мерджанова, Я. Базови методически подходи за трансверсални компетентности. Просто 6+. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2014

Kozielecki, J. Koncepcja transgresyjna człowieka: analiza psychologiczna. PWN, Warszawa, 1987

Kozielecki, J. Transgresja i kultura. Żak, Warszawa, 2002

Redecker, C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Punie, Y. (ed). EUR 28775 EN. Publications Office of the European Union, 2017

Начало

ЕЛЕКТРОННАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА КАТО ФАКТОР ПРИ ИЗГРАЖДАНЕ НА ВИРТУАЛЕН АЗ

Гл. ас. д-р Александър В. Кръстев
ВТУ, Педагогически Колеж - Плевен

ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR IN DESIGNING A VIRTUAL SELF

Senior Assist. Prof. Alexander V. Krastev, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: С навлизането и всекидневната употреба (зависимост) от технологиите, като посредник в нашия живот, съвсем закономерно се изправихме пред необходимостта да притежаваме виртуален Аз. В аспекта на актуалното обучение в електронна образователна среда естествено възниква въпросът за разминаването между реалното и виртуалното Аз. Обучението през последните две учебни години до голяма степен се случва във виртуална образователна среда. Интересно е да се проучи мнението на учителите. Как учениците реагират на поставените задачи? Доколко има разлики при техните реакции във виртуална и в присъствена среда? Откриват ли учителите контраст между реалния Аз и виртуалния Аз на своите ученици?

Ключови думи: електронно обучение, образователна среда, реален Аз, виртуален Аз

Abstract: With the entry and daily use (dependence) of technology as a mediator in our lives, we quite naturally faced the need to have a virtual self. In the aspect of current learning in e-learning environment, the question naturally arises about the discrepancy between the real and the virtual self. Training in the last two school years largely takes place in a virtual educational environment. It is interesting to study the opinion of teachers. How do students react to the tasks? How much are the differences in their reactions in the virtual and in the presence environment? Do teachers find a contrast between the real self and the virtual self of their students?

Key words: e-learning, educational environment, real self, virtual self

Въведение

Актуалната ситуация ускори въвеждането на дигитализацията в образованието и направи новите технологии пълноправен участник в образователния процес. Подрастващото поколение възприема съвсем естествено употребата на новите дигитални технологии и вече до голяма степен е зависимо от тях. Скоростта на общуване, възможностите на социалните мрежи променят междуличностните отношения. Все естествено е учениците, а и зрелите личности, да прекарват повече време във виртуалното пространство. Виртуалната реалност е носител на редица характеристики, които стимулират създаването на свое паралелно, виртуално Аз. Настоящото изследване прави опит за анализ на реалния и виртуален Аз в условията на електронна образователна среда.

Електронното обучение изправи немалка част от учениците пред една страна от тях, която те никога не са изследвали. Някои от тях, с подчертани интровертни характеристики, откриха редица ползи, като например: спестяват си срама и притеснението от реакциите на своите връстници, по-лесно и необезпокоявани от външни дразнители демонстрират своите учебни знания. Намалените физически контакти предотвратяват редица ситуации на насилие и тормоз. Индивидуалната работа подпомага концентрацията и качеството на изпълнението ѝ. От друга страна, по-екстровеертните ученици загубиха своята мотивация. Липсата на външен контрол отслаби учебните им постижения и желанието за самостоятелно учене. Започнаха да изпитват носталгия по ежедневиите дейности и преживявания в училище, които им дават

възможност да общуват и да се забавляват с връстниците си. Това раздвоение и колебание относно позитивите и негативите на е-обучението се наблюдава сред родителите, та дори и сред част от учителите. До известна степен, това може да се обясни и с различията между реалния и виртуалния *Аз*. Този психически феномен представлява две различни себе си. Учениците сякаш се научиха да превключват между своето реално или виртуално *Аз*, ако искат да се справят с предизвикателствата на е-обучението.

Всеобщото увеличение на обема на електронната работа постави изисквания и очаквания, „дигиталната образователна среда е необходимо да отразява всички достижения на дигиталната епоха“ (Бузов, 2020, с. 116). Родители, учители и ученици прекарват значително повече време в Интернет, използват много повече платформи за онлайн комуникация и свързване с другите хора, които в определен момент станаха недостъпни за обичайното ни физическо общуване. Начинът, по който реагираме на виртуалните аспекти в живота ни, оказва дълбоко психологическо въздействие, най-често на несъзнавано ниво. Това са важни промени, които касаят дистанционния образователен процес. Учители и ученици трябва да развият осъзнатост за тези промени и техните влияния, за да можем да надградим и обогатим електронното обучение. Стъпка в тази посока са родни изследвания, свързани с идеята за себе-концепцията и за виртуалните пространства на Дончева. Проучване върху *Аз*-а в реалния и виртуалния свят е направено и от Киряков, Зиновиева, Иванов. Според тях... „масовото навлизане на глобалната мрежа в живота на хората е, че техните виртуални (онлайн) идентичности се различават от реалните“¹.

Едни от най-често изтъкваните проблеми, свързани с е-обучението, са свързани с усещането за справяне и самочувствието на учениците. Цялата идея за е-обучението може да има последици отложени във времето. Появяват се чести коментари, че ученици, които се притесняват при взаимодействие с другите, се чувстват по-добре, когато общуват чрез своя виртуален *Аз* и когато съществува дистанция между тях и общността. Идеята за „дистанцията“, която мрежата предлага, от една страна носи спокойствие, но от друга – напрежение. По време на дистанционното обучение липсва взаимодействие и физическа комуникация лице в лице между учениците. Следователно може да забележим, че у децата има загуба на социални и емоционални умения.

Според оценка на Института за изследване на образованието за въздействието на обучението от разстояние в електронна среда около 87% от запитаните учители смятат, че са налице съществени разлики между начина на преподаване и учене от разстояние в електронна среда спрямо присъствения учебен процес. **Едва 37% от учителите посочват, че учениците им не са изпитвали затруднения при усвояването на изучавания учебен материал**².

От друга страна, родителите изтъкват проблеми, свързани с е-обучението, като: обездвижването и прекомерното натоварване на очите. То може да доведе до ранно затлъстяване, влошаване на зрението, а оттам и до поява на различни здравословни проблеми. Дистанцирането от социалната среда води и до загуба на социални умения и способности за общуване и съобразяване с околните.

През изминалата учебна година, в час на класа, подкрепях IV клас в ОУ „Лазар Станев“ гр. Плевен. Акцентът на груповата работа е развиване на социални умения като превенция на насилието и тормоза в училище. След последното връщане в училище, много от учениците споделиха, че им е все по-трудно да се съобразяват с другите. Изпитват затруднения да правят компромиси, да са емпатични и да изчакват другите.

Дистанционното обучение постави пред изпитание и учениците със специални образователни потребности. За тях социализацията е от решаващо значение за

¹ <https://www.cceeol.com/search/article-detail?id=285658> (посетен на 24.04.2021)

² <https://ire-bg.org/> (посетен на 24.04.2021).

преодоляване на редица поведенчески, емоционални и когнитивни трудности при приобщаването си в училище. Социализирането им има и друга основна задача – „формирането на принадлежност към общността и образователната институция“ (Нунев, 2017, с. 105). Много от учениците със специални потребности имат проблеми с концентрацията, издръжливостта и устойчивостта на работно натоварване. Някои деца трудно понасят по-високото сетивно въздействие на компютъра, което може да доведе до интегративни проблеми при усвояване на учебното съдържание. Има и позитиви – дистанционното обучение предлага една изчистена от дразнения среда, в която до известна степен учениците се чувстват удобно. Въпреки това виртуалната реалност има съществен недостатък и той е, че не може да предават активно социални умения от живота. Тези меки умения са особено ключови за всички деца и по-специално за тези със специални образователни потребности.

Реален и виртуален *Аз*

Активното дигитализиране на света около нас в началото изглеждаше като забавно допълнение, а сега и като неизменна необходимост за развиване на собствено виртуално себе си. В периода на комбинирано дистанционно и присъствено обучение се породи големият въпрос: има ли разминаване между реалното и виртуалното *Аз* в поведението и мотивацията за учене на учениците?

Виртуалният *Аз* може да бъде много по-различен, когато го сравняваме с реалния *Аз*. Оказва се, че виртуалното *Аз* често пъти е по-освободено, по-безкритично и склонно към коментари и постъпки, нетипични за неговата реална половина. Интересно е да се види как един и същ ученик може да има различно поведение и мотивация за учене във виртуална и реална среда. В разговори и анкетни проучвания педагогически специалисти споделят, че откриват известен контраст между реалния и виртуалния *Аз*. Оказва се, че учениците по време на дистанционното обучение имаха възможността да изследват една страна от себе си, която никога не са изследвали. Онлайн платформите им дадоха повече свобода да изразяват собствени идеи и мнения. Немалка част от тях се почувстваха освободени от необходимостта да представят себе си, което им помага да преодолеят срама и притеснението от мнението на околните. Всичко това ни навежда на идеята, че двете форми на *Аз* дават възможност за разкриване на различни аспекти от себе си. По-интровертните ученици получиха възможността да се обучават, без да бъдат обект на критични забележки от своите съученици. Някои учители коментират размиването на границите и правилата на групова работа с комбинирането на реално и виртуално. Още по-активното навлизане на електронното обучение промени начина на психологическо взаимодействие между учител и ученик, а също така и между самите ученици. Част от влиянията на виртуалния *Аз* се случват на несъзнавано ниво, за което трябва да развием осъзнатост³.

В периода на дистанционно обучение общуването в социалните мрежи до голяма степен компенсира потребността от комуникация и контакти сред учениците. Тази комуникация, чисто поколенчески, се превръща в норма на социално поведение и вписване в средата. Необходимостта от виртуален *Аз* е от особена важност и значение и е признак на вписаност и част от групата на връстниците. Изглежда, че виртуалният *Аз* съществува като посредник между личността и общността. В разговори с ученици от прогимназия и гимназия се откроява идеята за „анонимност“ като особено желана и привлекателна. Социалните мрежи предлагат възможности за „анонимно“ преживяване, общуване, заявяване на мнение. Това е много изкушаващо, но и много объркващо. Има схващане сред учениците, че интернет основно е носител на разнообразие, развлечение,

---

³ <https://www.psychologists.com/article/real-self-and-virtual-self> (посетен на 30.04.2021)

игри, контакти с различни и необичайни хора. От друга страна, електронното обучение е носител на задължения, усилия и правила. Следователно се появява известен разноразличен и сблъсък между виртуалните и реалните навици за обучение. Например, когато учениците използват социална медия, то те търсят одобрение и харесвания на свои снимки, коментари. Получаването или липсата на одобрение, може да доведе до усещане за подцененост или пък усещане за значимост. Следователно от употребата на Интернет се е насадила идеята, че виртуалният *Аз* е достоен да съществува, ако получава достатъчно одобрение, което е условие за получаване на една нова виртуална идентичност. Нивата на автономност, дистанцираност при присъственото обучение се променят драстично. Реалният *Аз* е в състояние да изразява всички свои емоции, но не без да се страхува от това да не бъдат подложени на присмех или омаловажаване. В този смисъл е съвсем разбираемо и естествено предпочитанието на една част от учениците към електронното обучение.

Интервютата с ученици относно ползите от дистанционното обучение най-често показват, че: виртуалната среда им дава свобода да се хранят, когато пожелаят; да играят на игри по време на час; да спят до късно; да влизат в час от телефона си и да се излежават по пижама; да не се съобразяват с другите; да избират с кого да общуват. Като следствие от това се наблюдава известна загуба на социални умения и навици за общуване и взаимодействие в груповата среда. Друго психологическо значение на реалния *Аз* и виртуалния *Аз* е разликата при изразяването на емоциите. В социалните мрежи емоциите са графични и символни за разлика от емоциите, демонстрирани с общия вербален и невербален език на тялото. Това също може да доведе до загуба на умения за изразяване, които ще се използват от подрастващите през целия им живот. Учители споделят, че за някои ученици границите между реалното и виртуалното *Аз* стават все по-размити. Тази размитост може да доведе до бъдещи проблеми с формирането на идентичност, адекватна самооценка и желание за сътрудничество с другите.

Желаната и носеща удоволствие виртуална среда може да подмами учениците да въведат промени, виртуални промени в своя реален живот. Следователно е важно да се изследва още по-задълбочено влиянието на виртуалното *Аз* върху реалното *Аз*. Също така да се помогне на учениците да интегрират своите онлайн преживявания в реалния си живот.

Организация на изследването

Настоящото изследване поставя няколко основни въпроса: Как учениците реагират на поставените задачи и до колко има разлики в техните реакции във виртуална и в присъствена среда? Съществува ли според учителите контраст между реалния *Аз* и виртуалния *Аз* на учениците?

Цел на изследването е да се сравнят и анализират двата типа *Аз*-образи в прогимназиална възраст – реален и виртуален, и на тази база да се установи има ли наличие на връзка и взаимоотношение между тях.

Предмет на изследването са разликите в реакциите на учениците в присъствена и виртуална среда.

Обект на изследването е връзката на контраста между реален и виртуален *Аз* на ученици между 13 и 16 годишна възраст.

Методология

Според Suh „...виртуалните общности дават възможност на човек да се преструва, че е различен човек или да притежава различна себеидентичност на малка или никаква цена“ (Suh, Ayoung, 2013).

Това изследване има за цел да установи доколко има разлики в реакциите и поведението на учениците във виртуална и в присъствена среда според общообразователните учители.

Изследването си поставя няколко глобални въпроса:

1. Съществува ли според учителите контраст между реалния *Аз* и виртуалния *Аз* на учениците?

2. Доколко общообразователните учители откриват емоционални, поведенчески и мотивационни разлики между обучението в електронна и присъствена среда?

В изследването е използвана частично стандартизирана анкета, състояща се от два блока въпроси, както следва: въпроси, изследващи мнението, нагласите и готовността за работа в приобщаваща образователна среда в работата им като учители; въпроси, изследващи социално-демографския профил на анкетираните.

Анкетното допитване е проведено в <https://www.google.com/forms/about/> в периода 01.05 – 15.05.2021 г. В изследването бяха включени 120 учители от прогимназиален етап.

Анкетата съдържа 7 въпроса, търсещи разлики при представянето на учениците в електронна и в присъствена среда от гледна точка на учителя. Отговорите са събрани автоматично и е получена статистическа обработка в % (табл. 1). Анкетата е изцяло анонимна.

Резултати

Таблица 1.

	Не мога да преценя	Напълно несъгласен	По-скоро несъгласен	По-скоро съгласен	Напълно съгласен
Съществува ли според Вас контраст между реалния <i>Аз</i> и виртуалния <i>Аз</i> на учениците по време на дистанционното обучение?	5%	5,5%	5,5%	34,3%	54,6%
Електронното обучение е полезно и трябва да продължи и след извънредното положение.	4,3%	26,6%	8,2%	20,6%	15,3%
Чувствате ли се подготвени и мотивирани за работа в електронна образователна среда?	4,2%	20,7%	40,1%	26,2%	9,8%
Смятате ли, че учениците в прогимназиален етап вече са формирали своя виртуален <i>Аз</i> ?	1,4%	0 %	1,9%	45,9%	52,6%
Според Вас, електронното обучение извади ли на преден план различни специфики в поведението на учениците, които не сте наблюдавали в присъствена форма?	1,8%	2,9%	10,1%	39,3%	50,8%
Наблюдавате ли разминаване в поведението между реалния и виртуалния <i>Аз</i> на учениците по време на дистанционното обучение.	2,9%	5,9%	11,1%	45,3%	35,8%

Според Вас електронното обучение предоставя ли допълнителни възможности за личностно развитие на учениците?	5%	7%	10,5%	24,5%	53%

Дискусия

Анкетното проучване обобщава без претенции за изчерпателност, съществува ли според учителите контраст между реалния *Аз* и виртуалния *Аз* на учениците по време на дистанционното обучение. Като цяло изследваните учители имат положителна нагласа спрямо електронното обучение, но само като спомагателна и временна мярка. Анализът показва, че в по-голяма степен общообразователните учители не се чувстват подготвени и мотивирани за работа в електронна образователна среда. Изследването категорично потвърждава отликите между реален и виртуален *Аз*. Важно е да се отбележи, че преподавателите разпознават формирането на „зависимост“ сред учениците от техния виртуален *Аз*. Споделят, че електронното обучение е извадило на преден план различни специфики в поведението на учениците, които те не са наблюдавали в присъствена форма. Според учителите, учениците в прогимназиален етап вече са формирали своя виртуален *Аз*. Анализът на резултатите показва, че е налично разминаване в поведението между реалния и виртуалния *Аз* по време на дистанционното обучение. Част от учениците са станали по-активни и мотивирани, което е довело до повишаване на успеха им. Следователно виртуалното пространство подкрепя и се стреми към постижения, които са важни и за реалния *Аз*. Можем да направим заключение, че виртуалната среда се явява като допълнителен ресурс, чрез който се проявява реалният *Аз*. Електронното обучение предоставя допълнителни възможности за постигане и развиване на личностни цели и характеристики. От тези наблюдения може да се направи заключение, че Интернет и социалните мрежи дават възможност за овладяване на нови умения и добавяне на допълнителни шрихи към реалното себе си. Дистанционното обучение, дори и лишено от физическо социално преживяване и трупане на поведенчески опит, предоставя възможност за едно по-широко спектърно реализиране на *Аз*-а.

Заключение

Актуалните промени в света ни изправят пред редица нови предизвикателства и промени, които изменят и обогатяват познатите ни форми на общуване и обучение. Развитието на виртуалния *Аз* е в пряко следствие от главоломното развитие на Интернет, социалните мрежи, глобалната комуникация. Виртуалното общуване заема ежедневно и значимо място в ценностите на подрастващите поколения. Като членове на едно все по-информационно общество от всички нас се очаква да се движим с адекватна на промените скорост. Все повече връзката ни с виртуалната реалност става от по-голямо значение за цялостното функциониране на нашия *Аз*. Социалното общуване, принадлежността, приобщаването към определени модели на взаимоотношения все повече се развива благодарение на нашия виртуален *Аз*. Виртуалният *Аз* образ става неделим от реалното себе си, себеизразяването, мотивацията за учене, стремежа към нова информация и знания и използва като посредник виртуалната ни личност. Прогимназиалният етап съвпада с тийнейджърската възраст и това е време, в което подрастващата личност търси себе си и своята идентичност. Интернет предлага широк спектър от възможности за избор, развиване и експериментиране на различни видове идентичности. Дистанционното обучение със своята виртуалност създаде условия за представяне и развитие на нова виртуална идентичност сред учениците и ни изправи пред „предизвикателството, съвместно да търсим гъвкави и човечни пътища за общуване и сътрудничество“ (Кръстев, 2020, с. 88).

Настоящото проучване прави опит да повдигне въпроса за ролята на виртуалното *Аз* спрямо емоциите, поведението, мотивацията на учениците. Взаимовръзката между виртуалния *Аз* и реалния *Аз* е значима и изисква по-задълбочено и продължително бъдещо изследване.

Използвана литература:

Бузов, Е. Методически проекции на обучението по конструиране, технологии, предприемачество и технологична образователна среда в детската градина и началното училище. София, 2020

Дончева, П. Сравнителен анализ на реален и виртуален аз в тийнейджърска възраст. – Е-списание „Педагогически форум“, брой 1, година 2018

Кръстев, А. Приобщаваща интелигентност. София, 2020

Нунев, Й. Педагогически аспекти на приобщаването и интеграцията в българското образование. Астарта, 2017

Suh, Ayoung. The influence of self-discrepancy between the virtual and real selves in virtual communities. Computers in Human Behavior. 2013, 29. 246-256.

Начало

ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ – НЕОБХОДИМИЯТ ГРЕШНИК

Гл. ас. д-р Константин Ст. Теодосиев
Софийски университет „Св. Климент Охридски”

DISTANCE EDUCATION - THE NECESSARY SINNER

Senior Assist. Prof. Konstantin St. Teodosiev, PhD
Sofia University „St. Kliment Ohridski”

Анотация: В доклада се прави анализ на това как проблемите от принудителното аварийно преминаване към дистанционното обучение в електронна среда се надграждат над вече съществуващите недостатъци в образованието. Обосновава се възможността опитът от дистанционното обучение да помогне за по-задълбочено осмисляне на проблемите и перспективите на образователната система в България.

Ключови думи: дистанционно обучение, образование, учене, педагогика, електронна среда

Abstract: The report analyzes how the problems from the forced emergency transition to distance learning in the e-environment are built on the already existing shortcomings in education. The possibility of distance learning experience to help in-depth understanding of the problems and prospects of the educational system in Bulgaria is substantiated.

Key words: distance learning, education, learning, pedagogy, e-environment

Преминаването към дистанционно обучение в електронна среда за определени периоди през 2020 и 2021 г. беше аварийен вариант, за да може да продължи образователният процес въпреки наложените противоепидемични мерки. Тази ситуация няма аналог в историята на образованието не само България, но и повечето държави по света. Независимо от различното ниво на подготвеност и обезпеченост, никоя страна не беше **напълно готова** за ситуация, при която в изключително кратки срокове всички (или почти всички) учебни заведения да преминат към дистанционно обучение.

У нас около 900 000 учащи и над 90 000 преподаватели от всички образователни степени трябваше за дни да преустроят своя начин на работа и да се адаптират към новата ситуация. Напълно естествено, темата за дистанционното обучение зае трайно място във фокуса на общественото внимание и на изследователските проучвания. Все пак, трябва да се отбележи, че в България от над 20 години има научни изследвания и публикации за дистанционното обучение, хиляди разработени електронни курсове, както и известен опит основно в сферата на висшето, а също така и на неформалното образование. Може да се каже, че за специалистите бяха добре познати предимствата и недостатъците на дистанционното обучение, особеностите на неговите различни варианти, сферите на приложение и т.н. Но никой не беше прогнозировал случилото се „шоково” масово преминаване към дистанционно обучение, което постави нещата в съвсем различен контекст.

Още през първите месеци след въвеждането на дистанционното обучение започна провеждането на изследвания от различни научни колективи, ангажирани с проблемите на образованието. Така например в края на месец май 2020 г. беше публикуван доклад за пилотно изследване от колектив преподаватели и изследователи от СУ, УНСС, НСА и БАН – „Проблеми и предизвикателства пред дистанционното обучение по време на извънредно

положение” (Гетова, 2020). Изследваните лица са преподаватели и студенти от СУ и НСА и резултатите обобщават мненията им за проблемите, предимствата и недостатъците на дистанционното обучение. Значително по-цялостно и обхватно е проучването на Института за изследване на образованието, направено по поръчка на просветното министерство – „Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование” (Христова, Петрова, & Папазова, 2020). В него участват ученици от 5 до 12 клас, родители, учители и директори. Може да се каже, че то дава много добра представа за това как според опита и мненията на изследваните групи се случва масовото дистанционно обучение (в обхванатия образователен диапазон) от неговото въвеждане до края на учебната 2019/20 година.

В изследването, което е извършено от Глобал Метрикс по поръчка на УНИЦЕФ България (май-юни 2020 г.), е направен опит да се обхванат още по-цялостно последствията от пандемията върху образованието, като то не е концентрирано само върху дистанционното обучение (Янева, 2020). Изследването се отнася до предучилищното и училищното образование, като са проучени мненията не само на ученици, родители и учители, но и на други специалисти, имащи отношение и участие в образователната система. Подробна информация за резултатите от тези изследвания има на свободен достъп в Интернет на посочените връзки.

Можем да предположим с голяма доза сигурност, че нови изследвания за учебната 2020/21 година, голяма част от която също се реализира чрез дистанционно обучение, ще покажат сходни резултати, като разликите ще са евентуално в степен, но не и по същество. Споменатите изследвания отразяват субективните мнения и оценки на участващите и ангажираните в дистанционното обучение. Особено голямо значение за формирането на тези мнения и оценки има фактът, че образователният процес се реализира в условията на продължителна пандемия и всички съответстващи принудителни ограничителни мерки, водещи до неочаквана, непозната и твърде неприятна промяна в начина на живот. Такава ситуация има негативно отражение върху психологическия фон както в макро, така и в микро социалната среда, което пък влияе на начина, по който хората преживяват и оценяват случващите се събития. Какви ще са обективните резултати от всичко това в образованието тепърва предстои да разберем. Но дори без изследвания е ясно, че по отношение на образованието пандемията от COVID-19 ще има две основни последствия, или според популярния израз, „има две новини – едната добра, другата лоша”. Да започнем с лошата:

Първо – понижени учебни резултати. Предстои да се разбере доколко те ще бъдат понижени в различните степени на образованието, но това е неизбежно следствие от сътресението, което преживя образователната система. Същественият въпрос тук е как това може да бъде компенсирано и да не се стигне до кумулативен ефект. Много важни в това отношение са насоките, които е представило Министерство на образованието и науката¹. Те

---

¹ „децентрализиране на решенията в зависимост от всяка конкретна ситуация, делегиране на повече права на училищно равнище, персонални отговорности за взети решения и предприети мерки;

- превръщане на училището в активна общност чрез оптимизиране на връзките между участниците в учебния процес и утвърждаване на родителите като партньори в обучението;

- достъп до много източници на информация и образователни ресурси, изобилие от платформи и начини за комуникации, обединение и споделяне на добри педагогически практики в името на образованието;

- гъвкави творчески решения, разчупване на рутината и прилагане на иновации, интерактивен подход в обучението, интердисциплинарност чрез реално осъществяване на междупредметните връзки;

- фокусиране върху очакваните резултати от обучението, поставяне на акцента върху формирането на умения, пречупване на обучението през заобикалящия ученика свят и жизнения и социалния опит, който той има;

определено изглеждат компетентно и обнадеждаващо. Има само едно притеснение – ако се върнем назад в годините, ще видим, че препоръките и насоките, които просветното министерство е давало, изглеждат също така добре, но качеството на българското образование е все така ниско с тенденция все по-надолу. Нещата изглеждат малко като в анекдотичния израз, че на теория няма разлика между теория и практика, но на практика има разлика между теория и практика...

Второто последствие е това, че кризата ще даде силен тласък на внедряването и интегрирането на информационно-комуникационните технологии (ИКТ) в образованието и на дистанционното обучение в частност. Въпросът „дистанционно или традиционно обучение”, така широко обсъждан в социалните мрежи, за специалистите е безсмислен. Истинският въпрос е как и доколко да се внедри дистанционното обучение в цялостната образователна система, така че да се използват неговите достойнства и да се неутрализират недостатъците му. И тук не може да има единен отговор, а той ще варира според вида и степента образование, конкретните условия и цели. Придобитият „по неволя” опит ще бъде изключително ценен за намирането на адекватни и перспективни решения.

Но ако пандемията от COVID-19 доведе до кризисна ситуация в българското образование, то по-фундаменталният проблем е, че от много години то самото е в сериозна криза и тя е обусловена от ту затихващата, ту изостряща се перманентна криза, в която вече десетилетия се намира нашето общество. В световен план също се отчита криза в образованието още преди пандемията. В доклада на Световната банка от 2018 г. „Учене за реализиране на образователните перспективи” се говори за „глобална криза на ученето”, при която в много страни учащите се не получават в образователната система необходимите знания и умения за пълноценна интеграция в обществото (The World Bank, 2018). Естествено, тези проблеми не се отнасят до страните, които вече традиционно са сред първите 10 в образователните класации. Тези страни са също така пример за това, как инвестициите в образованието и качествено му реализиране водят до икономически просперитет. За съжаление, България не само че не е сред тях, но е илюстрация за обратния вариант. В изследванията на PISA (Program for International Student Assessment), през целия досегашен период на провеждане, българските ученици показват постижения на едно стабилно, но ниско в сравнение с участниците от другите страни равнище и по трите дисциплини (четене, математика и природни науки). Последните резултати от 2018 г. са макар и с малко, но по-ниски от 2015 г. (Василева, 2019).

И така, в областта на образованието сме свидетели на „наслагването” на две групи проблеми – тези, които са породени от пандемията върху вече съществуващите от години системни проблеми. Очевидно е, че перспективите не са оптимистични, дори ако затихващата към момента пандемия все пак приключи и не се налага трета учебна година да се въвеждат екстрени спасителни мерки. Ето защо е необходимо и неотложно да се съставят образователни политики, които не просто „да запушат пробойните” от последните сътресения, но да доведат до качествена промяна на цялата образователна система.

Икономическите, политическите и социалните проблеми в държавата в голяма степен предопределят развитието на образователната система и този факт е колкото тривиален,

---

- открояване значимостта на меките умения – учениците активно ще участват в процесите на планиране и управление на собственото учене, ще развиват способностите за работа в екип и изпълнение на проектни задачи, при които се изисква толерантност към мненията на другите участници в дейността и вземане на информирани решения; формиране и развитие на уменията на учениците за устойчиво развитие, здравословен начин на живот и активно гражданство.” (МОН, 2020, стр. 21-22)

толкова и неоспорим. Но всички тези проблеми могат да се решат конструктивно само от добре образовани хора. А достатъчно количество добре образовани хора може да създаде само добра образователна система. В предговора към споменатия по-горе доклад на Световната банка, нейният председател Джим Йон Ким дава пример с родната си страна – Корея. Думите му заслужава да бъдат цитирани в началото на всеки курс по педагогика:

„Корея разбираше, че образованието е най-доброто средство за измъкване от тежкото икономическо положение, поради което тя се съсредоточи върху преустройството на училищата и се ангажира да обучи всяко дете – и при това да го обучи добре. В съчетание с премислена, иновационна държавна политика и активно развиващ се частен сектор, фокусът върху образованието се увенча с успех. Днес Корея не само постигна всеобща грамотност, но и нейните ученици показват най-високи резултати в международните изследвания на качеството на образованието. Това е страна с високо равнище на доходи, която при това е модел за успешно икономическо развитие”² (The World Bank, 2018, p. XI).

Казаното важи не само за Корея, но и за всички страни в челните места на международните класации по образование. Именно техният опит трябва да бъде задълбочено проучен, за да се съставят и проведат надеждни образователни политики.

Един от изключително важните аспекти на осмисляне на опита с дистанционното обучение е, че то действа като проявител на съществените недостатъци и проблеми на образователната система. В този смисъл то се явява като „необходимият грешник”, който ни помага да видим натрупаните грехове. Може би за това то предизвиква повече неприязън, отхвърляне и понякога осмиване, отколкото разбиране и приемане. Ако съдим за дистанционното обучение по преобладаващите мнения в социалните мрежи, то е пътят към тотален срив на образованието. Мемове, карикатури, колажи и цитати с „бисери” създават внушението, че дистанционното обучение ще превърне учителите в клоуни, а децата в напълно необразовани индивиди. Привържениците на конспиративните теории веднага разпознаха в него част от коварния план на тайния елит от зли сили да унищожи човечеството и в частност България, като остави само малка част от населението, превърнато в роботоподобни същества – роби. Разпространението на подобни възгледи може да изглежда забавно, но броят на хората, които ги споделят, съвсем не е малък, при това те активно и агресивно ги проповядват (използвайки създадените от омразните представители на злия елит социални мрежи). За формиране на мисленето и възгледите на тези хора голяма роля е изиграла образователната система, още преди дистанционното обучение.

Но нека разгледаме някои от основните не толкова фантастични обвинения към дистанционното обучение:

– **Проблеми с учебната мотивация.** Немалък процент от учениците пропускат занятия или използват различни технически хитрини, за да маркират присъствие. Нима проблемът с мотивацията на учениците се появи едва сега? Не, той съществува отдавна и е всеизвестен, просто дистанционното обучение го направи по-видим. Мотивира не формата на обучение, а учебното съдържание, начинът на преподаване, личността на преподавателя и семейното възпитание.

– **Здравословни проблеми.** Вследствие на обездвижване и продължително гледане в екрана на електронното устройство, като при по-продължителен период на подобен начин на работа временните неразположения ще се превърнат в заболявания. Това е сериозна и

---

² Превод мой – К.Т.

реална опасност, **когато се нарушават хигиенните норми.** При цялостното преминаване към дистанционно обучение тези норми в различна степен биваха нарушавани от всички участници в учебния процес. За това и най-често срещаните оплаквания от дистанционното обучение са свързани с главоболие, общо неразположение, схванатост и други подобни. Но това беше само временна, аварийна ситуация. При правилно, съобразено с възрастта и индивидуалните особености дозиране на работа в електронна среда, с почивка, игра, спортуване и други активности този проблем няма да съществува. Както казва латинската поговорка: „Dosis sola facit venenum – дозата сама прави отровата”. Ако обаче се вгледаме в традиционното обучение, ще видим, че по отношение на здравето на учащите и там нещата не са особено добре – лошо осветление, мръсен въздух, висока степен на запрашеност, неергономични столове и чинове – това са неща, които се срещат в много български училища. Също така, ранното започване на учебни занятия е свързано със системно недоспиване, което е изключително вредно, особено за по-малките ученици. Въпреки че много медицински специалисти алармират за този проблем, за сега не ми е известно дори да се обсъждат някакви решения. (Може би това е част от Световния заговор?) Много родители и ученици споделят като едно от предимствата на дистанционното обучение, че то дава възможност времето за приготовления и път до училището да се използва за сън. Формирането на отношение и навици, както и осигуряването на условия за здравословен начин на живот би трябвало да е най-първият приоритет на образованието.

– **Дефицит на пълноценно общуване с връстниците, затруднено формиране и развитие на социални умения.** Дистанционното обучение, въведено като противоепидемична мярка, имаше за цел точно учене в условия на изолация. Но в нормални условия, когато дистанционното обучение е само част от цялостния образователен процес, то учащите ще имат време както в училище, така и извън него за пълноценно общуване. Същевременно те ще могат да изградят полезни умения за колективна работа в електронна среда.

– **Затруднения при контрола на учениците в учебния процес,** възможности за измами, особено при изпитване. Този проблем е първо технически (наличие на съответно оборудване) и второ – свързан с познанията и уменията на преподавателя да работи с ИКТ и да използва адекватни форми и методи за оценяване и проверка. Например, при сертификационен международен изпит за ниво на владение на китайски език HSK, провеждан онлайн, изпитваните използват две камери, едната заснемаща в лице, а другата в гръб, така че да се вижда монитора и бюрото. По този начин възможността за измами е по-ниска, отколкото при традиционен писмен изпит.

– **Затруднение при формиране на учебни навици.** Този проблем е особено сериозен при по-малките ученици и тук без непосредствена педагогическа работа и контрол не може да се постигне резултат. Но при по-големите ученици компетентно използваното дистанционното обучение може да им помогне да развият нови учебни навици, умения за самоконтрол и концентрация. Заслужава да се отбележи и това, че много родители преоцениха отношението и мнението си за учителите, когато изпитаха от собствен опит колко трудно е да контролират дори само собственото си дете, за да участва пълноценно в обучението.

– **Задълбочаване на образователните неравенства.** Това, според един от докладите от споменатото проучване на Института за изследване на образованието, е един от очакваните ефекти от пандемията. (Христова, 2021, с. 28). Трябва да се отбележи, че повечето от неравенствата в образованието, за които се говори в доклада, не възникват от въвеждането

на дистанционно обучение, а съществуват от много време. Причините за неравенствата не са в дистанционното обучение, то само ги отразява. Що се отнася до това, че макар и малък процент от учениците не притежават електронни средства и нямат достъп до интернет, то решаването на този проблем не е особено трудно, нито особено скъпо. От друга страна, именно дистанционното обучение дава възможност на учащи с увреждания, други физически и здравословни проблеми да участват в образователния процес.

– **Невъзможност да се преподава дистанционно определен вид учебно съдържание**, особено ако става въпрос за формиране на определени умения. Това ограничение е реално и неоспоримо, но всяка форма на обучение има своите ограничения. Както беше споменато, за никой специалист не стои въпросът дистанционно или традиционно обучение.

Макар и придобит в неприятна ситуация, опитът в дистанционното обучение, който получихме всички участници в образователната система, ще доведе до развитието на нови умения за работа в електронна среда и нов, по-задълбочен поглед към проблемите на образователната система. Това, да се надяваме, ще спомогне за излизането от перманентната криза на образованието. Все пак, оптимизмът е едно от най-важните качества за всеки, който иска да се занимава с педагогическа работа.

Използвана литература:

Василева, Н. Резултати от участието на България в Програмата за международно оценяване на ученици PISA 2018. 2019, <http://copuo.bg/>: http://copuo.bg/upload/docs/2020-07/Pisa_2018_full.pdf – Изтеглено на 31.05.2021 г.

Гетова, А. Проблеми и предизвикателства пред дистанционното обучение по време на извънредно положение. 2020, <http://phls.uni-sofia.bg/>: https://uni-sofia.bg/covid-19/resume_analizdistanciono3.pdf – Изтеглено на 30.05.2021 г.

Насоки за работа на системата на училищното образование през учебната 2020-2021 година в условията на COVID-19, МОН. - Изтеглено на 30 05 2021 г. от <https://www.mon.bg/>: <https://www.mon.bg/bg/100876>

Христова, А. Образователни неравенства по време на пандемия. 2021, <https://ire-bg.org/>: <https://ire-bg.org/work-publications/> - Изтеглено на 31.05.2021 г.

Христова, А., Петрова, С., & Папазова, Е. (2020, 09 30). Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование. <https://ire-bg.org/>: https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2020/11/Otsenka-vazdeystviето-na-ORES_IIО.pdf - - Изтеглено на 30 05 2021 г.

Янева, М. Бърза оценка на въздействието на COVID 19 върху образованието: задълбочаване на пропуснатото. 2020, <https://www.unicef.org/bulgaria/>/истории/бърза-оценка-на-въздействието-на-covid-19-върху-образованието-задълбочаване-на-пропуснатото - Изтеглено на 30 05 2021 г.

Learning to realize education's promise. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2018

РОЛЯТА НА СМЕСЕНОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ПОЗНАВАТЕЛНАТА АКТИВНОСТ

Гл. ас. д-р Петя В. Марчева-Йошовска
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

THE ROLE OF BLENDED LEARNING FOR STIMULATE COGNITIVE ACTIVITY

Senior Assist. Prof. Petya V. Marcheva-Yoskovska, PhD
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Анотация: Докладът представя възможностите на смесеното обучение и влиянието му върху познавателната активност на учениците със специални образователни потребности. Целта на автора е да представи някои опити, с които може да се провокира интересът на учениците, както и равностойното им участие в учебния процес, като овладяват умения и компетенции, достъпни за техните познавателни възможности, без значение от уврежданията, които имат.

Ключови думи: информационни технологии, приобщаване, eTwinning, смесено обучение

Abstract: The report presents the possibilities of the mixed learning and its impact on the cognitive activity of the students with special educational needs. The purpose of the author is to present some attempts, that can provoke the interest of the students, as well as their equal participation in the learning process, by mastering skills and competencies, accessible to their cognitive abilities, no matter of the disabilities they have.

Key words: Information technology, inclusion, eTwinning, blended learning

През последните години у нас общественно-политическата действителност поставя сериозни предизвикателства пред образованието, включително и пред специалното. Това е времето, когато мултимедийните технологии стават неизменна част от живота на всички хора. В тази връзка Т. Вълва споделя, че „бързото развитие на информационно-комуникационните технологии през последното десетилетие променя модела на обучение. Наред с действащия, който използва традиционни средства като дъски, тетрадки, книжни помагала и др., вече се налагат нови модели на електронно обучение“ (Вълва, 2013, с. 14).

Интегрирането на иновативни технологични инструменти, използвани в социалните образователни мрежи, се превръща във важна част от педагогическия процес. Той насочва към промяна на подготовката и квалификацията на учителите, обогатяване на професионалните им качества, осъвременяване на учебното съдържание, учебните планове и програми с оглед получаване на знания, изграждане на практически умения и насърчаване на самостоятелното мислене у учениците. Председателят на Националната асоциация на ресурсните учители (НАРУ) К. Дамянов акцентира, че по актуални данни на МОН в България „близо 15 000 деца и ученици със специални образователни потребности (СОП) се обучават интегрирано“ (Дамянов, 2015 с. 46). Повече от десет години те са неизменна част от общообразователната среда. Тези факти говорят само едно, а именно, че това ще осигури равен достъп до образование на всички, включително и на най-уязвимите – децата и учениците със специални образователни потребности.

Несъмнено съвременният образователен процес налага **търсенето** на ефективни образователно-възпитателни технологии в специалното образование. Те спомагат за разширяване и обогатяване на педагогическата, организационната и контролната дейност в приобщаващите институции. Такъв **иновативен** подход се явява **смесеното**

обучение, при което се комбинират присъствена с електронна форма на обучение. Според Ст. Георгиева-Лазарова и Л. Лазаров той е „сравнително нов, но интересът към него се засилва, тъй като съчетава традиционните с иновативните практики“ (Георгиева-Лазарова, Лазаров, 2017, с. 33).

Сред голямото разнообразие от практики в сферата на електронното обучение се налага понятието **„смесено обучение“** (blended learning). В научната литература се използват взаимнозаменяемите термини – „хибридно обучение“ (hybrid learning), „опосредствано от технологиите обучение“ (technology-mediated instruction), „подпомагано от интернет обучение“ (web-enhanced instruction) и „обучение по смесен метод“ (mixed-mode instruction) (Martyn). Въпреки че названието за смесено обучение се появяват през 60-те години на миналия век, официално терминологията не се развива до края на 90-те години. Една от най-ранните употреби на понятието се появява в прессъобщение от 1999 г., в което Центърът за интерактивно обучение, базиран в Атланта, обявява промяна в името на *EPIC Learning*. В изявлението се споменава, че „компанията оперира 220 онлайн курса, но ще започне да предлага обучение по Интернет, базирайки се на методологията *Blended Learning*“ (по Interactive Learning Centers Announces Name Change to EPIC Learning). Официално терминът е въведен преди десет години от Н. Carter и се утвърждава в науката (Carter, 2004, р. 4891 – 4897).

Р. Пейчева-Форсайт, интерпретирайки изследователите R. Sharpe, G. Benfield, G. Roberts и R. Francis, откроява обучението като „учене, при което основната функция на виртуалната учебна среда е съхраняването и предоставянето на допълнителни учебни ресурси, които изпълняват помощна функция при иначе традиционната форма на обучение“ (Пейчева-Форсайт, 2010, с. 7). Н. Staker определя смесеното обучение като „всеки път, когато ученикът учи поне частично под надзор в сграда извън дома и поне частично чрез онлайн обучение с известен елемент на контрол върху ученика, що се отнася до време, място, начин и/или темпо“. Учените A. Powell, J. Watson, P. Staley и др. посочват, че „в подхода на смесеното обучение се съчетават най-добрите елементи на онлайн и на присъственото обучение. В бъдеще то би могло да се окаже преобладаващ модел и се среща много по-често, отколкото всяко от тях поотделно“. Р. Пейчева-Форсайт акцентира, че **характерно** за смесеното обучение е „надграждане, вплитане, интегриране на разнообразни информационни и комуникационни технологии в традиционен образователен контекст. В съдържателно и организационно отношение това интегриране може да бъде много разнообразно, при различно съотношение на традиционните и електронните образователни технологии. Технологиите могат да се използват за подпомагане както на преподаването, така и на ученето, и на педагогическото общуване“ (Пейчева-Форсайт, 2010, с. 7). Според Р. Тодорова „стимулирането на усилията на учениците за активно включване в учебния процес и повишаване на вътрешната им мотивация се свързва с активизиране на интереса и желанието им за обучение“. Това предизвикателство е особено актуално, Р. Тодорова споделя още, че „живеем в изключително бързо развиващо се общество в областта на информационните технологии“ (Тодорова, 2015, с. 120). Интересно е да се отбележи, че се използват разнообразни инструменти за преподаване и учене в подкрепа на всяка конкретна педагогическа стратегия.

М. Eryılmaz разглежда разликите по 12 параметъра между присъственото и онлайн обучението, според които последното е центрирано изцяло около ученика и дава възможност за гъвкавост (таблица 1).

**Таблица 1. Разлики между средата на присъствено и на онлайн обучение
(по M. Eryilmaz)**

	ПАРАМЕТЪР	ПРИСЪСТВЕНО ОБУЧЕНИЕ	ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕ
1.	Фокус на курса	Групово	Групово или индивидуално
2.	Фокус на съдържанието	Центрирано около учителя	Центрирано около ученика
3.	Форма	Синхронно	Асинхронно
4.	Време	В определено време	По всяко време
5.	Място	Класна стая	Навсякъде
6.	Гъвкавост	Стандартизирано	Адаптирано
7.	Съдържание	С постоянно съдържание	Трайно, динамично, преходно
8.	Брой ученици	Според пространството	Без ограничение
9.	Подготовка на преподавателя	Известна (диапозитиви)	Сериозна предварителна подготовка
10.	Разпространение на материали	На хартиен носител	Изтегляне по електронен път
11.	Интерактивност	Спонтанна	Структурирана
12.	Обхват на интерактивността	Пълна интерактивност	Ограничена интерактивност

За тази цел трябва да се създаде виртуална среда за обучение, където учениците могат да изпълняват редица задачи, с цел повишаване качеството на обучение. Като един от най-разпространените варианти за прилагане на смесено обучение и пример за подобна онлайн платформа, може да се посочи **eTwinning**. Той дава възможност на педагози (учители, библиотекари и др.), които работят в училище или детска градина в една от европейските страни и са се включили, да си общуват, да си сътрудничат, да развиват общи проекти, да се чувстват и да бъдат част от една от най-възбуждащите учебни общности в Европа. Т. Вълва подчертава, че *eTwinning* **осигурява** „лесен начин за връзка, взаимодействие и сътрудничество, предлагайки пространства за работа, за създаване на проекти и обмен на идеи, за споделяне на учебно съдържание в реално време“ (Вълва, 2012, с. 4).

Дейността *eTwinning* стартира през 2005 година като основна в Програмата на Европейската комисия *eLearning*, и в резултат на нейна препоръка: да бъде създаден инструмент, който да насърчи комуникацията по електронен път между училищата в Европа, както и да помогне учителите да развият своите ИКТ и езикови умения, като използват специално създадения портал – <http://www.etwinning.net>. През периода 2007 – 2013 година *eTwinning* е част от секторна програма „Коменски“ и от най-голямата програма на Европейската комисия за образование и обучение – Програма „Учене през целия живот“. Централно звено за координация на дейността се ръководи от Европейската училищна мрежа, (European Schoolnet), международно звено за

сътрудничество на 31 европейски Министерства на образованието, което разработва обучения за училища, учители и ученици от цяла Европа.

eTwinning е **социална** мрежа за проекти между учители от различни европейски страни, която дава реална възможност на всеки учител да се регистрира свободно в портала и да започне да използва неговите педагогически и комуникационни ресурси. Осъществява се в платформа на 24 езика – английски, немски, френски, български, испански и др. Използвайки инструментите на портала, учителите имат **възможност** да работят по съвместни виртуални партньорства, в рамките на които използват информационни и комуникационни технологии в образователни проекти. По този начин „*eTwinning* е предпочитана форма на училищно партньорство. Представява лесна и бърза алтернатива на съществуващата парадигма за „преподаване и възприемане“. В подкрепа на тази теза, Т. Вълва изтъква, че „помага да се представи сухата терминология и материал откъм практически полезната и занимателна страна на науката, чрез което осигурява възможности за атрактивно учене“ (Вълва, 2011, с. 327). *eTwinning* насърчава училищното сътрудничество в Европа посредством Информационни и комуникационни технологии (ИКТ), като осигурява подкрепа, инструменти и услуги на училищата. В същото време предлага възможности за безплатно и непрекъснато онлайн професионално развитие за преподаватели.

eTwinning е изключително важен, защото позволява на децата да пътуват виртуално, той „отваря“ границите на класните стаи и има енергия, която тласка учениците да опознаят връстниците си. Тази година, от месец септември, по време на *Седмичите eTwinning*, стартира **кампания на тема „Приобщаване“**, която е насочена както към учителите, така и към учениците. Инициативата има за цел да се обърне внимание на това как ***eTwinning* подпомага учениците с по-малко възможности и допринася за приобщаването им в образованието.**

Работата в онлайн проектна дейност дава възможност да се организира *по-качествен образователен процес*. Тя е една от възможните пътищата за постигане на тази цел. С оглед на потребностите и индивидуалните психо-физически особености на децата и учениците със специални образователни потребности, *eTwinning* е форма на модерна и съвременна комуникация между всички тях. Тя предоставя възможности за сътрудничество между учители и ученици от различни европейски страни и реализация на партньорски проекти в глобалната мрежа. Работейки в онлайн портала чрез *Skype* и електронна поща, или използвайки инструментите на *TwinSpace* (учителски стаи, форум, търсачка, календар, чат), се изгражда нов тип поведение и се реализира формулата „учене чрез действие“. По този начин учениците със специални образователни потребности създават добри „дистанционни приятелства“. Това развива у тях езиково-речевите възможности чрез обогатяване на активния речников запас и неговото практическо приложение. „Подобен формат на образователната среда развива комуникативни компетентности и стимулира овладяване на езика като разнообразие от социални, възрастови, културни и контекстуални форми“ (Вълва, 2013, с. 15). Използването на всички изброени технологии спомага за повишаване на двигателната активност на учениците със специални образователни потребности, развива и усъвършенства фината моторика, създава умения за водене на правилна диалогична реч, позволява развитието на психичните процеси.

Смесеното обучение **допринася** за придобиване на увереност и усещане за сигурност, предлага на учениците нова, нетрадиционна среда, която провокира уменията им. В резултат на дейностите, учениците овладяват умения за използване на мишка и клавиатура. С помощта на интерактивната дъска те умеят да направят виртуална разходка из забележителностите на България. Дейностите преминават под формата на забавление и се превръщат в нещо ново и вълнуващо. „Интеграцията на онлайн

инструменти в проектобазирано обучение предоставя нови възможности за визуализиране, чиито ефекти не могат да бъдат постигнати при работа в тетрадка или върху обикновена дъска. Осъществява се нагледно-динамична демонстрация. Тя улеснява учениците да изследват сложен въпрос или проблем в рамките на групово обучение, в единство с учителя, който действа като фасилитатор“ (пак там). В тази връзка отново Т. Вълва подчертава, че „проектобазираното обучение е инструктивен подход, изграден върху автентични дейности, които ангажират ученика, предизвикват интерес към учебната дейност и го мотивират да участва в нея. Чрез проектните дейности обикновено се цели да се отговори на учебен въпрос или да се реши проблемна задача. Като цяло те отразяват неформалните начини и пътища за постигане на знание, които учениците практикуват в ежедневието, извън класната стая“ (Вълва, 2013, с. 14).

Участието на учениците със специални образователни потребности в онлайн портала създава възможност за формиране на умения, поведение и отношение към екипната работата. По този начин се намалява възможността за проява на конфликт и агресия, стимулира се познавателната активност и самостоятелност, което от своя страна е път към успешно приобщаване. Чрез интерактивното обучение в онлайн портал учителят започва да „говори“ езика на младите хора и ги мотивира положително, защото според Г. Бонева „учителят е този, който може да **ръководи** познавателната, практическата и социалната дейност на учениците и да стимулира изявите им“ (Бонева, 2005, с. 44). Всичко това допринася за повишаване самочувствието на учениците със специални образователни потребности, на тяхното вътрешно удовлетворение, кара ги да се чувстват сигурни и значими в днешното общество.

Разглеждайки онлайн дейността, Т. Вълва обобщава, че тя се **фокусира** „върху начини за излизане от обичайните формати на учебните часове. Освен това се научават нови и се подобряват автоматите и подходите за работа. Всичко това води до една преоценка и преосмисляне на традиционните учебни програми, както и до нов поглед към училището като привлекателна среда за учене“ (Вълва, 2005, с. 391).

В **заклучение**, от направения анализ на научната литература можем да обобщим, че реализирането на дейности чрез *eTwinning*“ е подходящо средство за приобщаване на учениците с увреждания към общообразователната среда и интерактивна форма за повишаване качеството на образователно-възпитателния процес чрез:

- осигуряване на **подходяща** образователна и творческа среда за провеждане на интересни, забавни и оригинални креативни дейности;
- създаване възможност за **общуване** и опознаване между децата от училище и институциите, за работа в екип, за развиване на толерантност и търпимост;
- повишаване **мотивацията** на учениците с увреждания, стимулиране на въображението и активизиране на мисленето им, разширяване на познанията, обогатяване на впечатленията и любопитството към образователните предмети чрез специално подбрани дейности.

Използвана литература:

Бонева, Г. Учебната дейност на малките ученици и формиране на централните психични новообразувания рефлексия, планиране и анализ. – Сборник материали от Научна конференция по повод 40 години ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“: „Педагогика и методика“. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий, 2005

Вълва, Т. Уеб базирани проекти и междупредметен подход за развитие на ранна грамотност. // Осми Национални педагогически четения за начални учители. Велинград, 2013

Вълва, Т. Онлайн пространството – единна среда за взаимодействие, самообразование, самообучение и професионално развитие на учителите. // Научна конференция [CD-ROM]. Долна Митрополия, ВНБУ „Васил Левски“, [2012]. – 324 MB

Вълва, Т. Интегриране на онлайн проектната дейност в съществуващия институционален мениджмънт за повишаване на професионалната компетентност на учителя. – Сборник материали от Есенен научно-

образователен форум: УЧИТЕЛЯТ: призвание, компетентност, признание. София: УИ „Св. Климент Охридски“, ДИУУ, 2011

Вълва, Т. Развитие на комуникативно речеви умения в културно-образователната област „Български език и литература“ и преподаване на интегрирано учебно съдържание в условия на онлайн общуване. – Сборник материали от научно-практическа конференция с международно участие „Диалогът между поколенията и обществените структури чрез училищната институция“, София: ИК „Образование“, 2010

Георгиева-Лазарова, Ст., Л. Лазаров. Фактори за успешно прилагане на смесено обучение. – Педагогика, 2017, № 1

Дамянов, К. Училищното приобщаване на учениците със специални образователни потребности в Закона за предучилищното и училищното образование. – Организация и управление на училището и детската градина, 2015, № 6

Пейчева-Форсайт, Р. Електронното обучение – теория, практика, аспекти на педагогически дизайн. – Списание на Софийския университет за електронно обучение, № 1, 2010 [прегледан на 20.05.2021] <https://journal.e-center.uni-sofia.bg/f/downloads/2010/Broi%201/R.Pejcheva.pdf>

Тодорова, Р. Възможностите пред Web-базираното обучение. – Перспективи, 2015, № 4

Център за развитие на човешките ресурси [онлайн]. прегледан [11.05.2021]. <http://www.hrdc.bg/>.

Carter H. Developing and maintaining an effective eTeaching environment. – In: World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications, (1), 2004, pp. 4891– 4897

eTwinning [онлайн]. [прегледан 11.05.2017]. <http://www.etwinning.net>.

Eryilmaz, M. The Effectiveness Of Blended Learning Environments. – Contemporary Issues In Education Research, 8(4): 251-256 – <https://www.cluteinstitute.com/ojs/index.php/CIER/article/view/9433/9530>, [прегледан 14.04.2021].

Interactive Learning Centers Announces Name Change to EPIC Learning. – The Free Library, 1999 [прегледан 18.05.2021].

Martyn, M. **The Hybrid Online Model: Good Practice.** **Educause Quarterly**, 26 (1), 18 –23., [прегледан 16.05.2021], <https://www.learntechlib.org/p/95304/>.

Sharpe, R., G. Benfield, G. Roberts, R. Francis. The undergraduate experience of blended e-learning: a review of UK literature and practice. [прегледан 23.04.2021], http://www.heacademy.ac.uk/assets/York/documents/ourwork/research/literature_reviews/blended_elearning_full_review.pdf.

Staker, H. Profiles of Emerging Models. Innosight Institute. [прегледан 26.04.2021], <http://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/The-rise-of-K-12-blendedlearning.emerging-models.pdf>.

Powell, A., Watson, J., Staley, P., Horn, M., Fetzer, L., Hibbard, L., Oglesby, J., Verma, S. The Evolution of Online and Face-to- Face Education from 2008- 2015. International Association for K-12 Online Learning. [прегледан 20.07.2017], https://www.inacol.org/wp-content/uploads/2015/07/iNACOL_Blended-Learning-The-Evolution-of-Online-And-Face-to-Face-Education-from-2008-2015.pdf.

РОЛЯТА НА СЪВРЕМЕННИЯ УЧИТЕЛ В УСЛОВИЯТА НА МОДЕРНО ДИГИТАЛИЗИРАНО ОБРАЗОВАНИЕ

Гая П. Георгиева
НУ „Христо Ботев“, гр. Плевен

THE ROLE OF THE MODERN TEACHER IN THE CONDITIONS OF MODERN DIGITALIZED EDUCATION

Galya P. Georgieva
Primary School „Hristo Botev“, Pleven

Анотация: В доклада се разглеждат актуалните въпроси и проблеми на електронната образователна среда и предизвикателствата пред съвременния учител в условията на дигитализирано образование. На научен анализ е подложена „дигитализацията“ като основен фактор на прогреса и значима част от съвременното образование. Разглежда се обучението от разстояние в електронна среда и въздействието му върху педагогическите и технически умения на учителите. Акцентира се върху значимостта на дигиталните технологии чрез приложението на разнообразни и иновативни методи в процеса на обучение, което повишава интереса и мотивацията на учениците.

Ключови думи: обучение от разстояние в електронна образователна среда, педагогическо взаимодействие, дигитални технологии

Abstract: This report examines the current issues and problems in the electronic educational environment and the challenges facing the modern teacher in the conditions of digitalized education. “Digitalization” is a significant part of modern education and a major factor of progressing and it is subjected to scientific analysis. It examines distance learning in an electronic environment and its impact on the pedagogical and technical skills of teachers. The importance of digital technology is emphasized through the application of diverse and innovative methods in the learning process, which increases the interest and motivation of students.

Key words: distance learning in an electronic environment, pedagogical interaction, digital technologies

В настоящата динамична обстановка, обусловена от здравната криза в световен и национален мащаб, дигитализацията в образованието е ключов фактор за успешен образователен процес. Ефективното имплементиране на напредналите електронни технологии в сферата на образованието следва да бъде основна цел и приоритет както на образователното министерство, така и на самите образователни институции. Въпреки значителните негативни ефекти на Covid-19 кризата върху всички аспекти на човешкото общество, като съществен принос може да се отчете безспорният дигитален напредък в българското образование.

Очертаването на ролята на съвременния учител в условията на модерно дигитализирано образование изисква на **първо място** да се идентифицира същността на дигиталното образование или т.нар. обучение от разстояние в електронна среда (ОРЕС), чрез представяне на основните авторови възгледи в тази област. На тази база се дефинира същностната характеристика на ОРЕС за целите на настоящото изследване. **На второ място** посредством метода на SWOT анализ се представят силните и слабите страни, а също така възможностите и заплахите пред електронното обучение. **В резултат** на приложения научно-изследователски метод авторът очертава ролята на съвременния учител и предизвикателствата пред него в условията на дигитализирано образование.

В контекста на тази значимост се обосновава необходимостта от дефиниране и надграждане на концептуалната рамка на понятието „обучение от разстояние в

електронна среда“¹. В научната литература¹ се срещат множество дефиниции на различни термини, които се асоциират с понятието ОРЕС. В тази връзка редица автори разглеждат основните особености на отделните термини, както следва:

- Дистанционно обучение – основен термин, използван за покриване на широк спектър от случаи на преподаване и обучение, в които обучаемият е отделен (от разстояние) от обучаващия или другите обучаеми. (Уилис, 1997)
- Понятието „електронно обучение“ показва, че най-често то се възприема в широкия му смисъл като „учене, подпомогнато от използването на информационни и комуникационни технологии“ (Пейчева-Форсайт, 2009), т.е. понятието не изключва обучението в традиционната класна стая, където могат да се използват разнообразни технологии като интерактивна бяла дъска, образователни софтуерни приложения, мултимедия и т.н., които не са включени в мрежа.
- Сравнително популярен е и терминът „онлайн обучение“, който се явява по-точно определение на една от множеството характеристики на електронното обучение и описва обучение посредством интернет чрез помощта на електронна учебна среда, която „подпомага изпълняването на основните педагогически функции – преподаване, учене, педагогическо общуване и оценяване“ (Пейчева-Форсайт, 2012).

На база извършения сравнителен анализ на авторските виждания се заключава, че нововъведеното понятие „обучение от разстояние в електронна среда“ (ОРЕС) синтезира основните характеристики на научната терминология. В обобщение на направените до момента анализи, разсъждения и констатации може да бъде изведено авторско мнение за понятието, а именно, че: *ОРЕС представлява непрекъснато педагогическо взаимодействие и обучение, осъществявано в електронна учебна среда чрез използването на разнообразни и иновативни методи и подходи и внедряване на съвременните информационни платформи и технологии в образованието*. Основавайки се на дефиницията за ОРЕС, се стига до обобщението, че посредством него се очаква постигане на двоен ефект – от една страна, се постига непрекъснатост на образователния процес в България, като напълно се удовлетворява потребността от обучение по време на здравна криза, а от друга, се постигат част от националните цели в Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030), а именно: внедряването и все по-широкото използване на информационните технологии в образованието, формирането на нови компетентности у педагогическите специалисти за използване, създаване и актуализиране на дигиталното съдържание.

В динамично развиващото се общество от изключителна важност за успешното развитие на образованието е създаване на високотехнологична образователна среда и условия за преподаване чрез използване на интегрирани образователни платформи и облачни технологии. В исторически план тази цел е заложена още в началото на първия програмен период от 2000 г. до 2010 г. чрез множество срещи между министрите на образованието на страните-членки на Европейския съюз (ЕС). В резултат от тях се изработва стратегия за развитие на ЕС, която в България е адаптирана в Национална стратегия за въвеждане на информационните и комуникационните технологии в българските училища². Като главна цел на стратегията се определя „ефективно използване на съвременните информационни и мрежови технологии за повишаване

---

¹ В литературата могат да бъдат срещани и други наименования, като: „дигитално обучение“, „компютърно базирано обучение“, „уеб базирано обучение“, „виртуално обучение“, „мобилно обучение“, „кибер обучение“, „базирано на интернет обучение“ и др.

² Вж. <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=398> Национална стратегия за въвеждане на ИКТ в българските училища, 2000

качеството на образованието, обогатяване на учебното съдържание и въвеждане на иновационни образователни технологии и методи в учебния процес“. В тази връзка може да се каже, че обучението от разстояние в електронна среда в тази кризисна година насърчи в голяма степен развитието на дигитализираното образование както на национално, така и на световно ниво.

Очертаването на ролята на съвременния учител в този иновативен образователен подход, изисква да се изведат основните характеристики на ОРЕС с помощта на метода на SWOT анализ, който позволява да се съпоставят както силните и слаби страни, така и възможностите и заплахите пред подобен вид обучение.

Таблица 1. SWOT анализ на ОРЕС

Силни страни	Слаби страни
1. Индивидуализирано обучение и унифицирана учебната среда. 2. Повишена мотивация за учене чрез атрактивност. 3. Провокиране към нови методи и стратегии на обучение.	1. Липса на необходимата дигитална грамотност сред учителите и учениците. 2. Липса на реален „жив“ контакт между обучаващ и обучаем. 3. Недостатъчен обхват на учениците в ОРЕС
Възможности	Заплахи
1. Използване на богато виртуално пространство (избор на платформа). 2. Използване на съвременни компютърни технологии за онагледяване на учебния материал. 3. Електронно оценяване (електронни тестове).	1. Недостиг на необходима техника за ОРЕС. 2. Липса на необходим достъп до интернет. 3. Компютърна зависимост и интернет рискове.

I. СИЛНИ СТРАНИ

➤ **Индивидуализирано обучение и унифицирана учебната среда** – Ключов фактор в процеса по усвояване на информация от учениците е именно учителят, който осъществява и контролира пряко образователните дейности. На тази основа в съвременните условия учителят е този, който е упълномощен да предаде натрупаните знания и умения на младото поколение чрез специфично обучение, провеждано в електронна среда. Тази унифицирана учебна среда създава условия за индивидуализирано обучение, което се осъществява чрез онлайн платформа с множество функции и възможности. Ето защо съвременният учител трябва да е висококвалифициран, обучен и способен и в същото време да е в състояние да съчетае държавните образователни стандарти с творчески подход в дейностите с учебна информация. Това предопределя и новата роля на учителя като модератор на учебно съдържание чрез канализиране на множеството потоци от информация в интернет и прецизиране на онази, която е необходима за конкретната учебна дейност. През последните години се наблюдава промяна на традиционния образователен модел чрез навлизането на информационно-комуникационните технологии в образованието, което променя и връзката ученик – учител и дава възможност на последния да бъде новатор, да синтезира и да предава по нов начин научната информация. Дава се възможност на учителя да управлява изцяло процеса не само по време на обучение от разстояние, но и при самоподготовката на ученика, което води до постигане на високоефективно, комплексно и непрекъснато въздействие. Развивайки този иновативен подход, учителят не просто преподава знания, а и стимулира начина на мислене и въображението на

учениците, работи с техните представи нагледно, което се оказва, че максимално приближава учениците до непосредствено възприемане на учебния материал. (Георгиева, 2012) На база изложените разсъждения се прави извод, че благодарение на дигиталните технологии в образованието се създават условия за *унифицирана учебна среда, в която ключова роля за ефективното управление на учебния процес има съвременният учител.*

➤ ***Повишена мотивация за учене чрез атрактивност*** – Поддържането на вниманието на учениците е ключова предпоставка за успешен образователен процес. Когато се говори за обучение от разстояние в електронна среда, модерните технологии значително подпомагат съвременния учител за предизвикване и поддържане вниманието на учениците в учебния процес. Онагледяването чрез приложение на технически средства за обучение увеличава общия обем информация, която получават учениците; провокира активността на учащия и гарантира успеха на процеса на обучение. Интерактивните методи представят учебния материал в по-интересна и по-достъпна за учениците форма, предизвикват положителни емоции и като цяло *повишават ефективността на учебния процес.*

➤ ***Провокиране към нови методи и стратегии на обучение*** – Използването на съвременните дигитални технологии позволява на съвременния учител да внедрява нови методи и стратегии на обучение. Посредством ОРЕС се създават добри възможности за смесено обучение, в което учителят поддържа реална връзка с учениците, но в същото време може да използва предимствата на електронната среда – изображения, графики, текст, звук, образователни игри, компютърна анимация и много др., които улесняват възприемането на новия учебен материал. В тази връзка технологичният и информационен бум налага нов тип преподаване, базирано на съвременни методи и стратегии на обучение. Тяхното внедряване зависи както от материалната база на училището, така и от уменията и знанията на учителите. *Включването на различни образователни игри, видео уроци, онлайн конкурси както в присъственото обучение, така и при обучението в електронна среда, имат мотивиращ ефект към ученето и стимулират креативното мислене на учениците.*

II. СЛАБИ СТРАНИ

➤ ***Липса на необходимата дигитална грамотност сред учителите и учениците*** – Съществен фактор за ефективно обучение от разстояние в електронна среда е дигиталната грамотност на учителите, изразена в интегриране и използване на технологиите в процеса на преподаване чрез създаване на подходящи дидактически учебни материали. В тази връзка по данни на Института за изследвания в образованието за периода 2017 – 2020 г. най-много учители са участвали в обучения за използване на иновативни методи на преподаване и за използване на информационни и комуникационни технологии, включително работа с оборудване. Относително нисък е средният дял на учителите, участвали в обучения за работа със специализирани образователни платформи. (Христова и др., 2020) Освен проблемите, свързани с дигиталната грамотност на учителите, налице са и техническите проблеми на ученици и техните родители за работа с електронните платформи. В тази връзка *се налага необходимостта от избор на подходяща технология на обучение, която трябва да бъде едновременно достъпна за ползване и ефективна с оглед на поставените методически задачи.*

➤ ***Липса на реален „жив“ контакт между обучаващ и обучаем*** – Като следваща слаба страна на обучението от разстояние в електронна среда се отчита липсата на реален контакт между учителя и учениците. Тази особеност произтича от физическата отдалеченост на учениците, което ограничава достъпа на учителя до тях в сравнение с

присъственото обучение. Този проблем се оказва значим особено при учениците от начален етап на основното образование. В тази връзка ролята на учителя е от изключително значение в обучението от разстояние и *задължително се залага на видео уроци, в които учениците виждат учителя, което повишава както мотивацията им за учене, така и емоционалното благополучие.*

➤ **Недостатъчен обхват на учениците в ОРЕС** – изминалата кризисна 2020 година ще остане в историята както на световното, така и на националното образование с безпрецедентното физическо затваряне на училищните сгради и бързото преминаване на учебния процес в онлайн режим. Основна цел в тази кризисна обстановка бе търсенето на различни начини и възможности за включване на по-голям дял от учениците в ОРЕС. Въпреки това се отчита непълен обхват на учениците в образователния процес по време на пандемията. Освен това образователният процес с ученици със СОП не е достатъчно ефективен поради психологическите им особености и поради спецификата на семейния контекст на голяма част от тях, който често не разполага с възможности за включване в ОРЕС. В тази насока *пред съвременният учител се поставя предизвикателството да компенсира пропуснатите знания на учениците, които нямат възможност за електронно обучение, с помощта на допълнителни методи и начини като асинхронно обучение, индивидуално обучение и др.*

III. ВЪЗМОЖНОСТИ

➤ **Използване на богато виртуално пространство** – Осигуряването на достъп на учителите и учениците до разнообразие от електронни платформи и онлайн образователни ресурси е важна предпоставка за ефективното протичане на учебния процес. Ключова роля има използването на онлайн платформи, които позволяват не само презентиране и предаване на знания, но и ангажиране на обучаемите посредством извършване на дейности, пряко взаимодействие между участниците в процеса и др. Според Института за изследвания в образованието, през 2020 година най-често организиранияте форми на дистанционно обучение са преведени под формата на онлайн уроци на живо в платформи за онлайн обучение като: Zoom, MS Teams, Google classroom, Moodle и др.

➤ **Използване на съвременни компютърни технологии за онагледяване на учебния материал** – В динамично развиващото се общество от изключителна важност за новото поколение обучаеми е наличието на високотехнологичен процес. Като успешен подход в тази насока се очертава прилагането на съвременните компютърни технологии за онагледяване на учебния материал. Необходимостта от използване на мултимедийно обучение по време на ОРЕС и тяхното широко внедряване в образованието създава комплекс от предпоставки за едновременно информационен прием от страна на всички сетивни възприятия – зрителен, слухов и др. От своя страна това позволява да се осмисли по нов начин реализацията на принципа нагледност. За разлика от традиционните методи за обучение, при които учителят подбира подходяща според него учебна информация, при обучението в електронна среда той съпътства процеса на учене и научаване в ролята си едновременно на модератор и източник на информация. *Промяната в образователния процес поставя нови условия и изисквания към съвременния учител, за да отговори адекватно на социалните промени.*

➤ **Електронно оценяване (електронни тестове)** – Оценяването на напредъка на учениците е съществен елемент от структурираното преподаване и учене по време на ОРЕС. С помощта на съвременните дигитални технологии електронното оценяване навлиза все по-широко в образованието. В тази връзка т.нар. електронни тестове дават възможност за по-бързо и ефективно оценяване, както и получаване на обобщени резултати. *Този нов метод дава възможност както на учителя, така и на ученика да*

утвърдят стратегията на преподаване и учене и да насочат вниманието и усилията си към конкретна цел във връзка с постигане на по-висока ефективност.

IV. ЗАПЛАХИ

➤ **Недостиг на необходима техника за ОРЕС** – В условия на пандемия и необходимостта от бързо преминаване към обучение от разстояние съществен проблем се оказва недостигът на необходимата техника при учениците и учителите. Въпреки че много от тях бяха подпомогнати с набавяне на таблети и други технически средства, по данни на МОН в началото на първата Covid-19 вълна в България около 5% от учениците, не са се обучавали поради липса на необходимата техника. В тези условия съвременният учител е изправен пред проблема за намиране на адекватен начин за осъществяване на образователен процес чрез временно прилагане на алтернативни методи като персонални консултации по телефона, контакт с обучаемите посредством другите технически средства и способи и т.н. *Ресурсното обезпечаване на образователния процес е основна предпоставка за неговото осъществяване*, а осигуряването на електронни устройства на ученици и учители е основен проблем пред българското образование.

➤ **Липса на необходим достъп до интернет**³ – Достъпът до интернет и наличието на качествена интернет връзка са ключови условия за провеждане на обучение от разстояние в електронна среда. Прилагането на синхронен процес на преподаване и учене е определящо за поддържането на активни взаимоотношения между учител и ученици. Данните НСИ⁴ по отношение достъпа на домакинствата до интернет за 2020 г. показват, че 78.9% от населението на България има достъп до мрежата. От тук следва изводът, че само поради тази причина минимум 20% от всички ученици, не са се включили в ОРЕС по време на първата вълна от Covid-19 у нас. Друг съществен проблем е ниският процент на лицата, които използват интернет за учебни дейности. Отново по данни на НСИ за 2020 г. под 10% от населението на България с достъп до интернет използва този ресурс за учебни цели. Така например едва 6.7% използват интернет участие в онлайн курс; 9.6% използват учебни материали онлайн, но не и пълен онлайн курс (напр. аудио-визуални материали, софтуер за онлайн обучение, електронни учебници); 8% пък се общуват с преподаватели или други учащи чрез образователни сайтове/портали. Този значим проблем *възпрепятства непрекъснатото взаимодействие между учител и ученик* и налага необходимостта от търсене на алтернативни възможности за осъществяване на синхронно и асинхронно обучение.

➤ **Компютърна зависимост и интернет рискове** – Условията на извънредно положение налагат образователна реформа, която да изведе училищата, учениците и родителите в нови модели на комуникация, обучение и професионално развитие. Осъществяването на обучение от разстояние в електронна среда налага постоянното използване на информационните технологии и свободен достъп до интернет, което крие и своите рискове при по-малките ученици. Компютърната зависимост при подрастващото поколение се явява сериозен проблем, тъй като децата прекарват много часове в мрежата, а това води до множество опасности като кражба на профил⁵, отваряне

³ По данни на НСИ за 2019 г. основните причини, поради които домакинствата нямат достъп до интернет са: Наличен е достъп до интернет на друго място (напр. на работното място) - 0.9%; Няма нужда от интернет (не е полезен, интересен и др.) 12.5%; Оборудването е твърде скъпо - 4.7%; Разходите за достъп са твърде високи (телефон, абонамент и др.) - 6.0%; Липса на умения за работа с интернет - 10.4%.

⁴ <https://www.nsi.bg/bg/> Статистически данни > Бизнес статистика > НИРД, иновации и информационно общество > Информационно общество > Използване на ИКТ в домакинствата > Използване на интернет в домакинствата.

⁵ 0.1% от населението на България на възраст между 16 и 74% години никога не са използвали интернет, поради опасения относно поверителността или сигурността (напр. за предоставяне на лични данни в интернет или вирусни атаки).

на снимки и видеоклипове с неправилно за децата съдържание, дезинформация, фалшиви новини и др. В този контекст *засиленото използване на интернет в образованието изисква от съвременния учител да формира в учениците умения за безопасното му и правилно прилагане*, за разпознаване на рискове и заплахи и за избягване на фалшиви новини.

На база извършения SWOT анализ на обучението от разстояние в електронна среда на национално ниво се препоръчва предприемане на конкретни действия за насърчаване на силните и неутрализиране на слабите страни и заплахите във връзка с постигане на по-висока ефективност на дигитализираното образование в България:

Първо: Сред силните страни на ОРЕС и насърчаване развитието на модерното дигитализирано образование е използването на онлайн платформа с множество функции и възможности, което създава условия за унифицирана учебна среда посредством висококвалифицирани, обучени и способни учители, чрез съчетаване на държавните образователни стандарти и творчески подход в дейностите с учебната информация. Прилагането на модерните технологии в образователния процес спомага за повишаване мотивацията за учене чрез атрактивност посредством приложение на технически средства за обучение, които подпомагат съвременния учител да поддържа вниманието на учениците в учебния процес. Използването на съвременните дигитални технологии позволява на съвременния учител да внедрява нови методи и стратегии на обучение.

Второ: Основните възможности, които дигитализираното образование и по-конкретно ОРЕС разкрива пред образователния процес в България, са използване на богато виртуално пространство и разнообразни електронни ресурси, които позволяват презентирание и предаване на знания, ангажиране на обучаемите посредством извършване на дейности, пряко взаимодействие между участниците в процеса. Създават се предпоставки за едновременно информационен прием от страна на всички сетивни възприятия, което позволява да се осмисли по нов начин реализацията на принципа нагледност. Дава се възможност за електронно оценяване, което навлиза все по-широко в образованието.

Трето: Като слабости на ОРЕС се открояват липсата на необходимата дигитална грамотност сред част от учителите и учениците, което е ключов фактор за успешното и ефективно протичане на учебния процес в условия на дигитализация. Липсата на реален контакт между обучаващ и обучаем, поради физическата отдалеченост на учениците, ограничава достъпа на учителя до тях в сравнение с присъственото обучение. От друга страна, недостатъчният обхват на учениците в ОРЕС налага съвременният учител да компенсира пропуснатите знания на учениците, които нямат възможност за електронно обучение с помощта на допълнителни методи и инструменти.

Четвърто: Заплахите пред ефективното провеждане на ОРЕС са недостиг на необходима техника за неговото осъществяване, което налага своевременно ресурсно обезпечаване на образователния процес с нова модерна техника, която да бъде предоставена на ученици и учители. От друга страна, липсата на необходим достъп до интернет също се явява ограничаващ фактор на дигиталното образование. Този значим проблем възпрепятства непрекъснатото взаимодействие между учител и ученик и налага необходимостта от търсене на алтернативни възможности за осъществяване на синхронно и асинхронно обучение.

Въз основа на направените *изводи* може да се обобщи, че съвременните учители могат да постигнат по-висока ефективност на дигитализираното образование чрез провеждане на различни форми на електронно обучение и използване на иновативни методи и дигитална грамотност, които спомагат в пълна степен да се извлекат допълнителни ползи за оптимизиране на образователния процес. В търсене на

възможности за промяна на образователната парадигма се налага увеличаване на инвестициите за обучение от разстояние в електронна среда, за подобряване на обучението и за създаване на подходяща електронна инфраструктура. Насърчаване използването на интерактивни методи на обучение улеснява възприемането на нова информация и активизира интереса на учениците, което позволява на съвременния учител да прилага по-голяма гъвкавост и творчество, както и да провокира асоциативното им мислене и да засилва тяхната роля в учебния процес.

Използвана литература:

Георгиева, Ц. Информационно-комуникационните технологии в образованието – парадоксалният ефект на стимула, приближаващ ни към реалната среда. – V-та Национална конференция „Образованието в информационното общество”, сборник с доклади, 2012

Национална стратегия за въвеждане на ИКТ в българските училища, 2000

Монова, М., Шурелова, Я. AVATAR – един курс за преподаване чрез виртуалния свят. – Образование и технологии, 2011

Райчева, Н. Дистанционното обучение като педагогически факт: същност, структура, функциониране. – Списание на Софийския университет за електронно обучение, 2011/2

Сапунджиев, М., Богданова, Т., Горанова, Е. Методи за електронно обучение. – Научни трудове на Русенския университет, 2016, том 555, серия 11

Стратегия за ефективно прилагане на информационни и комуникационни технологии в образованието и науката на Република България, 2014-2020 г.

Терзиева, В. Кадемова-Кацарова, П. Съвременни ИКТ базирани методи за обучение. – VI-та Национална конференция. Образованието в информационното общество

Христова, А., Петрова, Св., Папазова, Е. Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование. Институт за научни изследвания, 2020

Начало

ОБУЧЕНИЕТО ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА – ВИРТУАЛНИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА (НЕ)РЕАЛНОСТ

Димитър Й. Новаков
ОУ „Лазар Станев“, Плевен

DISTANCE LEARNING IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT – VIRTUAL TRANSFORMATIONS OF EDUCATIONAL (NON)REALITY

Dimitar Y. Novakov
Secondary School “Lazar Stanev”, Pleven

***Анотация:** Докладът засяга промяната на парадигмата на масовото образование в контекста на дълбоките обществени промени, следващи от т.нар. четвърта индустриална революция*

***Ключови думи:** класно-урочна система, индустриални революции, образователна среда, виртуална образователна реалност, дехуманизация*

***Abstract:** The report concerns the paradigm shift in mass education in the context of the profound social changes following the so-called Fourth Industrial Revolution.*

***Key words:** classroom education system, industrial revolutions, educational environment, virtual educational reality, dehumanization*

В продължение на повече от три столетия класно-урочната система на организация на всеобщото образование е основата, върху която се градят образователните системи на почти всички държави в модерния свят. В прехода от Средновековието към Новото време тази система показва неоспорими предимства и подчертава целесъобразността да се създават класове, които обхващат учениците от една и съща възраст и с приблизително еднакво ниво на подготовка. Класно-урочната система възниква и се утвърждава в резултат на обективната необходимост от масовизиране на образованието в условията на прехода от средновековното общество към обществото на Новото време, предполагащо равнища на масова образованост на базисно ниво, необходима за успешното осъществяване на индустриалната революция. В контекста на класно-урочната система училището не е само място за усвояване на емпирични знания, а адаптирана социална среда за приобщаване на учениците към обществения живот, тоест за успешна социализация.

Към днешна дата светът се намира в процес на трансформация от демократично общество към такова, доминирано от технократски елити, притежаващи властови инструментариум, доминиран от високите технологии. Опитите за преобразуване на постиндустриалните общества във високотехнологични такива предполага нови измерения на общественото образование и възможна промяна на парадигмата: от присъствена, реална физическа среда към виртуална образователна реалност.

Според Клаус Шваб новите технологии ще доведат до сливане на физическия, дигиталния и биологичния свят, което крие едновременно огромни възможности и потенциална опасност. Скоростта, мащабът и дълбочината на тази революция ще окажат влияние както върху световната икономика и политика, така и върху обществото и отделния човек.

Щом цялата индустрия се трансформира, то значи същото би трябвало да се случи и с формалното образование. Проблемът обаче е, че икономиката и образованието не се подчиняват на едни и същи принципи и не би следвало процесите в тях да са тъждествени. Докато в първия случай новите технологии се внедряват възможно най-бързо с цел по-голямо производство и по-голяма печалба, то образованието е социална необходимост, контролирана не от частни компании, а от обществото, т.е. държавата.

Тоталната промяна на средата, в която се осъществява общественото образование от присъствена такава към моделирана виртуална среда, предполага изчезването на една от най-важните и незаменими функции на системата на общото образование, а именно социализирането на личността в континиума на образователния процес.

Към настоящия времеви момент в образователната практика се използват няколко форми на организация на обучението. Това са класическото присъствено обучение в реална физическа среда, дистанционното обучение, което би могло да се проведе в реално време (on line learning) и различните комбинации между двете форми.

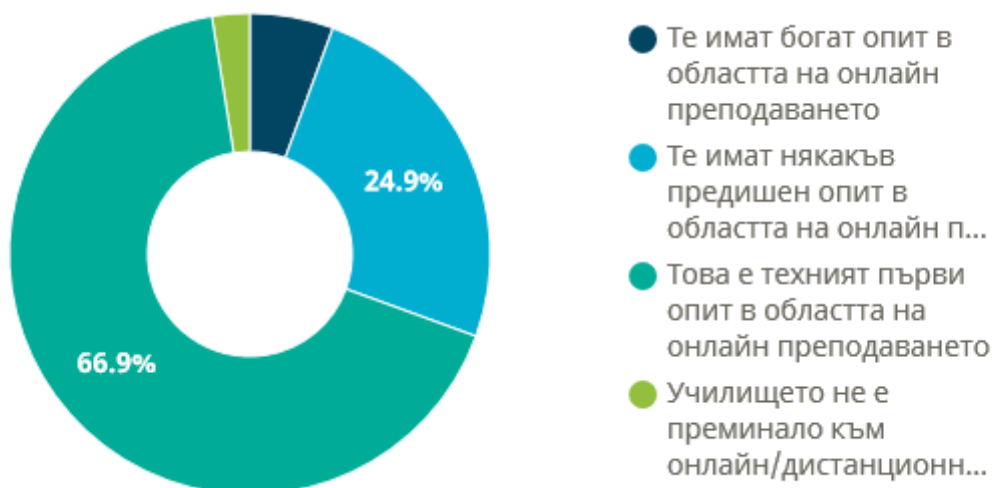
Целесъобразността, ползите и респективно вредите от дистанционното обучение би следвало да се разглеждат от общодидактическа гледна точка, както и от позициите на частните дидактики. Гореспоменатите моменти, както и психологическите аспекти на промяната на парадигмата безспорно ще бъдат обект на множество бъдещи изследвания и последващи теоретични концепции. В началото на 2020 година обаче в глобален мащаб се случи едно събитие, което в голяма степен се яви като лакмус за пригодността на обществените образователни системи за преминаване към on line режим на обучение във виртуална среда. Пандемията от COVID-19 и последвалите извънредни мерки, включващи периоди на физическо и социално дистанциране, поставиха общественото образование в извънредна ситуация и в огромна степен демонстрираха неговото изключително значение за нормалното функциониране на социума. Предвид факта, че ситуацията все още не би могла да се приеме като напълно нормализирана и последвалите обобщения в някаква степен следва да се приемат с определена доза условност.

При дистанционно обучение основен проблем се явяваше техническата обезпеченост на обучаемите и дигиталната такава на обучаемите и обучаващите. Въпреки че дистанционното обучение има някои очевидни предимства както за учителите, така и за учениците, много учители трудно преминават към онлайн преподаване поради неминуемо краткото предизвестие. Освен това не може да се гарантира, че всички ученици, особено тези в неравностойно положение, ще останат ангажирани и ще участват постоянно в онлайн часовете.

Анкета, проведена от www.schooleducationgateway.eu – европейска онлайн платформа за училищно образование сред 4859 души, от които 86% учители и директори, даде следните резултати:

Резултати (N=4859)

1. Помислете за Вашето училище или за някое училище, за което знаете – кое твърдение описва най-добре опита на учителите с онлайн преподаването?

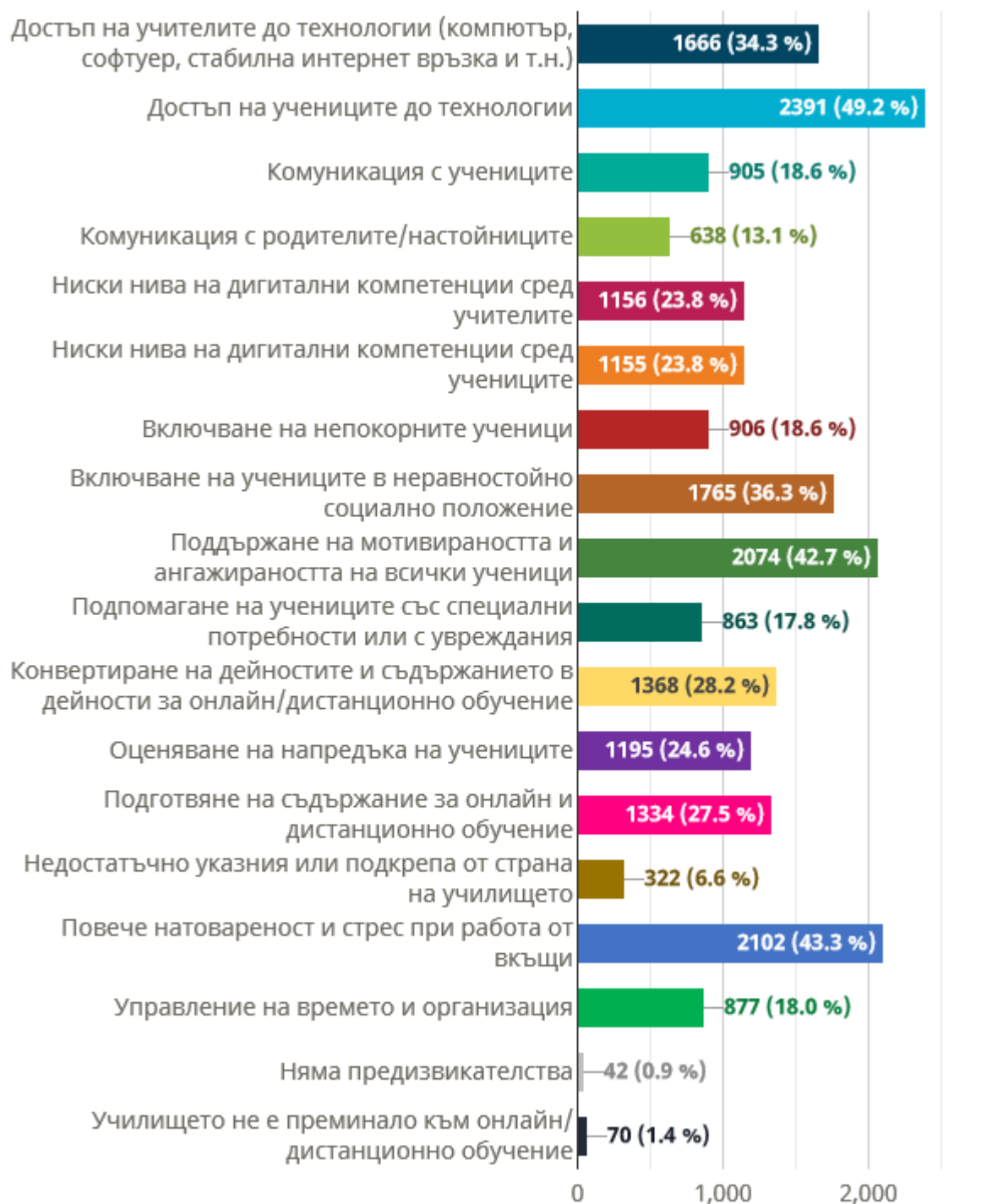
За 67% от анкетираните това е техният първи опит в областта на онлайн преподаването. 25% имат някакъв, а само 6% - богат опит в областта на онлайн преподаването. Според 3% от анкетираните тяхното училище не е преминало към онлайн/дистанционно обучение.

2. Като учител или от името на учител, когото познавате, кое Ви изненадва приятно от онлайн обучението?

Най-приятната изненада, спомената от 38% от анкетираните, са иновациите (т.е. свободата да се експериментира с педагогическата практика). Следват гъвкавост (33%), широка гама от дигитални инструменти (31%), достъпност на платформи, материали и ресурси (27%) и повече самостоятелност и мотивация сред учащите (23%). 14% отчитат участието и забавлението на учениците, като само 11% от анкетираните са приятно изненадани от подобрените отношения с учениците, а 10% от лекотата на употреба на онлайн обучението (дистанционното обучение).

3. Според Вас кои са основните предизвикателства за учителите при преминаването към онлайн/дистанционно обучение? Изберете до пет опции.

Анкетираните бяха помолени да изберат пет предизвикателства от списък със 17. По-малко от 1% докладват липсата на такива. Най-често споменаваното предизвикателство е достъпът до технологии (компютри, софтуер, стабилна интернет връзка и т.н.), независимо дали за учениците (49% от анкетираните), или за учителите (34%). 43% докладват за повече натовареност и стрес при работа от вкъщи (като 18% намират управлението на времето и организацията за трудност).

Най-голямото предизвикателство във връзка с подпомагането на учениците е поддържането на мотивираността и ангажираността им (43% от анкетираните са избрали тази опция), следвано от включване на учениците в неравностойно социално положение (36%), включване на непокорните ученици (19%) и подпомагане на учениците със специални потребности или с увреждания (18%).

Дигиталните компетенции се смятат за предизвикателство както сред учениците (24%), така и сред учителите (24%). Най-често споменаваното предизвикателство във връзка с учебното съдържание и оценяването е конвертирането на дейностите и съдържанието в дейности за онлайн/дистанционно обучение (28%), следвано непосредствено от подготвяне на съдържание за онлайн и дистанционно обучение (27%) и оценяване на напредъка на учениците (25%). 19% от анкетираните докладват за проблеми в комуникацията с учениците, а 13% - с родителите или настойниците. Само 7% намират недостатъчните указания или подкрепа от страна на училището за предизвикателство.

4. Какво би способствало най-много за това учителите да подпомогнат онлайн обучението, докато училищата са затворени?

От осемте възможности най-често избирана е „повече безплатни ресурси и инструменти от компаниите за образователни технологии“ (45%). Друг полезен тип

учебно съдържание са уебсайтовете с изброени полезни ресурси (29%) и образователните ТВ програми от националните медии (10%).

Втората, най-често споменавана, опция за подкрепа са ясните указания от Министерството на образованието (41%).

Често се споменават и различни видове професионално развитие, и по-конкретно, бързи курсове за онлайн преподаване (37%), уебинари и срещи с помощта на TeachMeet, където учителите да споделят идеи и предизвикателства (22%), видеоклипове и видео планове на уроци от добри практики (31%) и лесен контакт с експерти, с по-опитен учител в областта на онлайн преподаването или ИКТ експерт (24%).

5. Според Вас, поради текущите обстоятелства, породени от вируса COVID-19, когато училищата бъдат отново изцяло отворени, онлайн преподаването (дистанционното преподаване) ще остане ли неразделна част от училищната практика?

Според 44% от анкетираните училището ще бъде малко по-различно, с повече онлайн обучения от преди. Други 17% смятат, че училището ще бъде доста различно: онлайн преподаването ще стане неразделна част от училищните практики. От друга страна, 39% смятат, че много малко ще се промени, 32% изразяват съгласие, че училището ще се върне към първоначалната си практика, с малки промени, а 7% допускат, че училището ще се върне изцяло към първоначалната си практика¹.

По същото време в статия, публикувана в The Wall Street Journal, журналистите Таунъл Хобс и Лий Хоукинс цитират и проучване на организацията с нестопанска цел NWEA, което включва около 5 милиона ученици. То показва, че американските деца ще се върнат на училище през есента с около петдесет на сто по-малко знания по математика в сравнение с тези, които получават в една традиционна учебна година. Особено слаби са резултатите при деца от малцинствата и семейства, които нямат равен достъп до технологии, както и при семейства, силно засегнати от икономическата криза².

В българското образователно пространство до този момент има няколко проучвания с претенция за представителност относно плюсовете и минусите на дистанционното обучение в електронна среда, но определено следва да се отчете твърде краткият времеви интервал и невъзможността да се отчетат устойчиви тенденции при конструирането на виртуална образователна среда. На първо време могат да се формулират някои негативи, които при следващи моменти на преминаване към on line

¹ www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/viewpoints/surveys/survey-on-online-teaching.htm

² www.wsj.com/articles/schools-coronavirus-remote-learning-lockdown-tech-11591375078

обучение, както и при неминуемото интегриране на виртуалната образователна среда към реалната такава би следвало да се отчетат и бъдещата нова образователна реалност да се опита да ги минимизира. Най-общо, тези негативи се отнасят до това, че дългото присъствие във виртуална среда води до повишаване нивата на тревожност и предполагат депресивни състояния. Затруднено е развитието на социалната и емоционална интелигентност, социалните и граждански компетентности се формират доста трудно в условията на виртуална образователна реалност. Буди притеснение възможността в условията на виртуална образователна среда реалната личност на ученика постепенно да бъде изместена от виртуална проекция, която не винаги кореспондира с реалната ѝ същност. Тази възможност би следвало внимателно да се анализира, за да не се стигне до дехуманизация на образованието и до неминуемите поражения върху социума.

Използвана литература:

Коменски, Я.А Велика дидактика. София: БАН, 1957

Шваб, Кл. Четвъртата индустриална революция. София: Хермес, 2016

Христова, А., Св. Петрова, Е. Папазова. Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование. София: Институт за изследване на образованието, 2020

Hobbs.T.D and L.Hawkins The Results Are In for Remote Learning: It Didn't work, достъпен чрез <https://www.wsj.com/articles/schools-coronavirus-remote-learning-lockdown-tech-11591375078>

Анкета на тема онлайн и дистанционно обучение – резултати, достъпен чрез <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/viewpoints/surveys/survey-on-online-teaching.htm>

Начало

ОБУЧЕНИЕ НА ДЕЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА

Зоя Ив. Кокалова

Регионален център за подкрепа процеса на приобщаващо образование - Плевен

EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE ELECTRONIC ENVIRONMENT

Zoya I. Kokalova

Regional Center for Support of the Process of Inclusive Education - Pleven

Анотация: Обучението в е-среда се явява като сериозно предизвикателство пред педагогическите специалисти, подкрепящи децата със специални образователни потребности в детските градини. Актуалната ситуация ни изправя пред необходимостта да преразгледаме и актуализираме обучителните подходи при реализирането на допълнителна подкрепа. Появи се необходимостта за повишаване на знанията и компетенциите на специалистите при работа в дигитална образователна среда. Новият метод – дистанционно обучение или обучение от разстояние, осигури непрекъснат обучителен процес на всяко дете със специални образователни потребности.

Ключови думи: е-среда, специални образователни потребности, обучение, допълнителна подкрепа

Abstract: Learning in an e-environment is a serious challenge for pedagogical specialists supporting children with special educational needs in kindergartens. The current situation confronts us with the need to review and update the training approaches in the implementation of additional support. There is a need to increase the knowledge and competencies of professionals working in a digital educational environment. The new method - distance learning or distance learning provided a continuous learning process for every child with special educational needs.

Key words: e-environment, special educational needs, training, additional support

Въведение

При децата със специални образователни потребности в детските градини от първостепенно значение за развиване, надграждане и прилагане на умения е контактът лице в лице. Този обучителен процес бе прекъснат и децата останаха без подкрепа. Като специалисти от Регионален център за подкрепа процеса на приобщаващо образование (РЦПППО) - Плевен реализирахме дистанционна подкрепа в е-среда за всички деца на ресурсно подпомагане, за да продължи приобщаващото образование под нов формат - дистанционно преподаване и учене.

Е-обучение е ново условие в образованието, възникнало в резултат от настоящата пандемия на корона вирус. За да продължи процесът на подкрепа на децата със специални образователни потребности и техните семейства в условия на изолация, се наложи необходимостта от предоставянето на достъпно дистанционно обучение в електронна среда. Стремешът за достъпност до образованието проектира актуализиране на обучителните подходи и наличните компетентности на педагогическите специалисти. При работата с деца на допълнителна подкрепа - ресурсно подпомагане, се адаптират образователните дейности по достъпен начин, който осигурява възможност за участие и учене. Прилагат се различни подходи, методи, продиктувани от различните затруднения и нужди, от различният стил на учене и усвояване на информацията. При едно аутистично дете, което има затруднения в общуването, за да има развиваща функция обучението, се прилага подход на интензивно взаимодействие, за да се усвоят умения за комуникация и взаимодействие преди речта, като зрителен контакт, мимики, способност за копиране на звуци и споделено внимание, да се редуцира повтарящото се и

самонараняващо се поведение. За да отговорим адекватно на нуждите на всяко дете със специални потребности, се наложи потребността от гъвкаво реструктуриране на обучителните подходи и адаптиране на преноса на информация, целяща развитие, надграждане на умения, повишаване на компетенциите на децата.

Бариери при предоставянето на дистанционна подкрепа:

Наложи се повишаване на компетенциите на педагогическите специалисти за боравене с различните технически средства и цифрови устройства, за създаване на електронни адаптирани продукти, съответни на потребностите на всяко дете и обвързани с тематичните направления за съответната възрастова група.

Дейността на ресурсния учител, който има функция да подкрепя детето по съответните тематични направления, бе затруднена от липсата на контакт с учителя на групата и тематичните разпределения по теми и срокове. В подкрепа на ресурсния учител взеха участие доброволно малка част от учителите, поради факта, че детските градини не предоставяха дистанционно обучение по време на пандемията. Наложи се ресурсният учител сам да търси информация от електронни сайтове, което допълнително утежни процеса на работа. Друг утежняващ фактор беше и равнището на технически компетенции на ресурсните учители. Трябваше в кратки срокове всеки да придобие нови технически умения, които да реализира в адаптирането на различни е-образователни продукти чрез различни цифрови ресурси.

Адаптирани авторски е- продукти:

- Работни листове
- Презентации
- Колажи
- Картини
- Аудио
- Видео
- Филм

За да дадем възможност на обучаемите, учебното съдържание бе достъпно в множество форми. Включени са множество медийни формати. Създават се изображения, които имат описание на съдържанието и насоки за работа. Възможностите за учене са съобразени с потребностите и затрудненията на всяко дете, съобразени са и с това дали детето изпитва удоволствие от ученето. Например, при зрительно затруднено дете се прилагаше аудио формат с описание и музика. Съдържанието се пресъздаваше с интонация, която да е увлекателна като приказка, подкрепена с музикален фон. (Приложение)

Други бариери при предоставянето на дистанционна подкрепа: всички деца в условията на детската градина се придържат и следват установения режим на дейностите в групата. При обучението на децата със специални образователни потребности една от целите е развитие на умение за пренос на наученото в други условия. Децата, които не са усвоили това умение беше трудно да се организират и да учат.

За да постигнат напредък, някои от децата се нуждаят от лично, индивидуално внимание. Личният контакт и пряката връзка на учителя с детето „лице в лице“ е фрустриран от възрастовата граница, от вредността от електронните устройства и от спецификата на учене. Например, при едно от децата в моята група по никакъв начин не можеше да осъществим визуална връзка в реално време чрез видео приложение, защото самото то избягваше и отказваше този начин на учене.

Последващо затруднение е желанието и възможностите на родителя да съдейства в обучителния процес. В актуалната ситуация за пореден път “ролята на родителите е значима и много важна в процеса на развитие на приобщаващото образование“ (Кръстев, 2020, с. 83).

Други ограничаващи фактори са достъпът до електронни устройства, боравенето с тях и желанието за пренос на подадената информация. За да се облекчат родителите при прехода към дистанционно обучение, се приложиха различни начини за предоставяне на развиващи теми по образователните направления. Мостът/посредник между детето и учителя бе родителят, на който се наложи да поеме активна роля при предоставянето на приобщаващо учене. За подкрепа на всяко дете в условията на присъствено обучение в детската градина е организирана както архитектурната среда, така и са определени специалисти. За едно дете може да е определен екип от специалисти, който включва ресурсен учител, логопед, психолог. Този ресурс за подкрепа в условията на изолация стана тежка отговорност на родителя, който трябваше да поеме ролята на всеки един от специалистите. Родителят ще получи външна помощ от всеки един специалист под формата на указания и дидактични материали. Тежка и трудна отговорност, която изисква пълна ангажираност и отдаденост на родителя при обучението на детето в домашна среда. С всеки един родител предварително беше дискутирано с какви ресурси разполага, като например по какъв начин ще е удобно за родителя да получава образователните продукти, възможности и достъп до електронни устройства, с какво време разполага, как предпочита, как е организирано пространството, има ли място за учене, място за двигателна дейност, с какви дидактични инструменти разполага, кой ще се грижи за детето, ако родителите са трудово ангажирани.

Възникнаха няколко варианта за образователен пренос:

- Разговор по телефон
- Използване на приложения вайбър, месинджър
- Видео връзка
- Използване на имейл
- Създаване на затворени групи във фейсбук
- Разпространение на хартиен носител

За тези деца, при които ограничаващи фактори са бедността и отдалеченото малко населено място, ще дам пример от колега ресурсен учител как е организиран предоставянето на подкрепа. За да осигури достъпност до образователни материали, педагогическият специалист се е свързал с представител на кметството, който ще получава материалите по пощата на хартиен носител и те ще бъдат доставени до домовете на децата.

Всички деца получиха е-материали, но известна част от тях не бяха ангажирани поради negliжиране и отказ за обучение от страна на родителя.

Друга бариера бе наборът от дидактични инструменти в семейна среда. За да облекча родителите, развиващите задачи включваха материалите, с които разполагаха у дома и визуални или речеви насоки за пресъздаване на дидактични игри. Като например инструментите за учене включваха: хранителни продукти, картонени, хартиени, пластмасови материали, инструменти в подкрепа на домакинските задължения, материали от природата, играчките около детето.

За да постигнат напредък, някои от децата се нуждаят от индивидуално внимание и квалифицирани специалисти. По време на изолация се трансформира учебният опит на децата по отношение на образователните възможности, които предоставя електронното обучение. Въпреки недостатъците на дистанционното обучение, се открояват и някои предимства.

Предимства на обучение чрез използването на дигитални технологии:

- Използва се нов метод на обучение – дистанционно обучение(обучение от разстояние).

- Създадена е нова среда за обучение, която изисква развитие на нови умения за самоконтрол и мотивация за самостоятелно учене без контрол от педагогическия специалист.
- Възможност за напредък със собствено темпо. Всяко дете може да учи, когато иска и колкото иска.
- Възможности за участие в свои условия.

За някои деца, като например от аутистичния спектър, все още няма изградена приобщаваща среда. Тези деца могат да изпитват болка от средата, да се разстроят и да проявят поведение под формата на кръсъци, пищене, удряне, нараняване, плач, хаотично поведение, импулсивност. За едно дете осветлението, смесването на различни шумове, многото цветове, миризми могат да предизвикат предизвикателно поведение с негативни прояви. Ученето в домашна среда може да се случва в тиха и спокойна обстановка, децата могат да се занимават с дейности, които желаят и с темпо, удобно на тях.

- Намалена е необходимостта от пътуване

За някои деца мобилността е ограничена, защото липсват достъпни съоръжения. Налага се и постоянен човешки ресурс за подкрепа, за да се осигури функционирането на детето в условията на детската градина.

- Достъп до материали и ресурси от Интернет
- Познавателни представи на родителя за работата на педагогическия специалист

Когато детето се върне в условията на детската градина, родителят ще има по-задълбочени познания за учебната организация, подходите, стратегиите и методите, които прилага учителят при взаимодействието с неговото дете. Това познание ще осигури яснота и спокойствие за функционирането на детето в общообразователни условия.

- Създадох се много електронни продукти, които в бъдеще ще са в подкрепа на всички участници в образователния процес

Недостатъци при обучението чрез дигитални технологии:

- Достъп до интернет за педагогическите специалисти и родителите
- Без компютър не може

Всеки специалист от РЦПППО - Плевен разполага със служебен преносим компютър. Не всяко семейство разполага с компютър и достъп до Интернет.

- Липсва рамка на дистанционно преподаване в е-среда за детските градини

Всеки педагогически специалист трябваше сам да организира приобщаващия обучителен процес.

- Липсва незабавна обратна връзка от детето.
- Липсва реален поглед за проследяване на функционирането на детето.

Разчита се на информацията, подадена от родителя.

- Планирането и предоставянето на дистанционна подкрепа от разстояние изисква нови технически умения за осигуряване на достъпност и дълго време, прекарано пред дигиталните устройства.

Отнема се време, докато се открият, създадат и приложат подходящите техники за обучение, които да са достъпни и ефективни.

- Родителят трябва да притежава дигитална грамотност – компетенции за боравене с електронни съобщения, уебсайтове
- Затруднено социално функциониране

При децата със специални образователни потребности от съществено значение е развитие и прилагането на социални умения за функциониране в обществени условия. По време на изолация взаимодействието е ограничено, познанието не може да се пренесе в други условия, а това ще прекъсне реализиране на знанията чрез опита.

- Прекъсване или регрес на социалното и познавателно функциониране.

При връщане в условията на присъствено обучение в детската градина при някои деца и родители споделят, че наученото преди пандемията е забравено.

Кой формат да изберем и как да организираме образователната информация?

- Да избягваме претрупването с визуална и речева информация.

Предоставянето на информация трябва да е премерено. Някои от децата се ориентират по визуални символи, а за други е необходима речева инструкция. За някои деца се налага една задача да се разбие на няколко части, които да се подават поотделно, а не накуп и отложени във времето.

- При адаптирането на информацията трябва да се съобразим със стила на учене и интереса на детето.

Пример: Ако предложим хартиен информационен носител на дете, което не желае да хване графичен инструмент и да манипулира с него, за да се случи ученето, съдържанието и условията на дидактичните задачи предлагаха мултисензорен подход.

- Използване на изображения - символи, показващи какво следва да се направи.
- Информацията към родителите да е на достъпен и разбираем език.

В специалната педагогика има термини, с които боравим, чието значение родителят не знае и няма да разбере посланието, а това ще го затрудни и ефективността ще е малка.

- Дейностите за изпълнение да са конкретно насочени към удовлетворяване на индивидуалните нужди.

Например: За да подкрепим вниманието към поставените задачи при дете с хиперактивност и дефицит на внимание, конкретните дейности трябва да са организирани и насочени към осигуряване на двигателна активност – учене чрез движение.

Дистанционното обучение в е-среда се превърна в предизвикателство за всички участници. Реализирането на домашно обучение, съобразено с нуждите на всяко дете, подкрепи родителя с развитие на познавателен опит чрез прилагането на различни обучителни и поведенчески техники, което е предпоставка за развитие на приемственост и уеднаквяване на методите на взаимодействие. Необходимо условие за усвояване и надграждане на умения е уеднаквяването на прилаганите стратегии, подходи, методи и тяхното приложение в семейна среда. Педагогическите специалисти развиха нови умения за боравене с цифрови ресурси. Прилагането на дистанционно обучение създаде ново условие, което ще подкрепи приобщаващото образование и неговият непрекъснат процес. При отсъствие на дете от детската градина специалистите от РЦПППО - Плевен са ангажирани да предоставят дистанционна подкрепа. Моделът на директно обучение се трансформира в модел на дистанционно обучение в е-среда чрез използването на посредник. Повиши се комуникацията между учителя и родителя, обменяха се идеи за това какво работи добре, за да се създадат дейности за домашно обучение. Родителят се почувства подкрепен и знаещ как да реализира учене. Според мен най-ефективният метод за достъпност и разбиране на информацията са обучителните видеоклипове за родителя, които са кратки, разбираеми и показват работния процес. Създаването на тези видеоклипове изисква много време от педагогическия специалист – не само заради боравенето с цифрови устройства, но и заради адаптирането към съответната потребност. Всяко едно усилие си заслужава!

Приложение

Да си направим постер
Групиране на предмети според тяхната функция
Играчки

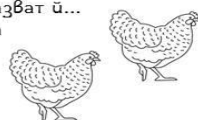
Необходими материали: брошури от магазини;
ножица, лепило; лист от скицник

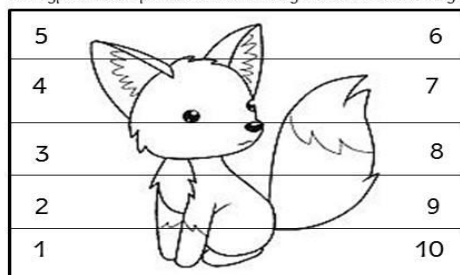
1. Разрязваме листа по пунктирните линии и подаваме задачите една по една.

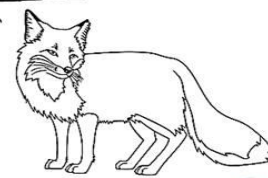
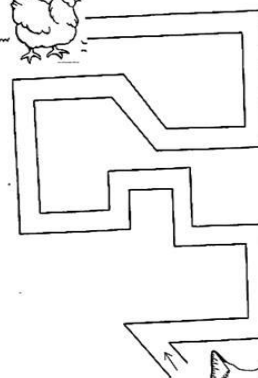
2. Риж кожух и остър нос,
Отдалеч надушва кос.
И кокошките обича
Тази чудна хубавица,
Дето казват й...
Лисица

4. Разрежи по вертикалните линии и залепи частите на пъзела.

3. С пръстче проследи пътя на лисицата до кокошката като започнеш от стрелката. Очертай пътя.

Използвана литература:

Арсова, М. Педагогика на деца и ученици с множество увреждания. София: ИК „ФЕНОМЕН“, 2015

Кръстев, А. Приобщаваща интелигентност. София, 2020

<https://www.learndash.com/how-e-learning-is-better-for-special-needs-students/> (посетен на 12.05.2021)

<https://edition.cnn.com/2020/09/24/health/special-needs-students-online-learning-wellness/index.html> (посетен на 12.05.2021).

<https://www.edutopia.org/article/new-strategies-special-education-kids-learn-home> (посетен на 12.05.2021).

<https://www.studyseed.co.uk/inclusive-online-learning-for-children-with-a-disability-or-learning-difficulty-accessibility-methods> (посетен на 12.05.2021).

Начало

ОБУЧЕНИЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ НА УЧЕНИЦИ ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ

Кристина С. Симеонова-Андреева
ОУ „Иван Хаджийски”, Троян

DISTANCE LEARNING FOR STUDENTS FROM VULNERABLE GROUPS

Kristina S. Simeonova-Andreeva
Secondary School “Ivan Hadjiiski”, Troyan

Анотация: Обучението от разстояние на ученици от уязвими групи изисква специфични методи на работа предвид затрудненията, които децата срещат. Работата с родителите също има своите особености. В доклада се разискват добри практики в тази връзка.

Ключови думи: учебен процес, дистанционно обучение, образователни ресурси, ИКТ, етнос, уязвими групи, образователен медиатор, синхронно обучение, КОВИД-19.

Abstract: The training of students from vulnerable groups requires specific methods of work given the difficulties that children face. Working with parents also has its peculiarities. The report examines good practices in this regard.

Key words: learning process, distance learning, ethnicity, ICT, educational resources, educational mediator, vulnerable groups, synchronous learning, COVID-19.

Пандемията от COVID-19 реорганизира учебния процес, който се провежда от разстояние в електронна среда и други неприсъществени форми на обучение. В случая на преден план се появи затруднението от провеждане на дистанционно обучение на уязвимите групи¹ от учениците.

Всяко дете има право на достъп до образование независимо от етническия произход, наличието на увреждане или икономическото положение на семейството и това право е залегнало в Конвенцията на ООН за правата на детето². Но за да бъде осъществявано обучението в дистанционна среда, трябва да има достъп до сравнително бърз Интернет, както и техническо устройство за осъществяване на учебния процес.

Един от важните показатели за готовността на училищата да провеждат дистанционен учебен процес в електронна среда е наличието на виртуална учебна среда, която да бъде достъпна и от устройства извън училището. Предвид създалата се ситуация много училища се принудиха бързо да създадат такава, за да могат да отговорят на изискванията за провеждане на учебния процес.

В доклад на *Институт за изследвания в образованието* от 2020 г. се констатира изследването на Европейската комисия (ЕК) за информационни и комуникационни

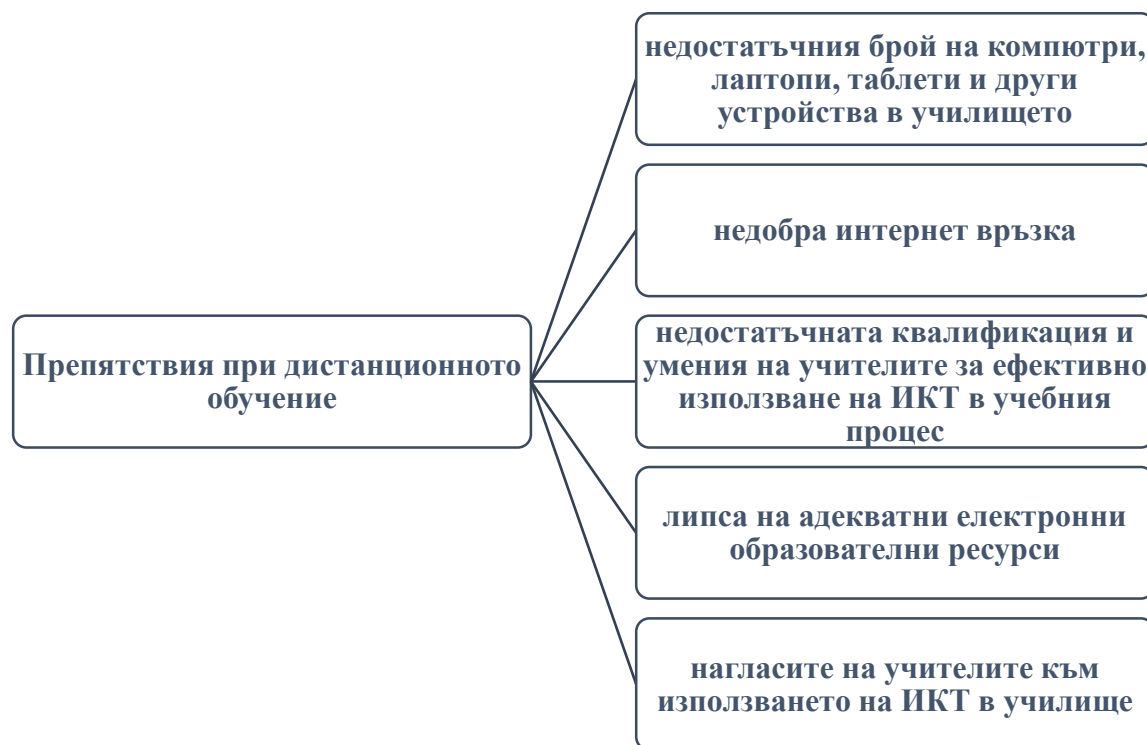
---

¹ Както е известно, във всяко общество съществува група от хора, чийто статус, възможности за развитие и обучение изискват по-специални условия. В основата на приобщаващото образование стои разбирането, че не децата са създадени за образователната среда, а образователната среда е създадена за децата и тя трябва да се организира, променя и усъвършенства по такъв начин, че да отговаря на техните потребности.

² <https://www.unicef.org/bulgaria>

технологии (ИКТ) в образованието, което идентифицира няколко групи препятствия³ (фиг. 1):

- първите са свързани с недостатъчния брой на компютри, лаптопи, таблети и други устройства в училището, както и добра интернет връзка;
- втората група препятствия са свързани с недостатъчната квалификация и умения на учителите за ефективно използване на ИКТ в учебния процес, както и липса на адекватни електронни образователни ресурси;
- третата група препятствия е свързана с нагласите на учителите към използването на ИКТ в училище, която на места достига до ясно изразена съпротива и дори отричане на ползите от използването на технологиите в училище.

Фиг. 1. Препятствия при дистанционното обучение

Ролята на родителите в процеса на дистанционно обучение също е значима, особено за по-малките ученици. Участието на родителите се свежда до подготовка на подходящо място за детето, където то може да учи, но също така и до осигуряване на необходимата техника. Ролята на родителите е и в това да оказат необходимата техническа помощ, когато детето се затруднява при използването на образователната платформа или образователните ресурси, особено за по-малките ученици.

Въвеждането на дистанционно обучение в условията на пандемия се оказва едно от най-големите предизвикателства, пред които е изправена образователната система в България.

³ Образование от разстояние: готовност на училищата и семействата за учене в онлайн среда, Институт за изследвания в образованието, май 2020

По данни на Министерство на образованието и науката⁴ 930 от общо 1963 общообразователни училища са с концентрация на уязвими групи през 2020/2021 учебна година. Към тях могат да бъдат добавени и 150 професионални гимназии от общо 358.

Съгласно *Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование*, концентрацията на ученици от уязвими групи в тях е между 20% и 100%, като уязвимостта е определена на базата на образователния статус за родителите – децата на родители с по-ниско от средно образование са определени като уязвими. Следователно над 45% от българските училища са с концентрация на ученици от уязвими групи.⁵

Входящо проучване от март 2020 г. на център „Амалипе“ показва, че 36% от включените в проучването училища са успели да обхванат между 75% и 100% от своите ученици в различни форми на дистанционно обучение още през първите три дни. Изходящото проучване показва сериозно увеличаване на процента на включените ученици в дистанционно обучение. През юни 2020 г. 55% от училищата включваха над три четвърти от своите ученици.

Основен проблем за разрешаване при обучението от разстояние е липсата на подходящи устройства: таблети, компютри, лаптопи и други. Това е основна пречка при включването на повече ученици в синхронно онлайн обучение.

При въвеждането на обучение от разстояние в електронна среда немалка част от учениците от уязвими групи ще бъдат изключени, ако не бъдат подсиgurени подходящи устройства. Затова би следвало да се създаде училищен фонд с такива устройства към всяко училище, за да могат да бъдат ползвани устройствата при нужда.

Липсата на интернет свързаност също е проблем при обучението на учениците от разстояние, но в значително по-малка степен.

Благоприятен фактор в обучението на деца от разстояние е, че учителите имат способностите да работят в дигитална среда и провеждането на обучение няма да се провали от невъзможност да работят дистанционно.

Родители на деца от уязвимите групи имат моралната отговорност да подпомогнат децата си в една нетрадиционна ситуация, като стават по-ангажирани с образованието им.

Помощ на уязвимите групи от учениците оказва образователният медиатор. Медиаторът е посредник, който улеснява комуникацията между страните, като слуша внимателно и задава правилните въпроси. Образователният медиатор е посредник между семейството и училището, връзката между учителите и родителите на учениците. В нормативната уредба не са утвърдени норми за квалификация и образователен ценз на медиатора, но са заложили следните изисквания към него:

- да е от общността;
- да владее майчиния език на семействата;
- да е авторитет пред тях и се ползва с влияние.

Образователният медиатор е един от основните фактори при въвеждането на дистанционно обучение в училище с концентрация на уязвими групи.

Почти всички образователни медиатори по време на пандемията са разнасяли разпечатани учебни материали, което е единственият начин да бъдат достигнати учениците

---

⁴ Mon.bg- Министерство на образованието и науката-10.05.2021

⁵ Доклад на Амалипе - <https://amalipe.bg/distancionno-obuchitel-kakvo-se-sluchi> /15.05.2021

без дигитални устройства. Много от медиаторите са участвали в кампании за превенция на Ковид-заразата и голяма част са разнасяли хранителни продукти за уязвимите групи. Медиаторите оказват помощ на учениците да подготвят домашни и да участват в онлайн обучението.⁶

Медиатори са работили основно в махалите с малцинства, както и в отдалечените селски райони с деца от уязвимите групи:

- ↗ деца в риск от отпадане от образователната система;
- ↗ деца от етническите малцинства;
- ↗ деца от социално слаби семейства.

Липсата на социален контакт и досег с училищната среда в условията на дистанционно обучение се е отразило негативно върху образователния напредък на децата, които обичайно чуват българска реч единствено в училище. В някои случаи на по-големите деца се е налагало да се грижат за най-малките си братя и сестри, които след затваряне на детските градини са останали вкъщи, както и да помагат на по-малките в учебния дистанционен процес в училище.

Във връзка с преодоляване на някои от очертаните проблеми медиаторите изпълват две основни функции⁷:

- ↗ развитие на дейност по мотивиране на децата и семействата им за учене и в условията на извънредното положение;
- ↗ промотиране на образованието като ценност и житейски шанс;

Наред с оказването на подкрепа на децата от уязвими групи в учебния процес, медиаторите са давали разяснения на семействата и по темата за COVID-19. Запознавали са жителите на махалите и отдалечените селски райони с мерките за защита от разпространение на вируса и са напомняли необходимостта от спазване на социалната дистанция и изолация в създалото се положение. По места е реализиран процес по снабдяване на най-нуждаещите се домакинства със стоки от първа необходимост, в който участие са взели и медиаторите.

В условия на скоростно стартирало дистанционно обучение на учениците и част от децата в предучилищна възраст, образователните медиатори изиграха водеща и добротворческа роля за достигане до най-уязвимите групи ученици и включването им в образователния процес.

Необходимо е във всяко училище да бъде създаден училищен фонд за устройства за дистанционно обучение, предвид неизвестността на разпространението на COVID-19. Чрез този материален фонд следва да бъдат предоставени подходящи устройства за учениците, които нямат, когато се появи необходимост от обучение от разстояние в електронна среда. Предвид ситуацията е необходимо да се усъвършенстват добри практики и да се регламентира работа с децата без електронни устройства по време на обучение от разстояние, така че те да не бъдат уязвими.

Необходимо е образователните медиатори да бъдат квалифицирани и за подкрепа в случаи на обучение от разстояние, тъй като в моменти на криза тяхната работа е безценна. Като добри практики могат да се посочат⁸:

---

⁶ <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8941/file> - Въздействия на пандемията COVID19 върху предучилищното и училищното образование – гледна точка на образователните медиатори -24.05.21

⁷ <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8946/file> — Анализ на дълбочинни интервюта и изследване на отделни случаи /22.05.2021

- ⇒ методите за игровизация на учебния процес;
- ⇒ аритметична гимнастика;
- ⇒ различни техники за привличане на вниманието;

За всички е ясно, че COVID-19-кризата е предизвикателство не само за сферата на образованието, а за всички останали. Само чрез съвместна подкрепа ще успеем да се справим и занапред заедно.

Използвана литература:

Образование от разстояние: готовност на училищата и семействата за учене в онлайн среда, Институт за изследвания в образованието, май 2020

Колев, И. Дистанционното обучение в училищата с концентрация на уязвими групи. Амалипе;2020 г.

Въздействия на пандемията COVID19 върху предучилищното и училищното образование – гледна точка на образователните медиатори, UNICEF

Въздействия на пандемията COVID19 върху предучилищното и училищното образование – Анализ на дълбочинни интервюта и изследване на отделни случаи, UNICEF

Начало

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ОНЛАЙН ОБРАЗОВАТЕЛНА ПЛАТФОРМАТА „CISCO ACADEMY“ ЗА ПОВИШАВАНЕ ЕФЕКТИВНОСТТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО КОМПЮТЪРНИ МРЕЖИ

Марияна Въткова
ПГЕХТ „Проф. Асен Златаров“, Плевен

APPLICATION OF THE CISCO ACADEMY ONLINE EDUCATIONAL PLATFORM TO INCREASE THE EFFICIENCY OF TRAINING ON COMPUTER NETWORKS

Mariana Vatkova
Vocational High School of Electronics and
Chemical Technologies “Professor Asen Zlatarov”, Pleven

Анотация: Материалът описва един различен подход в обучението по предмет Компютърни мрежи, реализиран чрез електронна платформа на CISCO Academy. Описаното показва, че традиционните методи са необходими, но недостатъчни в условията на съвременното образование. Пзовавайки се на това, е използвана онлайн образователна платформа в помощ на учениците с цел да направят уроците интересни и да повиши ефективността от усвояване на учебния материал по предмета.

Ключови думи: cisco обучение, електронно обучение, електронно обучение по компютърни мрежи

Abstract: The material describes a different approach in the training in Computer Networks, implemented through an electronic platform of CISCO Academy. Described examinations, traditional methods are available, but missing in the conditions of modern education. Refer to what an online educational platform has been used to help students in order to create interesting lessons and increase the effectiveness of the use of teaching material in subjects.

Key words: cisco training, e-learning, e-learning on computer networks

В съвременните условия на пазарна икономика приоритетно място заемат новите технологии. Те присъстват осезателно във всяка човешка дейност и влияят върху стандарта на живот на всички нации по света.

В съвременния свят компютърните мрежи заемат основно място във високоразвитите технологии. Обучението по мрежи играе важна роля при подготовката на младите хора за ориентацията и адаптацията им в избраната професия и специалност. В процеса на обучението учениците получават фундаментални знания, върху които се гради професионалната им подготовка, овладяват уменията за работа със специфичната за предмета терминология, способността за работа с технологична документация и със справочна литература. Съдържанието на обучението включва два компонента – знания по предмета и умения за приложението им. Действащите в момента учебни програми ясно определят какви знания трябва да усвоят и какви умения трябва да овладеят учениците.

Като етап от професионалната подготовка на учениците е важно да изучават основите на компютърните мрежи, изграждането, конфигурирането, анализа и диагностиката им. Тези знания са базови за изучаваните в XII клас специални дисциплини, които са една следваща стъпка в задълбочаването на професионалните знания на бъдещите компютърни техници.

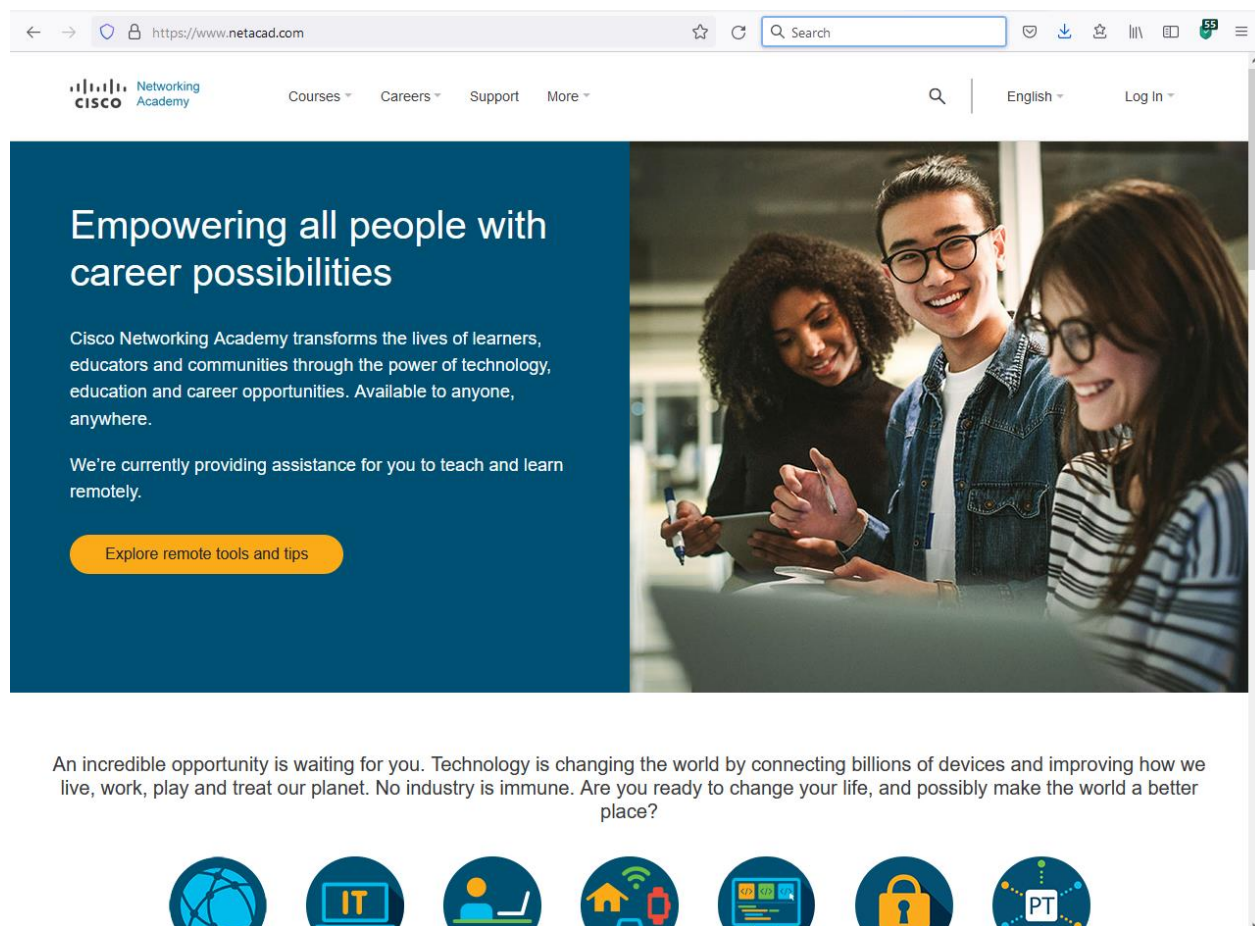

Нашата работа като учители е не само да преподаваме предвиденото в учебните програми учебно съдържание, но и непрекъснато да следим развитието на учениците, начина на усвояване на знанията, за да можем да ги подпомагаме и напътстваме, да правим процеса на обучение по-ефективен.

През 2018 г. ПГЕХТ „Проф. Асен Златаров“, град Плевен се включи в програмата за изграждане на двадесет Cisco академии в средните училища и обучение по програмата „Cisco мрежова академия“. Обучението се проведе онлайн, като всеки участник в проекта получава достъп до материалите с потребителско име и парола. Обучението се проведе в рамките на учебната 2018/2019 година, а обучените преподаватели стартираха обучение на ученици в техните училища през учебната 2019/2020 г. Това се случи и в нашето училище.

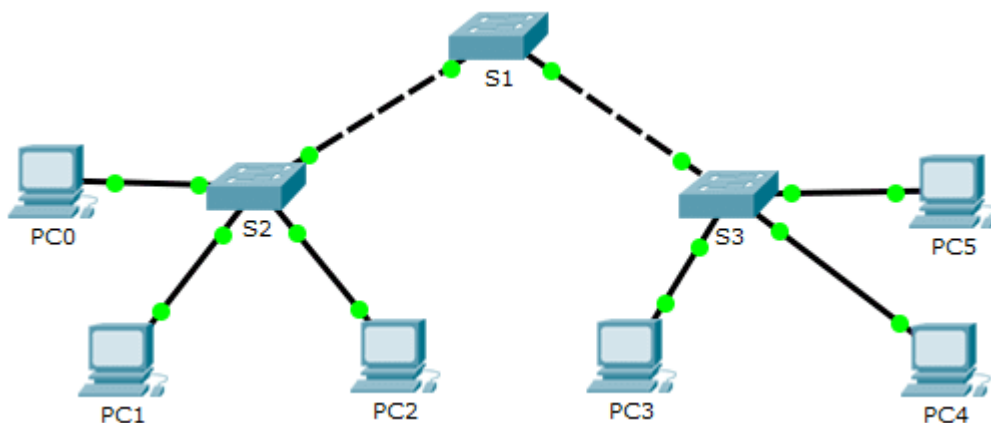
Целта на проекта е да използваме електронната платформа на „CISCO Academy“ за стимулиране интереса на учениците към предмета и да представи учебното съдържание в интересен електронен вариант, включвайки множество видео уроци, картинки, симулации, тестове, задачи и въпроси към разглеждания материал.

Проучвани са различни модели и електронни учебници по компютърни мрежи, като CISCO са лидер в обучението на мрежови специалисти в цял свят. Разглеждайки учебното съдържание и държавните образователни стандарти по предмета Компютърни мрежи, курсът от академията CCNA Routing and Switching напълно ги покрива. Затова решихме да използваме електронния учебник на CISCO за обучение на учениците в гимназията.

Фиг. 1. Електронна платформа на Cisco Academy

Запознахме се с начина и методиката, по която се провежда обучението на бъдещите специалисти по компютърни мрежи в Cisco академията. Всичко е реализирано интерактивно, електронните учебници са достъпни за регистрирани потребители и изпитите се провеждат онлайн. С помощта на програмата Packet Tracer се проектира и симулира компютърна мрежа преди да се реализира на практика (фигура 2).

Фиг. 2. Проект на компютърна мрежа реализирана с Packet Tracer

Изградената мрежа може да бъде тествана на компютъра. При прекъсване на кабел се вижда, че има проблем в комуникацията. Това схематично представяне е важно за учениците да могат да си представят какво се случва в мрежата, преди тя да бъде изградена. Всяко мрежово устройство може да бъде виртуално конфигурирано и да се проследи дали работи коректно при подаване на интернет сигнал виртуално.

Всеки обучаем получава информация за успеха си веднага след приключване на теста за всяка тема. В края на обучението се провежда финален тест в рамките на два астрономически часа, оценката е решаваща за това дали обучаемият приключва успешно обучението по съответния курс и ако резултатът е по-голям от 75%, получава международно признат сертификат. Учебният материал през първия семестър на обучение в Cisco академията съвпада на 90% с учебната програма на МОН по учебен предмет „Компютърни мрежи”.

Според Наредба №3, която регламентира оценяването на учениците, броят на изпитванията е в съответствие с хорариума часове и тяхното разпределение по срокове. Така законово са регламентирани изискванията при предметното обучение. При този вид обучение изпитванията се осъществяват в самия час по теория. При два часа седмично трябва да има поне по три оценки на срока. Става въпрос за професионално обучение, не може изпитването да се провежда за няколко минути и да не се обръща достатъчно внимание на начина на разсъждение на съответния ученик.

На учениците, изучаващи предмета Компютърни мрежи, се направиха регистрации за достъп до системата на Cisco. По време на теоретичните часове започнах да разглеждам основните акценти от всяка тема и където имаше възможност, показвах с нагледни материали, инструменти и устройства, използвани в темата. Всеки ученик имаше възможност да разгледа изучаваната тема и да затвърди знанията си както в час, така и самостоятелно вкъщи. След всяка тема има електронен тест, който не е задължителен, но дава възможност на учениците да проверят наученото по темата. Тези тестове решавахме в

началото на часовете като преговор на материала. У учениците се прояви интерес и желание за постигане на по-добри резултати. Средно учениците постигаха на всеки модул между 80 и 100% резултат. За сравнение резултатите при стандартното обучение, при което се изучава няколко часа подред учебен материал и се провежда изпитване с тест или устно, са между 50 и 80%. Това ни показва, че обучението в час и използването на електронната платформа Cisco Academy през електронна среда повишава ефективността на обучението. Всички ученици бяха изключително мотивирани и предварително се запознаваха с материала от предстоящият модул. Това значително улесняваше процеса на преподаване и вместо да се повтаря учебното съдържание от курса, използвахме времето за разглеждане, конфигуриране и свързване на мрежово оборудване, изработване на кабели и изграждане на малки компютърни мрежи.

При приключване на курса и учебната година се проведе финалният тест в училище. Всеки ученик работеше на самостоятелно работно място. За решаване на финалния тест учениците разполагат с два астрономически часа. В теста са включени въпроси от всички модули.

Диаграма 1

Всички ученици решиха самостоятелно тестовете си и постигнаха много добри резултати – над 85% успеваемост, което показва високото ниво на усвояване на учебния материал и ефективност на използването на електронната платформа на Cisco.

Заклучение: Използването на електронната платформа на Cisco представлява съвременен инструмент за онагледяване на урока и учебния материал по интересен и интерактивен начин. Съществено повишава интереса на учениците и ги стимулира за постигане на по-високи резултати. Благодарение на платформата придобиването на допълнителни знания е по-лесно и по-удобно както в училище, така и от техния дом. Ако си представим какъв ще бъде светът след двадесет години, едно нещо е сигурно –

компютърните технологии ще са в основата на икономиката, на здравеопазването, на образованието и на целия живот. Нека всички да направим така, че образованието да стане атрактивно, модерно и желано.

Използвана литература:

Cisco Networking Academy Builds IT Skills – <https://www.netacad.com/>

Начало

ЕЛЕКТРОННО ОБУЧЕНИЕ И ДИГИТАЛНИ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИЕТО: ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ НА ЕЛЕКТРОННОТО ОБУЧЕНИЕ

Поля Т. Йорданова
ДГ „Калина Малина“, с. Градина

E-LEARNING AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF E-LEARNING

Polya T. Yordanova
Kindergarten „Kalina Malina“, Gradina

Анотация: Електронното обучение е нов аспект на образованието, който става все по-популярен и се развива. В доклада са коментирани някои предимства и недостатъци. Описани са някои технологични решения и спецификации, разработени от международни фирми и организации. Посочени са някои нерешени проблеми в тази област.

Ключови думи: електронно обучение, електронни стандарти и спецификации

Abstract: The e-learning is a new aspect of the education, which is getting more popular and developed. In the paper are commented some advantages and disadvantages. Some technological solutions and specifications, developed by international firms and organizations are described. Some unsolved problems in this field are pointed out.

Key words: e-learning, e-learning standards and specifications

Много хора се питат какво представлява електронното обучение. Електронното обучение е получаване на познание, ръководено с помощта на електронна медия. Мрежата позволява трансфер на данни, а чрез тях се изграждат умения и знания. Е-обучението се отнася към електронния процес на познание и включва: уеб базирано обучение, компютърно базирано обучение, виртуални класни статии и дигитално сътрудничество. Същността на е-обучението преминава през интернет, аудио или видео устройства. В електронното обучение се използват голям набор от технологии, системи и инструменти, които подпомагат да се повишат знанията и да се усъвършенстват уменията. С развитието на технологиите се прилагат все по-нови инструменти и услуги като блогове, микроблогове, споделяне на връзки и ресурси, социални мрежи и др.

Електронно обучение се появява през 80-те години на миналия век под името „компютъризирано обучение“ в основата му се използва текстова информация, разпространявана на компактдискове, за обучение на хора, работещи в техническата сфера, но остава непопулярна и неефективна за обучаваните. Електронното обучение днес може да се категоризира по много показатели, но най-разпространени са две: синхронно и асинхронно. Синхронното обучение имитира класна стая, т.е. учебният процес протича в реално време, а преподавателите и обучаваните са свързани посредством аудио, видео връзка или се намират в обща „чат стая“. Асинхронното обучение позволява достъп до предварително подготвен учебен материал в удобно за обучавания време. Той може да разглежда и усвоява информацията със скорост, която сам избира, да комуникира с преподавателя/учителя и другите студенти/ученици чрез система за съобщения или форум. И двата вида обучение имат своите предимства и недостатъци. Синхронното определено е по-атрактивно и въздействащо. През различни платформи това, което прави преподавателят на екрана си, се показва и на екраните на

другите участници. Освен това има аудио и видео връзка, което допълва усещането за реално присъствие в клас. Тези платформи обаче са много скъпи и подготовката на всяка презентация отнема много време на преподавателя. При асинхронното обучение удобството е изцяло от страна на обучавания. При него няма толкова висока степен на интерактивност и социално присъствие, но възможността да учиш със собствено темпо е основно предимство. Важно е да се отбележи, че съвременните системи за електронно обучение са предназначени за съвместна употреба с други методи, за да се постигне ефектът на така нареченото „смесено обучение“, т.е. обучение, което съчетава живия контакт, синхронното и асинхронното обучение. Това се налага и от факта, че много от изучаваните дисциплини (в средното и висшето образование) имат и практическа част, която няма как да се изпълни виртуално.

Електронното обучение има редица предимства, но също така и някои недостатъци: Едно от предимствата му е независимост на мястото за обучение – става въпрос за хора, намиращи се на различни географски места, които посредством електронното обучение имат възможност да комуникират ефективно със свои колеги и преподаватели, без да е необходимо да се намират физически на едно и също място. Най-голямото предимство е спестяването на време и пари за пътувания и престой на чуждо място. Освен това е удобно за хора с физически проблем за придвижване. За истинска независимост по отношение на мястото за провеждане на обучението можем да говорим тогава, когато напълно навлязат малките по размери и тегло мобилни устройства като таблети и преносими компютри, както и достъпните като място и цена безжични интернет връзки. Друго предимство на електронното обучение е индивидуалното времетраене – при него се повишава скоростта, с която се усвоява информацията. Тази функция може да се използва за разпространение на информация относно различни нови продукти и стратегии, които трябва да бъдат представени в кратък срок на служители в дадена фирма; някои процедурни промени, които трябва да бъдат приложени от голям брой служители, възможно най-бързо.

При адаптивното обучение учебното съдържание и подход могат да бъдат адаптирани според силните и слабите страни на обучавания. В зависимост от нивото на знанията, които се определят от предварителни тестове, и според предпочитания стил на учене, електронната среда определя какво съдържание да предостави на обучавания. Съществуват различни начини на представяне на информацията (с или без звук и др.) или прилагане на различни функции за намаляване на сложността. Системите, които реализират тази функция, са така наречените „Интелигентни системи за обучение“, които са най-напредналата форма на електронно обучение и са сложни.

Повечето платформи предлагат ограничен набор от сложни функции, например тестове за входно и изходно ниво. Мотивиращ ефект на интерактивното обучение е предимство, при което се правят многобройни проучвания върху средата за обучение. Тези проучвания показват, че различните медии имат различна степен на влияние по отношение на това какво обучаваният може да запомни до края на урока. Комбинациите от различни медии имат различно ниво на ефективност. При такова учене запомняме учебния материал в различно съотношение. Например: 10% от обучаваните студенти запомнят от четене; 20% от тях, само докато слушат подготвения учебен материал; 30% от гледане; 40% чрез слушане и гледане; 80% чрез слушане, гледане и правене (интерактивност).

Добре подготвеното учебно съдържание е интересно, мотивира обучаваните и повишава нивото на тяхната успеваемост. Създаването на добро учебно съдържание, особено ако то съдържа анимации, симулации, аудио и видео файлове, изисква много време и широки познания от страна на обучавания. От друга страна, бързината на интернет връзката може да ограничава донякъде използването на големи количества

данни, като видео файловете. Проблемът с интернет връзката може да бъде решен чрез комбинирано използване на онлайн и офлайн обучение, където големият обем информация е достъпен локално. Глобален поглед върху процеса на обучение е още едно предимство, което в средите за електронно обучение позволява да се записва всяка транзакция от или към сървъра, като по този начин се получава детайлна информация за поведението на потребителите. Тази информация може да се използва за оценка на постиженията на обучаваните, за да се повиши тяхната мотивация, да се предостави помощ или да се коригира учебното съдържание при необходимост. Чрез различни отчети се откриват силните страни и пропуските в знанията на обучаваните и така се мотивира развитието им в определена посока или да попълнят знанията си в области, където това е нужно. Тази информация е полезна за преподавателя или работодателя, както и при самооценка на обучаваните.

Първият недостатък на е-обучението е липсата на личен контакт – виртуалната комуникация чрез видео или конферентна връзка не винаги може да се осъществи по различни причини. Дори при наличието на такава, тя не може да замести личния контакт. Именно липсата на такъв контакт понякога демотивира обучаваните и повишава броя на отказалите се. Има няколко решения на този проблем: могат да се създадат екипи от обучаващи се, които да работят по един проблем в едно и също време, като се създаде стимул в групата за постигане на успех; възможно е да се раздели работата на малки части, които трябва да се изпълнят последователно, това ще помогне на обучаваните да проследяват собствения си прогрес и да следят дали са в синхрон с групата; когато се дават ясни инструкции, е в помощ на обучаващите се, като им помага лесно и безпроблемно да работят в дадена система и това да не ги демотивира; могат да се предложат различни теми по сложност, като например самостоятелно решаване на поставен проблем с цел провокиране на интерес към темата без излишен стрес; комбинация на онлайн обучение с лични срещи, за да могат курсистите да се запознаят помежду си. Ученето от монитора е неприятно за много хора и сравнено с четенето от книга е много по-изморително за очите. Решението на този проблем е да се използват и други средства, например аудио инструкции или задачи, които не изискват да се гледа монитора. Според различни проучвания един от недостатъците е, че много малък процент от обучаваните завършват курса на дистанционно обучение.

Мотивирането на учащите се да работят по поставена тема в среда на електронно обучение е ключът към постигане на успех. Според Хр. Туджаров има няколко фактора, които влияят позитивно върху изграждането и поддържането на тази общност и трябва да се имат предвид при изграждането на онлайн курсове. Тези фактори са: дистанция при общуването – психологическата и комуникативна дистанция между обучаван и обучаващ; социалното присъствие – преподавателят трябва да присъства във виртуалната среда като модератор и личност, поддържаща чувството за общност; дейности в малки групи – разделянето на малки групи, даването на конкретни задачи и срокове помага за сближаването на обучаваните и поддържа общността; подпомагане на груповата дейност – това е задача на преподавателя, който трябва да притежава много умения, за да хармонизира работата в групите и да ги поддържа; стилове на преподаване и учене – доброто преподаване изисква от преподавателя да разработва и поддържа онлайн курс, който да удовлетворява нуждите на всички обучавани, независимо от тяхното ниво; размер на групата – това е последният фактор, който допринася за чувството за общност. Прекалено малката група не създава добра среда за общуване, а при много големи няма достатъчно място за изява на отделните личности. По-големите групи обучавани могат да се поемат от група преподаватели или да се правят презентации пред голям брой хора, след което да се разделят на малки групи за индивидуална работа. Инвестиция на време и средства – инсталацията на системата за

електронно обучение е комплексна задача, която не се свежда само до техническата страна на проблема и техническата инфраструктура, а включва и организационна концепция, необходима за успеха на електронното обучение. Ако начинът на използване на системата е неясен и объркващ за обучавания, това ще доведе до неправилна и неефективна експлоатация и до загуба на мотивация да продължи напред. За целта разработчиците на такива системи трябва да се концентрират върху опростения и интуитивен интерфейс на продукта, а употребата му да не изисква специални знания и умения от областта на информационните и компютърни технологии. От друга страна, ефективността на системата зависи и от еднаквостта на системата за различните групи потребители – обучавани, преподаватели, автори на учебни материали и администратори. Като недостатък на е-обучението е и високата цена на някои курсове. Създаването на курсове с високо качество на съдържанието е скъпо. Цената зависи от използваните ресурси в курса – аудио, видео, конферентни връзки и др. и от това за какъв брой обучавани е предназначен. Логично е малкият брой обучавани да оскъпява курса.

Различен е спектърът на основните технологични решения, използвани за електронно обучение – от прости програми до сложни системи за управление на обучението и учебното съдържание. Най-общо те могат да бъдат класифицирани по следния начин: авторски програмни продукти; системи за управление на обучението; системи за управление на съдържанието; системи за управление на учебното съдържание.

Авторски програмни продукти са специално разработени за улесняване преподавателите при самостоятелна разработка на учебното съдържание. При тях се използва визуално програмиране и кодирането се извършва във фонов режим. Преподавателят трябва да постави съответната информация на определено място. Тази информация във вид на текстов фрагмент, илюстрация или видеоматериал се помещава на екрана с помощта на мишката. Тук като недостатък мога да спомена невъзможността да се проследява и контролира във времето процесът на обучение и успеваемост на голямо количество обучавани; липса на средства за осигуряване контакт между обучаваните в реално време. Не е възможно организиране на чат, дискусия или двустранен аудиообмен; интерактивността е ограничена.

Системи за управление на обучението се използват за контрол на голям брой обучавани. Някои от тях са ориентирани за използване в учебни заведения, други – за корпоративно обучение. Те дават възможност да се следи за обучението на потребителите; да се съхраняват характеристики; да се определи количеството посещения на определени раздели от сайта; да се определи времето, изразходвано от обучавания за разглеждане на определена част от курса; да се извърши регистрация на потребители за конкретен курс; да се проверят резултатите от обучаваните; изпълняват се административни функции; организират се специални групови раздали, в които могат да участват само членове на определени групи. Системи за управление на съдържанието освен да управляват процеса на обучение, съществуват и за управление на съдържанието. Тук съдържанието позволява да се създадат различни каталози от графични, звукови, видео и текстови файлове и манипулирането им. Такава система представлява база данни, снабдена с механизъм за търсене по ключови думи, позволяващ на преподавателя бързо да намери това, което му е нужно. Системите за управление на съдържанието са особено ефективни в случаите, когато над създаване на курсова работа работят много преподаватели и е необходимо да използват многократно едни и същи фрагменти в различни курсове. Системите за управление на обучението и учебното съдържание представляват съчетание на няколко типа програмни решения. Те позволяват: да се следи обучението на голям брой обучавани; да се създават учебни материали; да се съхраняват и намират отделни елементи на съдържанието.

Стандартите за електронно обучение са правила за описание, структуриране, представяне и пакетиране на учебни обекти, както и комбинирането им в определена последователност с цел универсално проектиране на обучението. Стандартите могат условно да бъдат разделени на: стандарти за учебното съдържание – определят как да се описва и създава, как да се проектира и използва и как да се проследява процесът на обучение; стандарти за обучаваните – определят каква информация да се съхранява, как да се описват знанията и уменията и как да се гарантира защитата на личните данни; стандарти за взаимодействие – определят как да си взаимодействат отделните подсистеми и какво е взаимодействието им с външните системи.

В наши дни множество организации и компании работят в посока създаване на стандарти и спецификации, отнасящи се до електронното обучение. Малко от тях обаче са акредитирани да предлагат и поддържат „истински” стандарти, гарантиращи отворен, коректен, прозрачен и включващ всичко необходимо процес. Разработват се международни стандарти, препоръчителни практики и насоки за софтуерните компоненти, инструменти, технологии и дизайн. Предлагат се методи, които улесняват разработването, внедряването и поддръжката на системи за електронно обучение и тренировки. Някои от най-активните организации, работещи в тази област, целят: правилно свързване на хранилището на учебни обекти с инструментите, които публикуват съдържането; регистрирането на разпределено учебно съдържание; позволяване на свързването на множество инструменти към съдържание и др.

Електронното обучение е нов аспект в образованието, който придобива все по-голяма популярност и развитие. В този доклад са коментирани основните му предимства и недостатъци. Засегнати са някои от възможните технологични решения, както и стандарти и спецификации в електронното обучение, разработени от международни организации. Също така са посочени и някои от нерешените проблеми в тази област.

В заключение искам да припомня една мисъл на Алберт Айнщайн: *„Образование е това, което остава, когато забравим всичко, което сме научили в училище“*.

От нас, учителите, зависи какво образование ще получат децата/учениците на България.

Използвана литература:

Андреева, М. Електронно обучение - характеристики и стандарти. – Сборник- Силистра, 2011, с. 335-347
Гилева, Сн. Среди за електронно обучение. УИ „Св. Климент Охридски”, 2006
Туджаров, Хр. Интернет технологии – <http://www.tuj.asenevtsi.com/>, 2007

Начало

КОМИКСЪТ И ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА

Ралица Ж. Колева
Обединено училище „Пенчо Славейков“, Пловдив

COMICS AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING LITERATURE

Ralitsa J. Koleva
Combined School "Pencho Slaveykov", Plovdiv

Анотация: Обект на настоящия педагогически доклад е литературното обучение, осъществено чрез визуализация с помощта на комикса, при което се цели развитие на умения на учениците за четене с разбиране и интерпретация на художествени текстове чрез дигитални инструменти и ресурси. Актуалността на темата се определя от необходимостта за иконизиране и предаване на максимално концентрирана информация в наши дни, както и потребността от използване на дигитални технологии, които да осигурят гъвкавост и достъпност при обработката на изходните материали.

Ключови думи: комикс, литературно произведение, обучение, дигитални технологии

Abstract: The object of this pedagogical report is the literary education realized through visualization with the help of comics, which aims to develop students' reading skills with understanding and interpretation of literary texts through digital tools and resources. The relevance of the topic is determined by the need to iconize and transmit the most concentrated information possible nowadays, as well as the need to use digital technologies to provide flexibility and accessibility in the processing of source materials.

Key words: comics, literary work, education, digital technologies

Огромният поток от информация в съвременното общество се осъществява и реализира чрез многообразие на продукти, въздействия и възприятия. За да бъде съвременният човек подготвен и активен в своята комуникация, трябва да бъде и образован адекватно. Днес децата прекарват по-голямата част от свободното си време пред телевизионни екрани и по-често пред компютри и мобилни устройства, което предизвиква критики както от учители, така и от родители. Като изход от тази ситуация могат да бъдат използвани възможностите, които притежават дигиталните технологии, в полза на обучението и естетическото възпитание на децата. Това дори е наложително, понеже „днешният век с основание може да се разгледа като преход към свръхмодерно общество, в което глобализацията и технологията играят първостепенна роля.“ Настоящото обучение е предимно ориентирано към учащия се в информационно-образователната среда, в която „информационните технологии благоприятстват за рационализиране на преподаването и ученето, за индивидуализация и диференциация на обучението.“ (Бузов, 2014, с.4-5)

Интересът на съвременните учители към използването на дигитална учебна среда и създаването на електронни ресурси е свързан както със съвременните тенденции към хуманизация в образованието, така и с постоянно нарастващите изисквания на учениците, техните родители и на обществото като цяло към качеството на обучение и към психическия комфорт в образователните институции. В последно време на учителите се налага да използват в образователния процес методи, чрез които да се активизира възприемането на учебния материал от учениците. Педагогическият опит показва, че нагледността в урока увеличава това възприемане. В качеството си на такава нагледност могат да встъпят създадените в електронна среда образователни комикси.

Изследвания на специалисти в областта на педагогиката и психологията потвърждават, че те са били прави в течение на много години: комиксите, чрез своето въздействие, се явяват по-ефективно средство за обучение, отколкото традиционните учебници. Най-важната функция на комикса в качеството на образователен инструмент се явява неговата способност да мотивира обучаваните.

Старите обучителни средства, текстовите документи, стават все по-непопулярни и губят своята ефективност. Най-голям недостатък на текстовите документи се явява тяхната ниска степен на възприемчивост и те са заменени с такива, които съдържат по-голямо количество графически образи: схеми, мисловни карти и даже повествования в комикс жанрове. Разнообразието на графични символи, образи и знаци, служещи за предаване на знания, стремително се увеличава. Новите смислови елементи, носители на информация, се развиват в самостоятелен способ, наречен инфографика – визуално представяне на информация чрез илюстрации, диаграми, снимки, анимации и др. Инфографиката помага да се обобщи и групира голямо количество информация, която да достигне до целевата си аудитория. Нейното разпространение в сфери като образованието, икономиката и журналистиката води до развитие на вече отдавна известното понятие – комикс, което се е разширило и обогатило с нов смисъл.

Иконичните знаци придобиват ключова роля в комуникативните процеси. Въпреки че вербалната знакова система е най-широко употребявана в човешката практика, в никакъв случай не можем да смятаме, че тя е абсолютно универсална и изключителна. Тъй като вербалните знаци са по-трудни за кодиране и декодиране поради високата степен на абстрактност, по-лесно е дадена информация да се възприеме чрез образи, а децата възприемат света най-вече чрез ярки образи и кратки послания. Мисленето им вследствие развитието на електронните комуникационни средства налага употребата на по-голямо количество визуални елементи. Съответно, за да се постигне по-високо ниво на възприятие, е необходимо да се използват колкото се може повече от тези елементи. Именно в качеството на такава нагледност встъпват специално разработените образователни комикси. Изобразителната и вербалната комуникация, които се съдържат в тях, с помощта на творческото детско въображение са надежден фактор за овладяване на словото и за прилагането му в различни речеви ситуации.

Христо Кафтанджиев определя комикса като един от най-интересните и най-проспериращи жанрове на съвременната масова култура. Резултатите от изследвания, провеждани в редица страни, показват, че комиксът е неотделима част от печатните масмедии. Този жанр е класически пример за взаимнопроникващи се влияния на двете най-могъщи лингвистични системи – вербалната и иконичната. Необходимостта от вербални знаци е повече от очевидна, когато чрез тях се предават диалози или се описват душевни състояния. Характерните текстови компоненти на комикса са: речеви балон, различни заглавия, звукоподражателни надписи, полета с информационен текст. Добрият художник избира и рисува в панела най-характерното и впечатляващото, а всички останали ненарисувани движения се обясняват чрез словото. Основното изискване към вербалния текст е възможното му пределно редуциране, подчертава Кафтанджиев. Според него комиксът по своята същност е и рожба на вербалната знакова система, но стремежът към иконизиране е водещият. Процесът на универсалното иконизиране на комикса той обяснява с две основни причини:

- иконичните знаци са по-лесни за психологическа обработка;
- съвременният модел на масовите комуникации се определя от иконичните медии (телевизия, кино, видео) и те налагат иконичната знакова система като определяща. (Кафтанджиев, 1990)

Положителните свойства на комикса – наличието на лесно разпознаваеми емоции, асоциативност с известни понятия, са причина за неговото успешно използване в

учебната и научната литература. В Русия се продават учебни издания със заглавия: „Занимателна статистика“, „Занимателна математика“, „Електродинамика в комикси“, „Правна наука в комикси“, предназначени за подготовка на кандидат-студенти. В Корея съществува университет с множество факултети, които подготвят специалисти, създатели на комикси в различни сфери на изкуството, образованието и науката. Ежегодно се провеждат комикс фестивали. В Японския колеж по дизайн в Йокохама студентите изучават дисциплините си не само от учебници, а от учебни пособия, изработени в комиксов стил. Освен това те имат възможност да получат специализация по направленията „Манга“, „Аниме“, „Илюстриране на комикси и книги“ и др. Във Великобритания нарастващият интерес към комиксите е довел до създаването на център за комикси – Шотландският център за комикси /SCCS/ в Университета в Дънди, Шотландия. Освен официалните програми често се срещат и индивидуални курсове, посветени на комиксите в много образователни институции.

Радка Василева описва два големи проекта в областта на прилагането на комикси в образованието, които са съпроводени от изследвания и демонстрират специфични резултати:

- Comic Book Projekt (CBP): Инициатива за грамотност – става световноизвестна инициатива за грамотност, която ангажира младите хора, загубили интерес към учебните програми и училището, в процеса на планиране, творческо писане, рисуване и публикуване на оригинални ученически образователни комикси. Този проект е с мотивационни цели, които трябва да върнат и задържат децата в училище. Създателите на проекта споделят, че се надяват, давайки възможност на учениците да станат създатели на съдържание, а не само да са информационни приемници, да ги мотивират за постигане на още по-високи обучителни цели. CBP е проектиран през 2001 г. от д-р М. Bits, лидер в областта на образованието и развитието на младите хора. Още на ниво пилотно изследване резултатите показват, че той е изключително ефективен като инструмент и формира устойчив път към мотивация за учене и по-специално в областта на грамотността. Програмата започва с ученици в NYC, а след това бързо се трансформира в програма за целия щат Калифорния, като се развива през годините. През 2009 г. CBP се реализира в Imperial Valley, Калифорния като инструмент за изграждане на владеене на английски език. „Независима оценка доказва, че учениците, които са участвали в CBP, показват повишаване на резултатите в стандартизираните тестове, проведени в края на годината. Учителите, работили по програмата, споделят, че много от техните ученици са определили програмата като интересна и вълнуваща и са продължили да създават свои комикс книги по образователно съдържание, което имат да усвояват и по други учебни предмети. Според тях проектът е направил, от една страна, ученето забавно, но по-значимото е, че е разработил начин за деца по целия свят да изразят себе си чрез изкуство, нещо, което те не могат да направят толкова успешно и удовлетворяващо с думи.“ (Василева, 2020, с.218-219)

- Комикс проект: Малтийска история – проведен е в Малта с ученици, които изучават история. Те не са автори, а ползватели на образователни комикси, които са специално и професионално конструирани от Joe Mallia. Той прави комикс върху адаптирана версия на историята на Малта, която се развива под формата на разговор между баща и син. Паралелно с разгръщането на проекта се провежда експеримент, който доказва, че „комиксът е предпочитан метод за обучение, тъй като разказва история в постоянно темпо от картини“, читателите виждат какво си говорят героите, което им помага „да помнят и разбират повече, отколкото просто като разглеждат снимки, които описват образите, но не разказват история.“ (Василева, 2020, с.219)

Комиксът е лесен за интегриране в учебното съдържание. При възприемането и осмислянето му в контекста на литературното обучение учениците имат възможност да:

възприемат разнообразни комикси; обсъждат елементите на комикса; откриват и проучват в практически план условностите на комикса, както и обобщението, съдържащо се в него; планират свои варианти на комикс; прилагат на практика това, което са научили за комикса, като създават собствени комикси, и пр. Комиксът улавя възловите точки на основните идеи, поставя необходимите акценти в процеса на възприятие на образи, събития, явления и помага да се фокусира вниманието на ученика върху главното. Затова в процеса на обучение при въвеждането на нови знания той се използва като най-точен и кратък способ за предаване на информация.

Целта на използването на комикса в образованието се състои в това да се получи нов образователен инструмент с нови свойства и нови въздействия върху обучаемите. Навлизането на електронните технологии в образованието и развиващото се в посока на дигитализация съвременно обучение предполага представянето на съдържанието на комикса по литературно произведение в часовете по литература да бъде осъществено чрез мултимедийните технологии. Стоянка Лазарова и Лъчезар Лазаров определят мултимедията като добра алтернатива на традиционните методи за обучение, при която обучаваните могат да изследват, получават и научават различни части от предоставения обем информация. Тя е информационен продукт, който обединява текстова информация, графика, интерактивност, звук и анимация. Налице са много възможности за предоставяне на богат илюстративен материал, за многократно наблюдение, за използване на компютърна симулация на процеси и явления. Учителят е автор на съдържателната страна на електронния образователен продукт - комиксът, а ученикът е непосредствен изпълнител.

За самостоятелна и творческа задача при работа с комикс на ученика се предлагат упражнения, включващи работа с интерактивна мултимедия. „Интерактивната мултимедия е софтуерен продукт, в който по подходящ начин се обединяват текст и анимация с цел да мотивират учениците и привлекат тяхното внимание. Електронната система осигурява възможност на ученика да контролира, комбинира и манипулира различни видове медия – текст, звук, компютърна графика и анимация, при което ролята на ученика се измества от пасивен наблюдател към активен участник.“ Взаимодействието с електронната система дава възможност на обучаемия да работи във „виртуална среда“, където съществуват значително по-големи възможности за създаването на графични изображения, отколкото при работа върху хартия. (Георгиева-Лазарова, Лазаров, 2010)

Задачата за създаване на собствен комикс предполага използването на интерактивни методи, работа в групи, работа в екип и пр. Предварителното разглеждане на различни видове комикси с различно съдържание (за супергерои, с историческо, хумористично и пр. съдържание); спонтанно колективно обсъждане – чрез мозъчна атака – на заглавия на комикси, които учениците познават и които евентуално биха създали; разделяне на учениците в малки групи и провеждане на дискусия за това кое е общото и различното между различните комикси, какви са действията на героите, как са изобразени те, какво е оформлението на отделните панели на комиксите, тяхната композиция, начините на съчетаване на образи и текст, и пр., подготовката в малките групи на план за създаване на комикс, съдейства за подготовката на учениците за сътворяване на собствен комикс.

Интернет също предоставя много възможности – чрез конкретни програми, с помощта, на които лесно може да се създаде комикс и да се отпечата при наличие на принтер. В редица държави са създадени сайтове в помощ на учителите, които искат да интегрират комиксите в процеса на обучение по различни дисциплини.

Съществуват различни софтуерни приложения и сайтове, които осигуряват възможност за използването на готови шаблони при създаването на комикси. В табл. 1

са представени използваните от Ася Асенова в хода на изследването ѝ софтуерни приложения за създаване на комикси и кратко описание на технологичните им параметри и възможности.

Таблица 1. Софтуерни приложения за създаване на комикси

Софтуерни приложения за създаване на комикси	Описание
Storyboard that creator	Свободният достъп на софтуера позволява създаването на три комикса на седмица. Комиксите са ограничени от 3 до 6 сцени. Изтеглените файлове съдържат воден знак. Услугата предлага платен план за учители.
Toondoo	Създадените сцени могат да бъдат съхранени само като изображения. Безплатен е за използване. Платформата предлага допълнителни услуги, като създаване на собствен персонаж, сцена, редактиране на изображения, създаване на книга и др. Поддържа кирилица, но само на определени шрифтове.
MakeBeliefsComix.com	MakeBeliefsComix е безплатен инструмент за създаване на комикс. Получава се достъп до много герои, шаблони и възможност за изграждане на свои собствени комикси.
Comic Master	Comic Master е флаш-базиран сайт, който е лесен за навигация. С тази услуга може да се създават собствени комикс с герои и персонажи, чрез които да се представят оригинални истории в различни сфери.
Glogster	Чрез него се създават виртуални постери. Може да се използват собствени изображения при създаване на комикси. Обучаемите могат да дават коментари върху вече изградени комикси и да получават обратна връзка. Използването му е безплатно чрез регистрация.
Creaza	Съдържа богато разнообразие от шаблони за дизайн на комикси. Използването му е безплатно чрез регистрация. Позволява да се разпечатат готовите комикси.
Pixton	Съдържа богато разнообразие от шаблони за дизайн на комикси. Използването му е безплатно чрез регистрация. Позволява да се разпечатат готовите комикси. Позволява да се променят емоциите и позите на героите в комиксите.
Kabam Comic Creator	Не се изисква регистрация. Комиксът може да се съдържа до 6 панела. Няма опция за съхраняване на готовите комикси, но те могат да се разпечатат от сайта.
Myths and Legends	За да се използва това приложение, е необходима регистрация в сайта. Комиксът може да се съдържа до 10 панела. Съдържа богато разнообразие от шаблони за дизайн на комикси. Базирано е на създаването на митове и легенди от историята. Готовите комикси могат да се разпечатат от сайта.

Make beliefs Comix	За да се използва това приложение, е необходима регистрация в сайта. Комиксът може да се съдържа до 4 панела. Дава възможност за добавяне на емоционална окраска на героите от комикса. Изображенията са черно-бели на цветен фон. Позволява да се разпечатва и изпраща комикса по електронна поща.
Comics Lab Extreme	За да се използва това приложение и да бъде запазен създадения комикс, е необходима регистрация в сайта. Съдържа много варианти за дизайн на комикси. Може да се направи книжка с комикси. Позволява да се разпечатва и изпраща комикса по електронна поща.

„Идеята за приложението на комиксите в обучението се основава на концепцията за създаване на трайна ангажираност и мотивация на обучаемите към учебното съдържание и учебния процес като цяло. Въпреки противоречивите мнения относно педагогическата ефективност на комиксите като средство за ефективно учене и развитие, съществува единомислие относно някои ключови характеристики на комиксите, които ги правят ценен инструмент за обучението в XXI век. Използването на наративна форма като комиксите може да насърчи интереса на учениците към учебното съдържание и да им помогне да си припомнят какво са научили, както и да предоставят средство за насърчаване на дискусия в учебните часове.“ (Асенова, 2020, с.67)

Няма точни указания, които да задължават учителя да използва определени дигитални технологии в учебния процес. Той има пълната свобода да решава сам какви дигитални инструменти и ресурси да използва, по какъв начин и къде да ги интегрира за постигане на определени резултати. Важното е приложените стратегии да водят до набелязаните цели. Изключително удобна, спестяваща време и усилия, е възможността създаденият електронен ресурс да бъде съхранен и използван от педагога в следващ момент. Освен това дигиталният продукт е атестация за компетентностите на всеки учител, който го е създал. Усилията за създаването на такова многократно използваемо учебно съдържание могат да бъдат оправдани от очакваното повишаване на качеството на учебния процес.

В резултат на използването на комикси в електронна среда в редица уроци по литература могат да се направят следните изводи:

- Чрез изработването и използването на комикс в урока се повишава интересът към изучавания материал, създават се условия за участие на всички сетива, увеличава се работоспособността на учениците;
- Създаването на комикси води до развитие на мисленето на учениците, на уменията им да сравняват, да забелязват промените в заобикалящия ги свят;
- Създаването на комикси от учениците води до задълбочаване на възприемането на образа на литературния герой, на неговото място и роля в образната система на литературното произведение;
- Комиксите играят ролята на похват за изразяване на емоционално-естетическото отношение към героите на литературното произведение;
- Създавайки и разчитайки комикси в електронна среда, се създават условия за развитие на художествено-творческите способности на учениците, тъй като графичното изображение активизира въображението.

Наблюденията и направените изводи за отношението на учениците към такава задача с творческа насоченост, като създаването на комикс, може да служи като отправна

точка за по-нататъшни педагогически търсения на форми за стимулиране на четенето и на речево-комуникативните изяви на учениците.

Използвана литература:

Асенова, А. Приложение на съвременни образователни технологии в професионалната подготовка на учители по биология. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020

Бузов, Е. Конструктивизъм и интерактивност на университетското преподаване – Новите идеи в образованието – инвестиция в бъдещето (Сборник доклади от национална научно-практическа конференция). Бургас: УИ Бургаски свободен университет, 2014, с.4-9

Василева, Р. Арт анимация в образованието. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020

Георгиева-Лазарова, С., Лазаров, Л. Аудио-визуални и информационни технологии в обучението. Велико Търново: УИ „Св. Св. Кирил и Методий“, 2010

Кафтанджиев, Хр. Комиксът на границата между иконичността и вербалността – Изкуство, 1990, кн.4, с. 26-33

Начало

ИНОВАТИВНИ И ИНТЕРАКТИВНИ ПОДХОДИ В ОБУЧЕНИЕТО ЧРЕЗ ПРОЕКТ „СЪЗДАВАНЕ НА ФИРМА ЗА ДОСТАВКА НА ХРАНА ПО ДОМОВЕТЕ ВЪВ ВРЕМЕ НА ИЗВЪНРЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ”

Теменужка Г. Енчева, Милена Анг. Кънчева
ПГ по мениджмънт и хранителни технологии, Плевен

INNOVATIVE AND INTERACTIVE APPROACHES IN PROJECT- BASED TRAINING “SETTING UP A COMPANY FOR HOME DELIVERIES OF FOOD AT A TIME OF STATE OF EMERGENCY”

Temenuzhka G. Encheva, Milena Ang. Kancheva
Professional School of Management and food technologies, Pleven

Анотация: В доклада са представени иновативни и интерактивни подходи в обучението чрез проект на тема: „Създаване на фирма за доставка на храна по домовете във време на извънредно положение”. Обучението е проведено изцяло в онлайн среда и има за цел да ангажира всички ученици от 8 до 11 клас, като разчупи традиционния модел и направи връзка между отделните предмети.

Ключови думи: иновативни и интерактивни подходи, проектно-базирано обучение, междупредметни връзки.

Annotation: The report presents innovative and interactive approaches in training through a project-based training on the topic: "Setting up a company for home deliveries of food at a time of state of emergency". The training is created entirely for an online environment and aims to engage all students from 8th to 11th grade, breaking the traditional pattern and making a connection between individual subjects.

Key words: innovative and interactive approaches, project-based learning, inter-object connections.

**„Училището е работилница, където се формира мисълта на
подрастващото поколение, и трябва да го държите много здраво,
ако не искате да изпуснете бъдещето от ръцете си.“
Анри Барбюс**

Съвременната концепция за българското образование определя нови роли и за учителя, и за учениците. Провокациите са неизбежни, защото ги налага самият живот. Няма нищо по-демотивиращо в работата от еднообразните урочни модели, от липсата на достатъчно сериозна, провокираща ученическото мислене проблематика. Особено отегчителна за мислещите ученици е лекционната форма на обучение. Рискът да се срещнем с безразличието и досадата в класната стая ни изправя пред необходимостта да разчупим схемата на традиционното преподаване и да направим часовете по-атрактивни и по-полезни.

Въпросът за ефективността на образователния процес е особено актуален в съвременните условия на обучение. Динамиката в общуването и интензивността на информационния поток са предпоставка за сериозно преосмисляне на отговорностите на участниците в учебно-възпитателния процес в средното училище. Това е причина все по-често вниманието на педагогическите специалисти да се фокусира върху необходимостта от прилагане на нови, адекватни технологии на преподаване и учене.

Ангажираността на преподавателя с резултатите в процеса на обучение го прави изключително прецизен в подхода за изграждане на мотивационна система у учещите.

Осъзнаването на ученика като активна страна в усвояването на знания и умения, приобщаването му към планирането, обвързването с постигането на конкретни цели, са изключителна педагогическа отговорност, която изисква последователна система на организация на учебния процес. Това налага необходимостта от преосмисляне на използваните практики. Иновационният подход предполага търсене, разработване и въвеждане на различни от утвърдените методи, което е предпоставка за ефективен образователен процес. Работата по проект е едно от най-привлекателните и сполучливи решения за прилагане на интерактивните методи на обучението. Тя е особено подходяща за нашите ученици от Професионална гимназия по мениджмънт и хранителни технологии - град Плевен, тъй като предполага по-голяма задълбоченост на знанията, възможност за анализ в дадена ситуация, използване на екипен модел на работа.

В гимназиалния етап овладяването на учебния материал, неговото затвърдяване и прилагане се постига с балансирано използване на иновативни технологии и традиционни методи на преподаване. Новите урочни модели са предизвикателство и за учителя, и за учениците. Те прогонват скуката и го привличат към реалните измерения на функционалния свят. Изборът на стратегия и методи в организацията на учебния процес зависи от особеностите на заданието. Практиката показва, че независимо от това на каква възраст са учениците, те приемат предложението за разнообразяване на учебните часове с удоволствие. Затова нашите ученици се впуснаха с голям ентузиазъм в това предизвикателство и се увлякоха по идеята. Проектното обучение учи на лична отговорност и на самодисциплина, създава умение за вземане на решения, умения за оценка и управление на риска, поражда чувство за принадлежност, развива инициативност, любознателност и творчество, готовност за служба на интересите на общността и гражданска отговорност. Всички те са ключови в съвременния свят и учениците трябва да ги овладеят успешно, за да се реализират по-късно на пазара на труда. Принципно изпълнението на даден проект може да се прилага като метод за развитие и усъвършенстване на социокултурните компетентности, водещи до активизиране на познавателната и емоционалната отговорност на учениците.

В сравнение с традиционното образование, което се фокусира върху запаметяването на чисти данни без голямо значение за учениците, обучението по компетентност се фокусира върху придобиването на знания чрез експерименти и практика. Това е много по-динамичен подход, при който учениците вече не са просто приемници на информация. **Компетентностният подход** е образователен модел, основан на преподаването на знания по такъв начин, че да бъде поставен в конкретния контекст, за който е полезен. По този начин се прилагат и регламентирани в чл.77 от ЗПУО ключови компетентности (ЗПУО,2016), наученото се разбира като полезно и необходимо, тъй като е предназначено да помогне на учениците да се справят с реални ситуации. Двата основни стълба на обучението за придобиване на компетентност са функционалността и значението на обучението. За да постигнат тези две цели, като същевременно предават знания, учениците работят върху своите ценности, умения и способности. В образователния контекст една компетентност се определя като „развитие на сложни способности, които позволяват на учениците да мислят и да действат в различни области“ (Сесилия Браславски).

През учебната 2019/2020 година в Професионална гимназия по мениджмънт и хранителни технологии - Плевен създадохме иновативен проект между всички учебни предмети – професионални и общообразователни. Участваха всички ученици от 8 до 11 клас, наставявани от своите учители (наставници). Урокът се осъществи изцяло в онлайн среда. Основната задача на проекта беше създаване на фирма за доставка на храна по домовете по време на извънредно положение.

Описание на дейността: Учениците влизат в ролята на готвачи, отговорник хранителен блок, отговорник по НАССР, разносвачи на храната, счетоводители, телефонен оператор за приемане на заявки, отдел човешки ресурси, мениджъри. По време на извънредно положение заведенията за хранене са затворени. Единственият начин да продължи да съществува фирмата и да се запазят работните места е приготвяне на храна и доставка по домовете. Учениците бяха разделени по групи и разпределени задачите. Пример:

Група 1 - Определят тристепенно меню за деня и се ангажират да приготвят храната.

Група 2 - Доставят необходимите продукти за менюто на изгодни цени.

Група 3 - Проверяват състоянието на суровините и продуктите според изискванията на НАССР.

Група 4 - Изготвят графичен дизайн на логото на фирмата и менюто.

Група 5 - Калкулират ценообразуването.

Група 6 - Опаковат готовата храна за доставка по домовете.

Група 7 - Отговарят за маркетинговите стратегии на фирмата.

Група 8 - Отдел човешки ресурси в подкрепа на своите служители.

Група 9 - Приемат поръчките по телефона на български, руски и английски език.

Група 10 - Доставят храната по домовете.

Група 11 - Правят своите счетоводни записвания и отчети.

Уменията, които ще придобият учениците, са: умения за работа в екип, практики по специалността им, комуникативни умения, работа в извънредна среда и стресови ситуации, личностно развитие и отговорност, умения за разпределяне на времето, дигитални умения, умения за взимане на решения.

Целите, които се поставят:

- Усвояване на знания за предприятието като стопанска единица, за правната форма на организацията му, за процедури за създаването му.
- Запознаване с маркетинга и рекламата.
- Формиране на умения за генериране на идеи за учредяване на собствена фирма.

Очаквани резултати:

- Разпознават фирмата като стопанска единица за производство.
- Описват най-често срещаните форми на организация на фирмата.
- Извършват маркетингово проучване и разработват рекламни материали за представяне на фирмата.

Въведение: Учениците са поставени в реална ситуация на пандемия. Те работят в престижен ресторант заедно със сплотен и задружен колектив от общо 20 човека. Заплащането е добро и за трите години там са намерили много добри приятели. Вчера обаче собственикът на ресторанта ги събира и им съобщава, че съкращава целия персонал и затваря заведението.

Причината е, че преди 6 месеца в града се е появила нова фирма за доставка на храна по домовете, която има сходно меню и продава на по-изгодна цена.

Колективът отвръща на удара. Новината, че трябва да се затвори ресторанта, изненадва неприятно всички. Разбират, че сега клиентите предпочитат вечерите в домашна обстановка, но не искат да се разделят с невероятния екип. Питат се:

- Какво можем да направим като колектив, за да се извоюва нова позиция на променения пазар?
- Възможно ли е и занаят да продължи да се работи по същия начин, по който са работили преди 6 месеца?

Решават, че за да запазят работните места на всички в ресторанта, трябва да се приспособят към нов модел на обслужване на клиента. След разглеждане на досегашните отдели във фирмата добавят нови отдели и разпределят новите задължения.

На общата оперативка избират колеги за ръководители на новите отдели.

Отделите и ръководители на фирмата:

1 група. Задачата на групата на готвачите с ръководител г-жа Миленка Чорбова беше да се изготви тристепенно меню за деня от българската национална кухня. То трябваше да включва предястие, основно ястие и десерт. Учениците трябваше да подберат такива ястия, които са от най-консумираните във всеки български дом. За целта трябваше да проучат с какво най-много обичат да се хранят техните съседи, роднини и познати. Направиха класация на най-консумираните ястия и така създадоха своето тристепенно меню от супа, основно и десерт. Учениците предложиха по едно месно и по едно вегетарианско ястие, а за предстоящите Великденски празници агнешка дроб-чорба. Ястията трябваше да са подходящи за масова консумация, здравословни, питателни и не много скъпи. За целта учениците изготвиха калкулация на една порция от всяко ястие. Написаха точна рецепта и начина на приготвяне на всяко ястие от менюто.

Меню ***Българска кухня***

Супи:

1. Агнешка дроб-чорба
2. Зеленчукова супа със застрейка

Основни ястия:

1. Мусака с месо и картофи
2. Спанак с картофи на фурна

Десерти:

1. Баклава
2. Крем карамел

Един от дните беше посветен на руската кухня. За целта учениците трябваше да съставят меню от традиционни руски ястия.

Меню ***Руска кухня***

Супи:

1. Зелен борш с месо
2. Супа от елда

Основни ястия:

1. Голубци (сарми със зелеви листа)
2. Задушена риба по пруски

Десерти:

1. Плодов пирог с извара
2. Руски блини с конфитюр от горски плодове

Изпълнявайки възложената им задача, учениците придобиха умения за:

- Работа в екип;
- Предварителна подготовка на възложеното задание;

- Съставяне на меню, съобразявайки се с консуматорите, за които е предвидено цената на едно ястие, националните традиции и вкусове, балансираност на нутриентите в менюто;

- Разпределяне на времето.

Учениците си припомниха знанията по материалознание на хранителните продукти, хигиена на храните и хранително законодателство, математика, технология на кулинарната продукция, чуждестранни кухни. Много им допадна проучването на менюто на роднини и съседи.

Следващата задача на учениците беше да приготвят въщи ястие от избраното меню, като спазят точно рецептата. Почти всички си избраха българската национална кухня. Най-пригответно ястие беше мусаката и зеленчуковата супа. Някои ученици приготвиха ястия и от руската кухня.

2 група. Доставка на продукти - отговорници госпожа Миленка Чорбова и госпожа Марияна Иванова. Учениците имаха за задача да доставят необходимите продукти за приготвяне на храната на конкурентни цени. Изборът беше голям, затова учениците трябваше да проявят предприемачески дух и да направят най-правилния избор. Тук голяма роля имаха родителите на учениците, които често са наши партньори в работата с децата. Те показаха своята подкрепа за постигане на по-добри резултати и голямо желание да участват активно в ученическия живот. Заедно със своите деца потърсиха в интернет и различни брошури на хипермаркети продукти и направиха най-подходящия според тях избор.

3 група. Учениците проверяват състоянието на суровините и продуктите според изискванията на НАССР.

С помощта на координатора госпожа Марияна Иванова изготвиха вътрешен стандарт относно изискванията за приемане на месото, млякото, зеленчуците и др. хранителни продукти. Той е безплатен инструмент за създаване на НАССР планове и документация за добри производствени практики при ПГМХТ - Плевен. Цялата информация относно приемането на суровини и материали се отразява в „Дневник за входящ контрол”. В него се описват следните данни:

- име на производителя;
- дата на приемане;
- номер на партидата (срок на годност);
- прието количество;
- вид на използвания транспорт;
- вид на придружаващата съответния вид документация.

Упълномощеното лице (ученик) инспектира постъпващите храни за:

- замърсяване на опаковките;
- нарушаване целостта на опаковките;
- признаци за жизнена дейност на вредители;
- органолептични свойства;
- дата на срок на годност;
- хигиена на доставчика и транспортното средство.

При установяване суровини, негодни за употреба при производството на кулинарни и сладкарски изделия, те се връщат на доставчика. При постъпили храни и напитки с горепосочените отклонения същите се маркират с надпис „да не се използва”, съхраняват се отделно от другите и се изнасят от обекта при първа възможност.

4 група. Графичен дизайн на фирмения знак, фирмени рекламни материали, менюта - отговорник господин Петър Темнишки.

Графичният дизайн включва в себе си задълбочени познания за композиция и форма, цвят, цветни гами и видове специализирани палитри, използвани и стандартизирани в съвременните графични програми. Художествените познания и наличието на чувство за естетика у графичния дизайнер също допринасят за изработката на добър продукт на графичния дизайн. Съчетаването на цветове и отчетливост на визията допринасят за доброто възприемане на посланието. Не трябва да се забравя и основното – освен технически и естетически познания дизайнерът трябва да притежава и частица интуитивност и да бъде носител на идеи и иновативност. Учениците проявиха креативност и създадоха впечатляващи продукти.

5 група. Ценообразуване – отговорник господин Николай Иванчев. Методи за ценообразуване са начините, по които цената на стоките и услугите може да бъде изчислена, като се вземат предвид всички фактори като разходи за производство и дистрибуция и конкуренция.

Цените се основават на три измерения: цена, търсене и конкуренция. Методът, който нашите ученици избраха, е: *Разходи плюс цени*

Това е най-простият метод за определяне на цената на продукта. В метода на разходите плюс ценообразуване, за да се установи цената, към общите разходи се добавя фиксиран процент от общите разходи, наричан още процент на надбавката, който ще бъде печалбата.

Изчислиха го по следния начин: Разходите плюс ценообразуване са известни и като ценообразуване със средни разходи. Това е най-широко използваният метод.

За да се определят средните променливи разходи, трябва да се изчисли обемът на производството за даден период от време, като се вземе предвид планираното производство или нормалното ниво на производство. В случая ние произвеждаме ресторантьорски продукт. Приготвяме храна, в която трябва да калкулираме всички суровини, включително и разходите по доставка и консумативи. За нашите ученици този метод на изчисление е по-лесен и по-полезен.

6 група. В проекта „Храна за вкъщи” екип 6 имаше задачата да се погрижи за опаковането на готовата храна. Под ръководството на координатора на групата - госпожа Елица Янинска, учениците направиха изследване в интернет за фирми, търгуващи с опаковъчни материали. Те изготвиха таблица, съдържаща различни артикули опаковки, материалът, от който са изготвени, вместимостта и цената им. След като се запознаваха с менюто за деня, те имаха за задача да закупят най-подходящите опаковки и да подготвят храната за доставка по домовете на клиентите. Тяхна задача беше да преглеждат таблицата с поръчките и да прогнозираят броя опаковки, които фирмата трябва да има в наличност за следващия ден.

7 група. Маркетингови идеи и стратегии - отговорник господин Николай Иванчев

Маркетинговата стратегия беше съсредоточена върху надеждността, бързината, безопасността, ценообразуването, защитената платформа за плащане и най-вече отличното обслужване на клиентите. Трябваше да се гарантира, че всеки път, когато нашите клиенти наемат нашите услуги, те ще получат отлично обслужване. Ако успеем да го постигнем, не само ще запазим старите си клиенти, но и в същото време ще спечелим нови клиенти.

Днес бизнесът е наясно със силата на интернет, поради което се прави всичко необходимо, за да се използват неговите възможности. С други думи, по-голям процент

от нашите маркетингови усилия бяха насочени към интернет потребителите; нашият ресторантьорски уебсайт да се превърне в наше номер едно маркетингово средство.

Това са някои от маркетинговите идеи и стратегии, които ние приехме за нашата компания за доставка на храна в дома и офиса:

- Представихме нашата компания за доставка на храна за дома и офиса, като изпратихме уведомителни писма заедно с нашата брошура до домакинства, офиси, строителни обекти и др.
- Рекламирахме се в интернет блогове и форуми, а също и в социални медии като Facebook, месинджър, вайбър и др.
- Създадохме основен уебсайт за нашия бизнес, за да осигурим на бизнеса си онлайн присъствие.
- Включихме се в целеви общности от време на време, за да пускаме на пазара нашите услуги.

8 група. Човешки ресурси - отговорник господин Петър Ганчев

Поставена беше стартова задача: Провеждане на изследване чрез метода на анкетиране сред служителите на фирмата, имащо за цел установяване нивото на тревожност в ситуация на работа в извънредно положение. Данните бяха събрани чрез провеждане на анкета сред служителите (учениците).

Цели на задачата:

- Събиране на информация
- Установяване на служители с високо ниво на тревожност
- Оказване на помощ на служителите с високо ниво на тревожност

Ежедневна дейност: Учениците (служители на фирмата) отговаряха за разпространението на анкетата и обобщаването на информацията от изследването.

Резултати: Проучването се проведе от двама анкетъори. Времетраенето на проучването беше два работни дни – един ден за провеждане на анкетата и един ден за обобщаване на резултатите. В анкетното проучване взеха участие девет служители на фирмата. Трима от служителите са показали високо ниво на тревожност. С цел понижаване на нивото на тревожност сред засегнатите служители ръководството взе решение служителите да използват платен отпуск.

9 група. Приемане на поръчки по телефона на български, руски и английски език - отговорници госпожа Милена Кънчева, господин Николай Стоев и Петър Темнишки.

Учениците бяха поставени в конкретна речева ситуация, в която трябваше да покажат умения да общуват не само на български език, но и на изучаваните чужди езици - първи чужд език е руски, а втори чужд език е английски. В тази ситуация учениците показаха и своите комуникационни умения.

За да се постигне това, разделихме уменията на основни елементи:

- *Ясно и ефективно артикулира идеи и мисли;
- *Слушане за разбиране на смисъл;
- *Комуникиране за постигане на различни цели в различни среди.

10 група. Доставка по домовете - отговорник госпожа Елица Янинска.

Екип 10 беше ангажиран с доставката на храната по адреси. Координаторът им предостави таблица с видове транспорт и неговия разход, време за доставка, брой възможни доставки за ден и други параметри. Задачата на екипа беше да изберат най-подходящия транспорт според адресите на клиентите и ако използват автомобил или скутер, да изчислят дневния маршрут в километри и разхода на гориво. Целта беше учениците да използват GPS и да избират най-краткия маршрут до клиента, което води

до икономия на гориво и не утежнява цената на крайния продукт, както и да се научат да подреждат адресите с цел избягване на излишни обиколки на града.

11 група. Счетоводство - отговорник господин Николай Иванчев.

Всяка порция от даден вид ястие се приготвя, като се използва определено количество хранителни продукти, на базата, на предварително съставена от главния готвач, готварска рецепта. За целта в заведенията за хранене се прилага сборник с готварски рецепти, който следва да бъде утвърден от ръководството на предприятието.

Организацията на синтетичното и аналитично отчитане на материалите и стоките в дейност „Хранене“ е осъществена по различен начин, в зависимост от това дали материалите и стоките постъпват направо в заведенията за хранене или първо постъпват в централен разпределителен склад и впоследствие се доставят в обекта за хранене. Първият подход е характерен за по-малките заведения за хранене, където хранителните продукти и готовите стоки постъпват направо в обектите за хранене. В тези обекти МОЛ се явява главният готвач, който отговаря за спазването на установените рецепти за всяко едно ястие и за точното влагане на определените количества от съответните хранителни продукти.

За счетоводно отразяване на доставените хранителни продукти и готови стоки в обектите за хранене следва да се дебитира сметка 3042 – Стоки в обектите за хранене, аналитична сметка Кухня, МОЛ, аналитична сметка Бюфет, МОЛ, аналитична сметка Бар басейн, МОЛ, да се дебитира сметка 4531 Начислен ДДС за покупките и да се кредитира сметка 401 Доставчици – когато сумата е дължима, сметка 501 Каса.

Учениците от нашата гимназия преминаха през целия процес на функциониране на фирма за приготвяне и доставка на храна по домовете. Бяха ангажирани с отговорности, но се справиха с предизвикателствата и завършиха проекта удовлетворени, с много ползи за себе си. Те и ние като техни учители достигнахме до извода, че използването на интерактивни методи в класната стая (макар и виртуална) води до много положителни резултати, сред които:

- * Ангажиране на вниманието, всеки можеше да се изяви и да бъде оценен.
- * Развитие на интерес и ентузиазъм.
- * Образователният опит може да се усвои чрез игра.
- * Развитие на умения за съвместна дейност и ефективна комуникация между ученик и учител.
- * Подобряване на комуникативните умения.
- * Развитие на положителни отношения.

Позитивните взаимоотношения, които се установяват посредством интерактивните методи, укрепват вярата в собствените възможности и стимулират желанието за успех. Тези практики се базират на схващането, че учебната дейност не е просто натрупване на някакви знания, а цялостно развитие на личността.

Използвана литература:

Ризов, И. Интерактивни методи на развитие на личностни и социални умения. Изд. Сдружение „Съучастие“

Радев, Пл., А. Александрова. Компетентностният подход. 2009

Неминска, Р. Интердисциплинарното обучение. София: Фондация „Буквите“, 2015

Коцев, В., И. Пейчев. Ефективна комуникация и работа с родители. Раабе България, 2019

Закон за предучилищното и училищно образование

Дракър, П. Мениджмънт предизвикателствата на XXI век. София, 2005

Годин, Сет. Това е маркетинг. Изд. Локус Пъблишинг, 2020

Петров, Л. Основи на счетоводството +приложение. Изд. Мартилен, 2011

ОТ ЙЕРОГЛИФИТЕ ДО СЪВРЕМЕННИТЕ АБСТРАКТНИ ЗНАЦИ В ДИГИТАЛНИТЕ ИЗДАНИЯ НА УЧЕБНАТА ЛИТЕРАТУРА

Геновева П. Ненова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен консултант: доц. д-р Росица Пенкова

FROM HIEROGLYPHS TO MODERN ABSTRACT SIGNS IN DIGITAL EDITIONS OF EDUCATIONAL LITERATURE

Genoveva P. Nenova
College of Pedagogy - Pleven
Academic advisor: Assoc. Prof. Rositsa Penkova, PhD

Анотация: В доклада се разглежда историята на кирилицата, графичния дизайн и промяната на графичната кирилица през годините. Анализират се приликите и разликите между буквите в графичния дизайн.

Ключови думи: кирилица, графичен дизайн, букви, кирилски шрифтове, история на кирилицата.

Abstract: The report examines the history of the Cyrillic alphabet and graphic design and the change of the graphic Cyrillic alphabet over the years. The similarities and differences between the letters in the graphic design are analyzed.

Key words: Cyrillic alphabet, graphic design, letters, Cyrillic fonts, history of the Cyrillic alphabet.

На кирилица пишат в дванадесет държави и над 250 милиона души. Отворете случайна страница от българска, руска, сръбска или монголска книга и ще откриете две неща – ние всички използваме кирилска писменост и на всеки език тя изглежда различно. Кирилицата ни свързва, но и различава, като изразява нашите индивидуалности.

Писмеността е навсякъде около нас и оставя своя отпечатък върху всички, дори и върху тези, които не могат да четат. Освен начин за общуване и обмен на информация, тя е система от символи, образи, запечатани в недрата на подсъзнанието ни.

Опознаваме буквите много преди да се научим да четем. За троянската керамика или Панагюрското златно съкровище научаваме много по-късно. Първото е чаровна регионална особеност, а второто – артефакт, докато буквите носим в сърцата си до живот. Нашата писменост, заедно с общия ни български език, е в основата на нашата национална принадлежност. Българската кирилица е богата на знаци, но бедна на изразни форми. Шрифтовете на кирилица са малко и с преобладаващо руски характер и произход. Вследствие на нашето незнание, инертност, незаинтересованост или мързел, ние се развиваме и губим своята културна идентичност.

През 1708 година руският император Петър I утвърждава „Гражданский шрифт“. Реформата цели да опрости състава на руската азбука и да замени съществуващите църковнославянски шрифтове с образци, близки до европейските и по-подходящи за печат на светска литература.

През следващите десетилетия новата руска азбука продължава да се развива и през XVIII–XIX век се превръща в основа за реформите, последвали и при другите народи, използващи кирилица. Характерно за руските шрифтове и техните производни става използването на редовни букви с формата на умалени главни.

В средата на XX век в България се появява и развива различна гледна точка. Редовните букви започват да се различават от главните, придобиват горни и долни дължини, а някои от главните букви се видоизменят.

Българската кирилица се доближава като графичен ритъм, естетическо и функционално разнообразие на формите до латиницата. По своя характер тя се превръща в уникална графична система, част от нашата културна идентичност. Във всекидневната ни практика се използват и двата модела кирилица – руска и българска. Хората, които знаят и предпочитат българския вариант, ежедневно са принудени да използват руския заради употребата на компютър и интернет. Дори при осъзнатата необходимост шрифтовете с българска кирилица все още са малко и недостатъчно познати.

И до днес масово в книгите се използва Times New Roman (с руска кирилица) не заради естетическите му качества, а заради това, че е най-популярният шрифт „по подразбиране“ в офисния, дизайнерския и издателския софтуер. Проф. Васил Йончев е първият научен теоретик на българската кирилица, глаголица и старобългарски шрифт. Неговите разработки започват още през 60-те години и той създава най-ценните за България научни трудове „Шрифтът през вековете“ (1965), „Книгата през вековете“ (1977), „Древен и съвременен български шрифт“ (1982), „Азбуката от Плиска, Кирилицата и Глаголицата“ (1997), за много от които печели международни награди и признания. През 90-те години неговите трудове са били „специалното знание“ на оформителите и дизайнерите.

Факт е, че някои от най-масовите шрифтове отдавна имат своите „български“ версии. Дори Министерството на образованието не успя да наложи българската кирилица с разработването на изискванията за новите учебници и учебни програми през 2016/2017 г.

Графичният дизайн е изобразителна проектна дейност, насочена главно към създаването на визуални съобщения, разпространявани чрез различни средства за масова комуникация. Днес все по-често графичният дизайн е наричан „визуална комуникация“ – термин, при който се подчертава неговата основна функция да създава образи, чрез които да информира. Днес графичният дизайн е визуалната култура на обществото, обогатявайки се непрекъснато с нови художествени похвати, заимствани от други сфери на изкуството, като използва достиженията на научно-техническия прогрес и информационните технологии, включително и компютърните.

Творците в областта на илюстрацията в България, започват да пренебрегват естетическите елементи, а се акцентира предимно на литературното съдържание. В началото на 70-те години графиката доминира над останалите изкуства у нас. Периодът 1965-1990 г. се характеризира с особен прогрес в българското шрифтово изкуство, оформлението на корици, плакати, рекламни продукти. Дейността на много дизайнери и илюстратори през 90-те години, а и сега, е свързана с художественото проектиране на учебна литература.

Днес българската графика и илюстрация се радват на безспорните достижения на няколко поколения художници– дизайнери, оформители на корици на книги и учебници, илюстратори.

Тенденциите възникват и се развиват вътре в границите на даден стил. След появата и по-широкото използване на компютрите графичният дизайн бързо еволюира. Традиционните визуално-графични средства за проектиране в графичния дизайн оптимално започват да се съчетават с иновационни технологии – мощни графични програми и графични редактори (Adobe Photoshop, CorelDraw, Adobe Acrobat, Adobe Illustrator, QuarkXPress и др.). Днес развитието на Интернет и телевизия, на съвременни високи технологии и технически средства с висока разделителна способност ясно показва, че визуализирането на информацията завоюва трайни позиции. Основните

средства за визуализация са: таймлайн; интелект-карта (ментална карта); скрайбинг; инфографика.

Компютърната графика е съвременно направление на художествената дейност, характеризираща се с две основни части, а именно: художествена и техническа, като към художествената се отнасят замисълът и естетическата „тежест“, изразени чрез композицията, цветовото решение и шрифтовото оформление, а към техническата – методите и средствата за изграждането на композицията, което става посредством специализирани компютърни програми.

Шрифтът е графичен рисунък на букви и знаци, съставлящи единна стилистична и композиционна система. Той е зрителната, естетическата форма на езика, един от основните изобразителни елементи на текста в печатните и дигитални издания, който е изминал дълъг път на еволюция – от йероглифите до съвременните абстрактни знаци. В историята на световната писменост се разграничават четири основни вида писмо: пиктографско; идеографско; сричково и буквено-знаково.

Пиктографското (картинно или рисунъчно) е писмо във вид на условни рисунки по стените на пещерите. Пиктограмата е стилизирано, опростено, лесно разпознаваемо графично изображение (графема) с цел да се облекчи визуалното възприятие.

Идеографското (йероглифно, образно-символно) писмо датира от ерата на създаване на ранните държави и появата на търговията. За този вид писмо са характерни идеограмите (символи, обозначаващи отделни думи или цели понятия). Към идеографското писмо се причисляват шумерския клинопис, китайските и египетските йероглифи. Сричково е писмото на някои народи в Индия, при което сричката се означава с един писмен знак.

Буквено-звуковото (фонетично) писмо е в основата на писмеността на повечето народи по света, езиковата особеност на които е намерила отражение в състава на техните азбуки, включително и на българската.

През XV век, се появяват първите шрифтове, т.нар. „Old style“ (Стар стил). Доминиращият стил няколко века преди това е „Black letter“ (известен и като Old English – Староанглийски). През Ренесанса започнали да се разработват нови видове шрифтове, с доста по-четлив и естетически издържан рисунък, отговаряйки на хуманистичните възгледи по това време.

Световноизвестният германски художник Албрехт Дюрер е основоположник на систематичния подход при създаването на шрифтове. Известният английски печатар Джон Баскервил създава шрифтове, специално разработени за използването по неговото време технологии, а италианският типограф и издател Джамбатиста Бодони създава огромен брой шрифтове, включително и кирилски (около 80 на брой), някои от които се използват и днес. През 1928 г. немският дизайнер Пол Ренър създава шрифтът *Futura*, затвърдил се като най-използвания безсерифен шрифт през XX век. У нас значими постижения в областта на типографията и по-конкретно при създаването на кирилски шрифтове имат много видни художници и дизайнери.

Основно шрифтовете се разграничават: по наситеност; по наклон на основните шрихи; по съотношението на широчината на окото на буквата към височината ѝ; по рисунъка и др., а според ролята им на страницата те могат да бъдат: текстови или наборни; акцидентни или декоративни. Шрифтовото оформление е „рисунок“ от буквени знаци, съставлящи основния текст и начина за тяхното разпределяне върху страницата, което оказва голямо влияние върху цялостния облик на страницата. Шрифтовата композиция е определен набор от хармонично свързани помежду си букви и други знаци, участващи в текста, от който тя е съставена. Шрифтовите композиции могат да бъдат: графична; орнаментна; изобразителна и фотографска.

Шрифтът играе огромна роля в дизайна на страницата. Шрифтовете са необходими за възпроизвеждане на текст на някакъв език, който съдържа всички букви на дадена азбука, цифри или други знаци. Най-важен за шрифтовия дизайн е рисунъкът на всеки знак (буква), съчетаването на отделните двойки от букви, външният вид на блоковете текст, композицията на страницата. Основните функции на шрифта са: комуникативна; естетическа; технологична и имиджова (основно в рекламата).

Типографията се отнася до структурирането и подреждането на визуалния език - текста. Науката за шрифтовете „типографията“, в тесен смисъл е вид графично изкуство, визуално-пластична графика, която има за задача да запълни цялото достъпно пространство на страницата. Типографията е полезна не само за грамотно изпълнение на оформлението на книги, учебници, вестници и списания. Типографията превръща текста в инструмент за грамотно построяване на композиция, придавайки му характер и давайки възможност да се изрази идеята не само чрез съдържанието, но и посредством графичното оформление. Типографията е в основата на цялата комуникация. Всяко написано съобщение се изпълнява и се появява в някакъв шрифт. Шрифтовият и типографският дизайн – това е непрекъснато развиващо се и променящо се изкуство, като представители на всяко поколение дизайнери внасят в него нещо ново и прогресивно.

Понятията четливост и четивност (читаемост) са основни за типографията, но са тясно свързани и с шрифта.

Четливост (Legibility). Четливостта на шрифта се оценява според лекотата, с която читателят усвоява текста, дори на нивото на отделните думи. Основните начини за измерване степента на четливост са следните: скорост на възприемане; възприемане от разстояние – мярка за разстоянието от очите, при което възприемането е прецизно; възприемане с периферното зрение – измерва се хоризонталното разстояние от фиксирана точка, от която един символ може да се възприеме; умора при четене.

Четивност, читаемост (Readability). Четивността е лекотата, с която „окото“ може да разбере съобщението и да се движи по реда. Тя се отнася до това колко лесно думи, фрази, редове шрифт и текстови блокове могат да се четат и да се разбират, тоест до възприемане на текста като цяло. Основният фактор, който влияе на читаемостта е балансът между размера на шрифта и междуредовото разстояние. Четивността се оценява и на базата на психо-физиологични особености най-вече на зрението. Историческият преглед показва, че серифните шрифтове са приемани за по-четливи, като те почти винаги са използвани в печата за дълги пасажни текст. Важна роля за четивността на текста има добрата йерархия, която организира съдържанието на текста в разбираеми части и позволява на читателя да анализира и по-лесно да интерпретира информацията.

Добрата типография поощрява желанието да се чете печатното издание и намалява усилията, които се изискват за четене и разбиране на шрифта. Шрифтът трябва да бъде четлив, за да стане читаем, но правейки шрифта по-четлив, не винаги се повишава четивността.

Британският физик и учен-енциклопедист Томас Юнг е първият, който свързва цвета и човешкото око. В края на XIX век била разработена т.нар. „трихроматична теория“ на цветното зрение, основана на трудовете на Юнг, Хелмхолц и шотландския учен Джеймс Максвел, които хипотетично допускали съществуването на три типа рецептори в ретината, чувствителни към зелено, червено и синьо. В 1878 г. немският физиолог и психолог Евалд Херинг създава т.нар. „опонентна теория на цветното зрение“, според която зрителната система използва цветова „опонентност“ вместо предполагаемото независимо възприемане на трите основни цвята, като приема за даденост, че при това две двойки хроматични центрове се блокират един друг – червено/зелено и синьо/жълто. Макар с някои пропуски и условности, наблюденията и

изводите на Херинг довели до разбирането на механизма на обработката на цветовата информация от зрителната система. Днес теорията на Херинг е общопризната и е в основата на развитата през 1970 г. „Естествената система на цвета“ (Natural Color System – NCS) – психометричен модел за описание на цвета, система, приета като шведски стандарт през 1979 г.

Външни елементи на оформлението са: корицата, суперобложката и форзацът.

Корица (обложка). Графичното оформление на корицата се постига със съчетаване основно на шрифт и изображения (нерядко и орнамент), като според доминирането на един от тези елементи кориците могат да бъдат изобразителни, шрифтови и декоративно-орнаментални.

Суперобложка. Това е хартиеното покритие на книгата над корицата, чието предназначение е да привлече вниманието към нея и да предпазва корицата от повреждане и износване. В зависимост от оформлението, тя може да бъде изобразителна, декоративна или шрифтова.

Форзацът се явява елемент на външното оформление на изданието. Художественото оформление на форзаца е в тясно взаимодействие с особеностите на композицията и дизайна на корицата, суперобложката и титулния лист.

Елементи на вътрешното оформление на книжните издания са: авантитул; фронтиспис; титул; шмуцтитул; разтвор на книгата; илюстрации. При книгата или учебника е важно още преди оформлението да се има предвид вида печат, който ще се използва (офсетов, ситопечат, цифров и др.).

Титул (титулен лист). Това е първата или трета страница на книжното тяло, съдържаща обикновено шрифтови елементи, които поясняват заглавието и се посочват данни за издателството. Ако на лявата страница на първия разтвор се помещава илюстрация или портрет на автора, страницата се нарича „фронтиспис“. На титула сравнително рядко се поставя изображение и то обикновено има декоративно значение. Шмуцтитубли са страниците, чрез които се откриват отделни части и раздели на книгата, и на тях се помещават заглавия, орнаментален мотив или рисунка.

Както езикът, така и буквите са се развивали през годините. И така с времето ние сме получили форма на кирилица, която е различна от другите.

Има един период през XIX век в Русия, който се явява доста схоластичен, когато превръщат традиционната форма на кирилица в един равен ред. Тоест няма никакви елементи на буквите, които да излизат нагоре и надолу. Горната и долната линия са еднакви и ние не разпознаваме думите. Не разпознавайки думата четем по-бавно и усилието е по-голямо. За разлика от това латиницата непрекъснато скача нагоре надолу. Излизат някакви части от малките букви и това прави съответната дума по-лесно познаваема като силует.

Как се учим да четем? Първо учим буквата, а след това учим сричките. Процесът на учене на четене е свикване с образа на цяла дума и всъщност докато четем, ние скачаме от дума на дума. Понякога прескачаме дори по две-три думи. И именно разнообразието в силуета на думата е онова, което дава предимството и скорост при четенето.

След Второто българско царство ние сме получили шрифтове, които са се развили извън България. С тях са печатали нашите възрожденци. Те са ползвали форма на кирилица, която е била създадена за печатниците в Западна Европа. Това е била „просто Кирилица“.

Основната разлика между нашата и руската кирилица е, че в традиционната форма на кирилицата малките букви са намалени главни. Тоест, ако ние знаем буквата ”Т” и я изписваме с две движения, то днешната малка буква ”т” изписваме като буква ”m” от латинската азбука.

Характерна разлика има и в буква „д“. Пишем малка буква „д“ ръкописно с кръгче и с долно ченгелче, което много прилича на английското „g“. Докато в Русия и малката и голямата букви „д“ са еднакви.

Българската малка буква „з“ прави силует отдолу. Характерна за България е и малката буква „в“, тя е с висока гредка и излиза отгоре на реда. Така, като ги пишем ръкописно, техните форми стават по-разнообразни.

Официалното разпространение на словото чрез печатни книги и списания, поради една или друга икономическа причина, е било чрез използване на машини, които не са били пригодени за българската форма на кирилица. В същото време в българските семейства и в българските училища сме писали на българска кирилица. Ръкописното писане е изпреварвало печатната традиция.

Във всички видове изобразително изкуство, в живописа и в различните технически методи на гравюрата особено място заема шрифтовата графика, в чиято структура също има редица различни и напълно самостоятелни направления. Но всички те произлизат от калиграфията.

Единствено при шрифтовата графика художникът визуализира онова, което не съществува в света на предметите. Защото шрифтът е виртуална форма.

В реч пред студенти от Станфорд Стив Джобс споделя за курса по полиграфия, който посещава, докато учи в колеж. Научава за серифните и санс-серифните шрифтове, за променящото се разстояние между буквите при различните комбинации между тях и много за тайните на добрата типография, дори без малка надежда за някакво практическо приложение в живота му.

И години по-късно, когато разработва първия персонален компютър „Макинтош“, си припомня всичко и го вгражда в Mac. Това е първият компютър с красива типография. Без този курс в колежа Mac няма да има различни и пропорционално оразмерени шрифтове, а понеже Windows просто копира Mac, най-вероятно никой персонален компютър не би ги имал.

Подобни факултативни курсове в колежи и университети (занимания в училище) по графичен дизайн биха помогнали на студенти или ученици да придобият знания и умения да работят с инструментите, необходими за редактиране на графични изображения, създаване на колажи, ретуш (поправка) на изображения и собствени арт компютърни рисунки.

Започвайки от първата стъпка, а именно с онлайн графичния редактор Photopea, преглед и работа с още един редактор, обучаващите се ще придобият самочувствието спокойно да работят и с професионални програми за графична редакция като Photoshop. Да работят с менютата, с инструменти и правилно прилагане, да познават слоеве и да работят с тях, да ги оформят и стилизират, да поправят изображения, да имат свободата да обработват сами изображенията, с които ще правят други проекти с други технологии.

Използвана литература:

Борисова, К. Шрифт и калиграфия

Грънчаров, Я. Обучението по графичен дизайн – на границата между изкуство и наука, София, Веда Словена – ЖГ, 2008, с. 627-634

За българската кирилица, <http://cyrillic.bg>

Изкуство на книгата, отпечатъка и графичния дизайн, <https://openartfiles.bg/bg/topics/1389-the-art-of-books-printing-and-graphic-design>

ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО В ДИГИТАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Лусине Казанчян
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен консултант: гл. ас. д-р Александър Кръстев

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF EDUCATION IN DIGITAL ENVIRONMENT

Lusine Kazanchyan
College of Pedagogy - Pleven
Academic advisor: Senior Assist. Prof. Alexander Krastev, PhD

Анотация: Настоящият доклад разглежда от една страна предимствата, които предоставя обучението в дигитална среда, а от друга – засяга и недостатъците от него. Неизбежността от замяна на класно-урочната форма с дистанционна има положително и отрицателно влияние върху качеството на образованието. Анализирани са както ползите от обучението с отдалечен достъп, така и негативното му влияние върху личностното развитие на учениците.

Ключови думи: дигитална среда, образование, обучение, форма на обучение

Abstract: The present report examines, on the one hand, the advantages of learning in digital environment but also its disadvantages, on the other hand. The inevitable replacement of the classroom type of instruction with the distance learning form has a positive as well as a negative impact on the quality of education. Both the benefits of remote learning and its negative influence on the students' personal development have been analyzed.

Key words: digital environment, education, teaching, form of education.

През 20. век човечеството започна да използва технологии, напълно непознати на предишните епохи. Развитието на компютрите даде възможност знанията да бъдат представяни в електронен вид и повиши много скоростта на работата с информацията. Информационните технологии позволиха тази информация да бъде запазвана, пренасяна и разпространявана на далечни разстояния по всяко време. Тези технологии предоставиха нови алтернативи за обучение по начин, немислим няколко десетилетия преди това. В частност, постиженията на телекомуникационните технологии проправиха пътя за развитието на нови технологии за обучение и средства за комуникация, които могат да предоставят знания без ограниченията на традиционния начин на обучение. Според Р. Пенкова „Навлизането на информационно-комуникационните технологии в ежедневието на всеки човек налага и тяхното адекватно използване в процеса на обучение. Новите образователни технологии съдействат за постигане на по-качествено образование на учениците, за обогатяване на езиковите компетенции на учителите“ (Пенкова, 2020, с. 228). Тези нови технологии допринесоха много за развитието на *дистанционното обучение*.

В момента огромен брой учебни, културни и търговски организации използват някаква форма на дистанционно обучение. Най-общо дистанционното обучение може да се опише като обучение, при което учащите се намират на различно място от това на преподавателя и осъществяват връзка помежду си чрез компютър или други комуникационни средства. Може да се каже, че днес тенденцията е към разпределеното обучение, където обучаемият не само е отделен физически от преподавателя (и останалите учащи), но също така той учи със свое собствено темпо и във време удобно за него.

Въпреки мненията на някои хора, че дистанционното обучение понижава качеството на обучението, практиката показва, че има полза от такъв вид преподаване. Тази форма на дистанционното обучение придобива все по-голяма популярност. За това има няколко причини. Първо, дистанционното обучение отваря нови възможности за учащите, които иначе не биха могли да участват в учебния процес. Такива потенциални учащи са например хората, които са затруднени да идват в учебното заведение по една или друга причина – неудобен транспорт, физически увреждания, финансови причини и др. Второ, дистанционното обучение с Интернет позволява на учебните заведения да обучават голям брой учащи с относително малко преподаватели, което означава по-ниски разходи. Трето, желаещите да учат имат възможността да продължават своето обучение през целия си живот без значение къде и как живеят. Защото „приоритет в образователната епоха, в която живеем, е изграждането на мислещи, можещи и инициативни личности, способни да се справят с промените и несигурността“ (Гергова, 2020, с. 144). Така впоследствие цялото общество има полза, защото много повече хора успяват да получат образование. Затова тези предимства карат много учебни заведения да правят и провеждат дистанционни курсове на обучение, дори в началото само като експеримент.

Могат ли компютрите да заместят общуването между хората? Това е важен въпрос, тъй като хората използват компютри все повече и повече. В някои случаи липсата на обикновено общуване с преподавател може да предизвика трудности в учебния процес. Не всеки предмет може да бъде изучаван на компютър, за някои дисциплини се изисква повече общуване между хората и човешките емоции.

Процесът на учене винаги е съпътстван с трудности и би било педагогическа грешка да се правят опити за тяхното пълно отстраняване от училищния живот на ученика. Още повече, същността на развитието се състои в преодоляването на трудностите. Детето не се бои от трудности, това би било противоестествено. То се стреми към познание и доказва това всяка минута.

Емилия Василева пише: „За учителя урокът в началното училище винаги е бил и ще бъде едно истинско предизвикателство, което ще поставя едновременно и трудни, и лесни въпроси, изискващи нееднозначни отговори и нестандартни прозрения, свързани с проектирането и осъществяването на образователния процес в неговите широки измерения“ (Василева, 2004).

Ще успее ли учителят да пробуди детската любознателност? Ще може ли да осигури градивната сила на положителните детските емоции? Ще подпомогне ли разгръщането на духовните сили на малкия ученик? Ще го приобщи ли трайно към нелекия път на познанието и плодотворната самореализация?

Вероятно, защото знаем добре, че в многоликото образователно ежедневие няма готови решения. Има само общи тенденции, които винаги биват подвластни на конкретността. Има безброй трудности, които ще изправят пред редица изпитания професионалните умения, неговата интуиция, съзидателната воля и смелостта да бъде самият себе си, съобразявайки се с нуждите и изискванията на учениците, на които се е посветил. Затова пък ще има неповторими мигове на духовна наслада, сътворени посредством съвместно себеотдаване и неподправена обич, които не може да получи никъде другаде така щедро и толкова истински.

Разумният професионален поглед и адекватно отношение към новите образователни тенденции предполага маркирането на ясни очертания за позициониране на процесуални инварианти и сфери на тяхното взаимодействие с вариативни и разнокачествени познавателни структури.

Преди всичко е необходимо преосмисляне на редица утвърдени практики с цел запазване на стойностните завоевания на педагогическата наука и синхронизиране със

съвременните схващания за образователната дейност. Необходимо е маркирането на редица изключително значими актуални въпроси и смисленото интерпретиране на вече предоставени от педагогическата реалност категорични отговори.

Какво е значението на дигитализацията в сферата на образованието? Тези медии поставят много предизвикателства пред културата, изкуството, пред всички сфери на обществения живот. Те са свързани с прогреса на обществата и са неразделна част от живота на хората. Да разгледаме значението на дигиталното образование, медийната педагогика, медийната социализация, дигиталната култура, дигиталната компетентност и дигиталните преживявания.

Чрез дигиталното образование могат да се увеличат образователните шансове. Интернетът отразява и засилва най-доброто и най-лошото в човешката природа. В ръцете на учителя е възможността да намали вредите и да разшири възможностите, които дигиталната технология представя.

Дигитализацията обхваща както всички обществени сфери, така също влияе и на личния живот на хората и този процес е необратим. В дигиталния свят възникват много предизвикателства пред изкуството, културата, образованието. Дигиталното образование се превърна в една от основните теми в сферата на образованието през 21. век.

С техниката може да се развие едно по-различно учене. Да се формира учебна култура, която поставя в центъра на вниманието саморегулиращо, съвместно и проблемно базирано учене с разнообразни материали.

Широка популярност в последните години в сферата на образованието придобиха понятия като дигитални медии, дигитално образование, медийна педагогика, дигитална социализация, дигитална култура, дигитална компетентност, дигитални преживявания и дигитално разделение като отражение от навлизането на дигиталните медии на всички образователни степени. Новите иновативни медии са неразделна част от прогреса на обществата, които са свързани с тяхното настоящо и бъдещо развитие.

Дигиталното образование предоставя реални шансове за стимулиране на креативното развитие на много деца: любознателните, които искат да задълбочат познанията си в различни сфери, деца от семейства с по-ограничен бюджет, деца със специални образователни потребности. Без дигитални медии, които им дават определено някакъв шанс в живота, последната категория деца се чувстват онеправдани и изолирани. Иванова подчертава, че: „В образованието не продуктът, а детето е в центъра на вниманието. Дигиталното образование помага на децата да учат не само индивидуално, но и съвместно, което е в съответствие с променените им учебни навици. То допринася за по-голяма справедливост в образованието“ (Иванова, 2019).

Някои учени разглеждат две категории на дигиталното образование, които не си противоречат, а взаимно се допълват:

- медийно образование;
- дигитален „mainstreaming“.

Дигиталното образование предполага усвояване на ИТ умения и компетентности, необходими за дигиталния свят, в който живеем, а именно: умения за работа с лаптоп/компютър, таблет и отговорна работа със социалните медии. Включват се така също и онлайн изследванията и анализи на данни. На преден план са рефлексивните умения с новите технологии и техните възможности.

При дигиталния „mainstreaming“ става въпрос за използване и интеграция на дигиталните медии при даване на информация, за да може чрез тях по нов начин да се предлагат интересни знания по различните учебни дисциплини. Така дигиталните медии стават неразделна част от ученето. Създават се шансове за индивидуално стимулиране

при предаване на знания. Дигиталните средства се използват за решаване на различни образователни проблеми.

Учени подчертават, че при образованието е необходимо да се съблюдават и двата аспекта на дигиталното образование, за да може максимално да се използват положителните потенциали на дигитализирането и да се намалят рисковете, които то крие.

Развитието на новите технологии, въвеждането на иновации във всяка една обществена сфера, дигитализирането на образованието се свързват и с концепцията за учене през целия живот. Всеки, без значение от възрастта и сферата, в която работи, има възможност да развие и усъвършенства уменията си в областта на дигиталните технологии. В зависимост от личните си интереси, амбициите си и индивидуалното темпо на усвояване на нови знания както децата, така и възрастните се изправят пред предизвикателствата на образованието и решават възникналите проблеми съобразно своите компетентности.

Учените подчертават необходимостта от дигитална компетентност от страна както на учители, така и на децата. Тази компетентност се явява една от осемте ключови компетентности за учене през целия живот, а именно: общуване на роден и чужд език, математическа грамотност и основни компетентности в областта на науката и технологиите, умение за учене, обществени и граждански компетентности, инициативност и предприемачество, културни компетентности и дигитални компетентности. Всички те са свързани помежду си и включват елементи като творчество, инициативност, решаване на проблеми и др. Дигиталната компетентност се определя като „умение да се работи с дигитални технологии, които се използват за информация, комуникация и избор на различни стратегии за решаване на проблеми в различни области на живота. Тази компетентност не само се свързва, но и помага за развитие на компетентности в речевото развитие, математиката, природонаучните дисциплини и др.“

Европейската комисия създаде Европейска референтна рамка за дигиталните компетентности, които се разделят в пет сфери и във всяка една от тези сфери се развиват по няколко дигитални компетентности:

- търсене, преработка и съхраняване на информация;
- комуникация и съвместна работа;
- създаване на дигитални съдържания;
- сигурност на уредите и на личните данни при работа с дигитални технологии;
- стратегии за решаване на проблеми.

Научни изследвания в областта на дигиталното образование и по-точно използване на интернет от учителите установяват следното: процентът на учителите, които ежедневно ползват интернет в обучението, е най-висок в Австралия - 66%, след нея следват: Нидерландия с 50,8%, Хонконг с 46%, Литва - 43%, Дания - 40,2%, Норвегия - 35,9%, Турция - 23,8%, Тайланд - 22,7%, Полша - 18,4%, Хърватска - 16,8%, и Германия - 9,1 %. Средният процент на учителите, използващи интернет в ОЕСО страните, е 34,2%.

Докладът на УНИЦЕФ¹ за състоянието на децата през 2017 г. също представя данни за живота на децата в дигиталния свят. Установено е, че 71% от младите хора на възраст от 15 до 24 г. използват Интернет, но останалите 29%, които са около 346 млн., не ползват, като най-малък е достъпът на младежите от Африка – 60%, в сравнение с 4% в европейските страни. За използване на Интернет са необходими не само знания, но наличие на компютри и компютърни умения. На въпроса „Какво ти харесва в Интернет?“ 40% от децата отговарят, че научават много неща за здравето и за училище, 24%

---

¹ Децата в дигиталния свят, доклад на Уницеф <https://www.unicef.org/bulgaria/media/426/file> (посетен на 28.04.2021)

придобиват способности, които не могат да научат в училище. В индустриалните страни 81% от хората използват Интернет, т.е. два пъти повече в сравнение с развиващите се страни. В най-бедните страни в света само 15% от хората работят с Интернет. В доклада на УНИЦЕФ се разкриват не само позитивите, които носят дигиталните медии, но и опасностите, които крият. Както възрастните, така и децата не могат да бъдат сигурни, че напълно са в състояние да избегнат негативните страни на виртуалния свят.

Често не само педагози, но и медици предупреждават, че прекомерното използване на мобилни телефони, лаптопи, смартфони и други дигитални устройства, а така също и продължителното гледане на телевизия крият потенциални опасности и водят до изолация, възникване на здравословни проблеми и често се явяват причина за понижаване на успеха на децата в училище. Учени изтъкват, че при деца, за които имат информация, че често използват дигитални медии, се наблюдават психически и физически проблеми: по-голяма агресивност или дефицити в моторното или в речевото развитие.

Виртуалният свят при децата често се преплита с реалния. Пристрастяването към компютърни игри, прекомерните занимания с видеоигри ще се включат в каталога с болести на Световната здравна организация като нов вид психично разстройство. Заболяването, известно като „разстройството на геймъра“ (Gaming Disorder), ще се причисли като ново психично заболяване, което ще се включи в 11-ото издание на Международната класификация на болестите².

За да се предотвратят някои проблеми, свързани с прекалената употреба на дигитални медии, значение имат и родителите. Известно е, че малките деца усвояват много умения, като подражават на възрастните, предимно на родителите и педагозите. Работата на голяма част от родителите е свързана с използването на дигитални медии, което резонира и върху поведението на децата. В този ред от мисли е желателно педагози и родители да обменят информация за интереса на децата към тези медии; времето, което те отделят за тях; необходимостта от информация, която се отнася към правилното им използване и контрол.

Проблемите, свързани с дигитализацията в образованието, не водят до съмнения по отношение на нейното значение, а преди всичко по какъв най-интересен начин за малките деца, учениците и студентите новите дигитални технологии ще допринесат за по-ефективното обучение, развитието на самостоятелността, мотивацията и креативността, като се елиминират негативните страни и рисковете, които крият.

Влиянието на дигиталните медии върху ежедневието на децата и юношите последните десетилетия се установява чрез изследванията за медийната социализация, като се очертават следните аспекти:

- Порастването в дигиталния свят означава живот с много възможности. Подрастващите могат да изразят своите идеи, желания и мнения по интересни за тях теми. Създаването на собствени медийни съдържания и споделянето им в социалните мрежи е от значение за развитието им.

- Много медийни предложения, особено в социалните мрежи, са в съответствие с интересите на младежите и имат дял в процеса на развитие на идентичността им.

- Дигиталните медии предлагат на децата и младежите възможности за неформално учене.

В дискусиите за дигиталните медии и промяната, която настъпва в живота на хората вследствие на тяхното популяризиране, често се споменава за дихотомията, т.е. разделянето между двата свята: реален (offline) и виртуален (online). Децата, растящи в дигиталния свят, описват кръстосването на offline и online като хибридно единство, което

---

² <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/addictive-behaviours-gaming-disorder> (посетен на 10.05.2021)

оформя тяхната действителност. Данните от изследвания за използване на дигитални медии сочат, че 16% от децата от 2 до 5-годишна възраст имат опит при работа с компютър, на възраст между 6 и 13 г. почти всички деца използват Интернет.

Дигиталното образование осигурява знания за креативни действия с дигиталните медии и допринася за развитието на дигитална култура. Чрез културно-образователните пространства децата имат достъп до информация, алтернативни предложения и средства за участие в дигиталното общество. Те имат шанс да открият собствени средства за изразяване, а така също и да стимулират активността на други деца. Животът в дигиталния свят предполага и наличие на професионални знания. Те се развиват чрез опита с дигиталните медии и се прилагат в различни дейности – в работата по проекти и др.

Позитивните ефекти на дигиталните медии се очертават в следните насоки: стимулират активността на децата, самочувствието им, развиват дигиталните им компетентности, стимулира се креативността, повишават учебната мотивация, подкрепят съвместните форми на учене, стимулират комуникацията и обмена на опит между децата, използват се възможностите на интернационализацията.

Иванова много сполучливо подчертава значението на дигиталните медии в образованието със следното обобщение: „Дигиталното образование не е вълшебна пръчка, но е средство за увеличаване на образователните шансове“ (Иванова, 2019).

Във „Капитал“ Люба Йорданова споделя думите на министъра на образованието от 2006 г. Даниел Вълчев: „В най-скоро време децата ще забравят тетрадките си за домашна работа и ще започнат да пишат домашните си в интернет. Целта ни е изпитването на учениците също да се прехвърли от класната стая в електронната мрежа. Родителите пък от компютъра у дома ще проверяват оценките и неизвинените на децата си“ (Йорданова, 2015).

Предизвикателството в учебната система е учителите да усвоят нови модели на преподаване, с които да извлекат максимални ползи от дигиталните платформи и да намалят компромисите от дистанционното обучение. Първоначално част от преподавателите се опитаха да пресъздадат класната стая с помощта на платформи за видеоконференции. Проблемът е, че така нареченото синхронно обучение не е еднозначно на преподаването постарому. Невъзможно е децата да седят по осем часа на ден в живи връзки.

Синхронното обучение е зависимо от наличието на достатъчно устройства в едно семейство и от техническата им изправност. Най-голямата промяна за учителите в сегашната ситуация е не технологичната, а именно как да променят методите си на преподаване така, че ефективно да ангажират учениците с учебния материал и да постигнат зададените учебни цели.

„След ваканцията часовете въщи са ми скучни и различни от нормалните, защото не можем да се пипнем, видим, да играем и да си приказваме! Не излизаме навън. Нашата учителка се справя, но интернетът ѝ куца, „бъгва“ ѝ се компютърът... Чувствам се странно“ (Димитров, 2020). Това е краткото резюме, с което четвъртокласничката Преслава Джифарова от 7 Средно училище „Свети Седмочисленици“ описва как ѝ се е сторил първият месец, откакто на българските училища им се наложи по спешност да пренесат учебния процес в Интернет. „Странното“ чувство, което тя описва, се споделя от много по-малки и по-големи нейни съученици от цялата страна, а със сигурност и от част от учителите им.

„Учениците ни се справят много добре в онлайн средата. Мотивирани са, участват активно в часовете“ (Димитров, 2020), категорична е Людмила Дерменджиева, а и не само. „Хлапетата се зарадваха, много ни изненада, че до 20% се увеличиха резултатите на едно дете, което преди бе трудно да го мотивирам в клас, а по

Интернет прояви повече старание“, разказва и Иван Драгомиров, а Божидара Илиева добавя: „*Те така или иначе са в Интернет пространството, получи се, че по-скоро ние влязохме в техния свят, а не те в онлайн училището.*“ (Димитров, 2020).

Но според мнението, което се споделя от всички учители и ученици, има неща, които онлайн обучението не може да компенсира. „*На всички обаче вече много им липсват училището, приятелите, учителите. Уверени сме, че от тази ситуация ще излезем по-мъдри, по-добри, по-единни, и очакваме с нетърпение да го покажем*“, казва директорката на гоцеделчевското училище (Димитров, 2020).

„*Липсва им най-вече социализирането. Предметното знание може да се предава, но прегръдката и играта на волейбол след училище - не*“ (Димитров, 2020), споделя и Драгомиров, който също смята, че заради дистанционното обучение ще бъдат научени много уроци. „*Със сигурност родителите виждат какво е на учителите през цялото време. Това според мен ще послужи като добър социален експеримент и ще промени нагласата им към работата на учителите*“ (Димитров, 2020), заключава той. Много по-лесно става оценяването на учениците. Чрез едно кликуване и предаване на тест те веднага могат да видят своите резултати.

„*Фактът, че липсва живият контакт с учители и съученици, прави ученето различно. Липсва училищната атмосфера, в която всички са напрегнати или стресирани, защото ще ги изпитат или защото ще закъснеят. Спокойствието, което изпитваме у дома, ни помага по-лесно да усвояваме учебния материал и да трупаме нови знания*“, казва ученикът Кристиан Юлзари, който обаче също не е доволен, че учителите едва ли не смятат, че щом са заключени вкъщи, учениците нямат какво друго да правят, освен да учат.

В заключение, прилагането на информационните и комуникационни технологии в образованието са допринесли за развитие на нови модели на преподаване с учене, които се провеждат извън класната стая. Днешните деца са технически грамотни от много по-ранна възраст, спокойно използват онлайн ресурси, даже така възприемат материала още по-лесно и бързо. Основно препятствие в дистанционното обучение е невъзможността да се осъществи пряко взаимодействие между учителя и обучаващия, както и между учениците. При дистанционното обучение често се усеща чувство на изолация и самота. Недостатъците могат да бъдат свързани с педагогически, методически и психологически характеристики на участниците, както и с организационни и социални обстоятелства, в които се осъществява този процес на обучение. Не бива да се забравя и фактът, че дистанционното обучение, както впрочем и другите видове електронно образование, имат определени ограничения и бариери в сравнение с класическата образователна форма.

Използвана литература:

Василева, Е. Урокът в началното училище. София: Свят, 2004

Гергова, Хр. Компетентностният подход в условията на началното грамотяване на български език като втори език (ученици роми). *Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието. Компетентностният подход в образователния процес“*, Ред. колегия: доц. д-р Емил Бузов, гл. ас. д-р Росица Пенкова, ас. Христина Гергова, преп. Кремена Ангелова, Съст: доц. д-р Боряна Здравкова, авторски колектив, Педагогически колеж, Плевен, 2020, с. 143 - 151, ISBN 978-619-91255-2-6, COBISS.BG-ID - 42096648

Димитров, Д. Шансът за дигиталното образование. *Капитал*, XXVIII, N 11, 20-26 март 2020, с. 24-25.

Димитров, М. На училище вкъщи. *Капитал*, XXVIII, N 17, 30 апр.-7 май 2020, с.2-4, 6- 8.

Иванова, Б. Образование и дигитални медии /Боряна Иванова. // *Педагогика*, XCI, 2019, N 6, с. 785 – 794.

Йорданова, Л. Е-образованието // *Капитал*, XXIIQ NN 47, 28 ноем. -4 дек.2015, с. 36 – 37.

Пенкова, Р. Театралнопедагогическото взаимодействие като основа на анимативния подход в образователния процес по български език и литература в началното училище, Астарта, 2020

ЕФЕКТИВНОСТТА НА ОБУЧЕНИЕТО ПРИ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ИНФОРМАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Петя Н. Петкова, Роза А. Узунова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен консултант: доц. д-р Росица Пенкова

THE EFFICIENCY OF TRAINING IN THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN PRIMARY SCHOOL AGE

Petya N. Petkova, Roza A. Uzunova
College of Pedagogy - Pleven
Academic advisor: Assoc. Prof. Rositsa Penkova, PhD

Анотация: В настоящия доклад са представени проблеми, свързани с електронното обучение. Изведени са както възможностите, така и недостатъците и ограниченията при използване на дигитални технологии, тяхното негативно влияние. Очертана е значимостта на училището, което днес повече от всякога е призвано да бъде както обучаваща институция, така и място, където да се извършва социализацията на учениците.

Ключови думи: електронно обучение, дигитални технологии

Abstract: This report presents issues related to e-learning. Both the possibilities and the disadvantages and limitations of using digital technologies, their negative impact are presented. The importance of the school is outlined, which today, more than ever, is called to be both an educational institution and a place to socialize students.

Key words: e-learning, digital technologies

Живеем в забързан и динамичен свят. Гергова го определя като „свят на комуникации, на нови икономически, социокултурни и психолого-педагогически реалности“ (Гергова, 2020, с. 143). Според автора „всичко това поставя нови изисквания и към образованието“ (Гергова, 2020, с. 143), защото изискванията и към членовете на обществото всеки ден се увеличават. Знанията, уменията и компетентностите, които учениците трябва да усвоят – също. В наши дни, а и в бъдеще ще са необходими още повече знаещи и можещи личности с иновативно, креативно и нестандартно мислене. Главната цел на повечето педагози в съвременния свят е да се изградят като личности, които имат желание за учене през целия живот и непрестанна жажда за трупане на нови знания. Според Р. Пенкова „Най-голямото предизвикателство пред съвременния учител е да вдъхновява учениците си да осъзнаят смисъла от придобиването на умения. Съвременното налага различно обучение, при което се зачитат различните видове учене.“ (Пенкова, 2020, с.11) Единственият път, по който това може да се постигне, е наличието на достъпно, качествено и не на последно място – ефективно образование. Това може да се реализира, като внимателно се проучат и спазват всички европейски ценности, внедрявайки ги заедно с най-добрите практики от държавите-членки на ЕС.

За разлика от образованието в миналото, което предимно е залагало на усвояване на определени знания, днес то е ориентирано основно към развитие на личности с познавателни и творчески способности. Поради тази причина се налага въвеждането на обучение, което да може да гарантира както усвояването, така и приложението на

учебното съдържание. Също така е важно това обучение да стимулира мисловната дейност на ученика, да го провокира и да му осигурява мотивация и желание за учене.

Един от начините образователно-възпитателният процес да стане по-атрактивен, разбираем и интересен за учениците е да се увеличи употребата на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в преподаването. Това е много важен фактор в днешно време, благодарение на който и върху който се гради модерното обучение. Заедно с усвояването на знанията, свързани с четене, писане и смятане, се овладяват знания и умения по ИКТ, които са безкрайно необходими на учениците за технологичния и цифровизиран живот днес.

Използването на информационни технологии в училище повишава ефективността на обучението, защото учебният материал става по-достъпен и атрактивен за учениците. Посредством мултимедийния проектор и бялата дъска се онагледяват уроците по много от предметите, които се изучават в начален етап. Учителят изготвя мултимедийна презентация и използва интерактивната дъска, старайки се по най-добрия начин да си взаимодейства с учениците. Важно е дебело да се подчертае, че учителят не трябва да прекалява с използването на технологиите в часа.

Още от създаването на технологиите педагозите по цял свят се стараят да ги внедрят по подобаващ и работещ начин в образователната система. Тяхната цел е много ясна – те желаят да разрешат голяма част от трудностите и проблемите на учениците с ученето.

ИКТ стимулира, повишава и подбужда интереса на учениците в началното училище. С използването му учениците имат по-голяма мотивация за учене и постигане на успехи. Това се забелязва и в практиката на много педагогически специалисти. Учениците имат повишен интерес към поставените училищни задачи, засилва се тяхната заинтересованост и чувство за преуспялост. Това се дължи на големия интерес на учениците към компютърните и електронните комуникации, от което следва, че те са един от основните им мотивиращи фактори за изпълнението на зададените задачи от учителя, както и за постигането на всички дидактически цели на уроците.

Използвайки разумно ИКТ при обучението, учителят провокира учениците да наблюдават целенасочено, атрактивно и задълбочено изложението на учебния материал. С използването му учениците развиват също своето въображение и креативността си. Задачите и тестовите, които учителят задава на учениците посредством ИКТ, могат да съдействат за изграждане на интелектуални умения.

Повишаването на равнището на мотивацията за учене влияе позитивно върху личната удовлетвореност от постиженията, обуславяйки ниското равнище на тревожност и отразява постоянните усилия за своевременно преодоляване на страха от провал в процеса на обучението. Мотивацията за учене стимулира качеството на познавателната дейност по посока постигането на предварително формулираните цели. Също така се използват адекватни стратегии, чрез които да се постигнат високи резултати в процеса на обучението.

Както знаем, поколението родено след 1994 г., се нарича поколение „Z”. Във връзка с това австралийският изследовател Марк Маккриндъл (McCrindle, Fell, 2019) посочва: „За тях училището не е единствен източник на знания, информация или социални контакти. Те общуват виртуално с много хора, които могат да са дори непознати, използват кратки фрази, специфичен знак и се отнасят пренебрежително към строгите правила и традиции. Те са нетърпеливи да действат, още преди да са научили алгоритъма за това, да се изявяват и да постигат резултат, който да е видим. За тези деца динамиката и разнообразието са над всичко, затова и технологиите имат толкова значима роля в техния живот. Използването им предизвиква емоции, позволява лесен достъп до информация и забавление, но в същото време прави децата по-пасивни и фиксирани по-

дълго време пред компютъра. Това от своя страна създава нов тип опасности за подрастващите – от кибернасилие и общуване с непознати по начин, който трудно се регулира и е възможно да нанесе вреди, вместо да подпомогне личностното развитие”.

Днес училището повече от всякога е призвано да бъде както обучаваща институция, така и място, където да се извършва социализацията на учениците. Овладеват се ценни социални умения и опит, които да подготвят младите хора за предизвикателствата на съвременното, тъй като от тях ще се очаква да управляват своята кариера, да взимат важни решения и да живеят в постоянно променящия се свят.

Оборудването на всяка класна стая с лаптоп, мултимедиен проектор, интерактивна дъска и други модерни устройства, дигитализацията на учебното съдържание и на учебния процес като цяло ако са самоцелни, няма как да мотивират учениците да учат повече и по-качествено. За да не се допуска това, учителят трябва да застава пред класа с ясното съзнание, че не технологиите, а самият той – с поведението си, отношението си, гласа си, интонацията си, със знанията си, културата си и дори външността си ще направи часа интересен и атрактивен за учениците. Това обаче не е достатъчно. Учителят трябва да бъде не само добър оратор, но и добър артист през цялото време на учебния час. Неговата главна задача е първо да заинтригува аудиторията, да задържи нейното внимание, а след това да успее да убеди слушателите си, че знанията, които им представя, са важни за тях.

През 2020 г. се случи нещо неочаквано за целия свят – пандемията от COVID-19, в която се намираме и до днес. В средата на март 2020 г., само две седмици след появата на първите случаи на ковид в България, всички училища бяха затворени. Учениците преминаха към т.нар. обучение в „електронна среда”. То беше нещо ново и истинско предизвикателство както за педагозите, така и за родителите и учениците. Обучението в електронна среда включва на 100% в себе си използването на ИКТ. Е-обучението има своите позитиви, но притежава и немалко негативи.

Най-разпространените и използваните видове електронно обучение в световната практика са:

- Синхронно обучение – то имитира до голяма степен реалното обучение, което означава, че обучението се случва в реално време. Учителят и учениците са свързани посредством аудио-видео връзка или се намират в обща чат стая или форум. Предимството му е, че има наличие на непосредствена и едновременно обратна връзка;
- Асинхронно обучение – учениците имат достъп до предварително подготвени материали в удобно за тях време. Те могат да разглеждат и усвояват знания, умения и нагласи по начин и със скорост, която сами избераат. Имат възможността да комуникират с учителя и съучениците чрез e-mail, чат или съобщения във форуми;
- Събитийно-ориентиран модел на обучение – представлява „микс” от предходните два вида електронно обучение. В зависимост от конкретните нужди той може да включва асинхронни и синхронни елементи. При него обучението е замислено като последователност от индивидуални модули. Всеки модул се състои от определени действия и събития, всяко от които е насочено към изпълнение на някаква задача. Някои от събитията са напълно синхронни, например в случаите, при които се изисква участието на целия клас и учителя. При други случаи се изисква самостоятелна работа и индивидуално оценяване.

Най-обобщено предимствата на ИКТ в е-обучението се изразяват в следното:

- Чрез прилагането на ИКТ в училищата запаметяването на учебния материал ще става много по-лесно и бързо. Полезното действие от употребата на изображения и видео материали по време на преподаване е доказано;
- С помощта на информационните и комуникационните технологии можем много по-лесно да обясним на учениците сложни части от учебния материал и да сме сигурни, че те са ги разбрали;
- Предполага се по-голямо привличане вниманието на учениците;
- Всеки може да учи, когато иска и има възможност;
- Достъп до материали и ресурси от интернет;
- Възможност за комуникация с отдалечени обекти и от всяка една точка (мобилност);
- Лесна и бърза преработка на информацията (<https://www.online-learning.bg/ikt-v-obrazovanieto>).

Global Metrics (<http://globalmetrics.eu/>) провеждат изследване, целящо да се проучи кои са предимствата на е-обучението според родителите на деца в начална училищна възраст.

Според повечето анкетирани родители положителна черта на ученето от дома е отпадането на необходимостта от ранно ставане за придвижване към учебното заведение, като за по-малките ученици на второ място попада и възможността за съчетаване на ученето с игри.

Еднакъв дял от анкетираните споделят, че благодарение на дистанционното обучение имат по-ясен поглед върху учебните занимания на своите деца и дават положителна оценка на гъвкавостта на учебния процес, благодарение на която децата могат да учат, където намерят за удобно у дома или да се хранят по-здравословно вкъщи.

Тези факти са видни и в диаграмите, приложени в доклада по-долу. Там се забелязват и някои други предимства, които изтъкват анкетираните родители.

Диаграма 1

Диаграма 2

Недостатъците на ИКТ в е-обучението се изразяват в:

- Необходим достъп до интернет – не всички ученици имат достъп до интернет. Освен това интернетът трябва да бъде с добро качество, надежден и с висока скорост. Когато скоростта на интернет връзката не е на ниво, е вероятно да не се зареди подготвеното съдържание от учителя, особено когато говорим за мултимедийно съдържание. За да бъде достъпно учебното съдържание за всички ученици, учителят може да комбинира онлайн и офлайн обучение, което не изисква от учениците да са постоянно свързани към интернет. Необходимо е само синхронизиране на учебното съдържание с това на сървъра;
- Необходима е дигитална грамотност;
- Зависимост от техническите параметри и състоянието на устройството, както и от качеството на мрежата;
- Необходимост от достъп до програми за обработка на информацията;
- Липса на личен контакт;
- Дълго стоене пред компютъра;
- В някои домакинства семейството разполага само с едно компютърно устройство, затова не винаги ученикът има достъп до компютъра;
- Онлайн обучението при малките класове например изисква наличието на възрастен при детето (родител или друг близък), което може да наруши концентрацията и усвояването на материала.

Присъственото обучение превъзхожда обучението в електронна среда във всяко едно отношение, най-вече защото при него учителят има контакт „очи в очи“ с учениците и има възможност да се поддържа мигновена и качествена обратна връзка. В клас учителят може да поддържа активния интерес на децата, в сравнение с монотонността на онлайн обучението. В присъствената форма на обучение има много разиграване на различни реални ситуации (практически подход), което е затруднено и почти невъзможно за осъществяване при е-обучението. В присъствената форма на

обучение се изграждат добри социални навици у децата. Тя позволява наблюдение и коректив над социалните умения на децата (взаимодействие с близък кръг – съученици и учители, както и със субекти извън близкия кръг – ученици и учители от други класове/випуски). Осъществява се интеракция с хора от различни възрастови и социални групи – деца (съученици) и възрастни (учители, помощен персонал). Чрез нея учениците изграждат своите навици за разделяне на работната/обучителната среда от личната.

В клас учителят организира дисциплината директно. При онлайн обучението детето може физически да се отдели от обучителния процес или просто да изключи комуникационната връзка. Динамиката на дисциплината в присъствена група е различна от дисциплината на всяко дете в домашни условия. В клас може да се използва груповата дисциплина като пример и коректив за индивидуални нарушения. Чрез присъственото обучение също е възможно да се открият лидери на класа, които да служат като пример за поведение и да водят останалите.

При обучението с отдалечен достъп най-осезаема е липсата на присъствието на личността на учителя. Това действа демотивиращо на учениците. Учителят губи вече установения си авторитет пред учениците. Общувайки с педагога дълго време само в електронна среда, учениците започват да го подценяват и да не се вслушват в думите и препоръките му. Случва се дори те да не посещават учебните занятия в онлайн срещите с учителя. Когато е-обучението продължава прекалено дълго, се нарушава дисциплината, културата и реда, които са били вече установени от учителя в класната стая. В начален етап опасността от това е най-голяма, тъй като в началното училище се полагат основите на училищния живот, а с всички тези прекъсвания и преминавания към е-обучение този образователно-възпитателен процес става още по-сложен и трудоемък. Учениците тепърва привикнали към реда и дисциплината в училище, и изведнъж – преминават към електронно обучение за неизвестен период от време.

О. Пащенко застъпва идеята, че ИКТ и електронното обучение се отразяват добре върху децата в начална училищна възраст и според него обучението е много по-ефективно чрез тяхното активно използване. Той формулира няколко причини, които налагат активното използване на ИКТ в обучението в началното училище (Пащенко, 2013):

- Компютрите и другите дигитални устройства са неотменен компонент на предметното обкръжение на съвременното дете;
- ИТ активно се включват в състава на методическата система на обучение, влияейки на нейните компоненти и изменяйки самата нея;
- Наличие на зрителна визуализация, слухово онагледяване, възможност за рефлексия и корекция на допуснатите грешки;
- ИТ предоставя възможности за поднасяне на учебното съдържание чрез игрови подход.

Л. Цветанова-Чурукова пък поддържа и защитава тезата за смесеното обучение (т.е. използване на традиционни и електронни варианти на преподаване и учене), като споделя, че „дори когато се използват най-модерни среди и платформи за електронно обучение, те не трябва са обхващат цялото учебно време, а с необходимо многообразие от конвенционални практически и други дейности” (Цветанова-Чурукова, 2010).

За разлика от присъственото обучение, при което учителят поддържа активна обратна връзка с учениците и изисква от тях извършване на учебна дейност под „окото” и контрола му, при е-обучението това напълно отсъства и няма как да бъде компенсирано.

Една от компетентностите, която се формира при обучението в електронна среда, е дигиталната компетентност. Тя е много важна в наши дни. През последните няколко години се наблюдава бурно развитие на информационните и комуникационни

технологии. Интернет стана неразделна част от ежедневиия живот, място за електронни покупки, бизнес, обучение и извличане на разнообразна информация. В резултат на това се налага хората в съвременното информационно общество да притежават умения за търсене, анализиране, синтезиране и оценяване на информацията. Овладяването на необходимите знания и умения за работа с информационните технологии се превърна в един от основните фактори за ефективно използване на съществуващата технологична инфраструктура. Днес дигиталната компетентност е част от ключовите компетентности и се счита за основен фактор за развитие на дигитална култура и информационно общество в световен мащаб. За развитието на дигиталната компетентност в началното училище, Ала-Мутка споделя, че „развитието на дигиталната компетентност следва да се разглежда като един непрекъснат процес, започващ от инструментални умения и вървящ към продуктивна и стратегически лична компетентност” (Ala-Mutka, 2011).

Значимостта на проблема за ефективно използване на съществуваща технологична инфраструктура нараства през последните години в резултат на бурното развитие на Интернет и информационните технологии. В тази връзка понятието *дигитална грамотност* играе важна роля за постигането на удовлетвореност при работа с компютърните технологии в ежедневието и на работното място, за ефективна комуникация, при търсене, анализ и оценка на информация в Интернет. През последните години грамотността се превръща в един социокултурен феномен, който ще продължава да бъде ключов фактор в националната и европейска политика с оглед преодоляване на дигиталното неравенство в обществото

В заключение можем да кажем, че и традиционното, и електронното обучение си имат своите предимства и недостатъци.

Електронното обучение предлага широки възможности, които не сме си и представяли преди развитието на информационните технологии и интернет. То се променя и развива непрекъснато. Всеки бъдещ и настоящ педагог трябва да е в крак с новостите, които навлизат, като той сам трябва да прецени дали ги внедри в образователната институция, в която практикува.

Използвана литература:

Гергова, Хр. Компетентностният подход в условията на началното ограмотяване на български език като втори език (ученици роми). *Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието. Компетентностният подход в образователния процес“*, Ред. колегия: доц. д-р Емил Бузов, гл. ас. д-р Росица Пенкова, ас. Христина Гергова, преп. Кремена Ангелова, Съст: доц. д-р Боряна Здравкова, авторски колектив, Педагогически колеж, Плевен, 2020, с. 143 - 151, ISBN 978-619-91255-2-6, COBISS.BG-ID - 42096648

Пашенко, О. Информационные технологии в образовании. Нижневартонск: Издательство Нижневартонского государственного университета, 2013

Пенкова, Р. Театралнопедagogическото взаимодействие като основа на анимативния подход в образователния процес по български език и литература в началното училище, Астартa, 2020

Цветанова-Чурукова, Л. Електронните учебници в системата на интегрираното обучение. В: Информационни технологии в обучението I – IV клас. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2010

Ala-Mutka, K. Mapping Digital Competence: Toward a conceptual understanding. Joint Research Centre - Institute for Prospective Technological Studies. Luxembourg: Publications Office of the European Union., 2011

McCrindle, M., Fell, A. Understanding Generation Z: Recruiting, Training and Leading the Next Generation, Norwest: McCrindle Research Pty Ltd, 2019

ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ЧАСТ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО ОБРАЗОВАТЕЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „КОНСТРУИРАНЕ И ТЕХНОЛОГИИ”

Славена П. Гергова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен консултант: доц. д-р Емил Бузов

DIGITAL TECHNOLOGIES AS PART OF EDUCATION TRAINING „DISIGN AND TECHNOLOGIES”

Slavena P. Gergova
College of Pedagogy, Plevan
Academic advisor: Assoc. Prof. Emil Buzov, PhD

Анотация: Достъпът до информационните и комуникационните технологии за съвременните деца е неразделна и все по-необходима част от тяхното образование. Електронизацията е ключов елемент на модерната детска градина и училище, а навлизането на иновациите, базирани на ИКТ, в системата на образованието оптимизира процеса на обучение и повишава неговата ефективност. Качественото образование означава формирането на дигитални умения у децата и използване на технологиите в процеса на обучение. Истинската необходимост от тези технологии се усети след промяната в нормативната рамка, свързана с обучението от разстояние в електронна среда чрез използване на средствата на информационните и комуникационните технологии, което беше приложено по време на обявеното в страната извънредно положение.

Ключови думи: дигитални технологии, образователно направление „Конструиране и технологии”, предучилищно образование

Abstract: Access to information and communication technologies for modern children is an integral and increasingly necessary part of their education. Electrification is a key element of the modern kindergarten and school, and the entry of ICT-based innovations into the education system optimizes the learning process and increases its efficiency. Quality education means the formation of digital skills in children and the use of technology in the learning process. The real need for these technologies was felt after the introduction of a permanent legal framework for distance learning in an electronic environment through the use of information and communication technologies, which was implemented during the declared state of emergency in the country.

Key words: digital technologies, educational field Construction and technologies” preschool education

Дигиталните технологии променят не само живота на хората, но и изискват различни подходи и методи за образование и обучение. Все повече се разчита не само на компютъризирани средства, но и на създаването на нова среда за постигане на висока мотивация на децата и изграждане на компетенции за справяне с непрекъснато променящите се технологии. Тези технологии имат голям принос за подготовката на детето по Образователното направление “Конструиране и технологии”. Чрез тях лесно може да се реализира същността на направлението – познавателна, практическа и продуктивна, с които се гарантират усвояването, обогатяването и усъвършенстването на необходимите технологични знания, умения и отношения за учене и постигане на успех в обучението.

За всеки учител днес е голямо предизвикателство как да завладее вниманието на децата в процеса на обучение, което поставя и изискването за промяна в методиката, така че тя да бъде винаги интересна и завладяваща.

Според Колб (Kolb, 1984, р. 38) знания се добиват чрез собствен опит и опита на окръжаващата среда. За да се придобие истинско знание, е необходимо детето: да

участва активно в опита; да разсъждава върху него; да притежава и използва аналитични умения, за да достигне до обобщения; да притежава умения за вземане на решения при решаване на проблеми, използвайки нови знания, идеи, информация, придобити от опита.

Значението на дигиталните технологии в обучението по образователно направление „Конструиране и технологии”

1. Позволяват използването на изображения и графики, които улесняват възприемането на новия материал;
2. Може по-лесно да се обясни сложна информация;
3. Заниманията стават по-интересни, което ще повиши мотивацията на децата при изпълнение на дейностите;
4. Водят до повишаване на дигиталните умения на децата;
5. Спомагат за развиването на груповата работа;
6. Поощряват децата към самостоятелност.

Новите информационни технологии създават изключително добри възможности за илюстриране и демонстрация на голяма част от дейностите по образователно направление „Конструиране и технологии”. Това надгражда изградената „образователна среда по време на запланиваните дейности и я прави подкрепяща, приемна, мултикултурна, дигитална и технологична и подобрява възможностите на всяко дете да трансформира и обогатява своя опит във всеки конкретен момент на педагогическото взаимодействие“.(Бузов, 2020, с. 115)

Една възможна реализация на нов учебен подход дават компютърно базираните обучителни игри. Сам по себе си компютърът може да се разглежда като универсално помагало, изпълняващо функциите на: източник на знание (учебник, справочник, речник, енциклопедия и др.), средство за онагледяване (статични изображения, аудио и видео клипове, анимация и т.н.), място за записване на резултати от дейността (тетрадка, класация на достижения, лични блогове и др.), помощник при смятане (калкулатор) и др. Освен всичко това съвременният компютър е мощно средство, служещо за платформа на множество най-различни обучителни игри.

За да се постигне желаното разнообразие в методите и средствата за преподаване чрез прилагане на дигитални технологии, е необходимо да се вземат под внимание следните фактори:

1. Добро познаване на специфичните психически и когнитивни особености на всяко дете;
2. Персонализиране на учебния материал според индивидуалните особености на децата.

Необходимо е да се създадат средства, подпомагащи учителите при търсенето, подбора и евентуалното модифициране на учебния материал, като се съобразят с:

- държавните образователни стандарти;
- възраст на децата;
- психологическите и когнитивни характеристики на всяко дете.

Иновативни методи и подходи

Иновативните форми и методи в процеса на обучение в детската градина (ДГ) имат за цел да формират и развиват познавателните способности на децата. В сравнение с традиционните форми иновативните подходи и методи превръщат детето в активен участник и го поставят в центъра на образователното взаимодействие. Темите от това

направление са насочени към използването на различни интерактивни форми и методи, както и към разработването на методически модели по време на заниманията в ДГ. (Монова, Шурелова, 2011, с. 21)

Компютърно базиран игрови подход

Важен елемент при обучението на децата от ДГ е използването на игрови ситуации. Децата най-добре учат чрез игри, когато ги накараме да се фокусират и да мислят съответно как да победят. Този състезателен характер мотивира и стимулира децата в тяхното обучение. Играта носи няколко основни качества, които са ценни за възприемане и усвояване на знания и умения (всъщност тя е основен двигател на човешкия прогрес):

- занимателност (задържа вниманието и спомага за концентрацията, като същевременно удължава времето за занимания с даден проблем);
- „незабелязано“ тренира умения, при което повторението на дадено упражнение не се възприема като досадна дейност, а се извършва доброволно;
- използва вроденото любопитство, свойствено за всяко живо същество, за учене чрез изпробване на различни ситуации, начини, средства.

Често компютърът се възприема като средство за игра, забавление и комфортна зона, а далеч по-малко като „учебникът/книгата като приятел“, затова и мозъкът ще действа по-концентрирано, когато се чувства спокоен и в приятна, атрактивна обстановка. Според проучването „Summit of educational games“ от 2006 г. на Федерацията на американските учени (цит. Чонков, Цветанов, 2018, с. 178-179), обучаемите запомнят и разбират само 10% от това, което прочитат, 20% от това, което слушат, 30% от съдържанието, ако то е представено визуално и устно едновременно, 50% от съдържанието, ако визуалното и устно представяне е допълнено с действия от преподавателя и 90% от съдържанието, ако в допълнение обучаемите сами проиграват примерите. От тези данни е видно, че използването на дигитални технологии стимулира наблюдателността и развива изследователските способности – анализиране, обобщаване, достигане до заключения. Това се постига ненаатрапчиво, като всяко дете намира собствен път за осмислянето и усвояването на дадена информация.

Някои от основните фактори, на които се дължат положителните резултати при използване на дигитален игрови ресурс за обучение по образователно направление „Конструиране и технологии“, са:

- мотивиращ ефект върху децата при усвояване на технологични знания, умения и отношения чрез игри;
- възможност за въвеждане на нива на сложност с цел надграждане на технологичните знания, умения и отношения чрез постепенно усложняване на изпълняваните дейности и задачи;
- възможност за едновременно въздействие върху повече сензорни канали (зрение, слух) с цел по-ефективно възприемане и усвояване на представяните технологични знания, умения и отношения, което се дължи на интегриране на мултимедийните и интерактивни възможности на ИКТ;
- по-продължителен период без нарушаване на концентрацията и загуба на интерес у децата поради предоставянето на разнообразни дейности;
- стимулиране на развитието на координацията ръка – око – ухо;
- разнообразни начини за представяне на дейностите – наличие на възможности за промяна на игровия сценарий и / или извършваните дейности при усвояване и затвърждаване на дадено знание / умение;
- възможност за използване на състезателния аспект за мотивация на децата – трупане на точки, бонуси (Prensky, 2001, р. 46).

Технологиите имат много важна роля в развитието на игрите – като се започне от създаването на електронните игри през 70-те години на миналия век и се премине през видео игрите и първите игри за персонален компютър до съвременните компютърни игри, използващи всички предимства на съвременните технологии. Съчетани с технологиите и електронното обучение, те формират едно ново динамично развиващо се направление в науката, което разкрива големия образователен потенциал, криещ се в игрите.

Използваните компютъризирани игри в обучението по образователно направление „Конструирание и технологии” могат да бъдат от различен тип:

– *Тестове и упражнения*, направени по забавен и привлекателен начин – това не е истинска игра, но може да се възприеме като такава; използването им за проверка на технологичните знания, умения и отношения не натоварва психиката на детето и то може да покаже по-добре какво е научило. Особено подходящи са при дейностите от образователно ядро „Конструирание и моделиране”. Чрез визуален тест може да се подреди правилен алгоритъм на работа или да се направи избор на подходящи материали и инструменти за довършване на даден модел.

– *Приключенски* – в тях детето е участник в събитията и трябва да реши определени задачи (гатанки, намиране на обекти, откриване на логически връзки), преодолява определени препятствия – чрез тях се упражняват комуникативност, съобразителност, ловкост. Тези игри могат да се включат в дейностите, обхващащи образователно ядро „Обработване на материали, съединяване и свързване”. Чрез тях децата могат да решават поставен проблем като откриване на правилен материал за изпълнение на даден модел, избор на правилна техника на изпълнение и т.н.

– *Симулатори тип тренажор* – биват различни видове, най-често са за управление на превозно средство (кола, автобус, влак, самолет и т.н.). При тях освен уменията за управление (често в различни ситуации, с много други участници в движението, сложни метеорологични условия, труден терен и др.), които развиват съобразителност и ловкост, научава да използва географска карта, добиват се умения за навигация и ориентиране. Тези симулатори може лесно да се използват при дейностите от ядро „Техника”, при които децата се запознават с различните превозни средства, разликата между тях и нормите за безопасност и придвижване по пътна маркировка.

– *Социални игри*, при които се тренират социални умения (комуникация с други участници в играта). Такъв тип игри могат да се използват при ситуациите от образователно ядро „Грижа и инициативност”, при което децата се учат на общуване и сътрудничество при обща задача.

– *Ролевы игри* с много участници – форма на съвместно обучение, при която участниците могат да обменят информация, заедно да решават трудни задачи и да генерират идеи. Особено подходящи при изработване на малък проект, при който децата трябва сами да разпределят своите роли със съответните им конкретни задачи.

Таблица 1. Уеб-базирани ресурси, подходящи при обучение по образователно направление „Конструирание и технологии”:

Адрес	Описание	Достъп	Забележка
krokotak.com (1)	изработване на различни модели; тематични картинки за оцветяване; игри с букви и цифри;	свободен	от 3 год.; български език; материали за разпечатване

	задачи за фина моторика и др.		
dechica.com (2)	игри, упражнения, наука и др.	свободен	от 3 год.; български език
umeia.com (3)	игри и упражнения за форми и цветове; за буквите и числата; животни, плодове, зеленчуци; пъзели и др.	свободен	от 3 год.; български език; материали за разпечатване
www.raskraska.ru (4)	тематични картинки за оцветяване, изрязване, апликиране и др.	свободен	от 3 год.; руски и английски език; игри и за разпечатване
www.ixl.com/math(5)	Технологични и математически задачи; обяснения и запис на прогреса; бонус точки	свободен / платен пълен клас; англ. език	от 3 год. - 7 клас
znam.bg/com/home (6)	мултимедийни уч. помагала, приложения и атласи; ел. библиотека, речници и енциклопедии; обучителни игри	свободен	български език
itlearning-bg.com/Ebook/ (7)	мултимедийни уроци и учебни проекти	свободен	български език
sourceforge.net/projects/freemind(8)	софтуер за картографиране на идеи	свободен	английски език

Заклучение

Използването на дигитални технологии придобива все по-голямо значение в съвременното образование. Те имат потенциала да създадат мотивираща и забавна интерактивна среда, тъй като съдържат дейности, които отговарят на образователните стандарти, целите на обучението, дават възможност за обратна връзка и могат да постигнат високи образователни резултати. Използването на образователен софтуер в процеса на обучение по образователно направление „Конструиране и технологии” е модерно и предпочитано средство, което повишава мотивацията на децата и прави ученето неусетно и атрактивно. От съществено значение за съвременния учител в България е познаването на основните характеристики на образователните компютърни игри и възможностите за тяхното интегриране в дейностите, съобразявайки се с възрастовите характеристики и нивото на знания на децата. Независимо от формата, под която са представени, съвременното изисква използването на дигиталните технологии в образованието. В тях продължават да се откриват нови аспекти и възможности за приложение, като средство за обучение.

Използвана литература:

Бузов Е. Методически проекти на обучението по конструиране, технологии, предприемачество и технологичната образователна среда в детската градина и началното училище. София: Екип плюс, 2020
Дурева Д. Дидактически и технологични изисквания към мултимедийно учебно съдържание. – Сб. „Информационно-комуникационни технологии, медии и образование”, Благоевград, 2011

Монова, М., Шурелова, Я. AVATAR – един курс за преподаване чрез виртуалния свят. – Образование и технологии, 2011

Терзиева В., П. Кадемова-Кацарова, Р. Андреев. Система за ефективно електронно обучение. БАН, 2009, том 3, с. 43–52

Чонков, С., К. Цветанов. Перспективи на е-обучението и игрово-базираното обучение като средства за повишаване на езиковата култура. – Доклади от научна конференция „Иновационни ИКТ в научните изследвания и обучението: математика, информатика и информационни технологии“, 2018 - <http://fmi-plovdiv.org/GetResource?id=3197>

Kolb, D.A. *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984

Prensky, M. Digital Game-Based Learning, McGraw-Hill, 2001. WEB RESOURCES AND SERVICES FOR COMPLEMENTARY EDUCATION

Sara de Freitas. Learning in Immersive Worlds: A Review of Game-Based Learning, 2006

„Summit of Светослав Чонков, Костадин Цветанов 179 educational games“, 2006

<https://www.mon.bg/bg/>

Начало

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В
ЭЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА**

THEMATIC AREA

**PEDAGOGICAL INTERACTIONS IN AN
ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

ДИГИТАЛНИТЕ ШАНСОВЕ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В УСЛОВИЯТА НА КОВИД-19

Проф. д-р Силвия Н. Николаева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

DIGITAL CHANCES AND CHALLENGES FOR PEDAGOGICAL INTERACTIONS IN THE CONTEXT OF COVID-19

Prof. Silvia N. Nikolaeva, PhD
Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Анотация: В публикацията са обобщени различните значения и влияния на кризисната ситуация върху многообразието от професионални и междуличностни взаимодействия в образователния процес. Те се основават както на анализа на собствени проучвания, така и на метаанализа на чужди изследвания, проведени сред учители, ученици, родители и настойници през последната година. Специален акцент се поставя върху стимулиращото и развиващо въздействие на кризисния мениджмънт на комуникацията в електронна образователна среда.

Ключови думи: педагогическо взаимодействие, дигитализация на образованието, кризисен мениджмънт на образованието в електронна среда

Abstract: The publication summarizes the different meanings and influences of the crisis situation on the diversity of professional and interpersonal interactions in the educational process. They are based on both the analysis of their own studies and the meta-analysis of foreign studies conducted among teachers, students, parents, and guardians in the last year. A special focus is placed on the stimulating and evolving impact of crisis management of communication in a digitally mediated educational environment.

Key words: pedagogical interaction, digitization of education, crisis management of education in an electronic environment

От десетилетия образователният мениджмънт у нас е изправен пред трудно преодолимата зависимост на образованието от социално-икономическа фактори като бедността, безработицата/ниската заетост на най-бедните и ниско образовани групи в обществото, ниското равнище на регионално икономическо развитие и др. Към тези перманентни предизвикателства понастоящем се добавя и неизбежността да се справя с ограничителните мерки и алтернативни решения, наложени от пандемията COVID-19. Доколкото училищното образование в тези условия е практически сведено до функционирането на ученическите класове / групи и техните учебни среди в условията на дистанционно обучение, то и основните предизвикателства на кризата се отнасят именно до ефективността и ефикасността на тяхното добро кризисно управление. Не случайно само седмици след началото на кризата и последвалите я кризисни мерки се появиха и първите експресни изследвания на ефектите от извънредното положение (анкетно проучване сред столичните родители за дистанционното обучение, организирано от РУО - София, изследване на ФНОИ и ЦОКПС „Педагогическата комуникация в условията на извънредно положение“ и др.). В повечето случаи става дума за констативни данни в отговор на естествено възникващи изследователски въпроси, свързани с ползите и вредите от предприетите кризисни мерки. Както показват цитираните изследвания, след първоначалния шок през първите една - две седмици, понастоящем вече се наблюдава постепенно успокояване и установяване на нова рутина,

стъпила върху не едно успешни решения, особено на равнището на управлението на отделните класове / учебни групи и среди.

Това, което прави впечатление във вече реализираните проучвания обаче, е известно разминаване и изместване на изследователския обект и предмет с обективните характеристики на ситуацията. В проучванията тематично се адресира извънредното положение в образователната ни система по повод на пандемията, но немалка част от събраната информация се отнася на практика до организацията и текущото координиране на *дистанционните учебни дейности*. Идентифицираните ползи и вреди обаче се *приписват на модела на дистанционното обучение въобще*, а не на неговото специфично прилагане *като обучение в електронна среда* в условията на пандемична криза. Допускайки подобни изследователски изкривявания, се създава рискът от формулиране на погрешни управленски изводи, които в последствие трайно да затруднят процеса на излизане от кризата и влизане в една различна нормалност на образователния процес и дейности. Така вместо да се поучим от грешките и обогатим от добрите постижения, можем да изградим нови социално-психологически бариери и управленски ограничения. Именно затова фокус на представяното изследване са дигиталните шансове и предизвикателства пред многообразието от педагогически взаимодействия в образованието в условията на кризата COVID-19. То **цели** да систематизира автентичните кризисни предизвикателства пред образованието ни и аргументира с изследователски данни и да класифицира успешните/добрите практики и решения.

Концептуална основа на теоретико-емпиричния анализ е *интердисциплинарният изследователски подход*, съчетаващ:

(1) *Принципите и подходите за управлението на кризи в организационен контекст* – те предполагат изясняване същността и измеренията на кризата, както и свързаните с нея управленски предизвикателства – заплахи, рискове, дефицити и съпротиви, които могат да възпрепятстват нейното успешно преодоляване;

(2) *Концептуалните принципи и логика на модела за комплексен мениджмънт на организационната и комуникационна динамика на учебните групи / класове и среди*, който интегрира няколко взаимосвързани измерения (Николаева, 2010):

- *като защитена физическа и мотивираща символна среда*, която гарантира достъпността, сигурността, защитеността, принадлежността на всеки и всички към групата, образователния процес, цели, дейности, условия, ресурси;
- *като социална общност*, създаваща и поддържаща благоприятна общностна култура и психологически климат за всеки и всички (вкл. свързаните възрастни);
- *като учеща се общност*, стимулираща и фасилитираща ученето и развитието на всеки ученик – както когнитивно (resp. академично), така и социо-емоционално и практико-приложно;
- *като среда и стимул за професионалното развитие и саморазвитие на всеки учител / училищен специалист и екипи*.

Изследователски въпроси:

1. *Кои/какви са ключовите предизвикателства* (заплахи, дефицити, рискове, съпротиви) пред педагогическите взаимодействия и процеси в условията на кризата COVID-19?
2. *Кои/какви са специфичните кризисни трансформации* в педагогическите взаимоотношения, провокирани от динамиката на пандемичната криза?
3. *Какви ключови подходи и мерки* характеризират добрите трансформиращи практики?

Методология на изследването

Като цяло методологията на изследването е от смесен тип и съчетава следните количествени и качествени методи за теоретико-емпирично изследване:

- *Анкетно проучване сред 241 учители / училищни кадри;*
- *Анкетно проучване сред 39 родители и настойници.*
- *Метаанализ* на данните от вече реализирани количествени и качествени проучвания в страната от гледна точка на принципите на кризисния образователен мениджмънт;
- *Концептуален контент-анализ* на споделени добри педагогически практики за работа в електронна среда.

В настоящата публикация, поради обективните ограничения на нейния обем, ще бъдат обобщени основно резултатите от анкетните проучвания, като в заключението те ще бъдат анализирани вторично и през резултатите от качествените данни в изследването.

Резултати

Представянето на резултатите от проведеното смесено изследване ще следва логиката на формулираните изследователски въпроси.

По отношение на изследователски въпрос 1: Кои/какви са ключовите предизвикателства пред педагогическите взаимодействия и процеси в условията на кризата COVID-19?

В отговор на този въпрос бяха събрани емпирични данни чрез двете анкетни проучвания сред 241 учители и родители / настойници. Позициите им относно ключовите предизвикателства бяха „пречупени“ през тяхното психологическо преживяване като *заплахи, дефицити, рискове, съпротиви*. Получените отговори очертават три сфери, с които респондентите ги свързват: (а) ефективност на обучението, (б) организация, управление и ресурсно осигуряване на обучението, (в) психо-социално справяне с кризата и промените, които произтичат от антикризисните мерки.

Учители / училищни кадри

Анкетните данни сочат, че около половината респонденти от тази група свързват цялостната кризисна ситуация с преживяване на съпротиви, дефицитите, рисковете и заплахите. *Дефицитите* са най-сериозното и безспорно предизвикателство за респондентите – 65,6% ги разпознават като значимо свое предизвикателство по време на кризата, докато на обратната позиция са едва 25,8%. 2/3 от учителите ги свързват с такива на учениците, а 1/3 – със самите учители. *Съпротивите* се оказват кумулативно следващото най-сериозното предизвикателство за учителите – 58,8% отговарят с „да“ и „по-скоро да“. За 21% те най-вече идват от страната учениците и родителите, докато останалите 79% ги свързват и с такива сред училищните кадри и ръководства. Прямо *страховете* определено справилите се с това безпокойство по време на кризата (52,6%) са повече от „страхуващите се“ (34,7%). Те се разпределят почти равномерно между връзката на учителите с техните колеги, ръководство и със самите тях. В по-малка степен този род безпокойства се асоциират с техните ученици и родителите им. Това се разминава значимо със споделеното в откритите въпроси, където най-много споделени предизвикателства са свързани с комуникацията и партньорството с родителите. Очевидно става дума за различен тип рефлексия – родителите са предизвикателство, но не и фактор на равнище страхове. Не е така обаче за собствено служебните отношения, където явно е налице сериозно напрежение за 32% от анкетираните, при това страховете, свързани с колегите, са малко повече от тези, свързани с ръководството. Също от отворените отговори са налице данни за страхове от загубване на работното място, финансови лишения, неразбиране от страна на колеги и ръководство, което се проектира

и като съпротива. За 43,9% *рисковете и заплахите* са нетипични реакции или състояния. Анкетираните училищни кадри ги асоциират най-вече с ръководството (говори за авторитарно лидерство, както и за отзвук върху управлението на кадрите поради кризата и въведените мерки). Интересно, че равна по значимост заплахата са едновременно родителите и учителите сами за себе си (39-47/230). В най-малка степен колегите и учениците са източник на заплахата (28-29/209), въпреки споделяните дисциплинарни проблеми по време на дистанционното обучение.

Родители / настойници

За анкетираните родители и настойници *дефицитите* също са най-сериозното предизвикателство в условията на COVID-19 кризата (65,7%). Те най-вече ги асоциират с недостига на електронни устройства, интернет връзка, добри платформи и ресурси. Специално внимание родителите и настойниците отделят и на *влошеното качество на учебните дейности* (42%), асоциирайки го с нарушения процес на обучение, на учене и справяне на учениците, а отчасти и с управлението на кризата като цяло. *Заплахите и рисковете* (26%), които родителите идентифицират, са основно свързани със самото обучение, а така също и с функционирането на учебните групи / класове като общност (16%). Рисковете се свързват с принудителната изолация, несправяне с учебния материал и изискванията, спад в качеството на обучението, както и риск родителите да бъдат ангажирани силно в учебните дейности, вкл. и финансово натоварени. Що се отнася до *съпротивите*, то респондентите не ги оценяват като ключово предизвикателство, като само 20% го свързват с процеса на обучение и нуждата от реадaptация към новите условия и формати на работа и учене.

По отношение на изследователски въпрос 2: Кои/какви са специфичните кризисни трансформации в педагогическите взаимоотношения, провокирани от динамиката на пандемичната криза?

Учители / училищни кадри

Учителите са засегнати от трансформациите многопластово и многопосочно.

От една страна, кризисната обстановка на електронно изнесено обучение *повлиява типичните професионални роли, ролеви взаимоотношения и справяне на учителите*. Учителите остават фокусирани върху работата си основно с учениците, при това разпределяйки усилията си между преподаването, комуникацията и менторската им подкрепа. Фаворит остава ролята „преподавател“ (78,8% от анкетираните), която утвърждава като водещи обучителните дейности и респ. компетентности. На следващото равнище се нареждат три професионални роли – на лидер/мениджър на класа, на комуникатор (с различните участници) и ментор/консултант на учениците (40%). Те обаче се допълват и от ролите на учителя като дизайнер на учебни материали, като модератор/администратор на дигитални учебни среди, като ментор и консултант на родителите и колегите. Същевременно, попитани с кои от тези роли по тяхно мнение се справят най-добре, учителите споделят, че имат усещане за съществена промяна, при това в положителна посока. Водещи в този смисъл стават три от иначе типичните им професионални роли: *комуникатор, консултант/ментор и творец* (между 50% - 60%). Останалите четири роли са на едно и също равнище на позитивна промяна – преподавател, екипен играч, лидер/мениджър, анализатор (40 - 44%). Около 1/3 от учителите смятат, че няма съществена промяна в тяхното ролево справяне. Промени в негативна посока споделят само малък брой анкетирани (2,9 – 3,7%). Тези, които не могат да преценят или се колебаят, са около 10-те процента.

От друга страна, трансформациите според учителите засягат сериозно и *техните компетентности*. Това ясно личи от пренаареждането на тяхната оценка за актуализираните си квалификационни нужни и приоритети. Водещ за тях в тази ситуация се оказва интересът към нужните компетенции за работа в дигитална учебна

среда и с дигитални инструменти: обогатяване с нови форми и методи, приложими при дигиталното обучение, ключовите дигитални умения и управлението на дигитални учебни среди, създаване на нови учебни ресурси. Много близък по интензивност е и интересът към квалификационни програми, свързани с кризисния мениджмънт на класовете, социално-педагогически практики за справяне в кризисни ситуации, домашно обучение.

От трета страна, мнозинството от анкетиранияте педагози идентифицират сериозни промени и във *взаимоотношенията им с другите значими в образованието* – ученици, родители, учители, ръководство. Като цяло най-силна позитивна промяна учителите идентифицират в отношението на техните ученици, които оценяват особено високо уменията им на добри преподаватели и автори на оригинални учебни ресурси. На второ равнище са позитивните промени по отношение на ролята им на успешни лидери/мениджъри на класовете, на добри консултанти/ментори и на координатори на дигитални учебни среди. Като емпатиен слушател, екипен играч и добър комуникатор обаче само около 1/3 от учениците са ги оценили позитивно. Втората значима група, чието отношение и оценки за учителите също са променени в позитивна посока, са родителите – особено по отношение на роли като преподавател, лидер/мениджър, комуникатор и емпатиен слушател. Сред колегите си те забелязват позитивна промяна по отношение на екипната култура и компетентност на педагогическата общност, но също и на тяхната консултантска и тази на емпатиен слушател. Промяната в отношението на ръководството е най-скромна и фокусира върху ролите на учителя като добър комуникатор, успешен координатор на дигитални среди и екипен играч.

Родители / настойници

Отговорите на откритите и закритите въпроси в анкетното проучване на родителите показва, че те разпознават *три комплексни сфери на сериозни трансформации в образованието* и свързаните с него взаимоотношения в условията на напълно или частично електронно базирано учене и обучение, а именно: (а) подбора и управлението на учебни условия, среди, ресурси и технологии; (б) функциониране на учебните групи / класове като учеща общност; (в) функциониране на учебните групи / класове като социални общности. Особеното е, че и в трите сфери те свързват трансформациите както с позитивни, така и с негативни / нежелани ефекти (табл. 1).

Таблица 1. Сфери на сериозни трансформации по време на кризата

<u>Концепти</u>	Критерии			Учебни условия, среди, ресурси, технологии				Учене и развитие на всеки и всички				Учебните среди и групи като приемаща социална общност (подкрепа, комуникация, поведение, дисциплина)		
	техно логии	ресур си	среди	дисци плина	обучен ие	учене	управ ление	комуни кация	мотиваци я	родители				
<i>Заплахи и рискове</i>					4	2	1			1				
<i>Дефицити</i>	6	1	6		1	8		3						
<i>Съпротиви / предизвикателства</i>				4	1	3				3				
<i>Ниско / лошо качество на дейности</i>					11	3	2							
<i>Успешни решения</i>	4			1	78	15	6	7	8	6				
<i>Силни страни</i>	4 (2,2%)			100 (54.0%)				20 (11%)			185			
<i>Слаби страни</i>	13 (7.02%)			40 (22%)				8 (4.4%)			(100%)			
<i>Какво следва да остане</i>	9 (4.86%)			10 (5.4%)				3 (1.62%)						

Технологичното осигуряване е коментирано в 17 оценки, от които 4 позитивни и 13 негативни, касаещи дефицит / недостиг / липса на устройства, интернет връзка, ресурси и др. *Ученето / развитието* е коментирано общо в 31 оценки, които са разпределени почти поравно между критики и одобрения (16/15). *Ролята / участието на родителите* те самите коментират в 10 оценки, от които 6 позитивни и 4 негативни. *Управлението* е

тема в 9 коментара, от които 6 позитивни и 3 негативни/критични. *Преподаването / обучението* е основна тема в оценките, представено чрез 4 основни свои измерения:

А) *Дисциплина и контрол* (5 оценки, от които само 1 позитивна) – родителите смятат, че онлайн форматът позволява измама, отклоняване на вниманието, загуба / лошо използване на учебното време;

Б) *Комуникацията* (9 оценки, от които 6 позитивни и 3 негативни) – критикува се най-вече нарушената директна комуникация между децата, както и между тях и учителите; същевременно един родител споделя, че дигиталната класна стая е „по-тиха“, което детето му харесва.

В) *Мотивацията* (8 позитивни и 1 негативна оценка) – родителите са на мнение, че онлайн обучението в някои отношения е доста мотивиращо най-вече поради различните модели и роли, които имат учениците и техните учители; споделя се мнение, че те се сближават повече чрез работата в електронна среда, която е нова и предизвикателна за всички; то стимулира както тяхната мотивация за учене, така и за развитие на личностни качества като отговорност, инициативност и др.

Г) *Преподаване / обучение* (78 позитивни и 17 негативни оценки) – в тази група преобладаващата част от оценките са силно позитивни, при това много силно фокусирани върху ролята и авторитета на учителите, които по мнението на родителите се справят изключително добре – както като организатори на обучението, така и като автори и доставчици на учебни ресурси, но и като преподаватели, използващи изключително широк набор от методи, подходи, техники.

Същевременно *те разграничават различните равнища, на които се идентифицират трансформациите* – на равнището на образователната система, на институционално или личностно равнище. В този смисъл повечето от негативите родителите свързват със системни промени и проблеми, а повечето от позитивните промени и решения виждат в усилията и подкрепата на институционално и индивидуално равнище. Така например неефективното управление на ресурсите, технологиите и средите се свързва от родителите най-вече със слабостите на системно равнище (9/39 д.), на второ място – на институционално / училищно (3/39 д.) и само в един коментар причината се асоциира с груповото равнище. Успешните решения в това поле пък се свързват в еднаква степен както с характеристиките и капацитета на системата, така и на училищата; докато критиките отново адресират системните характеристики. Неефективните модели на обучение и развитие в онлайн формат се свързват с две основни измерения – лоша дисциплина и контрол (с фокус върху слабости на системата и институциите), която се проявява чрез съпротиви, трудно преодолими предизвикателства, некачествени дейности. Успешните дисциплинарни решения пък също се аргументират на системно равнище. Съпротивите основно са насочени към характеристиките на модела като системен, докато критиките към качеството на дейностите основно адресират работата на учителите. По отношение на управлението на класовете като устойчиви социални общности родителите формулират позитивните решения по отношение на работещата комуникация и мотивация. Що се отнася до самооценката на собствените си трудности и приноси, то родителите ги асоциират отново с особеностите на системно равнище, без претенции към учителите, самите деца или училищата, за които са на мнение, че правят най-доброто, което е възможно в ситуацията. Слабостите в полето на справянето / ученето се асоциират главно със слабости на системно равнище (9) но също така с особеностите на самите деца (4) и стила на работа на техните учители (3). Успешните практики на справяне родителите си обясняват както с характеристиките и работата на системно равнище (10), така и благодарение усилията на училищата и учителите.

По отношение на изследователски въпрос 3: Какви ключови подходи и мерки характеризират добрите трансформиращи практики?

Учители / училищни кадри

Отговорите на въпрос 3 в анкетата за училищни кадри показват една доста висока степен на обща удовлетвореност на учителите от начина, по който се справят в дадената ситуация и по петте зададени критерии. Относителният дял на отговорилите с „успешно“ и „много успешно“ по петте критерии се движи от 68,5% до 81,3%.

3. Как оценявате справянето си с водещите кризисни предизвикателства в работата ви с класовете/учебните групи?

Диаграма 1. Удовлетвореност на учителите от собственото им справяне

Отговорите на въпрос 6 показват, че учителите оценяват справянето си като многофакторно обусловено, като шест от общо осем от предложените фактори са оценени като силно значими (между 68% и 83,4%). Най-слабо оценена от респондентите е значимостта на тяхната предварителна подготовка за действия в кризисна ситуация от пандемичен характер (39%), следвана от квалификацията на учителите за преподаване в електронна среда (57,7%).

В отговора на въпрос 8, относно най-значимите мерки за справяне с кризисната ситуация, те също подхождат комплексно, като са оценили високо повечето от тях. Особено високо те оценяват свързаните с осигуряване на възможности за достъпно и успешно учене и обучение онлайн – осигуряване на устройства за учениците и учителите, самата дистанционна форма на обучение, както и достъпът до свободни образователни платформи и ресурси. Известно подценяване има по отношение на психологическата подкрепа на всички, както и за осигуряване на добри условия за учене в домовете на учениците и допълнителната подкрепа за тези, които имат учебни затруднения.

Родители / настойници

Анкетните данни от откритите въпроси сочат, че родителите са дали двойно повече примери на силни страни, отколкото на слаби страни на електронно базираното обучение в COVID-19 ситуацията. За тях най-впечатляващите трансформации по време са се случили в сферата на преподаването (над 62% от всички положителни оценки). Сред посочените от родителите примери на слаби страни преподаването отново е водещо, но със значително по-нисък относителен дял спрямо всички изброени слабости (27,8%). На второ място, но значително по-ниска е позитивната оценка за справянето с новите учебни предизвикателства от страна на учениците (12%), като почти същият е абсолютният брой и на примерите за лошо справяне (табл. 2).

На въпроса относно промените, които биха искали да останат в обучението и след кризата, родителите открояват необходимостта да се подобри ресурсното осигуряване на онлайн базирано учене и обучение (39%), някои от новите мерки за поддържане на благоприятна дисциплина и контрол над обучителните дейности и участие (47,8%), а

така също и отделни управленски решения и мерки за по-доброто мотивиране на учителите (табл. 2).

Таблица 2. Родителите за силните и слаби страни на училищната работа в условията на криза

ОТКРИТИ ВЪПРОСИ КЪМ РОДИТЕЛИТЕ/		Силни страни Бр. мнения	Слаби страни Бр. мнения	Какво следва да остане? Бр. мнения
Технологично осигуряване	дефицити	4	13	9
	лошо качество			
Преподаване / обучение	дисциплина и контрол	1	4	11
	преподаване	78	17	
	комуникация	6	3	
Учене / развитие	мотивация	8	1	1
	справяне	15	16	
Родители		6	4	
Управление		6	3	2
		124	61	23
		185		

Контент-анализът на споделените добри практики очерта няколко приоритетни области, които до голяма степен съвпадат и с установеното от анкетното проучване. Така например едно от най-активно и успешно преодоляваното предизвикателство е свързано с осигуряването на достъпна и добре работеща електронна среда, като за целта активно са се включвали всички – учителите, родителите и самите ученици. Споделените подходи съчетават както подбора на подходящи налични онлайн среди и ресурси, така и създаване на собствени такива, което е оценено изключително високо от родители и ученици. Търсенето и прилагането на алтернативни подходи за поддържане на мотивацията за учене и участие на учениците е другото ценно поле на успешни иновации. Не по-малко активни и успешни в редица случаи са и усилията на учителите да осигурят алтернативни възможности за компенсиране на физическата отдалеченост между ученици и учители с други форми на социална комуникация и подкрепа. Формите и методите за изпитване и оценяване също са силен акцент в споделените и преживявани от учителите като успешни модели на работа в кризисната ситуация.

Заклучение

В обобщение, събраните изследователски данни дават основание за сериозно преосмисляне както на дигиталните предизвикателства, така и на дигиталните шансове пред педагогическите взаимодействия, които родната ни образователна система трябваше най-напред да апробира именно в условията на COVID-19 пандемия. Оказа се, че в не малко отношения и системата, и хората в нея разполагат със сериозен потенциал за по-смело и работещо интегриране на технологиите и алтернативните практики в ежедневието си. Същевременно се очертаха и основните дефицити, съпротиви и рискове, с които следва да се справим заедно – практики, управленци и изследователи. Ето защо настоящото изследване е своеобразна заявка за по-нататъшни дълбинни и комплексни анализи и търсения.

Използвана литература:

Анкетно проучване сред столичните родители за дистанционното обучение, организирано от РУО - София

Николаева С. Мениджмънт на класа. Какво знае, може и прави учителят като ефективен мениджър на класа?. Анубис, 2010

Педагогическа комуникация в условията на извънредно положение. Проект на ФНОИ и ЦОКПС, доклад 21.4.2020 г., <https://fnoi.uni-sofia.bg/wp-content/uploads/2020/04/DOKLAD.pdf>

ЗА НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА СОЦИАЛИЗАЦИЯТА В УСЛОВИЯТА НА ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ДИГИТАЛНО ОБУЧЕНИЕ

Доц. д-р Анелия Сп. Рангелова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

FOR SOME PROBLEMS OF SOCIALIZATION IN THE CONDITIONS OF CONTINUOUS DIGITAL TRAINING

Assoc. Prof. Anelia Sp. Rangelova, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: В доклада се разглеждат някои въпроси на образователната практика, свързани с компрометирането от продължителното дигитално обучение процес на социализация на децата и учениците и на тяхната комуникативна компетентност. Комуникативната грамотност и интелигентност са определящи за успешната личностна реализация. Те се развиват в процеса на взаимодействие между децата и учениците най-активно чрез живия контакт, в който активно участва невербалната комуникация. В условията на продължително дигитално обучение дефицитът на обичайните ежедневни форми на общуване на живо затруднява и забавя процеса на развитие на комуникативни умения у децата и учениците, което респективно компрометира цялостния процес на социализация. Важно е да се мисли за риска от психо-емоционални и социални щети при децата и учениците в условията на продължително дигитално обучение и възможностите на образователните институции да разгърнат потенциала си за превенцията им.

Ключови думи: деца и ученици, дигитално обучение, социализация, комуникация, риск

Abstract: Communicative literacy and intelligence are crucial for successful personal realization. They develop in the process of interaction between children and students, most actively through live contact, in which non-verbal communication is actively involved. In the conditions of continuous digital education, the deficit of the usual everyday forms of live communication complicates and slows down the process of developing communication skills in children and students, which respectively compromises the overall process of socialization. It is important to think about the risk of psycho-emotional and social harm in children and students in the context of long-term digital education and the ability of educational institutions to develop their potential for prevention.

Key words: children and students, digital learning, socialization, communication, risk

Социализацията и дигитализацията са процеси, които имат характер на основополагащи по отношение социалното развитие и формиране на знания, умения и качества у децата и учениците. Първостепенната функция на образователните институции е социализацията, която се осъществява чрез предаване на различни културни елементи (ценности, идеи, правила, норми), които създават условия за реалното им включване в социалните структури. Социализацията е процес, при който се възприемат и интериоризират социо-културните елементи на средата, интегрират се към структурата на личността под влияние на опита и значимите други, адаптира се към социалното обкръжение. „Ето защо, за да могат учениците ефективно да прилагат своите знания и умения в разнообразни дейности в реални социални ситуации от различни области, изграждането на социокултурна компетентност е изключително важно“ според Р. Пенкова (Пенкова, 2018, с. 128).

Качественото образование не може да бъде ограничено само до когнитивни задачи и академични постижения. Децата и учениците имат потребност да развият социални и емоционални компетенции, с помощта на които успешно да се справят със задачите на развитието, ситуационните предизвикателства на преходите, които предстоят в следващите възрастови етапи. Според Гергова това е така, защото „в днешно време

човекът, който работи със знанието, който може и действа, е по-успешен от индивида, натрупал фактически знания, които не може да приложи на практика“ (Гергова, 2020, с. 144).

Комуникативната грамотност и интелигентност са определящи за успешната личностна реализация. Те се развиват в процеса на взаимодействие между децата и учениците най-активно чрез **живия контакт**, в който активно участва не само вербалната, но в много по-голяма степен и невербалната комуникация.

В условията на продължително дигитално обучение дефицитът на обичайните ежедневни форми на общуване на живо затруднява и забавя процеса на развитие на комуникативни умения у децата и учениците, което респективно компрометира цялостния процес на социализация.

Важно е да се мисли за риска от психо-емоционални и социални щети при децата и учениците в условията на продължително дигитално обучение и възможностите на образователните институции да разгърнат потенциала си за превенцията им.

Формирането на пълноценна, социално и емоционално интелигентна личност е подчинено на съобразяването с цялото многообразие от отношения и интеракции, чрез които човек се свързва със заобикалящия го свят и реализира своята същност. Тази теза откриваме и в новия, действащ в момента Закон за предучилищното и училищното образование. В него е отредено подобаващо място на социализиращата функция на образователните институции. Крайният продукт от продължителния, сложен и многопластов процес на социализация на децата и учениците е изграждане на адекватно за възрастта ниво на социална грамотност, респективно на социална интелигентност.

Социалната интелигентност се свързва с умението да се бори с обществените норми на културата и може да се определи още като теоретичен и практически интелект. Нейно ядро е „способността за рационално и нравствено общуване с човека“. Тя носи винаги и морален смисъл. „Социално-интелигентните хора са същества със силно развити механизми за нравствен самоконтрол, с висока чувствителност за начина, по който ги възприемат другите. Те не само са социално-адаптивни личности, а са повече креативно-преобразуващи междуличностните отношения. Те са способни на такова взаимодействие с другия човек, което изразява човешко достойнство, превръща общуването в акт на социална ценност, позволява толерантност и свобода на възгледите у другия, те търсят смисъла на живота и призванието на човека в него.“ (Андреева, 1998, с. 77).

Свеждането на интелигентността до определени интелектуални умения, свързани с умствените способности, и измерването ѝ преди всичко чрез интелектуалните умения все повече отстъпва място на друго гледище. Изтъкването на социалните и емоционалните умения като не по-малко важни за живота на човека не само в личностен, но и в професионален план започват да доминират в резултат от множество емпирични изследвания в тази насока. Доказана истина е, че интелектуалните постижения и успехът в училище не са гарант за ефективното функциониране на личността в обществото, за пълноценното разгръщане на нейните способности и за постигането на чувството за щастие. (Андреева, 1998; Гарднър, 2004; Голман, 2011).

Новите перспективи в теорията за социализацията и актуалните подходи към нея обосновават взаимовръзката между социалната компетентност и емоциите на човека като решаващи за пълноценната реализация на интелектуалните ресурси на личността.

А. Кръстев въвежда понятието „приобщаваща интелигентност“, дефинирайки го като „интелигентност, която дава възможност на всички деца и ученици да развиват себе си в една среда с техните връстници“ (Кръстев, 2020, с.113).

Основа на социалната и емоционалната компетентност са уменията и способностите, които преди всичко в практически план допринасят за пълноценния живот на човека в рамките на социума и за развиването на социалното поведение.

В Закона за предучилищното и училищното образование (2016 г.) е отделено специално място на социализацията на децата. Тя не може да се реализира успешно без овладяването на базисни комуникативни умения.

Ето някои акценти от него, които са ясен ориентир за актуалните приоритети в българското образование:

Раздел II Чл. 3. (1) Образованието като процес включва обучение, възпитание и **социализация**.

Следствие от ангажиментите на учителя, разписани в закона, са и конкретните очаквания от неговата дейност. Учителят изгражда у децата и учениците:

- комуникативни умения;
- умения за самостоятелна работа;
- умения за самостоятелно учене през целия живот;
- умения за работа в екип и група;
- умения за решаване на проблеми;

Педагогическата комуникация е вид социално общуване. Следователно притежава всички основни характеристики на феномена общуване. Същевременно се отличава и с някои специфични особености. Неговите параметри са свързани с характера и крайната цел на възпитателния процес. С други думи, чрез педагогическото общуване трябва да се реализират педагогическите цели и задачи. Много точно и пълно определение на педагогическото общуване дава В.А. Кан - Калик. Според него то е „система на органично социално-психологическо взаимодействие на педагога и възпитаниците, съдържанието на което включва обмяна на информация, оказване на възпитателно въздействие, организиране на взаимоотношенията с помощта на комуникативните средства.“ (Димитрова, 1996, с. 186).

Разглеждайки вижданията на различните автори, Г. Димитрова прави обобщението, че „педагогическото общуване е: сложно интелектуално-емоционално взаимодействие, което е насочено към постигане целите на цялостния възпитателен процес; то е динамично, многопосочно, преобразуващо; творчески обогатяващо при възпитателния процес; характеризира се с относително голям дял нормативност; винаги целенасочено, системно и регламентирано; детерминиращо при възпитанието и самовъзпитанието; то се проявява като обективно необходим механизъм на възпитателния процес.“ (Димитрова, 1991, с. 190).

Пандемията от COVID-19 през учебната 2019/2020 и 2020/2021 година изправи образователната система пред нова ситуация, която наложи спешна промяна на досегашния начин на работа. Наложил се бързо усвояване на нови знания и умения, както и промени в нагласите на всички участници в системата, за да се отговори на нуждите на децата, учениците и учителите. (Обучение от разстояние в електронна среда 2020-2021: последствия и поглед напред)

Изследването на МОН на последствията от ОРЕС през 2020/2021 г. показва ясно изразено подобряване на самооценката на учителите за техните способности да използват дигитални технологии в образователния процес спрямо година по-рано.

И в същото време „...всички сме отчитали, по различни поводи, как те (новите технологии в комуникацията) нанасят тежки щети върху уменията на децата да общуват **ефективно на живо**. Тези дефицити от детска възраст често се развиват в, понякога тежки, личностни психо-емоционални кризи в зряла възраст. Това в голяма степен влияе негативно на качеството на живот на човека, на неговото стимулиращо себerealизацията

свързване с хората. (Рангелова, 2016, с. 6) Общуването е дейност, която започва от мига на раждането и продължава до края на живота. Тя не се научава, а е непрекъснат процес на учене и усъвършенстване на уменията да се свързваме със света около нас. На пръв поглед изглежда парадоксално това, че говорим за учене на нещо, което изглежда толкова естествено и спонтанно усвоявано, че е нелогично да настояваме за потребност от специални обучителни процедури. При по-внимателно виждане ще открием, че общуването е най-сложната човешка активност, от качеството на която зависят нивата на успех в останалите три вида дейност – игра, учене и труд (Рангелова, 2016, с. 7-8).

В голяма част от научните психологически изследвания за общуването е прието то да се разделя на вербално и невербално. Критерият за това е начинът на реализация на конкретната цел в комуникативния акт. „Речта, а не езикът (той е по-широко понятие, което обхваща повече носители на информация) е активният сигнал, предизвикващ действие. Вътрешната страна, която го предхожда, се заключава в мотива за предизвикването му субективната цел, заложена у човека. Желанието да променим поведението на другия или да предизвикаме търсената от нас реакция се изразява словесно-пластически. Това означава, че хората обикновено съчетават възможностите на двата комуникативни метода. Тяхното поведение е не само речево, а се извършва и на равнището на тялото – чрез мимика, жест, поза, интонация и други. Това прави действията им психо-физически и ги превръща в резултат от комплексно въздействие в процеса на общуване“ (Рангелова, 2016, с. 60).

Отчитайки всички позитиви, които непредвидено рано се проявиха в тази необичайна за образователните институции ситуация, не можем да пропуснем и негативите, отнасящи се до оцетената комуникация между участниците в образователно-възпитателния процес. Дигитализацията на процеса го направи относително пълноценен по отношение усвояването на знания, но комуникативните умения на децата и учениците дълго време ще носят дефицити, породени от влошената най-вече невербална комуникация. А както е известно, 60% от общуването между хората протича посредством телесната комуникация.

Невербална е комуникацията, която се реализира посредством знаци и сигнали с неречеви характер. Тя включва съобщенията, предавани от различните части на тялото, гласа, пространственото поведение и външния вид. Невербалното поведение на човека включва съвкупността от невербални знаци (представляващи целенасоченото предаване на невербална информация) и невербални сигнали (излъчващи информация независимо от желанието на човека или против него), в които се съчетават съзнателни и несъзнателни характеристики, а, от друга страна, са отчасти вродени и отчасти придобити в резултат на възпитанието и обучението най-вече в ранното детство (Тоцева, 2009).

Основните елементи на невербалното поведение по същество очертават различните канали за получаване и предаване на невербални съобщения. Те изпълняват различни функции, свързани преди всичко с речевото – подкрепят го, отричат го, допълват го, заместват го, предават контекст.

Функциите на невербалната комуникация се реализират при управлението на социалната ситуация, каквито характеристики притежава педагогическото общуване.

При педагогическото общуване водеща роля за реализацията на тези функции има учителят, който управлява в хода на обучението вътрешната и външната активност на децата и учениците, предлага модели на комуникативно поведение, учи на определени техники за общуване (Тоцева, 2009).

При заместването на речта с изразителността на жестовете и мимиките се счита, че въздействието е по-директно. В педагогическата комуникация тази функция се използва много широко, защото позволява да се въздейства върху отделни ученици, без да се привлича вниманието на всички останали, защото има красноречиви семантични

жестове за привличане на вниманието или за предупреждения за наказание, които се познават добре от учителите и децата/учениците.

Невербалното общуване предава подтекст, който може не само да допълва, подкрепя, но и да нюансира, изменя или напълно отхвърля речевото съобщение. Тази функция има специфично проявление във взаимоотношенията между учителя и учениците например в случаите, когато подтекстът разкрива отрицателна емоция или тонът крие неодобрение, заплаха, ирония или порицание. За учителя е особено ценно да знае, че „всяко разминаване между текст и подтекст, между целена и изразявана емоция, освен ако това не се прави умишлено, се възприема от аудиторията като фалш, лицемерие и предизвиква недоверие“, а детската аудитория е особено чувствителна към подобни манипулации и много бързо разкрива неискреността на учителя (Тоцева, 2009).

При използването на невербални средства в процеса на педагогическо обучение може да се търсят ефекти в поне два аспекта:

- като средство за предаване/получаване на информация;
- като средство за разкриване, опознаване и управление на индивидуалните особености на децата и учениците.

Именно тези функции на невербалната комуникация като важна част от ефективното общуване в цялостния педагогически процес са силно оцетени в дигитална среда.

Обучението в електронна среда и липсата на контакт на живо с учители и съученици са се отразили негативно и върху психичното здраве на учениците. Според проучване на УНИЦЕФ половината от учениците в България са изпитали отрицателни чувства, като например самотност, несигурност, раздразнителност, тревожност поради намалените социални контакти.

Сериозно пострадали от затварянето по време на пандемията са и децата и учениците със специални образователни потребности (СОП). При тях контактът на живо с учителите е от огромно значение и полза, а ефективността на дистанционното обучение в повечето случаи зависи до голяма степен от ангажираността на родител или друг член на семейството. При учениците със специални образователни потребности не може да се приложи единен подход за дистанционна работа. Той трябва да бъде съобразен със специфичните нужди на всеки ученик. Това е практически неосъществимо на настоящия етап от развитието на образователните институции.

Децата в предучилищна възраст и в началното училище са най-неподготвени за образователно-възпитателен процес от разстояние и в електронна среда, а в същото време имат най-голяма необходимост от жив контакт с учителите си за развитие на ключови социални, емоционални и когнитивни умения. (Обучение от разстояние в електронна среда 2020-2021: последствия и поглед напред)

На този етап от психо-емоционалното развитие на децата от решаващо значение е възможността да се реализира пълноценна вербална и цялата палитра на невербалната комуникация и то най-вече в процеса на усвояване на знания, умения и компетентности в образователните институции. Именно този процес е силно деформиран и до голяма степен неефективен в дигитална среда. В редица актуални изследвания се отчитат значително занижаване нивата на мотивация и влошаване на цялостното отношение на децата и младежите към училището и ученето.

Необходими са неотложни дейности по разработване и практическо приложение на алтернативни модели на комуникация, които да минимизират дефицитите, породени от непълноценното общуване на живо на децата и учениците с учителите и връстниците в образователно-възпитателен процес. Активното включване на семейството като партньор на училището носи в себе си сериозен ресурс за по-бързо и ефективно преодоляване на щетите от продължителната онлайн комуникация.

Използвана литература:

Албрехт, К. Социалната интелигентност. София: Изток-Запад, 2006

Андреева, Л. Социално познание и междуличностно взаимодействие, София: УИ „Св. Климент Охридски”, 1998

Гардиър, Х. Нова теория на множествените интелигентности на 21 век. Сиела – софт енд публикуинг. 2004

Гергова, Хр. Компетентностният подход в условията на началното ограмотяване на български език като втори език (ученици роми). – Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието. Компетентностният подход в образователния процес“, Плевен, 2020

Гитуни, М. Емоционалната интелигентност. София: Просвета, 2003

Голман, Д. Новата социална интелигентност. София: Изток-Запад, 2010

Голман, Д. Емоционалната интелигентност. София: Изток-Запад, 2011

Кръстев, А. Приобщаваща интелигентност. София, 2020

Обучение от разстояние в електронна среда 2020-2021: последствия и поглед напред. Основни тенденции в системата на образованието по време на пандемията от COVID-19 и препоръки за ефективно и безопасно протичане на учебната 2021/2022 година, МОН, юли 2021 г.

Пенкова, Р. Иновационна педагогическа технология за възприемане и интерпретиране на кратките фолклорни и литературни жанрове в условията на неформално обучение. Астарта, 2018

Рангелова, А. Общуването при децата-ръководство за семинарни занятия на студенти от специалност ПУП и НУП, МЕДИАТЕХ – Плевен, 2016

Тоцева, Я. Невербалните средства в педагогическото общуване от позициите на педагогическата реторика, 11.10.2009

Начало

ДОСТЪП ДО ТЕХНОЛОГИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО КОНСТРУИРАНЕ, ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В ДЕТСКАТА ГРАДИНА И В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ЕЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Доц. д-р Емил К. Бузов
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

ACCESS TO THE TECHNOLOGICAL LEARNING IN CONSTRUCTION, TECHNOLOGIES AND ENTREPRENEURSHIP AT PRESCHOOL AND AT PRIMARY SCHOOL AND PEDAGOGICAL INTERACTIONS IN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Assoc. Prof. Emil K. Buzov, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: В доклада се предлага нов прочит за ролята на достъпа до технологично обучение, който заема все по-важно място в обучението на детето/ученика в образователен план. От друга страна, е налице и нов прочит за смисъла на педагогическото взаимодействие, което се мотивира като взаимна и едновременно дейност от поне двама човека, които най-често се стремят към еднаква цел. Уточнява се и значимостта на конструирането, технологиите и предприемачеството в условията на електронна образователна среда по посока процес на обучение, функционално-организационно съдържание, учене чрез „ресурси“.

Ключови думи: достъп до ..., обучение по ..., работа в е-среда, взаимодействие, учене чрез ресурси

Abstract: In the article is describing a new aspects on the role of access to technological learning, which occupies an increasingly important place in the education of the child / student in educational terms. On the other hand, there is a new reading on the meaning of pedagogical interaction which would be mutual and simultaneous activity of at least two people, who most often strive for the same goal. The importance of construction, technology and entrepreneurship in the conditions of electronic educational environment in the direction of learning process, functional-organizational content, learning through "resources" is also specified.

Key words: access to..., learning in..., working in e-environment, interaction, learning through resources

След “информационната революция ставаме свидетели на нови институции и доктрини. Основната черта на идващото общество ще е тяхната нова технология, която ще се крие в електронните платформи, ресурси и приложения, а основното средство за производство ще е технологичното знание. (Дракър, 2006, с. 243) Това Питър Дракър го е написал през 2006 година в своята книга „Мениджмънт в следващото общество“. В контекста на днешното образование е налице тенденцията за много бърз преход от педагогически конструктивизъм към технологичен конективизъм за работа в електронна среда. Странното на този факт е, че той се появява не поради разраснал се военен конфликт, или крах на финансови системи, или голяма емиграция на хора, както бе в близкото минало. Този факт се дължи единствено и само на голямото разпространение на COVID пандемията. Образователните системи – както по света, така и в България – започнаха да действат чрез осигуряване на достъп до комуникационни електронни платформи, които свързваха отделните детски градини, училища, университети, образователни институции в една цялост. Оказа се, че нещо, което трябваше да се случи в обозримото бъдеще, а именно дигитализацията в областта на образованието, се случи почти веднага. Електронните платформи се превърнаха в инструменти за развитие на

знанията и умения и формиране на отношения/нагласи и наистина взаимодействието между участниците стана възможно чрез достъп до електронната среда.

Според М. Алексиева „Дигиталните технологии променят ежедневието и влияят най-вече на децата, които отглеждаме, възпитаваме и обучаваме. Днес те са поинформирани, боравят с технологиите без затруднения, имат достъп до социални мрежи (Facebook, YouTube и много др.), а онлайн игрите са част от ежедневието им. За представителите на информационното поколение общуването тече по различни и разнообразни комуникационни канали. Междудличностният обмен на информация, основно с представители на същото поколение, е постоянен и детайлен. Използват стил на неформална комуникация. В изказванията си говорят с кратки блокове, с действени думи и експресивен език, за да запазят вниманието и да осъществят солидарност. Обичат предизвикателствата и предизвикват при всяка възможност. Хуморът и оригиналността са издигнати в култ, като те самите не се вземат прекалено на сериозно. Това е поколение на визуалната култура. В комуникацията помежду си в по-висока степен боравят с образи. (Алексиева, 2015, с. 225-234)

В тази връзка е необходимо да се разбере какво означава достъп до електронна среда и какво означава взаимодействието между участниците в електронната платформа.

Преди да направим опит да разберем какво означава думата *достъп* до електронна среда, е важно да знаем етимологичния ѝ произход. Може да се установи, че думата „достъп“ е съществително име, което произлиза от латинската дума *accessus* и може да се преведе като действие за пристигане или като възможност за влизане. Според Джеръми Рифкин, за „първи път думата *достъп* - *access* се отбелязва като глагол преди 30 години. (Рифкин, 2001, с. 201). Днес думата *достъп*, освен досегашното тълкуване като осигуряване достъп до качествено образование, до банкови средства, до обществени сгради, до средства за пътуване, се употребява и като пропуск до нови цели, ресурси, шансове за възможност и се използва като механизъм или средство за постигане на определена цел. Но тази дума днес има много силен заряд и често се употребява с обратен знак – определени хора нямат достъп до определена информация, до определени институции, до определени средства. Изглежда думата *достъп* става важен концептуален инструмент, който го прави важна метафора днес. Тези и други тълкувания създават необходимите условия, за да може да се направи един по-общ извод – достъпът до електронни платформи е важно условие за работа в електронна среда и това бе доказано през настоящата учебна година. Всяко едно дете, всеки един ученик има различен достъп до различни електронни платформи, чрез които се провежда процесът на учене в електронна среда. Това важи особено когато се преподава конструиране, технологии и предприемачество, тъй като възможните ресурси на неизчерпаеми. Това на практика „изработва механизми за ефективно организиране на собственото поведение, релевантно на актуалните и нормативни социални очаквания и оценки“ (Тасевска, Дянкова, Дерменджиева, 2016, с. 61) и касае всяко едно дете или ученик.

В тази връзка думата *достъп* е толкова ясна за технологичния понятиен апарат колкото думата *взаимодействие*¹ за педагогическия понятиен апарат. И в двата случая това отразява „наличието на енергия от страна на участниците, отразява се в постъпките и поведението на обучаващи и обучаеми, отразява се във формирането на норми, свързани с групата/класа основани на конкретни дейности. (Пенкова, 2020, с. 30). В книгата на Алуер Стоун „Война между желанието и техниката или в края на механичната епоха“ взаимодействието в електронна среда се описва като взаимна и едновременно дейност от поне двама участника, които имат предварително поставена определена цел (Стоун, 2011, с. 21-22). От това описание произтичат поне 5 констатации:

---

¹ Терминът *взаимодействие* има различни значения за различните науки, но за педагогическата е достатъчно ясен

- наличие на взаимна прекъсваемост, което предполага, че участниците, за да не се прекъсват, е необходимо постоянно да си сътрудничат, като могат да актуализират предварителната цел;
- наличие на взаимна отстъпчивост в процеса на договаряне, което предполага, че взаимодействието е на разменни начала;
- наличие на времево-пространствена обособеност, като се има предвид, че взаимодействието е предварително ограничено;
- наличието на идеен вариант, а не на план-конспект, дава неограничена възможност взаимодействието да се превръща в безкраен процес, а ситуацията/урокът по конструиране, технологии и предприемачество би трябвало да се определи като системно и методично изследване и наблюдение на дидактическата му структура, така че от непостижима възможно най-добра идейна форма да премине към възможно най-ефективна и иновативна реализация в практиката. В тази връзка се увеличава стойността на интелектуалната част на ситуацията/урока и на преден план излиза прилагането на технологично обучение, като фактор за иновативност;
- използване на т.нар. имерсивна „потапяща“ технологична среда, която се опитва да подражава на физически свят чрез средствата на цифров или симулиран свят, чрез създаване на заобикалящо сетивно усещане, като по този начин създава усещане за „потапяне“.

Тези уточнения, свързани с употребата на понятия като *достъп* и *взаимодействие*, са от значение за технологичното обучение в електронна образователна среда по конструиране, технологии и предприемачество в детската градина и в началното училище и водят до прилагане на нови конструкции, които се трансформират в технологични форми на обучение. Това води до промени в методиката на обучение по конструиране, технологии и предприемачество в детската градина и в началното училище, защото:

- методиката може да използва нови начини на обучение чрез електронни платформи и мрежи за включване на участници за практически дейности;
- преподаването и ученето става непрекъснат процес за всички участници чрез използване на неограничен на практика ресурси;
- преподаването и ученето протичат в електронна среда, която не винаги може да се контролира поради сризове в системата;
- организацията на работа (детската градина/училището) и човекът (детето/ученикът, учителят) в процеса на обучение в електронна среда са учещи се системи;
- много от дейностите, „обслужвани“ от дидактиката, особено в познавателната сфера (напр. обработката и натрупването на информация), могат да бъдат прехвърлени на технологиите и с това детето/ученикът да бъде разтоварен от излишна информация.

Това означава, че днешната образователна институция все по-често трябва да чува думите, свързани с достъп, взаимодействие, технологии, технологично мислене, технологична култура, технологична грамотност, свързани с подпомагане на процеса на обучение. В тази връзка е налице т.нар. *технологично обучение*, което представлява голямо разнообразие от информационни, комуникационни и дигитални технологии, които осигуряват гъвкави и висококачествени възможности за обучение в детската градина и в училището. Технологиите могат да включват електронни платформи, уеб-базирани приложения, видео и аудио връзки и 5D носители, интерактивна телевизия,

мултимедия, интерактивни дъски, широко и тясно лентови обхвати, изразяващи количество информация за определено време. Този тип обучение може да предложи цялостни виртуални възможности чрез своята мултифункционалност, използвайки комбинация от технологии, а също така може да бъде интегрирано в традиционното обучение в занималнята/класната стая по време на дейности, свързани с конструиране, технологии и предприемачество. Оттук можем да кажем, че технологично обучение е онази обучителна дейност, която е подпомогната по някакъв начин от приложението на различни комбинации от информационни, комуникационни и дигитални технологии и може да доведе до по-гъвкави учебни програми, които да отговарят не само на държавните образователни стандарти, но и да създават нови условия за „учене чрез ресурси“. Чрез интерактивността този тип обучение стимулира обучаемите да развиват своите технологични знания, умения и отношения и спомага за по-високо ниво на технологично мислене. Само по себе си технологично обучение не води до ефективно преподаване и учене – изисква се компетентно ръководство (преподавателят) и глобална цел (свързана с учебната програма). От гледна точка на теорията за обучение може да се твърди, че преподаването и ученето в електронна среда **се възприема по-бързо и по-трайно** в сравнение с традиционната присъствена форма за обучение. Това е така, защото обучението се възприема чрез виждане, правене, слушане, говорене, споделяне, взаимодействие, достъп за търсене и използване на ресурси, като твърде често това става отвъд стените на занималнята/класната стая и като че ли образователната среда променя своите граници. Благодарение на това гъвкаво решение за всяка група обучаеми могат да се разработят различни теми, които не само да **отговорят на нуждите и изискванията** на участниците, но могат и да се актуализират бързо. Технологичното обучение може да направи ученето по-интерактивно и съвместно и това може да помогне на децата/учениците да се ангажират по-добре с предоставените ресурси. Вместо да запомнят механически алгоритъма за работа, те могат да го видят и научат като го практикуват. Това може да бъде толкова просто, колкото да практикуват експерименти с хартия във виртуална лаборатория или намират природни материали чрез виртуално пътуване. В тази връзка се твърди, че „овладяването на знания и умения, свързани с предметните, пространствените действия и визуалната култура ще се определят от степента на развитие на новите медии и технологии. От позицията си на организатори на педагогически взаимодействия учителите преследват една неизменна цел и тя е научаването. Преди обаче да посегнем към технологиите, за да улесним преподаването, е важно да се знае, че „ученето и технологията могат да бъдат свързани само тогава, когато технологията дава възможност да се научи нещо, което не може да бъде научено по друг начин.“ (Алексиева, 2015, с. 225-234)

Технологичното обучение по конструиране, технологии и предприемачество в детската градина и в началното училище и педагогическото взаимодействие в електронна образователна среда предлагат такава комуникация, информация и технологични ресурси, които се използват за подобряване на обучението и овладяване на технологиите. Може да се каже, че „технологичното обучение се влияе от онези методи, които със сигурност „съдействат за повишаване на мотивацията на учещия и стимулират самостоятелното търсене и преработване на информация, формиране на знания и умения за изграждане на лично отношение към процеса на работа и резултатите от нея.“ (Здравкова, 2018, с. 14).

В тази връзка може да се уточни, че основните характеристики на технологичното обучение в електронна среда са:

- да съдържа информация, свързана с целите, задачите, темите и предложените инструкции по определени теми и задачи;

- да съхранява и предоставя лесен достъп до всички ресурси, свързани с образователните теми и задачи;
- да осигури административното организиране на взаимодействията „обучаващ - обучавани“, мониторинг и профилактика на ресурсите;
- да информира за крайни срокове и организира синхронната и асинхронната комуникация между обучаваните и съответния учител, както и да осигури възможност за рецензиране и споделяне на мнения от колеги и обратна връзка от обучители/обучаеми.

Технологичното обучение по конструиране, технологии и предприемачество в детската градина и в началното училище и педагогическото взаимодействие в електронна образователна среда включва два основни етапа, които могат да осигурят, от една страна, формирането на технологична грамотност и култура, а от друга – формиране на технологични знания, умения и отношение. За него може да се каже, че „дава тласък напред, дава възможност на всеки, дава нова гледна точка за технологичната грамотност и компетентност“.(Синек, 2019, с. 55).

Първият етап, свързан с технологичното обучение по конструиране, технологии и предприемачество в детската градина и в началното училище и педагогическото взаимодействие в електронна образователна среда отразява начините на търсене и намиране на нова информация по определена тема, за определен материал, модел или технологична операция. За да се уверим, че детето/ученикът е разбрал как да използва придобитата информация, ние можем да използваме ресурси, които да включват въпроси като: Кой?, Кога?, Къде?, Какво?, Как?, и Защо? Това е свързано с получаване на определена обща представа за поставената тема, а не като крайна цел за проверяване дали детето/ученикът може да повтори това, което е казано. Подобно намерение много се доближава до тезата на Яков Хехт, който говори за аналогична ситуация „за създаване на образователно-социален инкубатор за предприемачество“ (Хехт, 2013, с. 224). Този етап при прилагането на технологично обучение е свързан с организация на технологична образователна среда, която е необходимо да представлява съвкупност от разнообразни материали, инструменти, дигитални и допълнителни дидактически ресурси, които учителите използват.

Вторият етап, свързан с технологичното обучение по конструиране, технологии и предприемачество в детската градина и в началното училище и педагогическото взаимодействие в електронна образователна среда, отразява големите възможности за доконструиране и отразява развитието на технологичните знания, умения и нагласи по посока Зная Как?, Зная с Кого?, Зная Кога?, Зная Къде?, Зная Какво? и Зная Защо? Това дава възможност на учителя да диагностицира знанията, уменията и нагласите на детето/ученика и да разбере какво притежава и да го подпомогне в неговото развитие. Процесът на учене е най-ефективен, когато новото знание се свърже с опита, а проявата на технологично разбиране на новата информация се превръща в ново знание и разбиране. Това променя много гледната точка, свързана с ученето, и както би казал Кен Робинсън, е необходимо ние „да позволим на децата/учениците да искат и да могат" (Робинсън, 2017, с. 73), което означава да:

- вярваме и да очакваме, че всички деца/ученици са способни да учат;
- вярваме и да очакваме, че всички деца/ученици са способни да учат на база техните потенциални възможности;
- очакваме, че всички деца/ученици са способни да учат, ако имат възможността да се подготвят за това;
- вярваме и да очакваме, че всички деца/ученици са способни да учат, ако имат условията за това;

- вярваме и да очакваме, че всички деца/ученици могат да успеят и затова имаме към тях високи, но реалистични очаквания.

В заключение може да се каже, че технологичното обучение по конструиране, технологии и предприемачество в детската градина и в началното училище и педагогическото взаимодействие в електронна образователна среда може не само да осигури възможността за съвременно обучение, но може да гарантира повишаване академичните резултати на самите деца/ученици от детската градина и началното училище. Технологичното обучение засяга пряко или косвено и „образователната интеграция, която има конкретен аспект за образованието на малцинствата.“ (Нунев, 2020, с. 25) То има и реални допирни точки с интердисциплинарното обучение, кооперативното учене и компетентностния подход, както и допирни точки с приобщаващото образование. Тук възниква въпросът дали технологичното обучение може да подпомогне развитието на т.нар. „приобщаваща интелигентност, която не се свързва с това колко сте умни като личност, а с това колко умен може да направите своя екип“? (Кръстев, 2020, с. 12). Нещо повече, технологичното обучение може да се охарактеризира като особен вид „образователна драма, която съдържа в себе си онези класически интелигентности като: логическо-математическа, като умение, необходимо за написването на сценарий, пространствена, свързана с разпознаването на идеята за пространство и движение, физическа, когато е налице игрови механизъм, лингвистична, която се проявява при подготовката на всяка дейност, междуличностна, която се проявява в отношенията между дете/ученик и учител, личностна, която се проявява преди определена дейност, музикална, свързана с промяна на гласа, т.е. да променят неговата сила и тембър, ритъма и скоростта на речта, които са необходими за презентация, и природна в зависимост каква симулация се използва за основа – поляна, на брега на морето или в гората“ (Гергова, 2019, с. 276). Това, което може би е необходимо да се направи, е да се актуализират като начало учебните програми и съпътстващите ги учебници и помагала, за да може наистина децата/учениците да са гаранتي на промяната в областта на демократичното образование. Това означава, че „самостоятелното и групово учене чрез ресурси в електронна образователна среда ще подпомогне овладяването на на пръв поглед трудно овладяеми технологични знания, умения и отношения“ (Кан, 2021, с. 228), но за сметка на това ще подготви настоящото поколение за технологичното бъдеще.

Използвана литература:

- Алексиева, М.** Дигитална епоха, дигитални технологии ... иновация или (р)еволюция в общуването, организацията на ученето, преподаването ... образованието. – Хоризонти в развитието на човешките ресурси и знанието, БСУ, 2015
- Гергова Хр.** На голямата сцена в спектакъла „Учител – ученици – заедно“ – театърът в образованието. – Сб. с доклади от Международна научна конференция „Педагогическото образование – традиции и съвременност“, В. Търново: Ай анд Би, 2019, с. 275-282
- Здравкова, Б. и др.** Методически пътеводител на учителя. Плевен, 2018
- Кан, С.** Училището на света – образованието на бъдещето. София: Изток-Запад, 2021
- Кръстев, Ал.** Приобщаваща интелигентност при педагогическите специалисти, 2020
- Нунев, Й.** Мониторинг на процесите на приобщаване и образователна интеграция и модели за десегрегация на ромското образование. АСТАРТА, 2020
- Пенкова, Р.** Театралнопедагогическото взаимодействие като основа в анимативния подход в образователния процес по български език и литература в началното училище. АСТАРТА, 2020
- Рифкин, Дж.** Епохата на достъпа. София: АТИКА, 2001
- Робинсън, К.** Креативните училища. РААБЕ, 2017
- Синек, С.** Безкрайната игра. София: Кръгзор, 2019
- Стоун, Ал.** Война между желанието и техниката или в края на механичната епоха. София: АТИКА, 2011
- Тасевска, Д., Г. Дянкова, С. Дерменджиева.** Модел за образователна политика за стимулиране на мултиинтеграционния процес чрез утвърждаване на поликултурна идентичност. – International journal scientific papers vol 13.1 – ResearchGate, Skopje, 2016

ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ „ПРЕПОДАВАТЕЛ – СТУДЕНТ” В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА

Доц. д-р Росица Б. Пенкова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

THE PEDAGOGICAL INTERACTION “LECTURER – STUDENT” IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT

Assoc. Prof. Rositsa B. Penkova, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: В доклада са разгледани различни подходи към разбирането за педагогическо взаимодействие в електронна среда, особеностите на ефективна педагогическата комуникация. Електронното обучение предполага специално организиран процес на самостоятелна образователна подготовка на студентите, осъществяван при непрекъснат контакт с преподаватели и колеги. Възниква необходимост от промяна в процеса на подготовка на бъдещите учители за професионална дейност в дигитална образователна среда, за осъществяване на взаимодействие в значително променени условия, за формиране на комуникативна компетентност чрез средствата на информационните технологии.

Ключови думи: електронна образователна среда, педагогическо взаимодействие, платформа, дигитална компетентност

Abstract: The report looked at different approaches to understanding pedagogical interaction in an electronic environment, the peculiarities of effective pedagogical communication. Electron training implies a specially organized process of independent educational training of students, carried out in continuous contact with teachers and colleagues. There is a need for a change in the process of preparing future teachers for professional activity in a digital educational environment, for interaction in significantly changed conditions, for the formation of communicative competence through the means of information technology.

Key words: electronic educational environment, pedagogical interaction, platform, digital competence

Актуалността, важността и необходимостта от извършване на промени в системата за професионално обучение на бъдещи учители в електронна образователна среда са несъмнени, така че съвременният учител, в резултат на овладяването на основни професионални образователни програми, да има съответните компетенции, които позволяват организиране на ефективно комуникативно взаимодействие на участниците в образователния процес в електронната образователна среда. Тези промени се дължат на особеностите и перспективите за развитието на дигиталната образователна среда, спецификата на организацията и осъществяването на комуникативно образователно взаимодействие, възрастовите и психологическите характеристики и образователните потребности на учениците, спецификата на организацията на образователно-възпитателния процес, нови изисквания към учителя и съответно необходимостта от разработване на нови подходи, методи и технологии за подготовка на педагогически специалисти.

Известно е, че електронното обучение предполага специално организиран процес на самостоятелна подготовка на студентите, не изолиран от контакти с преподаватели и колеги.

Педагогическото взаимодействие е двустранен процес, в който преподавател и студент са субекти с една обща цел – успешното обучение на „бъдещи компетентни специалисти, т.е. на хора, притежаващи знания, умения и способности за творческо използване на интелектуалния и професионалния инструментариум, имащи умения за

конструктивно взаимодействие с другите в различни ситуации” (Гергова, 2020, с. 144). Младите хора имат своите очаквания относно ролята на преподавателя, но в същото време не я възприемат като ръководна, а помагача. Този факт изисква от преподавателя да прилага в обучението такива методи и техники, с които да мотивира, да дава възможност да се изказва мнение, да задава нестандартни въпроси и да се чувства съпричастен в цялостния процес на обучение.

В пространството на образователното взаимодействие е сътрудничеството на студенти и преподаватели. То е процес по съдържание и преподаване и усвояване на знания, а по форма – ефективно партньорство, което развива професионалните компетентности и на студента, и на преподавателя.

С. Колева, от гледна точка на социологията, определя взаимодействието като динамичен процес на взаимно влияние между две или повече обществени явления, предизвикващ взаимни изменения в техните функции и структура (Колева, 1997, с. 65-67).

В психологията взаимодействието се определя като характеристика на съвкупно действие между два или повече предмета, социални явления, фактори, обединени в рамките на единен процес (Десев, 2003, с. 77).

Л. Попов определя педагогическото взаимодействие като взаимна обвързаност между дейностите на двата педагогически субекта, на причинно-следствените зависимости между тях. Учителят в образователния процес преподава знания и едновременно с това се учи. За да е успешна дейността му, той трябва непрестанно да се стреми към себепознание, да разбира другите, да им помага и напътства, да намира адекватен метод във всяка учебна ситуация (Попов, 1993, с. 104).

Педагогическият процес представлява по своята същност специално организирано взаимодействие между обучаващ и обучаем, обединени от една образователна цел. Педагогическото взаимодействие е преднамерен контакт между педагог и обучаем, следствие на който се появяват взаимни изменения в поведението им, дейностите и отношенията.

Педагогическо взаимодействие е едно от ключовите понятия на педагогиката и научен принцип, който лежи в основата на възпитанието и развитието на личността. Педагогическото взаимодействие във висшите учебни заведения е преди всичко сътрудничество на преподаватели и студенти за реализиране целите на образователния процес. То представлява най-вече ефективен и адекватен способ за разкриване на потенциала на обучаемите и оптимизиране на взаимоотношенията. Комуникацията като форма на педагогическо взаимодействие обезпечава възприемането на информация, а общуването като друга негова форма реализира обмен на информация.

Според Д. Гюров „педагогическото взаимодействие е процес на взаимен обмен на материални и духовни ценности между равноправни субекти в условията на техните личностни и делови срещи“, то „притежава индиректно сътрудничество, обусловено от единство на насочеността на субектите в него, а не на външната съвместност“. Авторът определя, че „съдържанието на педагогическото взаимодействие е овладяването на система от общокултурни представи, умения, навици чрез усвояване на всеобщото съдържание на основните форми на човешкия опит чрез общуването – главно в личностен план.“ (Гюров, 2006, с. 47).

Едно от стратегическите направления за модернизация на образованието е „създаването на съвременна дигитална образователна среда като част от съвременната технологична образователна среда, която трябва да отразява всички достижения на дигиталната епоха и е част от учещата среда“ (Бузов, 2020, с. 116), и която е необходимо да обезпечава високо качество и достъпност на всички нива. Това предполага увеличаване на прилагането на електронни образователни технологии, което води до

изменение на формите на педагогическото взаимодействие. Педагогическите специалисти осъществяват своята дейност в изменени условия, решават нови професионални задачи и това води до промяна и актуализиране процеса на подготовка на бъдещите учители за работа в електронна образователна среда. Значителни изменения под влияние на новосъздамата се дигитална среда претърпява комуникацията „преподавател - студент“, „студент - студент“. Затова е необходимо да е налице “добре подбрана образователна информация, която чрез подходящо разяснение да стигне до всички заинтересовани страни“ (Нунев, 2018, с. 69).

Интернет е изключително мощно средство за подпомагане на обучението и ученето. Едно от приложенията на Интернет за образование е представянето на учебни ресурси в електронна форма за публичен достъп в електронното пространство. Ефективността на тази технология зависи от много фактори. Изграждането на адаптивна електронна среда за самообучение се изразява в насочване на обучаваните към подходящите за тях учебни цели, теми и форми на представяне на учебното съдържание; индивидуализиране на представената учебна информация по отношение на количество и степен на трудност; избор на адекватна последователност от стъпки в разбирането и усвояването на знания в предметната област.

В доклада на Европейската комисия електронното учене е дефинирано като „ориентиран към учещия подход на използване на нови мултимедийни технологии и на Интернет за подобряване на качеството на учене чрез улесняване на достъпа до ресурси и услуги, както и до отдалечен обмен и колаборация”.

Появата и развитието на Интернет дава възможност непрекъснато разширяващата се по обем информационна база да бъде съхранявана и прилагана в различни области на човешката дейност. Потенциалните възможности за приложение на Интернет в образователния процес са свързани с премахване на ограниченията в пространството и времето за комуникация и достъп до информация; ограниченията по социална, национална и религиозна принадлежност и приобщаване към глобализма на съвременното. Характерни особености на информацията в Интернет са:

- достъпност – като възможност информацията да бъде извлечена от Интернет;
- динамичност – в Интернет информацията се променя изключително динамично по обхват, обем, съдържание;
- актуалност – възможността за обмен, публикуване, коригиране на публикации, повишаване степента на актуалност;
- обхват и обем – устойчива е тенденцията към нарастване на публикуваната в Интернет информация

Смесеното обучение (blended learning) се характеризира с разнообразно интегриране на информационни и комуникационни технологии в традиционен образователен контекст, при различно съотношение на традиционните и електронните образователни технологии, които могат да се използват за подпомагане както на преподаването, така и на ученето, и на педагогическото общуване.

При уеб базирано обучение (Web-based learning) и онлайн обучение (Online learning) преносната среда на учебното съдържание е Мрежата – т.е. уеб базираното обучение изисква учебното съдържание да бъде конструирано, представено и достъпно чрез Интернет.

Електронното обучение е изключително популярна академична образователна технология в наши дни. Всеки университет използва или планира да използва Интернет като среда за отдалечен достъп до учебни ресурси. Прилагат се различни форми на електронно обучение: дистанционно обучение за придобиване на образователни степени и специалности, електронни учебници, подпомагащи класически форми на преподаване, разнородни учебни ресурси за самоподготовка на студентите, учебни компютърни

мрежи и др. Чрез прилагане на компютърни и комуникационни технологии съществува повече учебна информация за студентите, повече придобити знания и изградени умения, по-бързо научаване, по-лесен достъп до обучение.

Типът на взаимодействието със съдържанието на обучаемия включва взаимодействието на студентите със съдържанието, представено в онлайн курсове. Ефективността на това взаимодействие обикновено зависи от фактори като яснота на съдържанието, времето и средата. Ефективността на взаимодействието студент - студент се влияе от няколко типа колегиално поведение, изисквано в условията на електронно обучение: участие; отговор; осигуряване на обратна връзка; кратък, целенасочен обмен на съобщения.

В условията на електронно обучение взаимодействието преподавател - студент включва обратна връзка чрез електронни средства като чат, дискусия или електронна поща. В дигиталната образователна реалност се променят интерактивността (скоростта) на взаимодействие; интензивността (честотата); комуникативното взаимодействие (символичният компонент на образователната информация се засилва, личният компонент се променя). В електронна среда чрез педагогически предпоставки се създава образователна ситуация със съвместна дейност, комуникация и взаимно влияние, чиято динамичност се отразява в промяната на съдържанието на всеки от елементите на педагогическото взаимодействие. В същото време водещите му функции включват и контрол и корекция на независимата дейност на обучаемите. По-специално това са функциите за организиране на отразяване на техните дейности и резултатите от тях, помощ и подкрепа (консултации), наблюдение и оценка на академичната работа на студентите.

„Най-важната компетентност на електронния преподавател е да избере подходяща парадигма за планирания курс.“ (Лазаров, Лазарова, 2020, с. 327). Всеки преподавател притежава компетентности за търсене и публикуване на информация в интернет; въвеждане на студентите в създадения курс; използване интерактивни методи на преподаване, приложени в електронен формат; умение за структуриране на електронни дейности, подбор на форми на общуване; управление на времето във виртуална учебна среда; оценяване на постиженията на обучаваните. От съществено значение е използването на книжовен български език при изложението на учебния материал от преподавателя. Необходимо е избягване на многословието, а точността, конкретността и изразителността са основни характеристики на езика.

Съдържанието на образователната информация, под формата на текстове, видеоуроци, въпроси и задания, е разделено така, че всеки бъдещ учител да може да изпрати резултатите от работата си върху отделна част от изучавания материал. Преподавателят коментира работата на студентите, организира взаимодействие на всички студенти и включва в обсъждането на резултатите и своите коментари. Студентите също могат да изпращат своите коментари, индикации за неточности и грешки, оценки и предложения за подобряване на изпълнението на заданието.

Това дава възможност за обмен на опит между всички участници в педагогическото взаимодействие, което допринася за развитието на ценностната сфера на личността, укрепване на образователната и професионална позиция и развитие на мотивация за дейност; целева ориентация към формиране на знания и умения на учениците в областта на проектите дейности, сътрудничеството, културата на комуникация, образователните дейности (особено взаимен контрол, взаимна оценка); взаимно доверие в междуличностните отношения преподавател - студент и студент - студент; образователен диалог, взаимен контрол и взаимна оценка, взаимна психологическа, педагогическа и методическа подкрепа при съвместна работа по проекти; техническа комуникация между преподавател и студенти с помощта на информационни технологии.

Педагогическото взаимодействие в електронна среда се отличава с: текстова основа; синхронна или асинхронна комуникация; потенциална анонимност; липса на невербални и / или традиционни социални признаци; комбинация от информационни и комуникационни компоненти.

В електронна среда комуникацията се реализира главно от вербални (лингвистични) компоненти на технологични инструменти (текстове на електронна поща, графики, аудио и видео файлове с дигитализирана реч и изображения в уеб ресурси, дискуссионни съобщения форуми; обмен на електронни съобщения, интерактивни уеб форуми, видеоконференции.

При асинхронната комуникация преподавателят разработва съдържанието по съответната дисциплина, подготвя необходимите пояснения, задачите и въпросите за самостоятелна работа, включва необходимия материал. Студентите се запознават с ресурсите в подходящ за тях момент и с определен от тях темп. Взаимодействието между преподавател и студенти е посредством електронни платформи чрез организирани дискусии, диспути, обсъждания.

Синхронността на комуникацията, наличието на вербални и невербални елементи за установяване на по-пълно разбиране, способността да варира езикът на комуникация, да се предават лични чувства и емоции са признаци на ефективна дигитална комуникационна технология.

Непрекъснатото взаимодействие между студент и преподавател е в основата на преобразуване на „външната“ мотивация във „вътрешна“. Предварителната „външна“ мотивация при всяко обучение се изразява в ясност на целите, задачите и значимостта на формираните умения и компетентности. При електронното обучение тя не е достатъчна. Необходима е постоянна мотивация, стимулираща студентите през целия курс на обучение. Комуникацията между студентите позволява да се преодолее интелектуалната изолация.

Участниците в комуникацията в електронната среда въвеждат елементи на традиционното социално и емоционално взаимодействие чрез овладяване на възможните начини за изразяване на емоциите чрез семиотични конструкции и непрекъснато ги подобряват, постигайки по-голяма персонализация на съобщенията.

За да бъдат правилно разбрани в компютърно опосредстваната комуникация, се изисква формирането на съзнателни умения за точно изразяване на чувства, мнения, желания в текстова форма на електронни съобщения. За разлика от спонтанността и едновременността на взаимодействието при традиционната комуникация лице в лице при асинхронна компютърна комуникация, преподавателят и студентът могат да планират, обмислят, редактират своите съобщения по-съзнателно и бавно.

Информационните и комуникационни технологии се превръщат в източник за по-ефективно учене, за креативно мислене, за иновативно решаване на образователни проблеми, за достъп до по-широки и по-актуални знания. Това променя подходите и методите за обучение в образователната среда. Пред образователните системи се очертава неотложността от предоставяне на нови програми за обучение, съответстващи на потребностите от изграждане на умения и способности за ефективно използване и разбиране на цифровите технологии като основа за учене през целия живот.

Нови са и изискванията при обучението на бъдещите учители. Като една от задачите в областта на педагогическата дейност на бъдещия учител е формирането на образователна среда за осигуряване на качествено образование при използване на информационни технологии и цифрови образователни ресурси в организацията на комуникационни дейности, както и използването на възможностите на електронната образователна среда.

Въпросите, свързани с професионалното обучение на бъдещите учители за организиране на комуникативни дейности в електронна образователна среда, изискват цялостно и систематично проучване.

Усвояването на определени умения за работа в интерактивна среда подпомага студентите в тяхното ефективно участие в учебния процес по един творчески и иновативен начин. Чрез успешно използване на информационните и комуникационните технологии се постига по-голяма ефективност на образователния процес, което предполага както придобиване на умения за търсене и намиране на полезна информация и ресурси, така и способности за анализиране и синтезиране на получената информация, за споделяне и обсъждане на различни идеи и гледни точки.

Днес дигиталната образователна реалност се развива активно и ако в недалечното минало преподавателите разполагат само с електронна поща, то сега специалната образователна среда позволява такава организация на образователния процес, която не само не отстъпва на традиционната, но и в много случаи я превъзхожда: лекция, в реално време и с елементи на контрол; Интернет-ресурси, на електронни или хартиени носители; текстове с включено аудио, видео или анимация; самостоятелна работа по сценарии, изследователска, творческа; конференции; проектна работа; тестове; консултации. Електронното обучение има индивидуален характер, по-гъвкаво е, обучаемият сам определя темпа на работа, може неколккратно да се връща към определена тематична единица или да пропуска отделни раздели. Студентите проявяват самостоятелност, мобилност, отговорност и формират умения за самообразование. Безспорно електронното обучение не заменя напълно традиционното, но цифровите образователни ресурси значително разширяват възможностите на студентите да получават качествено образование, позволяват обезпечаване, усвояване и реализация на основните образователни програми в съответствие с държавните образователни стандарти.

Електронното обучение има потенциала да промени начина, по който се преподава и учи. „В духа на парадигмата за учене през целия живот е важно да продължават да се търсят“ (Здравкова, 2020, с. 496) и предоставят нови възможности за повишаване на стандартите, за разширяване на участието в ученето през целия живот, за персонализиране на учебния процес и създаване на предпоставки за обогатяване на учебния опит и качеството на учене. Електронното обучение не може да замени преподавателите, но в комбинация със съществуващите традиционни методи може да повиши качеството и да обогати образователния процес; отношенията преподавател - студент са от типа „субект – субект“; развива регулаторните и саморегулаторните способности на студентите; развива тяхната активност, съзнателност, самостоятелност, отговорност; повишава се честотата и системността на контрола и самоконтрола при формиране на знания, умения, отношения; повишава се точността и обективността на обратната връзка; създава предпоставки за достигане до обучаемите в избрано от тях време и място; разширява спектъра от категории обучаеми, получаващи достъп до обучение и образование – фактор особено важен в условията на пазарна икономика и информационно общество, конкуренция на пазара на образователни услуги и изисквания за учене през целия живот;

Електронното обучение се отнася до ученето, а не до технологиите и то е изграждано върху перманентната свързаност на студентите и преподавателите; гъвкавостта на ученето и учебната среда; интерактивността; мотивацията и ангажираността на студентите.

Електронната образователна среда създава условия и гарантира висококачествено преподаване и учене, подпомагано от съвременните електронни информационни и комуникационни технологии:

- прилага персонализиран ориентиран към студентите и подход на обучение;
- подпомага студентите за постигане на по-високи нива на контрол в организацията на собственото им обучение;
- позволява да развият информационни умения като основен компонент на съвременната „образованост“;
- подпомага формирането на млади личности и специалисти, способни да работят в условията на икономика, базирана на знанието;
- дава възможност за достъп до обучение на студенти със специфични образователни потребности, както и да ги адаптира, там, където това е възможно, към техните специфични потребности
- повишава конкурентоспособността на пазара на труда;
- специфични образователни потребности, както и да ги адаптира, там, където това е възможно, към техните специфични потребности.

Използвана литература:

Бузов Е. Методически проекти на обучението по конструиране, технологиии предприемачество и технологичната образователна среда в детската градина и началното училище. София: Екип Ра, 2020

Гергова. Хр. Компетентностният подход в условията на началното ограмотяване на български език като втори език (ученици роми). – Сб. с доклади от Научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието: Компетентностният подход в образователния процес“, Плевен, 2020, с. 143-151

Гюров, Д. Педагогическото взаимодействие Иновационен модел за изграждане на единна социално-педагогическа система „Детска градина – училище“. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006

Десев, Л. Речник по психология. София: Булгарика, 2003

Здравкова, Б. Компетентностният подход в обучението по социална педагогика като фактор за качество на професионалната помагача дейност. – Сб. с доклади от Научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието: Компетентностният подход в образователния процес“, Плевен, 2020, с. 490-496

Йовкова, Б. Педагогически модел за електронно дистанционно обучение на педагози. – Списание на Софийския университет за образователни изследвания, 2016, бр. 2

Ковачева, Е., Стефанова, Е. Методология за прилагане на електронни форми на дистанционно обучение. София, 2013

Колева, С. Взаимодействие, социално. – Енциклопедичен речник по социология. Второ издание. Ред. С. Михайлов, Изд. Михаил Мирчев, 1997, с. 65-67

Лазаров, Л., Лазарова С., Дистанционно обучение – предизвикателства и пътища за постигане на по-високо качество на учебните курсове. – Педагогика, 2020, бр. 3

Нунев, Й. Насоки за приобщаване на маргинални семейни общности в образователните институции. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2018

Пейчева-Форсайт, Р. Ръководство за редизайн на традиционно обучение в електронно (Адаптация на модела PREEL). София: ДаниелаУбенова, 2011

Попов, Л. Увод в педагогиката (Лекции). София: Аскони, 1993

Njiro, E., Griesel, L. Best Practices Standards for Quality Assurance of Open Distance eLearning. Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies (JETERAPS), 7(2), 107 – 117, 2016

РАЗВИТИЕ НА ДЕТСКАТА ИНТЕРСУБЕКТИВНОСТ В МУЛТИМОДАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Доц. д-р София Хр. Дерменджиева,
Проф. д-р Гергана Хр. Дянкова
Югозападен университет „Неофит Рилски”, Благоевград

DEVELOPMENT OF CHILDREN'S INTERSUBJECTIVITY IN A MULTIMODAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Assoc. Prof. Sofiya Hr. Dermendzhieva, PhD
Prof. Gergana Hr. Dyankova, PhD
Southwestern University "Neofit Rilski", Blagoevgrad

Анотация: Предучилищното образование е призвано да прилага множество режими на комуникация, които отразяват цялата палитра на човешкото съзнание (нагласи, мисли, чувства, спомени и представи, мотиви и действия), за да подпомага и стимулира детето в неговото саморазвитие. В стратегически план това познание насочва към създаване на потенциални ситуации, импониращи на интересите на децата и пораждащи нови значения – богатство от образи, представи, идеи и решения.

Настоящият доклад фокусира вниманието върху развитие на интерсубективността в предучилищна възраст чрез насърчаване на мултимодални взаимодействия в образователна среда.

Ключови думи: мултимодалност, интерсубективност, предучилищно образование.

Abstract: Preschool education is designed to apply many modes of communication that reflect the full range of human consciousness (attitudes, thoughts, feelings, memories and ideas, motives and actions) to support and stimulate the child in his self-development. Strategically, this knowledge leads to the creation of potential situations that impress the interests of children and give rise to new meanings - a wealth of images, ideas, ideas and solutions.

This article focuses on the development of intersubjectivity in preschool by promoting multimodal interactions in the educational environment.

Keywords: multimodality, intersubjectivity, preschool education.

Потребностите и социалните интереси на детето в предучилищна възраст са неразривна част от индивидуалната му история и субективния му свят, за които определящи в този етап на развитие са взаимодействията със значимите други.

Функционирането на различни семиотични ресурси или режими в устни, писмени, визуални или слухови комуникативни събития, както и необозримостта от вариации в тяхното комбиниране разкрива същността на мултимодалността като феномен на комуникацията.

В богатия репертоар на детския експресивен език се крие персонално изразена форма (състояния, нагласи, интереси, мотиви), в чиято изразност се разполага потребността от разбиране с другите. Следва да познаваме моделите за конструиране и реконструиране на смисъла, овладени от детето в хода на социокултурните дейности и практики на общностите, към които то принадлежи. Именно в процеса на взаимопознанието, като основа за взаиморазбирането, всяко дете съвместно с другите (възрастници и възрастни) уточнява значения (знанията за света), „което води до нови начини на разбирането на неговите преживявания, както и на осмислянето им чрез символично представителство” (Binder, 2011, p. 367).

Предучилищното образование е призвано да прилага множество режими на комуникация, които отразяват цялата палитра на човешкото съзнание (нагласи, мисли,

чувства, спомени и представи, мотиви и действия), за да подпомага и стимулира детето в неговото саморазвитие.

В стратегически план това познание насочва към създаване на потенциални ситуации, импониращи на интересите на децата и пораждащи нови значения – богатство от образи, представи, идеи и решения, тъй като е водещ принципът, че „когато детето е водено от любопитство, то е склонно да откликва на нови и непознати за него обекти“ (Тасевска, 2011, с. 10).

В психологопедагогическите теории категорично се подчертава, че в ранната възраст ученето притежава неформален характер, което означава, че „с течение на времето огромяването на децата преминава от неконвенционални към конвенционални практики“ (Yaden, Rowe & MacGillivray, 1999).

В процеса на педагогическото взаимодействие в детската градина валидизирането на този принцип намира израз в организацията на мултимодална среда, която максимално да е ориентирана към детските комуникативни режими (Kemper, 2010; Kress & van Leeuwen, 2001), чрез които децата, използвайки семиотични ресурси, знаци, създават образа за себе си (Kress, 2010) и изграждат собствени теории за света (Гарднър, 1993) и се прави опит „тази среда да се включи в т.нар. Учеща образователна среда“ (Бузов, 2020, с. 117).

Взаимно ориентираната комуникация на партньорите един спрямо друг в мултимодална образователна среда е имплицирана съставна част в процеса на опосредена интеракция, защото с помощта на използваните (като реч, мимика, жестове, пространствени отношения, миметични или технологични и аудиовизуални) режими за комуникация в нашето съзнание и в съзнанието на комуникационните партньори се актуализират значения.

Тези значения се интерпретират в различните контексти на общуване (тясноезикови, ситуативно-психологически, социални, исторически) и допринасят за вграждане на смисъла в съответната комуникативна интеракция. Децата имат потребност да формират своята идентичност и тъкмо в хода на груповото общуване, през непрекъснатата презентация на собственото Аз, те изследват и откриват себе си и света, който обитават. Разширявайки обхвата на взаимодействието с другите, децата обогатяват репертоара от активности (игра, изобразителни и конструктивни дейности, музикални, словесно-изпълнителски дейности) и по този начин интернализират нови значения и смисли.

Във връзка с посочените постановки е важно да се открие просоциалната функция на детската градина като институция, в която „предучилищното възпитание е преходен тип педагогическо взаимодействие – между това в семейството и осъществявано като учебно-възпитателен процес в училището“ (Димитров, 2012, с. 39).

Като анализира характера на семейното възпитание в неговите общи черти, Д. Димитров подчертава, че „педагогическата дейност в детската градина трябва да се приближи до нормалния и естествен живот на детето в семейството, като запази само най-необходимите и щадящи характеристики на педагогическия процес“ (пак там).

В своето приближение това условие априори задава смисъла на взаимодействието в детската градина, мислимо в контекста на съжителството, на общуването с другите, тоест – в просоциален контекст.

Известно е, че предучилищният период е възрастта, в която детето встъпва в позицията на втори субект във възпитателното взаимодействие – „превърща се в реален, относително пълноценен субект на собствената си дейност и взаимоотношения“.

Тази нова за детето форма на Аз-а, Димитър Димитров съотнася към „определящата основна тенденция в детския живот в този период: еманципацията от възрастните – като преход от дейност, осъществявана заедно и под ръководството на възрастните, към

дейност, реализирана все по-самостоятелно и във взаимодействие с връстниците“ (Димитров, 2012, с. 40).

Колкото повече се стимулира детето да изпробва себе си в разнообразни дейности, като се разширява полето на неговата инициатива, на неговото търсене, опитване и експериментиране, толкова повече педагогът може да подкрепя нарастването на значимостта на собствената детска дейност.

Всъщност, обитаването на едно общо пространство, наситено от взаимоотношения между субектите в него, предполага за детето да изгражда знание за себе си „чрез съпоставяне с другите – в реален, практически или въображаем план; в него има три пласта: как аз-ът се възприема, как иска да бъде възприеман и как реално е възприеман от другите“ (Димитров, 2012, с. 48).

Нещо повече – сътворяването преживяно в рамките на това пространство е онзи базисен опит, в който детето постепенно изгражда своята интересубективност.

В тази връзка, особено значение за педагогическото взаимодействие в детската градина придобиват дейностите, ориентирани към полагане основите за развитие на детската интересубективност, приоритетно насочени към:

- 1) пораждане на чувство за принадлежност,
- 2) създаване на емоционална сигурност в контекста на взаимодействие със значимите други и
- 3) предоставяне на положителна обратна връзка.

Водещи принципи при структурирането на взаимоотношенията в педагогическата практика следва да бъдат:

- взаимоотношенията с всяко дете признават и ценят неговите уникалност, компетенции, личен стил на комуникация, предпочитания и мнение;
- взаимоотношенията се задълбочават чрез взаимодействия, които създават надеждна привързаност;
- взаимоотношенията се подпомагат чрез стратегии, които насърчават диалога;
- взаимоотношенията между самите деца се стимулират;
- взаимоотношенията подкрепят децата в промените в техните ежедневни и извънредни дейности чрез поощрения, чрез положителни оценки на одобряваните постъпки и превръщането им в еталонни, а техните мотиви – в потребности.

Според Левинас (Levinas, 1982, pp. 95-101) съдържателно „живеенето с други“ означава първо и преди всичко отговорност.

Следователно, колкото по-рано се постави началото на тези взаимоотношения във взаимодействието с децата, толкова по-стабилна ще бъде основата, върху която да се развива интересубективността като социален феномен и заложената в нея проекция на отговорност към Другия. Защото социумът се проявява там, където интересубективността не само е установена, но и се поддържа от качествено институционално администриране.

Релацията „отговорност – интересубективност“ е целеполагаща за просоциалното функциониране на детската градина. Нейната особена значимост откриваме в синтеза на следните допълващи се концепти за възпитанието:

Първо: В своята културна унаследеност релацията „отговорност – интересубективност“ импонира на споделеното от Емил Дюркем схващане: „Възпитанието се състои в методичната социализация на младото поколение. Може да се каже, че във всеки от нас живеят две същества, които, макар да могат да бъдат отделени чрез абстракция, все пак си остават различни. Едното е резултат от всички психични състояния, които се отнасят единствено до самите нас и до събитията от нашия личен живот: това е индивидуалното същество. Другото е система от идеи, чувства и

навици, които изразяват не нашата личност, а групата или различните групи, към които принадлежим: такива са религиозните вярвания, моралните практики, колективните мнения от всякакъв характер. Тяхната съвкупност образува социалното същество. Целта на възпитанието е да установи това социално същество във всеки един от нас“ (Дюркем, 2006, с. 53);

Второ: В логичното си обновление релацията „отговорност – интересубективност“ следва заявеното от Масару Ибука предупреждение: „Вашето дете ще израсне безполезен човек, ако го възпитавате, изхождайки от ценностите на днешния ден“ (Ибука, 2015, с. 58), което подсказва, че грижата за децата изисква и надграждане в перспективата на актуалните социални потребности и тенденциите на общественото развитие.

Процесът на обновление на детската градина насочва към качествата на интеракцията между субекта (личността) и неговата жизнена (тук и сега) образователна среда.

В своята базова структура програмите за предучилищно образование предвиждат инструментални и процедурни критерии за социална активност на детето. Тяхното подсилване чрез допълнителните форми насища взаимодействието в детската група и подпомага отработването на поведения, детерминирани от просоциални принципи.

Това става възможно чрез прилагането на следните педагогически подходи:

- създаване на условия за опознаване на света на база споделени потребности, разбирания и ценности;
- развиване у детето чувството за принадлежност върху основата на взаимното доверие и привързаност;
- засилване желанието за свързване с другите върху основата на асертивно поведение в групата и общността;
- насърчаване включването и активността върху основата на зачитащата подкрепа, осигурявана от възрастните.

Във функционалното си предназначение тези подходи:

Първо: Структурират пространство в детската градина върху основата на „личностно-значимото диалогично общуване и съвместна дейност, като приоритетът е в интересите, потребностите, мненията, отношенията на двата субекта по повод на значими проблеми, а знанията са само страничен и допълнителен продукт“ (Димитров, 2009, с. 19). Ефектът, заложен в така структурираното поле на взаимодействие, се проявява в динамиката на отношенията, изградени върху базата на силна и надеждна привързаност и по непринуден начин съдействащи за превръщането на дистанцията в близост, отхвърлянето в приемане, субординацията в равноправие, поощряващи развитието на независимостта и самостоятелността. Такова взаимодействие би допринесло за формирането на Аз-образа и самосъзнанието чрез груповите норми и ценности и би обезпечило усвояването от децата на социално приети модели на поведение и взаимодействие.

Второ: В своята перспектива тези подходи съдържат „доводите и доказателствата за сложността на детското развитие в предучилищна възраст, за неговата самоценна значимост“ (Димитров, 2012, с. 18) и насочват към тълкуване и осмисляне на много специалния период, през който всеки човек преминава в хода на своето порастване. Специален, защото се определя като отделен етап от развитието/ставането на човека. И отново специален, защото един голям отрязък от неговото времево протичане се случва в специално създадена институция – детска градина.

Трето: Във взаимодействието на преден план се извежда процесуалната автентичност (свързаност) на субектите, на основата на която се продуцира споделяне, сравнение и дебатирание.

Структурното разгръщане на споделянето, сравнението и дебатирането оползотворява възможностите за целеполагане на просоциално пространство в детската градина.

Мултимодалната изразност (реч, мимика, жестове, изображения, музика, движения и др.) постига максимално персонализиране, отразено в уменията на учителя да медира дискусията през уелото включване на детския интерес и деликатното управление на взаимовлияние, взаимоподкрепа и взаимосъдействие. Като естествени механизми на интересубективността, тези феномени позволяват на детето не само да уточни собствени значения, а и да помогне на „другите“ да уточнят своите значения.

Използвана литература:

- Бузов, Е.** Методически проекции на обучението по конструиране, технологии и предприемачество и технологичната образователна среда в детската градина и в началното училище. София: Екип плюс, 2020
- Димитров, Д.** Обогаляващо педагогическо взаимодействие в предучилищна възраст. Концептуално-технологичен модел. София: Изкуства, 2012
- Димитров, Д.** Предучилищното възпитание – отвъд симптомите на нормативната криза. – Съвременни тенденции в предучилищното възпитание. Сандански, 2009
- Дюркем, Е.** Да мислим възпитанието. София: СОНМ, 2006
- Ибука, М.** След тригодишна възраст е вече късно. София: Колибри, 2015
- Гарднър, Х.** Напреженията между образованието и развитието. Училище, № 4-5, 1993
- Тасевска, Д.** Как да работим с агресивни деца. Изд.: РААБЕ България ЕООД, 2011
- Binder, M.** Contextual worlds of child art: experiencing multiple literacies through images. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 12(4), p. 367-380, 2011
- Yaden, D., Rowe, D., MacGillivray, L.** **Emergent literacy** (Technical Report No. 1-005). Ann Arbor: Center for the Improvement of Early Reading Achievement, Graduate School of Education, University of Michigan, 1999
- Kempe, A. L.** Making meaning in music education: A social semiotic perspective. Paper presented at the Multimodality and Learning Conference, Institute of Education, University of London, England, 2010
- Kress, G. R.** *Multimodality, a social semiotic approach to contemporary communication*. London, England: Routledge, 2010
- Kress, G. R., van Leeuwen, T.** *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*. London, England: Edward Arnold, 2001
- Levinas, Em.** *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*, trans. Richard A. Cohen Pittsburgh: Duquesne University Press, 1982

Начало

ЕВОЛЮЦИЯ НА МУЛТИМОДАЛНОСТТА В РАЗЛИЧНИТЕ КОНТЕКСТИ НА РАЗБИРАНЕ

Доц. д-р София Хр. Дерменджиева
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

EVOLUTION OF MULTIMODALITY IN THE DIFFERENT CONTEXTS OF UNDERSTANDING

Assoc. Prof. Sofiya Hr. Dermendzhieva, PhD
Southwestern University "Neofit Rilski", Blagoevgrad

Анотация: Новите информационни технологии конструират ново равнище в организирането на комуникацията. Мултимодалността представя комуникацията като процес на интегриране и на йерархично съотнасяне на множество режими, всички от които са социално развити като ресурси за осмисляне, респективно – за разбиране. Мултимодалният текст модифицира значението на думите, като ги използва в нов контекст – аудио, визуален, цифров или в комбинацията им.

Това позволява номинирането ѝ като безусловен детерминант на социокултурните равнища, в които общества, общности и индивиди артикулират в определен порядък отношения, ценности и идеологии.

Ключови думи: комуникация, мултимодалност, мултимодален текст, значения, смисъл, разбиране

Abstract: New information technologies construct a new level in the organization of communication. Multimodality presents communication as a process of integration and hierarchical correlation of many regimes, all of which are socially developed as resources for thinking, respectively - for understanding. Multimodal text modifies the meaning of words by using them in a new context - audio, visual, digital or a combination of both.

This allows its nomination as an unconditional determinant of the socio-cultural levels in which societies, communities and individuals articulate in a certain order relations, values and ideologies.

Key words: communication, multimodality, multimodal text, meanings, meaning, understanding

Като структуроопределящ компонент мултимодалността се проявява още със самото възникване на комуникацията, но ролята ѝ за социокултурните взаимодействия става все по-видима и все по-осезаема с безпрецедентно нарастващия информационен обмен в съвременния постмодерен свят.

Заради постепенното овладяване на познатото, от една страна, но и поради бързите срещи с непознатото – от друга (при непрестанното усложняване на информационните технологии), в новото време мултимодалността се ситира като предмет на проучване в полето на множество научни изследвания, което добавя и актуалност към нейната интердисциплинарна значимост.

На този фон с недоумение се констатира липсата на термин „мултимодалност“ в онлайн речника на българския книжовен език (БАН) и подчертавайки този факт, Дафина Генова дефинира понятието като „едновременното използване на повече от една знакова система за осъществяване на комуникация“ (Генова, 2019, с. 154).

На практика социално утвърдените във всяка една културно-историческа епоха способности за предаване, обработка и съхранение на информацията отразяват конституирането и еволюирането на мултимодалността в хода на човешката цивилизация.

Изяснявайки въпроси за мултимодалното композиране на съобщението, твърде често в своите проучвания изследователите използват еднозначно термините „носител“ на информация и „режим“ на информация. Едновременно с така приетата и широко утвърдена синонимна употреба на тези термини, предвид сходното им съдържание,

съвременните изследвания върху мултимодалността се характеризират с тенденция към децентрирано разбиране на понятията „носител“ и „режим“ на информация.

Тази тенденция препраща към изясняване на функционалната им диференциация с оглед удовлетворяване на необходимостта от понятийно прецизиране на теоретичното знание. Като компонент на всеки етап на културно-историческия процес, информационните системи притежават потенциала да транслират информационния обмен в конкретната културно-историческа ситуация и в този смисъл носителите на информация са индикатор за равнището на развитие на дадено общество.

Разглеждано в широк смисъл, понятието *носител на информация* обхваща разнообразни информационни системи, които могат да съхраняват данни, процеси, свързани с обработката на данни или и двете. За физически носител на информацията се посочват както например генетични информационни системи (ДНК), така и високотехнологични информационни системи (например 5D дискове), което свидетелства за многоаспектната му интерпретация и приложимост.

В научните теории за информационните системи се разкрива базисното значение на различните носители на информация. Нещо повече, ако „преди 20 години не сме предполагали, че ще използваме технологии, които са познати само в научно-фантастичните филми и книги“ (Бузов, 2014, с. 192), то сега те изпълняват съществена роля във всекидневното ни, което подчертава номинирането им като ключови детерминанти за информационната трансформация на културата.

Именно проследяването на културната история на човешката цивилизация откроява динамиката, съпътстваща човешкия прогрес *както по отношение съдържателния обем на информацията, така и по отношение усъвършенстването на нейните носители*.

Определени са три етапа на информационна трансформация на културата: дописмен, писмен и екранен.

Първият етап на информационно-културното взаимодействие обхваща човешкото развитие през първобитното общество. Първоначално предаването на информацията между човека и другите хора и между човека и света се е опосредствало чрез труда, а на по-късен етап езикът на жестовите и появата на речта са разширили възможностите за информационен обмен. Тук информационният обмен се характеризира с така наречената „вторична предметност“ (Щербаков, 2001, с. 15).

С развитието на разделението на труда възниква необходимост от други форми на знаковост, обезпечаващи изразяването на ново съдържание на човешката дейност.

Вторият етап в информационната трансформация на културата се основава на писменото слово. Изобретяването на писмеността поставя начало на прелом в историята на културата. Въпреки заложените надежди на писмеността обаче, може да се каже, че писменият текст не се явява единствен способ за съхранение и предаване на информацията (културата). В развитието на социокултурните взаимоотношения (появата на търговията, на икономиката) хората са усвоили нови социални и културни пространства за информационен обмен. Обемът на събраната информация все повече и повече расте и в XX век достига до критични величини, което рязко затруднява търсенето на нужната информация.

Налице е явен парадокс – книгата като средство (носител) за пренасяне и съхраняване на информация е в противоречие със самата себе си. Разрешаването на този парадокс поражда нуждата от създаването на телевизията, киното, видеото и компютрите. Създаден е нов начин на информационна самоорганизация на културата, съвпадащ с третия – „екранен“ етап. Основен белег на „екранната култура“ е диалоговият характер на взаимоотношението между екрана и аудиторията (субекта на дейността). *Спецификата в начина на изразяване на екранната информация се идентифицира още*

и в паралелното използване на множество знакови системи за информационен обмен: устна реч, поведение на персонажите, писмен текст, анимация и други. Конвенционалните носители на „екранната култура“, като например телевизията, киното, радиото, видеото, информационните агенции, са „разчленени“ от новото високотехнологично поколение информационни технологии, а именно – Интернет, кибернетичното пространство, виртуалната реалност, роботизацията, изкуственият интелект. Те създават една качествено нова „взаимодействено-атрактивна и активна среда“ за комуникация (Върбанов, 1998, с. 77).

Кулминацията в развитието на „екранната култура“ (по Б. Ю. Щербаков) се свързва именно с появата на компютрите и компютърната мрежа, тъй като посредством тях радикално се трансформират средствата за производство, обработка, предаване и съхраняване на информацията.

Създаването и употребата на многоизмерни техники за информационно разпространение довеждат до нарастване мащаба на комуникационната мрежа и до възникване на *съвсем нова форма на съобщаване*, която позволява на необозримо множество, респективно потенциално на всички хора в едно и също време да изпращат послания от всички географски райони.

Предметно-понятийната класификация на съвременните информационни системи включва и универсалния продукт на информационните технологии, определян като „мултимедия“.

Мултимедията е съчетание на аудио и визуални технологии с интерактивен софтуер и прави възможно обединяването на текст, звук, графика, реч, анимация и пр. информация, която може да се презентира/кодира на дигитален език (*цифров вид*). В резултат на това обединяване се увеличават възможностите за избор на елементи и време, в което да бъдат визуализирани на екрана.

Именно съхраняването на информацията в „битове“ е същностната основа на мултимедията, което придава на дигиталното обработване на информацията преимуществени функции в сравнение с класическите медийни средства. Посредством него се постига високо качество в бързата обработка и достоверното представяне на информационното съдържание. Предаването на дигитално-компресираните данни чрез висококапацитетни мрежи и сателити представлява „информационна магистрала“, която постига бърз пренос на множество данни към пространствено разделени многобройни потребители. Мултимедията обединява медийни продукти и услуги, които имат три общи характеристики:

- *Първо:* Възможност за интерактивно ползване – в този случай мултимедийният продукт съдържа информация, чрез която потребителят активира своята роля в информационния обмен. Недостатък на много медии е фактът, че не позволяват на аудиторията да контролира хода на информацията. Боравенето с мултимедия дава възможност на потребителя да повлиява на информацията, с което се променя качествено ролята му на реципиент. Така той: преживява афективно съдържанието на информацията; става участник в събитието; избирателно, съответно на личностната си мотивация за разбиране, осмисляне и задълбочено анализиране на получената информация – задава въпроси, търси отговори и/или предизвиква действие за промяна на информационната презентация;
- *Второ:* Интерактивен софтуер на различни медийни типове: потребителят разполага с възможности да активира информационното съдържание с оглед получаване на допълнителна информация, като комбинира текстови, графични, анимационни изображения, звук;

- *Трето*: Дигитална техника за съхраняване и по-късна употреба на предадените данни. Чрез съответни процедури за компресиране информационният продукт може да бъде „консервиран“ за неопределено време.

Принципно информацията отстранява или редуцира неизвестността, неопределеността. Само по себе си информационното съдържание е функция на състоянието на получателя, тоест то е променлива величина, *„защото е напълно възможно едно и също съобщение за различни получатели да съдържа много, по-малко или никаква информация“* (Flechtner, 1967, p. 76).

Цитираната констатация разкрива *значението на режимите като организиращ принцип на комуникацията*. За да направят поведението на слушателите си (публиките) предвидимо, класическите ретори (4 в. пр. н. е.) старателно обмислят интонационните, темпоритмичните, акцентуалните характеристики на речта, както и пластическите изразни средства в говорното си поведение (Welch, 1999; Wysocki, 2002).

Всъщност може да се приеме, че именно преднамереното фокусиране върху развитието на умения за публична реч, за ораторско майсторство, за убеждаваща комуникация, за *„изкуството да владеем аудиторията“* в информационния обмен, *исторически бележи „прелюдията“ към изучаването на мултимодалността* далеч преди дефинирането ѝ като феномен на комуникацията през 20. век.

Гюнтер Крес дефинира режима в две направления:

- първо, като *„социално и културно оформен ресурс за осмисляне: изображение, писане, оформление, реч, движещи се изображения са примери за различни режими“* (Kress, 2010, p. 79);
- второ, *„семиотичните режими по подобен начин се оформят както от присъщите характеристики и потенциали на средата, така и от изискванията, историята и ценностите на обществата и техните култури“* (Kress & Leeuwen, 1996, p. 35).

В контекста на социалната семиотика става ясно, че всеки режим притежава множество модални ресурси. Разчленяването например на писането като мономодален режим позволява да се разграничат неговите отделни модални ресурси (синтактични, лексикални, графични), всеки от които е натоварен с различни потенциали и ограничения за обозначаване на смисъла в комуникационната практика.

Докато първоначалните проучвания на мултимодалността са концентрирани единствено и само по отношение употребата на езика в неговата устна и писмена форма, то през последните две десетилетия този твърде стеснен фокус се разширява и като завладява нови области, създава нови контексти в безпрецедентното ѝ проявление. Основателно се смята, че *„изследването на взаимовръзката „социокултура - общуване“ поставя акцент върху съвкупността от социални значения, детерминиращи личността на детето в онтогенезата“* (Дянкова, 2019, с. 124). Задълбочават се проучванията, които анализират мултимодалността в релацията „социално-комуникативно“, отразена и през призмата на въздействието на цифровите технологии.

В резултат, пред изследователските търсения се открива мащабен резерв и хоризонт за по-нататъшно проучване на мултимодалността като феномен на комуникацията в социален, културен и образователен контекст.

Използвана литература:

Бузов Е. Електронната платформа за дистанционно обучение – нова образователна технология - Квалификация и кариерно израстване на преподавателите във висшето училище (сборник от конференция с международно участие), Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2014, с. 192-197

Върбанов, Е., Европа, култура и реалност: Съветът на Европа. София, 1998

Генова, Д., Мултимодална комуникация: теоретични подходи и приложения. – Сб. в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров "Aut inveniam viam, aut faciam". Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2019

Дянкова, Г. Словесната действеност на учителя и просоциалното поведение на детето. Велико Търново: Европейски информационен център, 2019

Щербаков, Б. Ю. Парадигмы современного образования: человек и культура, Москва, 2001

Flechtner, Hans-J. Grundbegriffe der Kybernetik. Eine Einfuhrung. Sttutgart. 1967

Kress, G. Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication. New York: Routledge. 2010

Kress, G., T. van Leeuwen. [Reading Images: the grammar visual design](#). London: Routledge, 1996

Welch, Kathleen E. Electric Rhetoric: Classical Rhetoric, Oral ism, and a New Literacy. Cambridge, MA: MIT Press, 1999

[Wysocki, Anne Frances](#). Teaching Writing with Computers: An Introduction, 3rd Edition (3rd ed.). Boston: Houghton-Mifflin, 2002

Начало

ЖИВОПИСНИЯТ ЕТЮД – НОВИ ПРАВИЛА И ПРОБЛЕМИ ЗА ОСМИСЛЯНЕ ОТ ПОДРАСТВАЩИТЕ

Гл. ас. д-р Илиян М. Христов
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

THE SKETCHING TECHNIQUE- RAISING ADOLESCENTS' AWARENESS OF NEW RULES AND PROBLEMS

Senior Assist. Prof. Iliyan M. Hristov, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: Етюд означава живописно или скулптурно произведение, което служи като първоначална скица, детайл или основа за бъдеща творба. Етюдът е неизменна част от обучението по изобразително изкуство и при изпълнението на задачи от натура. Задачите, свързани с етюда, могат да бъдат черно-бели, живописни, графични и пластични. Етюдът е учебна форма, насочена за изучаване на принципи, свързани с изграждането на формата, пространството и цвета.

Добре планираните задачи по рисуване, съдействат на подрастващите за разбиране, осмисляне и прилагане на общоприетите закони, правила и принципи в изграждането на учебните графични и живописни етюди.

Ключови думи: етюд, живопис, рисуване, цвят, обучение, резултати, програма

Abstract: Etude means a painting or sculpture that serves as an initial sketch, detail or basis for a future work of art. It is an integral part of the training in fine arts and in the performance of painting-from-nature tasks. The tasks related to the sketch can be black and white, coloured, graphic and plastic. The Etude is a form of learning aimed at studying the principles associated with the construction of the form, space and color concept.

Well-planned drawing tasks help adolescents to better understand, fully comprehend and successfully apply the generally accepted laws, rules and principles in the construction of educational graphic and pictorial sketches.

Key words: sketch, painting, drawing, color, training, results, program

Етюд означава живописно или скулптурно произведение, което служи като първоначална скица, детайл или основа за бъдеща творба. Етюдът е неизменна част от обучението по изобразително изкуство и при изпълнението на задачи от натура. Задачите, свързани с етюда, могат да бъдат черно-бели, живописни, графични и пластични. Етюдът е учебна форма, насочена за изучаване на принципи, свързани с изграждането на формата, пространството и цвета.

Добре планираните задачи по рисуване съдействат на подрастващите за разбиране, осмисляне и прилагане на общоприетите закони, правила и принципи в изграждането на учебните графични и живописни етюди.

Цветът навлиза в живота на детето от самото начало на неговото осъзнаване. Първо той е обвързан с асоциации, спомени и настроения. По-късно самото дете започва да го използва, за да изрази своите мисли, идеи и чувства. Различията в детската реакция към цвета и формата се разглеждат в психологичните изследвания. Установено е, че детските предпочитания относно разнообразните стимули на обкръжаващата ни среда зависят от някои фактори, а именно: културата, към която принадлежи детето; неговите възрастови особености; опитът, който то получава по време на своето образование; конкретните стимули; методиката на изучаване на предпочитанието (Коул, Скрибнър, 1977, с. 115-119). Цветовото възприятие е непосредствено свързано с човешките чувства. Във връзка с това Г. Шахтел (*цит. по Арнхайм, 1974, с. 315*) счита, че цветовото възприятие е сходно с емоционалния опит или усещането за афект. Емоцията е в основата на

взаимоотношенията между детето и обкръжаващия го свят. То изпитва огромно удоволствие от работата с цветните материали. Рисувайки с цветните бои, детето развива своето цветово зрение (Мойнова, 1999, с. 133-134). Цветът съпътства живота на детето и по неосъзнат за него начин – като избор и предпочитания на играчките, дрехите, а дори и храната. Той допринася и за усещането за топлина, уют и личен комфорт. Чрез избора си на цвят детето самоопределя своето отношение и чувства към заобикалящия го свят.

Според Мойнова занятията по изобразително изкуство са мястото, където се усъвършенства уменията на децата да овладяват цвета, да откриват неговите нюанси и оттенъци и да използват придобитите умения в изобразителната си дейност. Наблюденията ни върху използването на цветовете в рисунката показват, че децата могат да употребяват цвета като изразно средство и без намесата на възрастните. Повечето деца притежават тази способност, а тези, които не я проявяват, могат да я развият чрез специални изобразителни задачи. (Мойнова, 1999, с. 139).

В най-ранна възраст детето изразява себе си чрез избора на конкретни цветови комбинации. Първо в детската градина, а по-късно и в училище в часовете по изобразително изкуство на децата им е предоставена възможността да работят с бои. Те трябва постепенно да усвояват специфични термини като: основни цветове, нюанси, оттенъци, топли и студени цветове, локални тонове, както и значението им. В часовете по изобразително изкуство децата успяват да натрупат първоначални терминологични знания и опит при работа с цветовете. В детската рисунка цветът присъства в неговата сурова форма. За завършеност на рисунката се счита овладяването на изобразителното поле с различни цветове, по-скоро става въпрос за оцветяване, а проблемът на живописния израз идва доста по-късно. Необходима е промяна на мисленето. Тази промяна може да настъпи, ако децата посещават извънучилищни форми на обучение като кръжоци и школи по изобразително изкуство. Това е така, защото там програмата за обучение е насочена към осмислянето и овладяването на закони, проблеми и принципи, които няма как да бъдат пренебрегнати. Целта на обучението е последователно разбиране и прилагане на проблеми, свързани с композицията, перспективата, елементите на светлосиянката, локалните стойности и т.н. Тази последователност от задачи с учебен характер, заложена в програмата, способства за по-задълбочено осмисляне от децата на правилата и принципите, свързани с изобразителната дейност, и прилагането им в практическата дейност.

Демонстрацията от преподавателя също подпомага изобразителния процес на децата. Те веднага разбират същността на проблема и вариантите за неговото преодоляване.

Проблеми, с които детето се сблъсква по време на изпълнението на живописен или графичен етюд:

- Композиционни проблеми.
- Перспективното изображение на ръбести предмети.
- Пропорции на предметите от постановката и съотношението им един към друг.
- Елементи на светлосиянката и изобразяването им с топли и студени цветове.
- Локални стойности и степенуването им.
- Рефлексът като елемент в живописния и графичния етюд.
- Извеждане на плановете в етюда, контраст, интензитет на цвета в различните плановете, разработването на детайла в близкия план, постигане на материалност на обектите от постановката.
- Незнание на специфични термини.

Кореспонденцията между учител и ученик в повечето случаи е нарушена поради непознаване значението на термини, свързани с учебната рисунка.

- Елементи на светлосянката – колонна сянка, полутон, светлина, рефлекс, собствена сянка, хвърлена сянка.
- Пропуски, свързани с перспективата – хоризонт, убежна точка.
- Значението на термините – нюанс, оттенък.
- Имената на цветовете.

Общуването и разбирането между учителя и детето се подобрява, когато термините и понятията са ясни и детето не е необходимо да гадае.

Именно тези пропуски в програмата по изобразително изкуство в началното училище са причина за неразбиране между детето и учителя по време на общуване, даване на обяснения, напътствия и правене на корекции.

В следствие на опита, който съм натрупал като преподавател в школата по изобразително изкуство, мога да споделя следното: работещата програма е тази, в която задачите са планирани последователно. Планирането и последователността от действия, свързани с композицията, определяне на гледната точка и хоризонта, пропорции и съотношение на предметите от постановката, конструирането и тоналното изграждане е необходимо да се спазва. Сложността на постановките да бъде във възходящ ред. Черно-белите задачи да предхождат живописните. Прогресията във формата във времето също е предизвикателство при децата, като първо започват да рисуват на по-малък – 35/50 см, и по-късно преминават на 46/55 см. Овладяването на терминологията също е фактор за добри резултати при подрастващите. С времето децата се научават да използват и прилагат някои от специфичните методи като визиране, механично пренасяне на посоки, изнасяне на рисунката до постановката и сравняване, поглед на постановката от различни гледни точки и др. Създаването на комплекс от знания и натрупването на опит дава самочувствие и удовлетворение при децата, което е предпоставка за преминаване към нов етап от тяхното развитие. Сега е моментът за нови предизвикателства, а именно проблемите на живописиста и новите принципи и закони, които тепърва трябва да се овладяват.

При работа с цвят детето се сблъсква не само с новите за него принципи на живописен подход, но и с технологични проблеми, свързани с видовете живописни материали, основи, пособия и техники. Също така му е необходимо време за осмисляне на изразните средства на живописиста, като работа с петното, тона, нюанса, линията и др.

Първите задачи в цвят се изпълняват с материали, с които детето вече е работило – това са акварелните бои. Сложен е процесът на работа в цвят и в същото време в конкретна техника. Овладяването на която и да е акварелна техника изисква опит и съобразяване с множество правила. Единственото, което донякъде му помага, е опитът, който е изградило от черно-белите постановки. Натрупаните знания за светлосянката, композицията, локалните стойности, детайлите и конструкцията значително улесняват работата като вече натрупан опит. На този етап от развитието си детето вече е достатъчно информирано и е готово да разбере, осмисли и приложи новите за него, но осмислени принципи за живописното изграждане на етюда.

Предложената програма е следствие от личния ми опит и дългогодишна работа с деца в школа по изобразително изкуство. Тя е доказала своята ефективност при крайните резултати от изобразителната дейност на подрастващите. При изграждането на живописния етюд децата проявяват необходимата вещина и разбиране на правилата, принципите и законите, които успешно прилагат и постигат с лекота поставените цели.

Използвана литература:

Арнхейм, Р. Изкуство и визуално възприятие. Москва, 1974

Коул, М., С. Скрибнер. Култура и мышление. Москва 1977

Мойнова, М. Еволюция на детската рисунка. Велико Търново, 1999

АКТИВНОТО УЧЕНЕ В ДИГИТАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА – СРЕДСТВО ЗА ФОРМИРАНЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ

Гл. ас. д-р Христина В. Гергова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

ACTIVE LEARNING IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT - A MEANS FOR FORMATION OF PEDAGOGICAL COMPETENCE

Senior Assist. Prof. Hristina V. Gergova, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: Очакванията към висшето образование днес са насочени не само към формирането на сериозна професионална подготовка, но и към овладяването на широка гама от умения, които са от съществено значение днес и в бъдеще.

Новата дигитална образователна реалност налага нуждата от промяна на методите на преподаване и учене в процеса на формиране на педагогическа компетентност. Бъдещият педагогически специалист трябва да е подготвен за предизвикателствата на съвременното образование и да бъде подготвян така, че да може да им отговори. Акцент в доклада е формирането на професионална компетентност у бъдещи учители чрез методите на активното учене, приложими в дигитална образователна среда.

Ключови думи: активно учене, дигитална образователна среда, педагогическа компетентност

Abstract: Expectations for higher education today are focused not only on the formation of serious professional training but also on mastering a wide range of skills that are essential today and in the future.

The new digital educational reality imposes the need to change the methods of teaching and learning in the process of forming pedagogical competence. The future pedagogical specialist must be prepared for the challenges of modern education and be prepared so that he can respond to them. The emphasis of the report is the formation of professional competence in future teachers through the methods of active learning applicable in a digital educational environment.

Key words: active learning, digital educational environment, pedagogical competence

Извънредното положение в страната, свързано с разпространението на COVID-19, наложи промени в образователния процес. Предизвикателствата, които предлага днешният ден, продиктуваха нуждата от промяна и в образователната среда. За българското образование това послужи като катализатор за дигитализацията и шанс за модернизация на системата. Българските образователни институции подходиша проактивно към новата реалност, възприемайки възможните инструменти за дистанционно обучение.

Дигиталната образователна среда е средство за създаване на лична свобода за всеки обучаван, който може да учи в удобна за него среда и да използва най-подходящия за него персонален стил на учене в любимата дигитална среда. Ролята на преподавателя в нея е да оказва влияние върху използването на тази свобода, предлагайки различни начини за трансфер на знания и стилове на учене. Дигиталното обучение е свързано с практиката на разпространяване на знания, както и използване на информационните и комуникационните технологии и цифрови средства във всекидневния живот и преподавателските практики. Според Е. Бузов „технологиите намират все повече своето приложение във всички образователни институции” (Бузов, 2020, с. 48).

Подготовката на бъдещите учители в дигитална образователна среда крие известни предизвикателства. Общественият очаквания към висшето образование са насочени не

само към формирането на сериозна професионална подготовка, но и към овладяването на широка гама от умения, които са от съществено значение днес.

Учителската професия е професия, с която се предопределя бъдещето на една нация. Педагогическите способности на учителя се създават не от една единствена способност, а от система от знания и умения, както и от тяхната интеграция при овладяване на педагогическите изисквания. Затова и бъдещият педагогически специалист трябва да е информиран за актуалното състояние на съвременното образование и да е подготвен за осъществяване на педагогическа дейност.

Според Б. Здравкова „формирането на професионални умения и значими личностни качества в обучението на студентите е също толкова важно, колкото и теоретичната подготовка” (Здравкова, 2020, с. 494). По време на обучението си във висшето учебно заведение студентът трябва да натрупа необходимите теоретични знания и да формира умения за практическата им реализация в реална учебна среда. Подготовката на студентите – бъдещи педагогически специалисти, трябва да е съобразена с изискванията и потребностите на съвременните ученици и обществото. Необходимо е да притежават определени знания, умения и отношения, формиращи тяхната педагогическа компетентност.

Съвременната педагогическа компетентност на учителите е съвкупност от знания, умения и опит, които са свързани с преподаването, ученето и възпитаването на ученици, които да работят със знанието и да го прилагат на практика, които да могат и да действат. Педагогическите специалисти, притежаващи тази компетентност, ще разбират по-добре своите ученици и ще общуват с тях по-пълноценно (в т.ч. чрез и през информационните технологии). В процеса на педагогическо взаимодействие ще възпитават у тях качества и ценности, които ще подготвят подрастващите за справяне с предизвикателствата на бързо променящия се свят, в който живеем. За да е адекватен на времето, в което живее, ученикът трябва да притежава богата палитра от знания и умения, които да го направят гъвкав, адаптивен и креативен гражданин на света, с будно гражданско съзнание и чувствителност към проблемите на другите. Това означава учителите да формират у учениците си т.нар. „глобална култура” (What is ..., 2016). Но за да направят това, самите педагогически специалисти трябва да притежават тези компетенции. Те трябва да са част от тяхната педагогическа компетентност. Подготовката на бъдещите учители е изключително важна за тяхната по-нататъшна роля в живота на малките ученици. Педагогическите специалисти трябва да са компетентни да реализират предварително определените от тях цели и задачи на обучението и да възпитават у подрастващите определени като необходими и значими за обществото ценности и качества.

Педагогическата компетентност на учителя изисква и богата психологическа култура за съвременните разбирания за човека. Личността на педагогическия специалист заема особено място в професионалния му труд. Чрез качества на своята личност учителят не само привлича, заразява, но и изисква, контролира и решава множество професионални задачи.

В днешно време е необходимо у бъдещите учители да се развие една съвременна комплексна и многостранна компетентност – съдържателна, методическа, технологическа, свързана с формирането у учениците на уменията да учат. Това се осъществява чрез базовото университетско образование на бъдещите педагогически специалисти. Това са параметрите на една съвременна педагогическа компетентност. Формирането на тази компетентност е предизвикателство, стоящо пред университетското педагогическо образование. Необходимо е по време на академичното си образование бъдещите учители да се изградят като многостранно подготвени специалисти, чийто интерес се простира върху различните сфери на живота през XXI век. Висшето образование трябва да формира нагласата у бъдещите учители и да положи

основите на комплексна и многостранна компетентност, която те да поддържат и да надграждат. Така учителите ще могат да поставят основите и да развиват подобна компетентност у своите ученици.

Един от въпросите, стоящи пред висшето образование, е как да бъдат стимулирани и мотивирани студентите – бъдещи учители, така че и в дигитална образователна реалност да бъдат подготвени за предизвикателствата на учителската професия.

Последните изследвания в областта на когнитивната наука показват, че голяма част от хората имат стил на учене, при който традиционният стил на преподаване не е подходящ. Известни са изследвания, в които е доказано, че човек овладява различно количество информация: при слушане (10%); при гледане (20%); при слушане и гледане (40-50%); при активно участие (80-90%). За да бъдат активно въввлечени в процеса на учене и в дигитална среда, бъдещите педагогически специалисти трябва не само да слушат, но също и да обсъждат и да решават проблеми, да учат активно. Активното учене представлява организация и поддържане на образователен процес, насочен към засилване на когнитивната активност на учениците през целия период на обучение (Гюрова и др., 2006). Това означава студентите да учат чрез опита, чрез решаване на казуси, в партньорство с другите. Използването на техники за активно учене се счита за много важно поради същественото им въздействие върху научаването. Проучвания сочат, че стратегиите, които насърчават активното учене, са по-резултатни при развитието на умения за мислене в сравнение с традиционните методи.

Какво променя активното учене в процеса на университетското обучение? Каква е ролята на преподавателя и ролята на студентите? Каква е образователната среда? Какви методи и техники се използват?

Ролите на преподавателя и на студента са представени в таблица 1:

Таблица 1.

<i>Ролята на преподавателя:</i>	<i>Ролята на студента:</i>
Организатор на знанията, улесняващ, подкрепящ ученето	Активен в процеса на учене, с повече лична отговорност
Позволява на обучаваните да планират и избират начини и действия, за да решат даден проблем, проект или задача	Задава въпроси, ориентира се дивергентно, като търси повече варианти, отговори, решения и др.
Окуражава студентите да задават собствени въпроси, да изказват твърдения	Сътрудничи в процеса на работа в екип, при решаване на проблеми и в дейности, свързани с проекти, обмисляйки идеите и предложенията на другите
Позволява на обучаваните да работят независимо, да вземат решение за това, какво да направят	Свързва темите, идеите, предложенията и задачите си в общи проекти и презентации
Използва рефлексия, оценява доклади, проекти, портфолиа и др.	Вътрешно мотивиран е, със стремеж към самоефикасност и самоутвърждаване

Образователната среда е:

- основана на коопериране, подкрепа и сътрудничество;
- по-богата и динамична.

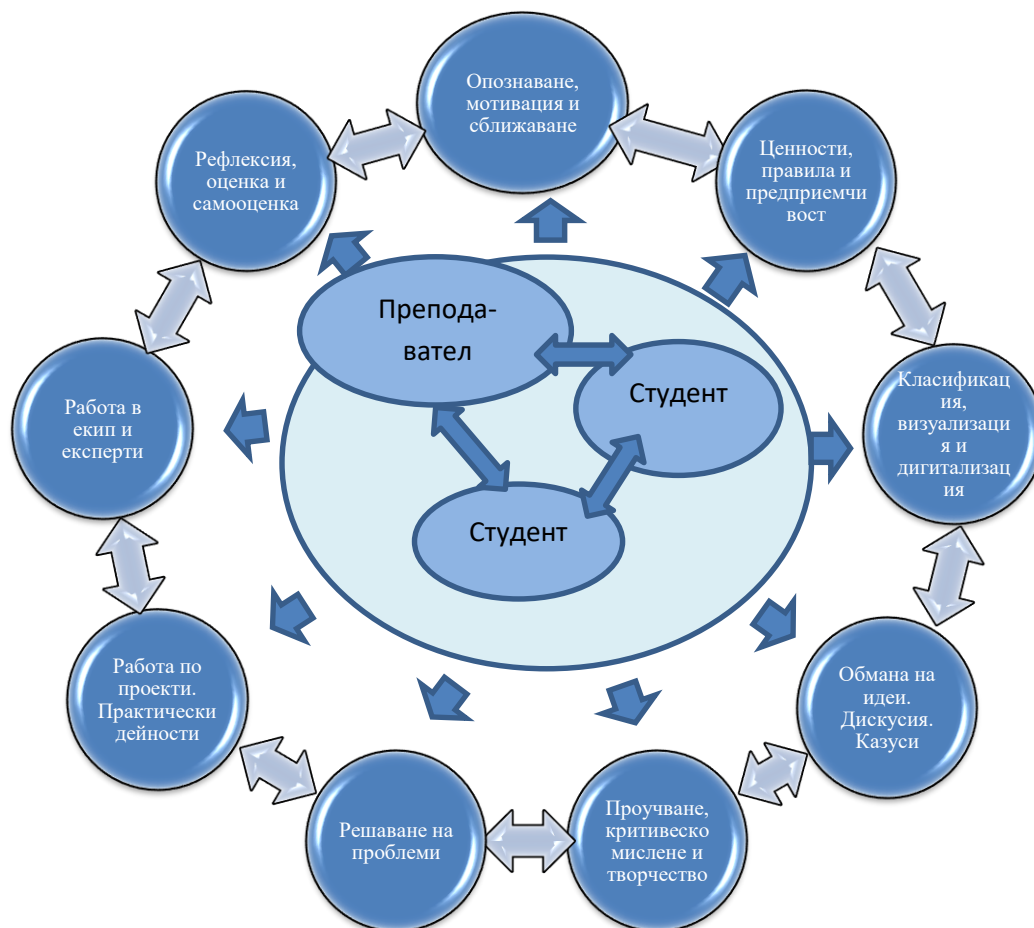
Включва динамично онагледяване с активното участие на обучаваните в изработването на различни материали. Използват се нови технологии като мултимедии, компютри, социални мрежи за учене, виртуални класни стаи, електронни учебници и др.

В доклада се описват методи на активното учене, приложими в подготовката на бъдещи учители и в дигитална образователна среда.

Методи за активно учене са тези методи, които стимулират интелектуалната, вербалната, емоционалната, външната или вътрешната активност на участващите субекти.

Автори като Пл. Радев, В. Гюрова и др. са направили свои класификации на методите за активно учене. Тук се използва класификацията, предложена от Л. Витанов (Витанов, 2015). В доклада се подкрепя мнението, че тя съответства най-точно на Европейската референтна рамка за осемте ключови компетентности.

На фиг. 1 е онагледен модел на методи и техники за активно учене, адаптиран за работа със студенти – бъдещи педагогически специалисти, приложим и в дигитална среда.

Фиг. 1. Модел на методи и техники за активно учене

- **Опознаване, мотивация и сближаване**

С тези дейности се създават условия студентите не само да се опознаят, но и да разширяват знанията за себе си в различни ситуации и по различни теми. Упражненията от този вид стимулират взаимодействието и сътрудничеството, мотивират за работа в екип, изпълнение на проект, решаване на проблеми. Насърчават важни комуникативни умения. При тях мотивацията е активното участие на бъдещите учители в целеполагането, стимулирането на самоефективността и стремежа към самоутвърждаване, постижения и успех.

- **Ценностно ориентиране, правила и предприемчивост**

Тези техники са ориентирани към по-добро разбиране на различните ценности – лични и социални. Акцентът се поставя върху позитивното и конструктивно общуване,

сътрудничеството, етиката, малките жестове, формирането на позиция, съпричастността и др.

- **Класификация, визуализация и дигитализация**

Тук водещата ориентация е към динамичното онагледяване на учебния процес, към това самите обучавани да участват в изработването на множество дидактически материали, с които да бъде наситена учебната среда. Поставен е акцент върху активното, но и разумно включване на дигиталните технологии в учебния процес. Идеята е те да подкрепят активното учене на студентите, давайки им възможност да извършват своите проучвания, да получават и представят информация, проекти, презентации и още много други възможности за използване на технологиите. Актуални са днес.

- **Идеен обмен, дискусия, казус**

При този тип техники се увеличава значението на задаваните въпроси и от преподавателя – правилни, добре обмислени и смислени, и от обучаваните към преподавателя и към другите студенти в групови дискусии и дебати. Техниките в тази група съдействат и за развитието на важни комуникативни умения и компетентности. В тази техника особено място имат дискусиите – с въпроси, задачи или послания по актуални теми.

- **Проучване, критическо мислене и творчество**

При тези техники се подкрепя „ученето чрез откриване“. Главното при него е стимулирането на бъдещите педагогически специалисти да проучват, опитват, преживяват. Важно в тази техника е и развитието на критическо мислене. Стимулира се съзнателното и целенасочено мислене, което включва проверяване на достоверността на източниците, разграничаване на факти от мнения, откриване на грешки, подвеждаща информация и др.

- **Решаване на проблеми**

Това е една от основните стратегии и същевременно успешен метод за активно учене. Ориентацията е към представяне на разнообразни проблеми, които стимулират обучаваните да осъществяват редица дейности по тяхното решаване. Това са не само теми, които учебното съдържание предлага, а и реални житейски проблемни ситуации. Насърчават се и откриването на проблеми, формулирането на множество хипотези, самото решаване на проблеми, оценяването на решенията т.н. Всичко това провокира у учещите самостоятелност и активност през целия процес на работата.

- **Работа по проекти, практически дейности**

При този метод преподаването и ученето се осъществяват чрез разнообразни дейности, интегрирани около една тема. Бъдещите учители участват в индивидуални и групови проучвания, практическа дейност и представяне на резултатите от своята работа по определения проблем. Те са включени в разнообразни, но интегрирани около темата дейности – проучване, събиране и класифициране на информация, на материали, оформяне, проектиране, изработване и др.

- **Работа в екип и експерти**

Прилагането на работата в екип включва няколко важни дидактически характеристики. Стимулира се работа в малки екипи – от двама до петима студенти. Променят се както членовете на екипа, така и ролите на членовете, като никой от тези роли не трябва да има формални задачи и характер, а всички да предполагат реално и привлекателно, интересно участие в работата на екипа. Участниците в екипа не се състезават помежду си. Те имат еднакви права и отговорности и са стимулирани към солидарност и креативност. Затова успешният екип получава една задача и една оценка.

- **Рефлексия, оценка и самооценка**

При активното учене особено успешно и ефективно се работи за изграждането на позитивна самооценка. Там на грешките се гледа като на естествен етап от учебния

процес. Отбелязването на неуспехите и грешките е премерено и уважително. Свързано е с възможностите и перспективите. По този начин учещите развиват чувство за значимост, увереност и удовлетвореност.

Приложението на методите и техниките за активно учене и в дигитална образователна среда дават резултат. Те са мощен стимул за повишаване ефективността и усещането за успеваемост и удовлетвореност в процеса на учене. Използвайки ги, преподавателят има за цел да подтикне студентите да:

- вземат участие в занятие, основано на опит и преживяване чрез представяне на една проблемна ситуация, в която да участват;

- дискутират и да споделят собствен опит, описвайки случилото се, като го анализират, след което следва обработка на наличната информация относно опита, придобит по време на занятието;

- направят съответните изводи, да формират принципите си и насоката на действие така, че да могат да използват тези принципи в реалния живот, да обобщават.

Университетското образование трябва да бъде прогресивно и надграждащо. Бъдещият начален учител трябва да бъде творец, който всеки ден полага грижи за своите творби – учениците. За да бъде качествен творец, бъдещият педагогически специалист, по време на университетското си образование, а и след това, трябва да придобие и надгражда знания, умения и отношения. Да гради и развива своята педагогическа компетентност. Дигиталната образователна реалност не редуцира възможността за това. Напротив – тя предоставя нови хоризонти.

Бъдещият педагогически специалист трябва да е подготвен за предизвикателствата на съвременното образование и да бъде подготвян така, че да може да им отговори. По време на обучението си във висшето учебно заведение студентът трябва да натрупа необходимите теоретични знания, формирани чрез „добре подбрана образователна информация” (Нунев, 2018, с. 69) и да формира умения за практическата им реализация в реална учебна среда. „Бъдещите начални учители трябва да бъдат подготвени за пълноценна реализация чрез създаване на подходяща образователна среда” (Пенкова, 2020, с. 361). Дигиталната образователна реалност е факт и бъдещите учители трябва да бъдат подготвени за нея.

Подготвеният бъдещ учител трябва да придобие умения едновременно да изпълнява своите професионални задължения, да спазва изискванията на обществените институции и в същото време да доказва пред себе си и пред обществото собствените си възможности, качества и умения. Притежавайки необходимата педагогическа компетентност, всеки начален учител изразява своята неповторима индивидуалност и професионален интензитет. Многообразието на личностни качества и професионални постижения, характеризира привлекателността и трудността на учителската професия, на предизвикателствата на която ще отговорят само подготвените бъдещи педагогически специалисти. Активното учене е в основата на този успех.

Използвана литература:

Бузов, Е. Итеративният метод в методиката на обучение по конструиране, технологии и предприемачество при 3-10 – годишните като част от компетентностния подход. – Сб. с доклади от Научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието: Компетентностния подход в образователния процес“, Плевен, 2020, с. 48-56

Витанов, Л. и др. Методи и техники за активно учене. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015

Гюрова, В. и др. Приключението учебен процес. София: Агенция Европрес, 2006

Гюрова, В. Образованието, училището и учителят на 21 век. - Годишник на СУ, ФП, книга „Педагогика“, 2017, т. 110

Здравкова, Б. Компетентностният подход в обучението по социална педагогика като фактор за качество на професионалната помагача дейност. – Сб. с доклади от Научно-практическа конференция „Актуални

политики и практики в образованието. Компетентностният подход в образователния процес“, Плевен, 2020, с. 490-496

Лазаров, Л., Лазарова С. Дистанционно обучение – предизвикателства и пътища за постигане на по-високо качество на учебните курсове. – Педагогика 2020, бр. 3

Нунев, Й. Насоки за приобщаване на маргинални семейни общности в образователните институции. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2018

Пенкова, Р. От преподаване към активно учене в условията на театралнопедагогическо взаимодействие в образователна среда. – Сб. с доклади от Научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието. Компетентностният подход в образователния процес“, Плевен, 2020, с. 360-366

Радев, Пл. Обща училищна дидактика. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2005

Dale, E. Audio-Visual methods in teaching. NY: Holt, Rinehart and Winston.

What is 21st century learning and citizenship all about (2016) - <http://www.P21.org/our-work/citizenship/a-parents-guide> - 28.06.2021 г.

Начало

СЪВРЕМЕННИ ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ И РАЗВИТИЕ В КРЕАТИВНОСТ СЪС СТУДЕНТИ - ПЕДАГОЗИ В ДИГИТАЛНА СРЕДА¹

Ас. д-р Гергана Михайлова-Недкова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

MODERN FORMS OF EDUCATIONAL AND CREATIVE DEVELOPMENT PRACTICED IN A DIGITAL ENVIRONMENT WITH STUDENTS IN EDUCATIONAL STUDIES

Assist. Prof. Gergana Mihaylova-Nedkova,
PhD Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Анотация: През последната една година академичната и образователна среда се изправи пред предизвикателството на електронно-дистанционното обучение. Това изведе както позитиви, така и негативи и предстоящи множество анализи и изследвания в подкрепа и в отричане на дадени методи и подходи на преподаватели и студенти. В настоящата публикация се споделя опитът от работа със студенти от педагогически специалности в дигитална среда на базата на творчески задачи, целящи креативни решения за изпълнение. Изследването е проведено със студенти от педагогически специалности в редовна и задочна форма на обучение, изучаващи една и съща дисциплина в образователната платформа Мудъл.

Подходът и с двете групи е идентичен и целта на настоящата публикация е да се проследят уменията и нагласите на студентите при реализиране на авторска творческа задача за изготвяне на проект по произведение на изобразителното изкуство с техниката на колажа. Анализът е базиран на теоретично проучване, наблюдение уменията на студентите за работа с разнородни материали при създаване на колаж, подбор на подходящо произведение на изобразителното изкуство (картина на български или световен художник) за интерпретиране с тази техника. Резултатите от изследването са представени чрез количествен и качествен анализ.

Ключови думи: студенти - педагози, дигитално-образователна среда, творческа задача, колаж, произведение на изобразителното изкуство, креативност

Abstract: Over the last year both academic and educational environments faced the challenges of electronic (distant) teaching and learning. Such a reality, offering various advantages and disadvantages has given ground for lots of analysis and research. The presented article shares the experience gained during the work in a digital environment (using the Moodle platform), conducted by full-time and part-time students in educational studies obliged to fulfil different creative tasks, thus reaching a variety of creative decisions.

The approach applied with both groups has been identical, aimed at tracing down the students' skills and attitudes, formed during the completion of a creative task set, focused on the design of a project that involved using the collage technique through a selection of pictures. The subsequent analysis is based on desk-research, observation of students' work, as well as of the practiced skills used during the design of a piece of art replicating the work of a Bulgarian, or famous foreign artist. The discussion on the results includes qualitative and quantitative analysis.

Key words: students in educational studies, digital educational environment, creative task, collage, a work of fine art, creativity

Въведение

Съществуващите политики, за повишаване качеството на обучение в академичната и образователна среда в подкрепа на дигиталните технологии и внедряването им в този процес, са водеща стратегия през последните десетилетия. Обстоятелствата във връзка с

---

¹ Настоящото изследване е част от проект на СУ „Св. Климент Охридски“, по програма „Млади учени и постдокторанти“, РД22-1042/12.04.2021

пандемията от COVID-19 наложила процесът на дигитализация в образованието да се задвижи в неочаквано бързи темпове и с въвеждането на електронното обучение на всички обучаващи се в образователната сфера. Рязкото преминаване от присъствена в неприсъствена електронна среда създаде условия за трансформиране на очакваните резултати към обучаемите да следват логиката на синхронното обучение.

Електронното обучение в световен план е използвано и приложимо още през 80-те години и непрекъснато се развива и усъвършенства. Когато говорим за електронно обучение, е добре да изясним следните две понятия: „синхронно“ и асинхронно“. Синхронното обучение се случва в реално време, онлайн, чрез аудио или видео връзка между преподавател и обучаеми, в съответна образователна платформа в т.нар. „виртуална класна стая“ и имитира реалната. Асинхронното обучение се базира на предварително създадени електронни ресурси, чрез които обучаемият, в избрано от него време, се подготвя самостоятелно и осъществява комуникация, също без ограничения във времето, с преподаватели и други обучаеми посредством чат съобщения, форум, имейл.²

„Съществуват различни интерпретации на смесеното обучение, но всички се свеждат до разбирането, че смесеното обучение, или това, което се нарича също хибридно обучение (hybrid learning), е комбинация от среди за обучение.“ (Лазарова, Лазаров, 2019, с. 20)

Георгиева изтъква предимствата на смесения тип обучение със студенти от педагогически специалности към Факултета по начална и предучилищна педагогика (Георгиева, 2018)

Електронното обучение в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ се базира основно върху образователна платформа Moodle, чрез създадени курсове за всички преподаватели и студенти. Moodle е модулно-ориентирано динамично е-обучение с лесно достъпна платформа, използваща всички възможности на приложение на учебни методи и дейности (Данов, 2016, с. 94). Алексиева изтъква много от съществените ползи на платформата Moodle с това, че е лесно достъпна за използване от потребителя. (Алексиева, 2016, с. 36)

Съвременни форми на обучение със студенти - педагози в дигитална среда

Настоящата публикация се опира на създадения през изминалата година опит за работа в образователната платформа Moodle със студенти - педагози чрез споделяне на една от успешно реализираните творчески задачи: „Проект за колаж по произведение на изобразителното изкуство“, като форма за повишаване и стимулиране креативността на студентите - бъдещи учители. Този опит се основава и на създаден авторски подход за работа с колаж със студенти педагози, целящ стимулиране на креативни решения от страна на студентите без приложение на визуални стимули (колажи) от страна на преподавателя и базиран единствено върху теоретичната и практическа реализация в асинхронна среда, чрез изпълнение на творчески задания. Реализира се като част от проект по програма „Млади учени и постдокторанти“, РФ22-753/01.04.2020 на СУ „Св. Климент Охридски“ (Михайлова, 2020) Също така се използва и аналогичен метод на работа, но с целенасочено дадени визуални примери за колаж. С демонстриране на репродукции на автентични произведения на изкуството от създателите на техниката на колажа – Пабло Пикасо и Жорж Брак (Pablo Picasso „Bottle, Glass, Violin“ 1912; George Braque „La Mandoline“ 1914; George Braque and Picasso „Collage is the Moment“ 1912) и след проведено практическо обучение – въвеждане в спецификите му, беше поставено за изпълнение същото задание: „Проект за колаж по произведение на изобразителното изкуство“.

---

² <https://sites.google.com/site/elektronnoobucenie/elektronno-obucenie-dnes>

Организация и методология

Изследването се проведе в периода февруари - май 2021 г. със студенти - бакалаври в редовна и задочна форма на обучение, общо 114 души от една и съща специалност – Предучилищна и начална училищна педагогика (ПНУП), втори курс, летен 4 семестър и в една и съща дисциплина: „Приложни техники за творчество в детската градина – изобразителни“. Тази дисциплина е пряко свързана с лекционния курс, с който студентите от същата специалност и форма на обучение се обучават през този семестър – „Педагогика на изобразителното изкуство в предучилищна възраст“. В лекционния курс студентите аналогично реализираха съответни седмични задания и образователни задачи, базирани на електронни ресурси и теоретични източници. Те надграждат и развиват знанията си от лекционния курс с практическите си умения за специфичните материали и техники, които се прилагат в ситуациите по образователно направление „Изобразително изкуство“ в детската градина. Според Ангелова „изобразителното изкуство, като учебен предмет, включва система от знания, умения и отношения, съществено различаваща се от системите на предметите в другите – културно образователни области.“ (Ангелова, 2019, с. 7)

Подходът с всички участващи в проучването студенти беше идентичен. Разликата между редовно обучаващите се и задочно се състоеше в това, че с редовно обучаващите се студенти (53) през целия период на изследването, веднъж седмично, се осъществяваше синхронно във виртуална класна стая: Big Blu Buton (BBB). В реално време те се запознаваха с съответната седмична тема, представена чрез мултимедийни ресурси и демонстриране на практическото приложение на съответната изобразителна техника с електронните варианти на познавателна поредица „Чуден свят“ на издателство Просвета, след което се поставяше задание със съответни задачи и съответен срок на изпълнение. Студентите в задочна форма на обучение (62) също имаха синхронна форма на обучение, която се състоя в същата образователна среда (BBB) еднократно в рамките на един ден. Следвайки логичната последователност на темите от дисциплината („Приложни техники за творчество в детската градина – изобразителни“) с редовно обучаващите се студенти и с използване на електронните варианти на поредицата „Чуден свят“, както и сходен принцип на работа с мултимедийен ресурс, но даден като визуален пример към заданието и еднотипови критерии за изпълнение.

Заданието на студентите от двете групи (редовно обучение и задочно обучение) към дисциплината беше насочено към интерпретиране на избраното от тях произведение на изобразителното изкуство със средствата на колажа, но съобразено със следните критерии:

- Да е подходящо за възприемане от деца в предучилищна възраст.
- Да е подходящо за интерпретиране с техниката на колажа.
- Да може да се интерпретира с разнообразни и достъпни изразни средства и материали.
- Да се изготви примерен колаж на такава картина по произведение на изобразителното изкуство на български или световен художник и накратко да се опише мотивация за избора, да се посочи и съответната картина, която е интерпретирана с техниката на колажа.

Методиката се основава върху теоретично проучване и наблюдение за проява на креативност чрез приложение техниката на колажа.

Под техника на колажа се разбира следното: *Колажът* е вид произведение на изкуството, създадена композиция от залепени различни материали, която обикновено включва печатни материали, хартии, изрезки от вестници, списания, текстил, дори

предмети залепени върху хартия, картон, дъска или платно. Създаденото ново произведение или композиция от всички изрязани, прикрепени и залепени материи има самостоятелен характер и отразява дадената идея на автора. Често художниците използват и други техники при изпълнението на колаж – смесени техники. Създателите на тази техника в изкуството са художниците Пабло Пикасо и Жорж Брак. През 1912 г. двамата художници създават ново течение в изкуството като експеримент – те правят колажи, като залепват върху платната на картините всякакви материали – например вестници, тапети и партитури. След това върху тях рисували и живописвали, обикновено с ярки бои. Примери за това са: Pablo Picasso „Bottle, Glass, Violin“ 1912; George Braque „La Mandoline“ 1914; George Braque and Picasso „Collage is the Moment“ 1912. (Ходж, 2007, с. 6)

Целта в настоящото изследване се състои в дефиниране на форми на креативни решения от страна на студентите в изпълнение, интерпретиране на произведение на изкуството с използване техниката на колажа, в дигитална среда.

Изследователски критерии

Тук следва да се изясни понятието *креативност*. Фокусираме се върху тесния смисъл на понятието, дадено от проф. Любен Десев, който определя „креативността“ като способност „да си представя или да създава нови неща, да фантазира и комбинира, да формулира и генерира оригинални идеи, да ги видоизменя и прилага по оригинален начин“ (Десев, 2011 с. 59). Нашето схващане за креативността се състои в създаването на нещо неконвенционално и базирано на личен опит, комбинативно и съчетано с нова визия за даденото. В контекста на настоящата проблематика изтъкваме в подкрепа на изследването и позицията на проф. Данов, че „креативността като посока в развитието на образованието в дигиталната епоха, освен израз на способността за освобождаване от рамките на даденото, общоприетото, както и за пълноценно използване на въображението, е възможност за новаторско търсене и намиране на нови решения. Обективното съставяне на критериите за оценка на студентите се състои в обобщението на дадените становища за „креативността“.

Оценяването на усвоените умения на студентите - педагози се състои в авторова скала за оценка с основен критерий: „*Креативност в подхода за реализиране на творческа задача – проект на колаж по произведение на изобразителното изкуство*“:

- **Много висока степен** на изпълнение на творческата задача от студентите – оценява се проявената естествена оригиналност и креативност, съобразена със спецификата на техниката на колажа. Под естествена се разбира първична, първостепенна.
- **Висока степен** на изпълнение на творческата задача от студентите – оценява се в голяма степен проявена оригиналност, съобразена с техниката на колажа.
- **Средна степен** на изпълнение на творческата задача от студентите – частично проявена степен на оригиналност и креативност, съобразена с техниката на колажа.
- **Ниска степен** на изпълнение на творческата задача от студентите – пасивно проявена оригиналност и креативност, несъобразена с техниката на колажа
- **Много ниска степен** на изпълнение на творческата задача от студентите – несъответствие при изпълнение техниката на колажа.

Анализ от резултатите от изследването

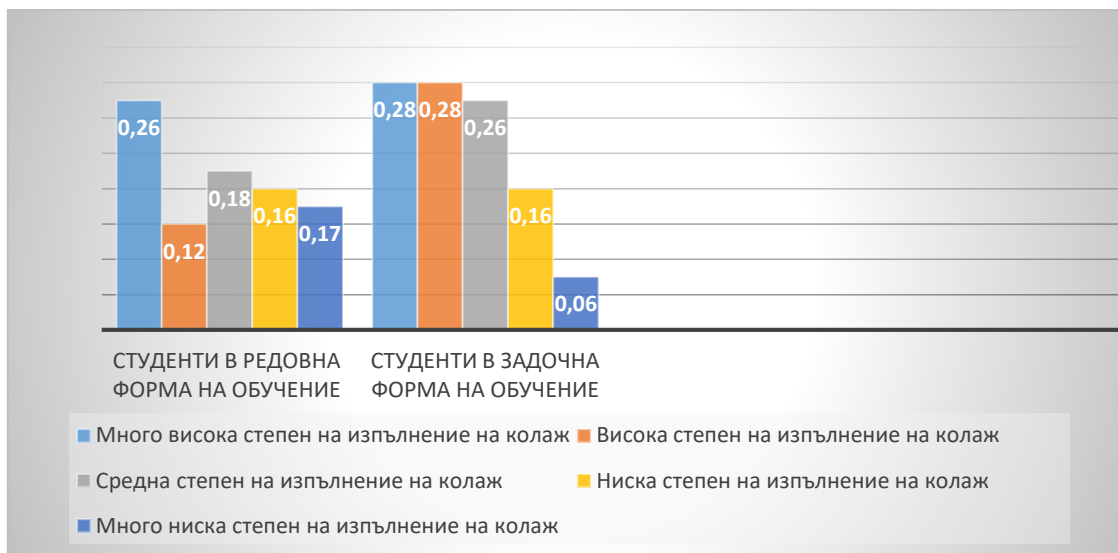
Поставената за изпълнение от студентите педагози творческа задача: „Проект за колаж по произведение на изобразителното изкуство“ се изпълни от общо 115 души, от които в редовна форма на обучение студенти, от записани в основния курс на дисциплината „Приложни техники за творчество в детската градина – изобразителни“ –

89 души – 53 изпълниха заданието. При задочно обучаващите се студенти от специалност ПНУП – записани в курса 90 души – 62 реализираха поставената творческа задача.

Настоящото изследване фокусира внимание към един основен критерий: „Креативност в подхода за реализиране на творческа задача – проект на колаж по произведение на изобразителното изкуство“ и авторови показатели за оценка постиженията на студентите. За да се определи проявената креативност при изпълнение на задачата от двете групи студенти, се използва авторова скала за оценка. От анализа на данните (диагр. 1) в първия показател „Много висока степен на изпълнение на колаж“ се наблюдава значително висока степен на динамика, с минимална разлика между двете групи – при редовните студенти този показател е 26%, а при задочно обучаващите се 28%. В този показател се оценява проявената *естествена оригиналност и креативност*, съобразена със спецификата на техниката на колажа. Под „естествена оригиналност“ се разбира първично създадена, спонтанно и естетически издържана.

Тези резултати са добра основа за извеждане на съществени изводи по отношение методите на преподаване и може да се изтъкне, че и двете групи студенти са проявили креативност при реализирането на колажите. Като са се насочили към класически тип художници и картини – световни и български – и са използвали комбинация от разнообразни материали, типични за техниката на колажа. Също така са използвали и по-нетипични – естествени материали, като мъх, семена, варива и други подобни, но добре разположени и комбинирани композицията. Общото впечатление е, че изследваните групи студенти като цяло са се придържали максимално до композицията в оригиналните картини, които са избрали да интерпретират. Може да се отчете и факта, че във висока степен са съобrazили избора си, който да се приложи с деца в предучилищна възраст.

Наблюдават се и различия при двете изследвани групи. Студентите в задочна форма на обучение запазват високи стойности в първите три показателя в градивен и положителен план (много висока (0,28%), висока (0,28%) и средна (0,26%) степен на проявена креативност при изпълнение на колажите, която се състои в подбора на изразни средства, използвани материали, разположение и комбинация, при интерпретиране на съответната картина. Докато при студентите от редовна форма на обучение се наблюдава такава тенденция в ниските стойности от средна към много ниска с малка амплитуда. Независимо че подходът към двете групи е идентичен и обучението на всички студенти в техниката на колаж е проведено с едни и същи средства, тази съществена разлика би могла да се обясни с факта, че студентите в задочна форма на обучение като група са по-зрели, работещи в сферата на образованието и проявяващи творчески решения в работата с деца от предучилищна възраст. Студентите в редовна форма на обучение като група са много млади и се забелязва една несигурност при експериментирането с материалите, независимо че са направили добър избор на картина, имали са дадена идея, но не са успели да я реализират с тази техника. Всички тези резултати са една много добра основа да се направят съществени заключения и изводи в посока подобряване качеството на обучение на студентите педагози за повишаване креативните им способности както в дигитална среда, така и в реална.

Диаграма 1. Проявена креативност в подхода на студенти - педагози при реализиране на творческа задача в дигитална среда

Фиг. 1. Колаж Ван Гог – студент редовно обучение

Фиг. 2. Колаж Вл. Димитров-Майстора – студент редовно обучение

Фиг.3. Колаж Й. Вермер – студент заочно обучение

Фиг. 4. Колаж С. Скитник – студент заочно обучение

Заклучение

В заключение може да се изтъкнат позитивните страни в приложение техниката на колажа, създадена да провокира, да експериментира, да създава нещо ново, което стои и в основата на креативността – свобода и развитие в мисленето, активност на въображението, поглед извън стандартното и нови идеи.

Оценките на получените резултати могат да послужат за извеждане на съществени изводи по отношение методите и подобряване и усъвършенстване качеството на преподаване. Едно от заключенията, които могат да се направят, е, че студентите са се насочили към класически тип художници и картини (световни и български) и са използвали комбинация от разнообразни материали, типични за техниката на колажа. Също така са използвали и по-нетипични – естествени материали като мъх, семена, варива и др. под., но добре разположени и комбинирани в композицията. Малък е процентът (5%) на използване на живописни техники при оформяне на колажите, което е характерно и се използва от създателите на техниката (Пабло Пикасо и Жорж Брак), за да се подчертае дадено изображение, или за да се засили изразността в композицията. Независимо че при обучението в техниката на колажа обърнахме внимание на това, резултатите красноречиво показват, че трябва да се усъвършенстват и подобрят с повече подобни практически задачи със студентите. Това разбира се може да се направи както в дигитална среда, така и в традиционната –присъствена, като при дигиталната да се работи върху създаване на по-богати електронни ресурси – демонстрации, видеа, картини. Общото впечатление е, че изследваните групи студенти като цяло са се придържали максимално до композицията в оригиналните картини, които са избрали да интерпретират. Може да се отчете и фактът, че във висока степен са съобразили избора си, който да се приложи с деца в предучилищна възраст.

Анализът на данните от изследването са добра визия и за изтъкване на позитивните и негативните тенденции на приложимост в работата със студенти в дигитална среда, което очертава и нови възможности за проучване в бъдещи публикации.

Използвана литература:

Ангелова, Л. Динамика в развитието на изобразителните способности на децата в предучилищна и начална училищна възраст. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2019

Алексиева, Л. Приложение на международния стандарт за качество на електронното обучение „EPPOBATE“ в дизайна на електронен университетски курс. – Списание на Софийския университет за образователни изследвания, брой:2, 2016

Георгиева, Г. Предимства на смесения тип обучение със студенти от педагогически специалности към Факултета по начална и предучилищна педагогика. – Педагогика на добрите възможности за учене на всички. Сборник в чест на проф. дпн Тодор Шопов, съст. Д. Веселинов, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, с. 168-173

Десев, Л., С. Брик, Н. Десев. Психология на творчеството. Теоретични проблеми, емпирично изследване, креативни задачи. София: Парадигма, 2011

Данов, Д. Педагогика на медийната комуникация. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016

Данов, Д. Дигитализация и образование: иновативност, креативност и интеркултурност. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020

Лазарова, С., Л. Лазаров. Смесени форми на обучение – иновативен подход за преподаване и обучение във висшите училища. – Педагогика, бр. 1, 2019, с. 17-32

Михайлова Г. Приложение на колажа: компетентности на студенти бъдещи учители. – KNOWLEDGE, Knowledge International journal, Vol.41.2, Skopje 2020

Ходж С. Великите художници. Пикасо. Издателска къща Хермес, Пловдив 2007

<https://sites.google.com/site/elektronnoobucenie/home>

ИЗМЕРЕНИЯ НА РОДИТЕЛСКОТО ПРИСЪСТВИЕ ПО ВРЕМЕ НА ОБУЧЕНИЕ С ОТДАЛЕЧЕН ДОСТЪП

Ас. д-р Кристина Г. Тодорова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

DIMENSIONS OF PARENTAL PRESENCE DURING DISTANCE LEARNING

Assist. Prof. Kristina G. Todorova, PhD
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Анотация: Докладът се базира върху идеите на подхода на Ненасилствената съпротива във връзка с родителското присъствие в живота на детето. Разглеждат се характеристиките на присъствието на родителя, както и факторите, които влияят за неговото утвърждаване или загуба. Докладът има за цел да потърси отговор на въпроса променя ли извънредната обстановка, в която е поставено съвременното семейство, традиционните видове родителско присъствие и начините за тяхното реализиране. Представят се и практически насоки за ефективно взаимодействие „родител-дете“ с оглед предотвратяване на негативните последици от социалното дистанциране и преобладаващото общуване във виртуална среда.

Ключови думи: ненасилствена съпротива, родителстване, криза, принцип за непрекъснатост

Abstract: The report is based on nonviolent resistance concept of parental presence. It views the main characteristics of parental presence as well as the factors that determine its establishment or loss. The article aims to reveal whether the pandemic situation alters traditional ways parents take part in their children's lives. It presents some practical advice for effective "child-parent" relationship in order to prevent the negative consequences of social distancing and prevailing on-line communication.

Key words: Nonviolent resistance, parenting, crisis, continuity principle

Съвременното родителство е сложен комплекс от умения, нагласи и ценности, които са в непрекъсната динамика. Постоянното увеличаване на научните познания за човека и неговото развитие, което води понякога до радикални промени в разбиранията за това как се отглежда и възпитава дете, отдалечеността от разширеното семейство и липсата на подкрепа са фактори, които допринасят за дефицит на ясни опорни точки и общоприети стандарти за добро родителстване. Това, както и създаването на институции, които да гарантират спазването правата на децата и предпазването им от насилие във всичките му форми, генерира тревожност в съвременните родители относно техните способности да изпълняват възпитателната си функция по най-ефективния начин.

Паралелно с тези процеси налице е и криза в авторитета на възрастните в световен мащаб. Тя е съпроводена от вълна от агресивни и делинквентни прояви на деца и младежи, вкл. автоагресия и суициди. От 60-те години на XX век до сега теоретиците и практиците в полето на психологията и педагогиката са в търсене на нови, други, алтернативни модели за най-добро възпитание. През 60-те и 70-те години на миналия век процъфтяват разнообразни либерални схващания за възпитанието, които отричат в различна степен идеята за авторитета на възрастния и свеждат неговата роля единствено до осигуряване на емоционална топлина, разбиране и окуражаване за детето. През 80-те години обаче вече има научни доказателства, че децата, отглеждани по този начин са в по-висок риск от прояви на насилие, отпадане от образователната система, употреба на наркотични вещества, делинквентност и промискуитет (по Omer, 2011, с. 2). Пред обществото отново застава огромният въпрос какъв трябва да бъде авторитетът на

възрастния – родител и учител, в съвременния свят, в който детето се разглежда като пълноправен субект? Как да даваме сигурност и граници, как да поставяме изисквания в един демократичен контекст, без това да бъде насилие над детската личност и без да се опираме на своето превъзходство и сила като възрастни? Отговор на тези въпроси дава концепцията за Ненасилствена съпротива (Nonviolent Resistance) или както е все по-известна – за Новия авторитет (The New Authority).

Произхождаща от идеите на Ганди, на Мартин Лутър Кинг и на системната терапия, Ненасилствената съпротива е разработена като подход за работа със семейства, в които децата проявяват различни форми на контролиращо поведение – от агресия до зависимости, от бягства от училище до суицидни опити.

„Ненасилствената съпротива е активен, целенасочен стремеж към мир, който съдържа набор от развиващи се и споделени от определена общност вярвания, нагласи и практики, които позволяват редуцирането на вредните взаимодействия между хората“ (Омер, 2004, с. 3). В мирния диалог хората се срещат без заплаха, страх или агресия, като са способни да проявяват емпатия, да разбират нуждите на другия и да действат така, че да облекчат неговото страдание¹.

Авторитетът на възрастния в концепцията на Ненасилствената съпротива се разглежда като основан на:

- съзнателния избор на възрастния за присъствие в живота на детето. „Детето възприема родителите като присъстващи, когато получава от тях посланието: „Ние сме твои родители. Не можеш да ни уволниш, не можеш да ни пренебрегваш или да ни обезсилиш. Ние сме тук и тук ще останем“ (Омер, 2020, с. 5);

- самоконтрола на родителя, а не контрола над детето. Родителите демонстрират такъв самоконтрол, когато не реагират импулсивно, не отвърщат на провокации и не се предават в усилията си да присъстват в живота на детето. Те умеят да регулират собствените си състояния, да спазват своите принципи и да изпълняват задълженията си (пак там);

- силата, която идва от подкрепата на други възрастни – членове на разширеното семейство, приятели, училищен екип, други членове на общността, като тази подкрепа е свързана с прозрачност на действията на тази мрежа (по Омер, 2020, с. 5)

Така се очертават трите основни измерения на понятието за „родителско присъствие“, около които се организира практиката на Ненасилствената съпротива:

- **Физическо** – когато родителят избира къде и кога да се намира и не позволява решенията за това да бъдат вземани от детето; те дават на детето посланията: „Аз съм тук“, „Аз няма да си отида“, „Аз ще се върна“;

- **Вътрешно** – когато родителят успява да се справи със собствените си емоции; не позволява да бъде отблъснат или държан настрана чрез заплахи; успява да разпределя психичните си ресурси справедливо между членовете на семейството; разпознава емоциите на децата и да показва емпатия и грижа; чрез тях детето получава посланието: „Аз ще понеса своята тревожност и няма да ѝ се предам, аз ще превъзмогна своя гняв, решен съм да остана спокоен. Аз приемам теб, моето дете, като личност и заставам с лице към теб. Няма да се извърна и няма да те изоставя. Моят глас и моето тяло ти показват, че нямам лоши намерения. Ти чувстваш моята увереност“;

- **Системно** – родителят има връзки с други възрастни, които подкрепят неговите действия и решения, способен е да споделя трудностите си и да търси решения навън, действията му са открити и прозрачни и чрез тях възрастните предават посланието: „Аз няма да пазя тайни. Аз се свързвам с други възрастни и търся подкрепа. Физическото им присъствие подкрепя моето вътрешно присъствие в общуването ми с

---

¹ <https://www.partnershipprojectsuk.com/wp-content/uploads/2017/03/Context132-draft3.pdf>

детето. Моите действия са прозрачни и аз приемам теб, другия възрастен, като мой коректив. Ти придаваш валидност на моите действия и позиция“ (Non Violent Resistance Manual. NVR Certificate Course. PartnershipProjects UK Ltd., 2013, с. 24).

Родителското присъствие, осъществявано по този начин, има директно въздействие върху усещането за сигурност на детето, което се създава от връзката с възрастен, възприеман като силен и мъдър (пак там).

Цялата съвкупност от тези три страни на родителското присъствие дават възможност на родителя да осъществява ефективен надзор и наблюдение на детското поведение още от момента на раждането. Така могат да бъдат предотвратени инциденти при малките деца, спад в успеха и отпадане от училище, употреба на психоактивни вещества, агресия, попадане в „лоша компания“. За да осъществяват ефективен надзор обаче, родителите трябва да се чувстват уверени и способни на това. Този тип загрижено и постоянно родителско присъствие има положително въздействие върху връзката „родител - дете“ и не цели контрол върху поведението на детето. Haim Omer го нарича „watchful“, „vigilant care“ – зорка, бдителна грижа (Омер, 2011, с. 37).

Обратното – родителите губят своето присъствие, когато:

- избягват физически срещите с детето – поради усещането, че не се справят добре с родителската роля, за да избегнат конфликтни ситуации, поради зависимости или психиатрични заболявания, или тези срещи са ограничени от определени обективни фактори като извънредна ангажираност на работното място, чести отсъствия от дома и др.;
- не обръщат внимание на детето, когато са заедно, не проявяват интерес към неговата личност и развитие, към неговите нужди и преживявания;
- изпълняват всяко искане на детето с цел да избегнат провокация и конфликт;
- губят системно самообладание при провокация, прекомерно реагират на незначителни събития или решават чрез отношенията си с детето конфликти, възникнали другаде (например, проблемите в партньорската двойка).

Ненасилствената съпротива е един позитивен в своята същност подход, доколкото неговите последователи вярват във възможността родителят да поддържа и да изгради наново при нужда връзката с детето. Това е и основната цел на работата със семейството: възрастните да започнат да присъстват активно в живота на детето, да възстановят връзката си с него, като променят патерните на взаимодействие, да бъдат овластени и отново да почувстват, че се справят добре със своята родителска роля. Присъствието, самоконтролът и подкрепата са умения, ресурси, които могат да бъдат формирани и развивани, което означава, че за всяка трудна ситуация има възможност да бъде подобрена и няма „неспасяеми случаи“.

Пандемията от Коронавирус през последните почти две години постави цялото съвременно човечество в нови, извънредни условия както от гледна точка на физическото оцеляване, така и по отношение на психичното здраве и функциониране. Като социално същество една от базисните нужди на Homo Sapiens е свързването с други хора от момента на раждането му. Необходимостта от физическа дистанция налага нови правила в общуването, а за определени периоди от време дори го затваря до съвсем тесния кръг на членовете на едно домакинство. Същевременно с това част от семействата претърпяват редица загуби – на работна заетост, на финансова стабилност и предвидимост, на подкрепа от страна на услуги и институции, на членове на семейството. Тревогата, несигурността, ограниченията в общуването представляват криза, която сериозно влияе върху психо-емоционалната стабилност на всяка личност и по този начин оказва влияние и върху начина, по който възрастните родителстват и реализират своето присъствие в живота на детето. Ако способността на възрастния да води детето в обичайното ежедневие е от голямо значение, то в периоди на криза тя е

съдбовно важна. Той/тя трябва да си отговори на „два основни въпроса: „Как да бъде родителят, от който детето ми има нужда в тези трудни времена?“ и „Откъде да намеря сили да направя всичко, което е необходимо?“. Първият от тях е свързан с посоката, от която има нужда родителят, за да преведе семейството през кризата, а вторият – с положителната сила, която му е нужна, за да го направи ефективно“ (Омер, 2020, с. 3). Способността на родителите да присъстват в живота на детето по време на кризата, създадена от пандемията, се превръща в предизвикателство поради засиления емоционален натиск на обстоятелствата както върху родителите, които трябва да вземат много решения едновременно, така и върху децата, които са лишени от обичайните си опорни точки и дори от средства и условия за задоволяване на развитийни потребности като общуване с връстници например. В ситуацията на обучение с отдалечен достъп се налага често родителите да влизат в ролята и на обучаващи и следящи за спазването на дисциплината в образователния процес поради липсата на пряк контакт между децата и учителите. Смесването на ролята на родител и на тази на учител може да се превърне в база за пораждаване на нови конфликти или задълбочаване на стари такива между родителя и детето. Нарушава се т.нар. принцип за непрекъснатост.

Принципът за непрекъснатост е универсална концепция за справяне с бедствия и травми, който е формулиран по време на първата война в Залива и бива доразработен в настоящата корона-криза. Междувременно неговото действие е изпробвано в редица други ситуации на травматични събития от обществен или семеен характер: терористични атаки, инциденти с фатални последствия, самоубийство в семейството, отключване на сериозни заболявания, икономическа криза и др. Във всички тях принципът за непрекъснатост се е доказал като ефективна стратегия за справяне (по Омер, 2020, с. 5).

Омер посочва, че „по време на кризи и бедствия трябва да си поставим за цел да запазваме и възстановяваме функционалната, междуличностната и личностовата си непрекъснатост на индивидуално, семейно, организационно и общностно ниво.

➤ Функционалната непрекъснатост е способността да продължим да действаме независимо от препятствията, да поддържаме обичайните си рутинни и ежедневни дейности, да вземаме решения и да ги изпълняваме.

➤ Междуличностната непрекъснатост се отнася до поддържането на контакти със семейството, приятелите, колегите и всички други кръгове, към които принадлежим.

➤ Личностовата непрекъснатост касае усещането, че независимо от обстоятелствата ние продължаваме да бъдем себе си, усещането за цялостност на Аз-а (по Омер, 2020, с. 5-6).

За възрастните, които имат повече житейски опит и по-стабилна самоопределеност, е по-лесно да поддържат тази непрекъснатост. Като формиращи се личности децата са уязвими по отношение на усещането за нея и се нуждаят от подкрепата на родителя, за да продължат да я реализират. Лишени от опори като ежедневни, предвидими последователности от дейности (например – ставане по едно и също време, посещение на училище/детско заведение, свободно време с определени игри, занимания, общуване с приятели, време и споделени дейности със семейството и т.н.), които са характерни за функционалната и междуличностната непрекъснатост, те лесно могат да развият проблемна симптоматика като пристрастеност към екранни устройства, безделие, задръжка във физическото и/или когнитивното развитие, да се снижи нивото на резилийнс спрямо вредни или травмиращи въздействия. Когато детето не може да се самоопредели („Аз съм ученик“, „Аз съм добър по математика“, „Аз съм ...“), защото не може да реализира тази своя идентичност в ежедневието си или тя е силно видоизменена, в нея се формират други означаващи, които могат да бъдат негативни. Преминаването от присъствена форма на обучение в такова с отдалечен достъп без предварителна

подготовка представлява едно такова предизвикателство, в което не всички деца успяват да покажат своите ресурси или имат време да се адаптират към новите условия. Ученикът, който е способен спортист например, няма възможност да реализира своя потенциал и усещането му за личностова непрекъснатост може да бъде силно застрашено.

Омер посочва, че нарушаването на обичайното ежедневие, на междуличностовите връзки и на усещането за собствена идентичност могат да надминат в своето разрушително въздействие последствията на самата криза. Колкото по-дълго продължава това нарушаване, толкова по-трудно е връщането към нормалните им параметри. Ето защо най-добрият начин да се погрижим за личността, семейството и общността по време на извънредни обстоятелства, е като поддържаме в максималната възможна степен онези аспекти на непрекъснатостта, които са запазени, и да възстановим нарушените такива (по Омер, 2020, с. 7).

Принципът за непрекъснатост се разглежда като ръководство, което показва на родителя какво трябва да се направи и какво не бива да бъде допускано. Предизвикателствата, пред които той може да бъде изправен по време на криза, силно варират според възрастта и индивидуалните характеристики на децата, но могат да включват някои от следните трудности:

- Ставането на децата сутрин, ако не ходят на училище;
- Включването на децата в семейното хранене;
- Предотвратяване на лоши навици като пристрастеност към екранни устройства или обръщане на цикъла на бодърстване и сън;
- Справяне с конфликти между децата в едно семейство, които се пораждат от скуката и фрустрацията;
- Включване на децата в позитивни преживявания и дейности;
- Справяне с опозиционно поведение на тийнейджъри, които смятат, че са достатъчно възрастни, за да вземат сами решения как да живеят и да се грижат за себе си;
- Подкрепа за децата, които са тревожни и/или склонни към затваряне в себе си да се върнат към обичайния начин на живот след преминаването на кризата и др. (по Омер, 2020, с. 8).

Омер дава следните насоки за родители по време на пандемичната обстановка, които са основани на принципа за непрекъснатост:

1) Поддържайте ясен и последователен дневен режим. Давайте разяснения за плана за всеки следващ ден. Режимът се възприема най-добре, ако е формализиран по някакъв начин – отпечатан и поставен на видно място. Добре е той да бъде припомnian регулярно, например – всяка вечер преди сън.

2) Най-добре е сутрешните часове да бъдат организирани около образователни занимания (ако детето не посещава училище). Не разчитайте само на инструкциите, изпращани от учителите. Можете да възложите на по-големите да учат по-малките, да помолите за помощ роднини с учителска професия или да организирате съвместни дейности с други деца и родители през интернет;

3) Споделяйте със свои приятели дейностите, които реализирате вкъщи, и питайте за онези, които те правят. Можете дори да организирате състезание;

4) Показвайте нещата, които децата са направили през деня на разширеното семейство, на учителите им, на близки и приятели. Помолете ги да пратят на детето обратна връзка за онова, което са видели. Детето, което получава съобщения с похвали, се чувства гордо, но и тези съобщения допълнително подпомагат изграждането на положителен Аз-образ: „Дядо мисли за мен“, „Леля знае, че съм добра по математика“, „Дори учителката ми беше впечатлена от моята рисунка“;

5) Използвайте ситуацията, за да създадете по-добри отношения и връзка с учителите на своето дете, с родителите на другите деца, с треньора и други важни възрастни в живота на детето. Тези връзки ще ви помогнат да наблюдавате по-добре как се справя детето и след приключването на кризата. Те са и част от вашата мрежа за подкрепа, от собствената ви междуличностова непрекъснатост;

6) Не позволявайте на детето да стои дълго време затворено само в стаята си. Ако то отказва да излезе, влезте вие, седнете за известно време, покажете интерес към неговите занимания и интереси. Ако го направите по позитивен начин, детето вероятно ще се отнесе към вас като към гост, а не като към натрапник. Твърде дългият престой на детето само в неговото собствено лично пространство може всъщност да подкопае усещането му за непрекъснатост;

7) Ако живеете съвместно с разширеното семейство, включете бабите и дядовците в различни дейности: в учебните занимания, във вечерното четене/разказване на приказки. Дори включването им през интернет може да бъде много позитивно преживяване както за децата, така и за вас самите;

8) Създайте рутина за редовни събирания с важните хора (други членове на семейството или много близки приятели) през интернет. Те дават на детето усещане за принадлежност. Подгответе предварително неща, които бихте искали да кажете или покажете на тези виртуални срещи – това ще ги превърне в значими събития;

9) Изключително важни е събирането на семейството за хранене. Децата могат да бъдат включени в подготовката на храната. Съвместното готвене и хранене възстановява усещането, че семейството е живо и сплотено, като подкрепя всички видове непрекъснатост².

В случаите, когато се появят проблеми с поведението на детето, от значение е преди всичко разбирането на родителя за това каква незадоволена потребност манифестира то, както и действията на самите родители. Самоконтролът и умението за търсене на помощ и подкрепа се явяват ключови в работата по подхода на ненасилствената съпротива. Техниките, използвани в практическата работа, са приложими с всички възрастови групи, както и с деца със специални образователни потребности. Съществена и първа част от консултирането на родителите в тези случаи е усвояването от тяхна страна на процеса на деескалация на напрежението. Работата в он-лайн среда е често срещана при Ненасилствената съпротива, тъй като интензивността на интервенциите е много голяма (по 2-3 срещи седмично).

Ситуациите на криза поставят пред родителите множество предизвикателства. В същото време обаче те са и възможност за израстване, за развитие, за придобиване на нови знания и умения. Родителите, които успеят да усвоят принципа за непрекъснатост в извънредни обстоятелства, могат да продължат да го ползват и след тяхното приключване. Той е приложим и в други ситуации на криза, не само при пандемия – например при развод, и неговите насоки могат да ги водят, давайки им усещането за справяне. Разрешаването на трудни ситуации развива умения, които могат да бъдат прилагани успешно в бъдеще, и дава куража за справяне с различни предизвикателства.

Използвана литература:

Non Violent Resistance Manual. NVR Certificate Course. London: PartnershipProjects UK Ltd., 2013

Omer, H. New Authority. Cambridge University Press, 2011

Omer, H. Nonviolent Resistance: a New Approach to Violent and Self-Destructive Children. Cambridge University Press, 2004

Omer, H. Parenting During Crisis and Afterwards: 4 Guidelines for Bringing Your Children to a Safe Harbor. Kindle edition: 2020

---

² <https://www.haimomer-nvr.com/post/effective-parenting-in-times-of-corona?postId=5e7eedcf29b0300017f40057>

<https://www.partnershipprojectsuk.com/wp-content/uploads/2017/03/Context132-draft3.pdf>, последно посетен на 31.05.2021

<https://www.haimomer-nvr.com/post/effective-parenting-in-times-of-corona?postId=5e7eedcf29b0300017f40057>, последно посетен на 31.05.2021

Начало

ПРИЛАГАНЕ НА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО СИТУАЦИОННО ОБУЧЕНИЕ В НАЧАЛЕН ЕТАП

Ваня К. Петкова-Йотова, директор
НУ „Св. св. Кирил и Методий“, Долни Дъбник

IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY SITUATIONAL TRAINING IN THE INITIAL STAGE

Vanya Petkova-Yotova, Director
Primary School "St. Cyril and St. Methodius", Dolni Dabnik

Анотация: Настоящият доклад за изграждане на училищна STEM среда, представя актуална политика за повишаване на качеството на образованието в НУ „Св. св. Кирил и Методий“, гр. Долни Дъбник - промяна на цялостното организационно развитие на училището, нови педагогически подходи и стратегии на преподаване. Усилията на училищния екип са насочени към грижата за физическото, интелектуалното и емоционално развитие на малкия ученик. Стремелжът е промяна на учебната среда, подобряване на структурата на урока, учене по забавен и интересен начин - учене чрез правене и учене чрез преживяване. Прилагане на интердисциплинарни уроци, които да формират и развият личностни умения - себепознание, емоционална интелигентност и умения за работа в екип. Работата е конструирана в станции, които да изследват връзките между нежива и жива природа, екология и здравословен начин на живот. Учениците се обучават в различна среда, чрез методи, близки до бизнеса и реалния живот. Отчитането на резултатите се осъществяват чрез критерии и показатели, свързани с ниво на владение на учебния материал, степен на използване на технологиите в STEM центъра, решаване на казуси, практическа насоченост.

Ключови думи: възпитание, образование, учебна среда, ключови компетентности, родители, учители, ученици, ценности, интердисциплинарно ситуационно обучение, STEM среда, природоизследователи, станции, лаборатория, бизнес-партньори, кариерно ориентиране

Abstract: This report on building a school STEM environment presents an up-to-date policy for improving the quality of education at the Primary School "St. St. Cyril and Methodius" of Dolni Dabnik. Change of the overall organizational development of the school, new learning approaches and teaching strategies. The efforts of the school team are focused on caring for the physical, intellectual and emotional development of the young student. The aim is to change the learning environment, improve the structure of the lessons, and learn in a fun and interesting way - learning by doing and learning by experience. Applying interdisciplinary lessons to form and develop personal skills - self-knowledge, emotional intelligence and teamwork skills. The learning process is constructed in an environment that encourages to explore the connections between inanimate and animate nature, ecology and healthy living. Students learn in a different environment, through methods close to business and real life. The reporting of the results is carried out through criteria and indicators related to the level of mastery of the study material, the degree of use of technology in the STEM center, case studies, and practical orientation.

Key words: upbringing, education, learning environment, key competencies, parents, teachers, students, values, interdisciplinary situational learning, STEM environment, researchers, stations, laboratory, business partners, career guidance

„Ние обичаме това, което правим, но за всичко е нужно начало!“

Главна ценност в съвременната образователната система е детето. Днес тя е изправена пред редица предизвикателства, които са резултат от динамичното развитие на технологиите и комуникациите. Усилията на всички трябва да бъдат насочени към грижата за физическото, интелектуалното и емоционално развитие на малкия ученик.

Българското образование продължава да следва модела на класно-урочната система. Урокът е традиционно средство за преподаване на учебното съдържание, но структурата му може да бъде подобрена, а самият той обновен, съответстващ на

потребностите и интересите на учениците. Модерното съвременно училище трябва да възпитава ценности, с цел формиране на личности, притежаващи потенциал за изява и реализация.

Идеята за иновационно обновяване на системата на началното образование изисква конструиране на учебната дейност на учениците с акцент върху самостоятелната активност и междуличностно взаимодействие, с отчитане на самоорганизационните процеси на различни равнища на педагогическия процес. Личностно ориентираната педагогика е насочена към разкриване на възможностите на ученика и взаимно допълване на традицията с иновативни методи. Израз на това взаимодействие е правилно замислената и добре структурирана урочна дейност.

Екипът ни избра прилагането на интердисциплинарно ситуационно обучение в начален етап. Дейностите разпределяме в три етапа – организационен, оперативен и продуктивен.

Организационен етап – въвеждане в темата и запознаване с организацията на работата.

Оперативен етап – извършва се основната дейност.

Продуктивен етап – създаване на краен продукт: книжка, постер, рисунка, презентация и др.

Възможност за реализиране на представената концепция от възгледи на училищния екип предостави Национална програма „Изграждане на училищна STEM среда”, защото работата по програмата дава възможност за реализиране на качествен и въздействащ върху ученика образователен процес. Повишава се интересът на учениците в областта на науките и технологиите и се предоставят всички необходими условия за провеждане на съвременно и качествено STEM обучение в училище.

Общата стойност на спечеления от нас проект е 55 556.00 лв. от които 5 556.00 лв. са съфинансирани.

Училищният екип разработи интегрирана образователна среда от ново поколение, която да поощри и подкрепи образователната иновация в обучението и преподаването с фокус върху дисциплините: Човекът и природата, Човекът и обществото, Математика, Околен свят, Технологии и предприемачество и Компютърно моделиране. Целта е провокиране интереса на учениците чрез реализиране на проект „Природоизследователи“, който да повиши мотивацията им за учене, да ги подготви за професионална реализация чрез подкрепата на бизнес-партньори и общността. Работата по проекта се осъществява чрез работа по две проектни задачи:

1. Изграждане на STEM център за практически лаборатории, свързани с реални науки и дигитални уроци.

2. Практическо приложение на знанията чрез изнасяне на обучението в реални условия; използване на високо-технологична база на бизнес-партньори в областта на земеделието, животновъдството и технологизацията.

Целта ни е да създадем структура, базирана на нов подход в обучението, при който технологиите се използват не само като средство за изучаване на предметно знание, но и формиране на личностни умения като: себепознание, емоционална интелигентност и работа в екип.

За постигане на нашата цел изградихме основен информационен център, включващ лаборатория, хранилище и зелена класна стая - опитно поле.

Работата е конструирана в 5 станции, които да изследват връзките между нежива и жива природа, екология и здравословен начин на живот.

Първа станция: „Природните богатства на родния край – жива и нежива природа“ – е основният информационен център, в който учениците получават знания по природо-математически предмети. Изучаването на природните дадености на района се

осъществява чрез използване на дигитални ресурси – електронни уроци и платформи, светлинни табла и карти на района, създаване на интердисциплинарни уроци с цел пълното осъзнаване значението на опазване на живота на планетата; изграждане на модели за природосъобразно поведение чрез включването им в реални ситуации. Висок етап в развитието на технологиите е работата с 3D принтер с цел развитие на креативността и въображението на учениците. Предоставена е възможност за работа с иновативно приложение на система за наблюдение в реално време на показатели за влажност, температура, осветеност на растенията в „Зелената класна стая“ – тип оранжерия, и показване на резултатите на интерактивен дисплей.

Втора станция: „Млад природоизследовател“ – е лаборатория, в която учениците извършват опити, експериментират и изследват свойствата на веществата и телата, наблюдават и анализират устройството на растения и животни, осъществяват практическа работа в реална среда; изследват и анализират взаимовръзката между организмите; условията и средата на живот

Третата станция: „Екология и здравословен начин на живот“ – в нея се полагат основите на екологична култура в практическа дейност, изградени са кътове за отдых на открито, училище сред природата „Зелена класна стая“, обособени са контейнери за разделно събиране на отпадъци, изработват се предмети от отпадъчни материали; предвидено е задълбочено изучаване на човешкия организъм – дигитално представяне на органи, макети, функции на системите; учениците обогатяват познанията си за „Биоземеделие“ – отглеждане на екологично чисти продукти.

Четвърта станция: „Аз предприемачът“ – е място за изграждане на система от интегрирани дигитални уроци с цел професионално ориентиране на учениците, изнасяне на урочната дейност в реална среда и практическо прилагане на знанията за земеделие и животновъдство. Тази дейност е подпомогната от фирми, които са включени в програмата като наши бизнес-партньори и са въвели високи технологии на работа в сферата на земеделието и животновъдството, свързани с автоматизация на процесите за хранене, доене и почистване в областта на животновъдството и засяване, обработка, наторяване, пръскане и прибиране на земеделски култури – в областта на земеделието.

Пета станция: „Зелена класна стая“ – опитно поле на открито. Изучаването на учебния материал е подпомогнато от практическа работа. Учениците работят в изградения градински кът – „Зелена класна стая“. Обработват почвата, засяват семена, засаждат растения. Основна задача е да правят разлика между отделните операции. Изграждат се умения за труд, за да бъдат полезни на себе си и на обществото.

Чрез работата в STEM центъра се осъществяват връзки с фирми от местната общност, които подпомагат реализирането на нашата обща визия за STEM центъра. Тези фирми са обзаведени с най-модерни съвременни технологии за отглеждане на растения и животни, което дава възможности във връзка с кариерното ориентиране на учениците и тяхното реализиране в живота.

1. Фирма „Камелия - Васил Гетов1 ЕООД“. Основната дейност на фирмата е земеделие и животновъдство. В отрасъл земеделие се отглеждат зърнени култури, а в отрасъл животновъдство има изградена съвременна ферма за отглеждане на овце. Бизнес-партньорът ще подкрепи работата в създадения в нашето училище STEM център чрез изнасяне на урочната дейност в реална среда и практическо прилагане на знанията за земеделие и животновъдство.

2. Фирма „Изи Танк Плевен ЕООД“ е създадена през 2009 г. с цел преработка на царевица. Продуктите, които се получават от преработката на царевица, са царевичен грис и царевично брашно. Бизнес-партньорът ще подкрепи работата в създадения в нашето училище STEM център чрез даване на възможност за запознаване с ниви технологии на работа.

3. Образователният сайт „Уча се“ подкрепи оформянето на STEM обучението чрез обучения, менторска подкрепа и консултации за осъществяване на идеята на проекта и концепцията на STEM центъра.

4. Фирма „ДИ.АЙ.ДЖИ ТЕХНОЛОДЖИС“ е с дейност разработка на софтуерни облачни приложения, както и консултиране, внедряване на облачни дигитални платформи. „ДИ.АЙ.ДЖИ ТЕХНОЛОДЖИС“ е клон на Американска фирма DRUNDO LLC, базирана във Бостън, щата Масачузетс, която е сертифициран партньор за облачните платформи Майкрософт Ажури Гугъл за САЩ. Фирма „ДИ.АЙ.ДЖИ ТЕХНОЛОДЖИС“ е партньорът, който ни подкрепи чрез създаване на електронна платформа за работа в отдалечена електронна среда в Гугъл и чрез обучения за работа с дигитални уроци. Създаде иновативно приложение на система за наблюдение в реално време на показатели за влажност: температура, осветеност на растенията в „Зелената класна стая“ – тип оранжерия, и показване на резултатите на интерактивен дисплей.

Отчитането на резултатите осъществяваме чрез следните критерии и показатели:
Критерии:

1. Ниво на владение на учебния материал
2. Степен на използване на технологиите в STEM центъра
3. Правилно и точно решаване на казуси
4. Практично приложение на теоретичните знания
5. Валидност – критерий за качеството на използваните методи за изследователски и диагностични цели
6. Процент от учениците реализиращи се ПГСС Проф. Иван Иванов в град Долни Дъбник.

Показатели за оценяване на посочените критерии са:

1. Високо равнище – максимално използване на запаса от знания и личен опит от всички ученици – от 90 до 100%.
2. Средно равнище – частично използване на запаса от знания и личния опит от група ученици – от 40 до 90%.
3. Ниско равнище – недостатъчно използване на наличната информация, не достатъчно споделяне на правилата и алгоритмите за поставените задачи – под 40%.

Най-трайният ефект от прилагане на интердисциплинарно ситуационно обучение в начален етап чрез включване в националната програмата „Изграждане на училищни STEM центрове“ е промяна на цялостното организационно развитие на училището, нови педагогически подходи и стратегии на преподаване. Обучението в училищния център насърчава ученето чрез правене и преживяване и прилагането на иновативни решения за решаване на казуси, реорганизация на учебната среда. Учениците проучват, изследват, анализират и сравняват връзките и зависимостите в основни природни явления.

Младите хора придобиват необходимите знания и умения, обучават се в различна среда чрез методи, близки до бизнеса и реалния живот, избират как да се обучават и реализират в професиите, за да имат успешно бъдеще и достоен живот в България.

ЗНАЧЕНИЕ НА ПАРТНЬОРСТВОТО МЕЖДУ НАЧАЛНИЯ УЧИТЕЛ И СЕМЕЙСТВОТО НА МАЛКИТЕ УЧЕНИЦИ ВЪВ ВИРТУАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Георги Ст. Георгиев
НУ „Патриарх Евтимий”, Плевен

SIGNIFICANCE OF THE PARTNERSHIP BETWEEN PRIMARY TEACHERS AND YOUNG LEARNERS' FAMILIES IN VIRTUAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Georgi St. Georgiev
Primary School “Patriarh Evtimiy”, Pleven

Анотация: Докладът цели да се представят резултатите от изследване, свързани с обучението във виртуална образователна среда. То съдържа измерителна процедура, чрез която се представя мнението на 263 учители в начален етап на основна образователна степен за взаимодействието между началния учител и семейството на малките ученици в условия на обучение в електронна среда от разстояние. В доклада е представен количествен и качествен анализ на получените резултати, които са основа на извеждане на изводи.

Ключови думи: партньорство, начален учител, семейство, обучение в електронна среда от разстояние

Abstract: The report aims to present the results of a research related to learning in a virtual educational environment. It contains a measurement procedure presenting the opinion of 263 teachers in the primary stage of education on the interaction between primary teachers and young learners' families during distance learning in an electronic environment. The report provides quantitative and qualitative analysis of the results which serve as a basis for drawing conclusions.

Key words: partnership, primary teacher, family, distance learning in an electronic environment.

„Известен факт е, че училището и семейството са основните институции, в които хората се изграждат като личности и ако им бъдат създадени подходящи условия, могат да демонстрират максимално своите възможности и да реализират своите дадености” (Бозова, 2017, с. 8). Според М. Бозова е всеизвестно, че главната отговорност за образованието, възпитанието и реализацията на младите хора се пада на началния учител и семейството, затова участието на родителите в организацията на училищното обучение е от изключителна важност за постигане на качествен образователно-възпитателен процес” (Бозова, 2017, с. 3). От огромно значение е между тях да се изгради партньорство, за да са в близък контакт. Ефективната комуникация формира и поддържа взаимодействието с родителите. „Сътрудничеството училище - родители оказва положително въздействие върху качеството на образование. То може да играе ролята на взаимен коректив и на училищното ръководство и на ученическото семейството” (Бозова, 2017, с. 8). Учителят получава пълната полза от задълбочените познания на родителите за техните деца, както и значимата информация за тях, а родителите получават споделения опит и знанията за разбиране на ситуацията на детето, което може да доведе до съвместно разработване на планове за подкрепата му. Така помежду им се изгражда разбиране и доверие и по този начин работата им в екип развива благосъстоянието на децата.

В настоящия доклад са представени резултатите от анкетно анонимно изследване, свързано с партньорството между началния учител и семейството на малките ученици.

То съдържа измерителна процедура, която цели да проучи мнението на учители в начален етап на основна образователна степен за взаимодействието с родителите в условия на обучение от разстояние в електронна среда (ОРЕС).

Задачите на представеното в доклада изследване са:

1. Да се разкрият основните параметри на измерителната процедура, проследяваща мнението на началните учители за взаимодействието им със семействата на малките ученици в условия на ОРЕС.
2. Да се установи значението на методите, използвани в нея.
3. Да се направи количествен и качествен анализ на получените резултати с цел разкриване на факторите и причините за мнението на началните учители, свързани с партньорството им с родителите на малките ученици в условия на ОРЕС.

Основни параметри на проведената измерителна процедура

Целта на измерителната процедура, съдържаща се в доклада, е да се проучи и анализира мнението на 263 учители в начален етап на основна образователна степен за партньорството им със семейството на малките ученици в условия на обучение в електронна среда от разстояние.

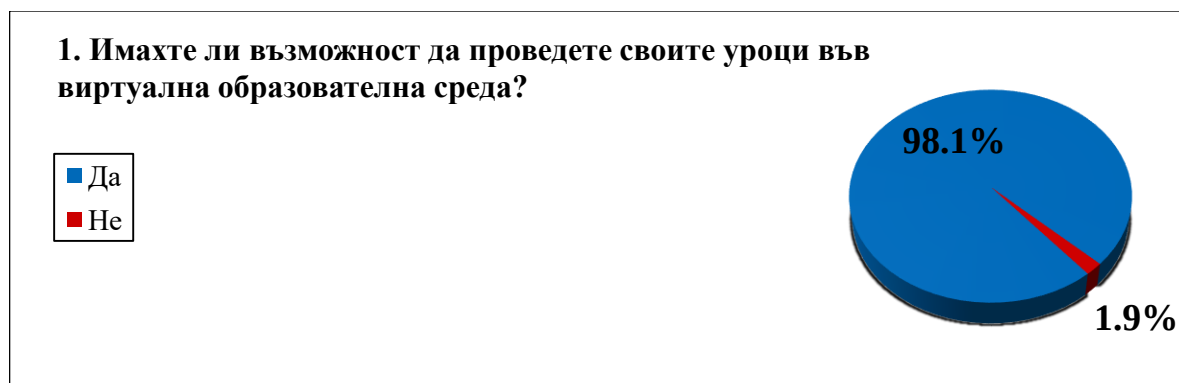
Основен изследователски инструмент, използван в проучването, е анкетна карта, модифицирана и адаптирана за нуждите на настоящото изследване, която е версия на анкетна карта, предложена от Г. Бонева (Бонева, 2004, с. 278-279). Тази процедура е проведена чрез онлайн формуляр на приложението Google forms през месец април 2021 година. Достъп до анкетата учителите получиха чрез линк, прикачен във фейсбук групата „Учители за учители”. Възгледите си представиха педагози от цялата страна, които членуват в групата. Част от анкетираните са учители от НУ „Патриарх Евтимий” – град Плевен.

Изследването съдържа 7 въпроса, които педагозите оценяват по следния начин:

- 3 въпроса – чрез Ликертова скала, която дава възможност за нюансирано изразяване на мнение в интервала от 1 до 6 (да, напълно; в голяма степен; в средна степен; почти не; изобщо не; не мога да преценя);
- 2 въпроса – чрез оценките (отлична, много добра, добра, средна, слаба, не мога да преценя);
- 2 въпроса – като посочват един от двата възможни отговора.

Количествен и съдържателен анализ на получените резултати от измерителната процедура

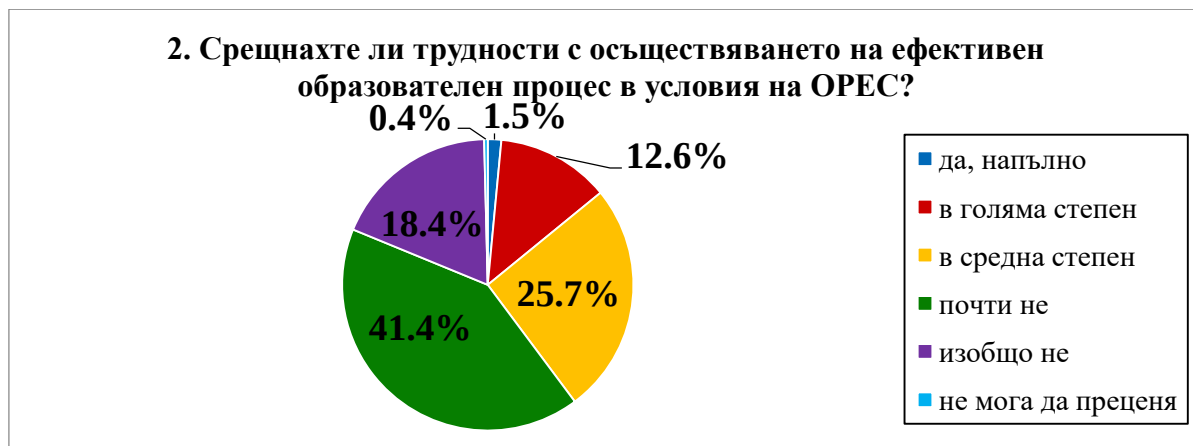
Първият въпрос в анкетата цели да проучи колко от учителите са имали възможност да проведат своите уроци във виртуална образователна среда.

Диаграма 1. Проведени уроци във виртуална образователна среда

От диаграмата се вижда, че по отношение на първия въпрос (Имахте ли възможност да проведете своите уроци във виртуална образователна среда?) - 98,1% от анкетираните учители посочват, че са провели уроци в условия на обучение в електронна среда от разстояние и 1,9%, които не са имали тази възможност. На това запитване отговор дават 261 от запитаните.

Логичният въпрос, който следва да бъде поставен, е: „Срещнахте ли трудности с осъществяването на ефективен образователен процес в условия на ОРЕС?”. Резултатът от отговорите се разкрива чрез помощта на следващата диаграма.

Диаграма 2. Оценка на трудността при осъществяване на ефективен образователен процес в условия на ОРЕС

На този въпрос (Срещнахте ли трудности с осъществяването на ефективен образователен процес в условията на ОРЕС?) отново отговарят 261 от анкетираните педагози. Данните от отговорите показват, че 1,5% от запитаните са срещнали трудност при осъществяване на ефективен образователен процес и посочват отговор „да, напълно”. Почти 8 пъти повече от тях – 12,6% отбелязват „в голяма степен”, а 25,7% – „в средна степен”. Приблизително половината от учителите (41,4%) информират, че почти не са срещнали трудност с осъществяването на ефективен образователен процес, а 18,4% от тях изобщо не са изпитали затруднение. Отговор „не мога да преценя” посочват едва 0,4% от всички.

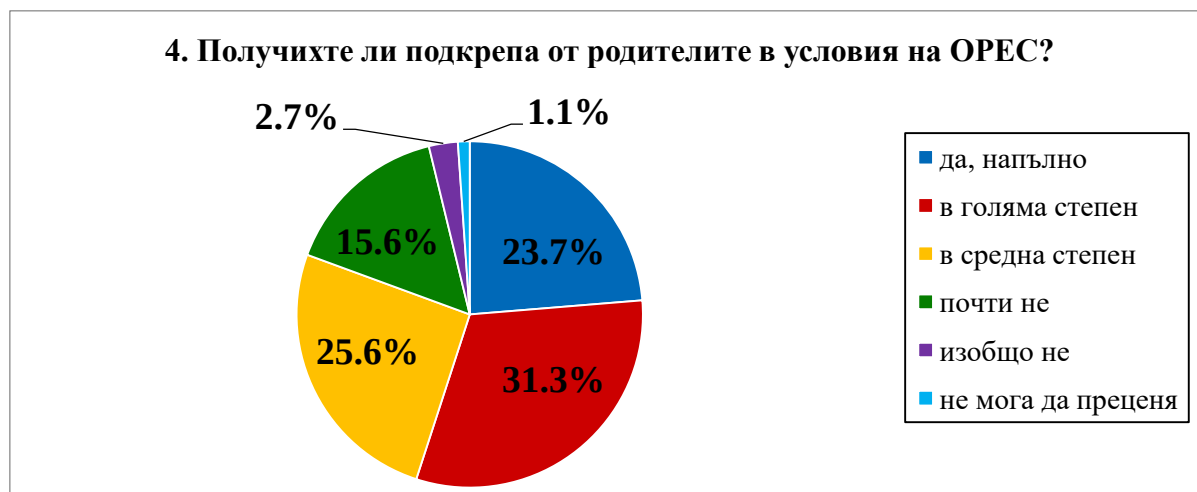
Трети въпрос проучва мнението на учителите по отношение необходимостта родителите да помагат на децата си в условия на ОРЕС.

Диаграма 3. Оценка на необходимостта от родителска помощ в условия на ОРЕС

На този въпрос (Смятате ли, че е необходимо родителите да помагат на децата си в условия на ОРЕС?) отговарят всички запитани учители. На схемата се откриват следните резултати: около 1/5 от анкетираните (18,6%) подкрепят напълно наложителността родителите да помагат на децата си в условия на ОРЕС; 35,7% подкрепят в голяма степен и 21,7 % в средна степен; 19,4% посочват отговор „почти не”, което води до извода, че за тях е важно учениците да са самостоятелни; 3,4% изобщо не са съгласни с тезата по поставения въпрос и 1,1% не могат да преценят.

Логично следва да бъде поставен въпрос, свързан с подкрепата от страна на родителите в условия на обучение в електронна образователна среда. Данните се анализират с помощта на следващата кръгова диаграма.

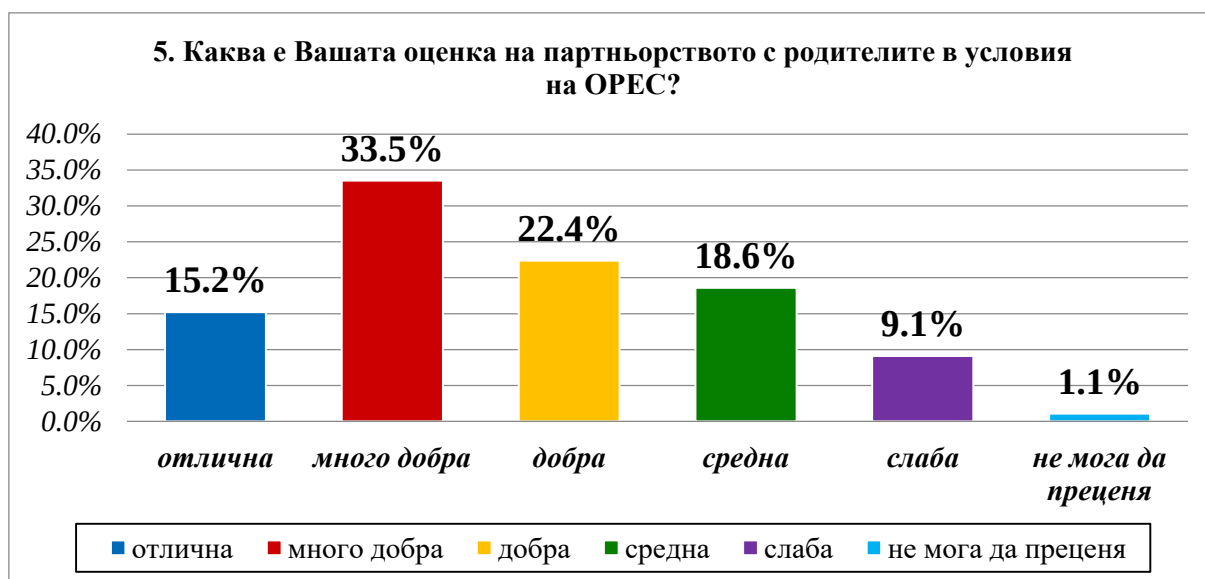

Диаграма 4. Оценка на подкрепата от родителите в условия на ОРЕС

Отговор на този въпрос (Получихте ли подкрепа от родителите в условия на ОРЕС?) дават 262 учители. От тях 23,7%, провели уроците си във виртуална образователна среда, са получили цялостна подкрепа от родителите. Малко повече от тях (31,3%) заявяват, че са получили съдействие в голяма степен и 25,6% оценяват подкрепата на родителите в средна степен. Сумарно се получава, че 81% от тези учители са осъществили партньорство със семействата на малките ученици по време на дистанционното обучение. На тях се противопоставят 15,6% от педагозите, които посочват отговор „почти не” по отношение на взаимодействието с родители в условия на ОРЕС, 2,7%, които са на мнение, че изобщо не са получили подкрепа от семейството на малките ученици и 1,1%, които нямат преценка.

Чрез следващия въпрос (Каква е Вашата оценка на партньорството с родителите в условията на ОРЕС?) се проследява как началните учители оценяват партньорството с родителите по време на дистанционно обучение. Резултатите се откриват в следващата диаграма.

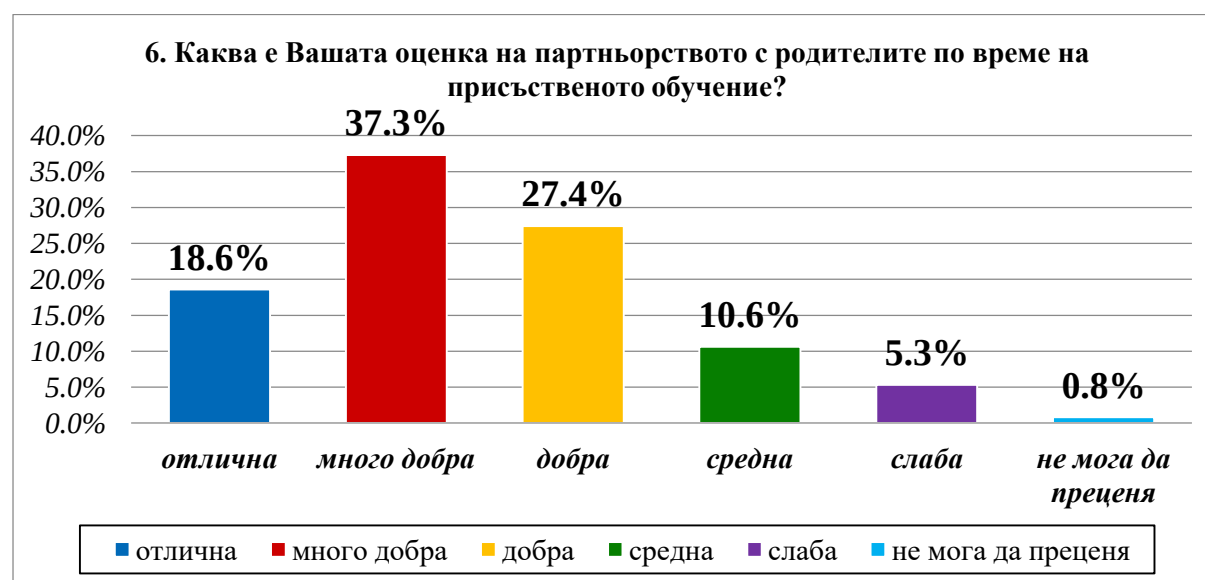

Диаграма 5: Оценка на партньорството с родителите в условия на ОРЕС

Отговор дават всички анкетирани учители (263). Данните показват следните процентни разпределения: отлична оценка на партньорството с родителите в условия на ОРЕС отсъждат 15,2%; 33,5% от запитаните педагози поставят „много добра“; 22,4% – добра и 18,6% дават средна оценка на оказаната помощ от страна на родителите. След изчисление на резултатите от положителните оценки се получава доста висок процент (89,7%), което е повече от удовлетворяващо. Само 9,1%, както се вижда от диаграмата, поставят слаба оценка на взаимодействието със семействата на малките ученици от дистанционното обучение и 1,1% не могат да преценят.

След оценка на партньорството между началния учител и семейството на малките ученици в условия на ОРЕС следва да се оцени взаимодействието и от присъственото обучение. Това се онагледява чрез диаграмата, която следва:

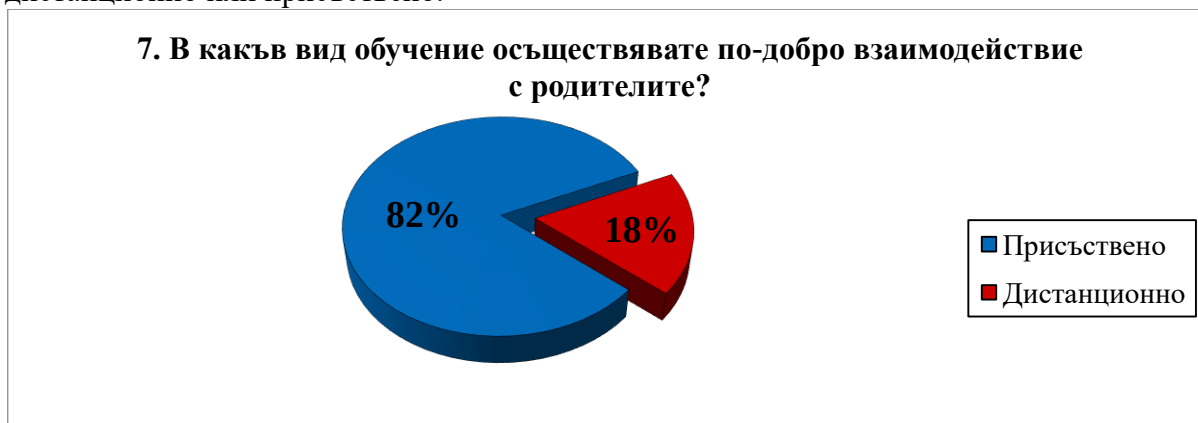

Диаграма 6. Оценка на партньорството с родителите по време на присъственото обучение

На въпрос 6 (Каква е Вашата оценка на партньорството с родителите по време на присъственото обучение?) отново отговорят всички учители (263). От получените

результати се вижда, че 18,6% поставят отлична оценка; 2 пъти повече от тях (37,3%) – много добра; с 10% по-малко (27,4%) – добра и 10,6% – средна. След събиране на стойностите от положителните оценки се получава сбор 93,9% от анкетираните учители, които оценяват положително партньорството с родителите на малките ученици в присъствено обучение. На тях се противопоставят 5,3%, които дават слаба оценка и 0,8%, които отбелязват отговор „не мога да преценя”.

Последното запитване проучва мнението на анкетираните учители кога осъществяват по-качествено партньорство със семейството на малките ученици – дистанционно или присъствено.

Диаграма 7. Вид на обучение за по-качествено взаимодействие

На този въпрос отговарят 256 учители. От кръговата диаграма се наблюдава, че 82% от анкетираните педагози изразяват мнение, че в присъствена форма на обучение осъществяват по-добро взаимодействие с родителите, а около 1/5 от всички запитани (18%) определят в дистанционното обучение.

Изводите, които могат да се изведат от резултатите на представеното изследване, са:

1) 98% от анкетираните учители са провели своите уроци в условия на обучение в електронна среда от разстояние.

2) 81% от тях са получили подкрепа от родителите на малките ученици, което демонстрира успешно партньорство в условия на ОРЕС.

3) Взаимодействието със семейството на малките ученици по време на дистанционно обучение положително оценяват 89,7% от анкетираните педагози и 93,9% - от присъственото обучение.

4) Над 80% от запитаните учители съобщават, че в присъствена форма на обучение получават по-качествено партньорство със семейството на малките ученици.

„За успешното взаимодействие между училището и семейството от основно значение е участниците в процеса да гледат едни на други като на партньори. Принципът на равнопоставеност в отношенията благоприятства и определя ефективността на съвместните дейности” (Бонова, Генчева, 2014). Добрите отношения и партньорството между семейството и началния учител помагат на детето да се чувства добре в училище и допринасят за неговия успех и добро поведение. Детето се доверява на учителя, защото родителите му вярват, а отношението, което имат помежду си, го кара да усеща, че двете важни личности в живота му работят заедно.

От огромно значение е изграждането на партньорство между началния учител и семейството на малките ученици и в условия на обучение в електронна среда от разстояние. Това заключение се формулира след извършения качествен и количествен анализ и изведените изводи в представения доклад. Въпреки високия процент, получен от мненията на анкетираните педагози за успешно партньорство с родителите по време

на дистанционното обучение и положителното му оценяване от голяма част от тях, те откриват по-качествено взаимодействие със семействата на малките ученици в присъствена форма на обучение.

Използвана литература:

Бозова, М. Управление на взаимодействието училище – семейство в рамките на образователната организация, автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, научен ръководител Г. Цоков, ПУ „Паисий Хилендарски”, Пловдив, 2017

<http://www.dipkusz.net/izdanie/366/vklyuchvaneto-na-predstaviteli-na-semeystvata-v-razlichni-niva-na-upravlenie-na>

Бонева, Г. Професионално-практическата подготовка на студентите - бъдещи начални учители (теория – методика - практика). В. Търново: Бойка, 2004

Бонова, С., Генчева, Е. Едно възможно партньорство между родителите и училището, „Интеркултурното образование като средство за намаляване отпадането на ромските деца от училище” (сборник), Национална научно-практическа конференция, Том II. Велико Търново, 2014

<http://romaeducation.com/bg/intercultural-education/working-with-parents-bg/703-edno%20vazmozno-partnyoorstvo-mezhdu-roditelite-i-uchilishteto>

Начало

ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ДЕТСКА ГРАДИНА – СЕМЕЙСТВО – ОБЩЕСТВО В ЕЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Жоржетина Атанасова, директор
ДГ „Калина“, Плевен

PEDAGOGICAL INTERACTION KINDERGARTEN – FAMILY – SOCIETY IN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Zhorzhetina Atanasova, Director
Kindergarten "Kalina", Pleven

Анотация: Авторът споделя опита си да апробира и приложи модел за планиране, провеждане и избор на дигитални ресурси за обучение и сътрудничество, който да дава възможност на учители, родители и общественост за пълноценно и ефективно участие в живота на детската градина чрез предоставяне на информация или подпомагане на децата да изпълняват конкретни задачи. С модела е постигнато повишаване на педагого-психологическата, здравната и гражданската култура на родителите и осигуряване правото им на участие като равнопоставен партньор във взаимодействието семейство – детска градина. Ефективността и ефективността на модела е в стимулиране отговорността и ангажираността на вътрешните и външни фактори в образованието на 3-7 годишните деца.

Ключови думи: общуване в електронна среда; сътрудничество и взаимодействие детска градина – семейство – общество; информация; отговорност

Abstract: The author shares his experience to test and implement a model for planning, conducting and selecting digital resources for training and cooperation, which will enable teachers, parents and the public to fully and effectively participate in the life of the kindergarten by providing information or helping children to perform specific tasks. The model has achieved an increase in the pedagogical-psychological, health and civic culture of parents and ensuring their right to participate as an equal partner in the family-kindergarten interaction. The effectiveness and efficiency of the model is in stimulating the responsibility and commitment of internal and external factors in the education of 3-7 year old childr.

Key words: communication in electronic environment, cooperation and interaction kindergarten-family-society; information; responsibility

През последните години необходимостта от по-бърз обмен на информираност при изпълнението на поставените задачи придобива особено голяма значимост. Детската градина като институция, пред която се поставят високи изисквания за ефективно функциониране, е непосредствено свързана с родителската общност, държавната и местна власт, граждански организации. Тя трябва да е ориентирана към промяна в традиционните взаимодействия. Бързата и съвременна кореспонденция за решаване на текущи въпроси е немислима без прилагането на нов подход на взаимодействие, който да замени традиционния. Внедряването на информационните технологии във взаимодействието семейство – детска градина – общество предполага прилагането на нов подход, който да придаде съвременна визия на детската градина.

Ученето днес е модерно и интерактивно, а децата се стимулират от динамика и действие във взаимоотношенията си. Затова всеки начин да провокираме вниманието им и най-вече да го задържим е полезен ресурс в инструментариума на педагогическите специалисти и родителя. Потребителите могат да създават класни стаи, да използват

интерактивна дъска, да маркират, да поставят бележки и всичко, което ще направи обучението наистина интерактивно.

Ето защо в ДГ „Калина“, гр. Плевен си поставихме за цел: *Да приложим модел за планиране, провеждане и избор на дигитални ресурси за обучение и сътрудничество, който да дава възможност на учители, родители и общественост за пълноценно и ефективно участие в живота на детската градина чрез предоставяне на информация или подпомагане на децата да изпълняват конкретни задачи.*

Задачите насочихме към:

1. Стимулиране взаимодействието дете – учител – родител – общество с модела в детската градина за обучение в електронна среда от разстояние и за дистанционно информизиране.

2. Повишаване на педагого-психологическата, здравната и гражданската култура на родителите и осигуряване правото им на участие като равнопоставен партньор във взаимодействието семейство – детска градина;

3. Стимулиране отговорността и ангажираността на външните фактори в образованието на 3-7 годишните деца.

Успехът на всеки модел до голяма степен зависи от приобщаването на родителите към живота в детската градина на основата на партньорство и сътрудничество. Това означава да се „привлече и признае помощта на родителите като непосредствени участници в ежедневието на детската градина. Не става дума за т.нар. открити дни за посещения, празненства или родителски срещи. Тези форми на работа, разбира се, имат своето значение, но ефектът им може многократно да се увеличи, ако от зрители близките на детето се превърнат в помощници на педагога, ако от получаващи информация те самите станат източник на идеи, знания, опит“. (Христова, 2018)

Предположихме, че ако освен традиционните форми на сътрудничество между семейство – детска градина – общество: анкети, бюлетини, съобщения, неформални и формални разговори, родителски срещи, консултации и семинари, подвижни лектории, открити режимни моменти и др. – създадем затворена група в интернет, включим редица електронни платформи като: IZZI на издателство „Клет България“, Khan Academy Kids; Zoom, Вайбър, Месинджър, социални мрежи (Фейсбук, Инстаграм) и др., чрез които да осъществяваме връзка между родители и учители, за да постигнем качествено ново ниво във взаимодействието дете – учител – родител – общество, допълнителната добавена стойност и спестеното време в търсене на правилните ресурси улесняват децата (при които подкрепата въкъщи е неизменна), техните учители, родители и партньори от външни институции.

Очаквани резултати: Интерактивните задачи развиват логическото мислене на децата, предоставят нови предизвикателства, които изграждат и развиват уменията им. Родителят има възможност лесно да избере най-точните материали за допълнителната подготовка на своето дете, без да жертва излишни усилия и време в търсене на правилните ресурси, ще повиши своята педагогическа, здравна и гражданска култура. Обществото ще активизира своята отговорност и ангажираност към дейността на детските градини.

Дефинирахме целта, задачите и очакваните резултати на комуникацията в интернет, анализирахме позитивите и негативите на комуникацията до този момент, проучихме особеностите на родителите: образование, интереси, социални и етнически групи, отношение към собственото им дете и към децата в групата, заинтересованост към възпитанието и обучението на детето им и др.; проведохме анкета, за да разберем отношението на родителите към съществуващите форми на сътрудничество между детската градина и семейството; изготвихме годишен план за работа със семейството и обществото, съобразен с изискванията на РУО и епидемичната обстановка, интересите и

потребностите на родителите, мястото и ролята на детето към стратегията за развитие на детската градина; проучихме индивидуалните особености на всяко дете чрез разговори, проучване на детското творчество и наблюдение и др.

От направеното проучване се оформиха *три типа родителски позиции*:

1. Приемане на детската градина и готовност за сътрудничеството, подкрепа и участие в него;

2. Неутралност, пасивност и равнодушие;

3. Поставяне под съмнение на правилността на дейността на детската градина (конкретно такова или по принцип) и нежелание за сътрудничество.

Факт е, че първата група доминираше като процентен израз – 80%, което ни мотивира да се съобразим с тяхното желание.

Обект при апробирането на модела е: емоционалната, когнитивната и поведенческата ангажираност на деца, учители, родители, общественост в условията на взаимодействие от разстояние.

Създаването на модела и приложението му премина през следните етапи: *проучвателен; аналитичен; практически; презентативен; контролен.*

Моделът ни включва следните елементи: вид онлайн взаимодействие; участници във взаимодействието; дизайн на модела (цел, задачи, процес, оценка, контрол, резултат); ефективност; позитивна среда; устойчивост; иновативност.

При апробиране на модела се ръководихме от аспекта, че детската градина, семейството и обществото имат една *обща цел* (Димитрова, 2014): личностно развитие на детето като самостоятелна, инициативна и автономна личност, поемаща отговорност за собствената си реализация. Затова трябва да си сътрудничат успешно и да бъдат равностойни партньори. Поради тази причина в дистанционното общуване всички участници бяха равнопоставени по отношение: *информация, изказване на мнение, даване на препоръки, обсъждане на събития и др.*

Предмет на апробирането са *осъществяваните дейности в образователната институция за организационна и методическа подкрепа в процеса на адаптация и развитие на детето в детската градина в ефективно сътрудничество с представителите на семейната и институционалната общност в града.*

В ДГ „Калина“ за апробиране на модела *осъществихме поредица от инициативи и дейности:* разнообразно онлайн общуване за усвояване на програмното съдържание по образователни направления; тематична проверка на директора на тема „Съвместна дейност между ДГ и семейство в условията на пандемия“; проверка на РУО на тема „Планиране на педагогическата практика „Утринна приказка“ в ДГ“; сътрудничество с НУ „Св. Климент Охридски“ с проект „Изпълнение на дейности по Модул 2“ по Национална програма „Осигуряване на условия за екипна работа на учителите от началния етап, детски учители и учителите по учебни предмети от прогимназиалния етап“ по програма „Заедно в грижата за всеки ученик“ с други детски градини и неформални организации; популяризиране опыта на детската градина в местните медии и национални издания на педагогическата общност. Споделяне на интересни фотографии и клипове от родителите като обратна информация по темите: ОН Изобразително изкуство, тема: „Водата – извор на живот“; ОН БЕЛ, теми: „Аз съм чист“; „Български обичаи и обредна система“; възприемане и преразказване на приказката „Трите пеперуди“ от К. Ушински; ОН Конструирание и технологии, тема: „Природен календар“; ОН Физическа култура, раздвижване с клип „Аеробика“, двигателна дейност с детска йога – Животните в поза; ОН Околен свят, тема „Времето през пролетта“, „Водата – приятел на растенията“, „Сезоните в природния календар“ и др.; ОН Математика, тема: „Моят град“, „Измерване по дължина и широчина“, работа по мини проект за здравословното хранене на децата и др.

За целта *приложихме*: наблюдение, проверка на документи и информация, анализ на документи и информация, систематизиране и обобщаване на информация, констатации, изводи, препоръки, конфеиране в електронна среда. Информация, налична в документацията на ДГ „Калина“, в интернет страницата на ДГ „Калина“, гр. Плевен; електронно изпратени документи, изискани от експерти на РУО и Община Плевен; правилник за дейността на детската градина в интернет страницата на детската градина; програмните системи на подготвителните групи; презентации и видеофайлове от провеждане на ПП „Утринна приказка“, работни документи на учителите, Фейсбук групите с родителите; проведени онлайн конферентни връзки с учителите на групата и с директора на детската градина и др.

За стимулиране взаимодействието дете – учител – родител – общество с модела в детската градина за общуване в електронна среда от разстояние и дистанционно информирание *приложихме следните технологии*: учителите в групата, използват ефективно разнообразни, мултифункционални електронни продукти, нагледни, интерактивни и игрови материали и средства за реализиране на целите на модела във всички възрастови групи; учителите в групите прилагат разнообразни и ефективни методи и средства при реализиране на педагогическото взаимодействие, като търсят възможности за участие на родителите от разстояние при реализиране на дейностите с децата, като тяхно продължение и в семейна среда; родителите на децата споделят и подкрепят прилагането на модела чрез обогатяване на ресурсите и възможностите те да бъдат ефективно използвани и в семейна среда; в онлайн общуването се включват и други заинтересовани партньори – представители на културата и изкуството, привлечени от учителите и директора на детската градина.

Въпреки че има много *възможности за общуване онлайн*, информирание и взаимодействие има *няколко типа*, които са добре подкрепени от съществуващите системи, *които приложихме* цялостно или частично съобразно целите на модела:

Видеоконференциите са често срещан начин учителите да контактуват директно с деца в поставяне задачи на живо. Това може да бъде самостоятелна сесия или подобен на група сценарий, при който няколко деца/родители се свързват с учителя на живо.

Синхронното дистанционно общуване е когато всички участници са заедно по едно и също време (и често дори на място), но поставящият задачите е на друго място. Често включва видео или телеконференции, които свързват участниците.

Асинхронната връзка е по-малко свързан, но и по-малко ограничен формат. Вместо онлайн задачи на живо, учители и директори получават задачи със срокове. След това те самостоятелно ги изпълняват, след което изпращат резултати от завършените задачи.

Онлайн курсовете с отворен график добавят още един слой гъвкавост. Това е вид асинхронен тип на курса с разликата, че няма крайни срокове. Този тип обучение е идеално за обучаващи се, които имат по-малко свободно време – като професионалисти или родители.

Онлайн курсовете с фиксирано време са вид синхронен курс, който изисква всички онлайн потребители да посещават определено виртуално отделено място в точно определено време (например вебинарите). За разлика от по-строгите синхронни уроци това позволява на участниците от всяка точка на света да се свързват и да взаимодействат онлайн.

Компютърно базираното дистанционно общуване е синхронен вид взаимодействие с фиксирано време. Това е най-често срещано в институциите, които вече имат достъп до необходимите компютърни устройства – служебни лаптопи, учителски лаптопи, ученически таблети (лаптопи) и т.н.

Хибридно общуване съчетава елементи от синхронни и асинхронни стилове. Може да се наложи някои задачи да бъдат по-строго планирани за образователни

направления, при които децата се нуждаят от директен достъп до преподавателя, докато други могат да бъдат самостоятелно насочени. Това е система, която се адаптира към нуждите на учебната програма. (Димитрова, 2014)

Моделът изпълни следните функции:

Информационна функция. Свързана е с взаимно осведомяване и опознаване на страните. *Детската градина* чрез учителите и другите свои представители информира родителите и обществото за себе си (за устройство, мисия, цели, правила, организация на дейност, учебно съдържание, учебни пособия и пр.), за образователното и възпитателно развитие на децата и за проблеми в него, за предстоящи задачи, за очаквано от страна на външните институции и родителите съдействие и др. От своя страна *родителите* информират учителите и детската градина като институция за очакванията си към тях. *Външните институции* поставят задачи, коригират и контролират изпълнението им, поставят оценка и стимулират дейностите в детската градина.

Конструктивна функция – формирането, обогатяването и развитието на педагогическия мироглед на родителите, подобряване на педагогическата им грамотност и култура. Изразяват и споделят мнения: а) за очаквани подходи към децата им; б) за резултатите, които искат те да постигнат; в) за разбиране и подкрепа от страна на педагозите и т.н.; г) за особености на своите деца и възпитанието им в семейството и др.

Социална функция – взаимодействието детска градина - семейство има отражение и на равнище общество, т.е. конкретна социална общност, пред която двете институции легитимират дейността си чрез даване на публичност на получените резултати от обучението и възпитанието на подрастващите и чрез сътрудничеството им.

Електронното общуване е в следните аспекти:

- *Педагого-психологически:* ежедневен диалог и консултации с родителите относно престоя и индивидуалното развитие на детето им, а при епидемична обстановка – поставяне на задачи за възрастни. Запознаване на родителите с индивидуалните резултати на детето;

- *Здравен* – публикуване на материали за здравословното хранене и здравословния начин на живот; запознаване със същността на проекта „Училищен плод”; информация на родителите за менюто в детската градина, предложения за здравословно хранене и живот във време на епидемията от COVID-19;

- *Спортен* – провеждане на спортни празници; провеждане на излети, разходки, наблюдения и др.

- *Културен* – празници и развлечения; изложби и конкурси: изложби с различна тематика;

- *Информационен* – ежедневно показване на обучителни и възпитателни моменти от живота на децата; продуктивната дейност на децата и индивидуалната работа в учебните помагала и др., извършена в локдаун.

Във взаимоотношенията при електронно общуване се ръководехме от следните *изисквания*: анализът и отчетът, който учителят прави пред родителската общност, да почива върху реални факти, да бъде достатъчно аргументиран, разностранен, интересен и убедителен. В никакъв случай – продължителен, общ и скучен; да бъдат и добре подплатени с дискретно поднесен емпиричен материал (например: отделни интересни индивидуални и групови работи на децата по видовете образователни направления, сравнителни данни с предходни дейности); от значение е родителите да получат принципи, но и конкретни напътствия, за да подпомагат децата си; съществено е да се щади личността на детето и самочувствието на родителите.

От прилагането на модела констатирахме някои *промени във взаимодействието на участниците*: засили се чувството за общност между родители – деца – учители, повиши се качеството и ефективността на обучението и възпитанието на децата; ориентиране на

възпитателно-образователния процес на всички нива към развитие потенциала на детето, превръщане на детската градина в научно, културно и спортно средище, където детето, учителят и родителят са равностойни партньори; даване на равен старт на всяко дете за училище; отзивчивост за сътрудничество от културни институции, управляващи органи и др.

Стивън Милър, главният редактор на Edutoria и бивш преподавател по английски език и история, се обръща към стотици учители във Facebook с въпроса как се справят с прехода към дистанционно обучение в ситуацията на пандемия, когато много училища по цял свят са затворени. Основният извод на Милър е: „ако учителите искат да се справят с преподаването в тази нова парадигма, ще трябва да променят много от нагласите си. Представяме ви шест основни принципа, открити от опита на стотици учители, които са преминали към дистанционно обучение в контекста на световна пандемия, валидни и за нас: **ПРОБА - ГРЕШКА**: Очаквайте да сгрешите, направете си план за реакция при грешка и направете всичко по силите си да приемете тази реалност; **ПРИЕТЕ ФАКТА, ЧЕ ЖИВЕЕМ И РАБОТИМ В НЕОБИЧАЙНИ ОБСТОЯТЕЛСТВА**: Необходима е нова настройка. Не е реалистично в момента да очакваме обичайния ритъм на работа; **НЕ СЕ ПРЕТОВАРВАЙТЕ С РАБОТА (ВАЖИ КАКТО ЗА ВАС, ТАКА И ЗА ДЕЦАТА)**: Ако е възможно, планирайте по-малко дейности, а вероятно и децата и без това няма да бъдат много продуктивни; **ПРОЧЕТЕТЕ ЦЕЛИЯ ТЕКСТ, НИКОЙ ЧОВЕК НЕ Е ОСТРОВ**: Работата от вкъщи ни изолира и е възможно да доведе до депресия както при учителите, така и при децата. Правете целенасочени усилия да разговаряте с други колеги и професионалисти; **ВСЕКИ СИ МИСЛИ, ЧЕ НЕ МОЖЕ, ДОКАТО НЕ УСПЕЕ**: Умереният песимизъм и неувереността в собствените способности са сякаш част от учителската професия; **НЕ ЗАБРАВЯЙТЕ ЗА ОБРАЗОВАТЕЛНОТО НЕРАВЕНСТВО**: Работата ви ще е трудна, но има участници, които са изправени пред още по-тежки изпитания.“ (Чолакова).

Приложеният модел *е израз на идеята* за модерна форма на обучение и нови методи за комуникация в съвременното общество и включва:

- Организацията на позитивна образователна среда;
- Прилагане на ИТ в обучението и сътрудничеството;
- Нетрадиционни методи и подходи на преподаване и педагогическо въздействие;
- Нов начин на управление на детската градина;

и спомага за постигане на основната цел на предучилищното образование и възпитание – децата да са мотивирани, да овладяват знания с удоволствие, да им е интересно и приятно в обучаващите и практическите дейности, да се подобрят резултатите им.

От апробирането на модела могат да се направят някои изводи в педагогически аспект:

1. *Планирането на модела* и организацията на дейностите при прилагането на подходите на интердисциплинарното и тематичното обучение, организирано около основна идея за деня, интегрирано в образователните направления и дейностите в групите, е в съответствие с изискванията на прилаганата педагогическа практика и с нормативните изисквания за организация на дейностите по Наредба №5/03.06.2016 г. за предучилищното образование.

2. За прилагането на модела е осигурена целесъобразна и ефективно *организирана образователна среда*, насочена към планираните за деня цели и задачи, произтичащи от основните идеи за деня и възрастовите особености на децата, за преобразуване и осмислянето им в игрови и практико-приложни дейности.

3. *Родителите са партньори* и преки участници в реализирането на модела чрез споделянето на педагогически ресурси, онлайн участие в дейностите, подкрепа на децата в детската градина и в семейството за осъществяване на целеполагането чрез

прилагането на компетентностния подход във взаимодействието с децата. Родителите на децата са методически подкрепяни и насочвани от учителите на групата за ефективно участие в дейностите по прилагане на модела, в споделянето на идеи и практики и тяхното реализиране, като за учебната 2020/2021 година участието е от разстояние чрез използването на информационните и комуникационните технологии.

4. Показатели за *ефективността на модела* са: съдържанието е проектирано с ясни цели и указания; заданията са смислени както за контекста на образователното направление, така и за самите обучаеми – да са свързани с решаването на житейски проблеми; обучаемите да имат ясна представа какво се очаква от тях; родителите придобиват представа за активността на детето в педагогическите ситуации и възприетото образователно съдържание; обществеността придобива представа за изпълнение на педагогическата и социалната функция на детската градина.

5. *Устойчивостта* на модела се детерминира от следното: родителите стават съпричастни с дейността на своето дете – като преки участници в образователната дейност; организираната позитивна подкрепяща среда благоприятства стимулиране на индивидуалното и социалното развитие; основни методи при взаимодействието учител – родител са диалогът, дискусиите, индивидуалните разговори, консултациите; форма на изразяване – информационни познавателни текстове (написани от родителите), енциклопедии, книги, видеофилми, снимков материал и много други материали; преносът на знания у дома, споделянето с родителите е съществена част не само защото децата затвърдяват възприетото, като го разказват, но и общуват помежду си; темите са свързани с образователното съдържание, но целта е комуникативно взаимодействие; общуването като ценност, както и кръгът учител – дете – родител – група, изразени в една позитивна среда, изграждат не само личността на детето, въздействат върху родителите, но и изграждат връзки с управляващи органи и институции.

6. *Подкрепата на родителите се изрази във* включването им активно във всички инициативи във връзка с адаптирането на децата към новата форма на комуникация; попълваха анкети за обратна връзка; помагаша в изработването на проектни задания; правеха записи на децата си за участие в дейности; стимулираха децата си за активно участие в дейности.

Иновативни аспекти на апробирания модел:

1. В ДГ „Калина“, гр. Плевен се прилагат иновативни модели, практики и дейности, насочени към цялостно развитие на детската личност в активно и ефективно партньорство с родителите на децата и семейната общност.

2. Учителите прилагат компетентностния подход в работата си и мултиплицират идеи, практики и постижения за работа със семейството чрез интегрирането им в разнообразието от вътрешно-образователни и проектни дейности в eTwining портала, насочени към повишаване качество на образованието.

3. Директорът на детската градина осъществява контрол за апробиране на модела и спазването на методологията, технологията и целите на модела в сътрудничество и взаимодействие със семействата на децата в електронна среда, с активното участие на педагогическия и непедагогически персонал на детската градина и други заинтересовани партньори.

От апробирането на модела могат да се направят следните обобщения:

- *Участието в сътрудничество мотивира:* учителите към по-високи професионални изисквания спрямо себе си. То е условие родителите да бъдат по-информирани и по-взискателни към учителите, взаимно и към себе си. То ги учи на знания и умения да разбират подрастващите и очакванията им, както и да разбират по-добре средата, в която растат и се развиват. С участието си в апробиране на модела учители, родители, общественост да го махнем????се

осъществи сътрудничество между учители, родители, общественост, което е и взаимен коректив на детската градина, педагогическия екип на групите и семейството.

- За модела от значение е, че той е предпоставка и възможност за създаване на *добър публичен образ на детската градина*. Съвременните информационни технологии (интернет-група) предлагат много нови възможности за общуване със семейството (и ние, учителите, трябва да ги използваме, за да бъдем в крак с новото време и да направим това общуване по пълноценно в подготовката на децата за училище).
- *Сътрудничеството детската градина – родители – общество в модела* се нуждае от *мултипликация*, защото осигурява правото на участие на всеки участник като равностоен партньор във възпитателно-образователния процес и допринася за подобряване качеството на образование, доколкото то е форма на среща на изискванията на потребители и изпълнители на образователна услуга. При тази среща страните могат директно да „договарят” разбирането си за качествено образование, за необходимите и достатъчни условия за това качество и контрола върху него. (Горетова)

Сътрудничеството, осъществено в електронна среда, е предпоставка за следните позитиви:

За детето: облекчава се адаптацията при прехода от домашна обстановка към условията в детската градина; стимулира се активността и индивидуалната изява; компенсира се дефицитът от общуване с работещи родители; обогатява се социалният опит.

За родителите: разбират по-добре своите деца, сравнявайки ги с връстниците им; овладяват конкретни способности за общуване с децата в разнообразни дейности; приемат от нова позиция работата на педагога, нараства доверието към него; опознават съдържанието на педагогическия процес и на ежедневието в детската градина; повишават своята педагогическа компетентност и я пренасят въкъди; разчупват стереотипи за семейното възпитание; обменят информация не само с педагога, но и помежду си; добиват по-голямо самочувствие като особено важни възпитатели на своите деца; укрепват родителската общност като важна институция.

За педагога: учителите използват идеите, знанията и професионалния опит на родителите за обогатяване на живота в групата; стимулиране в търсенето и прилагането на различни стратегии (формални и неформални) за общуване с родители и с техните деца; разбират по-добре децата, опознавайки близките им; осъществяват взаимен обмен на информация с родителите за индивидуалните особености на всяко дете; използват непосредствената помощ на родителите в педагогическия процес; разчитат на съдействието на родителите при възникнали инциденти, проблеми, трудности, казуси.

За другите участници: детето се поставя в центъра на уникален социален кръг от човешки взаимоотношения; сътрудничеството като стратегия полага основите на механизмите за работа в екип – сработване и съвместяване; развиват се умения за съобразяване с другия, контрол, самоконтрол, самооценка за всички участници.

Избирайки формите за комуникация и съвместна дейност с предложения модел, резултат има само там, където на първо място е личността на детето, което се нуждае от разбиране и подкрепа. Тази подкрепа то може да получи само от хората, на които вярва – от своите родители, учители и институции. Затова нека си подадем ръка и извървим заедно с децата пътя от детството към света на възрастните, радвайки се заедно на техните постижения и успехи, горди от своята съпричастност за тези успехи.

Използвана литература:

Горетова, Я. Интерактивни форми на педагогическо взаимодействие детска градина-семејство. – <https://diuu.bg/emag/5053/>

Димитрова, Р. Дистанционната комуникация – основа за успешно сътрудничество. Ст. Загора, Spisanie2014/resources/spisanie_e_book_2014.pdf

Наредба №5/03.06.2016 г.

Христова, Я. Взаимодействие на детската градина и семејството. София, 2018

Чолакова, Г. Предизвикателството прието: от традиционно към дистанционно обучение за два дни. – <https://zaednovchas.bg/distancionno-obuchenie/>

Начало

НА ЕДНА РЪКА РАЗСТОЯНИЕ – Е-ОБУЧЕНИЕ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Илиана С. Йорданова, Веселина П. Тодорова, Захаринка И. Панталеева
ДГ „Иглика”, Плевен

WITHIN OUR REACH – E-TRAINING AND INTERACTION IN THE KINDERGARTEN

Iliana S. Jordanova, Veselina P. Todorova, Zaharinka I. Pantaleeva
Kindergarten „Iglyka”, Pleven

Анотация: Настоящата ситуация, предизвикана от здравната криза по света и водеща до дистанционно обучение, за педагозите в ранна детска възраст, които популяризират подходи, проекти, игри, отдалечаването от децата може да бъде обезсърчаваща задача. Създаването на образователна среда в условията на динамични съвременни промени, използването на иновации и стратегии при планиране и реализиране на образователно-възпитателния процес в детската градина от разстояние е умение, което всеки настоящ учител трябва да изгражда. Е-обучението в детската градина е базирано на основата на играта, която е водеща дейност в предучилищна възраст.

В доклада се разглеждат иновативни добри практики, нужди, проблеми, прилагани от учителите на децата от ДГ „Иглика“ във всички възрастови групи. Учителите в детската градина трябва да вдъхновят играта, те трябва да подберат пространства с отворени материали, които да провокират децата да си взаимодействат едно с друго в заобикалящата ги среда. Успешното включване на родителите в работата на детската група се оказва ефектен момент не само за емоционалната подкрепа на детето – създава атмосфера на доверие, сигурност. Семейството е изключително важен фактор в образователната система – особено в предучилищна възраст като партньори на учителя за съхраняване на детството като ценност, за обогатяване на детското развитие чрез играта. Изведнъж присъствието на децата в детската градина е преустановено и учителят се превръща от своя страна в партньор на родителя. Именно той трябва да ръководи детето, да провокира игрова дейност, да насърчава и подкрепя. В извънредна епидемиологична обстановка формите за комуникация с родителите на децата са временно ограничени.

Интернет пространството отваря много „врати“ за по-пълноценна комуникация. Учителите и родителите на децата, както и техни близки роднини се включват в затворена социална група в интернет, място запазено само за тях. Благодарение на тези групи, в ерата на дигиталните устройства, на интернет и натрупаните умения по информационно-комуникационните технологии на съвременните учители и родители, връзката от разстояние се оказва реална, възможна и лесна. Всеобщото мнение заклежда технологиите като неподходящи за децата от ранна детска възраст, но истината е, че ако ги използваме правилно и креативно, те могат да са ценен помощник, поради многото различни начини за използването им. Методика за онлайн преподаване няма! Педагогът трябва да е гъвкав, изобретателен, търпелив и толерантен спрямо родителите.

Ролята на учителя първо е да привлече родителя, да го заинтригува, да го стимулира да стане партньор във взаимодействието, той трябва да подаде учебното съдържание в лесен, достъпен и занимателен вариант, а чак след това може да се очаква, че и детето ще се включи, в удобно за тях време.

Равносметката остава за самите преподаватели. Успяваме ли ние – детските учители, в тази трудна и напрегната обстановка да върнем детето в играта, да му предоставим време за нея, да я превърнем в интерактивен метод, подходящ за забавление, общуване, себеизява и за учене с удоволствие, без стрес, без усещане за задължителност. И всичко това докато всеки е в уюта и сигурността на своя дом. Креативността, амбицията и обичта към децата ни карат да се състезаваме с времето, с технологиите, с новите закони и норми и ограничения.

Благодарение на е-обучението в ДГ „Иглика“ нашите деца са винаги на една ръка разстояние, на един клик време от нас, взаимодействието ни с тях е непрекъснато и пълноценно.

Ключови думи: деца, учители, семейство, игра, взаимодействие, достъпност

Abstract: In the current situation caused by the worldwide health crisis that has led to distance learning the absence of the children can prove discouraging for the early childhood teachers who try to promote different

approaches, games, projects due to the distancing of the children. Creating a learning environment within the current dynamic changes, applying innovation and strategies when planning and implementing the distance learning process in the kindergarten is a skill that all modern teachers must acquire. E-learning in the kindergarten is based on various games, which are the primary activities in pre-school age.

This report reviews innovative good practices, needs and problems the teachers of all age groups in Iglia kindergarten have encountered. The kindergarten teachers should inspire the game process, select spaces with open materials to encourage interaction between the children in their environment. Successful involvement of the parents in the group activities proves effective not only from emotional support prospective for the child, but it also creates an atmosphere of trust and security. Family plays a crucial role in the education system, especially in pre-school age as partners to the teachers to preserve childhood as a value and enrich children development via games. The sudden absence of the children from the kindergarten turns the teachers into parents' partners. It is namely the parents who have to guide the children, provoke activities, encourage and support them. In the emergency epidemiological situation the forms of communication with the parents are temporarily limited.

Internet opens a lot of doors for more effective communication. The teachers and parents and their relatives are all included in a closed social group on the internet, a place that is reserved only for them. Thanks to these groups, in the era of digital devices and internet and thanks to the IT skills acquired by both teachers and parents, the distance communications seems possible and accesible. The general opinion claims technologies as inappropriate for children in early age, but the truth is that if they are used properly and creatively, they could be a valuable assistant in various ways. Methodics of online teaching! The teacher should be flexible, creative, patient and tolerant towards the parents.

The teachers' primary role is to attract the parents, to get them involved and interested in becoming partners in the collaboration. The teachers must present the learning materials in an easily accessible and interesting way so that the children would get involved at their convenience.

The outcomes are yet to be evaluated by the teachers. Have we as teachers succeeded, considering this challenging and stressful situation, in bringing children back into the games, allowing the time and making it an interactive approach that provides for them fun, interaction, self-expression and enjoyable learning without stress and sense of obligation. All of the above within the comfort and security of their home. Creativity, ambition and love for children drive us to combat time limits, technologies and new legal norms and restrictions.

Thanks to e-learning in Iglia kindergarten our children have been within our reach, one click away so our interaction with them has been constant and worthy.

Key words: children, teachers, family, game, interaction, accessibility

*„Не ограничавайте своите деца до собственото си образование, защото те са родени в друго време“
Еврейска поговорка*

В последните две учебни години в образованието настъпиха редица промени, предизвикани от създалата се здравна криза по света и в България. В доклада се разглеждат предизвикателствата, възникнали в работата на детските учители след обявяването на пандемията от COVID-19 в страната. Така създалата се обстановка наложи затваряне на детските заведения и сериозно ограничаване социалните контакти на децата. Тя доведе до внедряването на дистанционното обучение в училищата, а също и до нуждата от осъществяване на взаимодействие на детските учители със семействата на децата и самите дечица от разстояние.

Взаимодействието на децата с техните преподаватели премина от пряко към дистанционно – от разстояние. Играта, обучението, емоционалната удовлетвореност, която те получават в детската градина, се наложи да се организира в домашни условия.

Тук на преден план проличава добрата комуникация на педагогическите екипи и семействата на техните възпитаници. Именно родителите са мостът, който свързва детето с неговия любим учител. Доверието между учителите и родителите е здрава основа за възпитанието на децата. То се гради крачка по крачка. Колебание не трябва да има в нито една от двете страни. Доброто и постоянно сътрудничество и взаимодействие с родителите на децата е особено важно за осъществяване процеса на възпитание, социализация и обучение. Разбирането, че в живота на човека особено важни са първите седем години е винаги актуално.

В детската градина огромна роля за усвояване на знания и умения е отредена на играта. Чрез нея децата развиват основни социални и емоционални умения. За тях детските игри имат важно значение за здравето, възпитанието, интелектуалното развитие и въвеждането им в реалния живот. Играта е първият урок по любов, смелост, уважение, приятелство, разбирателство. По време на игра детето се чувства изцяло в свои води. То играе заради самата игра, без да се интересува от резултата. За него е важен самият игров процес. Именно този интерес към самото играене помага за формирането на поведение, творческо мислене, усет и бързи реакции за справяне в конкретна ситуация. Детето влага целия си умствен и физически потенциал в играта, така както възрастните в работата. Играта има важна роля и за физическото, умственото и познавателното развитие на детето. Правилата на играта пък са като вътрешни регулатори на поведение. Те са свързани и с разбиранията на децата за обкръжаващата ги действителност. Въображаемият свят на играта понякога наподобява действителността. Точно заради това детските игри са вид подготовка на детето за изпитанията в живота. Такъв момент се явява и настоящата усложнена здравна обстановка, която става причина децата да останат дълго време у дома. Усвоените вече навици за включване в различни видове игри в детската градина – за учене чрез игра, за социализиране, помоща за провеждане на електронно взаимодействие с децата и от малките възрастови групи. Играта е симулатор. Позволява участието на детето в живота на възрастните и това на възрастните в живота на детето.

Учителите в детската градина често действат като фасилитатори, надграждайки естествените любопитства на децата. За да вдъхновят играта, те трябва да подберат пространства с отворени материали, които да провокират децата да си взаимодействат едно с друго в заобикалящата ги среда. Изведнъж в детската градина учителят се превръща от своя страна в партньор на родителя. Именно той трябва да ръководи детето, да провокира игрова дейност, да насърчава и подкрепя.

Фиг. 1

В извънредна епидемична обстановка формите за комуникация с родителите на децата са временно ограничени.

Интернет пространството отваря много „врати“ за по-пълноценна комуникация. Учителите и родителите на децата, както и техни близки роднини се включват в затворена социална група в интернет, място запазено само за тях. Всяка възрастова група в ДГ „Иглика“ има своя такава, където се разискват въпроси за конкретните деца, споделят се моменти от ежедневието им, награди, конкурси и всякаква полезна информация. Благодарение на тези групи, в ерата на дигиталните устройства, на интернет и натрупаните умения по информационно-комуникационните технологии на съвременните учители и родители, връзката от разстояние се оказва реална, възможна и лесна.

Всеобщото мнение заклежда технологиите като неподходящи за децата от ранна детска възраст, но истината е, че ако ги използваме правилно и креативно те могат да са ценен помощник, поради многото различни начини за използването им.

Не толкова лесно обаче е подготвянето на подходящи материали, филми, клипове за най-малките деца, провокирането на интерес към дейностите, проучване на възможностите на всяко семейство за изпълнение. По отделните образователни направления учителят трябва да подава регулярно на родителя различни познавателни

задачи за изпълнение. Удачен вариант е те са под формата на интерактивни игри, свързани с образователното съдържание. Методика за онлайн преподаване няма! Педагогът трябва да е гъвкав, изобретателен, търпелив и толерантен спрямо родителите. Ролята на учителя първо е да привлече родителя, да го заинтригува, да го стимулира да стане партньор във взаимодействието, той трябва да подаде учебното съдържание в лесен, достъпен и занимателен вариант, а чак след това може да се очаква, че и детето ще се включи, в удобно за тях време.

Как да накараме дистанционното обучение да работи в предучилищна възраст?

В дистанционното взаимодействие водят децата. По начало престоят на съвременните деца пред екраните е продължителен, затова нашите занимания са предимно отдалечени от компютъра. Срещите с него са изключително кратки – за да видят какво разказва госпожата, за да разгледат илюстрациите, моделите, кратка образователна презентация, след което преминават в практически дейности, носещи удоволствие за детето и развиващи интелектуални качества, когнитивни процеси и психомоторни умения. Когато детето мисли, действа с ръцете, решава когнитивни задачи, то не усеща умора. Особено ако това е 20-30 минути дневно и ако дейностите са интересни, занимателни и значими за възрастта му. Най-добър вариант е, когато учителят дава разнообразни задачи, от които родителят има право да избира по кои да работи с детето си. Децата са с различно познавателно равнище, дори и в една възрастова група. Учителят е отлично запознат с възможностите, интересите, силните страни на всяко дете и може да подбере и индивидуални задачи. Правилно подбраните, според уникалността на детето, задачи и справянето с тях няма да го демотивират за последваща работа, а точно обратното – ще служат за трамплин към по-високи резултати. Така всяко дете ще се старее в дейности, които му допадат и в които може да разгърне най-много своя личен потенциал.

Не бива да забравяме, че родителите имат и други отговорности и задължения, затова участието на всяко семейство е доброволно. В тези дейности могат да се включат не само мама и татко, а и други членове на семейството – баба и дядо, кака или батко и дори по-малки братчета и сестрички, ако играта позволява. Времето за изпълнение също не е строго определено, ако му се пее – ще пее, а с рисунката, приказката ще се заеме в друг ден. Обратната връзка с всяко семейство също е въпрос на личен избор – дали ще заснемат видео, дали ще запечатат мига в снимка или просто ще коментират изпълнената дейност – решават отново родителите.

Оценката за детето и за семейството е от огромно значение. Похвали, поощрения, стикери и емотикони, дори видео или аудио поздравление от педагога ще насърчи детето да се старее, да се включва, да иска още и още интересни занимания за дългите дни, преминаващи в изолация. Изразяването на признание към семейството е важна част от успеха на съвместните форми на общуване. Винаги се благодари индивидуално на всеки, който е мотивирал детето да участва в предложените дейности и е осигурил подходяща среда, материали, време за това.

За да сме наясно с постигнатите резултати, нагласите, настроенията и общото мнение на семействата в детска градина „Иглика“ разработихме анкета, в която те регулярно имаха възможност да участват.

Таблица 1. АНКЕТА

№	Въпрос	Да	Не	По скоро да	По скоро не	Не мога да преценя
1.	Моето дете харесва предлаганите дейности в дистанционната форма на обучение.					
2.	Интересите на децата се вземат под внимание при предлаганите дистанционни задачи.					
3.	Удовлетворени ли сте от организацията на образователния процес в онлайн среда (методи, подходи, предлагани дейности и др.)?					
4.	Има ли разнообразие в предлаганите онлайн задачи, които отговарят на интересите и нуждите на децата?					
5.	Споделете ни какво, според Вас, правим най-добре и какво можем да подобрим.....					

Педагогическите екипи на отделните възрастови групи в ДГ „Илика“ си изградихме план за начина, по който да ангажираме семействата да продължат да играят и учат у дома, като същевременно останат верни на това, от което малките деца имат най-голяма нужда.

В първа възрастова група „Мечо Пух“ електронното взаимодействие беше базирано на игри, в които участие вземаха членовете на цялото семейство. Работихме по много и разнообразни теми, някои от които са:

- „Да помогнем на Зайо“ – ОН Български език и литература, възприемане на литературно произведение „Болен Зайко“ – Д. Спасов. Заснемане на видео, в което се рецитира стихотворението (учителят е в ролята на болното зайче). Децата трябваше с помощта на въздушна струя от устата да прекарат леко топче през лабиринт, за да достигнат до средата му, където се намира морков, който да спечелят за болния Зайко;

- „Групирай по цвят“ – ОН Математика. По зададени примерни снимки от учителя, задачата на децата бе да групират предмети от вкъщи по цвят;

- „Избери подходящите дрехи за сезона“ – ОН Околен свят. На удобно място вкъщи родителят поставя дрехи, обувки и аксесоари за няколко сезона. Задачата на детето е да избере подходящите дрехи за излизане през сезона Зима;

- „Добре дошла, пролет“ – ОН Конструирание и технологии, интеграция с Български език и литература. Заучаване на кратко стихотворение и апликация на разцъфнало пролетно дърво; „Блузка за Маша“ - развиване фината моторика на децата, като задачата им бе да украсят предварително нарисувана блуза с мъниста, макарони, панделки, топчета и др. по избор;

- „Светофар“ – ОН Околен свят, БДП. Направи цветовете на светофара с предмети от вкъщи. Затвърдяване елементарни знания за светофара.

Приносът на всяко семейство в е-обучението на децата бе полезен и ценен. Овладяването на опит и обмяна между учители и родители подпомогнаха процеса на „учене“ у дома. Децата от група „Мечо Пух“ останаха доволни от щастливите мигове, прекарани с мама, тати или други членове на семейството, също и горди от последвалите поощрения от своите учителки.

Във втора възрастова група „Ежко Бежко“ децата са изпълнени с енергия, любознателност, но все още за да се привлече вниманието им, е нужно учителят да използва техники и подходи, които да го „грабнат“ изведнъж, или перспектива, която да го заинтригува, така че да е готово на всяка цена да се включи в предлаганите дейности.

Всяка инструкция, която е отправена директно към децата, е в стихотворна форма – занимателна и интересна, типична в стила на учителя, който я отправя към децата. Те вече познават неговия начин на взаимодействие в детската градина и мислено се пренасят там при приятелите си и госпожата. Освен това още с инструкцията те се ориентират в дейността и си дават сметка за крайния продукт или начините за решаване на задачата. Детето вече е усвоило езиковите и семантичните единици за изразяване и съобщаване на ежедневно битов опит. Динамиката на езиковата социализация в общи линии с завършена. Във втора група „Ежко Бежко” има само 2-3 деца, които все още имат затруднения при речево изразяване, но много добре общуват с другите.

Е-взаимодействието по Български език и литература се осъществява по различен начин за всяка тема и включва разработване на различни материали – запис на учителя, който изразително чете разказ или рецитира стихотворение. Винаги за улеснение на родителите, които нямат устройства, подходящи за възпроизвеждане на звуковия файл, се изпраща текстов файл и се мотивират те самите да се превърнат в артисти и да възпроизведат пред детето произведението завладяващо. Необходимо е много добре съдържанието на самия текст да се обмисли и учителят да подбере най-подходящите въпроси към него, за да може то да „докосне“ децата и целта, която сме си поставили, да е достигната. На децата се предлагат въпроси, придружени с илюстрации, може да са включени в кратка презентация, друг път пък се добавят картини за визуално възпроизвеждане на сюжета.

Материали са подготвени по различни теми: „Таралежчето“, „Зима“, „Зимата дошла“, стихотворението „Дядо Коледа“, „Последните приготовления на Дядо Коледа“ и др. В последната тема децата трябваше да довършат изречения, в които думите за допълване са илюстрирани. Задачата е да „четат“ заедно с мама или татко.

По ОН „Математика“ стремежът е да се включват децата в собствена предметна математическа дейност и де се постави в позицията му на изследовател.

Запознахме с „Числото 4“, като децата броиха, съотнасяха играчки, предмети, всичко, което е достъпно – на една ръка разстояние. Стимулирани са да изработят цифрови карти, а същите са предоставени от учителя на родителя за улеснение при нужда. Продължава педагогическото образование на родителите – предварително са им предоставени инструкции за протичане на игровата дейност, за да се реализират целите.

Темата „Коледна украса“, интегрирана с Изобразително изкуство, затвърдява знанията на децата за геометрични фигури и форми и развива творческо мислене, креативност, сръчност. Целият процес на изработване, заедно с идеи за различни варианти, е предварително подготвен от учителя и от направения видеозапис децата се запознават с дейностите. Друга тема е „Горска математика“. Тя пък се представя чрез мултимедийна презентация, забавна и цветна, подходяща за възрастта, в която с един клик те се справят с поставените задачи.

Дейностите по ОН „Околен свят“ винаги са харесвани от децата. Чрез илюстрации и наблюдения в реална среда деца отбелязваха промените във времето. Компютърна игра-презентация беше използвана за представяне на темата „Криеница в гората“. Не на последна позиция си поставяме цел за стимулиране по различни начини участието на децата в битови дейности, сервиране, усъвършенстване на хигиенни навици, обличане, самостоятелност. Предложения за развитие на култура по време на игра се правят след всяка поставена задача. По този начин от децата се изисква да продължат да спазват определени норми и правила, които са установени вече и в детската градина.

„Е-ситуациите“ по ОН „Изобразително изкуство“ и „Конструиране и технологии“ искрено забавляваха децата, всеки ден се превръщаха в помощници на мама – „Подреждам дрехите“, в дизайнери на коледна украса в темата „Коледна украса“, в кулинарни вълшебници – „Таралежките на Дядо Коледа“, в малки художници при

рисуване с отпечатыци по темата „Весела маймунка“ и др. Разбира се, учителят въкъщи също не скучае – всяка дейност е представена завладяващо, с нужната мотивация и не на последно място демонстрация – снимков и видео материал, докато приготвя вкусни сладки, аудио съобщения за поставяне на задачата и др.

Във време на социална изолация и дистанция физическата активност на децата е най-ограничена. Партньорството между семейството и учителя тук също е изключително важно. На семействата се предлагат игри с правила “Бързи, смели, сръчни”, видеофайлове с йога за деца, гимнастика и аеробика. Емоционално и забавно за децата е включването в импровизирани танци. Клипчетата, които получаваме, искрено ни радват.

Всичко това е подплатено с положителни оценки, виртуални награди от страна на педагога, не само за детето, а и за неговото семейство.

Доверието е изградено и разстоянието в никакъв случай не е пречка за позитивно, ползотворно и полезно е-обучение и взаимодействие между деца-учител-семейство.

В трета възрастова група „Веселите зайчета“ задачите са съобразени с особеностите на децата, които имат вече добре изградени навици за учене и слушане. Играта и тук е основен елемент. Пример можем да дадем със следните теми:

- „Моята планета“ по ОН Околен свят не случайно е избрана – 22 март – Денят на Земята, Ден на Водата, за да се актуализират и обогатят знанията на децата за планетата Земя и нейните блага – в случая водата. Така децата ще запомнят и пестят природния ресурс, така важен за живота на всички живи същества на планетата Земя. Бяха споделени картинки, показващи ползите от изобразителната дейност и пестенето на водата. Тук се осъществява интеграция с ОН „Изобразително изкуство“, като по този начин децата актуализират уменията си за изграждане на образ и развитие на фината моторика;

- „Направи фигурка“ по ОН Изобразително изкуство – избират се лесни и достъпни материали за работа поради спецификата на взаимодействие. По този начин не се натоварват родителите с намирането им и така се гарантира включването на децата в изпълнението на задачата. За тази дейност бяха използвани клечки за зъби, сламки, пръчици от сладолед и кибритени клечки – материали, имащи ги във всеки дом. Бяха споделени снимки на различни елементи, които децата биха могли да си направят, служещи за образец и визуализация на крайния резултат;

- „Любимите храни на моето семейство“ по ОН Конструирание и технологии. Детството е времето, в което у децата трябва да бъдат създадени и утвърдени навици на здравословно хранене. Избраните материали за работа са рекламни брошури на различни видове храни, ножица, лепило и бели листи формат А4. Тук се изготвиха два колажа с любимите храни на детето и любимите храни на родителите. По този начин се класифицират различията в храненето на децата и на възрастните. Добива се представа какви храни предпочитат децата и какви родителите. Чрез снимков материал беше споделено какво се очаква да направят децата и как да изпълнят поставената задача;

- „Разцъфнала клонка“ по ОН Изобразително изкуство – тема „Благовещение“. Пробуждането на природата за нов живот и завръщането на прелетните птици по родните им гнезда. Ароматът на разцъфнали дървета е възможност, която насърчава децата да развият уменията си за работа с водни бои и да покажат чрез рисунките си красотата на природата. С помощта на снимков материал, показващ етапите на работа, децата избобриха разцъфнала клонка, като използваха водни бои;

- „Урааааа! Настана време за игра!“ по Физическа култура – Децата са родени да играят, да тичат, да се движат неуморно, опознавайки света около тях. Поради тази специфика на тях им бяха предложени игри в домашни условия, чрез които да се активизира физическата дейност. Бяха приложени 5 видеозаписа с достъпни игри, които децата трябваше да изпълнят.

Електронното взаимодействие беше от изключителна важност за децата от четвърта възрастова група, на които им предстои един от най-важните стартове в живота, а именно тръгването на училище. Теми:

- „Магическа градинка“ – ОН Околен свят. Засаждане на боб/леща в памук, рисуване на етапите на поклъване на растението всеки ден. Създаване чувство на отговорност у децата;

- „Списък на групата“ – ОН Български език и литература. Всяко едно дете трябваше да изпише името си въщи с подръчни предмети – конструктор, мозайка, солети, боядисани бобчета, панделки и др., за да завършим списъка с имената на всяко дете;

- „Ловец на предмети“ – ОН Математика. Малките изследователи трябваше да обиколят, преброят и запишат или помолят възрастния въщи да запише броя на определени предмети въщи.(прозорци, врати, мивки, четки за зъби и др.);

- „Ледени бижута“ – ОН Околен свят. Събиране на цветове и природни материали, поставянето им в малък съд с вода (черупка от яйце, пластмасово топче, формички за лед) , замразяване във фризер;

- „Объркани приказки“ – ОН Български език и литература. Учителят представи на децата рисунка, на която героите и тяхната роля в любимите им приказки са объркани. Задачата на децата бе да открият забавните грешки, да различат своята приказка и да нарисуват отказ от нея;

- „Госпожата каза...“ – ОН Български език и литература, Математика и Физическа култура. Игра на три нива. За целта бяха изработени карти по трите образователни направления. За да се справи успешно с всяко ниво и да премине към следващото, детето трябва да си избере цвят и номер на карта и с помощта на възрастния до себе си да върне клип на учителя.(Пример: Карта 13, ОН БЕЛ : „Госпожата каза...С кой звук започва думата „ТАТЕ“?”; Карта 20, ОН Математика: „Госпожата каза...Кой е по-малкият съсед на числото 7?”; Карта 3: „Госпожата каза...подскочи 3 пъти на десния си крак”).

В заключение можем да обобщим, че е-взаимодействието с децата и техните семейства е предизвикателство, което ни провокира ежедневно да преосмисляме възгледите си за учителството и родителството.

Съвременният свят ни предоставя безкрайни възможности за комуникация. Всеки опит да се развиваме професионално в сферата на дигиталният напредък е стъпка към промяна на самите нас и света около нас, всеки научен урок ни кара да се усмихнем още веднъж. Затова ние учим децата да свързват и обединяват, да посрещат позитивно и с креативност всяка промяна, да откриват това, което ще им е полезно и приложимо, и да поставим началото на ученето през целия живот.

Използвана литература:

Коцев, В., Пейчев И. Ефективна комуникация и работа с родителите. София: РААБЕ, 2019

Пенев, Р. Педагогическо образование на родителите. София, 2002

<https://www.vivifsystem.com>

<https://semeistvo.rozali.com>

<https://britishcouncil.bg>

СЪТРУДНИЧЕСТВО С БИБЛИОТЕКАТА В ЕЛЕКТРОННА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Ирина Ив. Пачева
ОУ „Васил Левски“, Плевен

COOPERATION WITH THE LIBRARY IN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Irina I. Pacheva
Secondary School „Vasil Levski“, Pleven

Анотация: В настоящия доклад споделям моята успешна и интересна практика с цел продължаване на активната работа с библиотеката, дори и в електронна образователна среда. Обстоятелствата налагат да бъде измислен и приложен следния метод за комуникация чрез използване на две електронни платформи едновременно – MS Teams и Google Meet. Чрез осъществената по този начин връзка, аз успях директно да включа отдела „Чужди езици“ от библиотеката в часа по английски език.

Ключови думи: учител, образование, обучение от разстояние в електронна среда, иновативен, интерактивен, партньор, библиотека, английски език, съвременен

Abstract: In this report I share my succesful and interesting practice with purpose to continue the active work with the library even in an electronic educational environment. Circumstances necessitated the invention and application of the following method of communication by using two electronic platforms at the same time – Teams и Google Meet. Through the connection made in this way I was able to ensure direct inclusion of the foreign language department of the library in the English class.

Key words: teacher, education, education from distance in electronic environment, inovative, interactive, partner, library, English language, modern

**„Образованието е най-мощното оръжие,
което можете да използвате, за да промените света.“
Нелсън Мандела**

Казвам се Ирина Пачева и съм учител по английски език в училище със сто и шестдесет годишна история, което цени традиционното преподаване, но и е целеустремено към новаторство и прилагане на съвременни интерактивни методи. Всеки ден се убеждавам, че моето призвание и моята мисия е да бъда учител – вдъхновител, закрила и пример за моите ученици! Искам да бъда добър учител, който оставя следа след себе си! Смятам, че в основата на работата с ученици са търпението, любовта и прилагането на иновативни методи и похвати, с помощта на които се постигат високи и отлични резултати. Трите компонента допринасят за екипността и ефективното педагогическо взаимодействие между различните звена, участващи в образователно-възпитателния процес. И не на последно място подпомагат развитието и усъвършенстването на организаторските умения и лесната комуникация между всички участници в процеса на обучение.

Учениците трябва да бъдат активни участници в образователния процес, а учителят да е активен, подкрепящ, креативен, иновативен, разбиращ. Ако в миналото учениците са възприемани като пасивни приемници на знания, то днес се акцентира върху водещата активна роля на ученика. След като се променя ролята на ученика, то задължително трябва да търпи промени и образът на учителя. Добрият учител трябва да отговаря на

съвременните високо-технологични умения и изисквания на учениците. Добрият учител се стреми да бъде най-добрият специалист в своята област и трябва да съумее да надскочи самия себе си, не само да учи своите ученици, а и самият той да се стреми към повече знания, дори да се учи от учениците си. Това е най-важният и ключов момент за успеха на един учител. Такъв е и моят стремеж за постоянно усъвършенстване.

Днешната нова за обществото ни епидемична обстановка неминуемо засегна и образованието.

На основание чл.259, ал. 1 от Закона за предучилищното и училищното образование, чл. 31, ал. 1, т. 1-4 и 24 от Наредба 15/22.07.2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти, чл. 40в, т. 2, чл. 23, ал. 1 и ал. 2 от Наредба 10/2016 г. за организацията на дейностите в училищното образование, чл. 193, ал. 1, т. 1 от Наредба за приобщаващото образование, чл.4а, ал. 1 и ал. 5 от Наредба 4/2017 г. за нормиране и заплащане на труда и съгласно алгоритъма за превключване към ОРЕС от мерките и правилата за работа в Основно училище „Васил Левски” през учебната 2020/2021 г. в условията на COVID-19 и преустановяването на присъствените учебни занятия за всички ученици от V до VII клас се наложи учителят изцяло да промени начина си на преподаване. Миналата година самият учител, включително и аз, трябваше да измисли за много кратък срок начин, по който да обучава своите ученици. Комуникацията с учениците от моя клас осъществих чрез електронен дневник посредством съобщение учител – ученик и ученик – учител. Използвани са образователни платформи, електронни учебници, предоставени безплатно от издателствата, образователни сайтове: MS Teams, Learning Apps, E-Prosveta, Bulvest, Academico, Slovum.com, Ucha.ce, MS Sway. Възложих първата пробна домашна работа, която учениците, следвайки подробния план в електронния дневник, изпълниха с помощта на интерактивния електронен учебник. В рамките на два дни получих готовото домашно във вид на електронно съобщение по време на обучение от разстояние в електронна среда. По този начин още в първия ден от епидемичната обстановка в нашето училище беше с готов и изпробван работещ асинхронен начин за комуникация в електронна среда и активно използва проектно базираното обучение във всички класове.

Новосъздалата се и непозната обстановка извади учителя от зоната му на комфорт и го изправи лице в лице с предизвикателството на електронните възможности и това да научи много нови неща, за които дори не подозира, че съществуват и могат да бъдат полезни и използвани в работата му.

Аз изгледах безброй обучителни видеа и се запознах в детайли със създаването на интерактивни презентации в платформата на Microsoft – Sway! Споделям мнението си, че това е една уникална възможност за онагледяване и преподнасяне на информацията за урока по нов, интерактивен, иновативен, много интересен и достъпен начин. Съвременният ученик харесва да се ограмотява чрез презентации, с подбрани образователни видео уроци и правила пояснения, слушайки образователни и интерактивни песни, включително и танци на английски език. Създадох петдесет презентации миналата година, които всекидневно използвам в процеса на работа. Това е начин, който спомага за разнообразяване на уроците за нови знания, за преговор и обобщение.

За да бъде по-ефективно обучението по английски език в електронна среда, използвам образователната и интерактивна платформа Learning Apps, която учениците харесват, подхождат с голям интерес към нея и има постоянна активност от тяхна страна. Задачите в електронен вариант много наподобяват любимите на децата електронни игри. При възложени упражнения във виртуалната класна стая те ги изпълняват безпроблемно и с интерес, защото модерните задачи отговарят на днешните потребности на „търсещия ученик“ и са близки до начина му на живот. Така възлагам практически упражнения и

учениците затвърждават знанията си. Комбинацията от интерактивното предаване на урока и модерното упражняване на наученото на практика определено има добри резултати и по този начин материалът по английски език е усвоен на максимум, дори и в електронна среда.

От няколко години мой активен партньор е Регионална библиотека „Христо Смирненски“, в частност отдел „Чужди езици“, която споделя нашите иновативни идеи и подпомага тяхното реализиране. Миналата година бяхме поканени да реализираме празничното тържество на библиотеката по случай техния шестдесет и пети юбилей, участвайки в двуезичен спектакъл – „Библиотечно РАП шоу“ и „Бал на приказните герои“ на английски и български език в самата библиотека на живо. Нашето сътрудничество и споделяне на работещи и интересни практики по английски език продължава и тази година в условия на епидемична обстановка и в обучение от разстояние в електронна среда.

През месец декември 2020 година нашите партньори от библиотеката изпратиха интересни материали по повод новогодишните празници в електронен вариант. По време на on-line час по английски език в MS Teams, прочитайки ги с класа, научихме факта, че традиционният десерт в Австралия е „Павлова“. Отправих предизвикателство към класа – да направят десерта. Справиха се чудесно и освен получени знания имаме сладък коледен спомен заедно.

През месец февруари 2021 година от отдел „Чужди езици“ пожелаха да се включат в часа по повод празника „Свети Валентин“ с презентация и викторини на английски език отново по време на обучение от разстояние в електронна среда. Колегата от библиотеката успешно се включи директно в моя час и започна да презентира. След това се включиха моите ученици и направихме интересните викторини на английски. С това директно включване определено успяхме да направим един съвсем нов и различен съвместен урок в електронна среда въпреки различните платформи.

Преди Великден работихме заедно с библиотеката, но през Teams, защото и те вече имат профил в тази образователна платформа. Моят клас бе поканен да се включи в XVI Национален маратон по четене – една мащабна кампания за насърчаване на четенето. Маратонът се осъществи под мотото „Четем на живо и on-line книги“ – 2021 година. Тази идея в условията на пандемия показва, че четящите деца имат истинска нужда от своята библиотека, от възможностите за обучение, забавление и социално общуване. Освен четене на подготвената от библиотеката презентация, решихме викторините и изиграхме великденски традиционни английски игри.

Активното сътрудничество с Регионална библиотека „Христо Смирненски“ е в името на децата, с цел ограмотяване и изграждане на добро отношение и респект към библиотеката не само като наш партньор, а като образователна институция и не на последно място увеличаване интереса към четенето и необятния свят на книгите. Със сигурност моите ученици свързват библиотеката винаги с интересната информация, която тя предлага, а и познават лично още един специалист по английски език от отдел „Чуждестранна литература“ на библиотеката, който ги посреща и консултира при поредния избор на книга. Убедена съм, че това наше сътрудничество допринася само за добри резултати в образованието, възпитанието и повишаването на интереса към книгите на нашите ученици.

Напоследък наблюдавам тенденция, при която интересът към английския език се увеличава. Това се дължи на споделените добри педагогически практики, внедряването на всички възможни интерактивни и иновативни методи и подходи, базирани върху традиционните, личния пример, огромното желание и стремежа към високи резултати. Високите резултати са факт – през учебната 2020/2021 година трима класирали се на полуфинал в IX Международната олимпиада „Hippo“ 2021 – „English without borders“ и

три първи, две втори и три трети места в националното състезание към СУФ „Любословие“ 2021 – „Аз изучавам чужд език“.

Учителят е звеното, което свързва съвременния „търсещ ученик“ с новия начин на образование, затова трябва постоянно да се усъвършенства, да е отворен към всички предизвикателства на образователната система, да има богата обща дигитална култура и да води „бъдещето“ за ръка, целеустремен към успеха.

Начало

УЧИТЕЛЯТ КАТО ОБЕДИНЯВАЩ ЦЕНТЪР В УСЛОВИЯТА НА ДИГИТАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Мариана Б. Романова
НУ „Патриарх Евтимий“, Плевен

THE TEACHER AS A UNIFICATION CENTER IN THE CONDITIONS OF DIGITAL EDUCATION

Mariana B. Romanova
Primary School "Patriarch Evtimiy", Pleven

Анотация: *Професионалното развитие на учителите, насочено към формиране на подходящи компетентности за работа в дигитална среда, е ключов фактор за ефективното управление на виртуалната класна стая, за ефективното интегриране на технологиите в процеса на преподаване, за създаването и използването на подходящи дидактически материали и ресурси, за активното взаимодействие и включване на учениците в учебния процес. В начален курс усилията и са насочени и към родителската общност, която е неразделна част от образователния процес, тъй като малките ученици не могат да се справят самостоятелно с електронните устройства.*

Ключови думи: *учител, компетентности, дигитална среда, технологии, дидактически материали, родителска общност, образователен процес*

Abstract: *The professional development of teachers, aimed at forming appropriate competencies for working in a digital environment, is a key factor for the effective management of the virtual classroom, for the effective integration of technology in the teaching process, for the creation and use of appropriate teaching materials and resources, for the active interaction and inclusion of students in the learning process. In the initial course, his efforts are also focused on the parent community, which is an integral part of the educational process, as young students cannot cope with electronic devices on their own.*

Key words: *teacher, competencies, digital environment, technologies, didactic materials, parent community, educational process*

Последната година и половина ще остане в историята на световното образование с безпрецедентното физическо затваряне на училищните сгради в над 190 образователни системи и бързото преминаване на образователните дейности на училищните организации във виртуален онлайн режим. Тази неочаквана промяна се наложи като кризисна мярка за овладяване на разпространението на вируса COVID-19 в условия на пандемия. В този смисъл обучението от разстояние, което се провежда в стотици образователни системи и включва в себе си различни видове дистанционно обучение (синхронни и асинхронни форми на електронно обучение; кореспондентско обучение с разпечатани хартиени материали; обучение чрез ТВ и радио програми), се определя от някои изследователи като „кризисно обучение“.

Днес големите предизвикателства пред образователните системи и националните правителства, определящи политиките в училищното образование, са:

- 1/ Как безопасно да се отворят отново училищата след периода на строги мерки и карантина и успешно да започне новата 2021/2022 учебна година;
- 2/ Как възможностите, създадени при кризата от физическото затваряне на училищата, да се използват за трансформация на организационните и педагогически модели в съвременното образование.

Първата сериозна предприета стъпка у нас беше обнародването на измененията и допълненията на Наредба № 10 от 2016 г. за организация на дейностите в училищното образование. Промените са в сила от 2.10.2020 г.

В глава трета от наредбата се създаде раздел III „Обучение от разстояние в електронна среда“. Съгласно чл. 40б обучението от разстояние в електронна среда включва дистанционни учебни часове, самоподготовка, текуща обратна връзка за резултатите от обучението и оценяване и се осъществява синхронно, а при невъзможност – несинхронно.

При синхронно обучение от разстояние в електронна среда дистанционните учебни часове включват синхронен урок и синхронно взаимодействие на учителя с ученика. При несинхронно обучение от разстояние в електронна среда дистанционните учебни часове включват наблюдение на урок без взаимодействие с учителя и с останалите ученици.

Продължителността на дистанционния учебен час за всички видове подготовка при синхронно обучение от разстояние в електронна среда не може да надвишава: двадесет минути в началния етап, тридесет минути в прогимназиалния етап и четиридесет минути в гимназиална степен. При несинхронно обучение от разстояние в електронна среда времето за дистанционните учебни часове не може да надвишава продължителността на часовете от дневното разписание.

В чл. 40в са описани задълженията на директора за организиране на обучението от разстояние в електронна среда, а именно:

- предварително проучва техническата осигуреност на учителите и учениците за работа от разстояние в електронна среда;
- определя начина на обучение от разстояние в електронна среда или друг подходящ вариант на обучение в зависимост от възможностите на училището и техническата и технологичната обезпеченост, възрастовите особености и дигиталните умения на учениците;
- избира съвместно с педагогическия съвет електронна образователна система за обучение и взаимодействие с всички участници в образователния процес, приложенията, които ще се използват по класове и/или паралелки, в т.ч. и възможностите за разделяне на паралелките на по-малки групи;
- организира обезпечаването на учителите с технически средства за провеждането на обучение от разстояние в електронна среда;
- създава организация по даден учебен предмет при отсъствието на учител няколко паралелки да се обучават едновременно от друг учител;
- проучва възможностите за възлагане на допълнителни часове на педагогически специалисти за провеждането на обучение от разстояние в електронна среда;
- съвместно с педагогическия специалист по даден учебен предмет създава организация, когато няма друга възможност и при обективна необходимост някои от темите по съответния предмет да се вземат присъствено при запазване на общия брой часове.

Според проучване на Института за изследвания в образованието /по поръчка на Министерството на образованието и науката/, чиято цел е да оцени въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми, през последните три години половината учители са участвали в квалификации, свързани с използване на иновативни методи на преподаване, а 45% са обучени да използват ИКТ в учебния процес. Едва всеки четвърти учител е участвал в квалификационни дейности за работа със специализирани образователни платформи и образователни ресурси, както и за работа с мултимедия. Още по-малък дял (22%) от учителите са участвали в обучения за работа с родителите – ключово условие за постигане на качествено обучение, посредством ефективно взаимодействие и сътрудничество с родителите. Около 16% от учителите не са участвали в нито едно от обученията, определени като съществени за провеждането на учебен процес от разстояние в електронна среда, през последните три години.

Според данните на директорите в около 30% от училищата нито един учител не е получил допълнителна квалификация за работа с електронни образователни платформи и ресурси през последните три години. Две трети от тези училища се намират в селата. В 20% от училищата нито един учител не е участвал в квалификация за работа с родителите, като преобладаващата част от тези училища се намират в малки градове и в села.

Изследването е осъществено в края на учебната 2019/2020 година и обхваща 135 училища от цялата страна. В него са участвали 4448 ученици от V до XII клас, 5403 родители, 1885 учители и 135 директори. В него не са включени учениците от начален етап (I-IV клас) поради спецификата на инструментариума, но данни за проведеното обучение от разстояние в електронна среда и под друга форма в начален етап са събрани чрез проучване на мнението на родителите на тези ученици.

Учителят обаче е и си остава най-важния фактор в образованието. Това е водещо и при неговата квалификация. В наредбата за придобиване на педагогическа квалификация са заложили иновативното преподаване и компетентностният подход. Учителят преподава, възпитава и трябва да разбира от гражданско образование; да умее да работи с електронни платформи, да идентифицира образователните нужди на децата, да персонализира обучението. Освен това всички учители трябва да създават образователни ресурси. Това е заложило и финансирано в проекта „Образование за утрешния ден“. През следващите години ролята на учителя ще се промени – от човек, предоставящ информация, към човек, който е ментор и насочва учениците, като провокира интереса им към учене и им оказва широка подкрепа.

Професионалното развитие на учителите, насочено към формиране на подходящи компетентности за работа в дигитална среда, е ключов фактор за ефективното управление на виртуалната класна стая, за ефективното интегриране на технологиите в процеса на преподаване, за създаването и използването на подходящи дидактически материали и ресурси, за активното взаимодействие и включване на учениците в учебния процес.

Важно е да се разграничават дистанционно обучение и дигиталното образование. Дигиталното образование може да върви паралелно с традиционното. И не е задължително да е дистанционно. Ние можем да прилагаме тези технологии, техники и ресурси и като част от традиционното преподаване. Тогава вече можем да говорим за едно дигитално поколение, което да използва дигиталните си умения с образователна цел. Учениците биха били много ентусиазирани, че ще използват именно устройствата си за образование. В началото техният ентусиазъм може да е придружен от известна несигурност, защото тепърва те ще осъзнаят, че не е достатъчно само да използваш компютъра, лаптопа и таблета. А да го използваш по предназначение.

Децата на 21. век са деца на дигиталната епоха, която предлага възможности без прецедент в миналото, но и крие опасности, с които нито едно предишно поколение не се е сблъсквало. Именно придобиването на уменията на 21. век е ключът към успешното и здравословно израстване и реализиране в дигиталната епоха. Неслучайно европейските рамки за дигитална и медийна грамотност, които почти изцяло се припокриват, се основават на базови умения на 21. век.

Обобщената рамка за дигитално-медийна грамотност на Националния център за безопасен интернет, базиран на европейските рамки DigComp и EAVI, включва:

- информационна грамотност;
- създаване на съдържание;
- комуникация и сътрудничество;
- разрешаване на проблеми;
- безопасност.

Тези компетентности са взаимосвързани и взаимно надграждащи се. Придобиването на уменията на 21. век от учениците би следвало да бъде едно цялостно преживяване за тях, което би могло да се осъществи чрез системно планиране и осъществяване на преподаването, междупредметни връзки и проектно базирано обучение

Деца на 21. век нямат нужда от претоварване с информация в училище, но имат спешна нужда да се научат да намират, анализират, синтезират и оценяват информация от различни източници. Това не означава, че учениците не трябва да придобиват нови знания в училище. Напротив, когато акцентът е върху това те сами да намират и отсяват информацията, вместо върху това да я получават наготово и да я възпроизвеждат, придобиването на знания се превръща в далеч по-задълбочен и мотивиращ процес за тях.

В днешно време децата имат нужда от разнообразни и предизвикателни интерактивни дейности, чрез които да комуникират, да си сътрудничат, да се състезават, да разрешават конфликтите си и да търсят компромиси помежду си. Подобна училищна среда би отговаряла по-адекватно на динамичната информационно-комуникационна среда, в която те вече живеят. Как да очакваме от учениците да възприемат класната стая като свое място и все по-малко да упражняват агресия и тормоз помежду си, ако се налага те да седят пасивно, без да взаимодействат помежду си? За да се научат на толерантност, отговорност и уважение, децата трябва да преживяват собствени социално-емоционални епизоди и да рефлектират върху тях с помощта на учителя, вместо пасивно да възпроизвеждат външни за тях отношения, нагласи, ценности, правила и др.

Според данни от националното представително изследване „Деца на България онлайн“ от 2016 г. на Националния център за безопасен интернет, 97% от българските деца между 9 и 17 години използват интернет, като повече от 93% от тях го правят всеки ден. Около 86% от тях имат профил в социална мрежа, където комуникират с приятели и непознати почти толкова, колкото и на живо. Около 70% от тях споделят, че научават нещо ново онлайн всяка седмица, а около 35% научават нещо ново онлайн всеки ден. Интернет се е превърнал в място за ежедневна социализация, игра и учене за днешните българчета, като през по-голямата част от времето повечето от тях преживяват всичко това без подкрепа от възрастни поради отслабналия родителски контрол и бавно адаптиращата се образователна система. Това буди сериозни притеснения, тъй като мрежата крие и реални рискове за подрастващите.

Един от ключовите аспекти на дигиталната епоха е, че децата израстват и се развиват едновременно в онлайн и офлайн среда. Понякога те намират и възпроизвеждат информация от медийни източници, понякога това се случва, докато четат учебник или книга, или пък докато разговарят с друг човек. Във всеки от тези случаи те боравят с информация. Понякога децата комуникират и си сътрудничат с хора лице в лице, понякога го правят чрез социални мрежи или пък в онлайн игри, а доста често се социализират офлайн и онлайн едновременно. Във всеки от тези случаи те взаимодействат с други хора. Това хибридно естество на средата на днешните деца е причината те да имат нужда от комбинирани класни стаи, в които едновременно да работят както чрез технологии, така и на живо.

Фрагментирането на уменията на 21. век не е ефективен педагогически похват. По-скоро придобиването на уменията на 21. век от учениците би следвало да бъде едно цялостно преживяване за тях, което би могло да се осъществи чрез системно планиране и осъществяване на преподаването, междупредметни връзки и проектно базирано обучение. Това е добра възможност за учителя да трансформира класната стая и да адаптира практиката си към ежедневието на днешните деца. В началото този процес изисква голяма доза вяра, усилия и творчество. Не след дълго обаче учителят, който упорито прилага тези принципи, с изненада вижда, че децата сами започват да търсят и създават мечтаната възпитателно-образователна среда: да мислят критично и да сравняват различни източници на информация; да се поставят на мястото на другия и да

търсят алтернативни гледни точки; да предлагат правила и начини за по-конструктивно общуване в класната стая; да развиват творческия си потенциал.

Какви са плюсовете на дигиталното образование?

- Материалите, заданията и цялата история на обучението са на едно място и лесно достъпни.

- Материалите за нови знания са там и учениците могат да ги слушат колкото пъти им е необходимо.

- Всеки учи със собствена скорост.

- Има множество инструменти за създаване на различни ресурси.

- Позволява учениците и учителите да експериментират повече на практика и бързо да получават обратна връзка. В един онлайн тест ученикът и учителят могат да видят резултати веднага, докато в училище това отнеме много повече време.

- Разполага с безкрайни ресурси, което прави полезна среда за обучение, за изследвания и проекти.

- Подобрява комуникацията родител – ученик – учител. Родителите сега са доста по-ангажирани в образованието на децата си (особено на по-малките ученици).

Да не говорим за развитие на дигиталните компетентности, които са изключително важни за бъдещето на децата. Интернет и технологиите са неизменна част от съвременния живот, въпреки че учениците не осъзнават колко полезен и мощен инструмент са.

Разбира се има и минуси:

- Учениците могат много лесно да бъдат разсеяни, при положение, че социалните мрежи са на един клик разстояние.

- Доста често учениците не използват камерите, което прави пропастта още по-голяма.

- Не всички ученици имат достъп до компютър и интернет.

- Все още много платформи не са подготвени за онлайн изпитване и така обучаемите имат достъп до всички отговори в Google.

- Много от учителите все още не са подготвени за дигитализация.

Дигиталното образование беше прието въпреки всичко поради разбираеми обстоятелствата, като това беше и неговият първи глобален тест. Учителите, които използваха правилните ресурси, успяха да задържат вниманието на учениците. Не всяко българско училище успя да приложи качествено дистанционно обучение, но ако погледнем на този период като на криза, можем да кажем, че кризата в образователната сфера беше по-добре управлявана в България, отколкото в много други страни, защото не направихме компромис. Напротив, в България се опитахме да въведем идеален модел на дистанционно преподаване, в реално време, с всевъзможни инструменти и платформи за учене.

Довереният партньор на учителите, издателство Клет България, роди идеята за програмата „Дигитален учител“, която се реализира заедно с утвърдените в дигиталното обучение специалисти от SoftUni. Интензивна програма напълно безплатна за учителите, онлайн обучение в подкрепа за работата в електронна среда, която гарантира възможност за по-атрактивен начин на преподаване, както и по-лесно справяне с евентуално ново преминаване към дистанционен учебен процес. Дигиталните компетенции са една от ключовите компетенции, дефинирани в „Европейската референтна рамка за ключови компетенции за учене през целия живот“.

Учителят е в центъра на образованието и технологиите, а те са създадени да му служат така, че да си върши по-ефективно работата и да прекарва по-пълноценно времето си с учениците. Освен това на учителя също трябва да му е интересно в класната стая, а не само на учениците. Образователната среда е изключително динамична. Най-бързият начин новата информация да достигне до нас са дигиталните устройства и

продукти, затова трябва да ги познаваме добре, да ги използваме с увереност и лекота, за да бъдем в крак с времето. Учителите трябва да си изградят критерии за качество на дигиталните технологии и да се научат как да ги използват безопасно и с мисъл за учениците си. Трябва да разширят уменията си за критично и уверено използване на технологиите в образователния процес. Разработване и провеждане на урока, използване и споделяне на онлайн съдържание, впитане на различни технологии и ресурси, които осигуряват динамика в часовете, без да нарушават гладкото им протичане. Последните месеци донесоха голяма трансформация на учебния процес. Учителите и учениците бяха изправени пред предизвикателствата на електронното обучение, без да имат възможност за плавна подготовка, което доведе до използване на многообразни технологични решения и материали, които не винаги бяха най-удачните и полезни за целта.

Могат да бъдат изведени следните дигитални умения и компетентности, необходими на учителя:

- Да познава и да използва с уебтърсачки/браузъри с цел намиране на адекватна, съвременна и достоверна информация, да открива източници и материали, които да използва за подготовката на учебни материали в реална, офлайн или във виртуална, онлайн, среда.
- Да умее да систематизира и организира материалите, които открива; да знае как да цитира и реферира източници от мрежата.
- Да познава и да умее да организира виртуални класни стаи, блогове и други социални платформи с цел обучение.
- Да познава и да умее да структурира адекватно различни педагогически методи за преподаване с различни жанрове за виртуална комуникация – пост, тест, анкета, чат/пост дискусия, задание и т.н.
- Да умее да структурира педагогическата си работа в текстови, аудио, видео и мултимедийни формати като мултимедийни презентации и др.
- Да разполага подходящи аргументи, източници и различни елементи, присъщи за съдържанието в мрежата – текст, снимки, аудио, видео, хипертекст, хипервръзки и т.н.
- Да познава и да използва различни начини и инструменти за запаметяване, запис, съхранение и разпространение на учебното съдържание във виртуална среда и чрез облачните технологии.
- Да познава начините за споделяне на учебното съдържание чрез различни платформи в онлайн среда.
- Да познава въздействието на вербално, невербално и визуално ниво върху ученическата аудитория.

Учителят, който е получил „инициация“ и се е интегрирал чрез обучение и практика за използване на виртуална педагогическа реторика, се превръща във виртуален учител, а поколението от ученици – неговата виртуална аудитория от ученици или виртуални ученици.

Използвана литература:

Христова, А. Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование. Доклад, Институт за оценка на образованието, София, 2020

Господинов, И. Българският учител вече е по-подготвен от редица свои европейски колеги за дигиталното обучение (Интервю) Екопому.bg, 2020

Николова, П. Дигиталното образование може да върви заедно с традиционното (Интервю) БНР, 2020

Иванова, С. Предимства и недостатъци на дигиталното образование (Статия) Teach My, 2021

Стоилкова, М. Начално образование в дигиталната епоха. Наръчник за учителя, Sofenet.bg, 2021

НЯКОИ АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА СЪТРУДНИЧЕСТВОТО МЕЖДУ УЧИТЕЛИ И РОДИТЕЛИ В ГРАД ПЛЕВЕН

Ерик Ал. Илиев
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Научен консултант: доц. дн Йосиф Нунев

SOME CURRENT PROBLEMS OF COOPERATION BETWEEN TEACHERS AND PARENTS IN THE CITY OF PLEVEN

Erik A. Iliev
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
Academic advisor: Assoc. Prof. Yosif Nunev, Dr.Habil.

Анотация: В доклада се описва как изглежда началното училище днес и как родителите влияят върху децата си. За целта се проведе анкетно изследване, което проучи мнението и нагласите на учителите в начален етап и влиянието на родителите върху децата им в начална училищна възраст.

Ключови думи: деца, ученици, родители, учители, влияние, начално училище

Abstract: The report describes what primary school looks like today and how parents influence their children. For the purpose of this report, a survey was conducted, which aimed to examine the opinion and attitudes of primary school teachers and the influence of parents on their children - children of primary school age.

Key words: children, students, parents, teachers, influence, primary school

Въведение

Семейството има огромно значение за децата в начална училищна възраст. То е елемент от обществото и като такъв често става обект на силен натиск отвън. Големите промени у нас са съпроводени с дълбоки изменения във всички български семейства. Променя се характерът, мястото и отношенията на семействата в обществото, отношенията между съпрузите, на родителите към децата и обратното.

В днешно време проблемите с лошата семейна среда стават все по-големи. Много семейства се разпадат или са в недобро съжителство. Причините и факторите за това могат да бъдат много и най-различни, сред които като най-популярни и разпространени могат да се определят икономическите, социалните и финансовите. От нестабилните, разпадащите се или разпадналите се семейства страдат най-много децата.

Във всяко българско семейство присъстват различни традиции, обичаи, ценности, правила и норми, които се предават от поколение на поколение. В някои от поколенията е възможно те да бъдат изменени или да отпаднат напълно. Българското семейство от своя страна се явява основен фактор и двигател за съществуването и просперитета на българското образование. От семейството зависят възпитанието, културата и етиката на подрастващите в него. Децата упражняват в училище това, което са усвоили в семейството, и комуникират с обществото така, както е прието в семейството. Погледът върху света и моделът на отношение с хората се абсорбират напълно от семейната среда. Семейството е основоположник на всички елементи, изграждащи личността на детето. За да има качествено и развиващо се образование в България, трябва да има и качествени семейства – или поне по-голямата част от тях да са качествени. Няма как образованието да просперира без участието на семейството и оказването на положително влияние върху децата, израстващи в него. Двете са много силно и взаимно свързани. Според Гергова включването на родителите в училищния живот „е един елемент от пъзела на

качественото образование“ (Гергова, 2018, с. 236). Според автора „образователно-възпитателното взаимодействие е стимулиращ фактор за успешното развитие на ученика“ (Гергова, 2018, с. 236).

За да опише значимостта на сътрудничеството между семейството и училището в начален етап, Траян Попкочев посочва: „Сътрудничеството на семейството и училището е социална необходимост, а също и за двете институции. Обществената необходимост най-общо е в това, че те са първите и основните институции, в които става социалното възпроизводство. В тях хората се изграждат като личности от най-ранна възраст, при това във време, което е най-благоприятното за индивидуално развитие. За двете институции сътрудничеството е значимо, доколкото дава възможност да допълват силните си страни във възпитанието и развитието на подрастващите и да неутрализират свои слабости, с което се получава синергетичен ефект, т.е. резултатът от взаимодействието между тях е повече от обикновена механична сума на (евентуално) отделните им постижения“ (Попкочев, 2011, с. 2-3).

Днес сътрудничеството между училище и семейство е сериозно разклатено. То се намира в тежка криза от няколко години насам. Сами можем да предположим, че началното училище няма как да функционира без устойчиво и надеждно сътрудничество между родители и училище. Попкочев определя няколко причини, поради които е налице сегашната ситуация в отношенията между училище и родители:

- икономически;
- поколенчески противоречия;
- постмодернизъм;
- институционална криза;
- гражданска криза;
- социално-икономическа криза.

В свое изследване, посветено на образованието на българските роми, Й. Нунев с основание съветва ромските родители: „да поддържат ежедневна връзка с учителите на своето дете/своите деца. Така те ще се превърнат в сътрудници и единомишленици с тях. Да ги информират своевременно за проблеми, които биха попречили на способността на детето/децата им да се учат. Да се консултират с тях по-често и да не забравят, че учителите имат по-добра подготовка от тях самите по отношение на обучението, възпитанието и социализацията на техните деца“ (Нунев, 2021, с. 273).

По отношение на сътрудничеството между родители и училище Сермяжко определя три типа родителски позиции:

- 1) Приемане на училището и готовност за сътрудничеството, подкрепа и участие в него;
- 2) Неутралност, пасивност и равнодушие;
- 3) Поставяне под съмнение на правилността на дейността на училището (конкретно такова или по принцип) и/или учителите, конфликти с учителите и нежелание за сътрудничество. (Сермяжко, Кулешова, 2003, с. 101)

За да се установи каква е обстановката в началните училища днес и как родителите влияят върху децата си, се проведе емпирично анкетно изследване, насочено в две направления – проучване отношението на родителите и проучване мнението на учителите. Изследваните училища се намират на територията на град Плевен. В следващите няколко страници синтезирано ще се изложат и анализират събраните данни от изследването.

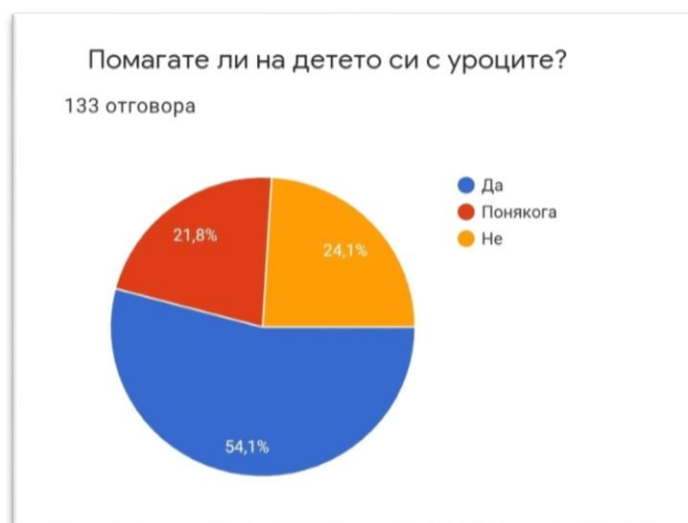
Анкетно проучване на родителите

Представеното анкетно проучване в този материал е част от по-голямо изследване. С него се цели да се получи реална информация относно влиянието на родителите върху собствените си деца и дейността на родителите в училищния живот.

Резултатите от анкетата сочат, че българският родител помага на детето си с уроците (диаграма 1). Това може да се дължи на факта, че всяко дете има различни начини на възприемане и усвояване на учебния материал, както и различно време, за което да бъде възприет същия. В начален етап помощта от родителите на детето е често срещано явление.

От педагогическа гледна точка смятам, че вмешателството на родителя в учебния процес не прави добра услуга на детето. Оказването на помощ трябва да бъде частично, а не системно и цялостно. Родителят помага на детето си за справянето с учебния материал, като с течение на времето то започва да свиква с помощта от близките и спира да се труди самостоятелно за неговото усвояване. По този начин опасността детето да изгуби интерес и желание за учене на учебния материал е много висока. Най-добрият начин на действие от страна родителите е да помагат частично и много рядко на децата си по време на учене. Учениците трябва да се оставят да мислят самостоятелно и при нужда да се насочат от родителя или учителя към новото знание.

Така всеки ученик ще усвои и запомни трайно заложените в учебния предмет знания.

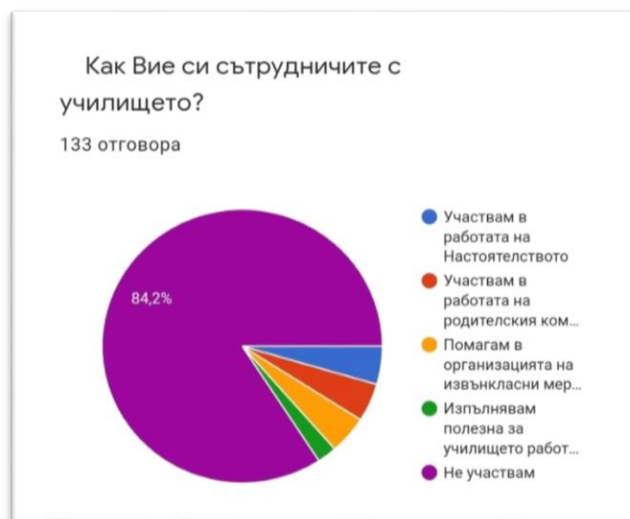

Диаграма 1

От много време насам се забелязва, че семействата днес не си сътрудничат с училищата и има сериозни трудности в комуникацията между двете институции – родители и училище. Това се потвърди и от изследването чрез втория въпрос от анкетата (диаграма 2). Резултатите показват, че голям процент от родителите са посочили „Не участвам” – цели 84,2% (112 души), което само по себе си говори, че много малка част от родителите си сътрудничат с училищата. Малка част от родителите (21 души) са посочили следните отговори:

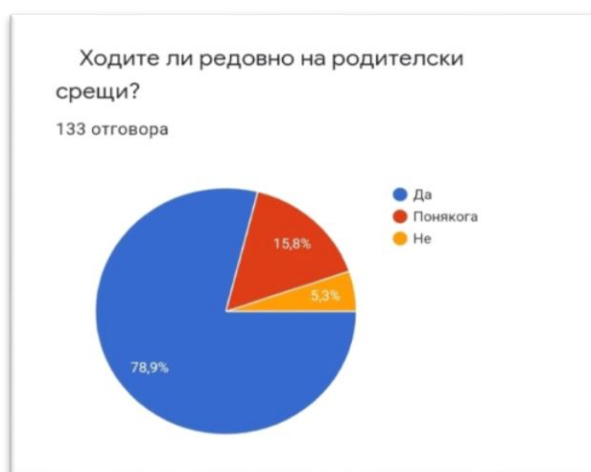
- „Участвам в работата на Настоятелството”. (11 души)
- „Участвам в работата на родителския комитет”. (5 души)
- „Помагам в организацията на извънкласни мероприятия”. (3 души)
- „Изпълнявам полезна за училището работа, ремонти, табла, приложения”. (2 души)

Важно условие, което може да подобри ефективността и качеството на обучението в началното училище, е сътрудничеството между него и родителите. Когато говорим за начален етап, силната и постоянна връзка между училището и родителите е много значима за децата. Според Р. Пенкова участието на семейството в празничната дейност на класа, която демонстрира по забавен начин постиженията на учениците, е фактор, повишаващ родителския интерес.“ Родителите са част от празника, а децата са част от решенията и постигнатия резултат. Учител, родители и ученици се забавляват, съпреживяват емоции и са част от екипа, в който взаимно си помагат.“ (Пенкова, 2020, с.134)

Диаграма 2

От изследването става още и ясно, че българските родители посещават редовно родителските срещи и силно се интересуват от ученическата дейност на децата си – следят забележките, отсъствията и оценките на детето си (диаграма 3). Родителският интерес към училищната дейност на децата е много висок. За всяко дете в начална училищна възраст е задължителна активната родителска заинтересованост и внимание.

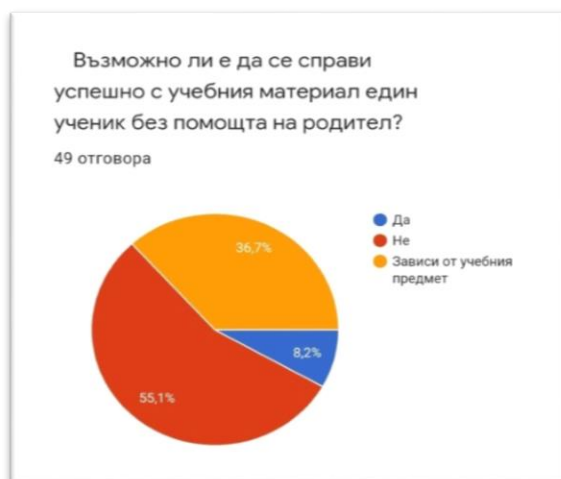
Диаграма 3

По този начин децата са прилежни и дисциплинирани в училище и постигат задоволителни резултати. Началното училище в никакъв случай не може да бъде успешно без родителска подкрепа и лоялна връзка с родителите.

В начален етап родителският интерес към училищната дейност на децата е много висок. Това е видно и от резултатите на анкетното изследване. Когато говорим за началното училище, следенето на дейността на учениците от родителите е много важна. Всеизвестен факт е, че повечето от учениците се опитват да прикриват слабите оценки, забележките и отсъствията от своите родители. Това се дължи основно на страха от наказание или забрани от родителите. В изследването се вижда, че почти всички родители наблюдават живота на децата си в училище.

Анкетно проучване на учителите

В представеното анкетно проучване основно се разчита на опита на педагогическите специалисти, на базата на който те посочват това, което са забелязали, открили и преживели през годините. Анкетното изследване има за цел да събере информация за учениците в начален етап и техните особености и потребности в наши дни, да се установи дали има сътрудничество между родителите и училищата и да се провери мнението на учителите относно това какво трябва да се промени в отношенията родители – училище.

Диаграма 4

Резултатите от диаграма 4 показват, че 55,1% (27 души) от педагогическите специалисти в начален етап на основна образователна степен смятат, че един ученик не може да се справи успешно с учебния материал без помощ от родителя. 36,7% (18 души) от учителите пък смятат, че това дали един ученик сам ще се справи с учебния материал „Зависи от учебния предмет”. Едва 8,2% (4 души) от анкетираните учители посочват, че учениците могат сами да се справят успешно с учебния материал без родителска помощ.

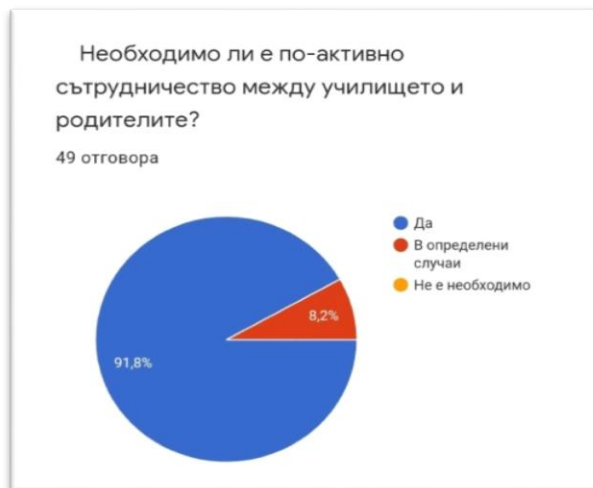
Изхождайки от резултатите, отразени в диаграма 4, можем да кажем, че повечето ученици в начален етап трудно могат да се справят с учебния материал успешно без оказване на помощ от родителите. Това се дължи на факта, че всяко дете има индивидуални възможности и потребности, като родителят подпомага процеса на усвояване на учебния материал. Друг фактор е, че не винаги времетраенето на учебния час по конкретен предмет стига за усвояване на учебния материал от всички ученици. Някои успяват, други – не.

По-голямата част от учениците са силни основно в няколко определени предмета, но в други изпитват повече трудности при усвояването на учебния материал. Това е строго индивидуално за всеки ученик. Един ученик може да е силен в областта на математиката, а слаб в областта на българския език или обратното и т.н. Точно тук

понякога се налага и родителската помощ, за да успее ученикът да усвои заложените знания, умения и отношения по съответния учебен предмет.

Освен посочените фактори, като друг такъв може да се изтъкнат и уменията на педагога при представянето на учебния материал по съответния предмет. От основно значение са методите, средствата, подходите и материалите, които се използват от учителя по време на уроците. Ако се преподава по посочения начин, повечето от децата не би следвало да изпитват големи трудности при ученето.

Когато става въпрос за началното училище, почти не може да се открие семейство, в което родителите не помагат на децата си с учебната дейност. Понякога дори се включват бабите и дядовците.

Диаграма 5

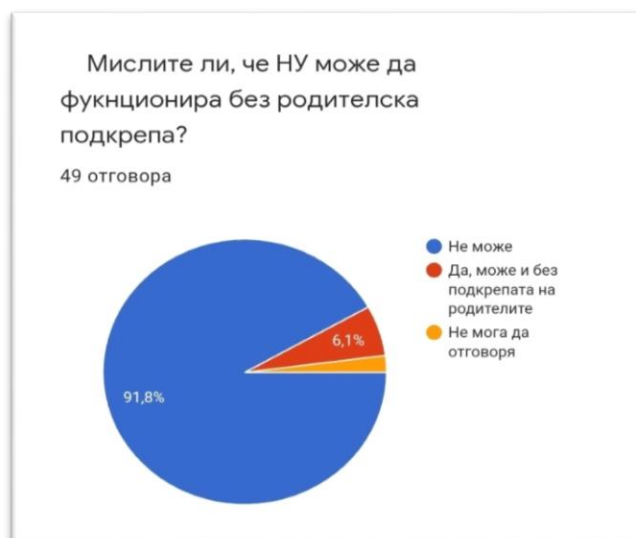
Резултатите, отразени в диаграма 5, представят учителското мнение относно необходимостта от по-активно сътрудничество между училището и родителите. На този въпрос цели 91,8% (45 души) от анкетираните учители са отговорили с категорично „Да”. Едва 8,2% (4 души) от учителите са посочили, че сътрудничеството между родители и училище е необходимо само „В определени случаи”. Нито един от учителите не е посочил отговор „Не е необходимо”.

Връзката между училище и родители, особено в начален етап, е от ключово значение за всяко дете. Това се вижда и от диаграмата, тъй като почти всички анкетирани учители са посочили отговор „Да”. Както и в предходните въпроси, така и тук учителите се позовават на техния педагогически опит.

Съдейки по получените отговори, учителите смятат, че е необходимо по-активно сътрудничество между училището и родителите. Това подкрепя мнението, че голяма част от родителите не поддържат близки и активни отношения с училището. Има още много какво да се желае, що се касае до връзката между училище и родители. Тя може да се подсили и укрепи чрез прилагането на подходящи политики и практики.

Интерес представляват и резултатите, отразени в диаграма 6, в отговор на въпроса „Мислите ли, че началното училище може да функционира без родителската подкрепа?”. Голям процент от учителите са посочили отговор „Не може” – 91,8% (45 души). 6,1% (3 души) от учителите са отговорили „Да, може и без подкрепата на родителите”. Само 2,1% (1 човек) от анкетираните учители посочват „Не мога да отговоря”. Съвсем разбираемо е, че началното училище не може да съществува без родителска подкрепа и това се забелязва в отговорите на въпроса. Ясен на всички хора факт е, че началното училище не може да функционира, когато няма родителска подкрепа. То няма как да изпълнява своите основни цели – да обучава и възпитава учениците без родителско участие, дори и

то да бъде малко. Това се дължи на нуждата от силна обвързаност между родители – деца – училище и огромната зависимост между тях.

Диаграма 6

Без родителска намеса нишката по цялата верига се губи и не се постига дори и минимален ефект от образователно-възпитателния процес. Учениците не спазват дисциплината в часовете, няма насърчаване от родителите да се ходи на училище (следователно децата нямат нужната мотивация да ходят на училище) и най-важното – при възникване на някакъв проблем с ученик, от каквото и естество да бъде той, не би било възможно да се реши при липсата на активна и надеждна връзка между родители и училище. Още повече, че когато е налична такава връзка, вероятността от появата на какъвто и да било проблем, би била много ниска, граничеща с нулева, а когато възникне такава ситуация – ще се разреши бързо и ефективно.

Моята препоръка към учителите е да поддържат активни и пълноценни контакти с родителите на децата, защото само по този начин ще се постигне благоприятна учебна среда, като така ще се запази и средата на учениците в училище.

Изводи и препоръки

1. Изводи и препоръки към дейността на родителите

- Родителите трябва да оставят децата си да бъдат самостоятелни при извършване на учебна дейност вкъщи и при изпълнение на домашна работа.
- Родителите трябва да бъдат по-толерантни както към децата си, така и към учителите и тяхното дело.
- Родителите трябва по-активно да си сътрудничат с училищата, в които се обучават децата им.
- От анкетното проучване се установи, че българският родител днес е отговорен към децата си – посещава редовно родителските срещи и следи бележките, оценките и отсъствията на децата си.
- Чрез проучването бе установено, че голяма част от анкетираните родители са със средно образование, което говори, че и повечето български семейства са съставени от родители със средно образование.
- Към изследването в пъти по-голям интерес са проявили жените, отколкото мъжете.

- От анкетата се забелязва, че повечето ученици не ходят на допълнителни уроци, което свидетелства, че българските родители изпитват или финансови затруднения, или просто не желаят децата им да посещават допълнителни уроци.
- Почти всички анкетираните родители са казали, че за тях дисциплината в училище е най-важна, което ни дава ясна представа, че за родителите днес дисциплината в училище все още стои на приоритетно място.
- Половината от анкетираните родители са убедени напълно, че децата им имат подходяща приятелска среда.
- Родителите са посочили, че най-трудни за децата им се оказват предметите „Математика” и „Чужд език”.

2. Изводи и препоръки към работата на учителите

- Учителите трябва сериозно да работят за въвеждането на ефективни и даващи резултати мерки и инициативи, чрез които да се привлече по-голямо родителско внимание и присъствие, тъй като от анкетното проучване се вижда, че много малка част от родителите вземат участие в училищния живот.
- Всички анкетираните учители са на мнение, че е необходимо по-активно сътрудничество между училището и родителите.
- Според анкетираните учители, учениците в начална училищна възраст не могат сами успешно да се справят с учебния материал. Те прибегват до помощ от родителите си. Не всички родители обаче имат възможността и желанието да помагат на собствените си деца, особено родители с маргинални характеристики. В това отношение Й. Нунев съветва учителите за „Приоритетна работа с родители от маргинализирани общности с цел повишаване на тяхната чувствителност към образователните проблеми на собствените деца и проучването им към по-отговорно родителство” (Нунев, 2020, с. 336).
- Учителите трябва да запознаят родителите с правата и задълженията на Родителския съвет, тъй като от резултатите се забелязва, че те нямат представа за тях.
- Анкетираните учители смятат, че началното училище не може да функционира без родителска подкрепа.
- Анкетираните учители смятат, че влиянието на родителите върху децата си относно мнението и нагласите им към училище е позитивно.
- 90% от анкетираните учители смятат, че няма нужда от промяна в отношенията родители - училище. Петима от тях са посочили отговори, с които конкретизират какво желаят да се подобри в комуникацията между родители, учители и училище.

Използвана литература:

Гергова, Хр. Интеркултурна комуникация между учители, ученици и родители като партньори с обща мисия в началното училище, сборник с доклади от Международна научна конференция на тема „Педагогическа комуникация: НАСТОЯЩЕ И БЪДЕЩЕ“. Рецензенти: проф. дфн Иванка Мавродиева, проф. д-р Янка Тоцева. Научен редактор: доц. д-р Калина Йочева. Изд. "Фабер", София, 2018, ISBN: 978-619-00-0712-8, с. 234-243

Нунев, Й. Българските роми и образованието – минало, настояще, бъдеще. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”, 2021

Нунев, Й. Мониторинг на процесите на приобщаване и образователна интеграция и модели за десегрегация на ромското образование. Пловдив: Астарта, 2020

Пенкова, Р. Театралнопедагогическото взаимодействие като основа на анимативния подход в образователния процес по български език и литература в началното училище, Астарта, 2020

Попкочев, Тр. Личностно развитие на учениците в съвременното общество, Благоевград: УИ „Неофит Рилски”, 2011

Сермяжко, Е.И., Кулешова, А.А. Семья и личность, Могильов: МГУ, 2003

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

**УЧИТЕЛЯТ И ДИГИТАЛНАТА
ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА**

THEMATIC AREA

**THE TEACHER AND THE DIGITAL
EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

ПРОУЧВАНЕ УДОВЛЕТВОРЕНОСТТА НА УЧИТЕЛИТЕ ОТ ПРОВЕЖДАНЕТО НА ОБУЧЕНИЕ ПО МУЗИКА В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА (В ДИСТАНЦИОННА ФОРМА) В ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Доц. д-р Пенка И. Марчева
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

STUDYING TEACHERS' SATISFACTION WITH CONDUCTING MUSIC EDUCATION IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT (DISTANCE FORM) IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Assoc. Prof. Penka I. Marcheva, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: В доклада са представени резултатите от проучване, отнасящо се до удовлетвореността от провеждането на образователен процес по музика в електронна среда (в дистанционна форма) на учители, преподаващи в общообразователни училища. Направен е анализ по отношение на видовете средства за комуникация с учениците, използвани от педагозите, както и спецификата на използваната електронна среда за провеждане на обучение по музика. Проследено е мнението на учителите, относно степента на интензивност на музикалнообразователен процес в електронна среда (с отдалечен достъп) и в присъствена форма. Отчетени са както положителните, така и отрицателните тенденции в провеждането на обучение в такава форма. Поставен е фокус и върху основните препятствия при реализация на музикалнообразователен процес в електронна среда с отдалечен достъп.

Ключови думи: музикално обучение, електронна среда, учители в общообразователно училище

Abstract: The report presents the results of a survey related to the satisfaction of conducting a music educational process in an electronic environment (distance form) by teachers in general education schools. The types of means of communication with students used by pedagogues, as well as the specifics of the electronic environment used for conducting music education have been analysed. Teachers' views on the degree of intensity of the music education process in an electronic environment (with remote access) and in face-to-face form have been tracked. Both positive and negative trends in conducting classes in this form have been reported. The main obstacles in the implementation of the music education process in an electronic environment with remote access are also highlighted.

Key words: music educational process, electronic environment (distance form), teachers in general education schools

Увод

В последните две учебни години поради външни обстоятелства (пандемия от COVID-19) дистанционната форма на обучение в електронна среда се превърна в основна. Нейните положителни и отрицателни страни са във фокуса както на учители, така и на университетски преподаватели, институции, свързани със средното и висшето образование. Поставят се въпроси за техническата обезпеченост на образователния процес в електронна среда с отдалечен достъп, за неговата ефективност, както и за дигиталната компетентност на учителите. Тя е дефинирана от А. Ferrari като „комплекс от знания, умения, отношения (в който се включват способности, стратегии, ценности информираност), необходими при използването на ИКТ (информационните и комуникационни технологии – бел. е моя) и цифрови медии за изпълнение на задачи, решаване на проблеми, общуване, управление на информация, сътрудничество, създаване и споделяне на съдържание, ефективно, критично, автономно, гъвкаво и етично изграждане

на знания, необходими за работа, свободно време, учене, социализация, консумация и овластяване“. (по Oliver McGarr, 2019) Това широко понятие за дигиталната компетентност на съвременния човек, респективно учителя, преподаващ музика, поставя различни въпроси: за нейната реализация в образователния процес, за качеството на този процес, за техническата му обезпеченост и др.

В доклада са представени резултатите от изследване на удовлетвореността на учителите от провеждането на обучение по музика в електронна среда (с отдалечен достъп) в общообразователното училище. То е проведено през месец май на 2021 г.

Теоретични аспекти на разглежданата проблематика

Освен цитираното в увода понятие за същността на дигиталната компетентност, от съществено значение за настоящата публикация е и понятието „електронна среда“. Неговото разглеждане е обект на проучване от редица автори. (Ст. Лазарова, Л. Лазаров, Р. Пейчева-Форсайт и др.) Понятията „електронна среда“, „виртуална среда“, „онлайн обучаваща среда“ се използват като тъждествени.

Цитирайки различни автори (Lukman end Krajnc 2012, Kuzu and Ceylan 2010), Ст. Лазарова и Л. Лазаров дефинират виртуалната среда като такава, представляваща и предоставяща „възможност за сътрудничество между участниците в курса, която включва обмен на идеи, мисли, знание и опит, както и планиране на дейности и резултати от научни изследвания“. (Лазарова, Лазаров, 2017, с.17)

Разглеждайки електронната среда като обучаваща, Лазарова и Лазаров определят нейните характеристики. Според тях „обучаващата среда се определя като място, където индивидите могат да използват учебните ресурси за изграждане на смислена информация. Една добре развита обучаваща среда дава възможност на студентите (учениците – бел. е моя) да учат чрез предоставените им учебни ресурси и комуникация с колеги и преподаватели. Свойства на обучаващата среда:

- обучаващата среда е планирано информационно пространство;
- обучаващата среда е социално пространство за учебни взаимодействия;
- информацията и социалните пространства в обучаващата среда трябва да бъдат специално представени, за да се осигури използването на мултимедийни елементи като текстове, снимки, 3D анимации;
- студентите играят активна роля в изграждането на обучаващата среда;
- обучаващата среда позволява използването едновременно на технологични и образователни подходи;
- обучаващата среда се проектира като версия на физическа среда“. (Лазарова, Лазаров, 2017, с.17)

Онлайн обучаващата среда се определя „като самостоятелна, педагогически осмислена и осигуряваща синхронна или асинхронна комуникация среда, в която учащи и обучаващи могат да участват в учебния процес по всяко време и навсякъде, без да се налага да бъдат физически заедно“. (Лазарова, Лазаров, 2017, с. 18)

В последните години ролята на ИКТ в образованието е тема за дебат както в педагогическото съсловие, така и в научните среди.

Според Д. Тупарова-Дурева и М. Касева „преимущества и негативите, които произтичат от информатизацията на учебната работа, възрастта, най-подходяща за начало на обучението, и още голям брой въпроси, възникващи у теоретиките и практиците педагози, са едни от най-обсъжданите и изследвани в съвременната психология, педагогика и дидактика.“ (Тупарова-Дурева, Касева, 2016, с. 323)

Позовавайки се на различни автори, Д. Тупарова-Дурева и М. Касева правят интересно обобщение на недостатъците на приложението на ИКТ в обучението, които имат психолого-педагогически характер. Например:

„– мнението, че ИТ (информационни технологии – бел. е моя) са единственото средство за решаване (прекаленото вторачване в ИТ като единствено средство за решаване) на всички проблеми в образованието. Както е известно, в съвременната наука не съществува панацея независимо от конкретиката на областта. Всеки сериозен и отговорен изследовател на проблематиката ясно подчертава, че приложението на ИТ, макар и изключително актуален, е само един от пътищата за повишаване ефективността на учебния процес.

– прекомерното използване на дигитални устройства води до пристрастяване, повишаване на нервната възбудимост, разстройства, губене на реална представа за действителност, проблем, поставен за обсъждане още в далечната 1983 г. от Ж.-К. Майар и М. Верт „Компютърно поколение“, цитирано по Е. Машбиц (Mashbits, 1988)“ (Тупарова-Дурева, Касева, 2016, с. 323)

Учители, както и родители отчитат обедняване на лексикалния запас на учениците в следствие на интензивно и непрекъснато виртуално общуване. Комуникацията между учител и ученик, между конкретно дете и неговите връстници притежава социализираща роля, подпомага изграждането на ефективни норми на поведение.

В контекста на идеята за съществената роля на ИКТ в съвременното обучение и превръщането им при определени обстоятелства в единствена възможност за неговата реализация е важно да се подчертае, че премереното и ефективното им прилагане повишава интереса и мотивацията на учениците, осигурява широк спектър от познавателни ресурси. Следователно, използването на ИКТ в образователния процес, респективно този по музика, предполага сериозна подготовка от страна на педагозите и наличие на специфични компетентности, развитието на които изисква инвестиране на време и усилия.

По тази причина основни акценти в представеното изследване са удовлетвореността на учителите от провеждането на музикалнообразователен процес в електронна среда с отдалечен достъп, основните препятствия при неговата реализация, всекидневната продължителност на подготовката на педагогическите специалисти, инструментите за комуникация с учениците и др.

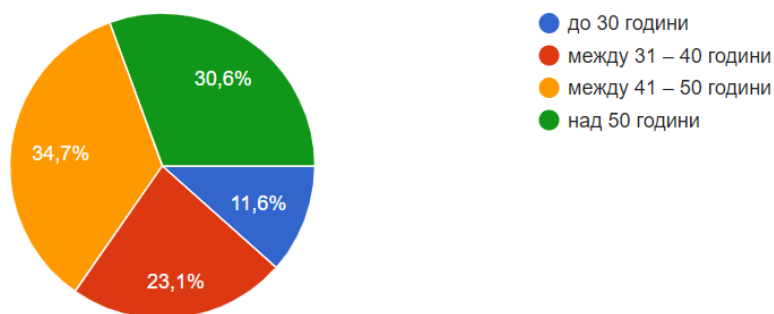
Параметри на изследването

Основен инструмент на изследване е нестандартизирана анкета, съдържаща 13 въпроса. От тях осем са със затворени отговори. В останалата част от въпросите са предоставени възможности за кратки отворени отговори.

В изследването са взели участие 147 учители, преподаващи музика в общообразователното училище. Педагогическият им професионален статус е проследен по отношение на възраст, пол, стаж, образователен етап, в който се работи. Въпросите, свързани с характеристиките на изследователската извадка, са включени в последната част на анкетата.

Анализ на резултатите от проведеното изследване

Анализирането на резултатите от анкетата започва с възрастовите характеристики на педагогическите специалисти, преподаващи музика в общообразователното училище, които се виждат от следващата диаграма.

Диаграма 1. Възраст на анкетираните

Резултатите показват, че се наблюдава тенденция към снижаване възрастта на педагогическите кадри, преподаващи музика в училище. Повече от 1/3 от учителите са на възраст до 40 години. Все още е нисък процентът на младите учители, които са едва 11,6%. Диаграмата показва, че остава висок процентът на педагозите над 50-годишна и предпенсионна възраст.

Феминизацията е факт, който е потвърден и от конкретните данни на изследването - 89,1% от учителите, преподаващи музика в училище, са жени и само 10,9% са мъже.

По отношение на професионалния им профил, резултатите показват, че 35% от анкетираните са учители по музика (специалисти), 57,3% са начални учители, преподаващи музика, 6,3% са педагози, които допълват хорариума си с часове по музика. В изследването са се включили и зам. директор с преподавателска заетост, както и експерт от РУО, наблюдаващ процеса.

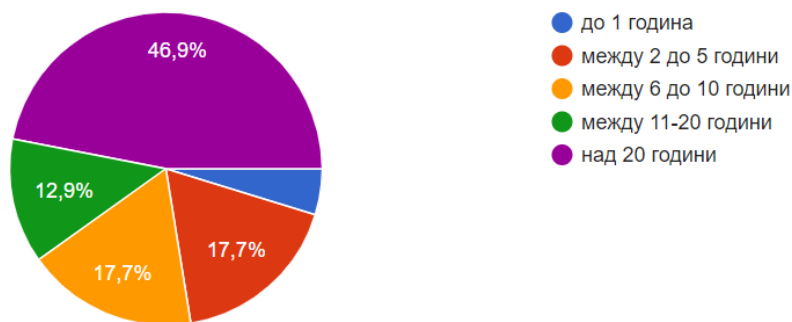
Чрез следващата диаграма се онагледява характеристиката на анкетираната извадка учители, преподаващи музика, относно образователния етап, в който работят.

Диаграма 2. Образователен етап, в който работят анкетираните

От диаграмата се вижда, че почти 2/3 от учителите работят в начален етап (1.- 4. клас), преподавайки и/само музика, 1/4 в прогимназиален (5.-7. клас) и приблизително около 5 % в гимназиален (от 8 клас нагоре).

Чрез следващата фигура са представени данни за стажа на анкетираните. На тази основа може да се обобщи, че половината от тях практикуват професията повече от 20 години, а останалата половина под тази граница.

Диаграма 3. Педагогически стаж на анкетираните

В обобщение на представената информация, профилът на учителите по музика в общообразователното училище, участващи в анкетата, изведен на основата на най-голям брой отговори по зададените критерии, е следният:

- ✓ жени
- ✓ водещ възрастов диапазон: 41-50 години
- ✓ педагогически стаж: над 20 години
- ✓ преобладаващо работещи в начален образователен етап

Анкетата за удовлетвореността на учителите от провеждането на обучение по музика в електронна среда в общообразователното училище има за цел проучване на видовете средства, използвани в комуникация с учениците, електронната среда, в която се провежда обучението, степента на интензивност на музикалнообразователния процес в присъствена форма и с отдалечен достъп, основните препятствия при реализацията му в дистанционна форма.

На въпроса „Какви средства за комуникация с Вашите ученици използвате“ учители отговарят по следния начин:

- ✓ 74,3% използват Teams;
- ✓ 13,6% имат предпочитание към Zoom;
- ✓ останалите 13,1% – Viber, e-mail и др.

Анализът на отговорите на въпроса, свързан с електронната среда, в която се провежда обучението по музика през изминалите месеци, показва, че за 74,3% от учителите предпочитана такава е Teams. 13,6% работят със Zoom, а останалите 12,1% използват Google Classroom, Meet, Shkolo.bg

Прави впечатление, че платформите Teams и Zoom се използват от най-голям брой учители и като средство за общуване с учениците, и като среда за провеждане на обучение.

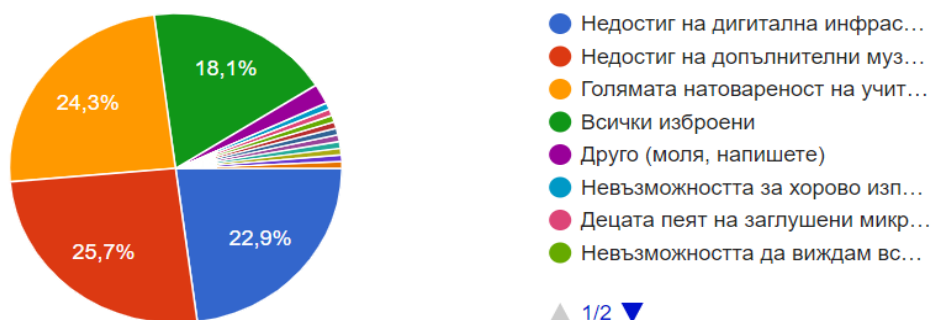
Чрез следващата диаграма са конкретизирани отговорите на педагозите, преподаващи музика в училище, по отношение степента на интензивност на образователния процес в присъствена форма на обучение и в електронна среда с отдалечен достъп.

Диаграма 4. Степен на интензивност на обучението по музика

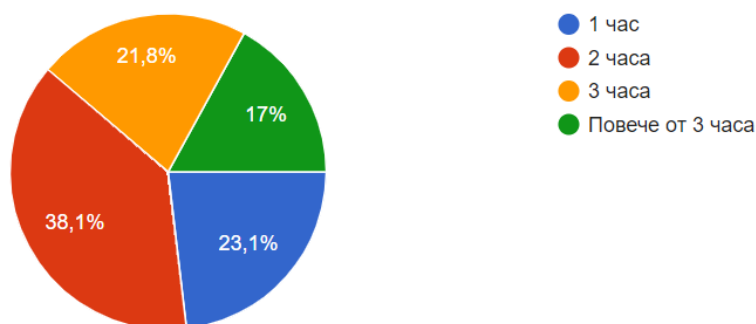
От анализиранияте резултати се вижда, че според 63,3% от учителите най-висок е този, отнасящ се до интензивността на присъственото обучение. Само 8,8% от тях твърдят, че музикалното обучение в електронна среда с отдалечен достъп е по-интензивно от това в присъствена форма. Повече от $\frac{1}{4}$ от тях твърдят, че тя е еднаква. Тук логично може да бъде зададен въпросът: щом според по-голяма част от учителите интензивността на дистанционната форма на обучение не е такава, както в присъствената, какви са проблемите при реализацията?

Основен акцент в анкетата е въпросът, свързан с препятствия при реализация на музикалнообразователен процес в електронна среда в дистанционна форма. 22,9% от учителите смятат, че това е недостигът на дигитална инфраструктура (компютри, интернет връзка, периферия). За повече от $\frac{1}{4}$ (25,7%) препятствие е недостигът на допълнителни качествени музикалнообразователни ресурси. Приблизително същият процент от учителите (24,3%) смятат, че това е голямата натовареност на учителя, свързана с подготовката на учебните часове за следващия ден. 18,1% мислят, че препятствията са повече и избират отговора „всички изброени“. Останалите 9% посочват като препятствия такива, които се отнасят до спецификата на музикалнообразователния процес: невъзможността за хорово изпълнение, учениците пеят с намален звуков сигнал, което е проблем за чуваемостта, а от там за интонационната чистота, както и ансамбловостта на изпълнението. За част от учителите проблеми са невъзможността да виждат всички обучаеми едновременно, липсата на жив контакт с тях, дигитална компетентност на някои учители, невъзможността за синхронно изпълнение. Анализиранияте резултати относно препятствията при реализация на обучението по музика в онлайн среда с отдалечен достъп е онагледен чрез диаграмата, която следва.

Диаграма 5. Препятствия при реализация на обучението по музика в онлайн среда

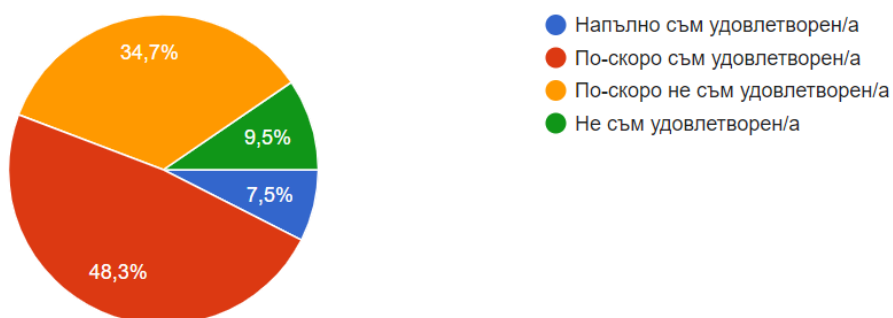
Резултатите от отговорите на въпросите, свързани с препятствията при реализация на музикално обучение в онлайн среда и степента на интензивността му, показват противоречие. От една страна, почти $\frac{1}{4}$ от учителите твърдят, че основен проблем е натовареността им. От друга, че интензивността на музикалнообразователния процес в електронна среда не е по-голяма от тази в присъствена форма. Следователно тази натовареност е свързана с инвестицията на време в предварителната подготовка за учебния процес, което е видимо от следващата диаграма:

Диаграма 6. Времеви измерения за предварителна подготовка на учебния процес по музика от учителите

Данните показват, че само 23,1% от учителите успяват да подготвят учебните си материали за един час на ден. Всички останали влагат повече от своето време. От една страна, това може да се обясни с липсата на качествени учебни ресурси, а от друга, с нивото на дигиталните компетентности на педагозите, преподаващи музика.

Въпросът относно удовлетвореността на учителите от проведения образователен процес по музика в електронна среда (в дистанционна форма) съдържа основния акцент на анкетата. Резултатите показват, че отговорите на педагозите не са категорични, а са позиционирани около мненията „по-скоро съм удовлетворен/а“ (48,3%) и „по-скоро не съм удовлетворен/а“ (34,7%). От следващата диаграма може да се види, че категоричните отговори в отношението „напълно съм удовлетворен/а - не съм удовлетворен/а“ са сумарно 17%.

Диаграма 7. Удовлетвореност на учителите от обучението по музика в електронна среда (с отдалечен достъп)

Анализът на получените от изследването резултати показва, че учителите по музика не изразяват категорични мнения, относно проведения учебен процес по музика в електронна среда (с отдалечен достъп) в общообразователното училище.

Изводи

1. Платформите Teams и Zoom се използват от най-голям брой учители и като средство за общуване с учениците, и като среда за провеждане на музикално обучение в общообразователното училище.

2. Интензивността на присъствена форма на образователния процес по музика е по-голяма от тази в електронна среда с отдалечен достъп.

3. Времето, инвестирано по отношение на предварителната подготовка на педагога за преподаване в електронна среда, повишава натовареността на учителите.

4. Налице са редица препятствия при реализацията музикалнообразователния процес в онлайн среда като: недостиг на дигитална инфраструктура, недостатъчно количество на учебни ресурси, невъзможност за хорово изпълнение и др.

5. Липсват категорични отговори, относно удовлетвореността на учителите от тази форма на обучение по музика в училище, което показва, че тя се възприема като алтернатива при определени обстоятелства, но не притежава качествата на реалния учебен процес.

Заклучение

От анализиранияте резултати в проведеното изследване и направените изводи **в заключение** може да се каже, че тази форма на музикално училищно образование има своето място в педагогическата практика, но тя не е „панацея“. По тази причина тя **не може** да бъде разглеждана като заместител на обучението по музика в реално време и присъствена форма, а само като алтернатива при конкретни условия.

Използвана литература

Господинов, Б. Научното педагогическо изследване – методологически, технологични и методически аспекти. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016

Лазарова, С., Л. Лазаров. Педагогика на XXI век. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2017

Тупарова-Дурева, Д., М. Касева. Информационните технологии в началните класове – състояние и перспективи. – Педагогика, Година LXXXVIII, Книжка 3, 2016, с. 320-336

Пейчева-Форсайт, Р. ЗА КАЧЕСТВОТО НА ЕЛЕКТРОННОТО ОБУЧЕНИЕ. Достъпно на:

http://nis-su.eu/Documents/Papers/Peytcheva-Forsyth_Statia.pdf

Национална програма „Информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в системата на предучилищното и училищното образование, <https://www.mon.bg/bg/100743>

Dado, E. and Beheshti, R. Digital Learning Environments for Joint Master in Science Programmes in Building and Construction in Europe: Experimenting with Tools and Technologies. – Proceedings of world academy of science, engineering and technology, volume 37, january 2009, 2009, p.440–447. Retrieved from: <https://publications.waset.org/9848/digital-learning-environments-for-joint-master-in-science-programmes-in-building-and-construction-in-europe-experimenting-with-tools-and-technologies>

Ferrari, A. DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe.

Luxembourg: Publications Office of the European Union (PDF) Digital Competence in Teacher Education. (2012) Available from: https://www.researchgate.net/publication/331487411_Digital_Competence_in_Teacher_Education [accessed Jun 25 2021]

McGarr, O. et al. Digital Competence in Teacher Education, 2019,

https://www.researchgate.net/publication/331487411_Digital_Competence_in_Teacher_Education [accessed Jun 25 2021]

Начало

ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ В ПОМОЩ НА СЪВРЕМЕННОТО МУЗИКАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

Гл. ас. д-р Венцислав Р. Петров
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN SUPPORT OF MODERN MUSIC EDUCATION

Senior Assist. Prof. Ventsislav R. Petrov, PhD
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: Съчетаването на информационните и комуникационни технологии в съвременното музикално образование обогатяват и разнообразяват учебния процес на всички нива в образователната дейност. Новите технологии спомагат работата на учителя и предлагат достъп до голямо разнообразие от информация.

Ключови думи: информационни и комуникационни технологии, музика, музикално образование

Abstract: The combination of information and communication technologies in modern music education enriches and diversifies the learning process at all levels in the educational activity. New technologies help the teacher's work and offer access to a wide variety of information.

Key words: information and communication technologies, music, music education

Съвременното общество в условията на социокултурни трансформации и глобална информатизация налага фундаментално нови изисквания за качеството на образование като цяло и по-специално за обучението на учителите. Необходим е специалист с високо ниво на развитие на интелектуален и творчески потенциал, с научна култура на мислене, с установена компетентност в областта на информационните и комуникационните технологии. Разгърнатата информатизация и компютъризация на учебния процес принуждава съвременния учител да бъде готов да използва информационни и компютърни технологии в преподаването на своя предмет. Информационните технологии съчетават в себе си възможности на различни средства за визуализация, устройства за обучение, технически средства за контрол и оценка на резултатите от образователните дейности. Съвременните технологии се използват все повече във всички етапи на учебния процес и на всички нива на познавателна дейност. В условията на глобална информатизация бързото развитие и използване на ИКТ не само отваря нови възможности, но и поставя много предизвикателства пред световната общност. Въз основа на тази технологична революция се създават нови начини за представяне и предаване на знания, които комбинират в себе си цифрово, текстово, графично, видео, реч и музика.

Формата на образование се променя необратимо на всички етапи – от предучилищното образование до висшето образование. Тъй като техническите средства присъстват в ежедневието на съвременните деца, това по естествен начин води до включване на нови технологии в музикалното им възпитание и образование. „Комбинацията от традиционни методи на преподаване и съвременни информационни технологии може да помогне на музикалния педагог в тази задача. За формирането и развитието на устойчив познавателен интерес при учениците педагогът има задача: да направи образователната музикална дейност интересна, богата и забавна, т.е. материалът трябва да съдържа елементи на необичайно, изненадващо, неочаквано, възбуждащо

интереса на учениците към образователния процес.“ (Петров, 2019, с. 122) Според Ц. Коловска „извършващите се промени в тази насока в музикалното възпитание са активизиращи, свързани както с работещи в практиката музикалнообразователни модели с разбиране и готовност за тяхното модернизиране, така и с приложението на нови, каквито са разработката на електронни учебници и методически материали, създаване на компютърни обучаващи системи, използване на средства за разработка на мултимедийни продукти.“ (Коловска, 2012, с. 98).

В съвременното общество нараства ролята на изкуството като средство за духовна комуникация между хората. Обучението по музика в общообразователното училище е изправено пред сложната задача да създава интерес и положителна нагласа към световната музикална култура чрез ефективни и адекватни педагогически въздействия и съвременни интерактивни методи. В този смисъл все по-актуален става проблемът за осъзнатото и целенасочено участие на учениците в процеса на обучение, както и за формиране на креативното им отношение към учебната работа и света, който ги заобикаля. Съвременният български учител по музика ежедневно се сблъсква с много противоречия. Учебната програма го е натоварила с непосилната задача да формира естетически вкус и критерии в ограничен до минимум брой часове и в среда, която negliжира и подценява труда му. „Технологизацията на съвременното общество променя изискванията към професионалната реализация на личността. Необходимостта от включване на компетентностния подход в образованието е продиктувана от промените, към които то трябва да се адаптира, за да отговори на тези очаквания“. (Марчева, 2020, с. 73). Динамичните процеси в съвременното музикално изкуство и променените нагласи и интереси на учениците и обществото също подлагат професионализма му на изпитание. От друга страна, съвременната образователна парадигма изисква от педагозите непрекъснато да разширяват обхвата на своята компетентност чрез ползването на разнообразни и интерактивни методи, които мотивират, амбицират и ентусиазират учениците им. „Тя съчетава традиционните ценности с иновативните идеи.“ (Гергова, 2020, с. 143). В този смисъл една от ключовите компетентности на съвременния учител е владееенето на дигитални технологии и ползването им в обучението.

Технологиите са навсякъде, те са част от живота ни и най-естественото нещо е да бъдат интегрирани в обучението на децата. Дигиталните умения на музикалния педагог и възможностите му за създаване на интерактивна среда като средство за изграждане на трайни знания и умения у учениците, както и да поддържа интереса им към обучението, е най-сериозното предизвикателство пред педагогическата практика на XXI век. Изборът не е случаен и се мотивира със следните аргументи:

1. Съвременните деца харесват и ползват компютърни технологии;
2. Големите ученици са натоварени с теоретични знания за сметка на практическите занимания, което води до загуба на интерес и активност в часовете по музика;
3. Компютърните програми за създаване на ресурси, приложими в обучението по музика, са достъпни и популярни в интернет;
4. Новите учебни програми по музика акцентират върху ключови компетентности на ученика, между които е придобиване на дигитални умения, които учителят няма как да формира, ако сам не притежава:
  - ✓ Използване на дигитална звуковъзпроизвеждаща техника;
  - ✓ Търсене, събиране, обработване на информация, в т.ч. и музикална, използвайки съвременните информационни технологии и интернет ресурси;
  - ✓ Използване софтуер за запис и възпроизвеждане на музика;

- ✓ Познаване и ползване на програми за възпроизвеждане на караоке.

Когато говорим за развитие на дигиталните компетентности, трябва да имаме предвид, че те винаги се осъществява в две посоки – от една страна, учителят трябва непрекъснато да повишава своите умения, за да е полезен и интересен за учениците си, а, от друга страна, учениците проявяват интерес към това сами да работят с компютърни програми, които не са обект на обучението по информатика и информационни технологии.

Необходимостта от използване на ИКТ в образователния процес е продиктувана от самия живот: ние живеем в технологично пространство както в училище, в университета, така и у дома.

Учебната програма предвижда един или два учебни часа по музика на седмица, което не е достатъчно, за да формира разнообразна хармонична личност. В тази връзка възниква проблемът с увеличаване на интензивността на урока, неговата наситеност, повишаване на познавателния интерес и качеството на преподаване. Един от начините за решаване на този проблем могат да бъдат съвременните информационни технологии, които правят възможно:

- увеличаване на интереса към предмета, правейки учебния процес по-вълнуващ и запомнящ се;
- поставяне в центъра на обучението самия ученик;
- разширяване на възможностите за плодотворна съвместна работа на ученици и учители, което влияе положително на емоционалната атмосфера в часа;
- увеличаване на количеството информация, съобщена на ученика в урока;
- осигуряване на оптимално музикално развитие на учениците;
- разширяване на кръгозора на учениците, мотивира ги да търсят информация сами;
- да се засили организацията на процеса на познавателна дейност на ученика;
- за засилване на умствената дейност на учениците.

Учителят трябва да има за цел да формира образователна и познавателна компетентност у учениците чрез използването на информационни и комуникационни технологии. Постигането на очакваните резултати предполага решаването на следните задачи:

- Създаване на педагогически условия за формиране на образователна и познавателна компетентност у учениците;
- Организиране на изследователска и самостоятелна работа на учениците за развитие на творческите способности и включването им в активен познавателен процес;
- Подобряване на текущите резултати и качество на знанията.

При провеждането на уроци по музика в училище се използват редица дигитални ресурси:

1. Видео ресурси: фрагменти от опери, балети, мюзикъл, музикални филми, концерти на класическа и популярна музика; фрагменти от игрални филми и документални филми за живота и творчеството на композиторите. Представянето на музика във видео формат е гарантиран емоционален тон в класната стая, ентусиазъм, потапяне в материала.
2. Анимация: фрагменти от анимация, които по игрив начин обясняват на учениците основните положения на образователна тема.
3. Синтезирани визуални изображения: портрети на композитори, изпълнители и изпълнителски групи, изпълняващи произведения на световната класическа музика, народна музика, съвременни композиции; тематични рисунки, нотна грамотност, фрагменти от ръкописи на музикални произведения; репродукции на произведения на изобразителното изкуство (живопис, изкуства и занаяти, скулптура, архитектура, графика, иконопис и др.); материали от мемориалните

музеи на композитори и изпълнители, документални фотографии, конкретни художествени фотографии.

4. Текст, коментиращ различни явления на музикалната култура, обясняващ начините на дейност на учениците, насочени към овладяване на основните концепции на програмата на определен клас.
5. Записи на музикални произведения, както и песни, които дават възможност на учениците да участват в тяхното изпълнение в процеса на работа с цифров образователен ресурс.
6. Литературна гама: достъпни, изразителни информативни текстове, които разкриват съдържанието на фрагменти от музикални и художествени образи, предложени за възприемане; откъси от стихове, проза, в тон с музика; речник на ключови термини и понятия, съответстващи на дадена образователна тема, емоционален речник (словесни характеристики на музикално произведение); фрагменти от писма, мемоари, цитати и изявления на композитори, изпълнители, слушатели.
7. Интерактивни задачи за учениците: въпроси, диагностични тестове, проблемни ситуации, насочени към разбиране на учебния материал и изпълнение на функцията за наблюдение на успеха в развитието на музикалната култура на учениците.

Наред с дигиталните ресурси стигаме и до мощните електронни медии и информационни технологии (многобройните радио и телевизионни канали, глобалните мрежи за комуникация, множеството рекламни източници, мобилните телефони, разнообразието от аудио-видео възпроизвеждащи устройства и др.), които „заливат“ обществото с огромни потоци от музика с различна стилова определеност и технически параметри. Тази музикално-информационна експанзия създава сериозни противоречия с училищното музикално обучение и изисква търсене на нови подходи, средства и форми на поднасяне на учебното съдържание, конкурентни на пъстротата и привлекателността на заобикалящата ни интонационна среда при балансиране на учебното съдържание и личните предпочитания на учениците, формиращи се основно извън училището.

Съвременните компютърни технологии създават неограничени във времето и пространството нови уникални възможности за реализиране на образователните цели от позициите и потребностите на съвременното информационно общество. Те позволяват представяната визуална и звукова информация да бъде качествена, ефективна, заинтригуваща и динамична. Познаването и умелото прилагане на информационните технологии в обучението като цяло (и в частност на обучението по музика) променя характеристиките на образователната среда в съвременното българско училище и допринася за решаването на редица педагогически задачи.

Със своята многофункционалност информационните технологии са ефективно средство за подобряване на дейностите на учениците в и извън училище, за организиране на мониторинга и управлението на учебния процес, за разпространяване на научния и педагогически опит.

Използвана литература:

Атанасова, Н. Предизвикателството. Интерактивни методи на обучение. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012

Гергова, Х. Компетентностният подход в условията на началното ограмотяване на български език като втори език (ученици роми). – В: Актуални политики и практики в образованието (сборник с доклади от научно-практическа конференция), Плевен, 2020

Коловска, Ц. Възможности за приложение на информационните и комуникационните технологии в обучението по музика. – Международно научно on-line списание НАУКА и ТЕХНОЛОГИИ. Изд. Съюз на учените - Стара Загора, Vol. II; No 8, 2012

Марчева, П. Специфика на компетентностния подход при структуриране на учебните програми по музика в начален етап на основна степен на образование. – В: Актуални политики и практики в образованието (сборник с доклади от научно-практическа конференция), Плевен, 2020

Янкова, Я. Интерактивността в обучението по музика. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2016

Начало

ОБРАЗОВАНИЕ НА БЪДЕЩЕТО – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Преп. Кремена Л. Ангелова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен

EDUCATION OF THE FUTURE – TENDENCIES AND PROSPECTS

University Lecturer Kremena L. Angelova
College of Pedagogy - Pleven

Анотация: Настоящият доклад отправя поглед към бъдещото развитие на образованието, като систематизира и анализира различни гледни точки по въпроса в стремеж да улови предварително някои очертаващи се тенденции, задаващи генералната посока. Вниманието се концентрира не само върху експресните технологични и дигитални промени, настъпили форсмажорно, но и върху новите отношения, очаквания, принципи, роли в образователната парадигма.

Ключови думи: бъдеще на образованието, виртуална реалност, изкуствен интелект в образованието, Интернет на нещата, професия учител

Abstract: The present paper looks at the future of education by systematizing and analyzing different points of view on the issue in an effort to identify in advance some emerging tendencies setting the general direction. The attention is focused not only on the rapid technological and digital changes that have occurred under emergency circumstances, but also on the new attitudes, expectations, principles, roles in the educational paradigm.

Key words: future of education, virtual reality, AI in education, IoT, the teaching profession

Доскоро за образованието се говореше като за бавно променяща се и консервативна система. Много популярно беше и „остроумието“, чието авторство се е изгубило в годините, че ученици от 21^{ви} век се обучават от учители от 20^{ти} век с методи от 19^{ти} век. Днес подобни твърдения звучат, меко казано, необосновано. Динамичните процеси, форсирани от извънредните пандемични обстоятелства, показаха, че системата на образованието може да бъде гъвкава, адаптивна и адекватна на изискванията на съвремието. За няколко месеца се случиха трансформации, чието осъществяване би отнело години. Не би било пресилено да кажем, че ставаме свидетели на истинска революция в образованието – дигитална, социална, културна. И като след всяка революция (от къснолатинското *revolutio* „преобръщане, превъртане“), нещата няма как да останат същите. Успяхме да надникнем в бъдещето и да осъзнаем, че това, което доскоро ни плашеше, сега ни предложи решение, спасение в извънредна ситуация. Бъдещето на образованието се случи по-рано от очакваното и сега не ни остава нищо друго, освен да се „завърнем“ в него и да продължим нататък, вече по-уверени и спокойни пред предизвикателствата му.

Целта на настоящия доклад е да се опита да улови основни тенденции от бъдещото развитие на образованието, като теоретично систематизира и анализира разнообразни възгледи по въпроса, както и да очертае евентуалните перспективи за по-осезаема промяна през призмата на случилото се със света през изминалите две години. Фокусът не е насочен ексклузивно към дигитализацията и свръхтехнологизацията като логични детерминиращи фактори на бъдещата жизнена и образователна среда, а към една по-широка визия за промяна на съществуващите отношения, очаквания, подходи, оценки.

1. Времето и пространството стават по-относителни от теория на Айнщайн или Хокинг.

Класната стая на бъдещето ще се простира отвъд физическите си очертания, както и учебните часове ще продължават отвъд 45-минутните си формални ограничения. Ще се наложи и предефиниране на понятието „отсъства от час“. Независимо дали го осъзнава и приема или не, Поколение Z, родено със смарт устройство в ръка, носи училището навсякъде със себе си и винаги е в час. Форсмажорни обстоятелства, боледуване, пътувания – в прекрасния нов свят на бъдещето, това вече няма да са оправдания за отсъствие, също както формалното физическо пребиваване в класната стая няма да е достатъчно доказателство за присъствие. Очаква се като основни педагогически модели на работа да се наложат проектно-базираното обучение, обърнатата класна стая, персонализираното и смесеното обучение (Непцу, 2016). В посочената статия Кристиан Хени описва учениците на бъдещето така: „Те ще учат извън класните стаи, въоръжени с разнообразни устройства, насочвани от предпочетен от тях учител. Уменията им ще се оценяват не на хартия, а според практическото изпълнение на съответната задача.“. Ако отправната точка на образованието днес е компетентностният подход, то така очертаната по-горе посока е логичното продължение на линията в бъдеще.

2. Изкуственият интелект в сътрудничество с естествения.

След извънредната ситуация през 2020 г. осъзнахме, че технологиите могат да бъдат спасение, а не заплаха, когато се използват и управляват разумно и целенасочено. Изкуственият интелект се опитва да стъпи на училищна територия все по-смело и несъмнено това ще разкрие редица възможности в бъдеще. Една от формите на AI (Artificial Intelligence), вече изпробвани и в българското училище, са т.нар. чат ботове в помощ на учителя. Това са компютърни програми, които могат да разговарят с потребителя чрез текст, аудио, видео и други визуални елементи. Пренесени в класната стая, те могат да обучават, изпитват, провокират учениците с въпроси. „Учителят от бъдещето може да общува и играе с децата, докато интерактивно им преподава знания.“¹ Първият създаден за целите на образованието чат бот у нас вече е тестван с петокласници и резултатите са изцяло в положителна посока. Важно е да се подчертае, разбира се, че дигиталният „учител“ не изема функциите на реалния такъв, а е просто негов помощник и допълва работата му по един оригинален и атрактивен за съвременните деца начин. Като основен принос на AI в образователния процес се очертава възможността да персонализира обучението, да произвежда своевременно „умно“ съдържание в допълнение към урока, да улеснява обратната връзка с ученика (оценяване, тестване, пропуски), да анализира и запълва установените пропуски, да предоставя лесен обучителен достъп на деца със специални потребности (Plitnichenko, 2020). Трудно е да предвидим в каква посока ще продължи да се развива изкуственият интелект и къде точно ще намери по-трайно място в образователния процес, но със сигурност целта не би била да измести живия контакт с учителя и да подмени изначалното човешко общуване.

3. AR & VR (Augmented Reality & Virtual Reality): Добавената и Виртуалната реалност като още едни ракурси на познанието.

Когато през 1935 г. Стенли Уайнбаум написва научнофантастичния разказ „Очилата на Пигмалион“ (Weinbaum, 1935, Pygmalion's Spectacles), едва ли е предполагал, че няколко

---

¹ <https://www.bnt.bg/bg/a/umen-chat-bot-obuchava-i-izpitva-uchenitsi>

десетилетия по-късно такива вече ще съществуват и ще гледат към една нова реалност, наречена „виртуална“ от Джейрѝн Ланиър през 1985 г. Навлезли първоначално в сферата на развлекателната индустрия, виртуалните технологии вече се настаняват и в образованието. С чифт очила и съответния софтуеър (напр. Google Expeditions) учениците могат да се разходят из градове, музеи, галерии, природни забележителности, океани, планини. Така класната стая става широка колкото целия свят, че и отвъд него. Точно тук се вписва и добавената реалност, с помощта на която можем да разгледаме на една ръка разстояние 3D модели на атоми, клетки, планети, тоест обекти, недостъпни за опознаване с наличните наши човешки сетива. Струва си да отбележим, че от март 2019 г. до сега 21 български училища работят по проекта на Център за творческо обучение „Виртуална и добавена реалност в учебна среда“ (<https://vr.cct.bg/>). Всички ресурси по този пилотен проект ще бъдат свободно достъпни и отворени за споделяне. Ако такава е картината от настоящето, логично е да предположим, че тези тенденции ще се доразвиват в бъдещето и вероятно ще достигнат мащаби, каквито днес е трудно да обхванем, особено ако не четем достатъчно научна фантастика. В този ред на мисли, доста пророчески се оказва въпросът, с който гореспоменатият Уайнбаум започва своя разказ: „Но какво всъщност е реалност?“. Отговорът може само да се разширява в бъдеще, или стеснява, зависи от гледната точка. Учениците на утрешния ден ще имат възможността да участват активно в това предефиниране.

4. Всички и всичко в мрежата: IoT (Internet of Things или Интернет на нещата).

Дигитален проект, който тече усилено в момента и се очаква да добие още по-голяма мащабност в близкото бъдеще, е изграждането на т.нар. „интернет на нещата“ – компютърна мрежа от физически обекти (устройства, сгради, превозни средства и др.), свързани безжично в глобалната мрежа, за да взаимодействат помежду си или с външната среда. Така могат да се създават интелигентни съоръжения, училища, градове. Приложенията на IoT в сферата на образованието са многобройни, а голяма част от тях ще се осмислят и развиват с времето: като се започне от осигуряването на контролирана и защитена учебна среда, мониторинг на здравословното състояние на учители и ученици, премине се през улеснено администриране на цялостната работа на учебната институция и се достигне до изключителните възможности за използване ресурсите на мрежата в учебния процес при разработване на проекти, осъществяване на научни експерименти, синхронна работа на няколко учебни заведения от различни държави и континенти, връзка между различни институции, обекти и много други. На своята интернет страница Дигиталната Национална Коалиция публикува видео, което демонстрира малка част от бъдещето училищно ежедневие с IoT (A School Day with IoT, <https://youtu.be/wrGPPT-gxjw>). За да се случи всичко това, разбира се, е необходима мащабна техническа обезпеченост, върху която ще бъдат концентрирани усилията понастоящем. И ако всичко се развива с желаните темпове и оправдава очакванията, вече е очертана и следващата смела стъпка в бъдещето, а именно прерастване на IoT в IoE (Internet of Everything или Интернет на всичко), където да се обединят в една мрежа хора, процеси, данни и предмети, устройства (Фиг.1).

Фиг. 1. Интернет на всичко²

5. Човешкият фактор.

Увлечени в динамиката на високотехнологичното развитие, не трябва да забравяме, че в центъра на образователната система стои ученикът, който трябва да бъде подготвен по възможно най-добрия начин за бъдещото си участие в развитието на новия свят. В своята визия за бъдещето на образованието до 2030 г. Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (The Future of Education and Skills, Education 2030, OECD, 2018) отбелязва, че комбинацията от знания (дисциплинарни, интердисциплинарни, епистемични), умения (когнитивни и мета-когнитивни, социални, емоционални, практически) и ценности (уважение, толерантност към различията, отговорност, емпатия и др.) ще формира “the future - ready students”: готовите за бъдещето ученици, които ще влияят положително на средата, ще управляват промените и ще осъзнават краткосрочните и дългосрочните последици от действията си.

За да осъществява успешно тази комбинация, училището на бъдещето трябва да провокира с програмите си учениците да проявяват страст към определена област на познанието, любопитство, въображение, критично мислене и упоритост, устойчивост (Diamandis, 2018). Събраните знания ще са само отправна точка за решаването на морални дилеми, социални казуси, екологични проблеми. Именно така Маркхам описва същността на споменатото по-горе проектно-базирано обучение на бъдещето: „Учениците придобиват определени знания като част от учебната програма, но после ги прилагат за решаване на автентични проблеми и за достигане до значими изводи.“ (Markham, Thom, et al., 2003) По такъв модел вече се работи в основното от предприемача и визионер Илон Мъск частно училище Ad Astra School. Пример за съчетаване на критично мислене, социална ангажираност, етичност и емпатия е един от казусите, наречен „Езерото“, предоставен за решаване от учениците за прием в училището. Голямо езеро осигурява поминъка на един град чрез риболов, туризъм и др. Огромна промишлена компания изхвърля тонове токсични отпадъци в езерото, но дава работа на хиляди хора от града. След 10 години животът в езерото умира. Учениците трябва да разпределят отговорността за това в проценти между 6 замесени страни в конфликта: предприятието, учените, медиите, политиките,

² <https://digitalteachers.eu/eduguide/page33.html>

гласоподавателите и крупен бизнесмен. Добре е да се отбележи, че училището приема деца на възраст между 7 и 14 години.

На Световния икономически форум в Давос през 2018 г. друг един съвременен предприемач, визионер и учител по английски език по образование, Джак Ма, очерта така в своята реч бъдещето на обучението: „Учителите трябва да спрат да преподават просто знания. Трябва да преподаваме на децата нещо уникално, което машините не могат да придобият или наваксат. Говоря за т.нар. soft skills (меки умения) като ценности, вяра, самостоятелно мислене, работа в екип, грижа за другите. Това са неща, които със знания не се придобиват... Ако една машина може да направи нещо по-добре, тогава трябва да се замислим.“³ Тези думи ни насочват към идеята, че трябва да си дадем ясна сметка за мястото и ролята на човека в бъдещия неизбежен свръхтехнологичен свят и да започнем още днес да подготвяме чрез образованието хората на утрешния ден. Необходимо е „създаване на самообучаваща се учеща общност, която трябва да притежава свойствата на приемственост, да формира социални „меки“ и „твърди“ умения, които да улесняват прилагането на парадигмата на компетентността, свързана със знанията, уменията и отношенията както в детската градина, така и в училището.“ (Бузов, 2020, с. 50).

6. Професия на бъдещето: учител.

Онлайн обучението у нас по време на извънредната ситуация показва, че всички технологични устройства, платформи, ресурси не биха могли да заработят в една обща система без живата сила, която да ги задвижи – волята, усилията, интелекта на учителите. В последно време се появяват различни класации с предположения за актуални бъдещи професии (космически пилот, консултант по алтернативни енергии, специалист дигитални отпадъци, инженер по 3D принтиране, специалист по кибер бедствия, AI мениджър и др.), както и за изчезващи такива (оператори на определени машини, касиери, печатари, пазачи, монтажисти и др.). В челото на класациите за вечните професии обаче неизменно стоят лекарите и учителите. В свое интервю от март 2018г. акад. Чавдар Руменин, зам.-директор на Института по роботика при БАН, заявява, че „ще останат и занапред професиите, свързани с творчеството, а най-вечна ще е учителската професия.“⁴ Академикът споделя още, че учителството не се състои в това един робот да представя някаква информация на децата, а е „отношение и чувство на преподавателя, на компетентния човек към тези, които искат да научат информацията.“

Ето защо не е нужно да си задаваме въпроса дали технологиите ще изместят учителя от класната стая, а по-скоро е важно да се опитаме да очертаем образа на успешно прекрачил в бъдещето учител. В своя статия от февруари 2020 г. американският образователен експерт Джанел Кокс описва преподавателите на утрешния ден като адаптивни, готови да учат през целия си живот, наясно с новите технологии, екипни играчи и визионери. (Сох, 2020) Към тези чисто личностни характеристики се добавят и многобройните професионални роли, които педагогът на бъдещето трябва да изпълнява: обучител, ментор, дизайнер на ресурси, оценител, медиатор, лидер, организатор, възпитател. Но може би като най-съществена функция на учителя на 21. век ще се наложи тази на вдъхновител. В свят на светкавичен достъп до неограничено количество информация и безкрайни възможности за развитие децата ще имат най-належаща нужда от запалване на искрата, указване на посоката и поддържане на пламъка.

³ <https://www.youtube.com/watch?v=4zzVjonyHcQ>

⁴ <https://business.dir.bg/ikonomika/koi-profesii-v-badeshte-shte-izchezat-i-koi-shte-sa-vechni>

В заключение можем да обобщим, че революционният скок в бъдещето, който се осъществи форсмажорно през изминалата година в сферата на образованието, ясно указва посоката на развитие, а именно – използвайки разумно и критично последните достижения на технологиите и науката, системата на образованието (задвижвана от интелектуалния и емоционален човешки ресурс на българското учителство) да помага на учениците да открият страстта и призванието си в определена област и да ги развиват успешно в процеса на обучението си, да ги накара да се замислят за мястото и ролята си в новия свят на бъдещето и да ги възпита в ценностите, които поддържат основите на изградената от нас общност. Приоритетът и на съвременната образователна епоха е „изграждането на мислещи, можещи и инициативни личности, способни да се справят с промените и несигурността.“ (Гергова, 2020) Като се замислим, такава винаги е била функцията на образованието – с тебешир, молив или таблет в ръка – да оформя адекватно днес хората на утрешния ден.

Използвана литература:

Бузов, Е. Итеративният метод в методиката на обучение по конструиране, технологии и предприемачество при 3-10 годишните като част от компетентностния подход. – Сборник доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието“, Плевен, 2020

Гергова, Хр. Компетентностният подход в условията на началното ограмотяване на български език като втори език (ученици роми). – Сборник доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието“, Плевен, 2020

Cox, Janelle. Characteristics of a 21st-Century Teacher. ThoughtCo, Feb. 11, 2020, thoughtco.com/characteristics-of-a-21st-century-teacher-2081448

Diamandis, P. A Model for the Future of Education, 2018

Henny, Ch. 2016, 9 Things that Will Shape the Future of Education derived from <https://elearningindustry.com/9-things-shape-future-of-education-learning-20-years>

Markham, Thom, et al. Project Based Learning Handbook, Buck Institute for Education, 2003

The Future of Education and Skills, Education 2030, OECD, 2018

Weinbaum, S. Pygmalion's Spectacles, 1935

<https://www.bnt.bg/bg/a/umen-chat-bot-obuchava-i-izpitva-uchenitsi>

<https://business.dir.bg/ikonomika/koi-profesii-v-badeshte-shte-izcheznat-i-koi-shte-sa-vechni>

<https://elearningindustry.com/5-main-roles-artificial-intelligence-in-education> <https://vr.cct.bg/>

<https://www.youtube.com/watch?v=4zzVjonyHcQ>

<https://youtu.be/wrGPPT-gxjw> derived from

<https://digitalteachers.eu/eduguide/page32.html>

Начало

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ОБРАЗОВАНИЕТО – КОМПЕТЕНТНОСТНИЯТ ПОДХОД НА ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯ НА ИЗВЪНРЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ

Бояна С. Иванова

DIGITALIZACION IN EDUCATION – THE COMPETENCE APPROACH OF THE TEACHER IN CONDITIONS OF EMERGENCY

Boyana S. Ivanova

Анотация: С настъпването на епидемията от COVID-19 се наложи цялостна реорганизация на образованието в страната. Предприетите мерки с въвеждането на дистанционно обучение за учениците доведоха до редица промени както за родителите, така и за педагогическите специалисти. На базата на едногодишен практически и емпиричен опит се опитахме да опишем, квалифицираме и изведем основните проблеми, които съпътстват този нов модел на образование в България.

Ключови думи: дигитално образование, педагогически специалисти, информационни технологии, извънредни мерки

Abstract: With the outbreak of the COVID 19 epidemic, a complete reorganization of education in the country was necessary. The measures taken with the introduction of distance learning for students poses a number of challenges for both parents and teachers. Based on one year of practical and empirical experience, we tried to describe, qualify and bring out the main problems that accompany this new model of education in Bulgaria.

Key words: digital education, pedagogical specialists, Information Technology, emergency measures

Въведение

„В нормална ситуация въвеждането на електронно образование в България щеше да струва няколко десетки милиона лева и да отнеме поне година. Сега се случи за седмица.“ Така вицепремиерът Томислав Дончев обобщи накратко една от малкото добри новини в България във времето на извънредно положение и страх от COVID-19. Макар и по неизбежност, по спешност и не по най-добрия начин, образованието у нас безвъзвратно прекрачи в дигиталната ера и вече нищо няма да е както преди.

Когато говорим за дигитализация в образованието, трябва да си отговорим на следните въпроси: Защо е необходимо? Ако е необходимо, не закъсняваме ли и с какво ще помогне то?

За да получим лесни отговори на тези въпроси, трябва да се огледаме около нас и в обществото като цяло. Да си припомним в кой век живеем и с какви темпове се развива светът на технологиите, социалните дейности и икономиката. Традиционните форми на преподаване стават все по-малко ефективни, еднообразието им отегчава учащите и не успява вече да задържи вниманието им, да ги заинтригува и мотивира към активно участие в учебния процес. Съвременното поколение изисква повече – то очаква получаването на знания и информация да се случва по динамичен, интригуващ и интересен начин. За да се посрещнат адекватно техните очаквания, педагогическите специалисти трябва да използват предимствата на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в контекста на новата и по-модерна училищна среда, да осъществяват качествена трансформация на процеса на преподаване и учене и да предоставят едно изключително атрактивно, модерно и ефективно образование. Това може да се постигне само, ако учителите са мотивирани, с достатъчна компютърна компетентност, новаторски дух и при наличие на подходящо технологично и софтуерно оборудване.

Използването на ИКТ е неразделна част от модерното образование. Знаем едно със сигурност, че образованието трябва да отговаря на изискванията на съвременното общество. Т.е. няма как да преподаваме неща, които са загубили своята практическа стойност през времето. Ето защо дигитализацията е крайно необходима, а по мое мнение доста закъсняла и все още неизползвана в пълния си капацитет както в училища и университети, така и в детските градини. Използването на таблети, електронни учебници, интерактивни дъски и други дигитални технологии помага за по-бързата адаптация на децата и учениците в учебния процес. Опитът показва, че те се адаптират и концентрират по-лесно, проявяват по-голяма активност в процеса на работа и „попиват“ материала по-лесно, а самият учител преподава уроците си с по-голяма лекота.

От гледна точка на извънредните мерки, наложени поради COVID кризата, дигитализацията доказва, че е крайно необходима и в педагогическия свят. Макар и да е ясен фактът, че „живият контакт“ е най-доброто социално средство, когато не е възможен такъв, технологиите са добър временен заместил. Изискванията към образованието в тези условия и главните „актьори“ в него – учители, ученици и родители, са, че гражданите на Европа е крайно необходимо да имат базисни дигитални компетентности, за да могат да се приспособят към гъвкавите промени в съвременния свят. Това предполага наличие на дигитална грамотност, която да е предпоставка за усъвършенстване на процесите на обучение и личностното развитие на учениците.

Доколко ефективно и осъществимо е на практика дигиталното образование в България? Могат ли да се включат пълноценно учениците от различни възрастови и социални групи? Какви са най-често срещаните трудности в тези условия на труд, мотивацията и нагласата на учителите? Тези и други въпроси, търсещи своето решение, ме провокираха да насоча творческите си усилия в търсене на отговори, засягащи образователната среда и процесите на дигитализация, протичащи в нея, през погледа на педагогическите специалисти.

Основната **цел** е да се проучат какви са предимствата и недостатъците при обучението от разстояние и как биха могли да се подобрят условията на труд, за да е по-ефективен и успешен този процес.

Задачите са:

- Провеждане на емпирично изследване и анализ на получените резултати;
- Формулиране на изводи и препоръки.

Участници в изследването (респонденти) са четиридесет и пет педагогически специалисти.

Основен метод, използван за нуждите на изследването, е анкетна карта в **Google forms**.

Период на изследването – месец юни 2021 г.

Анализ на резултатите

Емпиричното изследване се осъществи през платформата **Google forms** с учители от начален, прогимназиален и гимназиален етап. Разпределението по пол е 37 жени и 8 мъже. Начални учители – 31 или (68,9%), учители прогимназия 9 (20%) и гимназиални учители 5 (11,1%). Възрастта на респондентите е: до 25 годишна възраст – 1 (2,2%), от 25 до 35 г. – 10 (22,2%), от 35 до 45 г. – 10 (22, 2%), от 45 до 55 г. – 18 (40%) и над 55 годишна възраст 6 (13,3%). Професионален опит до 5 години – 19 души (42,2%), до 15 години 5 (11,1%), до 25 години – 8 (17,8%) и с над двадесет и пет годишен опит в областта на педагогиката – 13 (28, 9%).

Резултатите от отговорите на първи въпрос, свързан с процеса на обучение в електронна среда, **„Как според Вас протича процесът на обучение в електронна среда в класовете, с които работите?“** показват следното: по равен брой са мненията на

анкетиранията лица – по 44,4% (20) – за **по-скоро успешно** и **по-скоро неуспешно**. Едва ли отчетения процент ще учуди някого. В България се наблюдава тенденция учениците да се групират според това дали постиженията им са занижени или по-високи, както и в зависимост от социално-икономическия им статус. Факт е, че в по-престижните училища нямат проблеми с обучението в електронна среда. Не липсват ресурси за този вид образование, всички ученици имат устройства и както те, така и техните родители са дигитално грамотни. Съвсем не е така в по-малките общини. Най-тежка е работата на педагозите в малките населени места с контингент на ученици само от етнически малцинства. Голяма част от тях не разполагат с лаптопи, планшети и интернет връзка. Макар да бяха предоставени такива, по мнение на педагозите не се използват целенасочено или учениците и техните родители са технологично неграмотни. 11,1% или 5 от респондентите не могат да преценят как протича този процес.

Втори въпрос: **Удовлетворени ли сте от постигнатите резултати при обучението в онлайн среда?** – също показва почти равни стойности при отговорите на педагозите. 46,7% (21) от тях са **удовлетворени**, 44,4 % (20) **не са удовлетворени**, 8,9% (4) не могат да преценят, а **напълно удовлетворени** няма. В комбинация с ясно изразените негативи и позитиви на ученето от дистанция можем да стигнем до извода, че обучението от разстояние има както неблагоприятни, така и положителни страни. Една част от учителите са доволни от начина, по който са си организирали и провели уроците от разстояние, а друга са на мнение, че не са имали възможност да предадат учебния материал.

Със следващия въпрос е предоставена възможност на учителите да изразят свободно мнението си във връзка с проблемите, съпътстващи обучението от разстояние. Формулировката на въпроса е: **Според Вас какви проблеми съпътстват процеса на обучение в електронна среда? Посочете до три основни проблема по степен на значимост.** Отговорите на този въпрос са доста показателни и ние ги обобщихме в следната информация:

„Въвеждането на звука (при слушане на нови думи, текст и др.) почти винаги е затруднен, прекъсва. Груповата и колективна работа е почти невъзможна. При четене и изпълнение на песни всеки сам може да се включи, но както е при присъственото обучение – с целия клас едновременно – не. Не се чуват, не се получава.“

„При нас в начален курс е много трудно, защото децата са малки и не могат от разстояние да възприемат точно и вярно дадената информация. Особено в първи и втори клас, те са още малки, тепърва се учат на числата, буквите и трябва да се работи с тях и то присъствено! В първи клас децата имат нужда да им се хване ръката и да изпишем елементите на всяка буква. За това съм против онлайн обучението, всяко дете има нужда от нагледност, обяснения, упражнения и най-вече чрез нашите наблюдения преценяваме какво могат и къде се затрудняват, за да наблегнем на това! Докато в онлайн обучението е трудно да се постигне това. Още повече родителите са задължени да стоят до децата и да им хващат ръцете, за да им показват, ако се затруднят накъде. Нямаме наблюдение над учениците и там се губи връзката. И нещо, което е важно – зрението на децата, това дълго стоене пред мониторите на лаптопи, планшети, телефони... Не мисля, че този метод е подходящ поне за начален курс!“

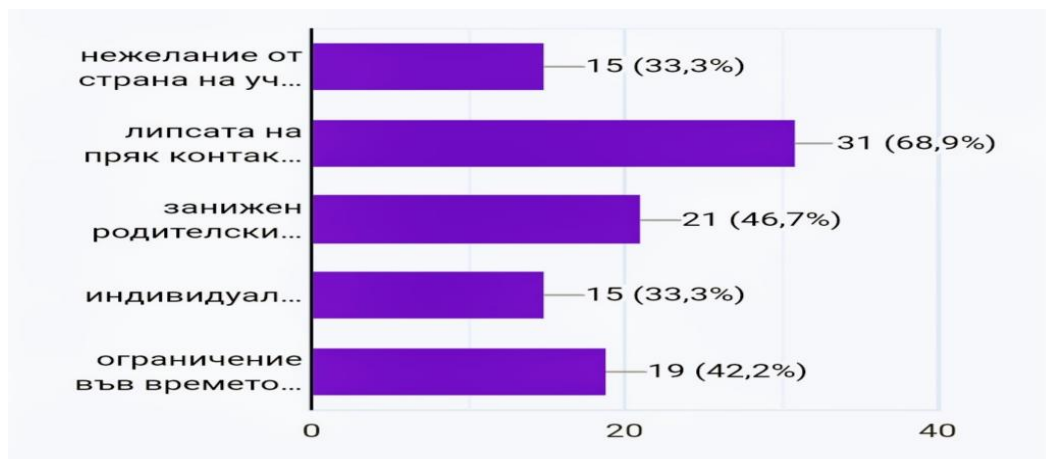
„Липса на „живия“ контакт, занижен родителски контрол, малко време за преподаване. Технологиите правят децата агресивни и апатични – много трябва да се внимава при въвеждането им в начален етап. Учениците не се чувстват толкова ангажирани. Понякога има проблеми с интернетa и не могат да влязат в час. Липса на внимание, липса на контрол, лоша работна среда. Липса на устройства и интернет при децата от ромски произход. Учениците не се включват и нямат интерес към учебния материал. Загуба на изградени навици, честни срывове в системата. Мотивация,

ангажираност, комуникация. Електронната среда няма нищо общо с реалността в класната стая. Основен проблем е, че учениците не обръщат особено внимание на урока, който им се преподава по електронен път. Това не е реална форма на обучение!“

„При онлайн обучението се включваха отделни ученици. Едни смятаха, че са във ваканция, други нехаеха и използваха ситуацията да си почиват. Как учителят да промени това нещо!? Трудно е. Самите ние бяхме изправени пред ситуация да не знаем какво да правим. Нови уроци ли да предаваме, задачи за упражнения ли да публикуваме, изобщо мъчителна работа. Всичко ставаше в движение. Тази непредвидена ситуация с корона вируса обаче отговори на някои въпроси, един от които е да се въведе ли след време онлайн обучението или не.“

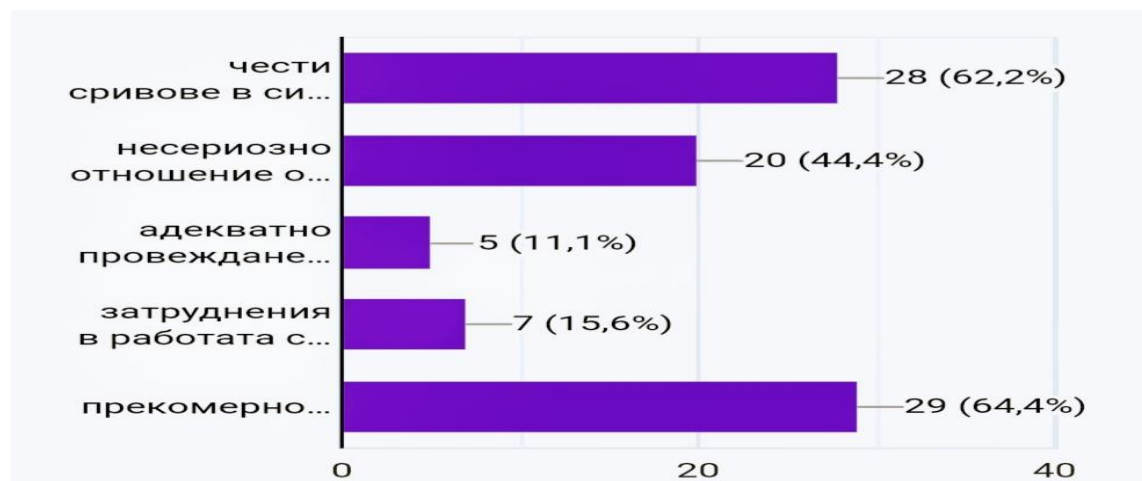
Тези по-горе описани факти ни дават основание да заключим, че обучението в електронна среда не е достатъчно ефективно на този етап. Една част от учениците не разполагат с устройства, а други дори и да разполагат, не винаги влизат в час. Проблемът е по-сериозен при най-малките с усвояването на новите знания. Социално-икономическият статус на някои от семействата също оказва неблагоприятно влияние в процеса на работа. Дистанционният учебен процес е бил прекъсван и по технически причини. Всеки втори учител смята, че учениците трябва да се обучават в класните стаи, а не от разстояние, което с до тук посочените съпътстващи проблеми е разбираемо.

Четвърти въпрос кореспондира пряко с предходния. В него бе дадена възможност на учителите да посочат повече от едно от предоставените твърдения. (**Моля посочете основните причини, оказващи негативно влияние върху педагогическата Ви работа с учениците в платформата Microsoft Teams (може да посочите повече от едно твърдение).** Както е видно в диаграма 1, 68,9% са заложили на липса на пряк контакт между учителя и ученика, 46,7% са посочили занижен родителски контрол, 42,2% – ограничение във времето за преподаване на учебния материал и с по-равни стойности – 33,3%, са нежелание от страна на учениците да се включат в образователния процес и индивидуалните особености на учениците.

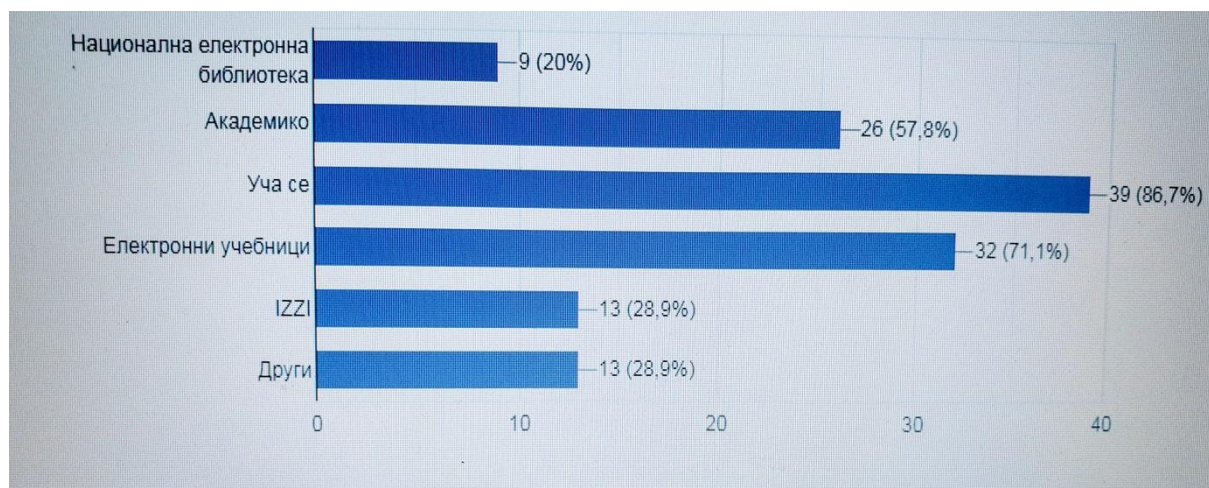
Диаграма 1

Въпрос пети от анкетната карта е формулиран по следния начин: **Какви затруднения срещнахте при обучението от разстояние (ОРЕС)? (може да посочите повече от едно твърдение).** Най-голям дял (64,4%) са посочили прекомерното застояване пред електронното устройство. Второ място по степен на затруднение според 62,2% – чести сризове в системата, според 44,4% – несериозно отношение от страна на учениците, според 15,6 % – затруднения в работата с платформата Microsoft Teams и на последно място с 11,1% – адекватно провеждане на контролни и тестове.

Диаграма 2

Любопитно беше да разберем с какви образователни сайтове си помагат педагогическите специалисти при работа в електронна среда, а това стана ясно с въпрос шести: **Какви образователни сайтове използвате в педагогическата си работа?** Получените отговори могат само да ни радват. Не е тайна за никого, че тези и много други образователни сайтове представляват голям интерес както за най-малките, така и за по-големите ученици. Чрез тях и учителите спестяват време в подготовката за своите уроци. 86,7% са използвали „Уча се“, 71,1% Електронни учебници, 57,8% „Академико“, с по равен брой 28,9% IZZI и други образователни сайтове. С най-малък дял 20% **Национална електронна библиотека**.

Диаграма 3

Въпрос седми: **Според Вас синхронно или асинхронно трябва да е дистанционното обучение?** 84,4% или (38) от анкетираните лица са за синхронно обучение, а едва 15, 6% (7) са заложили на асинхронното обучение. Малък е дялът на педагозите, предпочели асинхронното обучение, въпреки че по мое мнение то е по-гъвкаво и удобно за двете страни.

Въпрос осем: **Дистанционно или присъствено обучение предпочитате?** С категоричните 95,6% (43) са за присъствено обучение, защото всички ние знаем, че това е най-добрата форма на обучение. 4,4% (2) са заложили на работа в електронна среда.

В последния девети въпрос отново се предостави възможност на педагогическите специалисти за лично мнение и препоръки с цел подобряване на обучението от разстояние. **Какви препоръки бихте дали Вие за подобряването на ОРЕС, за да е по-ефективен образователният процес?** Голяма част от респондентите са изтъкнали, че нямат препоръки, но на тези, които са изразили позиция по този въпрос, синтезирахме мненията по следния начин:

„Оставете учениците да посещават училище. Електронното обучение ги съсипва. По-висок родителски контрол. Безплатен интернет за учениците. Повече работа с родители и деца. Да се осигурят устройства за всички ученици. Използване на повече електронни сайтове. Внедряване на механизми за последващ контрол. Във всяко училище да има щатно назначен ИТ специалист. Осигуряване на технически средства и периодични обучения за родители и деца.“; „Благодарна съм на всички, които работиха с мен в ОРЕС и няма какво да подобря в моята работа.“; „Да е в минимално време до две седмици на година или изобщо да го няма. Да се прилага само при студенти, а не при ученици 1-12 клас.“; „Да не се изисква синхронно обучение при учениците от начален етап. Да се използват и други платформи.“; „Относно инструментариума на преподавателите – строг контрол на присъствие в час и задължителни санкции при установени отсъствия (при регистрирано формално присъствие и неучастие в час). Относно платформите – осигуряване на възможност за споделяне на аудиофайлове без проблеми (накъсване и спиране).“; „Да няма излишно натоварване, затормозяване и губене на време с техническите предмети – само основните да останат. ... Така децата няма да са пред монитора, а остават насаме със себе си, да творят, играят гимнастика или пеят...“.

Изводи и препоръки

Проведеното емпирично проучване потвърждава това, което наблюдаваме ежедневно на практика по отношение на проблемите, съпътстващи обучението от разстояние. Чрез резултатите от анкетното проучване може да се обобщи, че трудностите, с които учителите се сблъскват ежедневно, проблемите и предизвикателствата на този нов модел на обучение, се дължат не само на тяхната неподготвеност, но произтичат и от самата среда.

Въз основа на проучването може да се направят следните **изводи и препоръки**:

1. Резултатите, получени от анкетното проучване с педагогическите специалисти, очертават една до известна степен бъдеща тревога картина на този етап. Излизат наяве затрудненията, които учителите срещат ежедневно в процеса на работа в електронна среда, дължащи се на причини от различно естество – проблемите, съпътстващи обучението при най-малките ученици, заниженият родителски контрол, губенето на интерес към учебния процес при по-големите, технически проблеми, липса на устройства и интернет при уязвимите групи, което също е един от генералните проблеми, възпрепятстващи ефективното обучение на въпросната категория ученици.

2. Несъмнено българският учител е изправен пред голямо предизвикателство и колкото и да има добри теоретични и практически умения за работа с електронно устройство, очевидно той все още изпитва затруднения и колебания по отношение на дистанционното обучение.

3. В положителен аспект обаче трябва да се отчете фактът, че в немалко училища обучението от разстояние протича успешно и учителите са удовлетворени от постигнатите резултати. Значителен брой са педагозите, които се чувстват сигурни по отношение на своята подготовка при ОРЕС.

4. Похвален е и фактът, че използват доста голям набор от електронни платформи.

5. За да е по-благоприятна и ползотворна работата им, почти всички залагат на това, че обучението трябва да е присъствено, а между избора им между синхронно и асинхронно обучение всички са категорични за синхронно обучение.

6. Да се осигурят технически средства и периодични обучения за родители и ученици с цел подобряване технологичната комуникация между учителите и семейството при преминаване от присъствена към дистанционна форма на обучение.

Заклучение

Пандемията завари не само неподготвени българските учители, но и интегрирането към информационните технологии в образованието се случи непланирано. Всяко начало е трудно, да... Въвеждането на онлайн обучението „от вчера за днес“ беше шок за всички. Учителите работят двойно – реструктурират учебния материал, наложи се бърза адаптация към онлайн преподаване. Родителите станаха учители, защото някои деца, особено по-малките, имат нужда от помощ при използването на технологиите и най-вече в структурирането на учебния ден. До голяма степен това предизвикателство в образованието е голяма школовка за педагогическите специалисти, защото уменията и нагласите, които придобихме по време на ОРЕС, не са прахосване на време, а инвестиция за бъдещето. Проблеми има, но какво от това? Липса на устройства, интернет, квалификация на учители, демотивация и др. Те обаче са преодолими.

Живеем в 21. век, век на бързо развиващи се технологии, и ние като граждани на света сме длъжни да се адаптираме и приспособим към този нов и модернизиран начин на живот.

Използвана литература:

Илиянова, А. Пандемията и дигитализацията на обучението във висшите училища – шансове в кризата – Сборник доклади от IX Международна научна конференция „Наука и образование в дигиталната ера“, МУ „Проф. д-р П. Стоянов“, Варна, 2020

Маджаров, И. Полемика за самостоятелно учене: Допирателни и разделителни линии между естествения и изкуствения интелект. – Сборник доклади от IX Международна научна конференция „Наука и образование в дигиталната ера“, МУ „Проф. д-р П. Стоянов“, Варна, 2020

Поборинкова, Г. Политики и приоритети в сферата на неформалното образование в България. – Сборник с доклади „НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ“, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020

СЪВРЕМЕННИЯТ БУДИТЕЛ В ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА

Деница Д. Личева
ОУ „Св. Климент Охридски“, Плевен
Ирена П. Петкова-Илиева
НУ „Единство“, Плевен

THE MODERN AWAKENER IN THE DIGITAL AGE

Denitsa D. Licheva
Secondary School “St. Kliment Ohridski”, Pleven
Irena P. Petkova-Ilieva
Primary School “Edinstvo”, Pleven

Анотация: Децата на 21. век са деца на дигиталната епоха, която предлага възможности без прецедент в миналото, но и крие опасности, с които нито едно предишно поколение не се е сблъсквало. Именно придобиването на уменията на 21. век е ключът към успешното и здравословно израстване и реализиране в дигиталната епоха. Съвременният будител трябва да преодолее това предизвикателство, за да има ефективно педагогическо взаимодействие с учениците!

Ключови думи: съвременен будител, образователни иновации, дигитална епоха, дигитално-медийна грамотност, иновативни училища

Abstract: The children of the 21st century are children of the digital age, which offers unprecedented opportunities in the past, but also hides dangers that no previous generation has encountered. It is the acquisition of skills in the 21st century that is the key to successful and healthy growth and realization in the digital age. The modern awakener must overcome this challenge in order to have effective pedagogical interaction with students!

Key words: Modern awakener, Educational innovations, Digital age, Digital media literacy, Innovative schools.

**Знанието е съкровище,
което навсякъде следва този,
който го притежава!**

Увод

Децата на 21. век са деца на дигиталната епоха, която предлага възможности без прецедент в миналото, но и крие опасности, с които нито едно предишно поколение не се е сблъсквало. Именно придобиването на уменията на 21. век е ключът към успешното и здравословно израстване и реализиране в дигиталната епоха. Съвременният будител трябва да преодолее това предизвикателство, за да има ефективно педагогическо взаимодействие с учениците!

Руският педагог А.В. Хуторски подчертава, че при конструирането на образователния процес се дава приоритет на целите на самореализация на децата, затова формите и методите на обучение са насочени най-напред към организирането на продуктивна дейност на учениците, а после към съдържанието на учебния материал. Така център на вниманието се оказва самият ученик. Тук важно място заемат уменията на съвременния будител в една нова епоха (Нанкова-Нейкова, 2013, с. 765).

Все още уменията на 21. век се споменават предимно в бъдещ контекст – като нещо, което днешните деца ще трябва да могат, когато пораснат. Реалността обаче е, че вече няма нито едно дете, което да е живяло в друг век, освен в този, и което да няма потребност от тези умения в ежедневието си. Критичното мислене, творческият подход,

конструктивното взаимодействие с околните и разрешаването на проблеми не са просто умения за работното място – те са необходими за успешното и здравословно детско развитие. Но защо тези умения? Защо през 21. век? Защо от детска възраст?

Според данни от националното представително изследване „Деца на България онлайн“ от 2016 г. на Националния център за безопасен интернет, 97% от българските деца между 9 и 17 години използват интернет, като повече от 93% от тях го правят всеки ден. Около 86% от тях имат профил в социална мрежа, където комуникират с приятели и непознати почти толкова, колкото и на живо. Около 70% от тях споделят, че научават нещо ново онлайн всяка седмица, а около 35% научават нещо ново онлайн всеки ден. Интернет се е превърнал в място за ежедневна социализация, игра и учене за днешните българчета, като през по-голямата част от времето повечето от тях преживяват всичко това без подкрепа от възрастни поради отслабналия родителски контрол и бавно адаптиращата се образователна система. Това буди сериозни притеснения, тъй като мрежата крие и реални рискове за подрастващите като ранна сексуализация, тормоз от връстници, дезинформация, кражба на лични данни и др. (Стоилкова и др., 2019, с. 3)

В началото на 21. век новите информационни и комуникационни технологии предоставят на човечеството историческа възможност за осъществяване на промени в обучението на децата. Дигиталните технологии подпомагат „революцията в ученето“, като трансформират не само начина по който учат, но въздействат също и върху съдържанието и субектите на образователния процес (Божилова и др., 2006, с. 138).

Как учат децата?

Новите технологии предоставят реална възможност на децата да станат по-активни и независими учащи, да се ангажират с обучението си чрез директно изследване и изразяване на личен опит. По този начин на практика може да се реализира съвременната концепция за обучение, ориентирано към учащия.

Какво учат децата?

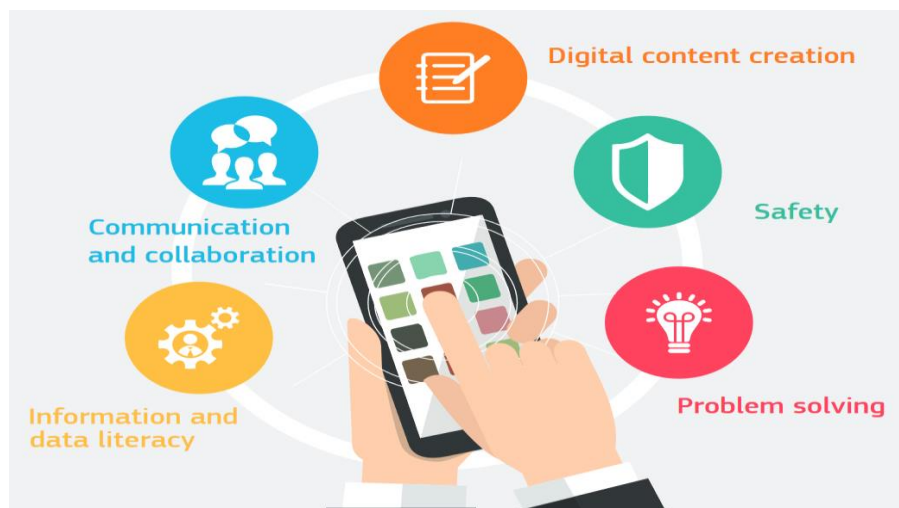
По-голямата част от учебното съдържание днес е предназначено за овладяване чрез „лист-и-молив“. С новите дигитални технологии децата могат да се заемат с много по-разнообразни проекти.

С кого учат децата?

Глобалната информационна мрежа Интернет създава нови – „основани на знанието“ – общности, в които децата имат възможност да осъществяват безпрецедентно по своята природа сътрудничество и да се учат един от друг (Божилова и др., 2006, с. 138-139).

В начална училищна степен у децата започва да се формира мотивация за съзнателно и целенасочено придобиване на знания и умения. В този период вече се наблюдава активно търсене на информация в Интернет с образователни и развлекателни цели (компютърни игри) наред с потребността от общуване с връстници. Ето защо използването на интерактивни продукти в клас повишава интереса на децата към учебното съдържание и същевременно възпитава у тях отговорност за качеството на резултатите от образователния процес. Освен това учителите трябва да познават съвременните образователни технологии и да ги прилагат активно в ежедневната си работа. Това е необходимо, за да не изпаднат в ситуация да бъдат „надминати“ от своите ученици (Божилова и др., 2006, с. 142-143).

В последната година педагогическото осмисляне на прилагане на новите технологии значително нараства в областта на образованието. Съвременният учител показва, че може да се справи с новостите на 21. век. Децата на 21. век са деца на дигиталната епоха, която предлага възможности без прецедент в миналото, но и крие немалко опасности. Неслучайно европейските рамки за дигитална и медийна грамотност се основават на базови умения на 21. век (Стоилкова и др., 2019, с. 3).

Фиг. 1. Европейска рамка за дигитално-медийна грамотност (DigComp и EAVI)

На базата на Европейската рамка за дигитална компетентност на ЕС (DigiComp) и модела за дигитална грамотност на Европейската асоциация на зрителите (EAVI) бяха извлечени пет основни компетентности у ученици от начален курс:

1. Информационна грамотност;
2. Комуникация и сътрудничество;
3. Създаване на дигитално съдържание;
4. Безопасност;
5. Разрешаване на проблеми.

Така се откриха четири основни принципа.

Принцип 1: *Компетентностите от рамката за дигитално-медийна грамотност са необходими за ефективно боравене с информация.*

Ерата на информацията не следва да бъде разбрана като времето, в което хората трябва да могат да запомнят възможно най-много информация, за да бъдат успешни. Напротив. Постоянното заливане с информация от всевъзможни източници, на което всички ние, включително децата, сме изложени, прави подобна цел безсмислена. **Децата на 21. век нямат нужда от допълнително претоварване с информация в училище, но имат спешна нужда да се научат да намират, анализират, синтезират и оценяват информация от различни източници.** Това в никакъв случай не означава, че учениците не трябва да придобиват нови знания в училище. Дори напротив: когато акцентът е върху това учениците сами да намират и отсяват информацията, вместо върху това да я получават наготово и да я възпроизвеждат, придобиването на знания се превръща в далеч по-задълбочен и мотивиращ процес за тях.

Принцип 2: *Компетентностите от рамката за дигитално-медийна грамотност са необходими за конструктивно взаимодействие с други хора.*

Понятия като „информационни и комуникационни технологии“, „дигитална епоха“, „ерата на информацията“ и т.н. твърде често се представят в свръхтехнологичен контекст, в който човешките взаимоотношения са заместени от взаимодействие с роботи и компютърни програми. Това обаче не би могло да бъде по-далеч от истината. Един бърз преглед на компетентностите от фиг. 1 ясно показва, че технологичният компонент е минимален. Акцентът на рамката е по-скоро върху социално-емоционалните аспекти на общуването, докато технологиите са просто едно средство за това. Този принцип има важни методични измерения за учителя.

Децата на 21. век имат нужда от разнообразни и предизвикателни интерактивни дейности, чрез които да комуникират, да си сътрудничат, да се състезават, да разрешават конфликтите си и да търсят компромиси помежду си. Подобна училищна среда би отговаряла по-адекватно на динамичната информационно-комуникационна среда, в която децата вече живеят. Как да очакваме от учениците да възприемат класната стая като свое място и все по-малко да упражняват агресия и тормоз помежду си, ако се налага те да седят пасивно, без да взаимодействат помежду си? За да се научат на толерантност, отговорност и уважение, децата трябва да преживяват собствени социално-емоционални епизоди и да рефлектират върху тях с помощта на учителя, вместо пасивно да възпроизвеждат външни за тях отношения, нагласи, ценности, правила, и др.

Принцип 3: *Компетентностите от рамката за дигитално-медийна грамотност са приложими както онлайн, така и офлайн.*

Един от ключовите аспекти на дигиталната епоха е, че децата израстват и се развиват едновременно в онлайн и офлайн среда. Понякога те намират и възпроизвеждат информация от медийни източници, понякога това се случва, докато четат учебник или книга или пък докато разговарят с друг човек. Във всеки от тези случаи те боравят с информация. Понякога децата комуникират и си сътрудничат с хора лице в лице, понякога го правят чрез социални мрежи или пък в онлайн игри, а доста често се социализират офлайн и онлайн едновременно. Във всеки от тези случаи те взаимодействат с други хора. **Това хибридно естество на средата на днешните деца е причината те да имат нужда от комбинирани класни стаи, в които едновременно да работят както чрез технологии, така и на живо.**

Принцип 4: *Компетентностите от рамката за дигитално-медийна грамотност са взаимосвързани и взаимно надграждащи се.*

Създаването на съдържание е не само резултат от целенасочено търсене и синтез на информация, но зависи и от прилагането на ефективни стратегии за работа в екип. Процесът за решаване на проблеми може да бъде полезен както при технически предизвикателства, така и при междуличностни отношения. Уменията за безопасност са необходими както при интерпретиране на информация и боравене с лични данни, така и при комуникация с хора онлайн и офлайн. Емоционалната компетентност е полезна както за ефективна комуникация, така и за разбиране гледната точка на другите, което е основен компонент от критическото мислене. Фрагментирането на уменията на 21. век не е ефективен педагогически похват. **По-скоро придобиването на уменията на 21. век от учениците би следвало да бъде едно цялостно преживяване за тях, което би могло да се осъществи чрез системно планиране и осъществяване на преподаването, междупредметни връзки и проектно базирано обучение.**

В комбинация тези принципи са страхотна възможност за учителя да трансформира класната стая и да адаптира практиката си към ежедневието на днешните деца. В началото този процес изисква голяма доза вяра, усилия и творчество. Не след дълго обаче учителят, който упорито прилага тези принципи, с изненада вижда, че децата сами започват да търсят и създават мечтаната възпитателно-образователна среда: да мислят критически и да сравняват различни източници на информация; да се поставят на мястото на другия и да търсят алтернативни гледни точки; да предлагат правила и начини за по-конструктивно общуване в класната стая; да развиват творческия си потенциал. И всичко това с лекота и без караници, мъмрения и наказания. **Е, какво по-хубаво за един учител?** (Стоилкова и др., 2019, с. 5-6).

Заклучение

Будителите днес ги има и са навсякъде около нас. Хора притихнали, понякога затворени, но будни. Будни за това да възпитават в любов към всичко заобикалящо ни

най-малките. Съвременните деца носят силен заряд и стремеж към технологиите и иновациите. Те ги увличат и вдъхновяват все повече и повече, и така се завърта една безкрайна спирала. Това са и основните предизвикателства пред съвременния будител да върви рамо до рамо с учениците и технологиите, вместо да ги догонва.

Използвана литература:

Божилова, В., Вълканова, В., Гюрова, В., Дерменджиева, Г. Интерактивността в учебния процес, София: Агенция ЕВРОПЕС, 2006, с. 137-143

Нанкова-Нейкова, А. Информационните и комуникационните технологии в обучението – Педагогика, Година LXXXV, Книжка 5, 2013

Стоилкова, М., Миндева, Р., Върбанова, Р., Христова, Х., Брестничка, Ц., Джасим, Е., Кънчев, П. Safenet.bg Начално образование в дигиталната епоха - наръчник на учителя, 2019 – <https://www.safenet.bg/bg/materiali>

Начало

ОБРАЗОВАНИЕТО И ВЪЗПИТАНИЕТО В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ И ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ

Елена Д. Петрова
ОУ „Д-р Петър Берон“, Плевен
Мария Б. Павлова
СУ „Христо Смирненски“, Плевен

Elena D. Petrova
Secondary School “Dr. Petar Beron”, Pleven
Maria Bl. Pavlova
High School “Hristo Smirnenski”, Pleven

Анотация: В доклада се посочват някои от определенията на понятията „образование“ и „възпитание“. В него се отразява развитието на технологиите в индустриалния процес и тяхното отражение в обучението в началното училище. Разглежда се значимостта на дигиталните технологии и приложението им в образователния процес. Отбелязват се и тенденциите, свързани с приложението на дигиталното обучение в областта на училищното образование. Направени са някои значими изводи и обобщения във връзка с „внедряването“ на технологиите в часовете в началното училище, което да подготви учениците за цифровата трансформация. Дигиталното образование е разгледано като форма, средство за постигане на нови цели, за атрактивното представяне на учебния материал, насочващо децата към професии с висока добавена стойност и за преодоляване на функционалната неграмотност.

Ключови думи: Образование 4.0., начално училище, дигитално образование, дигитални технологии

Abstract: The report sets out some of the definitions of "education" and "education". It reflects the development of technologies in the industrial process and their impact on primary school education. The importance of digital technologies and their application in the educational process is considered. The tendencies related to the application of digital education in the field of school education are also noted. Some significant conclusions and summaries have been made in connection with the "implementation" of technology in primary school classes to prepare students for the digital transformation. Digital education is seen as a form, a means to achieve new goals, for the attractive presentation of educational material, directing children to professions with high added value and for overcoming functional illiteracy.

Key words: digital technologies, Primary school, digital education, functional illiteracy

Общозвестно е, че в началното училище се поставят основите на всички изучавани учебни предмети в следващите образователни етапи. Но какво всъщност е училището? Според Емил Дюркем то е „...реална съществуваща група, в която детето участва съвсем естествено и по необходимост, и то група, различна от семейството“. (Дюркем, 2006, с. 18).

Възпитанието и образованието в начална училищна възраст играят съществена роля за формирането и развитието на учениковата личност. Съществуват много определения на термините „образование“ и „възпитание“, но ще се спрем само на някои от тях. Образованието е „единен целенасочен процес на възпитание, обучение и придобиване на съвкупни знания, умения, ценности, социални убеждения и навици“ (talkoven.onlinerechnik.com). В широкия смисъл на думата образованието е процес на формиране на ума, характера и физическите способности на дадена личност, а също така и предаване на знанията, натрупани с поколения в областта на културата.

Според Емил Дюркем възпитанието е „въздействието, оказано от възрастните поколения върху онези, които още не са узрели за социалния живот. То има за цел да създаде и да развие в детето определен набор от физически, интелектуални и нравствени качества, които и политическото общество като цяло, и специалната среда, за която то в частност е предопределено, изискват от него.“ (Дюркем, 2006, с. 46).

От изключителна важност е в каква среда ще се осъществяват образованието, възпитанието и обучението на учениците в училище. „Глобалната информационна мрежа променя нагласите за общуване и комуникация в обучението“ (Кънева, 2019, с. 11). След епохата на механизацията (ЕМ), електрификацията (ЕЕ), информатизацията (ЕИ), дигиталната епоха (ДЕ) доведе до радикално преобразуване на всички дейности в областта на икономиката. Образователната система днес е силно повлияна от тези промени и не случайно сме свидетели на създаване на „обърнати и класни стаи“, въвеждане и използване в обучението на дигитални устройства, е-платформи и дневници, нови модели „умни“ телевизори, интерактивни дъски, таблети. Всички технологични иновативни решения, нововъведения и модели създават възможността да се говори за дигиталните технологии като част от приложението на тези технологии в училищното образование, допринасящ за качествено нов етап в процеса на обучение.

През 2016 г. Министерството на образованието и науката и Българската асоциация на софтуерните компании (БАСКОМ), Българската асоциация за информационни технологии (БАИТ), Българска аутсорсинг асоциация и ИКТ Клъстера подписаха споразумение за сътрудничество за софтуерно обучение на ученици. Споразумението е рамково и предвижда сътрудничество по конкретни проекти, свързани с изготвянето на учебни планове и програми за обучение, квалификация на учители и разширяване на базата на софтуерни специалисти. Въз основа на това споразумение и на Концепцията за насърчаване обучението на софтуерни специалисти Министерството на образованието и науката разработи Национална програма „Обучение за ИТ кариера“. По програмата са планирани средства в размер на 270 000 лева, които ще се осигурят от бюджета на МОН. Целите на програмата са разработване на държавен образователен стандарт и учебни програми в партньорство с бизнеса, както и създаване на условия за провеждане на софтуерно професионално обучение в сътрудничество с работодатели от ИТ сектора. Стратегията за ефективно прилагане на ИКТ в образованието и науката до 2020 година задава основните цели, задачи, направления за информатизация на системата на образованието и науката в Република България до 2020 година, а също и определя базовите принципи, подходи и условия за успешна реализация на процеса на информатизация. Пенкова отбелязва, че „съвременното училище все повече се отваря към иновацията в сферата на интерактивността, в образователния процес започва да се отделя все по-голямо внимание на модерните методи на обучение“. (Пенкова, 2020, с.228)

Очертават се четири тенденции, свързани с приложението на дигиталните технологии в областта на училищното образование, които обобщено могат да се видят както следва:

- ✓ обучението на учениците може да се провежда по всяко време и навсякъде в класната стая, като се използва големия инструментариум на дигиталните технологии за овладяване на практически и теоретични знания и умения в образователния процес;
- ✓ обучението на учениците може да се провежда по-индивидуализирано при различна организация на учещата среда с оглед развитие потенциала на всеки един ученик;
- ✓ обучението на учениците може да се провежда при създаване на условия за избор при определяне на това какво, кога, къде, как, с кого и защо трябва да се учи;

✓ обучението на учениците може да се провежда в условия на повече „делегиране“ на инициативността и предприемчивостта на ученика да прилага своите знания и умения за изпълнение на поставени технологични и творчески задачи. Така още от начална училищна възраст ученикът ще може да практикува своите формирани знания и умения, които ще ги усъвършенства във време.

Това налага да бъдат направени следните изводи:

1. Последните постижения на технологиите трябва да бъдат „внедрени“ в часовете още в начален етап на обучение. Те трябва да улесняват, подпомагат и мотивират учениците за активно участие в обучителния процес. Технологиите трябва да способстват за развитие на познавателните и творческите интереси на учениците. Така учениците ще работят с голямо желание и ще усвояват заложеното в учебните програми учебно съдържание, но няма да го правят по задължение. Това неминуемо ще доведе до подобряване на учебната дейност.

2. На учениците е необходимо да се предостави възможност за груповата работа. Това ще ги подпомогне да общуват помежду си, да развият организационните и технологичните си умения, да обменят и генерират идеи и да си помагат взаимно. На членовете на групата трябва да се даде възможност да изпълняват определени социални роли. Това ще помогне на учениците да се научат да носят отговорност, което ще им бъде полезно в реалния живот. Всичко това може много по-интересно и мотивиращо да бъде осъществено с помощта на технологиите.

3. Новите технологии могат да се използват по време на обучението на учениците по всички учебни предмети и в частност в часовете по Технологии и предприемачество, за да се улеснят следните дейности: избор на материали и инструменти за изработване на дадено изделие, декориране, провеждане на дейността. Да се даде на ученика право на избор е ключов момент в технологичния процес, защото по този начин той се научава да взема решения „тук и сега“ (Бузов, 1999, с.16), което ще му бъде от полза и в следващите образователни степени, а и през целия му живот.

4. Трябва да бъде изградена технологична образователна среда, в която да има единство между теория и практика.

В този смисъл могат да бъдат диференцирани закономерностите на обучението в началното училище в две основни групи:

- обективни, присъщи на процеса на възпитание, на обучение или на труда;
- субективни, проявяващи се в зависимост от дейността и средствата на двете страни: възпитавани или обучавани и обучаващи.

Това ще ги подготви за епохата на цифровата трансформация. Дигиталното образование е от изключителна важност не само за учениците от началното училище. Ето защо обучаващата среда трябва да бъде организирана по начин, който да способства за оптимално овладяване на знания, умения и отношения. Това е така, защото в „структурата на организацията средата изпълнява функцията на регулативно равнище по отношение на възприетата система от дейности“ (Балкански, 2001, с. 1-15). Затова такава среда работи за „личността, която може да се определи от три страни – коя е тя, какво желае и какво може“ (Бауер, 2001, с. 10). Новият подход на тенденциите на развитие неминуемо предполага промяна на образователните цели, които визират преди всичко демократизация, свобода, стимулиране и развитие на личността. Появява се необходимостта „от такава среда, която да формира, развива и подготви личност, достойна за предизвикателства, които 21. век ще ѝ предложи“ (Харис, 2015, с. 21-38). В средата на обучението се осъществява обучението като „възпроизводство на социален опит и културни ценности, формиране на индивидите като членове на обществото“ (Бауер, 2001, с. 89).

Това се потвърждава и от меморандума с предложения и пътна карта как да бъде постигнато дигитално образование, предложени от ученици, родители и учители на конференция в София. Меморандумът предлага обучение с онлайн съдържание и има за цел, чрез специални материали и устройства, да създаде дигитална и медийна грамотност и дава възможност за персонализиране на образованието към способностите и нуждите на всеки ученик.

Дигиталното обучение е интерактивно обучение, което се улеснява от технологията или от практически инструкции, които спомагат за ефективно използване на технологиите. То обхваща прилагането на широк спектър от практики, включително смесено и виртуално обучение и това се очерта като консенсусна рамка на дигиталното обучение.

Дигиталното образование не е самоцел, а форма, средство за постигане на нови цели, спомага за атрактивното представяне на учебния материал, насочва децата към професии с висока добавена стойност и за преодоляване на функционалната неграмотност.

Използвана литература:

Балкански П. Училищен мениджмънт. София: Буров, 2001

Бузов, Е. Обучаващо-трудовият процес, насочен към детската и учениковата личност. София: Фондация „Програма Стъпка по Стъпка“, 1999

Дюркем, Е. Да мислим възпитанието. София: Сонм, 2006

Кънева, О. Детето на 21 век и предизвикателствата пред професионалистите от 20 век. София, 2019

Пенкова, Р. Театралнопедагогическото взаимодействие като основа на анимативния подход в образователния процес по български език и литература в началното училище, Астарта, 2020

Хехт, Я. Демократичното образование. София: Изток – Запад, 2013

Bauer, W. Classroom Management For Ensembles. – Music Educators Journal, May 2001, Vol. 87

Harris, Shapiro & Garwood, Kleefeld, 2015

Начало

СЪЗДАВАНЕ НА УЧЕБНИ РЕСУРСИ В ДИГИТАЛНА СРЕДА

Мариана Г. Ташева

Профилирана гимназия с преподаване на чужди езици, Плевен

CREATING LEARNING RESOURCES IN A DIGITAL ENVIRONMENT

Mariana G. Tasheva

Profiled High School with foreign language teaching, Pleven

Анотация: Технологиите се развиват с бързи темпове. Те са неизменна част от съвременния свят. Позволяват на учениците и учителите да експериментират на практика и бързо да получават обратна връзка. Разполагат с безкрайни ресурси, което прави ползата за обучение и за изследвания и проекти. Организация на учебната работа на учителя обхваща два етапа – подготвителен и изпълнителен, където е посочено, че е необходимо учителят да осигури необходимите технически средства, нагледни помагала, дидактически и раздателен материал. Създаване на учебни ресурси в дигитална среда е „новата образователна среда“, в която протича процеса на „целенасоченото предаване и усвояване на педагогически адаптирания социален опит, на формиране, развиване и реализация на личността“.

Ключови думи: Технологии, организация на учебната работа на учителя, създаване на учебни ресурси

Abstract: It is an integral part of the modern world. It allows students and teachers to experiment more practice and get feedback quickly. Technology gives us endless resources, which makes the learning environment useful for both research and projects. "Organization of the teacher's work" covers two stages - preparatory and executive, where it is stated that the teacher needs to provide the necessary technical means, visual aids, didactic and handouts. Creating learning resources in a digital environment is the "new educational environment" in which the process of "purposeful transmission and assimilation of pedagogically adapted social experience, the formation, development and realization of personality" takes place. Keywords: Technologies, organization of the teacher's educational work, creation of educational resources.

Key words: Technologies, organization of the teacher's educational work, creation of educational resources

„Технологиите никога не могат да заменят великите учители,
но технологиите в ръцете на велики учители са трансформационни.“
Джордж Курос

Технологиите в образователната среда дадоха достъп до онлайн ресурсите с учебна цел. Това наложи сериозна адаптация и на учители, и на ученици към дигиталната среда. Но какви плюсове и минуси крие дигиталното образование?

Дистанционното обучение е нож с две остриета. То може значително да подобри учебния процес чрез интерактивни ресурси, които съвременните технологии предлагат, и в същото време да изгуби най-важното, а именно – човешките отношения и връзката с реалния свят.

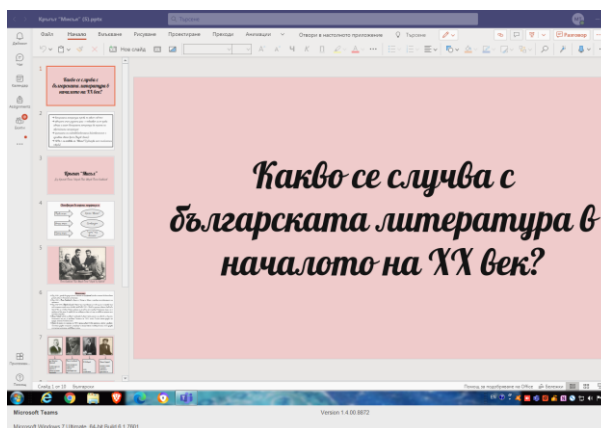
Какви са минусите на дигиталното образование.

- Учениците могат лесно да бъдат разконцентрирани.
- Учениците, не си споделят камерите.
- Не всички ученици имат достъп до компютър и интернет.
- Все още много платформи не са подготвени за онлайн изпити и така учениците имат достъп до всички отговори в Google.
- Много от учителите нямат нужната подготовка за работа в дигитална среда.

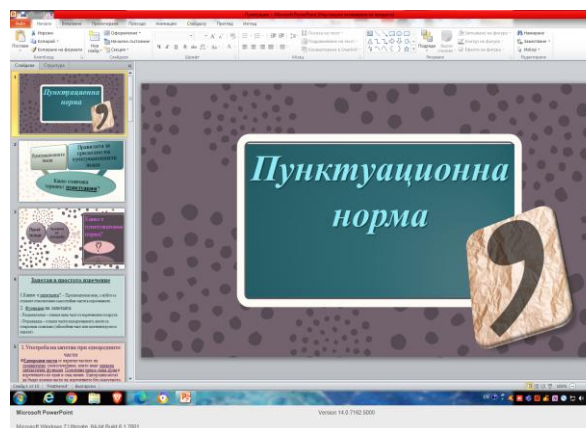
Технологиите се развиват с бързи темпове и много от тези минуси могат да бъдат превърнати в плюсове във времето, като например:

- Те са неизменна част от съвременния свят и трябва да се научим да работим с тях.
- Позволяват повече практически обучения и бърза обратна връзка. В един онлайн тест ученикът и учителят могат да видят резултатите веднага, докато в училище това отнеме много повече време.
- Разполагат с безкрайни ресурси, което прави полезна среда за обучение за изследвания и проекти.
- Могат да се свържат учители и ученици от различни части на света и да обменят информация.

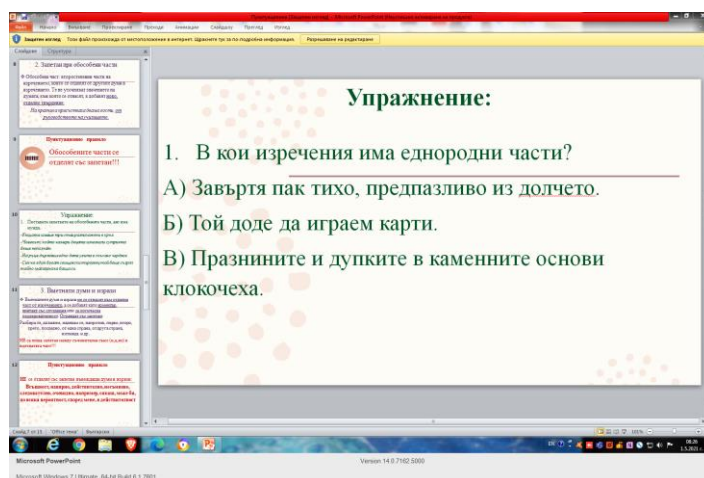
Дигиталното образование беше прието поради наложените обстоятелствата, като това бе и неговият първи изпитателен тест. Учителите, които използваха правилните ресурси, успяха да задържат вниманието на учениците и да ги мотивират за работа в тази среда. Те им даваха насоки какво да учат, а учениците, от своя страна, имаха възможността да изберат как да го учат и под каква форма. Като учител по български език и литература много често ми се налага да избирам под каква форма да поднеса учебното съдържание, за да бъде разбираемо и достъпно за учениците. Затова често в урочната ми дейност присъстват презентации, в които включвам, освен информация за учебната единица, също така въпроси и задачи, с които учениците да проверят и затвърдят знанията си. Това им дава свобода на мисълта.

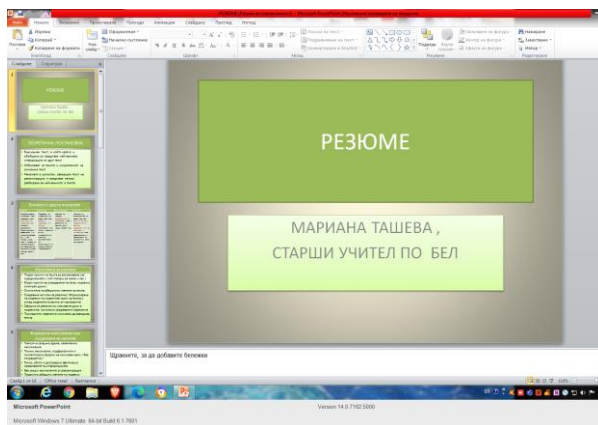
Фиг. 1

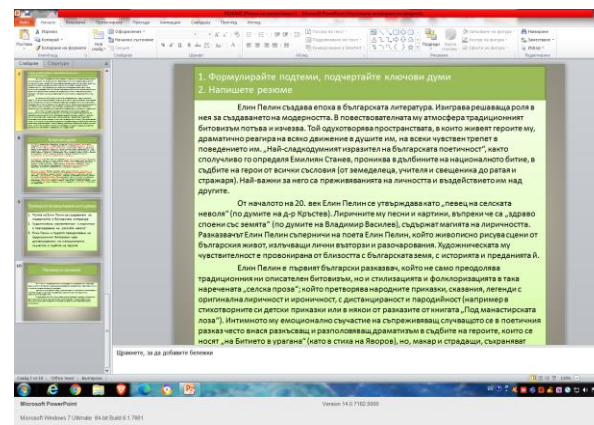
Фиг. 2

Фиг. 3

Фиг. 4

Фиг. 5

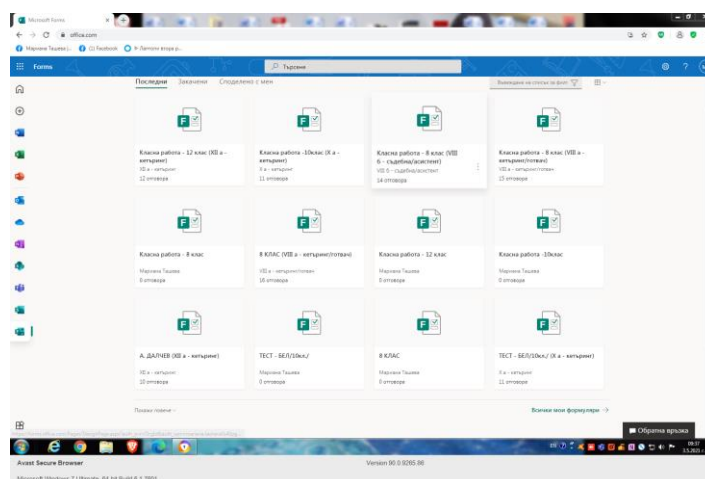
Нагледната визуализация мотивира учениците в дигиталното обучение. Първо те се запознават тематично и поетапно с темата в отделните слайдове и след това чрез въпроси с отворен отговор проверяват знанията си. Това е най-добрият начин за проверка, защото дава моментна представа за вниманието и мотивацията на учениците и кой до колко е усвоил и разбрал материала. Дигиталната среда стимулира дейността на учениците и ги прави по активни при работа с въпроси, изискващи собствен отговор. Търсят информация в интернет пространството, но я пречупват през своя поглед и мисъл, като я трансформират в ясен и точен отговор.

Във връзка с използването на дигиталната среда в образователен контекст Ст. Георгиева-Лазарова (Георгиева-Лазарова, 2012, с.37-54) прави обобщение, от което могат да се изведат някои характеристики на дигиталната среда. Това е „новата образователна среда“, в която протича процесът на „целенасоченото предаване и усвояване на педагогически адаптирания социален опит, на формиране, развиване и реализация на личността“. Тази среда е „ориентирана към организация на учебния процес в условия на наситено с дигитални технологии, пространство“. Тя се използва за „съхраняване и предоставяне на допълнителни учебни ресурси, изпълняващи помощна функция при традиционна форма на обучение“. Многообразието от известни практики, свързани с използването на ИКТ, налага да се направят уточнения в какъв контекст ще се използва дигиталната среда. Създаваните учебни ресурси в дигитална среда могат да бъдат използвани от учениците и след разпечатване върху хартия. Съхраняват се от учителя в дигитален формат с възможност за многократно използване и допълване спрямо учебните програми.

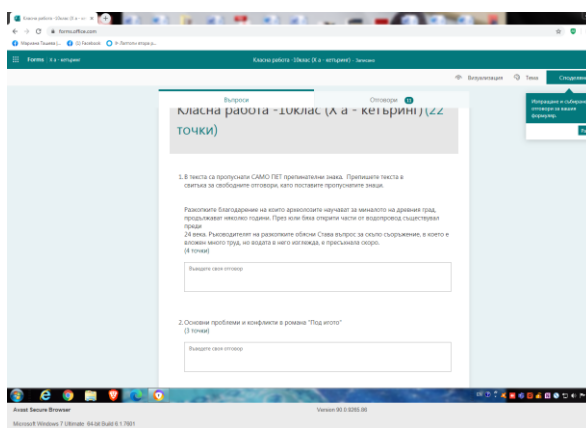
Учителят трябва да постави акцент върху учебните ресурси, които правят успешна работата му. В своята същност, дейността на учителя „...е предназначена да осъществява управление на активната и съзнателната дейност на учениците при усвояване на учебния материал“ (Тенева, 2012, с. 108). В определението е очертана ролята на учителя и взаимодействието му с предвиденото за усвояване учебно съдържание. Следователно предварителната подготовка на учителя за извършване на тази дейност включва подходяща интерпретация на учебния материал, която ще подпомогне реализацията на управлението на дейността на учениците в процеса на обучение. В подходящата интерпретация на учебното съдържание се включват различни варианти и форми за представянето му така, че да бъде достъпно за всички ученици. Дигиталната среда е удобно място за създаване и съхранение на различни форми на представяне на учебна информация и тяхната бърза трансформация от една в друга или за извършване на необходима промяна върху тях, за да са успешно употребими в друга ситуация.

В класификацията на И. Лернер за видове дейност на учителя се открояват две дейности, в които учебните ресурси, подготвени от учителя, имат отношение към

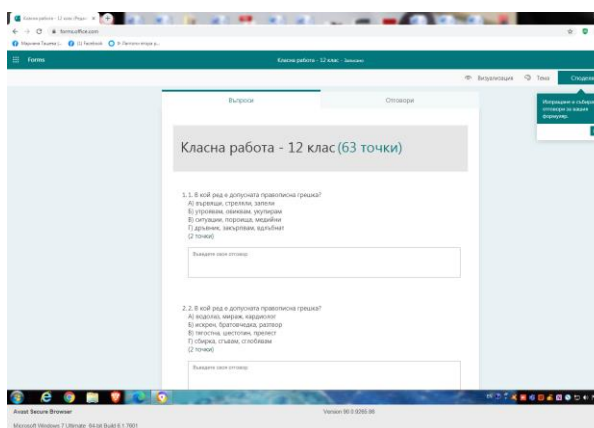
осъществяване на дейността му. Първата е дейност за преподаване на учебното съдържание или за организация на неговото усвояване, а втората е дейност за осигуряване на обратна връзка от учениците към учителя, т.е. дейност за контрол на хода и резултатите от ученето (Lerner, 1980). Първата дейност може да се подпомогне успешно, чрез създадени учебни ресурси за онагледяване, а втората, чрез учебни ресурси, които са създадени като задачи за изпълнение от учениците. За тази цел, след наложеното обучение в онлайн среда, нашето училище избра да се работи с платформата на Teams – за връзка, създаване на обучителни ресурси и предоставянето им по най-добрия начин на учениците. Тази платформа се оказа добра и много бързо учениците свикнаха да работят с всички инструменти на нея. При контролни и класни работи, проведени в дигитална среда, интересът на учениците значително се повиши.

Фиг. 6

Фиг. 7

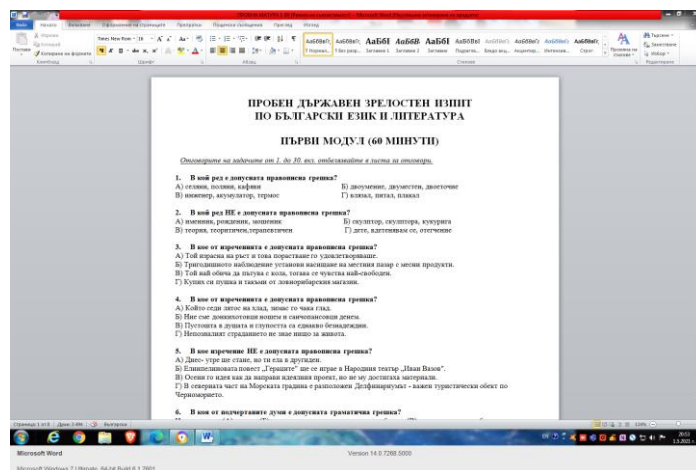
Фиг. 8

Подготовката на учебни ресурси и за двете дейности е възможна в дигитална среда с използването на подходящи инструменти за създаване и обработка на учебни компоненти. За тази цел най-често използвам Forms/Office365/ за създаване на тестове, което улеснява дейността ми като учител, но изисква от мен и сериозна организация в работата.

Бабански (Бабански, 1988, с. 136-140) откроява в дейността на учителя няколко елемента. Интерес за темата представлява елементът „организация на учебната работа на учителя“ със своите два етапа – подготвителен и изпълнителен, където е посочено, че е необходимо учителят да осигури необходимите технически средства, нагледни

помагала, дидактически и раздавателен материал. Елементът „организация на дейността на учениците“, в който се включват компоненти като поставяне на учебни задачи и създаване на благоприятни условия за възприемане на задачите, също е възможно да бъде реализиран в условията на дигитална среда. Например: изготвянето на пробен вариант на тест за Държавния зрелостен изпит по БЕЛ изисква съставяне на задачи за изпълнение от различен практически характер, стимулиращи самостоятелната дейност на ученика и провокиращи творческите му мисъл и изява. Задачите трябва да бъдат представени така, че да могат да проверяват знанията на учениците както при въпроси с затворен отговор, така и при въпроси изискващи свободен отговор и създаване на собствен текст.

Фиг. 9

Дигиталната среда дава тази възможност за попълване на липсващи елементи и връзки, ограждане на верния отговор или допълване на учебно съдържание/създаване на собствен текст, но учителят е този, който трябва да редуцира информацията до ниво разбираем език за учениците. Според Тенева учителят е „основен източник на дидактически редуцирана информация“, което е предпоставка учениците „да се ориентират бързо в нарастващия поток от информация“, а учебникът е нужен на учителя „за да се ориентира в определените граници, в които трябва да се движи съобразно възрастовите особености и целите на обучението“ (Тенева, 2016, с. 164-165). Т.е. в дейността на учителя е очертана ролята му и са регламентирани рамките на полето от учебна информация за съответната възраст, а учителят има възможност да търси и намира оптимален начин за подходяща интерпретация на учебното съдържание, като създава свои авторски учебни ресурси за постигане на заложиени цели в обучението. Адаптираните текстове, въпросите с отворен отговор, табличните форми на представяне на информация, въпроси за създаване на собствен текст и правилно извличане на информация от текста са част от възможните реализации на учебни ресурси, осъществими в дигиталната среда.

Много често при интерпретация на една творба представям в табличен вид основните теми, мотиви, внушения, хронотоп, особености на стила и лирическият герой. Така се придобива по ясна представа за творбата и по лесно се интерпретира текста от страна на учениците. В своя анализ на ефективността на училищното учене Тенева (Тенева, 2016, с. 60) определя 7 условия, свързани със стимулирането на ученика от учителя във връзка с повишаване качеството на процеса на обучение и съответно повишаване ефективността както на преподаването, така и на ученето. В три от тях се открива прякото участие на учебните ресурси като отговорни за изпълнението на условията: „поддържане на любопитството“, „осигуряване на разнообразни дейности“ и

Интересен проблем поставя В. Делибалтова: „Проблемът, който винаги се очертава на равнището на конструирането на обучението или поне на институционализираното обучение, е как да се адаптира определено съдържание по посока на определени цели към индивидуалните особености на учениците“ (Делибалтова, 2004, с. 83). За да бъде улеснен учителят при адаптирането на определено учебно съдържание, е необходимо той да притежава компетенции за използване на подходяща среда с инструменти, където да осъществява дейности по създаване на учебни ресурси с различен формат, насочени към реализация на определени цели. Избраните и анализирани компоненти от дейността на учителя се отнасят към предварителна му подготовка за осъществяване на преподаването и ученето.

Текстът е основно средство за представяне на учебна информация . „Текстът е основно средство за изучаване на езика, за формиране на умения за слушане и говорене, четене и писане“ (Кирил Димчев).

331

В съответствие с формулираните цели е необходимо учениците да умеят да се ориентират в условията на общуване, да създават и/или решават комуникативна задача, да планират речевата си дейност при създаване на текстове, точно и грамотно да излагат собствените си мисли. Тези критерии са в основата на избора на конкретен метод за работа.

Поставените цели определят три етапа в реализацията на добрата педагогическа работа, както следват:

- Първи етап: работа на теоретично ниво – учениците да получат необходимите знания за текста, да усвоят неговата същност, да осъзнаят функциите на езиковите средства в него.

- Втори етап: работа на емпирично ниво – новопридобитите знания да се съотнесат спрямо проблема за художествените текстове, като се работи с конкретни художествени произведения (развитие на рецептивни умения).

- Трети етап: работа на продуктивно ниво – учениците да развият и усъвършенстват продуктивните си умения за създаване на художествен текст, като приложат на практика всички усвоени дотук рецептивни умения за анализ на художествени текстове.

За осъществяването на трите етапа на добрата педагогическа работа трябва предварителна подготовка, която включва следните дейности:

1. Учениците да предложат ключови думи, които да отговорят на темата за художествения текст.

2. Да потърсят откъси от художествени произведения по техен избор и напишат теза.

3. Да представят свои литературни произведения и създадат собствен текст – есе или интерпретация.

За тази цел проведех изследването при ученици от 12. клас, на които им предстоеше Държавен зрелостен изпит – работа с текст и създаване на собствен текст.

През първия етап работата бе насочена към теоретично овладяване на знания за художествения текст. Неговите особености се представиха индуктивно, като се съпоставиха два откъса на една и съща тема, но предназначени за различни сфери на общуване – научната и естетическата. Чрез беседа учениците осмислиха разликите между тях и осъзнаха ролята на ключовите думи. Вниманието им се насочи към спецификата на художествения текст, представен в дигитална среда.

Зададена бе самостоятелна работа, като класът бе разделен на групи. Условието на задачите бяха написани на работни листове /онлайн/. Първата задача провокира „мозъчна атака“ чрез дописване на ключови думи. Беше предоставен /от мен/ текст, в който имаше пропуснати думи, като всеки екип трябваше да предложи свои. Втората задача беше свързана със създаването на теза по морален проблем на тема: „Преодоляване на страданието“ /от изучавано произведение по учебната програма „Cis moll“/, която обхващаше втория етап, като всеки член на екипа трябваше да представи тезата и обясни и правилата за нейното структуриране. Третата задача изискваше учениците да прочетат откъс от художествения текст „Арменци“ на Пейо Яворов и да интерпретират в собствен текст по зададената тема „Страданието на прокудените от родината хора“. Това беше и третият етап от работата. Разчиташе се на добра структура на текста и постигане на емоционално въздействие, откривайки истинската магия на словото. Така учениците достигнаха до идеята, че словото е средство, с помощта на което човекът мисли, действа, вярва т.е. живее пълноценно.

Беше направен анализ на резултатите, при който учениците достигнаха до извода, че е необходимо както добро владение на българския език, така и мотивацията, и участието на всеки член на екипа. Чрез поставените задачи се обогати речника на учениците, провокира се въображението им, изгради се образност и емоционалност, естетически вкус, породиха се естетическо преживяване. За домашна работа беше

поставена задача, свързана с изготвянето на проект /в електронен вариант/ – избрани художествени текстове на любим автор. Екипите трябваше да разпределят помежду си задачите, а именно: да изберат заглавие, да предложат корица и илюстрации; да обмислят начина, по който ще подредят текстовете.

За изпълнението учениците трябваше за приложат своите умения за работа с компютър и уменията си за рисуване и по този начин се осъществи интердисциплинарна връзка между българския език, литературата, информационните технологии и изобразителното изкуство. Чрез осмисляне на отделните „стъпки“ от алгоритмите за анализ и интерпретация на художествени текстове учениците изградиха умения за изследване особеностите на една творба, тълкуване на смислите, изразени чрез тях, и усъвършенстваха способностите си да откриват подтекстовите значения в изразените от писателите смисли.

Акцентираща се върху извода, че възприемането на литературна творба зависи от личния езиков опит на читателя, от равнището на общата ина езиковата култура, от умението му да анализира и тълкува текста. Учениците приложиха овладените умения за анализ и интерпретация върху прозаични и върху лирически произведения в хода на самостоятелната работа, която им бе зададена. Трябваше да анализират и тълкуват подбрани прозаични и поетически текстове.

Целта беше сами да осмислят своята потребност от общуване в естетическата сфера и да обогатят речника и читателския си опит, т.е. да приложат знанията си на практика, в собствен текст. Следвайки инструкциите, те анализираха особеностите в сюжета в избраните от тях текстове, проучиха спецификата на художествените образи, изследваха езиковите средства, чрез които се постига образност и емоционалност, характеризираха ролята на поетическия ритъм, римата за постигане на мелодичност в лирическата творби, направиха изводи за художествените внушения чрез конкретни, насочващи от мен въпроси.

Опознавайки структурата и особеностите на художествените текстове, учениците не се страхуват от степента на сложност на поставените задачи и се справят бързо и ефективно, за което допринесе и работата в дигиталната среда.

Съвременните иновативни образователни технологии увеличават интереса на учениците към учебния предмет, мотивират ги активно да участват в учебния процес. Прилагането на информационните и комуникационните технологии в процеса на обучение дава възможност на учителите да разработват интерактивни учебни занятия, с които да стимулират по-доброто усвояване на учебното съдържание и самостоятелната дейност на учениците в учебния процес. Това ги прави самостоятелни и адаптиращи се към новите учебни ресурси за обучение и развитие. „Ако искаш да си по-продуктивен, тогава започни още в началото: Бъди там навреме!“ - Ричард Брансън.

Използвана литература:

Бабански, Ю.К. Педагогика. София: Народна просвета, 1988

Георгиева-Лазарова, Ст. Обучение в дигитална среда. ВЕ Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2012

Делибалтова, В. За обучението. Между даденото и търсеното. София: ИК „Лик“, 2004

Динамиката на XXI век повелява нови подходи в класната стая. - Вестник Аз-буки, брой 47/2020 г. - <https://press.azbuki.bg/news/novini-2020/broj-47-2020/dinamikata-na-xxi-vek-poveleyava-novi-podhodi-v-klasnata-staya/>

Иванова, Ст. Предимства и недостатъци на дигиталното образование, платформа „Учители в час“ (4 януари 2020 г.)

Тенева, М. Дидактическа ефективност - фактори и предпоставки за нейното реализиране. – Годишник на Факултета по педагогика, Тракийски университет - Стара Загора, том XII, 2016

Трифенова, М. Компетенции за създаване на учебни ресурси в дигитална среда. – Годишник на Факултета по педагогика, Тракийски университет - Стара Загора, том XV, 2018

<https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/index.htm> – Европейска онлайн платформа за училищно образование

МОДЕЛ НА ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО ОБУЧЕНИЕ ПО „ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА“ В 4. КЛАС, ПРОВЕДЕНО В УСЛОВИЯТА НА ОБУЧЕНИЕ ОТ РАЗСТОЯНИЕ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА

Радка Ст. Топалска
НУ „Отец Паисий“, Плевен

MODEL OF INTERDISCIPLINARY LEARNING ON MAN AND NATURE IN 4TH GRADE, CONDUCTED IN THE CONDITIONS OF DISTANCE TRAINING IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT

Radka St. Topalska
Primary School „Otets Paisiy“, Pleven

Анотация: В статията се разглежда модел на интегрирано обучение по „Човекът и природата“ в 4. клас, проведено в условията на обучение от разстояние в електронна среда. Показват се етапите на планиране и реализиране на интердисциплинарно обучение. Разглежда се интердисциплинарното обучение като основа за формиране на знания, умения и отношения по предметите, интегрирани в него, и повишаване на ключовите компетентност на учениците и уменията им да работят в електронна среда.

Ключови думи: интердисциплинарно обучение, планиране, обучение в електронна среда, ключови компетентности

Abstract: The article considers a model of interdisciplinary learning in man and nature in 4th grade, conducted in the conditions of distance learning in an electronic environment. The stages of planning and realization of the interdisciplinary learning are shown. The interdisciplinary learning is considered as a basis for the formation of knowledge, skills and attitudes in the subjects integrated in it and increase the key competencies of students and their ability to work in an electronic environment.

Keywords: interdisciplinary learning, planning, e-learning, key competencies, e-environment

„Технологиите никога не могат да заменят великите учители,
но технологиите в ръцете на велики учители са трансформационни.“
Джордж Курос

Един от най-често използваните термини след пандемията е терминът „новото нормално“. Новата норма в образованието е засиленото използване на онлайн учебни инструменти. Пандемията COVID-19 предизвиква нови начини на обучение. По целия свят образователните институции гледат към онлайн платформи за обучение, за да продължат с процеса на обучение на учениците. Новото нормално сега е трансформирана концепция за образование с онлайн обучение в основата на тази трансформация. Днес дигиталното обучение се очерта като необходим ресурс за учениците и училищата по целия свят. За много образователни институти това е изцяло нов начин на образование, който те трябва да възприемат. Онлайн обучението вече е приложимо не само за учене на академични среди, но също така се простира и върху изучаването на извънкласни дейности за учениците. През последните месеци търсенето на онлайн обучение се увеличи значително и ще продължи да го прави и в бъдеще.

Какво е „онлайн обучение“?

„Онлайн обучение“ е един по-общ термин, с който обхващаме различни други термини като например „електронно обучение“ (е-обучение), уеб базирано обучение, виртуално обучение, както и някои форми на дистанционно обучение.

Може да се обобщи, че онлайн обучението е обучение, което преминава с помощта на интернет и устройство от типа на стационарен компютър, лаптоп, таблет или мобилен телефон. При този тип обучение могат да се използват различни видове формати – текст, видео, аудио, графични изображения, интерактивно съдържание, тестове за знания и др. Обикновено то се реализира в е-платформа. В момента много „учебни, културни и търговски организации използват определени форми на дистанционно обучение и това дава основание Е-платформа да се превърне в център за формално, неформално и информално образование“. (Бузов, 2014, с. 34-42)

Обикновено, едно онлайн обучение попада в една от две възможни категории:

- Синхронно обучение – онлайн обучение, при което се осъществява взаимодействие и обмен на информация между преподавател и обучаеми в реално време, нерядко чрез видео стрийм;
- Асинхронно обучение – това е онлайн обучение, което не се провежда в реално време. Най-често преподавателят е създал учебните материали предварително, след което на участниците им е предоставен достъп до тях. Най-често те сами решават кога да се обучават.

Онлайн обучението има минуси и плюсове. Минусите на онлайн обучението са:

- Проблем с дисциплината;
- Технологични бариери;
- Липса на контакт на живо с учителя и учениците;

Три са и основните плюсове на онлайн обучението:

- Гъвкавост;
- По-ниска цена;
- Ангажираност.

В едно онлайн обучение може да се използват разнообразни изразни форми – видео, аудио, текст, тестове за знания и т.н., това на свой ред би могло да доведе до по-висока ангажираност и ефективност при разбиране и запомняне на информацията, тъй като подпомага участници с различни стилове на учене.

Може да се каже, че онлайн обучението е съвременна форма на обучение, което се осъществява с помощта на интернет и дигитално устройство.

В чл. 105 ал. (6) от ЗПУО се казва, че ако присъственият образователен процес в училището е преустановен поради извънредни обстоятелства, дните са учебни, ако са създадени условия за обучение на учениците от разстояние в електронна среда (ОРЕС) чрез използване на средствата на информационните и комуникационните технологии.

Обучение на учениците от разстояние в електронна среда не бива да се смесва с дистанционната форма на обучение. По същество това не е различна форма на обучение, различни са средата (електронна) и средствата (с помощта на информационните технологии), както и това, че учителят и учениците не са физически на едно и също място. (Насоки за работа на системата на училищното образование през учебната 2020 - 2021 година в условията на COVID-19)

Обучението на учениците от разстояние в електронна среда предлага на учителите ефективен начин да предоставят иновативни уроци на учениците. Онлайн обучението има редица инструменти като видеоклипове, PDF файлове, подкасти и учителите могат да използват всички тези ресурси като част от своите планове за уроци. Разширявайки плана на уроците отвъд традиционните учебници, за да включва онлайн ресурси, учителите могат да станат по-ефективни преподаватели.

Онлайн преподаването е отлична възможност за дългосрочни, предизвикателни и увлекателни учебни проекти. Те развиват редица качества и умения за успех у децата като самостоятелност, любознателност, умения за критично мислене, креативност, четивна, математическа и/или научна грамотност и много други.

Учениците обичат да учат и правят това с постоянство, когато съдържанието на онова, което те научават, отговаря на техните нужди, цели и интереси.

За да отговори на нуждите на обучаващите се в електронна среда от разстояние, може да се използва интердисциплинарното обучение. Такъв подход към обучението се фокусира върху интелектуалните, социалните, емоционалните, физическите и естетическите аспекти на детското израстване. Интегрирането на учебната програма може да се извърши успешно чрез тематичния подход, който е интердисциплинарен.

Интердисциплинарното обучение включва различни области на обучение чрез изследване на интересна идея, която черпи от съдържанието на различни предметни области и създава условия за пренос на знания, умения и отношения от една тема към друга. Една обединена тема дава възможност на учениците да видят връзките между различните предметни области и дава на учителя възможност да организира учебната програма около теми, проблеми или основни въпроси, които учениците намират за интересни.

Един такъв подход:

- Осигурява дългосрочен план на обучение;
- Служи да даде на група ученици нещо, което ги интересува;
- Помага за развитието на дух на общност;
- Включва всички предметни области;
- Придава свързаност на учебната програма.

Интердисциплинарното обучение позволява на учителя да организира учебното съдържание дистанционно във виртуална среда около теми, задачи или основни въпроси. По този начин може да представи съдържанието на учебната програма дистанционно, по различен начин от обучението в клас на базата само на един учебен процес.

Електронната среда не е традиционната, която подкрепя обучението и поставя ученика в центъра на педагогическото взаимодействие, но тя пък от своя страна дава възможност на учениците да използват разнообразни електронни ресурси, да формират дигитални компетентности, които да приложат в представянето си на подготвените от тях файлове с информация. Електронната среда дава възможност учениците да развият своя интелектуален потенциал и творчество, да формират съвкупност от знания, умения и отношения по време на изследователския процес по темата и „представлява част от образователната среда, която подпомага дейността на всеки по посока обучение, възпитание и социализация“. (Бузов, 2020, 114-115)

Как се планира интердисциплинарното обучение?

Първата стъпка е изборът на тема. Темата трябва да се основава върху общите цели на учебната програма и интересите, нуждите и опита на учениците, както и на наличните източници и материали, които помагат за осъществяването на ученето.

След като е избрана темата, заедно с учениците се създава „паяжина“. Това става в часовете в електронна среда, използвайки интерактивния метод „Брейнсторминг“ върху идеи, свързани с темата.

„Паяжината“ се създава в няколко стъпки:

1. Определя се темата, която ще се изследва;
2. Темата се записва на бяла онлайн дъска на споделен от учителя екран;
3. Учениците предлагат думи, свързани с темата чрез метода „Брейнсторминг“, които се записват около темата;
4. Записват се предложените думи в основните части на паяжината;
5. „Паяжината“ се записва във формат, удобен за отваряне и четене и се изпраща на родителите, за да се запознаят с предстоящите дейности, които децата им ще работят в електронна среда.

Обмислят се внимателно уроците, така че ученото да се гради върху стари знания на учениците и да отговаря на възрастта им. С помощта на дейностите, които са включени в тематичното обучение, знанията се надграждат и разширяват.

Втората стъпка е поставянето на цели, които се постигат с интегрирането на различните области на обучение. Целите насочват тематичната единица. Формират се цели, чрез които учениците придобиват знания, умения и отношения, формират ключови компетентности по предметните области, които са включени в обучението. Поставените цели позволяват да се осъществи оценяването на дейностите в различите предметни области, които учениците извършват и представят, т.е. извършва се формиращо оценяване.

Третата стъпка е да се подреди тематичната единица. Използвайки паяжината на учебната програма, учителят организира и документира последователността на понятията, които трябва да се изучат и прави списък на подходящи дейности, източници и материали, електронни ресурси и пр. за всяка област. Обсъжда с учениците стъпките при създаването на електронните ресурси от тях, форматирането им, запазването и качването им в електронната платформа, с която работят в електронна среда от разстояние.

Четвъртата стъпка е изборът на учебните дейности, които са сърцевината на една интегрирана тематична единица. Според целите на тематичната единица се планират учебните дейности, които се включат в нея. Целта на тематичната единица е да развие една силна връзка между дейностите и областите на съдържание, да се формират знания, умения и отношения по учебния предмет и компетентности за търсене и извличане на информация.

Учебните дейности, които се включват, са:

- Български език – езикови задачи, съставяне на текстове;
- Литература – четене, посещаване на образователни сайтове;
- Математика – измерване, теглене, съставяне на текстови задачи, изразяване на диаграми;
- Човекът и обществото – изследователска дейност, презентации, наблюдение; исторически преглед по темата
- Човекът и природата – изследователска дейност, съставяне на хранителни зависимости
- Изобразително изкуство – рисунки, илюстрации, драматизация;
- Музика – песни, ритми;
- Технологии и предприемачество – изработване на макети, благотворителни базари,
- Спорт – упражнения;

Петата стъпка е оценяването. То е особено важна част от планирането и обучението чрез тематичната единица. Специфичните цели, които са поставени в началото на тематичната единица, служат за инструмент за измерване при оценяването. Овластяването от учениците на тези цели определя напредъка им.

С помощта на серия от въпроси се проучва оценката на учениците за интегрираното обучение. Въпросите могат да се представят под формата на анкета, в дискусия или при представяне на готовия продукт от интегрираното обучение.

Въпросите могат да бъдат: *„Какво научи?, Какво можеш да правиш сега, което преди това не можеше да правиш?, Какво най-много ти хареса по темата?, Кои са най-добрите ти работи от дейностите?, Какви промени би направил?“*.

Не само наученото от учениците трябва да бъде оценено, но трябва да се разгледа също и ефективността от планирането и обучението, проведено от учителя. (Програма стъпка по стъпка за началното училище – втора част, 2000, с. 225)

Една добре планирана тематична единица включва:

- Ясни, реални, постижими далечни и близки цели;
- Материали, силно интригуващи учениците;
- Дейности, които дават възможност за проява на различни способности, интереси и опит;
- Участие на учениците при планирането на тематичната единица;
- Активни занимания, които изцяло поглъщат учениците;
- Възможности

В настоящата публикация представям модел на интердисциплинарно обучение по „Човекът и природата“ в 4. клас, проведено в условията на обучение от разстояние в електронна среда. С представянето на тази педагогическа практика искам да докажа, че използвайки интегрираното обучение, което се провежда в електронна среда от разстояние в часовете по Човекът и природата, учениците усвояват не само знания по съответния предмет, но и формират знания, умения и отношения по останалите учебни предмети, развиват своите ключови компетентности и формират нови дигитални, които правят ученето им в ОРЕС по-интересно, по-ангажиращо и ефективно.

Планирането на интегрираното обучение започва с избора ни на тема, която учениците избират чрез дискусия.

Тема: Животът във водата

С помощта на метода на мозъчната атака се изгражда паяжината на тематичната единица. Подкрепят се дейностите, които могат да се извършат по време на обучението. (Приложение 1)

Цели:

- Усвояване на знания за условията на живот в сладководни и соленоводни басейни и влиянието им върху приспособленията на растенията и животните;
- Формирането на умения за илюстриране с примери на видовото разнообразие и групите животни.

Позовавайки се на изградената „паяжина“ на интердисциплинарното обучение, учебника по човекът и природата и учебната програма, се определят понятията, които ще се разгледат. Създават се критерии, по които ще бъдат изработени презентациите и другите електронни ресурси. Показват се стъпките за качване на електронните ресурси. Прави се библиотека с линкове към сайтове с информация по темата.

На родителите се изпраща съобщение с информация за интердисциплинарно обучение и молба да оказват помощ на учениците.

Следващата стъпка от интердисциплинарното обучение е изборът на интегрираните предмети и учебните дейности, които могат да се включат в обучението в електронна среда.

Според целта на интердисциплинарното обучение се избират и включват различни учебните предмети и дейностите в тях.

➤ **Български език** – задачите в това направление са:

- Какво ще види изследовател, който се спуска с лодка по реката от горното до долното течение? – съставете разказ, като използвате знанията си, снимките от учебника, информацията от таблицата и Интернет;
- Съставете сложни изречения, като в тях включите числителни имена, с които да изразите количествени характеристики на обитателите във водна среда.

➤ **Литература** – задачите в това направление са:

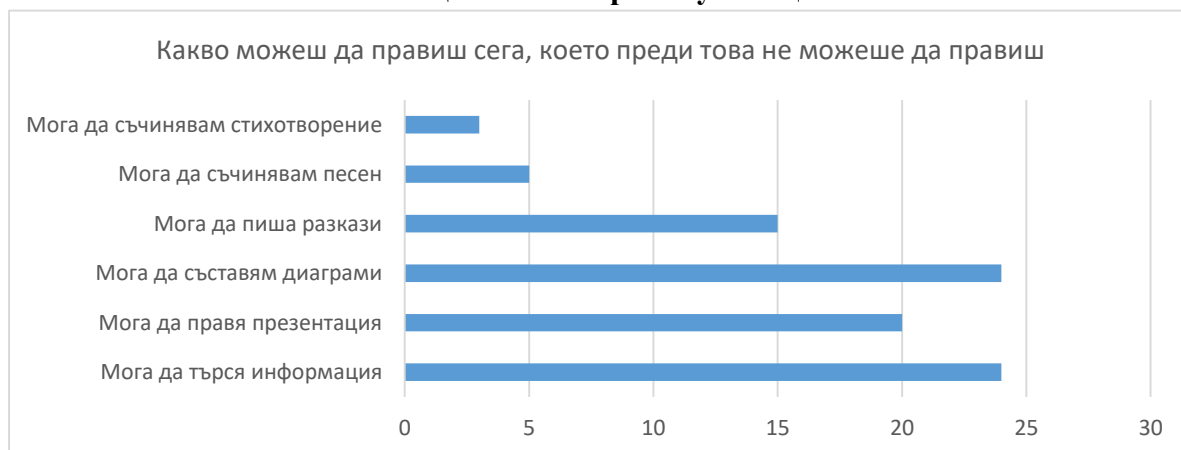
- Намерете и прочетете художествена литература с герои, обитатели от водния свят;

- Потърсете образователни сайтове, в които има информация за обитатели във водния свят. Споделете линк към научнопопулярна информация.
- **Математика** – задачи:
  - Съставете текстови задачи с водни обитатели;
  - Сравнете и направете диаграми на най-малките и най-големите водни обитатели по различни признаци.
- **Човекът и природата** – задачи:
  - Съставете хранителни вериги с организми от сладководните и от соленоводните басейни;
  - Потърсете информация и я представете чрез презентация за начина на живот на речните бозайници /видра и бобър/.
- **Човекът и обществото** – задачи:
  - Потърсете информация за обитателите на водните басейни в миналото и сега;
  - Потърсете в Интернет клипове, разказващи за водни обитатели в соленоводни или сладководни води.
- **Изкуство, технологии и предприемачество и спорт** – задачи:
  - Нарисувайте водни обитатели;
  - Съчинете песен или стихотворение;
  - Изработи макет на водно животно;
  - Опитайте се да имитирате движенията на жабата, на черноморския тюлен и се придвижете 10 крачки;
  - Застанете на едни крак като щъркел и засечете колко време ще издържите. Направете същото и с другия крак.

/За задачите, свързани със спорт да се направят снимки или клип./

Определя се срокът за изпълнение на интердисциплинарното обучение - планиране – от 30.03.2020 г. до 03.04.2020 г. През този период учениците изпращат своите работи и учителят ги съхранява в отделни папки. След изтичането на срока в часовете по български език, литература, математика, човекът и природата, човекът и обществото, изкуство, спорт и технологии и предприемачество учениците представят подготвените от тях електронни ресурси. По време на представянето на учениците, учителят и учениците задават въпроси, с които се осъществява и формиращо оценяване. В помощ на него учителят предоставя линк към анкета, която те попълват. Въпросите в нея са свързани с удовлетвореността на учениците от работата си по поставените задачи и до каква степен те са успели да усвоят нови знания, умения и отношения. (табл. 1) Така той регистрира техния напредък.

Таблица 1. Отговори на учениците

В края на интердисциплинарното обучение учителят прави оценка на ефективността му. Сглобява ресурсите и изготвя видео филм, който изпраща на родителите, за да видят работите на своите деца в електронно обучение от разстояние.

В заключение може да се каже, че интердисциплинарното обучение в условия на електронна среда от разстояние прави обучението по-значимо и резултатно, отколкото другите традиционни подходи, тъй като съдържанието е представено във вид, който се среща в реалния живот. Учениците използват придобити знания, умения и отношение, за да решат задачите по отделните учебни предмети, включени в обучението, и да създадат качествени продукти. Чрез дейностите, включени в интегрираните предмети в обучението, учениците формират нови знания, умения и отношения, формират и развиват своето критично мислене и се учат да търсят и извличат информация.

Обучението от разстояние в електронна среда, осъществено чрез модел на интердисциплинарно обучение, повишава ключовите компетентности на учениците и им помага да овладеят нови умения и нагласи за учене през целия живот.

Използвана литература:

Бузов Е. Методически проекции на обучението по конструиране, технологии и предприемачество и технологичната образователна среда в детската градина и началното училище. София: Екип плюс, 2020

Бузов Е. Електронната платформа - център за развитие на формалното и неформалното образование – Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Иновации в прилагането на електронни форми на дистанционно обучение“, БСУ, 2014, с. 34-42

Дистанционно обучение – планиране и безплатни платформи - <https://obr.education/distancionno-obuchenie-kak> (посетен на 15.05.2021 г.)

Закон за предучилищно и училищно образование, Обн. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015 г.

Насоки за работа на системата на училищно образование през учебната 2020-2021 година - https://www.mon.bg/upload/23842/nasoki-covid19-Uchilishte_09092020.pdf (посетен на 15.05.2021 г.)

Програма „Стъпка по стъпка за началното училище“ – втора част, Фондация „Програма стъпка по стъпка“, 2000

Христов Т. Онлайн обучение. Плюсове и минуси - <https://www.novavizia.com/onlajn-obuchenie> (посетен 15.05.2021 г.)

Тематично планиране

Литература

1. Прочетете художествена литература с герои, обитатели от водния свят.
2. Потърсете образователни сайтове, в които има информация за обитатели във водния свят. Споделете линк към тази научнопопулярна информация.

Български език

1. Какво ще види изследовател, който се спуска с лодка по реката от горното до долното течение? Съставете разказ, като използвате знанията си, снимките от учебника, информацията от таблицата и Интернет.
2. Съставете сложни изречения, като в тях включите числителни имена, с които да изразите количествени характеристики на обитателите във водна среда.

Човек и природа

1. Съставете хранителни вериги с организми от сладководните и от соленоводните басейни.
2. Потърсете информация и я представете чрез презентация за начина на живот на речните бозайници /видра и

Тема Животът във водата

Човек и общество

1. Потърсете информация за обитателите на водните басейни в миналото и сега. Представете я чрез презентация.
2. Потърсете в интернет клипчета, разказващи за водни обитатели в соленоводни или сладководни води.

Математика

1. Съставете текстови задачи с водни обитатели.
2. Сравнете и направете диаграми на най-малките и най-големите водни обитатели по различни признаци.

Изкуство, технологии и предприемачество и спорт

1. Направете изложба от рисунки.
2. Съчинете песен или стихотворение;
3. Изработете модел на водно животно;
4. Опитайте се да имитирате движенията на жабата, на черноморския тюлен и се придвижете 10 крачки.
5. Застанете на един крак като щъркел и засечете колко време ще издържите. Направете същото и с другия крак.

Срок за изпълнение през цялата седмица – от 30.03.2020 до 03.04.2020 г.

ДИГИТАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ ОТ ПРЕДУЧИЛИЩЕН ЕТАП НА ОБРАЗОВАНИЕ И РОЛЯТА НА ИНФОРМАЦИОННО-КОМУНИКАЦИОННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Дафина П. Иванова
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен консултант: преп. Кремена Ангелова

DIGITAL COMPETENCE OF THE PRESCHOOL TEACHER AND THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN KINDERGARTEN

Dafina P. Ivanova
College of Pedagogy - Pleven
Academic advisor: University Lecturer Kremena Angelova

Анотация: В настоящия доклад се разглежда дигиталната компетентност на учителя от предучилищен етап на образование и работата му с информационно-комуникационните технологии в детската градина. Анализират се предизвикателствата за педагога, свързани с дигиталните устройства. Разглежда се квалификацията на педагогическия специалист, необходима за качествен образователен процес.

Ключови думи: дигитална компетентност, предучилищен етап на образование, информационно-комуникационни технологии

Abstract: The present report examines digital competence of the preschool teacher and working with Information and Communication Technologies in kindergarten. The challenges for the educators related to the use of digital devices are also analyzed. The qualification of the pedagogical specialists, necessary to ensure a quality educational process, is considered.

Key words: digital competence, preschool education, Information and Communication Technologies.

„Не ограничавайте своите деца до собственото си образование,
защото те са родени в друго време”
/Еврейска поговорка/

В последните години, напълно очаквано за живота на хората от XXI век – време на бързо развиващи се технологии, дигиталните средства навлязоха както в икономиката, така и в образованието. Те се използват не само за забавление и мотивация на децата, но и за успешна комуникация и разнообразяване на образователния процес. Важна роля за контрола и осъществяването на процеса на дигитализация имат и родителите, и учителите, за да може този процес да бъде максимално полезен в обучението на децата. “В следствие на бързото развитие на технологиите, децата живеят в коренно различен свят от този на своите родители. Неоспорим факт е това, че технологиите навлизат във всяка сфера от живота – превръщат се в „дигитална империя”, която мащабно и дълбоко се внедрява в ежедневието и съществуването като цяло на човешкия индивид” (Атанасова, 2020). Неизбежно е навлизането на технологиите и при децата в предучилищна възраст. Подрастващите живеят в нов свят, растат в напълно различна среда. И в нея са внедрени ИКТ, които с мощна сила влияят върху мисленето, поведението, развитието на поколенията от „дигиталния век”. Използването на глобалната интернет мрежа в детската градина разширява кръгозора на децата. Образованието е добронамерено към всички участници в него – родители, учители,

ученици и обществото като цяло. То е светлината по пътя към откриването на света на големите и цели пълното развитие на човек и разгръщането на неговия потенциал до максимална степен.

В днешния развит в технологично отношение свят използването на виртуалните ресурси е важно за доизграждане управлението на образованието в предучилищна възраст. Образованието в детската градина съчетава в себе си възпитание, обучение, социализация и култура на общуване. „Предучилищното обучение е специфично и придобиването на знания, умения и отношение не става само чрез преподаването, тъй като отсъства в дидактичния смисъл обучение като съзнателен и двустранен процес на преподаване и усвояване”(Гюрова, 2015, с. 13). Използването на информационни технологии от децата в детската градина е един от пътищата, чрез които те имат достъп до образование. Възпитателно-образователният процес вече се случва и в електронна среда чрез електронни пособия и учебници, които вървят успоредно със съвременното обучение. Употребата на дигитални технологии в детската градина обновява учебния процес и влиянието му върху участниците в него се повишава. ИКТ оптимизират и променят обучителния процес. Благодарение на тях децата, но и учителите надграждат своята дигитална компетентност и се научават да използват дигиталните технологии. Всеки опитен учител отбелязва полезното въздействие на технологичните средства в детската градина. Те спомагат за активното участие на децата и стимулират педагога да се разгърне в нови роли. Постепенно се променя начинът на преподаване и учене и така се зараждат и разработват нови методи и техники на обучение, които създават нова образователна среда. В нея обучаващите се променят ролята си с помощта на учителя, който се превръща в инструктор, консултант, фасилитатор, модератор, дизайнер на образователни ресурси. Вследствие на голямото разнообразие от нагледни материали, мултимедийните технологии се използват все по-често и с по-широк обхват в детската градина. „Технологичните иновации трябва да навлизат в образователната сфера с бързи темпове, защото в противен случай детската градина и подготовителните групи няма да бъдат в състояние да реализират своята мисия да подготвят младите хора за активно включване в социалните процеси и комуникации”, споделя от личен опит Маратилова. (Маратилова, 2015, с. 54)

Изискванията и критериите за качествено образование и обучение в съвременната образователна среда не са новост в детската градина като образователна институция. Това е така, защото образователният процес в детската градина е насочен към пълноценното развитие на детето и личността му. Днешните деца живеят и растат в качествено нова среда. Задоволяват повишените си технологични нужди с информация, която черпят от различни източници, от които е невъзможно да се отсява качествената информация. По тази причина се налага насочване и подкрепа от професионалист още в ранна детска възраст. Педагозите определят използването на дигиталните технологии като иновативен подход. Разнообразието от нагледни материали обогатява и разширява детския потенциал, което определя иновативността на технологиите. Те създават нов тип общуване и преподаване. Дейността на детето се изменя от пасивна в активна. Ролята на учителя като носител на информация се трансформира в роля на помощник, партньор и съучастник в общуването и образователния процес.

Правилното и целенасочено използване на технологиите изгражда у децата качества като сръчност, съобразителност, умения за решаване на конфликти, стратегическо планиране, противно на всеобщото мнение, че децата, които прекарват прекомерно много време пред телевизора и компютъра, стават раздразнителни, разсеяни, със слаба памет и нарушен сън. Информационните технологии обучават децата и развиват тяхната комуникация. С тяхна помощ те се ограмотяват и релаксират едновременно. За това би било грешно да не допускаме децата до съвременните

технологии. „Това, което съвременният педагог трябва да направи, е да ги използва контролирано, като свои помощници при подготовката на детето за училище, за постигане на образователни и възпитателни цели, за мотивация и създаване на интерес в децата. Това е причината в педагогическите ситуации в детската градина все по-често да се включват интерактивна дъска, компютър, програмируемите интерактивни играчки и т.н. (Минчева, 2015, с. 69). Според Романова „глобализацията на съвременния свят предизвиква остра необходимост от промяна на образователните системи, за да могат адекватно да отговорят на нуждите от реализация на новите поколения, където и да е по света” (Романова, 2020).

Смисълът на иновациите се крие в това, че те са продукт на дейността на човека, за да послужат за развитие и усъвършенстване на всички области от живота – наука, образование, култура, изкуство, техника и т.н. Европейските образователни стандарти изискват промени и осъвременяване на българското образование. Децата и техните потребности, интереси, психически и личностни особености са центрирани в образователната система и се набляга върху тяхната социализация. Паралелно с реформите в образованието се променя и педагогическата роля. От позицията на преподавател педагогът се превръща в партньор, контролиращ усвояването на знания и умения от детето. Целта на промените в образованието е създаването на процес, който да оформя будни и отговорни личности, свободни да участват активно в образователния процес.

Заедно с иновациите, всекидневно се говори и за качеството на българското образование. Родители, ученици, учители, методици, доброволци и организации се стремят да открият вярната реформа в образователната система у нас. В развиващия се технологичен свят образованието прилага иновации, защото човек се учи, докато е жив. По тази причина образованието не може да си позволи да „остарее”. То трябва да е в синхрон със съвременния пулс на времето. А задаването на този темп се отрежда на учителя. От него се изисква бързо да навлезе в иновациите, за да може да ги използва в съвременните методи на преподаване. „Да се научи да „разчупва” сухото и често досадно учебно съдържание” (Романова, 2020). Влиянието на дигиталните технологии върху средата на израстване на новото поколение им налага да откриват информация, да усвояват знания по начин, различен от досегашните прилагани методи, да изградят умение да се справят с много задачи, от което изхожда нуждата от бързи отговори, концентрация и целенасочено внимание върху един казус. „Ето защо това ново поколение ученици се нуждае не само от по-високо образование, но и от включване в нови форми на (педагогическо) взаимодействие и използване на нови методики на работа. Тези иновации осигуряват различна познавателна среда, която стимулира едновременно развитието на емоциите, социализацията и познавателните способности” (Атанасова, 2020).

Образованието има първостепенна роля за изграждането и развитието на личността. Бързите промени на съвременното налагат смяна на нормите, отговарящи на това съвремие. В тази насока у нас са нужни иновативни образователни политики, съответстващи на световните процеси. Предучилищният период е основополагащ в усвояването на знания, умения, компетентности и отношения за света и взаимодействията в него. Грешно е мисленето, че в следващите години от развитието на децата те ще наваксат пропуснатото в този период и така той е омаловажаван и подценяван. Физическото, емоционалното, социалното, когнитивното и езиково развитие на детската личност се формира в периода на предучилищна възраст. В съвременния свят на бързоразвиващи се технологии учителят е нужно да изгради нов, интересен и отговарящ на детските потребности начин на работа, което изисква по-честата употреба на нови методи и технологии в учебния процес. Необходимо е да се

открити нови подходи към електронните материали, нови методи на преподаване с тяхна помощ. „Трябва да се помни, че има много методи за използване на технологии и те постоянно се разширяват, обогатяват и се откриват нови възможности за работа. Задачата на учителите е да овладеят и реализират максимално потенциала на всичките ни форми на ефективност” (Петров, 2020).

В последните години един от най-обсъжданите проблеми е качеството на образованието. „Защото качествено образование като резултат може да се постигне от учители с нужната висока квалификация, която в случая се явява условие и фактор за реализиране на качествен процес на обучение”(Гюрова, 2019). Квалификацията на българските учители е в основата на българското образование. Това е удовлетворително основание за постоянно усъвършенстване и развитие на педагозите и непрекъснатото повишаване на тяхната компетентност. Пенкова отчита, че „динамичното развитие на обществото налага развитие и на учителската професия, модернизация на съвременните образователни системи, постигане на ефективност в образователния процес, както и подготовката и обучението на бъдещите педагогически специалисти. Потребностите на обществото увеличават очакванията от учителя, което налага промяна в характера и качеството на подготовка и квалификация” (Пенкова, 2019). В този контекст качествено образование би следвало да е онова образование, което акумулира знания и умения, покриващи потребностите на съвременните деца, чрез които те (децата) да изградят способност сами да вземат решения, да се справят с проблеми, да усвояват нови знания от многобройни и разнообразни източници, включително дигитални. „Предучилищната възраст е един от най-интензивните периоди на развитие на натрупания първоначален собствен опит и впечатления в диференцирани елементарни базисни знания, умения и компетентности – игрови, двигателни, речеви, познавателни, социални” (Бузов, 2019). За да отговори на нуждите на децата, се изисква педагогът да повиши професионалната си квалификация, като придобие знания за съвременните образователни технологии, които да увеличат влиянието на образованието и да регистрират повишени резултати. Педагогът е творец. Негова е заслугата за създаването на конкретна педагогическа ситуация, сътворена изцяло самостоятелно и на база творческия му поглед – един уникален продукт. В новаторския модел на преподаване е важно да се избегне традиционното преподаване. За да бъде успешно, учителят трябва да се стреми да повлияе на повече сетива на детето. Прилагането на нагледни материали създава нова образователна среда. Пълната реализация на целите, задачите и очакваните резултати, които педагогът си е поставил за изпълнение в педагогическата ситуация, повишават неговата мотивация.

Децата от предучилищна възраст не са просто „ученици”, те са самостоятелни личности със свои интереси, потребности, дарби и нрав. Дори и в технологично развиващия се свят педагогът си остава най-важната фигура, стълб на подкрепа и опора в образователната дигитална система. За да е полезен на децата, той трябва да е в крак със съвременните технологии, но успоредно с това да запази традиционните методи и подходи в обучението. Учителят трябва да умее да балансира и ефективно да прилага „миналото”, „настоящето” и „бъдещето”, за да може новото поколение да носи и пази в себе си традициите, да живее в настоящото време и да гледа и върви към бъдещето като носител на иновации.

Използвана литература:

Атанасова, М. Дигиталната „империя” и въздействието ѝ върху прилагането на метода „цялостна физическа реакция” в обучението по английски език в детската градина. – Сб. с доклади от Втора научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”, Плевен, 2020

Бузов, Е. Технологичен психолого-педагогически и методически практико-приложен модел за образователно развитие – Сб. с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”, Плевен, 2019

Гюрова, В. Качество на предучилищното образование и квалификация на учителите – Осма научно-практическа конференция по предучилищно образование „Водим бъдещето за ръка към света на мечтите”, Плевен, 2015

Гюрова, В. Квалификацията на педагогическите кадри като критерий и фактор за качество на образованието. – Сб. с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”, Плевен, 2019

Мартилова, Г. Иновации и интерактивни технологии в предучилищна възраст – Осма научно-практическа конференция по предучилищно образование „Водим бъдещето за ръка към света на мечтите”, Плевен, 2015

Минчева, Д. Мястото на съвременните технологии в предучилищното образование и ролята им при подготовката на децата за училище. – Осма научно-практическа конференция по предучилищно образование „Водим бъдещето за ръка към света на мечтите”, Плевен, 2015

Пенкова, Р. Педагогическата анимация и професионалната роля на педагогическия специалист като организатор на свободното време. – Сб. с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”, Плевен, 2019

Петров, В. Иновационни подходи в музикалното образование – Сб. с доклади от втора научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”, Плевен, 2020

Романова, М. Иновации в съвременната образователна практика. – Сб. с доклади от втора научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”, Плевен, 2020

Начало

УЧИТЕЛЯТ И ДИГИТАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Диляна Д. Гелева
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен ръководител: гл. ас. д-р Александър Кръстев

THE TEACHER AND THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Dilyana D. Geleva
College of Pedagogy - Pleven
Academic advisor: Senior Assist. Prof. Alexander Krastev, PhD

Анотация: Училището се намира в условия на глобална пандемия. Ролята на съвременния учител в дигиталната образователна среда е от водещо значение. Безспорно бъдещето на образованието е в интегрирането на традиционните модели на обучение с онлайн образованието. Повишава се търсенето на високо качествено и конкурентно образование, с иновативни форми, което изисква постоянно усъвършенстване и учене през целия живот както от учениците, така и от преподавателите. В този доклад ще направим анализ на анкетното ни проучване, касаещо мнението на различни педагогически специалисти, относно дигиталните образователни подходи и средства при работата с ученици в начален етап. Също така ще се позовем и на други достоверни анкетни проучвания.

Ключови думи: дигиталният учител, електронно обучение, проучване, смесено обучение

Abstract: The school is in the conditions of a global pandemic. The role of the modern teacher in the digital educational environment is of leading importance. Undoubtedly, the future of education is in integrating traditional learning models with online education. The demand for high quality and competitive education, with innovative forms, is increasing, which requires constant improvement and lifelong learning, both by students and teachers. In this report we will analyze our survey, concerning the opinion of different pedagogical specialists on digital educational approaches and means in working with primary school students. We will also refer to other credible surveys.

Keywords: digital teacher, e-learning, survey, blended learning

Въведение

Защо дигиталното образование в училищата е толкова важна тема? На този етап от кризата с COVID-19 здравните предизвикателства продължават и ограниченията могат да останат в сила, оказвайки влияние върху организацията на училищното образование в началото на следващата учебна година. Този кризисен преход към дистанционна форма на обучение поставя на изпитание способността на учителите и учениците да се адаптират гъвкаво към ситуация на учене, в която участниците са пространствено разделени. При учениците от начален етап общуването онлайн съществено променя начина, по който виждат, възприемат, чувстват и участват в заобикалящата ги среда.

Първият и много важен в контекста на дистанционното електронно обучение въпрос – колко от учениците имат достъп до компютър, лаптоп, таблет и интернет у дома, които могат да използват за целите на своето образование?

Според данните на изследването на ЕК за използването на ИКТ в училищата средно в ЕС 92% от учениците в начален етап (ISCED 1) имат у дома достъп до компютър, лаптоп, таблет или ноутбук¹.

През годините са правени опити от МОН, както и от различни НПО за събиране и разпространение на методически материали в подкрепа на учителите. Тези опити или са имали кратък живот, или са обхващали само отделни аспекти на образователния процес. В началото на април МОН официално пусна платформата e-learn.mon.bg – „Национална електронна библиотека на учителите“, като за кратко време с помощта на РУО в нея бяха събрани над 2 хиляди учебни материала, създадени „от учители, за учители“ по всички предмети, изучавани от 1. до 12. клас, а в момента тази бройка е малко над 6000. Това е първият толкова мащабен опит от страна на Министерството, който намира широко приложение и от учителите. Самата платформа се нуждае от доразвиване, що се отнася до съдържание, качество на материалите, както и интуитивност на интерфейса, но несъмнено достъпът до повече дидактически материали, особено в ситуация на онлайн обучение, се оказва в голяма помощ на учителите (Мирчева и др., 2020).

Електронното обучение носи множество предимства, които са свързани със съвременния начин на живот и икономическа ситуация, но дигитализацията на образованието изисква нови знания, умения и отговорности от учителите².

Методология

В подкрепа на настоящия доклад проведохме анкетно проучване. Въпросникът е разработен специално за целите на проучването. *Предмет* на изследването са възприеманите от учителите негативи и позитиви, свързани с различните форми на електронно обучение и актуалните тенденции. *Цел* на проучването е да се очертае моментната картина, затова дизайнът включва въпроси, целящи да измерят затрудненията, които учителите срещат в работата си. Не са включени по-широк кръг въпроси, свързани с оценката и реакциите на учителите към извънредното положение в личен план. Някои въпроси са с множествен избор между равнопоставени отговори. В представените резултати не сме търсили зависимости и в някои случаи не сме правили разделяне на отговорите в зависимост от демографските променливи, а сме отчели само общото процентно разпределение. Това е обусловено от целта на проучването ни, което има задачата да очертае затрудненията и възможностите, а не търси модел, връзки и взаимодействия, които са приложими в обичайна ситуация.

Резултати

Проучването е проведено онлайн с платформата <https://www.google.com/forms/about/> в периода 01.04 – 09.04.2021 г. В изследването бяха включени **1010 учители** от начален етап. Считаме, че резултатите са достатъчно представителни и ценни поради споделените мнения и оценки на педагогическите специалисти от цялата страна.

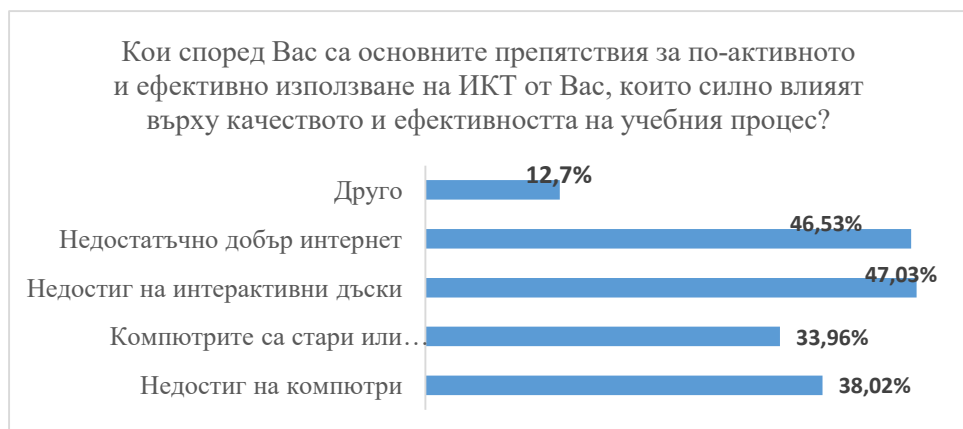
В проучването взеха участие едва 4% мъже преподаватели на фона 96% жени. Най-големият процент анкетирани 31% са между 42 и 52 годишна възраст, 30% са между 31-41 годишна възраст, 24% над 52 години и най-малката група, едва 15% са младите учители между 20-30 годишна възраст. Най-голям процент са преподаващите в областни градове – 45%, в малки градове 32%, а в села едва 23%

---

¹ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2nd-survey-schools-ict-education> (посетен на 14.04.2021)

² Teaching and Learning in modern digital Environment, Dr. György Molnár PhD ,Conference: SAMI 2015

Графично представяне на резултатите от изследването:

Диаграма 1

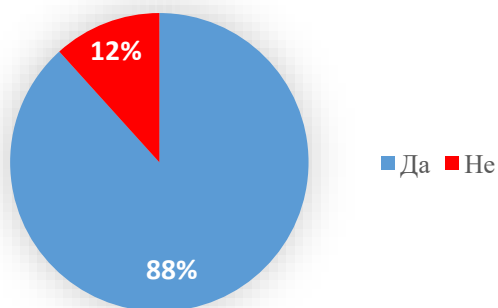

Диаграма 2

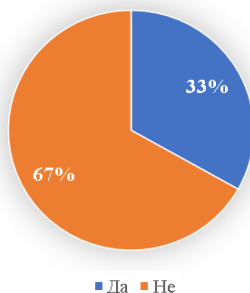
Диаграма 3

Смятате ли, че иновативните уроци повишават креативността у децата?

Диаграма 4

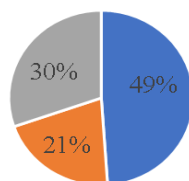
Смятате ли, че работата Ви е в пъти - по улеснена с дигитализацията?

Диаграма 5

Смятате ли, че това разчупване на стандартния процес на учене подобрява темповете му и води до по-високи крайни резултати?

■ Да ■ Не ■ Не съм сигурен/а

Диаграма 6

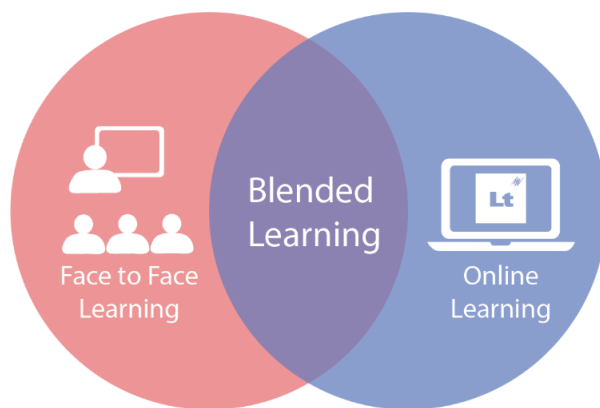
Диаграма 7

Диаграма 8

Диаграма 9

Фиг. 1

Дискусия

Опитът от спешното дистанционно обучение в цяла Европа и света през пролетта на 2020 година може да ни послужи и вдъхнови за по-структурирана комбинация от присъствено и дистанционно обучение. Вместо да се върне изцяло към начина, по който училищното образование е проектирано и функционирало преди това, кризата също така предостави на училищните системи възможност да възприемат положително една промяна в парадигмата, която отдавна се случва, макар и бавно.

Когато традиционната учебна среда не е възможна, е-обучението прави крачка напред. Електронното обучение бива асинхронно и синхронно.

Какво всъщност е „смесено обучение“ или „асинхронно обучение“ (blended learning or hybrid learning)? Blended learning е метод на обучение, който съчетава традиционни методи (лице в лице) с компютърно-опосредствани дейности (електронно обучение). Обучението вече е представено в нов формат – в т.нар. смесен режим. Този вид обучение е иновативен и гъвкав модел, който може да подкрепи даден проект или курс на обучение към прогрес, като същевременно не изисква учителите и учащите да бъдат физически в едно и също пространство (фиг.1).

След публикуване на анкетата множество учители се свързаха с мен и коментираха своите впечатления от „смесеното обучение“. От кореспонденцията и разговорите може да се обобщи, че анкетираните учители изтъкват редица предимства:

- учащите и преподавателите участват независимо от място и време;
- развива социалната компетентност;
- достъп до голямо количество информация;
- осигурява собствено темпо на учене;
- промяна в ролите на преподавателя;
- гъвкавост;

Недостатъците, които се откриха са:

- умора в очите;
- липса у някои преподаватели на нужната компетентност по отношение на работа с електронни инструменти;
- някои ученици могат да се сблъскат с технически предизвикателства или трудности;

Заключение

В заключение следва да отбележим, че образователната среда е изключително динамична. Най-бързият начин новата информация да достигне до нас са дигиталните устройства и продукти, затова трябва да ги познаваме добре, да ги използваме с увереност и лекота, за да сме в крак с времето. Но също така трябва да сме отговорни! Дигиталната образователна среда понякога ни дава прекалено много свобода. Ролята на съвременния учител е нелека и отговорна. Той трябва да оказва влияние върху използването на тази свобода, като предлага различни начини за трансфер на знания и стилове на учене.

Големият процент от началните учители вече са участвали в квалификационни курсове за работа с онлайн базирани образователни ресурси. Големият процент от учителите използват приоритетно мултимедийни презентации за придаване на интерактивност на обучението. Интересен и показателен е фактът, че 67% от анкетираните смятат, че дигитализацията не улеснява учебния процес. Въпреки това 49% смятат, че „разчупването“ на стандартния процес на учене подобрява темповете му. Очаквано основният дял от около 78% от учителите желаят новата учебна година да започне присъствено.

Трудно е да е обобщят всички позитиви или негативи от различните форми на електронно обучение. Въпреки това е очевидно, че ролята и влиянието на електронното обучение е голямо и най-вероятно в бъдеще ще нараства и ще присъства все по-убедително в учебната програма. Това е и един от пътищата за по-ефективно управление и предаване на образователната информация в един глобализиран и комуникативен свят.

А. Кръстев отбелязва, че „...важно умение е способността да работим и управляваме постоянния поток от информация, който е насочен към нас.“ (Кръстев, 2020, с. 112). Електронното обучение е средството и основният инструмент, който може да подкрепи ефективно управлението на нарастващата информация като обем и скорост, за да отговори образованието на посланията на новият свят.

Използвана литература:

Кръстев, А. Приобщаваща интелигентност. София: НИОПП, 2020

Мирчева, А, Димитров, В, Димитрова, З, Лазаров, С. Адаптиране към новата нормалност, Мониторингов доклад. 2020

European Commission, Blended learning in school education (June 2020)

Dr. György Molnár PhD Conference: 13th SAMI, Teaching and Learning in modern digital Environment, 2015

Начало

ДВЕТЕ СТРАНИ НА ЕДНА МОНЕТА – УЧИТЕЛЯТ И ДИГИТАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Мирослава Г. Георгиева
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен консултант: преп. Радка Топалска

BOTH SIDES OF A COIN THE TEACHER AND DIGITAL EDUCATION ENVIROMENTAL

Miroslava G. Georgieva
College of Pedagogy - Pleven
Academic advisor: Lecturer Radka Topalska

Анотация: Днес на учители и ученици им се налага да се справят в извънредната обстановка, като се приспособят към нея чрез дигитализирането на обучението. В този доклад ще се запознаем с двата начина, по които може да се погледне на днешната ситуация - като възможност и като препятствие. За българското образование карантината и мерките за самоизолация послужиха като катализатор за дигитализация и шанс за модернизация на системата. Това налага повишаване на дигиталните умения, като част от учебния процес във всички степени в национална образователна система, както и популяризирането им чрез програми за преквалификация, които в момент на глобална пандемия липсват.

Ключови думи: катализатор, дигитализация

Abstract: Today, teachers and students have to deal with emergencies by adapting to them through the digitalisation of learning. In this report, we will look at two ways in which the current situation can be viewed - as an opportunity and as an obstacle. For Bulgarian education, quarantine and self-isolation measures served as a catalyst for digitalization and a chance for modernization of the system. This requires increasing digital skills, as part of the learning process in all levels in the national education system, and promoting them through retraining programs, which are missing at a time of global pandemic.

Key words: catalyst, digitization

Въведение

Българското училище е възможно най-безопасната среда, но упорито се използва с политически цели, за да се насади мнението колко опасни са образователните институции и именно там са инкубаторите на заразата COVID-19. Това разбира се не нито отговорно, нито в интерес на децата и учениците, но това демонстрира липсата на гражданско образование и мислене на българския политически елит.

След направена анкета, в която са участвали 6100 педагогически специалисти в рамките на четири дена, Има ли значение за колко дена се установява, че 71,2% от анкетираните са подкрепили дистанционната организация и само 28,8% са били против. Това са изводите от проучване на Синдикат „Образование“ към КТ „Подкрепа“ сред българските учители. Въпреки че дистанционното обучение има очевидни предимства както за учителите, така и за учениците (последователност, гъвкавост и взаимна подкрепа), много учители трудно преминават към онлайн преподаване поради неминуемо кратките срокове. Учителите не могат да гарантират, че всички ученици, особено тези в неравностойно положение и по-малките, ще останат ангажирани и ще участват в онлайн часовете.

Министерството на образованието и науката в сътрудничество с Microsoft България и Telelink IT успя да осигури започването на дистанционното обучение и препоръча Microsoft Teams като платформа за дигиталното образование в национален мащаб.¹

Що се отнася до дистанционното обучение, някои училища се оказаха по-подготвени от други. Остават проблемите с липса на дигитални средства и дигиталните ресурси за работа на педагозите в електронна среда. МОН в момента предоставя средства за лаптопи за малко над 2% от българските учители, заявяват още от Синдикат „Образование“.² Очаква се от тях да се справят, но в крайна сметка от цялата ситуация на некоординирани решения страдат само децата. Отделно, учителите в момента не разполагат с времето, нужно да разучат най-ефективните за тях инструменти. Някои от тях карат учениците да изпращат снимки на попълнени тетрадки например, вместо да се възползват от платформите, в които могат да задават самостоятелна работа и да получават автоматизирано резултатите. Родителите и децата в България изглежда отдавна вече са узрели за внедряването на технологиите в учебния процес, училището и учителите все още изостават. За новаторство се смята ползването на електронно четими версии на хартиения учебник, чието безспорно предимство е, че облекчават тежестта на ученическите раници. Те обаче са далеч от дигиталните учебници, които биха могли истински да заинтригуват децата, давайки възможност за допълнителни знания и упражнения. За реформатори се смятат учителите, които позволяват и поощряват ползването на мобилни телефони с учебна цел в час.

И докато в България все още се спори дали е допустимо учениците да използват мобилните си телефони в час, децата в много държави по света като САЩ, Финландия, Швеция, Великобритания, Австралия учат по дигитални учебници, учебното съдържание е ситуирано в облачно пространство и всички могат да използват готовите ресурси, за да ги надграждат с творчеството си.³

Резултатите от анкета на тема онлайн и дистанционно обучение показват, че училищата са преминали към някаква форма на дистанционно обучение и над 60% от анкетираните вярват, че когато учебните заведения отворят врати отново, учебният процес ще бъде по-различен, с повече онлайн/дистанционно обучение от преди. За две трети от анкетираните затварянето на училищата е довело до първия им опит в областта на онлайн преподаването.

На въпроса: *Какво би способствало най-много за това учителите да подпомогнат онлайн обучението, докато училищата са затворени?*

---

¹ <https://forbesbulgaria.com/2020/06/12/> (последно посетен на 21.05.2021 г.)

² <https://utroruse.com/article/698981/> (последно посетен на 21.05.2021 г.)

³ https://www.dnevnik.bg/specialproject/2020/03/30/4045640_digitalnoto_obrazovanie_v_bulgariia_trugna_za_dni/ (последно посетен на 21.05.2021 г.)

От осемте възможности най-често избирана е „повече безплатни ресурси и инструменти от компаниите за образователни технологии“ (45%). Друг полезен тип учебно съдържание са уебсайтовете с изброени полезни ресурси (29%) и образователните ТВ програми от националните медии (10%). Втората най-често споменавана опция за подкрепа са ясните указания от Министерството на образованието (41%). Често се споменават и различни видове професионално развитие и по-конкретно бързи курсове за онлайн преподаване (37%), уебинари и срещи с помощта на TeachMeet, където учителите да споделят идеи и предизвикателства (22%), видеоклипове и видео планове на уроци от добри практики (31%) и лесен контакт с експерти, като например по-опитен учител в областта на онлайн преподаването или ИКТ експерт (24%).⁴

В дистанционното обучение мнозина виждат безспорни положителни страни – много от учителите подобриха своите компютърни умения, а от друга страна – родителите се оказаха много по-близо до своите деца и техния образователен процес.

Очаквано най-големи трудности имаха родителите на учениците от началния курс. Тяхната роля бе променена и те трябваше да се превърнат в помощници на преподавателите. Затова и сред родителите на децата от първи до четвърти клас се наблюдава най-голямото недоволство от създалото се положение. Липсата на спорт също ги притеснява. Физическата активност е важна за развитието на децата, но при дистанционното обучение възможност за реално спортуване няма.

В крайна сметка след години на идеи и частичната им реализация дистанционното обучение в България се случи изведнъж и изненадващо бързо. Въпреки проблемите, е факт, че то е възможност, която не бива да се пропуска с лека ръка. Разбира се, не във всяко училище и във всеки клас нещата се случват по най-безупречния начин, но положителната

⁴ <https://www.bgonaair.bg/a/2-bulgaria/207871-anketa-712-ot-uchitelite-podkrepyat-distantsionното-obuchenie> (последно посетен на 21.05.2021г.)

оценка като цяло за навлизането на новите технологии и дигиталното образование показва, че се променя съвременната образователна среда, както в другите държави.⁵

Днес делът на училищата, ползващи платформата „Уча се“, създадена от Дарин Маджаров, е 60%. Този продукт може да бъде използван от всеки.⁶

Заключение

Изводът е, че е необходима подкрепа под формата на повече образователни ресурси, а също и ясни указания от МОН, заедно с професионално развитие например кратки курсове за онлайн преподаване и възможности учителите да споделят ресурси, идеи и предизвикателства. Така те ще получат знания и умения да въвеждат иновативни технологии в преподаването. Преподаването в електронна среда, макар и предизвикателство, може да има трайно положително въздействие, разкривайки интересни възможности за иновации и нови начини за работа, особено ако бъде подкрепен от подходящо и навременно професионално развитие.⁷

Начало

---

⁵ <https://it.dir.bg/digitalno-obrazovanie/distantionnoto-obuchenie-nakara-roditelite-da-obuyat-obuvkite-na-uchitelite-a-detsata-napravi-po-otgovorni> (последно посетен на 21.05.2021г.)

⁶ <https://www.investor.bg/obrazovanie/466/a/darin-madjarov-uchase-podgotvia-svoe-chastno-uchilishte-299380/?page=2> (последно посетен на 21.05.2021г.)

⁷ <https://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/viewpoints/surveys/survey-on-online-teaching.htm> (последно посетен на 21.05.2021г.)

ИЗГРАЖДАНЕ НА МОТИВАЦИЯ ЗА РАБОТА В УСЛОВИЯ НА ОБУЧЕНИЕ С ОТДАЛЕЧЕН ДОСТЪП В НАЧАЛЕН ЕТАП

Соня Т. Дунева
ВТУ, Педагогически колеж - Плевен
Научен консултант: преп. Кремена Ангелова

BUILDING MOTIVATION TO WORK IN REMOTE LEARNING ENVIRONMENT AT PRIMARY SCHOOL

Sonya T. Duneva
College of Pedagogy - Pleven
Academic advisor: University Lecturer Kremena Angelova

Анотация: Настоящият доклад разглежда темата за изграждането, повишаването и поддържането на мотивацията при обучението на учениците в начален етап. Представени са приложими по време на учебния процес в дистанционна форма на обучение методи и стратегии, подходящи за малките ученици спрямо техните възрастови особености и потребности. Анализирани са предимствата от фокусирането върху удоволствието от процеса учене при учениците в началния етап.

Ключови думи: мотивация, учебен процес, отдалечен достъп, активност, методи, стратегии

Abstract: This report addresses the topic of building, increasing and maintaining motivation in student learning at an early age. Methods and strategies applicable during the learning process in the environment of distance learning, suitable for young students, according to their age characteristics and needs, are presented. The advantages of focusing on the enjoyment of the learning process in the students at the initial stage are analyzed.

Key words: motivation, educational process, remote access, activity, methods, strategies

Въведение

Дигиталното обучение се превърна в необходимост за образователната ни система. Условието на пандемията от COVID-19 наложило замяната на класно-урочната форма на организация на учебния процес с дистанционна форма. „Новата образователна парадигма увеличава предизвикателствата пред учителската професия и поставя учителя в нова ситуация“ (Пенкова, 2020, с.12) Промените в традиционната учебна среда и преходът към дистанционно обучение изискват развитие на нова нагласа за работа от страна на учителите. Тази нагласа се изразява в стремеж за преподаване на учебното съдържание по един нов, различен и интересен начин, чрез употребата на подходящи методи и стратегии.

В процеса на обучение учителят осъществява ръководство на активната и съзнателната дейност на учениците за овладяване на учебния материал. За успешното реализиране на всички цели основно значение има педагогическото майсторство на учителя, умението му да прилага ефективни методи, форми и средства за обучение и да създава благоприятни възможности за активно участие на учениците. В условия на обучение с отдалечен достъп учителят не може пряко да наблюдава и да управлява дейността на класа. Предизвикателствата, пред които са изправени педагозите, включват проблемите, свързани с: активността на учениците в онлайн обучението, ръководството на дейността им, овладяването на учебното съдържание, изграждането на мотивация за учене, приложението на ефективни и иновативни методи за работа в клас и др.

Изследователите на дистанционното обучение сочат няколко фактора, които влияят върху успешното обучение в електронна среда: мотивацията, намерението за

успешно завършване, нивото на самостоятелна работа, степента на взаимодействие между участниците в процеса, ролята на преподавателя, употребата на разнообразни методи и стратегии и др.

Според Taylor: „Мотивацията представлява съвкупност от причини, които ни стимулират да вършим и да искаме нещо. Тя е една от основните причини, поради която някои ученици се справят по-добре от други.“ (Taylor, 2015, p. 36). Източниците на мотивация могат да бъдат външни (свързани с околната среда) или вътрешни (свързани с личността). Личната мотивация е тази, която стои в основата на обучението. Дистанционното обучение мотивира обучаемите, защото включва музика, глас, графики, текст, анимация и видео, но въпреки това аспектът на мотивацията в този вид обучение трябва да се разглежда от педагогическа гледна точка.

Проблемът с мотивацията при учениците в начален етап по време на обучението с отдалечен достъп се дължи на множество фактори. Някои от факторите, които понижават нивото на мотивацията, са: умора и изтощеност, еднообразни онлайн часове, трудност при усвояване на учебния материал, прекомерно количество домашна работа, незаинтересованост към учебния процес и др. Поради тези причини системата за преподаване на знания трябва да бъде създадена по начин, който да предизвика любопитство у учениците, да ги мотивира, да им доставя удоволствие от ученето и да цели усвояване на трайни знания като краен резултат.

Проблемите с мотивацията засягат не само учащите, но и учителите. В основата на липсата на мотивация у педагозите лежат комплексни причини, като невъзможността да се справят с наложените промени е сред най-често срещаните. Липсата на умения за приспособяване, недостатъчната гъвкавост и увереност, липсата на смелост за промяна в начина на преподаване, страхът от експерименти с учениците също влияят върху нивото на мотивация при учителите. Повечето учители използват традиционните подходи и методи, които включват представяне на учебното съдържание, поставяне на задачи за самостоятелна работа, проверка на резултатите, провеждане на дискусии, но пренесени в електронна среда. По-малка част от тях създават условия за работа по проекти или за груповата работа, което се дължи на липсата на дигитални умения и компетентности, както и на липсата на мотивация.

Придобиването на компетентности за работа в дигитална среда е ключов фактор при учителите. Дигиталните компетентности допринасят за повишаване на мотивацията им за ефективно управление на виртуалната класна стая, както и за правилен подбор на подходящи дидактически материали и ресурси. Положителната нагласа на педагозите към ИКТ води до повишаване на интереса на учениците към ученето, повишаване и поддържане на тяхната мотивация, ангажираност към учебния процес и до по-ефективно усвояване на учебния материал.

Ангажираността на учениците е в основата на изграждането на мотивация за учене и е свързана със създаването на качествена учебна среда и с постигането на по-добри крайни резултати. Необходимо е учителите да създават онлайн среда, която насърчава и повишава активността и мотивацията на учениците. Според Гергова: „За съвременните обучавани от изключително значение е активното участие, включването в разнообразни дейности и динамиката на училищното ежедневие. Те имат нужда да преживеят образователния процес.“ (Гергова, 2020, с. 275). Емоционалната, когнитивната и поведенческата ангажираност на учениците в условията на обучение с отдалечен достъп са от изключителна важност. По-високата емоционална ангажираност означава по-голям интерес към процеса на учене. Когнитивната ангажираност е свързана с използване на ефективни стратегии за учене, за задълбочено разбиране и осмисляне на учебното съдържание. Учениците с по-висока поведенческа ангажираност са склонни да участват активно в учебния процес и да влагат повече усилия при подготовката си.

Преходът към дистанционно обучение наложи на учениците в начален етап да се превърнат в значително по-самостоятелни. Изграждането на умения за самоуправление при малките ученици е фундаментално за реализирането на онлайн обучение. Тези умения се изразяват в това да учат автономно и осъзнато, да организират, контролират и осмислят процеса на учене, своята мотивация, емоции и поведение. От важност е и самооценката на способността за учене. Тя е пряко свързана с начина, по който децата възприемат себе си, с чувството за успешност и увереност и, не на последно място, с поддържането на нивото на мотивация.

Електронното обучение при учениците от начален етап е съобразено с възрастовите им особености. Техните онлайн часове са значително по-кратки от традиционните учебни часове. Това поражда нови предизвикателства пред учителите, които са свързани с това как да преподават учебното съдържание за кратко време, така че учениците да успеят да възприемат новите знания, как да въвлечат всички деца в учебния процес, да проверят знанията, за да получат обратна връзка и т.н. С правилния подход и достатъчно силна мотивация всеки учител може да превърне дистанционното обучение в по-привлекателно. Създаването на модерна и ползотворна среда за учене насърчава, ангажира и мотивира учениците да постигат успехи в обучението си.

Въпросът дали при дистанционното обучение учениците успяват да усвоят нужните знания и умения, както при традиционното обучение, интересува всички нас. Преподаването и ученето от разстояние може да бъде също толкова ефективно, колкото и традиционното обучение, ако се използват подходящи технологии и методи, които провокират учениците да бъдат активни участници в учебния процес. Тази интеракция гарантира качествено усвояване на учебния материал. Според Петров: „Използването на такива иновативни технологии и методи в процеса на обучение дава възможност за: повишаване на интереса на учениците към предметите; идентифициране и развитие на способностите на учениците; придобиване на конкретни знания по изучавания проблем, необходими за практическа употреба.” (Петров, 2020, с. 126).

Усвояването на комплекса от знания, умения и отношения зависи основно от мотивацията за учене. Въпросът как да се изгради и поддържа мотивация за учене в условия на обучение с отдалечен достъп засяга все повече учителите в страната. Мотивацията е свързана с позитивното отношение на учениците към учебния процес и с желанието им за учене. Както Кръстев твърди: „В началния курс освен поставянето на добра образователна основа, ключово важно се явява и формирането на доверие и позитивно отношение към учебния процес и училищната институция.” (Кръстев, 2014, с. 23). Мотивация и желание за учене в електронна среда се изгражда с използването на разнообразни и интерактивни методи, стратегии и подходи.

Не на последно място, мотивацията при учениците е свързана и с отношението на учителя към тях. От ключово значение е учителят да бъде приятел на учениците и да поддържа комуникация с целия клас. Чрез контактите с учители и съученици децата се чувстват приобщени и значими. По този начин развиват социалните си умения, а именно социалният контакт представлява тяхна потребност по време на електронното обучение. Учителите трябва да бъдат толерантни към малките ученици, да проявяват емпатия и да нямат нереални очаквания към тях. Желателно е учителите да имат за цел да представят най-важното от учебното съдържание, което да бъде усвоено като краен резултат. Ако учениците не срещат особени трудности в учебния процес, а постигат целите си с лекота, това непременно ще повиши тяхната мотивация и желание за учене. Учениците получават подкрепа и от техните родители. Родителите съдействат при усвояването на учебния материал, при работата с платформите и електронните устройства, за контрол на домашните работи и т.н. Важно е взаимодействието между родители и учители, при

което се обменя информация за нивото на ученика, за постиженията или пропуските в учебния процес.

Според специалисти в сферата на образованието някои от методите и стратегиите, които служат за изграждане, поддържане и повишаване на мотивация за работа в електронна среда, са следните:

- **Осигуряване на възможност учениците да контролират учебния процес.** Учителите могат да изградят гъвкава учебна среда, като предоставят свобода за избор относно това как учениците да учат. Това ще даде възможност за развитие на личностни качества и умения.

- **Осигуряване на възможност за активно обучение чрез практически дейности.** Възлагането на различни задачи като проекти, дискусии, ролеви игри и др. повишават ангажираността в учебния процес и променят стереотипната представа за учебен час.

- **Създаване на интерактивно обучение.** Учителите могат да насърчават учениците да учат по двойки или в групи, при което да се осъществи връзка между децата от класа. Друг интерактивен метод за обучение е включването на гост-учители в часовете. По този начин учениците получават нова интересна гледна точка за различните аспекти на учебния предмет и това ще ги мотивира да посещават редовно часовете.

- **Употреба на модела „Обърната класна стая“.** Този модел предполага учениците да учат уроците си самостоятелно вкъщи, а в час да ги разглеждат и осмислят, като дискутират, извършват групови задания, работят върху упражненията с подкрепата и насоките на учителя. Според Ангелова: „Обърнатата класна стая не претендира да измести напълно традиционното преподаване, а по-скоро го допълва и разнообразява, като отговаря на потребностите на учениците в новия дигитален и високотехнологичен свят.” (Ангелова, 2020, с. 156).

- **Включване на играта в учебния процес.** При малките ученици е удачно да се използва играта за представяне на учебния материал, защото играейки, те учат несъзнателно. Чрез игровите похвати учебният процес се превръща в по-привлекателен и интересен, а учениците участват активно в дейността. По този начин те усещат, че всяко тяхно усилие се оценява и се чувстват значими.

- **Въвеждане на възможности за самооценка.** Самооценяването е един от най-добрите начини учениците да имат възможност да проследяват собственото си развитие и напредък. Учителите могат да предоставят кратки тестове, въпроси или анкети, чрез които децата сами да открият своите силни и слаби страни.

- **Учителите да преподават с включена камера.** Изследвания показват, че часовете, в които учителите са включили своята камера, са по-ефективни от тези, единствено със споделен екран. Когато учениците виждат учителя си, те го чувстват по-близък и приемат новата информация по-лесно.

- **Осигуряване на редовни почивки.** Стриктното спазване на учебното разписание е важно, защото учениците имат нужда от почивка. Учениците в начален етап се изморяват по-бързо, от което следва загубата на концентрация и интерес, а това понижава и ефективността на учебния час.

- **Използване на съществуващи ресурси.** Основната предпоставка за осъществяването на обучение от разстояние е наличието на електронни образователни ресурси, които предлага интернет. Желателно е учителите да експериментират с разнообразието от електронни ресурси въпреки съмненията как ще реагират учениците на тях. Учениците се мотивират, когато часовете се разнообразяват с различни дейности, задачи и ресурси.

- **Задаване на конкретни инструкции.** Учениците показват желание за участие в учебния процес, когато разбират какво се изисква от тях. Кратката и точна

инструкция има по-голям ефект върху качеството на изпълнение на задачата, отколкото дългото и объркващо обяснение.

- **Мотивиране чрез поставяне на ясна цел.** Целите са критичен компонент на дистанционното обучение. Те мотивират, като показват на учениците какво точно трябва да направят, за да е сполучливо онлайн обучението. Подобни конкретни и постижими цели дават основание на учениците да се включат в процеса на дистанционно обучение.

- **Създаване на правилни очаквания.** Очакванията към учениците трябва да бъдат реалистични и сходни с възможностите им. Това мотивира както учениците, така и учителите, защото крайният резултат удовлетворява и двете страни.

- **Повтаряне на методи.** Учителите не трябва да се притесняват от това, че ще повторят методите, които вече са използвали и които дават добри крайни резултати. Повторението представлява сигурност за децата, защото те знаят какво се изисква от тях и какво точно се очаква да направят.

- **Мотивиране с поощрения и похвали.** Похвалите мотивират учениците и те се ангажират повече с онлайн обучението. Целта на похвалите е да създадат у учениците чувство за успешност и по този начин те да пожелаят да учат повече заради личното си удовлетворение. Най-мощният мотиватор е оценката и затова тя трябва да бъде реална, обективна и заслужена.

- **Мотивиране чрез обратна връзка.** Важно е да се осъществява обмен на информация между учители, ученици и родители. Желателно е учителите да дават обратна връзка относно изпълнените задачи за самостоятелна работа, за активността и ангажираността в учебния процес.

- **Комуникация с родители.** Чрез добрата комуникация между родители и учители родителите ще са наясно с това какво трябва да прави детето им, изисквания относно домашна работа, срокове за изпълнението на задачи и т.н. Родителите имат важна роля за поддържане на мотивацията на учениците.

- **Останете свързани като клас и се мотивирайте взаимно.** Изграждането на усещане за общност в онлайн средата служи за преборване с изолацията.

Заклучение. Може да се направи обобщението, че мотивацията е ключов елемент както при традиционното обучение, така и при обучението с отдалечен достъп. Мотивирането на учениците да участват активно, добрата организация на обучението от разстояние, индивидуалното консултиране от страна на учителите и поощряването са изключително важен компонент за повишаване на качеството на дистанционното обучение. Методите и стратегиите, които са описани в настоящия доклад, дават насоки на учителите, чрез които да бъде постигнат успешен краен резултат в обучението.

Използвана литература:

Ангелова, К. Моделът „Обърната класна стая” на територията на началното училище. – Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”. Плевен, 2020

Гергова, Хр. На голямата сцена в спектакъла „учител – ученици – заедно” – театърът в образованието. – Сборник с доклади от международна научна конференция „Педагогическо образование – традиции и съвременност”. В. Търново, 2019

Кръстев, А. Важна книга. Плевен, 2014

Пенкова, Р. Театралнопедагогическото взаимодействие като основа на анимативния подход в образователния процес по български език и литература в началното училище, Астартa, 2020

Петров, В. Иновационни подходи в музикалното образование. – Сборник с доклади от научно-практическа конференция „Актуални политики и практики в образованието”. Плевен, 2020

Taylor, B. The Hierarchical Model of Motivation: A Lens for Viewing the Complexities of Motivation. Performance Improvement, 2015, 54(4), p. 36.

<https://ire-bg.org/%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%8A%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%B5%>

[D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82/](#) (Посетен на 18.05.2021 г.)
<https://www-it.fmi.uni-sofia.bg/courses/elearning/OsnovniVuprosi/efektivnost.html> (Посетен на 18.05.2021 г.)
<https://blog.teachme.bg/5-%D0%B5%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%83%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B0%D0%BD/> (Посетен на 20.05.2021 г.)

Начало

Сборник с доклади

**АКТУАЛНИ ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ В ОБРАЗОВАНИЕТО.
ДИГИТАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА РЕАЛНОСТ**

Дизайн на корицата: *„ЕКИП-РА“ ООД*
Техническо оформление: *„ЕКИП-РА“ ООД*
Владимир Вътков
Нина Христова

Педагогически колеж - Плевен, 2021
ISBN 978-619-91255-5-7